LES *ADAGES* D'ÉRASME,

TOME IV

QUATRIÈME CHILIADE

3001. IV, I, 1. Dulce bellum inexpertis

Et elegans cum primis et multorum litteris celebratum adagium est : Γλυκὺς ἀπείρῳ πόλεμος, id est Dulce bellum inexperto. Id ita reddit Vegetius libro De re militari III, capite XIV : Nec confidas satis, si tyro proelium cupit ; inexpertis enim dulcis est pugna. Citatur ex Pindaro : Γλυκὺ δὲ πόλεμος ἀπείροισιν, ἐμπείρων δέ τις ταρβεῖ προσιόντα νιν καρδίᾳ περισσῶς, id est Dulce bellum inexpertis, ast expertus quispiam horret, si accesserit cordi supra modum.

Sunt quaedam in rebus mortalium quae quantum habeant discriminis ac malorum non intelligas, nisi facto periculo.

Dulcis inexpertis cultura potentis amici,
Expertus metuit.

Bella res et splendida videtur inter aulicos obambulare proceres, in regiis versari negotiis ; at senes, quibus usu penitus cognita res est, ab ea felicitate libenter abstinent. Suave videtur amare puellas, sed iis qui nondum senserunt quantum amori insit amari. Ad eumdem item modum accommodari poterit ad quodvis negotium multo cum periculo multisque conjunctum malis, quod nemo velit capessere nisi juvenis et rerum imperitus. Siquidem Aristoteles in Rhetoricis hanc adfert causam cur juventa sit audacior, contra senecta timidior, quod illis imperitia rerum confidentiam pariat, his multorum experientia malorum timiditatem et cunctationem.

Quod si quidquam est in rebus mortalium quod cunctanter aggredi conveniat, immo quod oporteat modis omnibus fugere, deprecari, propellere, certe bellum est, quo non alia res vel magis impia vel calamitosior vel latius perniciosa vel haerens tenacius vel taetrior et in totum homine indignior, ut ne dicam Christiano. At dictu mirum quam hodie passim, quam temere, quam quavis de causa suscipitur, quam immaniter ac barbarice geritur, non tantum ab ethnicis, verum etiam a Christianis ; nec profanis modo, verum etiam a sacerdotibus et episcopis ; nec solum a juvenibus

et imperitis, verum etiam a senibus et toties expertis ; nec a plebeis tantum et vulgo natura mobili, sed potissimum a principibus, quorum officium erat temerarios stultae multitudinis motus sapientia rationeque componere. Neque desunt jureconsulti ac theologi qui ad ista tam nefaria faces admovent et frigidam, quod aiunt, suffundunt. Quibus rebus fit ut nunc bellum adeo recepta res sit, ut demirentur homines esse cui non placeat ; adeo probata, ut impium ac paene dixerim haereticum sit improbasse rem unam omnium, ut sceleratissimam, ita miserrimam quoque. At quanto justius erat illud demirari, quis malus genius, quae pestis, quae intemperia, quae Furia primum in hominis mentem immiserit rem usqueadeo beluinam ut placidum illud animal, quod natura paci benevolentiaeque genuit, quod unum omnium saluti prodidit, tam ferina vesania, tam insanis tumultibus in mutuam rueret perniciem. Id quoque magis etiam admirabitur quisquis animum a vulgo receptis opinionibus ad ipsam rerum vim ac naturam perspiciendam converterit ac seorsum hinc hominis imaginem, hinc belli simulacrum vere philosophicis oculis aliquantisper contempletur.

Primum igitur, si quis habitum modo figuramque corporis humani consideret, an non protinus intellecturus est naturam – vel potius Deum – animal hoc non bello sed amicitiae, non exitio sed saluti, non iniuriae sed beneficientiae genuisse ? Non ceterorum animantium unumquodque suis instruxit armis : taurorum impetus armavit cornibus, leonum rabies unguibus, apris fulmineos affixit dentes, elephantos praeter cutem et molem promuscide quoque tutatus est, crocodilum crustis velut laminis communivit, delphinis teli vice pinnas addidit, histricem spinis, raiam aculeis defendit, gallis calcar affixit ; alia testis, alia corio, alia cortice communivit. Sunt quorum incolumitati pernicitate prospexit, velut columbis ; sunt rursum quibus venenum teli vice tribuit. Addidit his speciem taetram ac beluinam, addidit oculos truces, vocis stridorem ; insevit nativa quaedam dissidia. Solum hominem nudum produxit, imbecillem, tenerum, inermem, mollissima carne, cute levi. Nihil usquam in membris quod ad pugnam aut violentiam datum videri possit ; ut ne dicam

interim quod cetera fere statim ut nata sunt sibi sufficiunt ad vitam tuendam, solus homo sic prodit ut multo tempore totus a subsidio pendeat alieno. Nec fari novit nec ingredi nec cibum capere, vagitu tantum implorat opem, ut vel hinc conjici possit solum hoc animal totum amicitiae nasci, quae mutuis officiis et coit et cohaeret potissimum. Proinde natura voluit hominem vitae munus non tam sibi quam benevolentiae acceptum ferre, quo videlicet intellegeret sese gratiis esse dicatum ac necessitudini. Tum speciem dedit non taetram et horridam, uti ceteris, sed mitem ac placidam, amoris ac benevolentiae notas prae se ferentem. Tribuit oculos amicos et in his animi signa. Dedit brachiorum sinus ad complexum. Dedit osculi sensum, quo ceu copularentur et sese contingerent animi. Uni risum attribuit, alacritatis indicium ; uni lacrimas, clementiae et misericordiae symbolum. Quin et vocem dedit, non minacem et horrendam sicut beluis, sed amicam et blandam. Nec his contenta natura sermonis et rationis usum uni tribuit, quae quidem res ad parandam et alendam benevolentiam in primis valet, ne quid omnino per vim inter homines gereretur. Insevit odium solitudinis, amorem sodalitatis ; indidit penitus benevolentiae semina. Fecit ut quod est saluberrimum, ita sit et suavissimum. Quid enim amico jucundius ? At rursum, quid aeque necessarium ? Proinde, si maxime liceret absque mutuo commercio commode vitam agere, nihil tamen jucundum videri possit absque socio, nisi si quis prorsus hominem exuerit et in feram degenerarit. Addidit insuper liberalium disciplinarum studium et cognitionis ardorem, quae res, ut potissimum abducit hominis ingenium ab omni feritate, ita ad conciliandas necessitudines praecipuam vim habet. Siquidem nec affinitas nec sanguinis propinquitas artioribus aut firmioribus amicitiae vinculis adstringit animos, quam societas honestorum studiorum. Super haec admirabili quadam varietate dotes tum animorum tum corporum inter mortales partita est, nimirum ut singuli in singulis invenirent quod vel amarent ac suspicerent ob excellentiam, vel ob usum et necessitatem ambirent et amplectererentur. Denique indidit divinae mentis scintillulam, ut nullo etiam ostenso praemio, tamen per se iuvet bene mereri de omnibus ; id enim Deo maxime

proprium ac naturale suo beneficio consulere universis. Alioqui, quid illud est quod haud vulgarem animo sentimus voluptatem, ubi quempiam per nos servatum intellegimus ? Et ob hoc ipsum homo carus est homini quod insigni quopiam beneficio obstrictus est. Proinde Deus in hoc mundo velut simulacrum quoddam sui constituit hominem, ut ceu terrenum quoddam numen saluti prospiceret omnium. Sentiunt hoc ipsa etiam bruta, cum videamus non mitia solum, verum etiam pardos et leones et his immitiores bestias in magnis periculis ad hominis opem confugere. Hoc extremum omnibus asylum, haec ara est sanctissima universis, haec nulli non sacra est ancora.

Hominis effigiem utcumque depinximus ; nunc belli simulacrum ex adverso cum hac, si videtur, componamus. Jam igitur videre te puta barbaras cohortes ipso vultu sonoque vocis horrendas, hinc atque hinc instructas ferratas acies, formidabilem armorum crepitum simul et fulgorem, inamabilem tantae multitudinis fremitum, oculos minaces, rauca cornua, terrificum taratantarae cantum, bombardorum tonitrua – non minus formidolosa veris, sed magis noxia – clamorem insanum, concursum furiosum, immanem laniationem, cadentium et occidentium crudeles vices, congestas strages, undantes cruore campos, fluvios humano tinctos sanguine. Fit interea nonnumquam ut frater incidat in fratrem, affinis in affinem, amicus in amicum, et communi furore jam debacchante in ejus viscera stringat ferrum, a quo ne verbo quidem umquam fuerat laesus. Denique tantum malorum habet illa tragoedia, ut a commemoratione quoque pectus humanum abhorreat. Ut interim non referam illa vulgaria prae his leviaque : protritas passim segetes, exustas villas, incensos pagos, abacta pecora, constupratas virgines, tractos in captivitatem senes, direpta fana, latrociniis, praedationibus, violentia plena confusaque omnia. Utque taceam illa quae felicissimum etiam ac iustissimum bellum consequi solent : expilatam plebem, oneratos proceres, tot senes orbos et simul in caede liberorum infelicius occisos quam si hostis mali sensum una cum vita sustulisset, tot anus destitutas et crudelius quam ferro peremptas, tot matronas viduas, tot liberos

orphanos, tot domus funestas, tot opulentos ad inopiam radactos. Nam de morum pernicie quid attinet loqui, cum nemo nesciat universam vitae pestem semel e bello proficisci ? Hinc pietatis contemptus, hinc legum neglectus, hinc ad quidvis audendum sceleris promptus animus. Hoc fonte nobis tam ingens latronum, raptorum, sacrilegorum, percussorum turba scatet. Et quod est omnium gravissimum, haec tam exitialis pestilentia nescit se suis contingere spatiis, sed in uno quopiam angulo nata non solum finitimas velut contagio pervadit, verum etiam procul semotas vel mercede vel per affinitatis aut foederis occasionem in communem tumultum ac rerum tempestatem pertrahit. Quin etiam bellum e bello seritur, e simulato verum, e pusillo maximum exoritur, neque raro solet in his accidere quod de Lernaeo monstro fabulis proditum est. Hisce de causis, opinor, veteres illi poetae, qui rerum vim ac naturam et sagacissime perspexerunt et aptissime figmentis adumbrarunt, tradidere bellum ab inferis immitti, idque Furiarum ministerio ; neque quamlibet Furiam ad hoc negotii conficiendum esse idoneam. Deligitur omnium pestilentissima, Cui nomina mille, mille nocendi artes ; haec innumeris armata colubris tartarea buccina praecinit. Pan insano tumultu complet universa ; Bellona furiosum quatit flagellum ; Furor impius, ruptis omnibus vinculorum nodis, evolat horridus ore cruento. Neque non viderunt haec grammatici, quorum alii bellum κατ’ ἀντίφρασιν dictum volunt, quod nihil habeat neque bonum neque bellum, nec alia ratione bellum esse bellum quam Furiae sunt Eumenides ; alii malunt a belua deductum, quod beluarum sit, non hominum, in mutuum exitium congredi. At mihi sane plus quam ferinum, plus quam beluinum esse videtur armis confligere. Primum enim pleraque brutorum animantium in suo quodque genere concorditer et civiliter degunt, gregatim incedunt, ope mutua sese tuentur. Ne ferae quidem omnes dimicant (sunt enim et innoxiae, sicut damae et lepores), sed omnium efferatissimae, veluti leones, lupi, tigrides. Quamquam nec hae belligerantur inter sese, quemadmodum nos : canis caninam non est, leonum inter se feritas non dimicat, draconi cum dracone pax est, inter venena convenit ; at homini nulla fera perniciosior

quam homo. Rursum illae, cum pugnant, suis pugnant armis ; nos praeter naturam arte cacodaemonum excogitatis instruimur homines in hominum perniciem. Nec illae quibuslibet de causis saeviunt, verum ubi vel fames stimulat in rabiem vel se peti sentiunt vel fetui suo timent. Nos, Deum immortalem, quam frivolis de causis quas bellorum tragoedias excitamus ! Ob inanissimos dicionum titulos, ob puerilem iram, ob interceptam mulierculam, ob causas his quoque multo magis ridiculas. Ad haec inter feras uni cum una bellum est idque perbreve ; et ut cruentissima pugna sit, una aut altera vulnerata discedit. Quando auditum est – id quod passim faciunt homines – centum milia beluarum multo laniatu concedisse ? Adde quod, ut feris quibusdam naturale dissidium est cum aliis diversi generis, ita rursum habent cum quibus genuina firmaque cohaerent amicitia. At homini cum homine et cuilibet cum quolibet jugis pugna est nec ullum satis firmum foedus inter ullos mortalium. Adeo quidquid a sua recessit natura in pejorem degenerat speciem quam si natura malitiam ingenuisset. Vis scire quam ferina, quam foeda, quam non digna homine res sit bellum ? Spectastine aliquando leonem cum urso commissum ? Qui rictus, qui rugitus, qui fremitus, quae immanitas, quae laniatio ! Inhorrescit qui spectat etiam in tuto. At quanto foedius spectaculum, quanto immanius, videre hominem cum homine tot armis, tot telis instructum confligere ! Quaeso te, quis homines crederet, nisi consuetudo mali sustulisset admirationem ? Ardent oculi, pallent ora, furorem praefert incessus, frendet vox, clamor insanus, totus homo ferreus est, crepant arma, fulminant bombardae. Mitius erat si cibi causa homo hominem devoraret, si sanguinem hauriret ; quamquam huc quoque ventum est a quibusdam, ut id odii gratia faciant, quod excusatius faceret usus aut necessitas. At nunc idem fit crudelius telis veneno tinctis, tartareis machinis. Nullum usquam hominis vestigium. An credas hic ipsam naturam agnituram quod condidit ? Et si quis admoneat, an non merito huiusmodi verbis sit exsecratura facinus impium ? Quod novum spectaculum ego video ? Quis Tartarus hoc nobis portentum edidit ? Sunt qui me novercam appellent, quod in tam immensa rerum summa venena quaedam genuerim,

quamquam et haec in hominis commodum cessura ; quod aliquot animantia parum mitia finxerim, etiamsi nulla fera tam immitis est quin arte et officiis possit cicurari : hominis cura mansuescunt leones, mitescunt dracones, serviunt ursi. Quae tandem est ista plus quam noverca, quae novam hanc beluam, totius mundi pestem, nobis dedit ? Unum animal totum genui benevolentiae, placidum, amicum, salutare. Quid accidit ut in hujusmodi feram degenerarit ? Nihil agnosco hominis illius quem finxi. Quis malus genius vitiavit opus meum ? Quae saga mentem humanum excantavit et incantavit beluinam ? Quae Circe nativam vertit formam ? Juberem ut ad speculum sese contemplaretur infelix ; sed quid cernant oculi, cum mens absit ? Tamen aspice te ipsum, si potes, furiose bellator, si quo pacto contingat resipiscere. Unde tibi minax crista verticis ? unde fulgens galea ? unde ferrea cornua ? unde pinnati cubiti ? unde squamae ? unde dentes aerei ? unde laminae ? unde tela letifera ? unde vox plus quam ferina ? unde vultus iste plus quam beluinus ? unde tonitru et fulmen, ipso Jovis fulmine tum formidabilius tum nocentius ? Ego te divinum quoddam animal finxi ; quid venit in mentem, ut teipsum in tam immanem beluam transformares, ut nulla jam belua futura sit belua, si cum homine componatur ? Haec atque id genus alia permulta diceret, opinor, architectrix illa rerum natura.

Proinde, cum sic conditus sit homo quemadmodum ostensum est, cum hujusmodi res sit bellum, quemadmodum nimium crebro sentimus, haud mediocriter admirandum videtur quis deus, qui morbus aut qui casus primum in humanum pectus immiserit ut letale ferrum in hominis stringeret viscera. Multis gradibus ad tam insignem vesaniam ventum sit oportet. Nemo siquidem repente fuit turpissimus, ut inquit poeta satyricus. Semperque malorum maxima sub umbra ac specie boni subrepserunt in vitam hominum. Olim igitur, cum rudes illi priscique mortales, nudi, sine moenibus, absque tecto vitam in silvis agerent, evenit aliquoties ut a feris ac beluis offenderentur. Cum his igitur primum homini bellum susceptum est, et vir fortis habebatur et dux qui ferarum vim ab hominum genere depulisset. Quin et aequissimum videbatur jugulare jugulantes, trucidare trucidantes,

praesertim cum nulla lacessitae injuria ultro nos impeterent. Ea res cum summae laudi duceretur – hinc enim deus factus est Hercules –, coepit animosa juventus passim venari bestias, exuvium ceu trophaeum ostentare. Deinde non contenti jugulasse, pellibus illarum sese munierunt adversus rigorem hiemis. Haec erant prima homicidia, haec spolia. Post haec longius progressi rem ausi sunt quam Pythagoras vehementer impiam arbitratus est et nobis poterat prodigiosa videri, nisi vetaret consuetudo, quae tantum ubique vim habet ut apud nationes quasdam pium fuerit habitum parentem grandaevum plagis obrutum in fossam depellere et eripere vitam illi per quem vitae munus contigerat ; sanctum haberetur carnibus affinium amicorum vesci ; pulchrum existimeretur virginem in Veneris fano prostare populo ; multaque eis absurdiora, quae si quis nunc referat tantum, nemo non sit abominaturus. Adeo nihil est tam scelerosum, nihil tam atrox quod et non probetur, si id commendat assuetudo. Ergo quod ausi sunt facinus ? Non veriti sunt vesci ferarum exstinctarum cadaveribus, dentibus laniare carnem exanimem, haurire sanguinem, exsugere saniem et viscera, ut ait Ovidius, in viscera condere. Id facinus tametsi mitioribus ingeniis tum immane videretur, tamen commendavit usus et commoditas. Placuit et in deliciis cadaveris species. Carnes insepeliuntur crustis, condiuntur aromatibus, inscribitur titulus Hic situs est aper, hic sepultus est ursus. O cadaverosa voluptates ! Processum est longius. A noxiis feris itum est ad pecudes innoxias. Saevitum est passim in oves, animal sine fraude doloque, saevitum in leporem, non ob aliud crimen nisi quod esculentus esset. Nec temperatum a bove domestico, qui suo sudore diu familiam aluerat ingratam ; nulli volucrum, nulli piscium generi parcitum est, et eo processit gulae tyrannis ut nullum animal usquam tutum esset ab hominis crudelitate. Verum hoc quoque persuasit consuetudo ut saevitia non videretur in ullum animantis genus, modo ab hominis caede temperaretur.

Sed in nobis fortasse situm est vitia quemadmodum mare non admittere, verum ut admisso limitem praescribamus, id non est cuiquam in manu ; semel

receptum utrumvis haud nostro ducitur arbitrio, sed suo fertur impetu. Posteaquam his rudimentis essent ad caedem excitati, persuasit ira ut homo hominem fuste saxove aut pugno peteret. Siquidem iis adhuc armis tum pugnabatur, opinor, et jam occidendis pecudibus didicerant hominem quoque minimo negotio posse perimi. Verum ista crudelitas diu constitit intra monomachias ; unius jactura bellum dirimebatur ; nonnumquam uterque cadebat, sed uterque vita indignus. Ad haec nonnullam etiam aequi speciem habebat sustulisse inimicum ; laudi quoque coeptum est dari, si quis violentum et pestilentem hominem – cujusmodi fuisse Cacum et Busiridem – confecisset orbemque monstris hujusmodi liberasset ; siquidem videmus hos etiam titulos in Herculis exstare laudibus. Deinde concursum est a pluribus, ut quosque vel affinitas vel vicinia vel necessitudo conjunxerat. Et quod nunc latrocinium est, tum bellum erat. Saxis et sudibus praeustis etiamnum res gerebatur. Rivulus occurrens aut rupes aut simile quippiam obvium proelia dirimebat. Interea, dum crescit usu feritas, dum gliscunt irae, dum magis ardescit ambitio, furorem suum armant ingenio. Excogitantur arma qualiacumque, quibus se communirent, et excogitantur tela, quibus hostem perderent. Jam passim, jam frequentiore manu, jam armati conflictari coeperunt. Nec huic manifesto furori suus defuit honos. Bellum appelarunt et virtutem esse voluerunt si quis sui capitis periculo vim hostium a liberis, ab uxore, a pecore, a domesticis latebris propelleret. Atque ita paulatim una cum rerum cultu crescente malitia, bellum indicere coepit civitas civitati, regio regioni, regnum regno. Quamquam in re per se crudelissima, tamen remanebant adhuc humanitatis pristinae vestigia. Repetebantur res per fetialem, citabantur testes Superi, velitatione praeludebatur ad pugnam. Telis vulgaribus et virtute, non dolo, res agebatur. Nefas erat ferire hostem, nisi signo dato ; non licebat pugnare, ubi receptui cecinisset imperator ; denique virtutis et gloriae certamen erat magis quam occidendi cupiditas. Necdum arma movebantur nisi in exteros, quos ob id hostes, velut hospites, appellabant. Hinc nata sunt imperia, quorum nullum umquam fuit in ulla natione quod non fuerit multo generis humani sanguine paratum. Deinceps

assiduae bellorum vices, dum vicissim alius alium ab imperio depellit et sibi vindicat. Posthaec, cum imperia quoque ad sceleratissimos mortales devenissent, jam in quoslibet pro libidine mota sunt arma ; neque male meriti, sed bene fortunati coeperunt maxime belli periculis esse obnoxii, et jam proelii scopus non laus esse sed sordidum lucrum aut hoc etiam sceleratius aliquid. Non dubito quin haec prospexerit sapientissimus ille Pythagoras, cum philosophico commento multitudinem hominum imperitiam a laniandis pecudibus deterreret. Videbat futurum ut, qui nulla lacessitus injuria pecudis innoxiae sanguinem fundere consuevisset, idem commotus ira et injuria provocatus non metueret hominem interimere. Porro bellum quid aliud est quam multorum commune homicidium et latrocinium, hoc sceleratius quo latius patens ? Sed ridentur haec ceu deliramenta scholasticorum a crassis proceribus nostri temporis, qui cum praeter figuram nihil habeant hominis, tamen ipsi sibi plane dii videntur.

Et tamen ab iis initiis huc videmus esse perventum insaniae, ut tota vita nihil aliud agatur. Belligeramus assidue, gens cum gente colliditur, regnum cum regno, civitas cum civitate, princeps cum principe, populus cum populo, et – quod ethnici quoque fatentur impium – affinis cum affini, cognatus cum cognato, frater cum fratre, filius cum patre ; denique – quod ego sane puto his omnibus atrocius – Christianus cum homine ; addam invitus – quod est atrocissimum – Christianus cum Christiano. Et, o caecitatem mentis humanae, haec nemo miratur, nemo detestatur. Sunt qui applaudant, qui vehant laudibus, qui rem plus quam tartaream sanctam appellent, ac principes ultro furientes instigant, oleum quod aiunt addentes camino. Alius e sacro suggesto promittit omnium admissorum condonationem, qui sub eius principis signis pugnarint. Alius clamat : Invictissime princeps, tu modo serva mentem istam religioni faventem, Deus pugnabit pro te. Alius promittit certam victoriam, prophetarum voces ad rem impiam detorquens, interpretans illa : Non timebis a timore nocturno, a sagitta volante in die, a daemonio meridiano, et Cadent a latere tuo mille et decem milia a dextris tuis et Super aspidem et basiliscum

ambulabis et conculcabis leonem et draconem. Denique totus hic mysticus Psalmus ad res profanas, ad hos et illos principes detorquebatur. Nec deerant utrique parti tales prophetae, nec deerant talibus prophetis applausores. Tam bellaces audivimus conciones monachorum, theologorum, episcoporum. Itaque bellatur a decrepitis, bellatur a sacerdotibus, bellatur a monachis, et cum re tam diabolica Christum miscemus. Concurrunt acies utrimque crucis insigne paeferentes, quae vel ipsa poterat admonere quo pacto conveniat vincere Christianos. A sacro illo caelesti, quo perfecta illa et ineffabilis Christianorum conjunctio repraesentatur, curritur ad mutuam caedem et rei tam impiae Christum facimus et spectatorem et auctorem. Ubinam diaboli regnum est, si in bello non est ? Cur huc pertrahimus Christum, cui citius cum quovis lupanari conveniat quam cum bello ? Indignatur Paulus Apostolus ullam esse controversiam inter Christianos, ut judex sit adeundus qui litem dirimat. Quid si conspiceret nos toto orbe belligerantes et quamlibet levi de causa, immanius quam ulli bellarint ethnici, crudelius quam ulli barbari ? idque fieri auctoribus, hortatoribus, adjutoribus his qui pacificum illum et omnia conglutinantem pontificem repraesentant quique pacis omine salutant populum ? Neque me clam est quid jamdudum mihi reclament Cares isti, quorum messis est e malis publicis. Bellum suscipimus inviti, aliorum coacti malefactis ; jus nostrum persequimur. Quidquid malorum habet bellum, illis feratur acceptum qui belli dedere causas. Sed quiescant interim paulisper et horum causationes suo loco refellemus ac fucum hunc, quo morbum nostrum praeteximus, detrahemus.

Jam sicut hominem cum bello – hoc est animal placidissimum cum re longe immanissima – composuimus, quo magis perspicua fieret atrocitas, sic bellum cum pace – rem miserrimam pariter et sceleratissimam cum re felicissima simul et optima – comparemus, atque ita demum apparebit quantae dementiae sit tanto tumultu, tantis laboribus, tanto sumptu, tanto discrimine, tot calamitatibus affectare bellum, cum multo minoris emi possit concordia. Principio, quid in rerum natura dulcius aut melius amicitia ? Nihil profecto. Atqui, quid aliud est pax quam multorum inter

ipsos amicitia ? Sicuti contra bellum nihil aliud est quam plurium simultas. Bonorum autem ea ratio est ut, quo latius pateant, hoc plus afferant commoditatis. Proinde, cum unius cum uno necessitudo res sit adeo suavis et salutaris, quam ingens erit felicitas, si regnum cum regno, si natio cum natione necessitudinis vinculo copuletur ! E diverso, malarum rerum ea est natura ut, quo latius manarint, hoc magis sint suo dignae vocabulo. Itaque, si miserum, si sceleratum est hominem cum homine ferro congredi, quanto calamitosius quantoque sceleratius est idem a tot hominum milibus fieri ! Concordia res parvae crescunt, discordia dilabuntur et magnae. Pax omnium bonarum rerum et parens est et nutrix. Bellum repente semelque quidquid est laetum, quidquid est pulchrum obruit, exstinguit, abolet omniumque malorum Lernam quamdam in vitam mortalium effundit. Pacis tempore, non secus ac si novum quoddam ver rebus humanis affulserit, coluntur agri, vernant horti, pascuntur laetae pecudes, aedificantur villae, exstruuntur oppida, instaurantur collapsa, ornantur et augentur exstructa, crescunt opes, aluntur voluptates, vigent leges, floret reipublicae disciplina, fervet religio, valet aequitas, pollet humanitas, calent artes opificum, uberior est quaestus pauperum, splendidior opulentia divitum. Efflorescunt honestissimarum disciplinarum studia, eruditur juventus, tranquillo fruuntur otio senes, bonis auspiciis nubunt virgines,

Laudantur simili prole puerperae,

florent boni, minus peccant mali. At simul atque belli saeva tempestas ingruerit, Deum immortalem, quam ingens malorum pelagus occupat, inundat, obruit universa. Abiguntur armenta, proteruntur segetes, trucidantur agricolae, exuruntur villae, tot saeculis exstructae florentissimae civitates una procella subvertuntur. Adeo proclivius erat laedere quam benefacere. Civium opes ad exsecrandos latrones ac sicarios transferuntur ; moerent domus metu, luctu et querimoniis, lamentis complentur omnia ; frigent artes opificum ; pauperibus aut jejunandum aut ad impias confugiendum artes. Divites aut ereptas deplorant facultates aut timent relictis, utroque modo miserrimi. Virginum aut nullae aut tristes et funestae nuptiae ;

desolatae matronae domi sterilescunt. Silent leges, ridetur humanitas, nullum habet locum aequitas ; religio ludibrio est, sacri et profani nullum omnino discrimen. Corrumpitur omni vitiorum genere juventus, damnant longaevitatem suam luctuosi senes. Nullus honos honestis litterarum studiis. In summa, plus malorum sentimus in bello quam ullius sermo possit assequi, nedum meus.

Forte tolerari poterat, si bella calamitosos modo nos facerent, non etiam nocentes et impios ; si pax feliciores tantum redderet, non meliores quoque. Impius autem est quisquis bellum arcessit. Nimium, heu nimium malorum erat quibus assidue, velit nolit, vexatur, atteritur, absorbetur aerumnosa mortalitas. Ante bis mille ferme annos trecenta morborum nomina medicis sunt animadversa, praeter species iam et quotidie subnascentes novos et senectutem ipsam, morbum immedicabilem. Legimus alibi totas urbes terrae quassatione subrutas, alibi conflagrasse fulmine, alibi solidas etiam hiatu terrarum absorptas regiones, oppida suffossione cuniculorum corruisse, ut ne commemorem quantam hominum multitudinem jam ob assuetudinem contempti casus absumant, exundatio maris et fluminum, ruinae montium et aedificiorum, venena, lapsus, ferae, cibus, potus, somnus. Alium haustus in potu lactis pilus, alium acinum uvae, alium os piscis inhaerens gutturi praefocavit. Sunt quos subitum exanimarit gaudium, nam de vehementi dolore minus est mirum. Adde nunc fatales pestilentas non raro passim saevientes. Nulla pars orbis est unde non immineat periculum humanae vitae, alioqui per se quoque fugacissimae. Tantum undique malorum obturbat ut non sine causa Homerus hominem animantium miserrimum pronuntiaverit. Verum haec mala, quoniam nec vitari facile possunt nec nostro accidunt vitio, calamitosos tantum faciunt, non item facinorosos. Quid juvat tam innumeris obnoxios calamitatibus ultro sibi malum, perinde quasi desit, arcessere ? Et arcessere non quidvis malum, sed malum omnium multo taeterrimum, tam perniciosum ut unum vincat omnia, tam fecundum ut unum in se complectatur universa, tam pestilens ut non minus impios efficiat quam aerumnosos, ut miserrimos reddat nec tamen miserandos, nisi hos qui

minime volunt et maxime sentiunt ? Adjice jam his omnibus quod pacis commoda latissime sese diffundunt et ad plurimos pertinent. In bello, si quid feliciter cecidit – quamquam, o superi, quid hic potest dici felix ? –, id ad paucos pertinet et eos indignos. Alterius salus alterius est exitium, alterius opes alterius sunt spolia, hujus triumphus illius est luctus, ut acerba sit infelicitas, immanis et cruenta felicitas. Quamquam plerumque fit ut, juxta Cadmeam quam vocant, victoriam utraque pars ploret. Et haud scio an umquam bellum adeo cesserit feliciter, ut cordatum victorem suscepti non paenituerit. Ergo, cum pax res sit omnium tum optima, tum jucundissima, bellum contra res omnium miserrima, simul et sceleratissima, num hos sanae mentis arbitrabimur qui, cum illam mediocri negotio parare queant, hoc malint summis etiam difficultatibus arcessere ?

Primum quam insuavis res primus ille belli rumor, deinde quantum invidiae subeundum principi, dum crebris decimationibus expilat suos. Quantum negotii in adjungendis aut retinentis auxiliis, quantum in arcessendis barbaricis cohortibus et mercenario milite. Quantum impendii simul et curarum in apparandis classibus, in exstruendis aut sarciendis arcibus et praesidiis, in adornandis tentoriis, in fabricandis et comportandis machinis, armis, telis, sarcinis, vehiculis, commeatu. Quantum laboris exhauriendum in compingendis vallis, in evacuandis fossis, in suffodiendis cuniculis, in excubiis, in stationibus, in exercitamentis. Omitto jam metus, omitto pericula (Quid enim non metuendum in bello ?). Quis enumerare valeat incommoda vitae, quae stultissimi milites in castris perferunt et ob id majoribus digni quod sponte perferant ? Victum quem bos quoque fastidiat Cyprius, cubile quod aspernetur scarabaeus, somnos raros nec hos tuo datos arbitrio. Tentorium undique ventis pervium, ac ne tentorium quidem. Durandum sub dio, cubitandum humi, standum in armis, ferenda inedia, frigus, aestus, pulvis, imber ; serviendum ducibus, vapulandum ferulis ; quandoquidem nulla est ullius mancipii servitus indignior quam militum. Ad haec ad triste signum eumdem in mortem, ut aut occidas immaniter aut cadas infeliciter. Tantum malorum suscipitur ut ad rem omnium

miserrimam liceat pervenire. Tam immensis malis nos ipsos prius affligimus ut alios possimus affligere. Quod si velimus rem ad calculum vocare et veris rationibus expendere quanti bellum constet, quanti pax, profecto comperimus hanc vel decima parte curarum, laborum, molestiarum, periculorum, sumptuum, denique sanguinis posse comparari, quibus bellum arcessitur. Tantam hominum turbam educis in periculum, ut oppidum aliquod evertas ; at horum opera, vel citra periculum, aliud exstrui poterat multo praeclarius oppidum. Sed nocere vis hosti. Jam hoc ipsum inhumanum ; attamen illud expende, num illi nocere non possis, nisi prius noceas tuis. Et furiosi videtur hominis tantum certi mali sumere, cum incertum sit quo sit alea belli casura.

Verum esto rapuerit ad hanc vesaniam ethnicos vel stultitia vel ira vel ambitio vel avaritia vel immanitas sive – quod magis arbitror – ab inferis immissae Furiae ; unde hoc nobis in mentem venit ut Christianus in Christianum cruentum stringat ferrum ? Parricidium vocatur, si frater occidat fratrem ; at Christianus conjunctior Christiano quam ullus germanus germano, nisi firmiora sunt naturae vincula quam Christi. Quam absurdum est eos paene continenter inter se belligerari, quos una domus habet Ecclesia, qui ejusdem corporis membra communi capite gloriantur, nempe Christo, communem habent patrem in caelis, communi vegetantur spiritu, iisdem initiati sunt mysteriis, eodem redempti sanguine, eodem renati fonte, iisdem aluntur sacramentis, eidem militant imperatori, eodem vescuntur pane, ejusdem participes sunt calicis, communem habent hostem diabolum, postremo ad eamdem omnes vocati sunt hereditatem ! Ubi sunt tam multa perfectae concordiae sacramenta, ubi tam innumera pacis documenta ? unum praeceptum Christus appellavit suum, nempe caritatis. Cum hac quid aeque pugnat atque bellum ? Felici pacis omine salutat suos ; discipulis praeter pacem nihil donat, praeter pacem nihil relinquit. In sacris illis precibus illud praecipue patrem orat ut, quemadmodum ipse idem erat cum eo, ita et sui, hoc est Christiani, idem essent secum. Jam plus audis quam pacem, plus quam amicitiam, plus quam concordiam. Christi typus habebat

Salomon, quod Hebraeis pacificum sonat ; ab hoc sibi templum exstrui voluit. David, alioqui diversis virtutibus egregie carum, tamen hoc elogio summovit ab exstructione templi quod sanguinarius esset. Et tamen is auctore Deo bella fere gessit adversus impios, atque id sane eo saeculo quo nondum docuerat ille Mosaicae legis absolutor etiam inimicos esse diligendos. Nato Christo, non bellum neque triumphos sed pacem canunt angeli. De nondum nato praecinuit vates ille mysticus : Et factus est in pace locus ejus. Universam illius doctrinam excute : nihil usquam reperies quod non spiret pacem, quod non sonet amicitiam, quod non sapiat caritatem. Et quoniam intellegebat pacem aliter non posse constare, nisi penitus contemptis his pro quibus mundus hic digladiatur, jussit ut ab ipso disceremus esse mites. Beati vocavit qui divitias et harum filiam, superbiam, pro nihilo ducerent, nam hos vocat pauperes spiritu ; beatos, qui voluptates hujus mundi spernerent – quos lugentes appellat ; beatos, qui se paterentur suis exturbari possessionibus, scientes hic nihil aliud esse quam exsilium, veram patriam, veram possessionem in caelo sitam esse piis ; beatos, qui bene merentes de omnibus impune et male audirent et malis afficerentur. Vetuit ne quis malo resisteret. Breviter, ut omnis illius doctrina tolerantiam et amorem praecipit, ita tota vita nihil aliud docet quam mansuetudinem. Sic ille regnavit, sic bellavit, sic vicit, sic triumphavit. Nec aliud inculcant Apostoli, qui purum adhuc Christi spiritum imbiberant et musto illo feliciter erant temulenti.

Quid undique sonant omnes Pauli litterae, nisi pacem, nisi lenitatem, nisi caritatem ? Quid Johannes loquitur, quid iterat nisi dilectionem ? Quid aliud Petrus ? Quid aliud omnes vere Christiani scriptores ? Unde tantus bellorum tumultus inter filios pacis ? An fabula est quod Christus se vitem appellat, suos palmites ? Quis umquam vidit palmitem pugnare cum palmite ? An vanum est quod non semel scripsit Paulus : Ecclesiam nihil aliud esse quam unum corpus e diversis membris connexum, adhaerens uni capiti, Christo ? Quis vidit oculum pugnare cum manu aut ventrem cum pede ? In hoc universo rerum omnium tam dissimilium harmonia est. In animalis corpore pax est membro cum membro ; quod quaeque pars dotis habet,

non uni sibi habet, sed in commune omnibus. Si quid accidit unicuilibet, opitulatur universum corpus. An plus potest in perituro corpore naturae connexio quam in mystico et immortali copula spiritus ? An frustra precamur illud ex praescripto Christo : Fiat voluntas tua quemadmodum in caelo, sic et in terra ? In illa civitate summa concordia est. At Christus nihil aliud esse voluit suam Ecclesiam quam caelestem quemdam populum in terris ad illius imaginem, quoad fieri potest, viventem, illo properantem, ab illa pendentem.

Age, finge jam mihi nunc novum aliquem hospitem, vel e lunaribus illis civitatibus quas inhabitat Empedocles vel ex uno quopiam mundo eorum quos innumerabiles fabricatus est Democritus, in hunc nostrum venisse, quid rerum agatur cupientem cognoscere. Cumque de singulis edoctus audierit esse unum quoddam animal mire commixtum ex corpore, quod cum brutis habeat commune, ex animo, quo divinae mentis referat imaginem, id adeo esse generosum ut, quamquam hic exsulet, tamen ceteris omnibus imperet animantibus, quod ob caelestem originem semper ad caelestia nitatur et immortalia, quod in tantum curae fuerit aeterno numini ut, quoniam neque naturae viribus neque philosophiae rationibus assequi poterat quod affectabat, unicum filium suum huc delegarit, qui novum doctrinae genus inveheret. Deinde, simul atque totam Christi vitam ad decreta perdidicerit, cupiat ex edita quadam specula videre quod audisset. Ubi conspexerit cetera animantia probe in suo genere degere ac naturae legibus duci, nihil appetere nisi quod dictet natura, unum animal inter se cauponari, negiotiari, rixari, belligerari, nonne quodvis animal potius suspicabitur hominem esse, de quo audierat, quam ipsum hominem ? Deinde admonitus ab indice quid sit homo, jam dispiciat ubi sit grex ille Christianorum, qui caelestis illius doctoris institutum sequentes angelicae civitatis simulacrum exhibeant, an non ubivis potius judicabit habitare Christianos quam in hisce regionibus, in quibus tantum videret opulentiam, luxum, libidinem, fastum, tyrannidem, ambitionem, fraudem, invidiam, iracundiam, discordiam, rixas,

pugnas, bella, tumultus, breviter omnium rerum quas Christus damnat majorem paene Lernam quam apud ullos Turcas aut Sarracenos ?

Unde igitur pestis haec irrepsit in populum Christianum ? Nimirum paulatim hoc quoque malum, sicuti cetera pleraque, receptum est ab incautis : siquidem omne malum aut sensim obrepit in hominum vitam aut sub praetextu boni sese insinuat. Primum igitur irrepsit eruditio, velut idonea res ad confutandos haereticos, philosophorum, poetarum et oratorum litteris armatos. Et initio quidem non ista discebantur a Christianis, sed quibus forte contigerant ante Christum cognitum, hi quod jam partum erat in pios conferebant usus ; eloquentia quoque, dissimulata magis quam spreta primum, deinde palam etiam comprobata. Proinde sub praetextu profligandi haereticos subrepsit ambitiosa rixandi libido, quae non mediocrem Ecclesiae pestem invexit. Tandem huc processum est ut in mediam theologiam totus sit receptus Aristoteles, et ita receptus ut hujus auctoritas paene sanctior sit quam Christi. Nam si quid ille dixit parum accommodatum ad vitam nostram, licet interpretamento detorquere ; ceterum exploditur illico qui vel leviter ausit Aristotelicis oraculis refragari. Ab hoc didicimus non esse perfectam hominis felicitatem, nisi corporis et fortunae bona accesserint ; ab hoc didicimus non posse florere rempublicam in qua sint omnia communia. Hujus omnia decreta cum Christi doctrina conamur agglutinare, hoc est aquam flammis miscere. Recepimus nonnihil et a Caesareis legibus propter aequitatem quam prae se ferunt ; et, quo magis convenirent, Evangelicam doctrinam ad eas quoad licuit detorsimus. At hae permittunt vim vi repellere, suum quemque jus persequi ; probant negotiationem, recipiunt usuram, modo moderatam ; bellum ceu rem praeclaram efferunt, modo justum. Justum autem esse definiunt quod indictum sit a principe, quamlibet puero aut stulto. Denique tota jam Christi doctrina dialecticorum, sophistarum, mathematicorum, oratorum, poetarum, philosophorum et jureconsultorum ethnicorum litteris ita contaminata est ut maxima pars aevi consumenda sit, priusquam vacet arcanas scrutari litteras, ad quas ut aliquando venias, tot tamen

opinionibus mundanis infectus accedas oportet, ut Christi jam decreta aut prorsus offendant aut ad illorum dogmata torqueantur. Atque haec res adeo non improbatur, ut nefas sit eum de Christianis loqui litteris, qui sese nugis Aristotelicis vel potius sophisticis totum ad ambas usque, quod aiunt, aures non expleverit. Quasi vero Christi doctrina sit ejusmodi ut non vel maxime possit esse communis omnium vel ullo pacto cum philosophorum sapientia consentiat. Post haec recepimus honoris nonnihil, sed ultro delatum, quem deinde veluti debitum coepimus exigere ; id visum esse non iniquum. Deinde recepimus opes, sed in pauperum subsidium distribuendas, post etiam in usus nostros. Quidni, posteaquam didicimus hunc esse caritatis ordinem, ut sibi quisque sit proximus ? Neque deerant praetextus huic malo : pium consulere liberis, aequum prospicere venturae senectuti. Postremo, cur rejiciam opes, inquiunt, si citra fraudem contingant ? His gradibus paulatim eo ventum est ut is optimus habeatur qui sit locupletissimus ; nec umquam major fuerit honos divitiis apud ethnicos quam hodie apud Christianos. Quid est enim omnino vel sacrum vel profanum quod non harum geratur arbitrio ? Videbatur his ornamentis convenire nonnihil imperii ; neque defuit qui voluerit cedere. Receptum est hoc quoque, sed gravatim et parce ; demum ita ut solo titulo contenti rem libenter in alios rejicerent. Postremo paulatim hic itum est ut episcopus sibi non videatur episcopus, nisi mundanae aliquid dicionis accesserit ; parum honestus abbas, si nusquam possit quod possunt tyranni. Tandem perfricta facie pudorem omnem absersimus, omnia verecundiae repagula discussimus. Quidquid umquam apud ethnicos fuit avaritiae, quidquid ambitionis, quidquid luxus, quidquid fastus, quidquid tyrannidis, id imitamur, aequamus, vincimus.

Et ut de levioribus interim sileam, an umquam apud ethnicos bellatum est aut aeque perpetuo aut crudelius quam inter Christianos ? Quas tempestates, quos bellorum aestus, quoties discissa foedera, quas strages his paucis annis conspeximus ? Quae natio cum qua non conflictata est ferro ? Et postea Turcam exsecramur, quasi possit ullum spectaculum esse Turcis jucundius quam quod illis

quotidie mutuis cladibus exhibemus ipsi. Insaniebat Xerxes, cum ingentem illam multitudinem Graeciam invasurus educeret. An tibi constitisse animo videtur qui Atho monti minaces scripserit epistolas, ni cederet ; qui mari Hellesponto, quod parum commodum fuisset navigare volenti, plagas jusserit infligi ? Furebat Alexander ille magnus ; quis negat ? Optabat semideus ille plures mundos, quos devinceret ; tanta gloriae febris juvenilem obsederat animum. Et tamen isti, quos Seneca non dubitat furiosos appellare latrones, bellabant humanius nobis, bellabant majore fide nec similibus machinis nec similibus artibus nec tam frivolis titulis quam bellamus Christiani. Si revolves ethnicorum historias, quam multos reperies duces qui miris artibus bellum declinarint, qui hostem officiis devincire quam armis devincere maluerint ! Quidam etiam cedere principatum prius habuerunt quam experiri Martem. Nos pseudochristiani nihil non rapimus ad occasionem belli. Ethnici bellatores, priusquam venirent ad arma, veniebant in colloquium. Apud Romanos omnibus temptatis mittebatur fetialis cum patre patrato, peragebantur caerimoniae ; nimirum morae quaerebantur, quae bellandi furorem temperarent. Atque his quoque peractis, non licebat manum conserere cum hoste nisi signo dato, quod ita dabatur ut miles nesciret quando dandum esset. Ac ne hoc quidem dato licebat cuiquam hostem vel lacessere vel ferire, qui quamquam in castris versaretur, tamen sacramento militari non esset obstrictus, adeo ut Cato senior filium in castris cessantem per litteras admonuerit, ut Romam redeat aut, si mallet in exercitu manere, veniam petat a duce ut sibi cum hoste congredi liceat. Jam ut belli signum non faciebat potestatem pugnandi nisi sacramento adstrictis, ita signum quo canebatur receptui omnibus adimebat occidendi facultatem, adeo ut a Cyro laudatus miles quidam qui, cum sublato gladio fuerat hostem interfecturus, mox ut sensit cani receptui, dimiserit hostem. Haec eo pertinebant ne quis crederet sibi licere occidere hominem, nisi necessitas eo compelleret.

Nunc inter Christianos vir fortis habetur, si quis ejus gentis quicum bellum est hominem forte obvium in nemore, non armatum sed pecuniis onustum, nec bellum

molientem sed aliquo fugientem ne bellet, occiderit, occisum spoliaverit, spoliatum defoderit. Et milites vocantur qui spe lucelli ultro provolant ad pugnam et in utraque acie ceu gladiatores pugnant, germani adversus germanos, ad ejusdem principis dicionem pertinentes. Et hi, cum a talibus proeliis redeunt domum, veluti milites narrant sua facinora, nec interim ut praedones ac patriae perduelles ac principis sui desertores puniuntur. Carnificem abominamur, quod conductus ex legum auctoritate nocentes damnatosque jugulat ; et qui, relictis parentibus, uxoribus ac liberis, ultro procurrunt in bellum, non conducti sed ambientes ut ad impiam lanienam conducantur, ubi domum redierint, gratiosiores paene sunt quam si nusquam abfuissent. Ex facinoribus aliquid nobilitatis putant accedere. Infamis est qui vestem furto sustulit ; qui et proficiscens in militiam et militans et rediens a militia tot immeritos spoliavit, inter probos cives habetur. Ex militibus autem qui sese gessit immanissime dignus habetur qui proximo bello ducem agat. Itaque, si veteris militiae disciplinam contempleris, Christianorum militia latrocinium fere est, non militia. Quod si monarchas Christianos cum ethnicis conferas, quanto nostra causa deterior ! Illi praeter gloriam nihil ambiebant. Gaudebant florentiores reddere provincias, quas bello subegissent ; populos agrestes, sine litteris, sine legibus ritu ferarum viventes civilibus artibus expoliebant ; regiones incultas exstuctis oppidis reddebant celebres ; parum tuta communiebant ; pontibus, littoribus, aggeribus milleque id genus commoditatibus vitam hominum adjuvabant, ut tum expedierit devinci. Quin in mediis etiam bellis quam multa feruntur ab his vel dicta sapienter vel gesta temperate ! Ceterum, quae geruntur in bellis Christianorum et obsceniora sunt et atrociora quam ut sint hic commemoranda. Proinde, quod in illis erat pessimum id solum exprimimus, immo superamus.

Sed jam operae pretium fuerit audire quibus modis hanc tantam insaniam nostram tueamur. Si nullo, inquiunt, pacto fas esset bellare, Deus non fuisset Judaeis auctor bellandi adversus hostes. Audio, sed illud addas oportet Judaeos vix umquam bellasse inter se, verum adversus alienigenas et impios. Nos Christiani pugnamus

cum Christianis. Illis diversa religio et non eadem numina dissidii causa fuit ; nos aut puerilis ira aut pecuniae fames aut gloriae sitis, saepenumero foeda merces huc adducit. Illi jussu divino pugnabant ; nobis animi perturbatio ferrum dat in manum. Quamquam si usqueadeo placet exemplum Judaeorum, quin eadem opera praeputium recidimus ? quin immolamus pecudes ? quin abstinemus a carne suilla ? cur non ducimus singuli plures uxores ? Cum haec exsecremur, cur solum bellandi placet exemplum ? Cur hic denique litteram sequimur occidentem ? Judaeis permissum est bellum, sed ita quemadmodum et repudium, nimirum ob duritiam ingenii. At posteaquam Christus jussit recondi gladium, non decet pugnare Christianos, nisi pulcherrimum illud proelium cum taeterrimis hostibus Ecclesiae, cum studio pecuniae, cum iracundia, cum ambitione, cum metu mortis. Hi sunt Philistei nostri, hi Nabuchodonosores, hi Moabitae et Ammonitae, cum quibus nullas nobis indutias esse oportet ; assidue conserendae manus, donec excisis funditus hostibus succedat tranquillitas. Quos nisi subegerimus, neque cuiquam secum neque cum alio vera pax constare poterit. Solum hoc bellum veram gignit pacem ; hic qui vicerit, cum nemine mortalium belligerari velit. Nihil enim me movet quod quidam duos gladios interpretantur utramque potestatem, civilem et ecclesiasticam, quam utramque vindicant Petri sucessoribus, cum Christus in hoc ipsum passus sit Petrum errare, ut posteaquam jussus esset gladium recondere, nemini dubium relinqueretur quin vetitum esset bellum, quod antea videbatur esse licitum. Sed Petrus, inquiunt, pugnavit. Pugnavit, sed Judaeus adhuc, nondum accepto spiritu vere Christiano. Pugnavit non pro suis titulis aut praediis, uti nos, ne pro sua quidem vita, sed pro vita Magistri. Denique pugnavit is, qui paulo post abnegavit. Si placet exemplum pugnantis, placeat et infitiantis. Et cum simplici laberetur affectu, tamen reprehensus est.

Alioqui, si probabat hujusmodi defensionem Christus, sicut quidam insulsissime interpretantur, cur omnis illius vita et doctrina nihil aliud quam tolerantiam praedicat ? Cur suos baculo tantum et pera armatos tyrannis objicit ? Si

gladius ille, quem divenditis omnibus jubet emi Christus, est moderata adversus persecutores defensio, quemadmodum impie quidam interpretantur, non tantum inerudite, cur hac numquam usi sunt martyres ? Hic proferuntur illae rabbinicae definitiones : Licet bellare militi conducto, non aliter quam licet lanioni ex arte sua parare victum ; siquidem hic didicit laniare pecudes, ille homines. Licet et civibus bellare, sed bello justo ; justum autem quodcumque, quomodocumque, quibuscumque indixit princeps qualiscumque. Sacerdotibus et monarchis vibrare ferrum non licet, interesse tamen et praeesse bello licet. Nec fas est animo vindicandi bellare, sed studio justitiae. Cui autem sua causa non videtur justa ? Christus absque praesidiis emisit suos, sed donec aderat ipse, non egebant praesidiis. Cum instaret tempus abitus, admonuit illos ut peram pararent et gladium, peram adversus inopiam commeatus, gladium adversus hostes. Ceterum illa Nolite esse solliciti de crastino, Benefacite iis qui oderunt vos atque id genus alia usque ad tempus discessus valent. Porro, sicubi similia docet Paulus aut Petrus, consilii sunt, non praecepti.

Hujusmodi praeclaris dogmatibus alimus principum cupiditates ac porrigimus quo sibi blandiantur. Et perinde quasi periculum sit, ne quando mundus conquiescat a bellis, ex Christi verbis bellum asserimus ; et perinde quasi metuamus ne relanguescat in congerendis opibus mortalium avaritia, Christum facimus auctorem congerendae rei, huc detorquentes illius verba, quasi praeceperit, non permiserit, ea quae prius interdixerat. Mundus habebat suas leges antequam exoriretur Evangelium : puniebat, bellabat, congerebat in aerarium ac penum. Non ideo venerat Dominus ut admoneret quid esset nobis permissum, hoc est ad quam usque lineam liceret a perfectione discedere, sed ad quem scopum esset pro viribus enitendum. Haereseos suspectus est qui vehementer dehortatur a bello ; et qui talibus commentis diluunt vigorem Evangelicae doctrinae principibusque suggerunt occasiones per quas suis cupiditatibus blandiantur, orthodoxi sunt et pietatis Christianae doctores. Doctor vere Christianus numquam bellum probat ; fortassis

alicubi permittit, sed invitus ac dolens. At dictat hoc, inquiunt, jus naturae, legibus comprobatum est, consuetudine receptum, ut vim vi propellamus et vitam quisque suam tuamur, tum et pecuniam, quandoquidem animae loco est, ut inquit Hesiodus. Fateor. At his omnibus efficacior Evangelica gratia dictat ne remaledicamus maledicentibus, ut de male merentibus bene mereamur, ut tollenti partem possessionum totam concedamus, ut deprecemur pro his quoque qui mortem intentant. Ad Apostolos, inquiunt, ista pertinent. Immo, ad universum Christi populum et corpus, ut diximus, quod totum absolutum esse oportet, etiam si in dotibus aliud membrum alio sit insignius. Ad eos nihil pertineat doctrina Christi, qui non sperant praemium cum Christo. Illi pro pecunia praediisque et imperio digladientur, qui rident quod dixit Christus : Beati pauperes spiritu, hoc est eos divites qui nihil in hoc mundo concupiscerent divitiarum aut honorum. Qui felicitatis summam in his collocarunt opibus dimicant pro tuenda vita, sed ii qui non intellegunt hanc mortem esse potius quam vitam et piis immortalitatem esse paratam.

Jam objiciunt nobis Romanos aliquot pontifices, qui bellandi fuerint auctores simul et adjutores. Objiciunt decreta patrum, in quibus bellum approbari videtur. Sunt quidem hujusmodi quaedam, sed apud recentiores, Christi vigore jam relanguescente, sed ea perpauca, cum sint innumera apud probatae sanctitatis scriptores, quae a bello deterreant. Cur haec paucula nobis potissimum in mentem veniunt ? Cur a Christo ad homines deflectimus oculos et incerta exempla quam indubitatum auctorem sequi malumus ? Romani pontifices primum homines fuerunt ; deinde fieri potest ut fuerint male persuasi, ut fuerint parum attenti, denique ut parum prudentes aut pii. Quamquam ne in istis quidem comperies hoc genus bellorum, quo nos assidue conflictamur, approbatum fuisse ; id quod clarissimis evincerem argumentis, ni fugerem digressioni longius immorari. Laudavit divus Bernardus bellatores, sed ita laudavit ut nostram omnem damnet militiam. Quamquam, cur me moveat potius Bernardi scriptum aut Thomae disputatio quam

Christi dogma, qui in totum vetuit ne malo resistamus, nimirum eo more quo vulgus resistit ? Sed licet, inquiunt, unum maleficum afficere supplicio, licet igitur et civitatem ulcisci bello. Quid hoc loco responderi possit, prolixius est quam ut sit replicandum. Illud modo dicam : hoc interesse, quod in judiciis convictus dat poenas legibus, in bello utraque pars alteram ream agit. Illic ad eum modo redit malum qui laesit, exemplum ad omnes pervenit ; hic maxima pars malorum in eos redundat qui minime digni sunt malo, nempe ad agricolas, ad senes, ad matronas, ad pupillos, ad virgines. Ceterum, si ex re omnium pessima quidquam omnino commodi potest colligi, id totum ad sceleratissimos aliquot latrones derivatur, ad militem mercenarium, ad strenuos praedones, ad pauculos forte duces, quorum artificio bellum in hoc ipsum fuerat excitatum et quibuscum numquam melius agitur quam in summo reipublicae naufragio. Illic uni non parcitur, ut omnium consulatur saluti ; hic ut paucorum aut unius fortassis vicem ulciscamur, tot hominum milia nihil commeritorum crudeliter affligimus. Praestat paucorum admissum impunitum omitti quam, dum unum aut alterum in poenam deposcimus incertam, nostros pariter et finitimos et innocentes hostes – sic enim vocamus – in certum adducere discrimen. Satius est relinqui vulnus cui sine gravi totius corporis pernicie mederi non queas. Quod si quis clamet iniquum non dare poenas qui peccarit, respondeo multo esse iniquius tot innocentum milia citra meritum in extremam vocari calamitatem.

Quamquam his temporibus omne fere bellum e titulis nescio quibus nasci videmus et ex principum ambitiosis foederibus, dum, ut unum aliquod oppidulum suae vindicent dicioni, totum imperium adducunt in extremum discrimen. Deinde hoc ipsum quod tanto sanguine vindicatum est, rursum aut revendunt aut donant. Dixerit aliquis : Non vis igitur principes suum jus persequi ? Scio non esse mei similium de principum negotiis audacius disputare ; quod ut tutum sit, prolixius tamen est quam ut huic loco conveniat. Tantum illud dicam ; si titulus qualiscumque videbitur idonea suscipiendi belli causa, in tantis rerum humanarum vicibus, tantis

commutationibus, nulli posse titulum deesse. Quae gens non aliquando suis sedibus et pulsa fuit et pepulit ? Quoties aliunde demigratum est alio ? Quoties huc et illuc vel casu vel ex foedere translata imperia ? Repetant scilicet hodie Patavini Trojanum solum, quod Antenor olim fuerit Trojanus ; repetant Africam et Hispaniam Romani, quod hae provinciae quondam fuerint Romanorum. Ad haec dominium vocamus quod est administratio ; non est idem jus in homines natura liberos et in pecudes. Hoc ipsum jus quod habes, populi consensus dedit ; ejusdem autem, ni fallor, est tollere qui contulit. Vide porro quam non magna res agitur : non illud decertatur ut haec aut illa civitas bono principi pareat quam tyranno serviat, sed utrum Ferdinandi censeatur titulo an Sigismundi, Philippo censum pendeat an Lodovico. Hoc est illud egregiium jus ob quod universus orbis bellis caedibusque miscetur.

Sed esto valeat quantumlibet hoc jus, nihil intersit inter privatum agrum et civitatem, nihil inter pecudes tuo aere emptas et homines non solum ingenuos, verum etiam Christianos ; attamen prudentis est expendere num tanti sit ut tam immensis tuorum malis persequaris. Si principis animum praestare non potes, at saltem negotiatoris adhibe. Contemnit ille dispendium, si perspexerit vitari non posse nisi graviore jactura, et lucri loco ducit quod paululo damno cum fortuna deciderit. Saltem illud privatum exemplum in reipublicae periculo imiteris, de quo vulgo non infestiva fabula celebratur. Parum conveniebat inter duos quosdam cognatos de re dividenda. Cum neuter alteri vellet concedere, res eo spectabat ut iretur in jus et judicum sententiis controversia finiretur. Adibantur advocati, parabantur dicae, res erat cum jureconsultis. Aditi judices, contestata lis, coepit agi causa, hoc est bellum susceptum est. Ibi alter mature resipiscens adversarium privatim arcessitum hos verbis alloquitur : Principio parum decorum est ut, quos natura copulavit, pecunia dissociet ; deinde incertus est litis eventus, haud minus quam belli. Suscipere nobis in manu est, finire non est. De centum aureis tota lis est ; ejus summae duplum in notarios, in promotores, in advocatos, in jureconsultos, in judices, in judicum amicos expendentur, si legibus experiamur. His erit

inserviendum, adulandum, dandum ; interim taceo curas, ambiendi cursitandique labores ; denique, ut maxime vincam, plus tamen est incommodi quam commodi. Quin potius ipsi nobis sapimus quam istis praedonibus et in hos male collocandam pecuniam inter nos partimur ? Concede dimidium de tuo, ego tantumdem de meo concedam ; ita et amicitiam nostram, alioqui perituram, lucrifaciemus et tantam molestiam effugiemus. Quid si recusas quidquam concedere, ego vel universum negotium tuo permitto arbitratui ; malo penes amicum sit haec pecunia quam penes insatiabiles illos praedones. Abunde magnum fecero lucrum, si et famae pepercero et amicum servavero et tantum effugero molestiarum. Movit adversarium tum rei veritas tum cognati festivitas. Rem inter se transegerunt, iratis advocatis et judicibus, quos corvos deluserant hiantes. Vel horum igitur prudentiam in re tanto periculosiore studeas imitari ; neque solum spectes quid velis assequi, sed quanta bonarum rerum jactura, quantis periculis, quantis calamitatibus sis assecuturus ut assequaris. Quod si ceu lancibus hinc atque hinc expensis commodis et incommodis, comperis multo potiorem esse pacem iniquam quam bellum aequum, cur mavis Martis aleam experiri ? Quis enim nisi demens aureo piscetur hamo ? Si vides multo plus impendii quam lucri, etiamsi feliciter cadant omnia, nonne praestat aliquid de tuo jure concedere, quam paululum commodi tam innumeris mercari malis ? Malo penes quemcumque sit titulus, si mihi tanta Christiani sanguinis jactura vindicandus est. Ille quisquis est multis jam annis possedit, assuevit habenis, agnoscitur a suis, fungitur munere principis ; et exorietur aliquis qui, veteri quopiam titulo ex annalibus aut obliteratis monumentis reperto, bene compositum rerum statum sursum ac deorsum misceat. Praesertim cum videamus in rebus mortalium nihil diu suo loco consistere, sed ludibrio fortunae velut aestu quodam affluere ac defluere, quorsum attinet tanto tumultu vindicare quod mox casu sit alio demigraturum ? Postremo, si ista tam levicula non possunt contemnere Christiani, quorsum opus est protinus ad arma rapi ? Tot habet mundus episcopos graves et eruditos, tot habet venerabiles abbates, tot optimates grandaevos et longo rerum usu sapientes, tot

concilia, tot senatus non frustra a majoribus institutos. Quin non potius horum arbitrio pueriles hujusmodi principum querimoniae componuntur ?

Sed honestior est illorum oratio, qui praetexunt Ecclesiae defensionem ; quasi vero populus non sit Ecclesia aut quasi tota Ecclesiae dignitas in sacerdotum opibus sita sit ; aut quasi bellis ac stragibus orta, provecta, constabilita sit Ecclesia ac non potius sanguine, tolerantia vitaeque contemptu. Mihi sane ne hoc quidem adeo probandum videtur, quod subinde bellum molimur in Turcas ; male profecto agitur cum relione Christiana, si illius incolumitas a talibus pendet praesidiis. Neque consentaneum est his initiis bonos gigni Christianos ; quod ferro paratum est, ferro vicissim amittitur. Vis Turcas ad Christum adducere ? Ne ostentemus opes, ne militum manum, ne vires ; videant in nobis non titulum tantum, sed certas illas hominis Christiani notas : vitam innoxiam, studium bene merendi etiam de hostibus, invictam omnium injuriarum tolerantiam, pecuniae contemptum, gloriae neglectum, vitam vilem ; audiant caelestem illam doctrinam cum hujusmodi vita congruentem. His armis optime subigentur Turcae. Nunc saepenumero mali pugnamus cum malis. Dicam aliud, et utinam audacius quam verius : si titulum crucisque tollas insigne, Turcae cum Turcis digladimur. Si militum manu constituta est religio, si ferro confirmata, si bellis aucta, tueamur eam iisdem praesidiis ; quod si diversis rationibus peracta sunt omnia, cur veluti Christi praesidio diffisi ad ethnicas confugimus suppetias ? At cur non jugulem, inquiunt, eos qui nos jugulant ? Itane putas indignum, si quis sit te sceleratior ? Cur non spolias spoliantem ? Cur non conviciaris convicianti ? Cur non odisti odio habentem ? An Christianum facinus esse putas si, trucidatis impiis quidem, ut nos arbitramur, sed tamen hominibus, pro quibus servandis mortuus est Christus, gratissimam diabolo victimam mactes bisque delectes hostem, et quod occiditur homo et quod occidit Christianus ? Plerique, dum volunt videri valde Christiani, student Turcis quam plurimum facere mali ; et quod facere non possunt, exsecrantes imprecantur, cum hoc ipso argumento parum Christianum liceat deprehendere. Ita nonnulli, dum videri volunt vehementer

orthodoxi, diris exsecrationibus devovent quos vocant haereticos, ipsi fortassis digniores hoc vocabulo. Qui vult orthodoxus videri, mansuetis rationibus adnitatur ut qui errat resipiscat. In Turcas exspuimus et ita nobis videmur pulchre Christiani, fortassis abominabiliores apud Deum quam ipsi Turcae. Quod si veteres Evengelii praecones hoc animo fuissent in nos, quo nos sumus in Turcas, ubi nos nunc essemus, qui illorum tolerantia sumus Christiani ? Succurre Turcis ; ex impiis, si potes, reddito pios ; si non potes, opta ; et agnoscam mentem Christianam.

Tam multi sunt in orbe monachorum mendicato viventium ordines, qui se columnas Ecclesiae videri volunt ; ex tot milibus quotusquisque est, qui pro religione Christi propaganda vitam suam vilem habeat ? Sed spes non est, inquiunt. Immo summa spes esset, si mores afferrent maiorum suorum Dominici et Francisci, in quibus viris summum mundi hujus contemptum fuisse arbitror, ne quid interim commemorem de moribus apostolicis. Ne miracula quidem nos destituta sint, siquidem id postularet Christi gloria. Nunc qui se Petri, principis Ecclesiae, qui ceterorum Apostolorum vicarios ac successores gloriantur, plerumque totam fiduciam in humanis praesidiis constituunt. Illi vero rigidi ac verae religionis professores versantur in urbibus opulentis ac luxu perditis, ubi citius corrumpantur ipsi quam alios reddant emendatiores, et ubi est affatim pastorum qui populum doceant ac sacerdotum qui laudes Deo canant. Versantur in aulis principum, ubi quid agant in praesentia non referam. Utinam ne quid pejus quam canis in balneo ! Inhiant testamentis, venantur lucrum, subserviunt principum tyrannidi ; et ne nihil agere videantur, notant articulos erroneos, suspectos, scandalosos, irreverentiales, haereticos, schismaticos ; malunt enim ipsi regnare malo populi Christiani quam suo periculo Christi regnum propagare.

Atqui, quos nos vocamus Turcas, magna ex parte semichristiani sunt et fortassis propiores vero Christianismo quam plerique nostrum sunt. Quot enim sunt apud nos, qui nec resurrectionem corporum credunt nec animam credunt corpori superstitem ? Et interim per istos saevitur in haereticulos, qui dubitant an Romanus

Pontifex habeat jus in animas igne purgatorio cruciatas. Ejiciamus primum trabem ex oculo nostro, mox ejecturi festucam ex oculo fratris. Evangelicae fidei finis sunt mores Christo digni. Cur urgemus ea quae nihil ad mores faciunt, his neglectis quibus ceu columnis subductis tota fides semel collabitur ? Postremo, quis credet nobis praetexentibus crucem et Evangelii titulum, si tota vita nihil aliud undique prae se fert quam mundum ? Ad haec Christus, in quo nihil erat imperfectum, tamen limum fumigans non exstinguit et baculum confractum non comminuit, juxta prophetiam, sed quod imperfectum est fovet ac tolerat, donec proficiat in melius. Nos totam Asiam et Africam ferro paramus exstinguere, cum plurimi sint illic vel Christiani vel semichristiani. Cur non illos agnoscimus potius, hos fovemus et clementer emendamus ? Quod si studemus imperio propagando, si inhiamus illorum opibus, cur rei tam profanae Christi titulum prateximus ? Quid quod interim, dum humanis opibus tantum adorimur illos, hoc ipsum quod superest nobis ex orbe totum in manifestum discrimen adducimus ? Quantulus orbis angulus nobis reliquus est ! Quantam barbarorum multitudinem quam pauci provocamus ! At dicet quispiam : Si Deus pro nobis, quis contra nos ? Istuc merito dicet qui solius Dei praesidiis fretus est ; ceterum his, qui diversis nituntur praesidiis, quid dicit imperator noster Christus Jesus ? Qui gladio percutit, gladio peribit. Si volumus Christo vincere, accingamur gladio sermonis Evangelici, assumamus galeam salutis et scutum fidei reliquamque veram apostolicam panopliam ; ita fiet ut tum maxime vincamus, cum vincemur. Sed finge nobis feliciter cadere Martis aleam ; quis umquam vidit ferro, caede, incendiis, praedationibus reddi vere Christianos ? Minus mali est palam esse Turcam aut Judaeum quam hypocritum Christianum. Sed depellenda est illorum vis a capitibus nostris. Cur igitur illorum vim mutuis dissidiis in nostra capita provocamus ? Certe concordes nos non facile impetent, et nostris officiis citius ad fidem convertentur si serventur, quam si perimantur. Malo Turcam ingenuum quam fucatum Christianum. Nostrum est seminare semen Evangelicum ; Christianus dabit proventum. Messis est copiosa, si non desint operarii. Et tamen, ut

ex Turcis reddamus aliquot male ficteque Christianos, quot ex bonis Christianis reddemus malos, ex malis pejores ? Quid enim aliud gignet tantus belli tumultus ? Nolim enim hoc suspicari – quod tamen heu nimium saepe compertum est – praetexi belli Turcici rumorem, ut hoc titulo spolietur populus Christianus, ut omnibus modis pressus fractusque servilius ferat principum utriusque generis tyrannidem. Non haec dixerim quod in totum damnem expeditionem in Turcas, si nos ultro impetant, sed ut bellum cui Christum auctorem praeteximus, animis Christianis Christique praesidiis geramus. Sentiant sese ad salutem invitari, non peti ad praedam ; afferamus ad illos mores Evangelio dignos ; si lingua deerit, quibuscum illis congrediamur, magnam habebit eloquentiam et ipsa vita. Afferamus fidei professionem simplicem vereque apostolicam, non tot articulis humanitus additis oneratam. Ea potissimum exigamus ab illis, quae nobis aperte sacris voluminibus et Apostolorum litteris tradita sunt. In paucis facilior erit consensus et facilius constabit concordia, si in plerisque liberum erit in suo cuique sensu abundare, tantum ut absit contentio. Verum hisce de rebus omnibus aliquanto copiosius audietur, cum edemus librum cui titulum fecimus Antipolemo, quem olim Romae vitam agentes ad Julium secundum, Romanum Pontificem, conscripsimus eo tempore quo de bello in Venetos suscipiendo consultabatur. Illud deplorandum potius quam refellendum. Si quis exactius rem excutiat, reperiet omnia fere Christianorum bella vel e stultitia vel e malitia nasci. Nonnulli juvenes et rerum imperiti majorum malis exemplis, historiarum quas de stultis prodidere stulti monumentis, ad hoc inflammati, dehinc instigantibus adulatorum hortatibus, exstimulantibus jureconsultis ac theologis, assentantibus aut coniventibus episcopis, fortassis et exigentibus, temere magis quam malitiose bellum suscipiunt et tanto totius orbis malo discunt bellum rem esse modis omnibus fugiendam. Alios occultum odium, alios ambitio, alios animi feritas in bellum impellit. Quandoquidem ne nostra quidem Ilias quidquam praeterquam

Stultorum regum et populorum continet asetus.

Sunt qui non aliam ob causam bellum movent, nisi ut hac via facilius in suos tyrannidem exerceant. Nam pacis temporibus senatus auctoritas, magistratuum dignitas, legum vigor nonnihil obstant quominus liceat principi quidquid libet. At bello suscepto, jam omnis rerum summa ad paucorum libidinem devoluta est. Evehuntur quibus bene vult princeps, dejiciuntur quibus offensus est ; exigitur pecuniae quantumlibet. Quid multis ? Tum demum sentiunt se vere monarchas esse ; colludunt interim duces, donec infelicem populum usque ad radicem arroserint. Hoc animo qui sint, an eos putas gravatim arrepturos oblatam quamcumque belli occasionem ? Deinde morbum nostrum honestis titulis praeteximus : inhio Turcarum opibus et obtendo religionis defensionem ; obsequor odio meo et praetexo jus Ecclesiae ; servio ambitioni, sequor iram, rapit animus ferox et impotens et ruptum foedus, violatam amicitiam, omissum nescio quid de sponsalium legibus aut simile quippiam causor. Jam dictu mirum est quam non assequantur hoc ipsum quod affectant ; et dum stulte vitant hoc aut illud malum, in aliud aut etiam in idem multo gravius incidunt. Etenim, si gloria ducuntur, non paulo magnificentius est servare quam perdere, multo pulchrius exstruere civitatem quam demoliri. Deinde, ut prosperrimo Marte res geratur, quantula gloriae portio redibit ad principem, unde magnam partem sibi vindicat populus, cujus pecunia res confecta est, majorem miles exterus – ut plerumque fit – et conducticius, nonnullam duces, maximam fortuna, quae cum in omni negotio, tum in bello valet plurimum. Si sublimitas animi stimulat in bellum, vide, quaeso, quam non recte tibi consulis ista ratione. Dum uni non vis cedere, puta vicino principi, fortassis affini, forsitan olim bene merito, quanto abjectius te supplicem facis, dum suppetias imploras barbarorum, et, quod est indignius, omni facinorum genere contaminatorum hominum, si modo homines oportet vocare hujusmodi beluas ; dum incestis, homicidis, praedonis – per hos enim potissimum bellum geritur – polliceris, adularis, palparis. Et dum in aequalem feroculus esse studes, infimae mortalium faeci teipsum cogeris summittere. Dumque paras qualemcumque finitimum suis sedibus dejicere, pestilentissimam nebulonum

colluviem in tuas sedes admittas oportet. Non fidis affini et armatae multitudini credis teipsum ? Quanto tutiorem poterat reddere concordia !

Si lucro traheris, calculos adhibe. Placeat bellum, nisi videris non aestimandis dispendiis compendium peti, non solum longe minus, sed etiam incertum. At consulis reipublicae ; immo, non alia via citius ac perditius pereunt respublicae quam bello. Priusquam incipias, jam plus nocuisti patriae quam sis profuturus victor. Exhauris civium opes, luctu funestas domos, omnia latronibus, furibus, stupratoribus imples ; has enim reliquias parit bellum. Et cum ante licuisset universa frui Gallia, a multis regionibus teipsum excludis. Si vere tuos amas, quin tibi illa veniunt in mentem ? Cur ego hanc tam floridam juventutem omnibus malis objiciam ? Cur tot matronas suis maritis, tot liberos suis orbabo parentibus ? Cur titulum nescio quem et anceps jus meorum asseram sanguine ? Vidimus, cum praetextu defendendae Ecclesiae bellum esset susceptum, crebris decimationibus sic expilari sacerdotes, ut nullus hostis potuerit hostilius. Itaque, dum stulte vitamus foveam, ultro nos ipsos in foveam praecipitamus ; dum levem injuriam pati non possumus, ipsi nos summis afficimus contumeliis ; dum pudet morigerum videri principi, supplices reddimur infimis ; dum libertatem imprudenter affectamus, gravissimae servituti nosmet irretimus ; dum paululum venamur lucri, damnis immensis nos ac nostros afficimus. Prudentis erat haec secum expendere, Christiani – si modo vere Christianus sit – rem tam tartaream, tam alienam a vita simul et doctrina Christi modis omnibus fugere, deprecari, propellere. Quod si vitari nullo pacto potest ob multorum improbitatem, ubi nihil intemptatum reliqueris, posteaquam pacis studio omnem moveris lapidem, tum proximum erit dare operam ut mala res per malos geratur et quam minimo dispendio humani sanguinis conficiatur. Nam si damus operam ut re simus id quod audimus, hoc est nihil admiremur, nihil ambiamus quod est hujus mundi ; si tantum hoc agimus ut hinc quam maxime expediti evolemus ; si toto nisu rapimur ad caelestia ; si felicitatis nostrae summam in uno Christo collocamus ; si quidquid est vere bonum, vere splendidum, vere jucundum, in hoc uno situm esse credimus ; si

persuasum habemus hominem pium a nemine laedi posse ; si perpendimus quam inania sint, quam fugacia rerum humanarum ludibria ; si penitus intuemur quam ardua res sit hominem quodammodo transformari in deum, et hic ita meditatione quadam infatigabili repurgari ab hujus mundi contagiis, ut mox abjecto corporis exuvio in angelorum demigret consortium ; in summa, si praestamus haec tria sine quibus nemo Christiani cognomen promeretur : innocentiam, ut puri simus a vitiis, caritatem, ut bene mereamur quantum fieri potest de omnibus, patientiam, ut malefacientes toleramus et, si licet, injuriam beneficiis obruamus, quaeso, quod bellum possit inter nos de nugis exsistere ? Si fabula est Christus, cur non explodimus ingenue ? Cur illius titulo gloriamur ? Sin is vere est via et veritas et vita, cur omnes nostrae rationes ab hoc exemplari tantopere dissident ? Si Christum auctorem agnoscimus, qui caritas est et nihil docuit, nihil tradidit nisi caritatem et pacem, agedum non titulis et insignibus, sed factis hunc exprimamus et vita. Amplectamur pacis studium, ut Christus vicissim agnoscat suos. In hoc pontifices, in hoc principes, in hoc civitates consilia sua conferant. Satis hactenus fusum Christiani sanguinis, satis voluptatum exhibuimus Christiani nominis hostibus. Quod si quid suo more tumultuatur populus, a principibus cohibeatur, quos hoc oportet esse in re publica, quod oculus est in corpore, quod in anima ratio. Rursum si quid turbant principes, certe pontificum est sua prudentia suaque auctoritate rerum motus componere.

Vel tandem satiati bellis tam diutinis, pacis tangamur desiderio. Trahit huc ipsa calamitas, efflagitat orbis defessus malis, invitat Christus, adhortatur Pontifex Maximus Leo nominis hujus Decimus, qui vere pacifici Salomonis Jesu Christi vices gerit in terris, agnus ad nocendum, leo rugiens adversus ea quae sunt adversa pietati, cujus omnia vota, omnia consilia, omnes conatus huc tendunt, ut quos communis copulat fides, eos et communis jungat concordia. Hoc molitur ut Ecclesia non opibus aut imperio, sed suis ac propriis dotibus efflorescat. Pulcherrimum profecto munus ac prorsum tali dignum heroe, clarissimis illis Medicibus prognato, quorum civili

prudentia factum est ut inclita Florentinorum civitas diutina pace fuerit florentissima, quorum domus omnium bonarum disciplinarum fuit praesidium. Ipse placidum ac mite sortitus ingenium a teneris, ut aiunt, unguiculis humanis litteris ac mansuetioribus Musis est initiatus ; inter eruditissimos viros ac velut in Musarum gremio educatus vitam ac famam inculpatam et ne in liberrima quidem civitate Roma ulla umquam sinistri rumoris adspersam macula, ad summum pontificium attulit. Ad hoc hic non ingessit sese, sed nihil minus quam hoc exspectans, veluti divina voce nominatim adscitus est, quo rebus humanis longa bellorum tempestate fessis succurreret. Sit penes Julium gloria belli, habeat ille sibi suas victorias, habeat sibi magnificos triumphos. Quae quam deceant Christianum Pontificem, haud est mei similium pronuntiare ; dicam hoc modo : gloriam illius, qualiscumque fuit, cum plurimorum exitio doloreque conjunctam fuisse. Longe plus verae gloriae pariet Leoni nostro pax orbi reddita, quam Julio pepererunt tot bella per universum orbem vel excitata fortiter vel gesta feliciter.

Sed longius quam par est huic digressioni videbimur immorati his qui de proverbiis quam de pace belloque malunt audire.

3002. IV, i, 2. Argivos vides

Ἀργείους ὁρᾷς, id est Argivos vides, id est : stupentibus et attonitis oculis. Sumptum opinor ab Oreste, Furiis agitato. Hesychius nonnihil lucis aperit, admonens eos qui inter Helotes essent alicujus auctoritatis ac splendidi solitos appellari Argivos. Sunt enim Helotes in Peloponneso et Peloponnesi primaria civitas est Argos. Ambitionis igitur erat quod Argivi quam Helotes appellari maluerint. Non me fugit apud Lacedaemonios helotas vocari servos, quod ex gente subacta servos sibi constituerint ; et fortassis ex his quibus heri magis fidebant, Argivi dici maluerunt quam helotes . Similem affectum et hodie deprehendas in quibusdam, qui nati in obscurissimo pago praeclarae cujuspiam urbis cognomen asciscunt.

Aristophanes in Pluto μανικὸν βλέπειν dixit eodem sensu. Refertur a Suida proverbii nomine.

3003. IV, I, 3. Argivi fures

Ἀργεῖοι φῶρες, id est Argivi fures. De palam improbis ; nam Argivi furacitatis infamia laborabant antiquitus. Exstat et hoc apud Suidam. Videtur autem adlusum ad vocem ipsam : argos enim Graecis significat ignavum et otiosum ; tales vero solent ali furtis. Latini vulgo ficto, sicuti videtur, per jocum vocabulo Laverniones appellant homines furaces, quod fures sub tutela Lavernae deae essent, in cujus luco obscuro atque abdito soliti sunt furto sublata praedamque defodere. Auctor Festus.

3004. IV, I, 4. Mars rex

Ἄρης τύραννος, id est Mars rex. Suidas interpretatur congruere in principem qui vi, non legibus, rempublicam tractat. Zenodotus ortum putat a Timotheo, Atheniensium imperatore, qui multa felicissime gessit adversus Persas et Asianos et cujus ductu florebat Attica. Unde dictum est Mars rex. Hesychius proverbium recenset tantum. Indicat Suidas aliquando Graecis ἄρη dici ferrum ipsum ; itaque potest hic esse sensus proverbi ferrum rex, quoties res vi geritur.

3005. IV, I, 5. Attagen

Ἀτταγᾶς. Suidas indicat hoc cognominis proverbiali joco dici solere in servos stigmaticos, quod haec avis plumas habeat variis colorum notis distinctas. Aristophanes in Avibus :

Εἰ δὲ τυγχάνει τις ὑμῶν δραπέτης ἐστιγμένος,
Ἀτταγᾶς οὗτος παρ' ἡμῖν ποικίλος κεκλήσεται, id est
Si quis e vobis erit fugitivus atque ustus notis,
Attagen is sane apud nos varius appellabitur.

Quamobrem eam avem ibidem appellat πτεροποίκιλον. Ad eumdem modum, id est pavones, appellant Graeci nitidius cultos et versicoloribus amictos. Ceterum de attagena plura dicemus in proverbio Attagenis novilunium.

3006. IV, I, 6. Tenedius homo

Τενέδιος ἄνθρωπος, id est Tenedius homo. Plutarchus in Adagionum Collectaneis ait dici solitum de homine tetrico formidabilique aspectu. Originem, sicuti plerumque alias, varie tradunt. Suidas ait regem quempiam Tenedi fuisse, cui nomen Tenes, qui legem tulerit atque induxerit morem ut a tergo judicis adstaret quispiam securim tenens, videlicet in hoc paratus ut qui perperam quid in judicio dixisset, opinor mendacium aut falsum testimonium, eum protinus securi feriret. Hoc interpretamenti ferme convenit cum eo quod ante commemoravimus in adagio Tenedia securis.

Alii tradunt in hunc modum, haud tamen cum his pugnantia. Cygnus Neptuni filius, pater Hemitheae et Tenae, novercam liberis suis induxit. Evenit autem ut Tenes apud patrem insimularetur a noverca, quod sese de stupro interpellasset. Id cum ille verum esse crederet, juvenem in capsam inclusit unaque Hemitheam sororem, quod fraterni fati comes esse desideraret, simulque in mare praecipitavit. Id scrinium delatum est Leucophrynem, cui postea Tenedo commutatum vocabulum, videlicet a Tene Cygni filio. Qui progressu temporis nactus imperium ejus loci, quod modo diximus exemplum induxit, ut in tribunalibus assisteret qui securim in caput accusantis vibratam sustineret. Quod si quis fuisset calumniae convictus, eum protinus vivum securi dissecaret. Id spectaculi, quoniam formidabile videbatur, in proverbium abiit ut Tenedius homo diceretur qui minaci trucique esset aspectu.

Pausanias in Phocidis variat nonnihil in narratione, qua de re nobis dictum est alio loco in proverbio Tenedia securis. M. Tullius libro secundo Epistolarum ad Quintum fratrem : Tenediorum igitur libertas Tenedia securi praecisa est, cum eos

praeter me et Bibulum et Calidium et Favonium nemo defenderit. Sentit libertatem rigide et in totum negatam.

3007. IV, I, 7. **Tenedius patronus**

Τενέδιος συνήγορος, id est Tenedius advocatus. Eodem e fonte profectum est et hoc ; dici solitum de eo qui compendio causam expedit litisque nodum ocyus dissecat. Ductum a Tenedia securi, de qua prius dictum est. Suidas ait apud Tenedios duas secures suspensas ostendi. Aristoteles apud eumdem illud addit praeter ea quae recensuimus : in Asserina, is est locus quispiam in Tenedo, fluviolum esse in quo cancrorum testis navigiorum utantur vice. Eos ita dissecat ut securis speciem prae se ferant. Proverbii meminit et Stephanus in Locorum Catalogo, addens dici solitum de advocato rigido duroque, quod illic non esset tutum quidvis garrire in judicio.

3008. IV, I, 8. **Ἐγκεῶτις ἡμέρα**

Ἐγκεῶτις ἡμέρα. Plutarchus in Collectaneis, si modo verax est titulus, tradit hoc dici solitum de his qui convivium agunt aut exhibent. Idque hinc manasse quod apud Ceos mos fuerit ut qui magistratum inirent epulum exhiberent populo. Quod si quando plures fuissent magistratus, dies inter sese distribuebant. Itaque, cum sibi occurerent, rogabant Τίς ἡμέρα ; id est Quis dies ? Ea vox in vulgi jocum cessit. Videtur autem vox ἐγκεῶτις data opera ridicule conflata ex his verbis Ἐν Κείῳ τίς ; id est In Ceo quis ? subaudi dies.

3009. IV, I, 9. **Versatilis Artemon**

Ὁ περιφόρητος Ἀρτέμων, id est Versatilis Artemon. Extat in iisdem Collectaneis. Aiunt dici solitum de his quorum gratia vehementer decertatur. Nam Artemonem adulescentem fuisse quempiam certatim adamatum a mulieribus ob insignem formam, quem suspicor ob id dictum περιφόρητον, vel quod

circumferretur in ore omnium versans, vel quod passim obambularet velut ostentans sese.

Alii malunt Artemonem machinarium fuisse fabrum in arte praecellentem, temporibus ferme Periclis. Qui cum claudus esset, passim suas machinas circumferebat. Athenaeus in duodecimo Dipnosophistarum libro referens hoc proverbium citat auctorem Chamaeleontem Ponticum, qui testatur Artemoni περιφορήτου cognomen additum, quod prae deliciis in lecto circumferretur, sive quod is postea coeperit voluptariam ac mollem agere vitam, cum antea pauper fuisset. Ex Anacreonte citat haec de eodem :

Ψιλὸν μὲν ἔχων περὶ πλευρῇσι βοός
Νεόπλουτον εἴλημα κακῆς ἀσπίδος, ἀρτοπώλοισιν
Καὶ ἐθελοπόρνοισιν ὁμιλέων, κίβδηλον εὑρίσκων βίον,
Πολλὰ πέραν μὲν ἐν δουρὶ τιθεὶς αὐχένα, πολλὰ δ’ ἐν τροχῷ,
Πολλὰ δὲ κόμην πώγωνά τ’ ἐκτετιλμένος, id est
Tenuem quidem habens circum latera bovis recentem
amictum mali clipei, cum panum cauponibus et prostibulis
consuetudinem agens, insynceram inveniens vitam, saepe
ut superet in hasta ponens cervicem, saepe rursum in
rota, saepe vero coma barbaque revulsus.

Quibus ex verbis apparet dictum in hominem sui dissimilem ac moribus inaequalibus praeditum, qualem perhibent fuisse Alcibiadem, qui, ut refert Satyrus, apud Iones deliciabatur, ut illos quoque vinceret, apud Thebanos exercitamentis corporis erat quovis Boeoto Boeotior, apud Thessalos equestris rei studio superabat ipsos, apud Lacedaemonios temperans ac patiens magis ipsis Lacedaemonibus, in Thracia Thraces superabat vinolentia. Id et cum laude fieri potest. Ceterum περίτριμμα probrose dicitur qui sese per omne rerum genus voluit ; indicat Pollux libro VI. Plutarchus indicat fuisse claudum quempiam qui vehiculo circumferretur, cum alioqui meticulosus esset ac plerumque desideret domi, duobus famulis scutum

aereum supra caput sustinentibus, ne quid ex alto decideret in caput. Quod si quando cogebatur exire, vehiculo utebatur, sed humili metu ruinae. Hujus modi quaedam refert Plutarchus in Vita Periclis. Proinde dictum videtur in molles ac meticulosos. Quin et Plinius, lib. XXXIV, capite VIII, inter Polycleti opera meminit Artemonis qui dictus sit περιφόρητος.

Allusum autem est ad artemonem nauticum, quo vela circumferuntur et onera tolluntur e navibus. Nam hodie nautae ad utrumque utuntur antemna. Nam artemon Graece proprie est machina tollendis operibus apta, quam Latini, ni fallor, trocleam appellant ; ea sic composita est ut facile circumvolvatur.

3010. IV, I, 10. Placiadae

Πλακιάδαι καὶ στέλαιον, id est Placiadae etiam stelaeum. Plutarchus in iisdem Commentariis ostendit dici consuevisse de deprehensis adulteris et contumeliose, sicuti merentur, tractatis. Vicus est quidam Atticae regionis, cujus incolae Placiadae vocantur. Apud hos moris erat ut qui fuisset in adulterio deprehensus, ignominiosas poenas daret, impactis in pudendam corporis partem raphanis, qui apud illos mirae magnitudinis esse dicuntur. Quod si raphani forte non fuissent ad manum, stelaeo utebantur, id est ligonis ligno. Non me clam est hoc alio nobis dictum loco, sed mutilatum ; eoque duximus operae pretium hic integre repetere.

3011. IV, I, 11. Justitiae oculus

Δίκης ὀφθαλμός, id est Justitiae oculus, dicitur syncerus et incorruptus judex aut ipsum etiam judicium. Adagii meminit Suidas,. Sumptum apparet ex illa Chrysippi descriptione apud Aulum Gellium, libro XIV, capite IV, in qua justitiae oculos tribuit acreis, rectos atque immotos ; quod eum qui recte sit judicaturus, non oporteat huc aut illuc ab honesto oculos deflectere. Celebratur hic senarius proverbialis :

Ἔστιν δίκης ὀφθαλμὸς ὃς πάνθ᾽ ὁρᾷ, id est

Est oculus aequitatis omnia intuens.

3012. IV, I, 12. Justitia justior

Δίκης δικαιότερος, id est Justitia justior. Proverbalis hyperbole de vehementer integris et incorruptis. Veteres enim justitiam deam faciebant ; cujus imaginem eleganter, ut modo dixi, depinxit Chrysippus apud Aulum Gellium.

3013. IV, I, 13. Quantum ex Bacchanalibus

Ὅσον ἐκ Διονυσίων, id est Quantum ex Dionysiis sive Bacchanalibus. Suidas proverbii loco refert, sed perturbatius, ut assolet. Antiquitus apud Atticos consueverunt annos ac numerum accedentem a Dionysiis numerare, quemadmodum ex Olympiadibus. Iterabatur autem Dionysiorum festum tertio quoque anno ; unde Vergilius trieterica vocat. Suidas sic integre recenset : Ἐξ αὐτοῦ σχεδὸν τοσοῦτον ὅσον ἐκ Διονυσίων, id est Ex hoc prope tantum quantum ex Bacchanalibus. Addit dictum de rebus vehementer expetendis atque exspectatis ; ad hoc facit quod refert ex auctore nescio quo :

Ὦ Διονύσια,
Αὐτὰ μὲν ὄζουσ᾽ ἀμβροσίας καὶ νέκταρος, id est

O Bacchanalia,
Ipsa quidem redolent ambrosiam et nectar.

3014. IV, I, 14. Mercator est

Ἔμπορός ἐστι σκηπτόμενος, id est Mercatorem se adsimulat. Dicendum in eum qui ob timiditatem causas commentitias praetexit, ne cogatur subire discrimen. Suidas ex Aristophane citat, apud quem tum in Pluto tum in Ecclesiazusis quispiam inducitur loquens in hunc modum, ut dicat se fingere mercatorem esse, quoties ad

bellum ire jubetur, quod negociatores non cogerentur exire, quoniam expediebat illos relinqui, quo de commeatu prospiciant. In Pluto sic habet locus :

Γεωργὸς εἶ ; – Μελαγχολᾶν μ’ οὕτως οἴει ;
– Ἀλλ’ ἔμπορος ; – Ναί, σκήπτομαι γ’, ὅταν τύχω, id est
Num cultor agri es ? – Mene sic furere putas ?
– Negociator ? – Simulo, si quando est opus.

Alter sic habet :

Ἀλλ’ ἔμπορος εἶναι σκήπτομαι, id est
Quasi sim negociator, ita memet gero.

Non usquequaque discrepat hinc Evangelica parabola de his qui invitati ad nuptias variis causationibus excusant.

3015. IV, i, 15. Donum quodcumque dat aliquis proba

Δῶρον δ’ ὅτι δῷ τις ἐπαίνει, id est Donum quodcumque probato. Proverbium admonet boni consulendum esse munus aut officium consiliumve quod offertur ab amico. Unde natum sit, indicat Strabo geographus libro sexto. Cum Achivi jussi essent oraculo Crotonem condere, missus est Myscellus quidam, qui civitatis futurum locum consideraret. Is, cum jam Sybarim aedificatam cerneret videreturque is locus magis idoneus, repetiit oraculum consuluitque deum num fas esset hanc pro illa condere. Numen ad hunc modum respondit :

Μύσκελλε βραχύνωτε, πάρες σέθεν ἄλλο ματεύων,
Κλάσματα θηρεύεις, ὀρθὸν δ’ ὅτι δῷ τις ἐπαίνει.

Eos versus interpres vertit in hunc modum :

Terga brevis Myscelle, tuo de pectore omitte
Caetera perquirens, frustra en venaris iniqua.
At rectum quodcumque datur tu laude probato.

Exstat idem in Collectaneis Adagiorum, sed multo depravatissimum. Quamquam ex vocum veluti ruinis hujusmodi lectio colligi poterit :

Μύσκελλε βραχύνωτε, παρὲκ θεὸν ἄλλα ματεύων,
Οὔδαλα θηρεύεις, δῶρον δ' ὅτι δῷ τις ἐπαίνει, id est
Diversa inquirens a numine, Myscele gibber,
Captas frivola, quod datur aequi consule donum.

Myscelus dictus videtur ob crurum exilitatem, quae habebat murinis similia, brachynotus ob dorsum contractum. Diximus alias Crotonem saluberrimam fuisse, Sybarim pestilentem. Refert et alia Suidas de oraculis Myscello redditis, sed quae non admodum faciant ad enarrationem proverbii.

3016. IV, I, 16. Ithorus

Ἴθορος Suidas ait vocem proverbialem fuisse, in eum qui velut instigator hortatorque foret aliis. Translatum opinor a nautis, quos remigantes naucleri vox animat ad gnaviter laborandum, sive ab equorum cursu. Plutarchus in Symposiacis decade septima, problemate quinto, scribit ἱππόθορον appellatam cantionem ad incitandas equas. Consimilia tradit De praeceptis connubialibus. Nam θορεῖν Graecis est impetu insilire. Unde et apud Homerum θούριος Ἄρης appellatur ab assultu citato. Apparet Graecam vocem compositam ex ἴθι valde et ὀρεῖν incitare.

3017. IV, I, 17. Ne allia comedas et fabas

Ἵνα μὴ φάγῃ σκόροδα μηδὲ κυάμους, id est Ne edas allia et fabas. Proverbiali videtur aenigmate dictum pro eo quod est : Ne belles neve in judiciis adsis. Nam in bellum inferebantur allia commeatus militaris. Atque utinam ita satis comparatum esset ut hoc pestilentissimum hominum genus, qui bellis delectantur, praeter allia nihil habeant unquam quod edant, aut si quid alliis etiam est deterius ! In judiciis fabas esitabant ne obdormiscerent. Haec quidem Suidas, etiamsi magis puto referendum ad calculos fabarios, quibus antiquitus ferebantur suffragia.

3018. IV, I, 18. Mortuus per somnum vacabis curis

Θανὼν καθ’ ὕπνους φροντίδων ἔσῃ δίχα, id est

Curis vacabis mortuus per somnium.

Versiculus vulgo jactatus apud Graecos ex superstitiosa insomniorum observatione. Existimabant enim eum qui se mori somniasset a curis molestiisque liberatum iri, quod mors finem doloribus imponere videatur ; planeque imponit his qui hinc in meliorem demigrant vitam. Fortassis ad eamdem pertinet sententiam quod alibi retulimus :

Νεκροὺς ὁρῶν νέκρωσιν ἕξεις πραγμάτων.

3019. IV, I, 19. Animus heptaboeus

Θυμὸς ἑπταβόειος, id est, Animus heptaboeus, sive Ira heptaboea, de forti magnoque et invicto dictum. Epithetum sumptum a clypeo Ajacis, quem Homerus ἑπταβόειον appellat, quod septem boum tergoribus esset obductus atque ob id impenetrabilis. Et Ovidius : Dominus clypei septemplicis Ajax. Sumptum est adagium ex Ranis Aristophanis :

Ἀλλὰ πνέοντας δόρυ καὶ λόγχας καὶ λευκοφόρους τρυφαλείας

Καὶ πήληκας καὶ κνημῖδας καὶ θυμοὺς ἑπταβοείους, id est

Sed spirantes spicula et hastas albasque in vertice cristas.

Adde his galeas, adde his ocreas, animos quoque septibovinos.

3020. IV, I, 20. Semper Ilio mala

Ἀεὶ Ἰλίῳ κακά, id est Semper Ilio mala. De vehementer calamitosis et afflictis. Trojanorum excidium poetis multa tragoediarum argumenta ministravit, atque hinc proverbium. Refertur ab Eustathio in quartum Iliados librum. Stratonicus, rogatus cur nollet apud Ilienses vivere, respondit : Ἀεὶ Ἰλίῳ κακά, id est Semper Ilio mala.

Auctor Athenaeus libro Dipnosophistarum octavo. Quamquam is locus non vacat mendo.

3021. IV, i, 21. Libera Corcyra, caca ubi libet

Ἐλευθέρα Κόρκυρα, χέζ’ ὅπου θέλεις, id est

Corcyra libera, proin caces ubi velis.

Cum significamus libertatem quidvis agendi. Citatur ab Eustathio in Dionysium. Sed magis quadrabit ubi significabimus impunitatem esse maleficis. Hic non absurde puto referri posse quod Plutarchus narrat : Chii quidam cum apud Spartanos peregrinarentur, a cena non solum vomuerunt, verum etiam incacarunt in sellas ephororum. Primum diligenter inquisitum est quinam essent tanti facinoris auctores, daturi nimirum poenas si cives fuissent. Ceterum, ubi compertum est factum a Chiis, Spartani dicebant Chiis licere intemperanter agere.

3022. IV, i, 22. Decernetur equa Thessalica

Ἐπικρινεῖται ἵππος Θεσσαλική, id est Decernetur equa Thessalica. De summo praemio dicebatur, propterea quod antiquitus prima laus fuerit equarum Thessaliae ; id quod satis indicat oraculum Aeginensibus redditum. Citat Eustathius in secundum Iliados librum. Suidas refert hauddum scio ex quonam auctore : Ἱππεῖς μὲν ἐν Θετταλίᾳ καὶ Θράκῃ, τοξόται δὲ καὶ τὰ κουφότερα τῶν ὅπλων ἐν Ἰνδίᾳ καὶ Κρήτῃ καὶ Καρίᾳ, id est Equites in Thessalia Thraciaque, sagitarii atque armatura levior in India, Creta et Caria. Finitimum est illi quod alio dictum est loco : Pellenea tunica. Lepidius erit per ironiam.

3023. IV, i, 23. Canis vivens e magdalia

Κύων ζῶν ἀπὸ μαγδαλιᾶς, id est Canis vivens e magdalia. Eusthatius in Iliados librum quartum ostendit dici solitum in parasitos et alieno victitantes cibo. Magdaliam dicit quasi dicas furfurem et manuum purgamentum. Ceterum apud

alios auctores comperio scriptam unicam dictionem, velut apud Hesychium : Ἀπομαγδαλιή, inquit, στέαρ ἐν ᾧ τὰς χεῖρας ἀπεμάττοντο ἐν τοῖς δείπνοις, βαλόντες δὲ τοῖς κυσὶν ἀναλύοντες ἀπὸ τῶν δείπνων, id est Apomagdalia adeps in quo abstergebant manus in conviviis, id projiciebant canibus cum a cena discederent. Julius item Pollux libro De rerum vocabulis sexto, capite decimo quarto : Οἱ δὲ πάλαι ταῖς καλουμέναις ἀπομαγδαλίαις ἐχρῶντο, αἳ ἦσαν τὸ ἐν τῷ ἄρτῳ μαλακὸν καὶ σταιτῶδες, εἰς ὃ ἐποψησάμενοι τοῖς κυσὶν αὐτὸ παρέβαλον, ὅθεν καὶ Λακεδαιμόνιοι κυνάδα τὴν ἀπομαγδαλίαν καλοῦσιν, id est Veteres autem utebantur apomagdaliis ; sic enim vocabant id quod est in pane molle ac pinguius, in quod absterso obsonio ipsum canibus abjiciebant, unde et Lacedaemonii apomagdaliam appellant cynada. Aristophanes in Equitibus :

Ὑπερβαλεῖσθαί σε οἴομαι τούτοισιν, ἢ μάτην γ' ἂν
Ἀπομαγδαλιὰς σιτούμενος τοιοῦτος ἐκτραφείην.

Jactat hallantopola superaturum se Cleonem impudentia et malis artibus aut alioqui frustra pastum apomagdaliis evasisse tantum. Cui respondet Cleon :

Ἀπομαγδαλιάς, ὥσπερ κύων ; ὦ παμπόνηρε, πῶς οὖν
Κυνὸς βορὰν σιτούμενος μάχῃ σὺ κυνοκεφάλῳ, id est
Apomagdalias ritu canis, sceleste, quo ergo pacto
Tu victitans canis cibo cynocephalo repugnas ?

Apomagdaliarum mentio fit et apud Plutarchum in Lycurgo, quo quidem loco an interpres adsecutus sit sensum sermonis nescio ; mihi non satis liquet. Graeca sic habent : Δοκιμάζεσθαι δὲ τὸν βουλόμενον τοῦ συσσιτίου μετασχεῖν οὕτω φασί. Λαβὼν τῶν συσσίτων ἕκαστος ἀπομαγδαλίαν εἰς τὴν χεῖρα, τοῦ διακόνου φέροντος ἀγγεῖον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἔβαλλε σιωπῇ καθάπερ ψῆφον, ὁ μὲν δοκιμάζων ἁπλῶς, ὁ δὲ κρίνων σφόδρα τῇ χειρὶ πιέσας. Ἡ γὰρ πεπιεσμένη τῆς τετρημμένης ἔχει δύναμιν. Κἂν μίαν εὕρωσι τοιαύτην, οὐ προσδέχονται τὸν προσίοντα, βουλόμενοι πάντας ἡδομένους ἀλλήλοις συνιέναι. Τὸν δὲ οὕτως ἀποδοκιμασθέντα κεκαδδεῖσθαι λέγουσι· κάδδος γὰρ καλεῖται τὸ ἀγγεῖον εἰς ὃ

τὰς ἀπομαγδαλίας ἐμβάλλουσι. Reddam utcumque Graeca : Eum vero qui vellet esse convivii particeps aiunt hunc in modum probare solitos. Unusquisque convivarum apomagdaliam in manum sumptam veluti calculum tacite conjiciebat in vas quod minister gestabat in capite, alius quidem simpliciter probans, alius vero judicans vehementer manu premendo. Nam pressa tantumdem valet quantum calculus perforatus. Quod si vel unam talem compererint, non admittunt ingressum, volentes ut omnes libentes inter sese convivant. Porro qui hoc modo reprobatus erat, caddissatum appellabant ; nam caddus dicitur vas in quod conjiciunt apomagdalias. Lapus autem vertit hunc in modum : Qui autem se convivii participem fieri velit, sic probari. Deinde singuli apomagdaliam sumentes in manum, ministro vas super capite ferente, silentio quasi calculum immittebant, qui reprobaret simpliciter, qui vero approbaret, manu vehementer imprimens. Nam quae apomagdalia pressa fuerit, perforati calculi vim habet. Quod si quam ex iis minus pressam offenderint, non admittunt ingredientem, quippe qui velint omnes invicem jucunde congredi. Qui vero sic reprobatus fuerit, caddiscatum dicunt ; caddiscus namque vas vocatur in quod apomagdalias immittunt. Haec si quis conferat cum his quae scribit Plutarchus, intelliget Graecum exemplar, quod secutus est Lapus, fuisse diversum ab eo quod nobis dedit nuper officina Aldi. Ceterum de apomagdaliis quae ante convivium dabantur abstergendis manibus, meminit nonnihil et Athenaeus libro nono. Item libro quarto tradit apud Arcadas, ni fallor, fuisse moris ut a cena sacrificarent, non quidem lotis manibus, sed jure seu offa abstersis, et quo se absterserat quisque, id secum auferebat ; id faciebant ob terrores nocturnos qui in compitis solent accidere. Sic ille. Et arbitror sane non inutile remedium adversus canes in compitis adorientes viatorem. Arbitror huc respexisse Aristophanem in Equitibus, cum Cleoni objicit quod aliis egregiis viris in exilium actis ipse delicatissimo hordeo abstergeret manus :

Κἀκεῖνος μὲν φεύγει τὴν γῆν, σὺ δ᾽Ἀχιλλείων ἀπομάττει, id est
Atque ille quidem patriam liquit, dum tu abstergeris Achilleis.

Interpres addit ordei genus Achilleum dici, veluti generosius, quo minus mirum est a theologis Achilleum argumentum vocari quod efficax sit ac refutatu difficile.

3024. IV, I, 24. Ficus post piscem

Σῦκον μετ’ ἰχθύν, ὄσπρεον μετὰ κρέα, id est
A pisce ficum, a carnibus legumina.

Athenaeus in Dipnosophistarum libro tertio meminit hujus. Quadrabit ubi dicemus aliis alia congruere. Quemadmodum et vulgo jubent ab esu carnium apponi caseum, ab esu piscium nuces.

3025. IV, I, 25. Ficus avibus gratae

Σῦκα φίλ’ ὀρνίθεσσι φυτεύειν οὐκ ἐθέλουσιν, id est
Fici gratae avibus sunt quae plantare recusant.

Carmen heroicum citatur ab Athenaeo continenter eodem quo modo diximus loco. Quadrare videtur in voluptuarios ac fugitantes honesti laboris, cum tamen appetant emolumentum.

3026. IV, I, 26. Ingredi Junonium

Βαδίζειν Ἡραῖον ἐμπεπλεγμένον, id est Incidere complicatum Junonis sacrum. Exstat et hoc apud Athenaeum, libro Dipnosophistarum duodecimo. Dictum apparet in fastuosum ac lentum quorumdam incessum, quem notat et Horatius in Sermonibus : Ut si / Junonis sacra ferret.

3027. IV, I, 27. Volentem bovem ducito

Τὸν θέλοντα βοῦν ἔλαυνε, id est Volentem bovem agito. Utere illorum opera qui ex animo faciunt. Stultitia est venatum ducere invitas canes, ut ait Plautus. Refertur ab interprete Theocriti. Diximus in proverbio : Praesentem mulge.

3028. IV, I, 28. Habet

Habet proverbialiter dicitur cum obtigit alicui quod expetivit aut quo dignus est. Habet quod amet. Similes habent labra lactucas . Sumptum autumant ab aucupantibus, piscantibus aut venantibus, quibus reversis sic aiunt : Ἔχεις τι ; id est : Habesne aliquid ? Citatur ex Aristophanis Nebulis. Seneca tragicus in Agamemnone : Habet, peractum est. Terentius in Andria :

Egomet continuo mecum : certe captus est.
Habet.

Donatus ostendit Proprie de gladiatoribus dici, quos prius alii vident quam ipsi se sentiant percussos. Ex ea acclamatione natum videtur proverbium.

3029. IV, I, 29. Hercules hospitatur

Ἡρακλῆς ξενίζεται, id est Hercules accipitur. Dictitatum ubi quis diutius in convivio commorari videretur, propterea quod qui recepissent Herculem hospitio convivioque, his multum temporis erat opperiendum, donec ille satur esset. Nam famelicum commovere parum erat tutum. Nec facile saturabatur edax, adeo ut legatur solidos etiam boves uno devorasse convivio. Unde Graecis ἀδδηφάγος dictus est, et huic larum avem consecrarunt, et ipsam βουφάγον. Legitur et certamen inisse cum Lepreo quodam uter citius bovem conficeret. Haec aliaque permulta refert Athenaeus libro decimo de hujus edacitate, addens et Thasio cuidam athletae, cui nomen Theagenes, tum et Miloni Crotoniatae bovem uno die confectum fuisse. Tales convivae contingant hostibus.

3030. IV, I, 30. Etiam in deorum coetu

Κἀν θεῶν ἀγορᾷ, id est Etiam in deorum coetu, seu contione. Quidam interpretantur de majorem in modum probis et aequis, quidam de vehementer maledicis. Addunt locum quempiam esse in Eleusine vicinum Anactoro, vocatum

θεῶν ἀγοράν, in quem non ingrediebantur nisi bene ominantes ; unde de quopiam praeter modum maledico dicebant : Οὗτος κἀν θεῶν ἀγορᾷ δυσφημήσει, id est Hic vel in deorum contione male ominata loquetur.

3031. IV, I, 31. Calliphanes

Καλλιφάνης, id est Calliphanes. Ridicula quaedam hujus hominis ambitio proverbiali joco fecit locum. Aiunt enim huic fuisse poetae morem, ut diversorum carminum et orationum initia conscriberet, ad tres aut quattuor versus, eaque pronuntiaret ostentaretque, quo commentum ignorantibus multiscius et eruditus videretur. Meminit hujus Athenaeus Dipnosophistarum libro primo aitque cognomen fuisse Parabrycontis.

Neque vero desunt his nostris temporibus id genus impostores litterarii, quibus hoc modo studium est ex summis aliquot diversae professionis auctoribus locos aliquot insignes, nec eos admodum vulgatos, ediscere. Quibus instructi non verentur in conciliabulis quemvis quantumlibet eruditum adoriri. Atque illud adsequuntur prompte decantandis illis locis suis, ut imperitis plane Solones esse videantur. Cum quibus tamen Solonibus, si tertium aut quartum congrediare, Deum immortalem, nihil infantius, nihil indoctius, videlicet thesauris illis semel effusis.

Vix haec scribens a risu tempero, cum recordor Calliphanis cujusdam, quem olim cognovi cum in familia clarissimi patris Henrici Bergensis, episcopi Cameracini, versarer. Sed nomini parcetur propter convictum domesticum. Is permulta volumina concinnabat exornabatque, sed chartis inanibus, nisi quod in fronte videre erat magnificos quosdam titulos, velut Carminum, Orationum, Epistularum. Singulis praescriptum erat hominis tergeminum nomen, ut qui titulos forte legissent, crederent eruditum et in litteris multa magnaque molientem.

3032. IV, I, 32. Cauda blandiri

Κέρκῳ σαίνειν, id est Cauda blandiri, dicuntur qui spe commodi cuipiam adulantur. Aristophanes in Equitibus :

Ὃς κέρκῳ σαίνων, ὁπόταν δειπνῇς ἐπιτηρῶν,
Ἐξέδεται σου τοὔψον, ὅπου σύ που ἄλλοσε χάσκεις, id est
Qui cauda alludens cum cenam observat, amica,
Te spectante alio tua edulia devorat ille.

Pro eodem frequenter usurpat αἰκάλλειν, quod canum est auribus, cauda totoque corpore blandientium ; in Equitibus : Τὰ μὲν λόγι’ αἰκάλλει με, id est Oracula quidem blandiuntur haec mihi. Θωπεύειν item ab animante dictum est, si Graeco Etymologico credimus. Thos Graecis lupi genus est ; blandiuntur enim et lupi quidam more canum. Thoas refert Plinius libro VIII, capite XXXIV, de luporum quidem genere ; sed quod homini sit amicum animal, an hinc dicatur θωπεύειν dubito.

3033. IV, I, 33. Crater litium

Κρατὴρ κακῶν, id est Cratera malorum. De re permolesta sive de homine litium auctore. Aristophanes in Acharnensibus :

Κρατὴρ κακῶν, τριπτὴρ δικῶν, id est
Crater malorum, sector litium,

calumniatorem significans et quadruplatorem.

3034. IV, I, 34. Lampon jurat per anserem

Λάμπων ὄμνυσι τὴν χῆνα, id est Lampon jurat per anserem. Ita loquebatur ubi quis decipere temptaret jurejurando. Lampon sacrificus quispiam fuit ac vates et oraculorum auctor. Is solitus est per anserem jurare tamquam per avem auguralem, vel quod olim ita instituerat Radamanthus ne per deorum aliquem juraretur, sed per

canem, anserem, id quod Socrati familiare apud Platonem. Tradunt hoc Lampone auctore factum ut Athenienses coloniam miserint in Sybarim. Adagii meminit Aristophanes in Avibus :

Λάμπων δ’ ὄμνυσιν ἔτι καὶ νῦν τὸν χῆν’, ὅταν ἐξαπατᾷ τίς τι,

Lampon etiam nunc jurat per anserem, ubi quis fallit in aliquo.

3035. IV, I, 35. Palpo percutere

Palpo percutere dicitur qui blanditur ac spem inanem verbis injicit. Plautus in Mercatore :

Liberum
Caput tibi faciam paucos menses. – Palpo percutis.
– Egon’ ausim usquam quicquam facinus falsum proloqui ?

Idem alibi : Mihi obtrudere non potes palpum. Translatum ab equisonibus, qui plausu manus blandiuntur equis. Vergilio tertio Georgicon libro :

Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus et plausae sonitum cervicis amare.

Horatius in Satyris :

Cui male si palpere, recalcitrat undique tutus.

3036. IV, I, 36. Eximere e manu manubrium

Figura proverbiali dixit Plautus : Eximere a manu manubrium, pro eo quod est : jam paranti facere quidpiam extorquere peragendi facultatem. Locus est in Aulularia :

Capio fustem, obtrunco gallum, furem manifestarium.
Credo ego edepol illi mercedem gallo pollicitos coquos,
Si id palam fecisset. Exemi ex manu manubrium.

Translatum ab eo cui jam vibrato gladio percussuro repente capulus excutitur e manibus.

3037. IV, I, 37. Alybantis hospitis munera

Τὰ δῶρα τοῦ ἐξ Ἀλύβαντος ξένου ἢ τὰ τοῦ Ἀλυβαντίου ἑταίρου ξένια, id est Munera Alybantis hospitis, aut Alybantii amici xenia. Eustathius interpres Homeri putat recte proverbio dici posse, quoties fit ut aliquis falso jactet se magna largitum esse, seu verbis dumtaxat non re praestet beneficium. Nam apud Homerum ultimo Odysseae libro Ulixes ignoto habitu cum Laerte patre colloquens adsimulat se Alybantium esse, Aphidantis opulentissimi viri filium, et quondam Ulixem exceptum hospitio muneribus amplissimis donatum a se dimisisse.

Εἰμὶ γὰρ, inquit, ἐξ Ἀλύβαντος, ὅθι κλυτὰ δώματα ναίω,
Υἱὸς Ἀφείδαντος, Πολυπημονίδαο ἄνακτος·
Αὐτὰρ ἔμοιγ ὄνομ’ ἐστὶν Ἐπήριτος, id est
Sum ex Alybante oriundus, ubi mihi splendida tecta,
Regis Aphidantis proles Polypemonidai.
Est mihi nomen Eperitus.

Ac paulo superius :

Τὸν μὲν ἐγὼ πρὸς δώματ ἄγων ἐῢ ἐξείνισσα,
Ἐνδυκέως φιλέων πολλῶν κατὰ οἶκον ἐόντων·
Καί οἱ δῶρα πόρον ξεινήϊα οἷα ἐῴκει.
Χρυσοῦ μέν οἱ δῶκ’ εὐεργέος ἑπτὰ τάλαντα,
Δῶκα δέ οἱ κρητῆρα πανάργυρον, ἀνθεμόεντα·
Δώδεκα δ’ ἁπλοΐδας χλαίνας, τόσσους δὲ τάπητας,
Τόσσα δὲ φάρεα καλά, τόσους δ’ ἐπὶ τοῖσι χιτῶνας·
Χωρὶς δ’ αὖτε γυναῖκας ἀμύμονας, ἔργ’ εἰδυίας
Τέσσαρας εἰδαλίμας, ἃς ἤθελεν αὐτὸς ἑλέσθαι, id est
Hunc equidem tecto induxi accepique benigne
Solliciteque fovens ex his quae plurima nostris
Aedibus exuberant atque hospita munera deinde

Adjeci, tali dare quae decuisset amico :
Auri caelati tribui septena talenta,
Donavi pateram ex solido depictam argento,
Bis senas textu donavi simplice laenas,
Pallia ad haec totidem adjeci totidemque subuclas ;
Insuper ancillas nitidas atque arte manuque
Quattuor egregias, sibi quas delegerat ipse.

3038. IV, I, 38. **Fungus**

Plautus in Bacchidibus fungum dixit pro stupido impenseque credulo. Vel quia fungus per se insipida quaepiam res est, vel quod mollis ac fragilis, vel quod subito prorumpat. Plautina verba sunt haec :

Adeon' me fuisse fungum, ut qui illi crederem ?

Idem, in eadem fabula :

Quicumque ubi ubi sunt, qui fuere quique futuri sunt posthac
Stulti, stolidi, fatui, fungi, bardi, buccones, blenni,
Solus ego omneis anteeo stultitia.

3039. IV, I, 39. **Eurycles**

Εὐρυκλῆς, id est Eurycles, vulgato cognomine dicebatur qui de se suisque incommodis aliquid divinaret. Nam hoc nomine vates fuit quispiam ἐταστρίμυθος cognominatus, hinc, ni fallor, quod ex astris vera praediceret, παρὰ τὸ ἐτάζειν. Meminit et Suidas, quamquam apud hunc ἐγγαστρίμυθος scriptum est, id est Divinus sive Ventriloquus. Refertur in Collectaneis Adagionum Plutarcho inscriptis. Usurpatur autem a Platone in Sophista. Taxans enim eos qui perplexis et absurdis rationibus produnt suam ineptiam, addit : Οὐκ ἄλλων δέονται τῶν ἐξελεγχόντων, ἀλλὰ τὸ λεγόμενον οἴκοθεν τὸν πολέμιον καὶ ἐναντιωσόμενον ἔχοντες, ἐντὸς ὑποφθεγγόμενον ὥσπερ τὸν ἄτοπον Εὐρυκλέα περιφέροντες ἀεὶ πορεύονται, id

est Non opus est aliis a quibus redarguantur, sed domi quod dici solet habent hostem qui contradicat et intus submurmurantem tamquam absurdum illum Euryclem circumferentes semper incedunt.

3040. IV, I, 40. Si quis juxta civitatem clipeus

Εἴ τις περὶ πόλιν αἰγίς, id est Si quis circum urbem clipeus. Hoc scommatis jaciebant in eos qui sparsim ac dissolute civitatem obirent palantes. Refertur in Plutarchi Collectaneis nec explicatur.

3041. IV, I, 41. Rupta ancora

Κράδης ῥαγείσης, id est Rupta crada. Dicebatur de his qui repente tamquam magnum quiddam facturi prodissent, deinde falsa omnium exspectatione turpiter et indecore sese gessissent in negotio. Translatum a tragoediarum histrionibus, qui si quando numen inducendum est, derepente machinis quibusdam sublati, in summa scena apparere consueverunt velut in aere pendentes, hamo quopiam a tergo in cingulum adfixo suspensi. Nam his nonnumquam eveniebat ut forte fortuna rupta ancora qua sustinebantur deciderent, non sine magno spectatorum risu suoque tum malo tum dedecore. Porro Crada hoc loco non ficulnum ramum indicat quemadmodum alias, sed uncum illud aes, quo vincti tenebantur actores in machina. Julius Pollux libro IV, capite XIX, docet κράδην appellari solitum in comoedia quod in tragoediis dicebatur μηχανή. Fuisse vero non dissimile ficui, siquidem Attici ficum arborem κράδην vocant. Quamquam quarumlibet arborum rami nonnumquam Cradae dicuntur.

3042. IV, I, 42. Suam quisque homo rem meminit

Plautus in Mercatore : Suam quisque homo rem meminit. Sententia proverbialis notans communem hominum morem, qui in alieno negotio dormitant, in suo quisque et vigilat et adtentus est. Unde recte monet apud Gellium Ennius :

Hoc tibi sit argumentum semper in promptu situm :
Ne quid exspectes amicos facere quod per te queas.

In eamdemque sententiam exstat bellissimus Aesopi apologus de cassita avicula, quae negavit ullum esse periculum, donec res alienis manibus esset commissa. Adlusit ad proverbium Plautus in Poenulo :

Ita ne temptas an sciamus nos meminisse nostra ?

Eodem adlusit Terentius in Phormione :

At si talentum rem reliquisset decem

etc. Quicquid cordi est, facile meminimus, et plerumque oblivionis mater est neglegentia.

3043. IV, I, 43. In utrumvis dormire oculum

Plautus in Pseudolo :

De isthac re in oculum utrumvis conquiescito.

Sensum habet eumdem cum eo quod superius retulimus : In utramvis dormire aurem. Captatus est autem a Comico jocus ex novatione verborum. Proinde consequitur illico : Oculum utrum anne in aurem ? Et respondet novator : At hoc pervulgatum est nimis. Notatur interim commune hominum studium in hujusmodi dictis subinde novandis.

3044. IV, I, 44. Corinthis non indignatur Ilium

Κορινθίοις δ’ οὐ μέμφεται τὸ Ἴλιον id est
Incusat haudquaquam Ilium Corinthios.

Hoc carmine clam exprobramus ignaviam alicui, qui ita se gesserit ut hostes nihil habeant quod illi magnopere indignentur. Est autem carmen Simonidis, quod velut in contumeliam suam scriptum iniquo animo tulisse Corinthios scripsit Aristoteles libro Rhetoricorum primo, quod in bello Trojano non admodum egregiam operam navasse viderentur. Potest et huc detorqueri, veluti si quis ita insulse scripsisset

adversus bonas litteras, ut eas sua infantia commendasset potius quam infamasset : Κορινθίοις etc.

Plutarchus in Vita Dionis aliquanto diversius interpretatur adagium : Ἆρα γε, ὥσπερ ὁ Σιμωνίδης φησίν, ὦ Σόσσιε Σενεκίων, τοῖς Κορινθίοις οὐ μηνίειν τὸ Ἴλιον ἐπιστρατεύσασι μετὰ τῶν Ἀχαιῶν, ὅτι κἀκείνοις οἱ περὶ Γλαῦκον ἐξ ἀρχῆς Κορίνθιοι γεγονότες συνεμάχουν προθύμως, id est : Sane, quemadmodum inquit Simonides, Sossie Senecio, Corinthiis non indignatur Ilium, quod una cum Achivorum copiis venissent ad bellum, propterea quod illis quoque promptis animis fuissent auxilio Glauci comites et ipsi e Corinthiis oriundi. Ex his Plutarchi verbis liquet illud sentire proverbium : levius offendi oportere, si quando laeserint qui quondam sint benemeriti, sed praesentem offensam superioribus officiis condonare.

3045. IV, i, 45. **Maras**

Μάρας, id est Maras. Hoc nomine ferunt fuisse quempiam apud Beroeam, Syriae civitatem, ditissimum quidem illum, verum nihilominus humanum et officiosum in omnes tum cives tum hospites. Unde vulgo receptum ut id vocabuli tribueretur viris qui ad multorum utilitatem nati viderentur. De hoc longiuscula narratur fabula in Graecorum Collectaneis, sed mihi sat visum est adtigisse, ne male collocarem operam. Nam nescio quo pacto proverbium adulterinum et suppositicium esse videtur. Si quem tenet cognoscendi libido, exstat opus quod Aldus absolutis jam Adagiis meis excudit.

3046. IV, i, 46. **A Nannaco**

Ἀπὸ Ναννάκου, id est A Nannaco. Cum significamus rem ab extrema usque antiquitate repetitam. Nannacus rex ante Deucalionem fuisse narratur, qui diluvium futurum praeviderit ; de quo mentionem fecimus et alibi. Meminit hujus et Stephanus in dictione Ἰκόνιοι, referens alterum ab eodem ortum proverbium : Ἐπὶ Καννάκου κλαύσειν, id est Sub Cannaco flere. Etiamsi in Stephano pro Καννάκου

legimus Ἀννάκου . Latini consimili figura dicunt Ab Aboriginum saeculo repetita, et Perinde quasi cum Evandri matre loquaris. Non discrepat ab hoc illud Πρεσβύτερος Κόδρου καὶ Ἀρχαιότερα τῆς διφθέρας λέγεις, id est Antiquior Codro, et Antiquiora diphthera loqueris.

3047. IV, I, 47. Asinus ad tibiam

Ὄνος πρὸς αὐλόν, id est Asinus ad tibiam. Dicendum ubi quis ea quae scite dicuntur nec adnimadvertit nec intelligit nec laudat. Sunt enim animantia quaedam quibus nonnullus musices sensus inesse videtur, ut equis, avibus, serpentibus. Asinum nihil movet cantus. Germanum est illi : Ὄνος πρὸς λύραν, id est Asinus ad lyram.

3048. IV, I, 48. Oresti pallium texere

Ὀρέστῃ χλαῖναν ὑφαίνειν, id est Oresti texere laenam, dicebatur qui munus pararet abusuro ; nam Orestes per insaniam vestes dilacerabat. Est hemistichium heroici carminis decerptum ex Aristophane in Avibus :

Εἶτα δ᾽ Ὀρέστῃ χλαῖναν ὑφαίνειν, ἵνα μὴ ῥιγῶν ἀποδύῃ, id est
Postea Oresti texere laenam, ut ne horridulus spoliet quem.

Scholium admonet Orestem λωποδύτην quempiam simulando insaniam in tenebris adgredi solere homines eosque vestibus spoliare ; unde non inepte dicetur ubi quis admonet dandum aliquid homini furaci, ne rapiat. Adagium non est natum ex Aristophane, sed ab illo est adfectatum ; nam hac periphrasi notat hiemen.

3049. IV, I, 49. Pandeletias sententias

Πανδελετίους γνώμας id est Pandeletiam sententiam, appellat in Deterioribus Cratinus, ut citant, morosam ac molestam. A Pandeleto quopiam sycophanta, ex eorum genere qui, quo quaestum faciant, Dicas impingunt grandes, ut ait Phormio Terentianus, et simili studio ferunt suffragia.

3050. IV, I, 50. Sibylla vivacior

Sibyllae vivacitas proverbio locum fecit. Propertius Elegiarum libro secundo :

At me non aetas mutabit tota Sibyllae.

Sibyllae aetatem pro quantumvis longa posuit. Hanc Vergilius sexto Aeneidos libro longaevam sacerdotem vocat. Et Servius eum enarrans locum adscribit Apollinem amore Sibyllae captum ei poscendi quod vellet arbitrium dedisse, illam haustis harenis tantum poposcisse vitae. Id Apollo fieri posse respondit, si Erythraeam insulam relinqueret, numquam eam revisura. Venit itaque Cumas, ubi corporis viribus defecta in sola voce vitam retinuit. Quod ubi cognovissent illius cives, incertum invidia an commiseratione, epistolam ad eam miserunt creta antiquo more signatam. At illa, visa terra patria, in mortem resoluta est. Ita vati suae verba dedit Phoebus.

3051. IV, I, 51. E flamma cibum petere

Terentius in Eunucho dixit in parasitum ejusmodi esse ut vel e flamma cibum peteret, hoc est quidvis cibi causa passurum facturumque. Explicat proverbium Catullus en Epigrammatis :

Bononiensis Rufa Rufulum fallit.
Uxor Meneni, saepe quam in sepulchretis
Vidistis ipso carpere e rogo cenam,
Cum devolutum ex igne prosequens panem
A semiraso tunderetur ustore.

3052. IV, I, 52. Reddidit Harpocratem

Catullus in Epigrammatis proverbiali specie dixit Reddidit Harpocratem, pro eo quod est Imposuit silentium.Carmen est hujusmodi :

Gellius audierat patruum objurgare solere,

Si quis delicias diceret aut faceret.
Hoc ne ipsi accideret, patrui perdespuit ipsam
Uxorem et patruum reddidit Harpocratem.
Quod voluit fecit : nam quamvis irrumet ipsum
Nunc patruum, verbum non faciet patruus.

Harpocrates deus ita apud veteres fingebatur, ut digito admoto ori silentium indiceret, qualis et apud Romanos dea Angerona.

3053. IV, I, 53. **Qui probus Atheniensis**

Plato libro De legibus primo refert proverbium : Τό τε ὑπὸ πολλῶν λεγόμενον, ὡς ὅσοι Ἀθηναίων εἰσὶν ἀγαθοὶ διαφερόντως εἰσὶ τοιοῦτοι, δοκεῖ ἀληθέστατα λέγεσθαι, id est Et quod vulgo dicitur ex Atheniensibus qui probi sint, eos egregie probos esse, verissime dictum videtur. Sentit autem Plato in male instituta maleque morata republica qui boni sint, eos natura et insignite bonos esse. Quippe qui neque fingere putandi sunt probitatem, nimirum inter improbos quibus morum similitudine poterant etiam commendari, neque corrumpi queant depravatis aliorum moribus et vitiorum contagio. Idem dici potest de civitate Romana, in qua non corrumpi eximiae cujusdam integritatis argumentum est. Simili argumento Simo Terentianus colligit probitatem filii sui. Deflecti potest ad vitam aulicam aut studii genus ad perniciem invitans.

3054. IV, I, 54. **Digna cedro**

Digna cedro dicuntur quae promerentur immortalitatem et ejusmodi judicantur ut posteritati consecrari debeant. Horatius in Arte poetica :

Speramus carmina fingi
Posse linenda cedro.

Persius item : Et cedro digna locutus. Sumptum ab arboris natura, cujus succo quae sunt illita non sentiunt cariem. Nam hac arte Numae libros, cum essent chartacei,

durasse ad annos quingentos triginta quinque terrae infossos narrat Plinius libro decimo tertio, capite decimo tertio. Idem libro decimo sexto cedrum inter aeternas materias commemorat. Dioscorides ait maxime probari succum hujus arboris, crassum, pellucidum et odore vehementiore quique non defluit, sed guttis concrescit manetque. Vim habet diversam : viva corpora corrumpit, mortua servat incorrupta. Unde a nonnullis dictam esse tradunt Νεκροῦ ζωήν, id est Cadaveris vitam. Eodem pertinet illud :

Nec scombros metuentia carmina nec thus.

Item Martialis :

Ne nigram cito raptus in culinam
Cordylas madida tegas papyro.

Et Horatius :

Aut fugies Uticam aut vinctus mitteris Ilerdam.

3055. IV, I, 55. **Telemachi olla**

Τηλεμάχου χύτρα, id est Telemachi olla. Meminit hujus adagionis Athenaeus libro nono, tradens Telemachum Acharnensem fuisse quempiam qui plerumque victitarit fabis. Unde conjicere licet in sordidos dici consuesse.

3056. IV, I, 56. **Alia res sceptrum, alia plectrum**

Equidem haud omnino contenderim esse proverbium – sed tamen ipse sermonis habitus colorque adeo similis est proverbio, ut vix similior sit ficus ficui – quod Stratonicus citharoedus regi Ptolemaeo respondit, pertinacius secum de arte canendi disputanti : Ἕτερόν ἐστιν, ὦ βασιλεῦ, σκῆπτρον, ἕτερον δὲ πλῆκτρον, id est Alia res est, o rex, sceptrum, alia vero plectrum. Locus erit utendi quoties dives aut potens, fortuna sua fretus, velut ex aequo disputat cum erudito, cum multo aliud sit divitem aut fortunatum esse, aliud litteratum.

3057. IV, I, 57. Quae dolent, ea molestum est contingere

Amphis in Ampelurgo apud Stobaeum :

Ἐν οἷς ἂν ἀτυχήσῃ ἄνθρωπος τόποις,

Ἥκιστα τούτοις πλησιάζων ἥδεται, id est

In quibus homo est non admodum felix locis,

Minime suave est admovere ad haec manum.

Unusquisque invitus audit sua incommoda, maxime ea quae sint cum aliqua infamia conjuncta, veluti turpitudinem generis, vitium formae ; proinde civilitatis est nemini suum refricare vulnus nec ulcus tangere.

3058. IV, I, 58. Aurum igni probatum

Ὁ χρυσὸς τῷ πυρὶ δοκιμασθείς, id est Aurum igni probatum, dicitur is cujus fides rebus adversis explorata spectataque est. Utitur hac similitudine M. Tullius in Epistolis familiaribus, libro nono. Pindarus item in Nemeis, hymno quarto : Ὁ χρυσὸς ἑψόμενος αὐγὰς / ἔδειξεν ἁπάσας, id est Aurum coctum omnem nitorem ostendit. Rursum in Pythiis, hymno decimo : Πειρῶντι δὲ χρυσὸς ἐν βασάνῳ πρέπει / καὶ νόος ὀρθός, id est Experienti vero aurum in indice relucet et mens recta. Theognis :

Εὑρήσεις δέ με πᾶσιν ἐπ' ἔργμασιν, ὥσπερ ἄπεφθον

Χρυσόν, ἐρυθρὸν ἰδεῖν, τριβόμενον βασάνῳ, id est

Omnibus in rebus me comperies velut aurum

Purum, dulce rubens, indice cum atteritur.

Idem alibi :

Εἰς βάσανον δ' ἐλθὼν παρατριβόμενός τε μολίβδῳ

Χρυσὸς ἄπεφθος ἐών, καλὸς ἅπας ἂν ἔσῃ, id est

Venit tibi ad cotem et confertur in indice plumbo :

Purum aurum cum sit, totum erit egregium.

Usurpat hanc collationem et divus Petrus apostolus Epistola priore : Πολὺ τιμιώτερον χρυσίου τοῦ ἀπολλυμένου, διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζομένου, id est Multo pretiosius auro quod perditur sive Auro pestifero, quod tamen per ignem probatur. Est tamen illud auro non citra miraculum peculiare, ut igni non solum non fiat deterius sed magis ac magis enitescat. Itidem is qui vere bonus est, objectis malorum procellis, illustrat animi virtutem, non amittit. Plinius libro XXXIII scribit ob eam praecipue causam aurum omnibus metallis Praelatum, quod uni rerum nihil igni depereat, tuto etiam in incendiis durante materia. Quin imo, quo saepius arserit, hoc magis proficiat ad bonitatem. Idque argumentum esse probi auri, si similiter rubeat ut ignis ; atque ipsum obryzum appellant.

3059. IV, I, 59. Lunam detrahere

Τὴν σελήνην κατασπᾷ, id est Lunam detrahit. Consuevit dici de eo cui res vehementer adversae viderentur. Interpres Apollonii in librum quartum natum autumat ab Aglaonice, Hegemonis filia, quae, cum ob astrologiae peritiam lunae defectus praesciret, jactabat sese lunam a caelo detracturam in terras. Eam vocem tam arrogantem audivit Nemesis moxque poenas sumpsit. Atque hinc proverbii origo.

3060. IV, I, 60. Leonis vestigia quaeris

Τοῦ λέοντος ἴχνη ζητεῖς, id est Leonis vestigia quaeris. Dicterium in eum qui verbis ferox esset, re timidus. Ductum ab apologo quopiam Aesopico, quo narrant venatorem quemdam pastorem obvium rogasse, nuncubi leonem vidisset, ut eum sibi commonstraret. Atque eum respondisse : Equidem tibi leonis vestigia mox ostendero ; neque enim procul absunt. Tum ille : Satis est, inquit, neque enim ultra quicquam requiro. Convenit cum eo quod alio positum est loco : Ἄρκτου παρούσης τὰ ἴχνια ζητεῖς, id est Cum ursus adsit, vestigia quaeris.

3061. IV, I, 61. Non una vehit navis

Οὐ μία ναῦς ἄγει, id est Non una vehit navis. Proverbii personam ante se gerit. Quo conveniet uti quoties majorem hominum multitudinem significamus, quam ut eos una navis possit capere. Veluti si quis dicat : Τοὺς ἀπαιδεύτους οὐ μία ναῦς ἄγει, id est Indoctos non una navis vehit. Est autem apud Theognidem :

Τοὺς δ’ οὐχ εὑρήσεις διζήμενος οὐδ’ ἐπὶ πάντας
Ἀνθρώπους, οὓς ναῦς μὴ μία πάντας ἄγει, id est

Hos non invenies homines scrutatus et inter
Omnes, quos sane non vehit una ratis.

3062. IV, I, 62. Horna messis

Plautus in Mustellaria hornam messem proverbiali figura dixit pro maximo emolumento, quasi dicas tantum lucri quantum eo anno sit proventurum in agris. Comici verba sunt haec :

Jam pridem mecastor frigida non lavi magis lubenter
Nec cum me melius, mea Scapha, reres aedificatum.

Haec dicuntur a persona puellae. Tum lena, optans ut ex ejus forma quam plurimum commodi capiatur :

Eventus, inquit, omnibus velut horna messis fuat.

Id puella quippe simplex quid sibi vellet non satis intellegens :

Quid, inquit, ea messis attinet ad meam lavationem ?

Huic figurae confine est illud ejusdem in Curculione : Vindemia haec huic anui non satis est soli. Significat adeo bibacem ut universum vinum, quod eo sit proventurum anno, parum sit illius siti.

3063. IV, I, 63. Glaucus comesa herba habitat in mari

Γλαῦκος φαγὼν πόαν οἰκεῖ ἐν θαλάσσῃ, id est Glaucus comesa herba habitat in mari. Dictum apparet per jocum de iis qui, cum perierint, tamen vulgo creduntur vivere, qualis opinio complures annos nostratium animos occuparat ad insaniam usque de principe Carolo, Burgundionum duce. Qui cum interisset in bello, tamen haud deerant qui non dubitarent magno periculo rerum suarum asseverare illum adhuc in vivis esse. De Glauco Graeci fabulam adferunt hujusmodi. Glaucus quispiam fuit Anthedonius piscator, natandi peritia longe omnium primus. Is, quo magis esset miraculo, commentus est imposturam hujusmodi. Enatabat e portu spectantibus Anthedoniis, donec jam extra prospectum esset ; ibi reversus in terram secessit in locum aliquem semotum atque in eo dies complures commorabatur. Deinde, cum videretur, redibat nans in portum, spectantibus iis qui stabant in litore ; mirantibus autem amicis ac sciscitantibus ubinam gentium tam diu commoratus esset, adsimulabat in marinis fluctibus interim versatum esse sese. Auxit miraculum altero commento : hibernis mensibus, cum ceteri piscatores nihil piscium capere possent, ille cives rogabat quosnam pisces adduci vellent ; quosque jussissent advehebat, videlicet jam ante paratos in hunc usum atque alibi conclusos. Evenit tandem ut hic impostor a belua quadam marina devoraretur ; isque fuit ejus comoediae finis. Porro, cum non rediret ex more, populari fama jactatum est Glaucum gustata herba factum immortalem et in mari vitam agere. Interpres Apollonii poetae consimilia tradit de Glauco : piscatorem fuisse qui, cum aliquando multitudine piscium quos ceperat defatigatus esset, onus in media abjecit via. Ibi vero res accidit mira dictu : unus e piscibus jam moriens gustata herba revixit. Id Glaucus observans, eadem herba comesa, immortalis est redditus ; tandem taedio vitae semet abjecit in mare. Sunt qui prodant eum versum in deum marinum, sunt qui in piscem ; de quo complura tradidit Athenaeus libro VII, apud quem alicubi citatur Alexis ἐν Ἀπεγλαυκωμένῳ. Quod si reliquas fabulas Graeculorum de Glauco

cupis cognoscere, lege septimum Athenaei librum, qui usque ad nauseam vomitumque garrit de Glauco pisce, de Glauco daemone ; mihi non libet tantum nugarum hic repetere. Hoc commentum animo paene reclamante adscripsi ; nam, ut simpliciter quod sentio dicam, mihi subolet Graecum scriptorem, quisquis is fuit, in hoc finxisse proverbium quo fabulam hanc liceret commemorare. Malui tamen hoc operae ludere, quam quibusdam parum eruditis ansam calumniandi praebere, quod insciens praeterierim id quod in excusis etiam Graecorum commentariis habeatur.

3064. IV, I, 64. **Pergraecari**

Si apud Graecos proverbia sunt Χαλκιδίζειν, Λεσβιᾶν, Κρητίζειν et id genus alia complura, quid est quo minus habeatur adagium apud Latinos, quod in Mustellaria dixit Plautus : Pergraecari, pro eo quod est genialem agere vitam ? Nam quid sit pergraecari, ipsa Plauti verba satis indicant :

Dies, inquit, noctesque bibite, pergraecamini,
Amicas emite, liberate, pascite
Parasitos, obsonate pollucibiliter.

Hactenus ille. Marcus Tullius in Verrem, actione tertia : Fit sermo inter eos et invitatio ut Graco more biberetur. Gracorum gens male audit passim apud poetas Latinos et item apud Ciceronem, non solum quasi voluptatibus addicta et effeminata deliciis, verum etiam quasi lubrica fide. Sive quod olim Romanis adhuc rudibus et antiquam illam obtinentibus severitatem, Graecorum elegantia luxus videbatur ; sive quod studiorum aemulatio ac mutuum odium in causa fuit, ut ejusmodi probra de Graecis conscriberent ; sive quod vere Graecorum nonnulli tales apud Italos fuerunt, quales eos depingit Juvenalis, id quod non inficiatur et Lucianus in libro De mercede servientibus, ut ex illis gentem omnem aestimaverint.

3065. IV, I, 65. **Conos artoxya**

Κόνος ἀρτοξύη, id est Conos artoxya. De similibus et inter sese respondentibus. Quidam eruditi putant conon pistorium esse intrumentum, non dissimile artoxyae, quod panarium scalprum videtur significare. Ceterum ex his quae mox sequuntur apud Suidam apparet conos munuscula quaepiam fuisse, quae pueris dono darentur apta aetati, cujusmodi sunt armillae. Proinde vide ne competat in eos qui vili levique munusculo compensant operam alicujus.

3066. IV, I, 66. **Ne ligula quidem dignus**

Κορδύλης οὐκ ἄξιος, id est Ne ligula quidem dignus, dicebatur homo nequam et nullius pretii. Quod proverbii durat etiam hodiernis diebus apud Latinos vulgo jactatum. Tametsi magis arbitror piscis cordulae vilitatem proverbio fecisse locum ; is est pelamis, nisi quod minor, ut testis est Plinius libro trigesimo secundo, capite undecimo. Cordylarum vilitatem ostendit et Martialis libro undecimo :

Prima tibi dabitur ventri lactuca movendo
Utilis, et porris fila resecta suis.
Mox vetus et tenui major cordyla lacerto,
Sed quam rutae frondibus ova tegant.

Mox poeta pretiosa memorat ut fallat sodalem :

Mentiar ut venias : pisces, conchylia, sumen
Et cortis saturas atque paludis aves.

3067. IV, I, 67. **Juxta navem**

Κατὰ ναῦν, id est Juxta navem, dicuntur quae digesta sunt ordine quaeque quadrant ac congruunt, propterea quod instrumenta navium suo quaeque loco reponi soleant. Equidem addubito num in his verbis sit proverbium, quae

adscribuntur : Κατὰ ναῦν ἄρμενα, id est Juxta navem carbasa. Neque enim omni navigio quaevis vela congruunt.

3068. IV, I, 68. Juxta cubitum profecit

Κατὰ πῆχυν ἐπεδίδου, id est Juxta cubitum profecit. De eo dicebatur qui promotus esset ad meliora, sive cum quis ordine legitimo progreditur, sive cum magnis proficit accessionibus. Cubitus enim et modum significat, ut intelligas nihil transiliendum, et modum grandiusculum, ut accipias incrementum amplius. Nam minuta latis digitis aut palmorum porrectu metiri consuevimus.

3069. IV, I, 69. De tuo capite aguntur comitia

Proverbiali figura dixit Plautus in Aulularia :

Ibo intro ubi de capite meo sunt comitia.

Deliberabatur enim ducturusne esset puellam necne quam amabat. Sumptum est a comitiis Romanorum, in quibus populi suffragiis novi magistratus creabantur. Itaque cum statuitur de re quapiam a qua pendeat felicitas alicujus, tum de capite illius fieri comitia recte dicentur.

3070. IV, I, 70. Usque ad ravim

Quemadmodum Graeci dicunt Ἄχρι κόρου, id est Usque ad satietatem, ita Plautus et quidem lepidius dixit Usque ad ravim, pro eo quod est improbe, saepius clamose, adeo ut vox etiam toties vociferanti raucescat. Est in Aulularia ad hunc modum :

Huccine detrusisti me ad senem parcissimum ?
Ubi si quid poscamus, ad ravim poscamus prius
Quam quicquam detur.

3071. IV, I, 71. Cereri sacrificant

Item, quemadmodum Graeci dicunt Ἑστίᾳ θύουσιν, id est Lari sacrificant, ita Plautus propemodum indicat apud Latinos dici solere Cereri sacrificant, si quando in convivio vinum deesset, propterea quod in hujus sacris nefas esset inferre vinum, sicut apud Graecos in quarumdam dearum sacrificiis, ut ostendimus in proverbio Νηφάλια ξύλα. Locus est in Aulularia his ferme verbis :

Cererin, Strobile, has sunt facturi nuptias ?

– Qui ? – Quia temeti nihil allatum intelligo.

3072. IV, I, 72. Inutilior blace

Βλακὸς ἀχρηστότερος, id est Blace inutilior aut nequior. In hominem nihili nulliusque bonae frugis dicebatur. Sumptum a pisce usque adeo vili, insipido ac male olenti, ut a canibus quoque fastidiatur. Est autem piscis non dissimilis siluro, si quid credimus Graecarum Etymologiarum farragini. Numquam enim audivi canes esse piscium avidos ; et si silurus is est quem vulgus appellat sturionem, hic inter pisces vel primas tenet. Addit locum esse juxta Cumas, palustrem opinor ac sterilem, cui nomen Blacia, unde suspicatur ortum proverbium. Hesychius et piscem pro blace blaciam vocat. Adjicit in Alexandria tributum esse, dictum βλακκεννόμον, quod illic pendunt astrologi, eo quod blaces, hoc est fatui, ad illos commeent, petentes ex astris oracula. Illud constat etiam homines stupidos, ignavos, molles et insipidos dici βλάκας, unde βλακκεύειν, molliter et ignaviter agere, et βλακικῶς pro stulte et insulse. Apparet ab hac voce Latinos dixisse Flaccos et flaccidos et flaccescere. Ἀλλὰ περὶ βλακὸς ἅλις.

3073. IV, I, 73. Ἀλιτήριος

Ἀλιτήριος vulgo dicebatur qui per vim raperet aliena. Natum ex eventu hujusmodi : temporibus Aetolici belli tanta frumentariae rei penuria incidit

Atheniensibus, ut pauperes coacti fame captivorum farinam diriperent ; inde vox traduci coepit ad hominem quocumque modo sceleratum. Plutarchus in Commentario de curiositate diversam hujus nominis originem reddit : Nempe cum Athenis fame vehementer laboraretur et hi qui jussi fuerant frumentum non efferent in publicum, sed domi clamculum molerent ac noctu, curiosi quidam obambulantes, observato molarum strepitu, eos prodiderunt ; atque hi quidem aliterii dicti sunt, quemadmodum et sycophantae. Verum ab hoc commento diversa memorat in Problematibus, volens aliterium a fugiendo dictum – nam Graecis ἀλέω utrumque significat : molo et fugio – eoque vocabulo scribit notatum eum qui tantae fuisset improbitatis ut, quisquis illum effugere valuisset, is felix haberetur.

Aristophanes in Equitibus aliterios appellat eos qui violarunt templum Palladis :

Ἐκ τῶν ἀλιτηρίων σέ φη-
μι γεγονέναι τῶν τῆς θεοῦ, id est

Aio te esse de numero aliteriorum qui deae arcem invaserunt.

Interpres multa recensens hoc quoque commemorat. Cylon quidam per tyrannidem occupavit arcem ac deprehensus est spoliare templum Minervae. At ipse quidem effugit nactus opportunitatem ; ceterum illius amicos, qui ad aram deae confugerant, inde retractos occiderunt Athenienses. Unde qui violassent supplices ἀλιτήριοι dicebantur. Etenim qui violato deae templo supplices interfecerant, postea supplicio capitis affecti sunt. Denique et Ceres dicta est ἀλιτηρία et Juppiter ἀλιτήριος, quod in publica fame servassent molitores, ne farina diriperetur. Quin et illud admonent : ἀλιτηρίους dici qui frustrantur spe sua nec perficiunt quod temptarunt. Ambiguitas hinc est quod ἀλέω duo significat : molo et aberro, unde et ἀλίτης : erro. Porro, ut ἀλιτήριος usurpatur pro sacrilego et impio, ita ἀλιτραίνειν dicuntur qui sacrilegium committunt.

3074. IV, I, 74. Piscis nequam est nisi recens

Piscis nequam est nisi recens, manet in hunc usque diem vulgo celebre. Dicitur autem peculiariter in hospitem aut vulgarem amicum qui primo quidem adventu non ingratus est, ceterum ante triduum exactum putet. Plautus :

Quasi piscis itidem est amator lenae : nequam est nisi recens.

Jocatur apud Alexidem quispiam citante Athenaeo, quod cum nonnulli frugaliores abstinerent ab iis quibus esset anima, ipse nihil hujusmodi adtulisset, nempe mercatus pisces mortuos. At hodie qui vendunt tremore manus adsimulant vivere ante biduum mortuos.

3075. IV, I, 75. Nihil homini amico est opportuno amicius

Gratissimum est officium quod praestatur in tempore. Contra intempestivum officium plerumque molestum esse solet. Plautus :

Nil homini amico est opportuno amicius.

E diverso : Nihil differt ab inimicitia intempestiva benevolentia.

3076. IV, I, 76. Asinum in rupes protrudere

Proverbium olet quod scribit Horatius in Epistolis :

Qui male parentem in rupes protrusit asellum.

Quadrabit in quosdam perverso natos ingenio qui, cum ipsi non sapiant, nolint tamen bene consulentium monitis obtemperare. Hi sunt etiam ultro quo tendunt impellendi, ut vel malo docti tandem agnoscant stultitiam suam. Natum est a rustico quopiam qui, cum asinum suum per Alpes nivibus obtectas duceret isque freno non obediret, iratus in rupes protrusit. Et merito : quis enim invitum servare laboret ?

3077. IV, I, 77. Videre mihi labda

Δοκεῖς δέ μοι καὶ λάβδα κατὰ τοὺς Λεσβίους, id est

Mihi videre et labda juxta Lesbios,

fellatricem indicat velut aenigmate primae litterae, quae communis Lesbiis et vitio quod ei tribuitur genti, quemadmodum indicavimus alibi. Sumptum ex Aristophanis Concionatricibus.

3078. IV, I, 78. **Postica sanna**

Persius posticam sannam proverbialiter appellat clanculariam irrisionem, a gestu ridentium aliquem a tergo : Posticae occurite sannae. Idem :

O Jane, a tergo quem nulla ciconia pinsit
Nec manus auriculus imitata est mobilis albas
Nec linguae tantum sitiat canis Apula quantum.

Nam hujusmodi gestibus ab occipitio derident quidam.

3079. IV, I, 79. **Corvus serpentem**

Κόραξ τὸν ὄφιν, id est Corvus serpentem, ubi quis suo ipsius invento perit. Sumptum ex apologo quodam Aesopi : corvus esuriens serpentem in aprico dormientem conspicatus rapuit, a quo morsus periit. Cognatum ei quod alias retulimus : Κορώνη τὸν σκορπίον, id est Cornix scorpium. Torquere licebit et in hominem ob edacitatem periclitantem, veluti Diogenes Cynicus comeso polypo crudo periit.

3080. IV, I, 80. **Caenei hasta**

Τὸ Καινέως δόρυ, id est Caenei hasta. Caeneus, Elati filius, Lapitharum rex, prius fuerat elegans puella ; e puella conversus est in virum, adnuente Neptuno, quem ad coitum admiserat. Cui illud etiam donatum est,

Ne saucius ullis
Vulneribus fieri ferrove occumbere posset,

quemadmodum refert Ovidius XII Transformationum libro. Ferunt hunc certasse cum Apolline ; praeterea morem huic fuisse ut, qui ad sese venirent, juberet per suam hastam jurare ; unde proverbium adreptum, ut indicat enarrator Apollonii in Argonauticon primum librum, quem locum adducit Eustathius in primum Iliados librum. Is addit illum, cum esset aetatis suae hominum praestantissimus, fixo in medio foro jaculo, praecepisse diis ut numerarent ; qua ferocia offensus Juppiter poenas de illo sumpsit. Cum enim bellum gereret cum Lapithis essetque invulnerabilis, hoc pacto devicit hominem : Lapithae quercus et abietes in eum jaculantes dejecerunt illum in terram.

3081. IV, I, 81. Pepones

Πέπονες, id est Pepones, proverbiali convicio dicuntur homines molles et effeminati parumque viri. Homerus Iliados B :

Ὦ πέπονες, κάκ’ ἐλέγχε, Ἀχαιΐδες, οὐκέτ’ Ἀχαιοί, id est

O pepones, mala probra, Achivae, non enim Achivi.

Eustathius in septimum hujus operis librum ostendit similitudinem sumptam ab eo fructu qui, simulatque maturuit, dulcis quidem est, verum flaccidus et inutilis. Quamquam eadem vox aliquoties non conviciantis est, sed blandius et amicius appellantis, veluti Iliados Z : Ὦ πέπον, ὦ Μενέλαε, id est O pepon, o Menelae.

3082. IV, I, 82. Ῥυποκονδύλος

Graeci proverbiali convicio sordidos et impendio parcos ῥυποκονδύλους appellant, ducto cognomine ab iis quibus sordes in unguibus insident nec tantillum sumptus facere volunt, ut tonsori dent nummulum, qui repurget ungues. Nam ῥύπος proprie sordes eas significat quae in summis unguibus manuum ac digitorum colliguntur, et κόνδυλος articulum digitorum. Julius Pollux libro VI, capite quarto, eosdem vocat τρυγοβίους, quasi fece viventes. Quidam adagium sic efferunt : Ἄχθομαι αὐτοῦ τῷ ῥύπῳ, id est : Molestae sunt mihi illius sordes. Latini item

immoderatam parsimoniam, hoc est vitium luxui contrarium, sordes appellant ; hominem ei vitio obnoxium sordidum.

3083. IV, I, 83. Juvenari

Juvenari dixit Horatius, tum nove tum proverbialiter, in Arte poetica. Graeci item νεάζειν, νεανίζειν, νεανιεύειν consimili modo usurpant, pro eo quod est juvenum more jactantius, inconsideratius, inconsultius agere, aut si quid aliud ei aetati peculiare videtur. Quod quo longius traducatur, hoc fuerit venustius ; ut si quis orationem floridam phaleratamque dicat νεανίζειν. Ejusdem est formae γυναικίζειν pro gestu cultuque repraesentare mulierem. Ob inscitiam rerum et impotentes affectus aetas illa magis est lubrica, unde et νεανικῶς factum dicunt Graeci quod majore impetu quam judicio gestum est. Basilius in Epistola quadam : Καὶ ἐνταῦθα δῆλον ὅτι τοὺς οὔπω κατηρτισμένους τὸν ἔσω ἄνθρωπον οὐδὲ εἰς τὸ τέλειον ἐφθακότας τῆς ἡλικίας μέτρον, τούτους περιφέρεσθαι καὶ σαλεύεσθαι ἡ παροιμία φησίν, id est : Et hic nimirum qui nondum perfecti sunt secundum interiorem hominem nec adhuc ad perfectum aetatis modum pervenerunt, circumagi ac fluctuare dicit proverbium. Reperitur et ἀκμάζειν pro eo quod est juvenilia facere. Sic usus est Hyperides in Oratione contra Mantitheum et Lysias adversus Nicarchum tibicinem. Laberius citante Nonio pro eodem dixit adulescenturire :

Incipio adulescenturire et nescio quid nugarum facere.

3084. IV, I, 84. Laudant ut pueri pavonem

Proverbii faciem habet quod scripsit Juvenalis in avaros qui carmina laudant dumtaxat, nihil autem largiuntur poetae :

Didicit laudator avarus
Tantum admirari, tantum laudare disertos,
Ut pueri Junonis avem.

Idem alibi : Probitas laudatur et alget. Notior est metaphora quam ut oporteat explicare. Ovidius alicubi de pavo :

Laudatas ostendit avis Junonia pennas,
Si tacitus spectes, illa recondit opes.

3085. IV, I, 85. Λευκηπατίας

Λευκηπατίας, olim appellabatur formidolosus. Clearchus in Vitis, ut citat Zenodotus, ait quorumdam hepati vitium quoddam accidere, quod eos timidos reddat, atque hinc proverbio jactatum cognominis scomma. Videtur autem composita vox ἀπὸ τοῦ λευκοῦ καὶ ἧπαρ, quod palleant plerumque quibus hepar est vitiatum, id quod apparet in amantibus. Pallor autem formidolosis convenit.

3086. IV, I, 86. Emori risu

Proverbiales hyperbolae sunt et illae : Emori risu, Diffluere risu, pro Vehementer ridere. Homerus Odysseae Σ :

Ἀτὰρ μνηστῆρες ἀγαυοὶ
Χεῖρας ἀνασχόμενοι γέλῳ ἔκθανον, id est
Deinde procorum splendida turba
Prae risu emoriens nimio sustollit ad alta
Astra manus.

Usurpavit et Terentius in Eunucho : Omnes risu emoriri.

3087. IV, I, 87. Hipparchi murus

Ἱππάρχου τειχίον, id est Hipparchi murus, dicebatur res quaepiam, quae magnis constaret impensis. Hinc natum quod Hipparchus, Pisistrati filius, Academiam muro saepsit atque hujus rei nomine magnam pecuniae vim ab Atheniensibus exegit. Auctor Suidas.

3088. IV, I, 88. Hodie nullus, cras maximus

Ὁ νῦν μὲν οὐδείς, αὔριον δ᾽ ὑπέρμεγας, id est
Qui nullus hodie, cras erit vel maximus.

De eo cui repente praeterque spem ingens aliquis honos accesserit. Et vulgo, qui ex infima condicione ad dignitatem evehuntur, e nihilo dicuntur emersisse. Exstat apud Aristophanem in Equitibus.

3089. IV, I, 89. Samiorum mala metuis

Τὰ Σαμίων ὑποπτεύεις, id est Samiorum metuis mala. Dictitatum de iis qui metuerent proditionem. Narrant Athenienses olim in Samios quoscumque cepissent inclementius saevisse atque alios interemisse, alios confixisse sama, id est supplicii genus. Samii vicissim, si quos cepissent Atheniensium, hos ad eumdem modum excruciabant. Vide proverbium Samii litterati. Nam Suidas indicat hoc dici solitum de his qui metuerent immedicabiles calamitates. Idem indicat samen dici genus calamitatis Samiae, quod Athenienses notas infames inusserint Samiis captis, mox Samii vicissim Atheniensibus. Duris, Samius scriptor, multa tragice exaggerat de crudelitate Periclis et Atheniensium in Samios, quae Plutarchus putat magna ex parte conficta in invidiam Periclis et Atheniensium. Simili figura dictum est illud Τὰ Μαγνήτων κακά.

3090. IV, I, 90. Pygmaeorum acrothinia Colosso adaptare

Ἀκροθίνια τῶν Πυγμαίων Κολοσσῷ ἐφαρμόζειν, id est Acrothinia Pygmaeorum Colosso accommodare, dicebantur qui inanem ac stultam sumerent operam aut qui praeter decorum minima maximis adaptarent. Veluti si quis rem frivolam et minutam amplissimis copiosissimisque laudibus prosequeretur. Philostratus in Niceta : Ἠγνόησε δὲ ἀκροθίνια πυγμαῖα Κολοσσῷ ἐφαρμόζων, id est Non intelligebat autem sese Pygmaea acrothinia Colosso accomodare.

Quamquam Suidas hunc locum citans πυγμαίων dicit, non πυγμαῖα. Meminit adagii Eustathius in Odysseae Φ. Colossi dicuntur vastae prodigiosaeque magnitudinis statuae. Nam hinc vox Graecis dicta putatur, quod illarum proceritatem visus humanus non adsequatur. Pygmaeorum qui longissimi sunt duos pedes et quadrantem non excedunt. Unde et nomen inditum putant a cubitali proceritate. Est autem gens extremas Aegypti partes inhabitans, agricolationi dedita, bellum subinde gerens cum gruibus. Belli causa est quod grues sublegunt semina famemque inducunt ei regioni. Ita scholiastes in tertium Iliados. Horum feminae quinto anno pariunt, octavo sterilescunt. Pygmaeorum meminit Juvenalis Satura XIII. Et in hos plurimus jocus in Graecorum Epigrammatibus. Porro acrothinia Graecis primitiae dicuntur, quod hae solent a summo acervo tolli ; ἄκρον summum et θῖνες frumentorum acervi dicuntur.

3091. IV, I, 91. **Dii tibi dent tuam mentem**

Dii tibi dent tuam mentem, in insanum congruit et sua dignum mente. Quid enim precemur infelicius scelestis hominibus ? Martialis :

Dii mentem tibi dent tuam, Philoeni.

Horatius :

Quid facias illi ? Jubeas miserum esse libenter
Quatenus id facit.

Contra Demea Terentianus : Mentem meliorem vobis dari.

3092. IV, I, 92. **Cura esse quod audis**

Ad proverbii speciem accedit Horatianum illud : Cura esse quod audis. Convenit in divites, qui ita demum felices fuerint, si id studeant esse quod audiunt ab adulatoribus. Carmen Horatii sic habet :

Tu recte vivis, si curas esse quod audis,
Jactamus jam pridem omnis te Roma beatum.

Sed vereor ne cui de te plus quam tibi credas.

3093. IV, I, 93. **Cautus enim metuit etc**

Qui non ex animo sed mali metu se continent a maleficio, in eos quadrabunt hae proverbiales ejusdem metaphorae :

Cautus enim metuit foveam lupus accipiterque
Suspectos laqueos, et opertum miluius hamum.

Nam aliis aliae tenduntur insidiae, lupi fovea frondibus contecta capiuntur. Unde apud Plautum servus minatur se lenoni, cui nomen Lycus, foveam effossurum. Similis est illa de fuste : Vertere modum formidine fustis.

3094. IV, I, 94. **Si corvus possit tacitus pasci**

Si brevis apologus auctore Fabio paroemia genus est, cur non illud etiam proverbiis adnumeremus quod scripsit Horatius ?

Sed tacitus pasci si posset corvus, haberet
Plus dapis et rixae multo minus invidiaeque.

Quidam existimant mutuo sumptum ex apologo quem in libro De deo Socratis refert Apuleius de corvo praedam nacto, quam vulpes ita intercepit, dum arte persuadet illi ut canere incipiat. Quadrat in eos qui, si quid bonae rei nacti sunt, continuo jactant ostentantque atque ad eum modum efficiunt ut alii tum obsistant, quominus ejusmodi plura commoda nanciscantur, tum quae nacti sint intervertant.

3095. IV, I, 95. **Clavam extorquere Herculi**

Qui sibi vindicare conatur quod alius jam potentior occupavit, non infacete dicetur Clavam velle Herculi extorquere. Idque jam pridem apud eruditos proverbii vice celebratur. Natum est autem ab apophthegmate Maronis, cui cum Zoili quidam vitio darent quod non paucos versus Homeri pro suis usurpasset, respondit hoc ipsum magnificum esse facinus vel Jovi fulmen eripere vel clavam extorquere de

manu Herculis. Macrobius libro Saturnalium quinto de Marone, qui sic usurpavit Homerica ut fecerit sua : Quia, cum tria haec ex aequo impossibilia putentur, vel Jovi fulmen vel Herculi clavam vel versum Homero subtrahere, quod et si fieri posset, alium tamen nullum deceret vel fulmen praeter Jovem jacere vel certare praeter Herculem robore vel canere quod cecinit Homerus, hic opportune in opus suum quae prior vates dixerat transferendo fecit ut sua esse credantur.

3096. IV, I, 96. Bis interimitur qui suis armis perit

Minus est proverbialis, incertum cujus ; Senecae titulo celebratur, sed falso : Bis interimitur qui suis armis perit. Magis dolent incommoda quibus ipsi dedimus occasionem. Natum apparet ex Aesopico apologo. Hunc Gabrias quidam versibus iambicis complexus est ad hunc modum :

Βλέπει τὸ στῆθος αἰετὸς τρωθὲν πάλαι
Ἀλγῶν δὲ λοιπὸν ἧστο πολλὰ δακρύων
Βλέπων δ’ ὀϊστὸν εἶπεν ἐπτερώμενον·
Βαβαί, πτέρον με τὸν πτερωτὸν ὀλλύει’, id est
Quondam icta pectus aquila vulnus inspicit
Multumque lacrimans prae dolore constitit.
Pennatum ut autem apiculum cernit, papae,
Ait, ala me aligeram gravi exitio dedit.

Adagium Graecum, quod ex hoc item apologo sumptum est, alio diximus loco.

3097. IV, I, 97. Mulierem ornat silentium

Sophocles in Ajace flagellifero :

Γυναιξὶ κόσμον ἡ σιγὴ φέρει, id est
Decus addit usque feminis silentium.

Sententia proverbialis, quam Servius in primum Aeneidos citat ex Sophocle. Mulier animal natura loquax nulla re magis cohonestatur quam silentio, maxime apud viros

cum de rebus seriis agitur. Sumptum est ex Homero, apud quem est non semel illud : Μῦθος δ’ ἄνδρεσσι μελήσει, id est Fueritque viris oratio curae. Nec divus Paulus jus facit mulieribus ut vel in ecclesia loquantur, sed Domi viros suos interrogent.

3098. IV, i, 98. **Imitabor nepam**

Imitari nepam dicitur qui retrocedit. Id erit proverbialius, si torqueatur in eum qui in deterius usque degenerat : Ἐπὶ τὰ Μανδραβούλου. Nam Nepa, quemadmodum auctor est Festus Pompeius, Afrorum lingua sidus appellatur cancer vel, ut quidam putant, scorpius, qui et ipse retrogradus est. Nonius Marcellus negat eam vocem aliud significare quam Scorpium, ex M. Tullii De Finibus libro quinto : Serpere anguiculos, natare anaticulos, volare merulas, cornibus uti videamus boves, nepas aculeis, suam denique cuique naturam esse ad vivendum ducem. Citat et Manilium :

Ad sidera vectam
Erigonen ictuque nepam, spolioque leonem.

Haec Nonius. At si Nepa nihil est quam Scorpius, mirum cur Cicero maluerit dicere Nepam. Quamquam scorpio quoque peculiare est retrocedere, si quid offendat et cancer ictu vulnerat. Plautus in Casina :

Retroversum cedam ad parietem. Imitabor nepam.

3099. IV, i, 99. **Quod alius condidit coquus, aliter condiam**

Ubi quis rem omnem novat ac perturbat, conveniet Plautinum illud ex eadem fabula, non dubium quin proverbiali dictum forma :

Ibo, intro, ut id quod alius condivit coquus
Ego nunc vicissim ut alio pacto condiam,
Quicquid prandii est ut paratum ne siet,
Sietque ei paratum quod paratum non erat.

3100. IV, I, 100. Odi puerulos praecoci sapientia

Apuleius in Apologia secunda versiculum hunc nescio ex quo poeta citat, ceu vulgo celebrem :

Odi puerulos praecoci sapientia.

Vulgo invaluit opinio ut credant puerulos maturius sapientes aut non fore vitales aut dementes futuros, simulatque ad aetatem maturam pervenerint. Plinius libro septimo refert Catonem Censorium velut ex oraculo prodidisse Senilem juventam praematurae mortis esse signum. Et apud Senecam libro Controversiarum secundo, controversia prima Cestius de ingenio Alfii Flavii praedicare consuevit Tam mature magnum ingenium non esse vitale. Talem puerum Sophocles ἀνδράπαιδα vocat. Citatur autem hic versiculus ab interprete Pindari in Pythiis, hymno secundo : τὸν ἀνδράπαιδα δεσπότης ἀπώλεσα, id est Puerum virilem dominus ipse perdidi. Ἀνδράπαιδα vocat quod aetate puer viri sapientia praeditus esset. Adaptare licebit ad discipulum qui in ipsis statim rudimentis sibi placeat. Aristoteles libro Rhetoricorum secundo refert hanc sententiam ex poeta nescio quo :

Οὐ χρὴ πόθ’ ὅστις ἀρτίφρων πέφυκ’ ἀνὴρ
Παῖδας περισσῶς ἐκδιδάσκεσθαι σοφούς, id est
Quisquis sapit, non umquam oportet plus satis
docendo pueros mox philosophos reddere.

3101. IV, II, 1. Δούρειος ἵππος

Δούρειος ἵππος, id est Dureus equus, de clandestinis insidiis dicebatur, aut ubi repente complures apparent, qui latebant antea. Sumptum ab equo Homerico, in quo Graecorum proceres abditi repente prosilientes Trojam ceperunt. Hunc Homerus durateus appellat, ut Odysseae Θ, quod trabibus esset contextus.

Αἶσα γὰρ ἦν ἀπολέσθαι, ἐπὴν πόλις ἀμφικαλύψῃ
Δουράτεον μέγαν ἵππον, ὅθ’ εἵατο πάντες ἄριστοι

Ἀργείων Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες, id est
Fatum enim erat perituram urbem, simul ingrederetur
Durateus praecelsus equus, qui clauserat omneis
Primores Danaum luctumque necemque ferentes
Troianis.

Plutarchus in Vita Themistoclis narrat illum aliquando dono rogasse equum a Philide, nutritore equorum. Eum is ubi negasset, comminatum fuisse se brevi ex illius domo facturum equum δούρειον, significans se crimina ipsius ac domesticorum prolaturum in lucem. Nec inscitum fuerit si quis ludum alicujus eruditi durateum equum appellet, quod ex eo brevi tempore summi viri prodierinit. De laudatis viris, qui subito alicunde emerserunt, apud eruditos frequens est ut ex illius domo velut ex equo Trojano prodisse dicantur. M. Tullius Philippica secunda ad egregii facinoris societatem retulit. In hujus me consilii societatem tamquam in equum Trojanum include cum principibus non recuso. Aristophanes in Avibus proverbium detorquet in emphasim roboris ac magnitudinis :

Ἵππων ὑπόντων μέγεθος ὅσον ὁ δούρειος.

Interpres admonet allusum ad equum aereum insigni magnitudine, qui in Acropoli stabat Palladi dicatus a Charidemo, quod ipsa testabatur inscriptio. Verum is ad imitationem equi Trojani composites erat. M. Tullius actione in C. Verrem sexta Trojanum equum accipit pro extrema calamitate : Quem concursum factum in oppido putatis ? quem clamorem ? quem porro fletum mulierum ? qui viderent equum Trojanum introductum, urbem captam esse dicerent etc. Portas per quas introductus fuerat equus durius Homerus Iliados Γ σκαιάς, hoc est sinistras appellat, quod laeva mente Trojani equum illum induxerint in civitatem. Idem Pro Murena dicit equum Trojanum intus esse, quum sentit rei publicae periculum esse a civili discordia : Intus, inquit, intus, inquam, est equus Trojanus, a quo numquam me consule dormientes opprimemini. Idem Pro M. Caelio : An equus Trojanus fuerit, qui tot invictos viros muliebre bellum gerentes tulerit ac texerit ?

3102. IV, II, 2. Cum adsit via, semita quaeris

Ὁδοῦ παρούσης τὴν ἀτραπὸν ζητέεις, id est

Cum praesto sit via, tu requiris semitam.

Citatur ab Eustathio in Odysseae N. Est autem ἀτραπός semita, quae diversa sit a via plaustrorum, quam regiam vocant. Conveniet adagium in tergiversatores, qui quo praesens negocium suffugiant, diverticula captant.

3103. IV, II, 3. E culmo spicam conjicere

Eustathius Odysseae Ξ enarrans hunc versum quem nos alio citavimus loco :

Ἀλλ’ ἔμπης καλάμην γέ σ’ ὀΐομαι εἰσορόωντα
Γιγνώσκειν,

ostendit Ulyssem ad proverbium allusisse quod plene sic efferatur : Ἐκ καλάμης δῆλός ἐστιν ὁ τεθερισμένος σταχὺς id est Ex culmo perspicitur spica demessa. Etiam in sene apparet cujusmodi fuerit juvenis. Meminit hujus loci Aristoteles libro Rhetoricorum III, indicans per metaphoram senectutem dictam culmum.

3104. IV, II, 4. Βυσσοδομεύειν

Βυσσοδομεύειν frequenter est apud Homerum, non citra proverbii speciem, pro eo quod est alto pectore moliri quippiam et clanculum in animo struere insidias. Translatum a fundamentis aedificiorum, quae profunde jaciuntur, Odysseae Π :

Ἔσθλ’ ἀγορεύοντες, κακὰ δὲ φρεσὶ βυσσοδόμευον, id est
Dicebant bene, sed mente alta prava struebant.

Idem alibi : Δόλον φρεσὶ βυσσοδομεύων, id est Fraudem alta mente volutans.

3105. IV, II, 5. Accersitum malum

Ἐπίσπαστον κακόν, id est Accersitum malum, dicitur cujus ipse tibi causam praebueris. Homerus Odysseae Σ :

Ἦ τάχα Ἶρος Ἄϊρος ἐπίσπαστον κακὸν ἕξει, id est

Nae mox perditus Irus habebit quod sibi quaerit

Ultro malum.

3106. IV, II, 6. Eurymnus

Εὔρυμνος, id est Eurymnus, dictus est olim proverbio qui per calumniam conaretur fidos amicos inter sese committere. Nam hic, cum moliretur serere dissidium inter Castorem et Pollucem, alterum apud alterum insimulans, post deprehensus utrique gravissimas poenas dedit. Hoc autem fere solet accidere iis qui malis artibus student dirimere eos quos insolubili vinculo natura copulavit, ut uxorem et maritum, parentem et filium, fratres. Fit enim ut hi redeant in gratiam et praeteritae simultatis poenas utrique repetant ab auctore. Id evenit Athenis Hyperbolo qui Niciam ac Alcibiadem conatus est committere.

3107. IV, II, 7. A furiis oriundus

Ἐριννύων ἀπορρώξ, id est A Furiis profectus, olim dicebatur tetra foedaque specie quique μανικὸν βλέπει, quemadmodum ait Aristophanes. Item, quod noxium et exitiale sit, a Furiis ortum aiunt, quemadmodum Ajax in tragoedia :

Ἆρα οὐκ Ἐριννὺς τοῦτ᾽ ἐχάλκευε ξίφος ; id est

An non mucronem hunc Furia cudit Tartari ?

3108. IV, II, 8. Similes videntur captivis ex pylo

Ἐοίκασι

Τοῖς ἐκ Πύλου ληφθεῖσι τοῖς Λακωνικοῖς, id est

Captivis mihi

Similes videntur e Pylo Laconicis.

Est apud Aristophanem ἐν Νεφέλαις. Dici solitum de iis qui vultu sunt miserando, nempe pallidi, squalidi, macilenti. Pylus civitas quaepiam Laconicae, quam obsessam

Cleon expugnavit ; qui vero superfuerant a caede, secum abduxit Athenas, extenuatos, confectos, pallidos, deformi specie, sicuti consentaneum est accidisse tum ob diutinam obsidionem, praesertim in insula deserta, quae rerum necessariarum copiam maligne suppeditabat, tum quod post expugnatam urbem complureis dies in vinculis habiti fuissent. Haec ferme Zenodotus. De Pylo dictum est nobis alias in proverbio Pylus ante Pylum.

3109. IV, II, 9. Γύργαθον φυσᾷς

Γύργαθον φυσᾷς, id est Gyrgathum spiras, in insanum frustraque vociferantem jaciebatur. Girgathus lectus est in quo paralytici menteque capti quique vocantur daemoniaci vincti jactant sese, multa minitantes sed frustra. Conveniet igitur in atroces sine viribus iras. Hesychius indicat gyrgathon dici vas quoque in quod pistor coctos reponit panes. Graeca vox a volvendo dicta videtur.

3110. IV, II, 10. Decora teipsum

Γέραιρε σαυτόν, id est Honesta teipsum. Jocus proverbialis in eum qui se magnificentius gereret. Nam γεραίρειν venerari est et honorem habere.

3111. IV, II, 11. Byzeni libertas

Βυζήνου παρρησία, id est Byzeni libertas, ubi quis audacius liberiusque loquitur. A Byzeno quodam, Neptuni filio, cui mos fuerit mira in dicendo libertate uti. Stephanus commemorat Βυζύην, Scythiae civitatem, unde Byzyeni. Ejus gentis peculiare est intrepide loqui.

3112. IV, II, 12. Ἀχρειόγελως

Ἀχρειόγελως proverbiali noveque composito verbo dicebatur nugator, quique rebus ineptis oblectaretur. Nam ἀχρειόγελως perinde sonat quasi dicas temere ridentem, quod vitii vel stultitiae signum est vel dementiae.

3113. IV, II, 13. Protinus apparet quae plantae frugiferae futurae

Αὐτίκα καὶ φυτὰ δῆλα ἃ μέλλει κάρπιμ' ἔσεσθαι, id est

Protinus apparet quae fructum planta datura est.

Vel in pueris elucet indoles futurae probitatis. Protinus in discipulo praesentire licet profectum futurum.

3114. IV, II, 14. Periit sus

Ἀπόλωλεν ὗς και τάλαντον καὶ γάμος, id est

Periit mihi sus et talentum et nuptiae.

Dici suetum ubi quis frustratus perdidisset operam et impensam. Natum a quodam qui, cum apparasset ad nuptias omnia, non est eas assecutus. Affine illi : Oleum et operam perdidi.

3115. IV, II, 15. Ἀμφιθαλὴς ἔρως

Ἀμφιθαλὴς ἔρως, id est Utrimque florens amor, olim dicebatur quoties uterque pariter esset incolumis ac mutuo responderet amore. Nam dimidiati dicimur quoties amicus distrahitur, velut altera pars nostri. Extat apud Aristophanem in Avibus in calce fabulae. Talem amorem in Eunucho optat Phaedria :

Utinam esset mihi ! Pars aequa amoris tecum.

Congruit huic Pindaricum illud in Pythiis : Φιλέων φιλέοντ', ἄγων ἄγοντα προφρόνως, id est Amans amantem et ducens ducentem libenter.

3116. IV, ii, 16. **Ex amphitheto bibisti**

Ἀμφιθέτῳ ἔπινες, id est Ex amphitheto bibisti, dicebatur in eum qui meracius ac largius potaret. Amphithetum enim erat poculi genus ita factum ut quavis ex parte positum staret nullumque certum habere fundum. Probabilius est quod inter Varia addidit Hesychius : amphiteton esse poculum quod ob magnitudinem ambabus tollitur ac reponitur. Id Hollandi nautae vocant busam.

3117. IV, ii, 17. **Pronomi barba**

Προνόμου πώγων, id est Pronomi barba, de praelonga dicebatur. Aristophanes in Concionatricibus :

Ἀργύρριος γοῦν τὸν Προνόμου πώγων ἔχων
Λέληθε, id est
Hucusque latuit ergo Pronomi Argyrrhium
Gestare barbam.

Pronomus tibicen quispiam fuit prolixa barba, gestamine non admodum apposito professioni, quandoquidem tibicinum molliciem etiam proverbia notant. Argyrrhius exercitus dux quispiam fuit effoeminatus et cinaedus, nihil habens viri praeter barbam. Taxatur eodem in loco Epicratis oratoris cujusdam barba, cui ob id ipsum vulgari joco cognomen inditum σακεσφόρῳ, teste senario quem Aristophanis interpres citat ex Platone Comico :

Ἄναξ ὑπήνης Ἐπίκρατες σακεσφόρε, id est
Rex barbae Epicrates scutifer.

Barbam ob similitudinem scutum vocat, ut et alibi :

Ἅπασα καὶ μίσει σάκον πρὸς ταῖν γνάθοιν ἔχουσα.

Aristophanes in eumdem :

Κἄγωγ᾽ Ἐπικράτους οὐκ ὀλίγῳ καλλίονα, id est
Mihi barba multo pulchrior atque Epicratis.

Convenit igitur in quosdam qui, alioquin mollissimi, vultus vestiumque severitate vitae continentiam praeferunt. Est frequens jocus apud Lucianum in barbam philosophorum. Itidem apud Horatium : Jussit sapientem pascere barbam. Martialis item in hujusmodi quemdam jocatur.

3118. IV, II, 18. Omnibus vestigiis inquirere

Πᾶσιν ἴχνεσι ζητεῖν, id est Omnibus inquirere vestigiis, dicitur qui summa cura summaque diligentia rem pervestigat. Metaphora sumpta est a venatoribus. M. Tullius actione in Verrem quarta : Ex istis etiam tu retibus effugere te posse confidis ? Cum te nos non opinione dubia, sed tuis vestigiis persequamur, quae tu in tabulis publicis ac recentia reliquisti. Rursus in eadem : Ut omnes mortales istius avaritiae non jam vestigia, sed ipsa cubilia videre possint. Item actione sexta : Illos ego accusatores puto fuisse, qui hujusmodi hominum furta odore, aut alicubi leviter presso vestigio persequebantur. Nam nos quidem quid facimus in Verre, quem in luto volutatum totius corporis vestigiis invenimus ? In Oratione pro Cluentio : Quid ? Albiana pecunia vestigiisne nobis odoranda est an ad ipsum cubile vobis ducibus venire possumus ? Et paulo post : Cluentii nummus nullus judici datus ullo vestigio reperitur. In Pisonem : An vero tu parum putas investigatas esse a nobis labes imperii tui, stragesque provinciae ? Quas quidem nos non vestigiis odorantes ingressus tuos, sed totis volutationibus corporis, et cubilibus persecuti sumus.

3119. IV, II, 19. Apros immittere fontibus

Qui sibi accersit, optatve perniciem allatura, in hunc quadrat Virgilianum illud : Et liquidis immisi fontibus apros. Neque enim id sine proverbii specie dictum apparet. Siquidem apri non tantum bibunt e fonte impressis pedibus, verumetiam volutant sese.

3120. IV, II, 20. **E canis podice**

Ἐκ κυνὸς πρωκτοῦ, id est, E canis culo. Dictum videtur a Luciano pro eo quod est ex rebus anxiis atque angustis, quod ea pars arctior sit huic animanti, quamobrem et excernunt difficilius. Nam Asinum suum finit his verbis : Ἐνταῦθα θεοῖς σωτῆρσιν ἔθυον καὶ ἀναθήματα ἔθηκα, μὰ Δία οὐκ ἐκ κυνὸς πρωκτοῦ, τοῦτο δὴ τὸ τοῦ λόγου, ἀλλ' ἐξ ὄνου περιεργίας διὰ μακροῦ πάνυ καὶ οὕτω δὲ μόλις οἴκαδε ἀνασωθείς, id est, Hic diis servatoribus rem divinam feci, donaque suspendi nimirum non e canis podice, quemadmodum vulgo dici consuevit, quin magis ex asini curiositate, post multum denique temporis idque etiam vix domum incolumis reversus. Vulgo jactatur et in Zenonem, teste Laertio, quod in canis postico de Republica conscripsisset, vel quod nimis anxie vel quod inepte. Verum de hoc proverbio meminimus alibi.

3121. IV, II, 21. **E cantu dignoscitur avis**

Refertur et hoc a quibusdam, etiam si mihi nondum apud idoneos auctores repertum : E cantu dignoscitur avis, alioqui non indignum quod in proverbiorum ordinem allegatur. Sensus congruit cum illo : Qualis vir, talis oratio. Jactatur vulgo simillimum huic : E plumis avem dignosci, id est e cultu spectari vitam et ingenium hominis.

3122. IV, II, 22. **Canis saeviens in lapidem**

Κύων εἰς τὸν λίθον ἀγανακτοῦσα, id est, Canis indignans in lapidem. Competit in eos, qui mali sui causam imputant non ipsi auctori, sed alteri cuipiam. Veluti si quis iracundiae vitium juventae, non stultitiae, attribueret, unde proficiscitur. Plato libro de Republica quinto damnans eos qui caesorum cadavera despoliant, ait hos perinde facere ut solent canes saevientes in lapidem, eo qui jecit omisso. Pacuvius apud Nonium in Armorum judicio :

Nam canis cum est percussa lapide, non tam petit illum
Qui se jicit, quam eum ipsum lapidem, quo icta est, petit.

3123. IV, ii, 23. **Profundum sulcum**

Βαθεῖαν αὔλακα, id est, Profundum sulcum. Refertur et hoc in Adagionum Collectaneis. Addunt dictum de iis qui cogitationibus profundis ac penitioribus rem expenderent. Sumptum est autem ex Aeschyli tragoedia, cui titulus, Ἕπτα ἐπὶ Θήβας. In qua versus hi dicuntur de Amphiarao :

Βαθεῖαν αὔλακα διὰ φρενῶν καρπούμενος,
Ἐξ ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλεύματα, id est,
Sulco e profundo pectoris fructum metens,
Rectae unde cogitationes germinant.

Citatur aliquot locis in Moralibus a Plutarcho, et a Platone, secundo de Republica libro. Allusit ad hoc proverbium aliquot locis M. Tullius, ut in Epistola ad Atticum, libro quarto : Ne βαθήτης mea, quae in agendo apparuit, in scribendo sit occultior. Rursus libro quinto : Admirabere meam βαθύτητα, cum salvi redierimus ; tanta mihi μελέτη hujus virtutis datur. Rursum libro sexto, Epistola prima : Nam nulla re sum delectatus magis quam meam βαθύτητα in Appio tibi, liberalitatem in Bruto probari vehementer gaudeo. Mihi videtur recte quadraturum et in eos qui se metiuntur non aliorum opinione, sed ex recte, secusve factorum conscientia.

3124. IV, ii, 24. **Herniosus usque ad gulam**

Ψωλὸς μέχρι τοῦ μιρρίνου, id est, Herniosus usque ad gulam. Quadrat in vehementer herniosum. Carmen est apud Aristophanem in Equitibus :

Ψωλὸν γενέσθαι δεῖ σὲ μέχρι τοῦ μιρρίνου, id est,
Sis herniosus oportet ipsam usque ad gulam.

Aristophanis interpres ostendit fuisse et apud Diphilum.

3125. IV, II, 25. Benignior pellace vulpe

Ὦ πλεῖον ἵλαος αἱμύλης ἀλώπεκος, id est,

Pellace quanto est blandior vulpecula.

De eo qui commodi sui causa simulat benevolentiam. Archilochi vulpeculam commemorat Plato libro de Republica II : Οὐκοῦν, ἐπειδὴ τὸ δοκεῖν, ὡς δηλοῦσί μοι οἱ σοφοί, καὶ τὴν ἀλήθειαν βιᾶται καὶ κύριον εὐδαιμονίας, ἐπὶ τοῦτο δὴ τρεπτέον ὅλως· πρόθυρα μὲν καὶ σχῆμα κύκλῳ περὶ ἑαυτὸν σκιαγραφίαν ἀρετῆς περιγραπτέον, τὴν δὲ τοῦ σοφωτάτου Ἀρχιλόχου ἀλώπεκα ἑλκτέον ἐξόπισθεν, id est, Itaque posteaquam opinio — quemadmodum declarant homines sapientia praediti —, etiam ipsam veritatem cogit, quod felicitatis est proprium, ad hanc sane prorsus incumbendum est ; ac sibi quisque ceu vestibulum ac virtutis umbram circumponere debet, sed ita ut sapientissimi Archilochi vulpem a tergo trahat. Haec ibi Glauco laudans injustitiam, quo Socratem ad justitiae praedicationem excitet. Archilochi vulpeculam commemorat et divus Basilius cum alias tum in libello ad nepotes suos et Philostratus in Imaginibus. Multi sunt apologi de vulpis astutia ; ex his quis sit Archilochi non satis liquet.

3126. IV, II, 26. Non ut prior laedam, sed ut injuriam retaliem

Senarium hunc quidam ex Olynthia Menandri citant, quidam ex Thersita Chaeremonis :

Ὡς οὐχ ὑπάρχων, ἀλλὰ τιμωρούμενος, id est,

Ut qui prior nolim malo lacessere,

Sed jam datum malo retaliem malum.

Convenit cum illo Terentiano :

Sic existimet / Responsum, non dictum esse.

3127. IV, II, 27. Non navigamus ad hippolaitas

Οὐχ ἱππολέκτας περισσὰς πλῶμες. Equidem ad hunc modum reperio scriptum in vulgatis exemplaribus ; verum ex his verbis non videtur quae sententia possit exscalpi. Dicam igitur quid mihi vero proximum videatur, non quod alios velim protinus sequi meam divinationem, sed ut eruditis conjectandi veri qualemcumque suppeditem occasionem. Quid si legas : Οὐχ Ἱππολαίτας περισσοὺς πλῶμες, id est Non navigamus ad eximios Hippolaitas, ut sit admonentis parcius utendum esse rebus praesentibus, neque enim navigari ad eum locum unde rerum eiusmodi copia exuberat, ut quod temere prodegeris facile possis sarcire ? Nam in Graecorum Commentariis hoc tantum adscriptum invenio : Ἐπὶ τῶν βραχέα κεκτημένων, id est, De iis qui pauca possident. Hippola vero vetustissima civitas fuit Laconicae, non procul a mari, quam olim consentaneum est ob portus commoditatem, mercimoniis floruisse. Meminit hujus Pausanias in Laconicis his quidem verbis : Καὶ ἐπὶ θαλάσσῃ ναός ἐστιν Ἀφροδίτης καὶ ἄγαλμα ὀρθὸν λίθου. Ἐντεῦθεν ἀποσχόντι τριάκοντα σταδίους θυρίδες ἄκρα Ταινάρου καὶ πόλεως ἐρείπια Ἱππόλας ἐστὶν, ἐν δὲ αὐτοῖς Ἀθηνᾶς ἱερὸν Ἱππολαΐτιδος, id est Et ad mare templum est Veneris, et statua recta lapidea. Hinc recedenti stadia triginta ostia summa Taenari et civitatis Hippolae ruinae sunt, et in his Minervae fanum Hippolaitidis. Meminit hujus urbis et Stephanus. Ne quam praetermittam conjecturam, et illud excute, lector, num pro Hippolaitas legendum sit Hippobotas ; is est populus Chalcidensis, cujus meminit Plutarchus in Vita Periclis, olim opibus gloriaque cum primis clarus. Nam ipsum nomen ab agrorum fertilitate inditum est, quasi dicas equorum altricem. Quorum regionem pulsis indigenis et deducta colonia occuparunt Athenienses. Hujus rei mentionem facit et Herodotus in Terpsichore.

3128. IV, II, 28. Epiphyllides

Refertur et hic senarius Aristophanicus, e comoedia, quae inscribitur Ranae, inter proverbia :

Ἐπιφυλλίδες ταῦτ’ ἐστὶ καὶ στωμύλματα, id est,

Epiphyllides sunt haec et ampullae merae.

Eum aiunt convenire in blandiloquos et phaleris verborum instructos magis quam egregiis factis. Epiphyllides enim Graecis dicuntur minutiores botri majoribus adhaerentes. Callistratus omnes minutulos racemulos epiphyllidas appellari scribit, quod sub pampinis lateant ; nam hinc nomen, quod foliis adhaereant. Est autem id luxuriantis arboris argumentum. Theocritus in Aita meminit de pustulis naso innatis, quae mendacem arguunt ; id suo loco dicetur.

3129. IV, II, 29. Ἀπ’ ἀκροφυσίων

Ἀπ’ ἀκροφυσίων, proverbialiter dicebant pro eo quod est, recens ab officina profectum, perinde quasi modo productum a follibus, aerariaque furnace ; nam ab his sumpta metaphora. Aristophanes :

Ῥήματά τε κομψὰ καὶ παίγνια ἐπιδεικνύναι

Πάντα ἀπ’ ἀκροφυσίων καὶ ἀπὸ κινναβευμάτων, id est

Dictaque splendida et lusus ostentare, omnia a follibus et archetypis.

Porro cinnabeuma vocatur exemplar et simulacrum, ad cujus imitationem pictores ac statuarii signum effingunt ac repraesentant. Unde quod nuper natum est, id ἀπὸ τῶν κινναβευμάτων venire dicitur.

3130. IV, II, 30. Super te haec omnia, leparge

Ἀνά σοι τάδε πάντα, λέπαργε, id est Super haec te cuncta, Leparge. Hemistichium heroicum dici solitum in eum cui ne post laborem quidem exhaustum datur respirare. Transsumptum a bubus, quibus perfunctis jam agricolandi labore

labor is etiam reliquus est ut aratrum reliquaque instrumenta domum referant. Ea solent imponi <ei> qui sit e duobus robustior. Taurum autem λέπαργον appellat ob candorem pili. Videri possunt verba asini sub onere collabentis ad bovem, qui rogatus ut sarcinae partem reciperet recusavit, moxque deficiente asino coactus est totam sarcinam una cum asini pelle gestare.

3131. IV, II, 31. Laqueus auxiliari videtur

Ἀμύνει, ὡς ἔοικεν, ἡ πάγη, id est, Laqueus, ita ut videtur, et bono fuit. Dictitari consuevit quoties incommodum alicui verteretur in bonum. Velut si quis Turca bello captus seruiret apud Christianos isque hac occasione nostrae religionis sacris initiaretur. Aut si dives ad inopiam redactus hac occasione fieret ex luxurioso sobrius, ex impio pius. Huc pertinet quod philosophus ille, Zeno ni fallor, dicebat se tum prospere navigasse posteaquam naufragium fecerat.

3132. IV, II, 32. Ἀμυστὶ πίνειν

Ἀμυστὶ πίνειν dicuntur qui haustim avideque bibunt nec inter bibendum spititum reciprocant, sed potum in alvum non secus atque in dolium infundunt. Sonat autem ἀμυστί quasi dicas citra suctum. Traduci poterit ad eos qui sermonem nullo delectu nimis avide accipiunt ; aut qui immodica lectione obruunt ingenium, cum magis expediat subinde cogitationem admiscere lectioni. Similis potatio Graecis dicitur ἄμυστις, quod inter bibendum labia non claudantur.

3133. IV, II, 33. Amphidromiam agis

Ἀμφιδρομίαν ἄγεις, id est Amphidromiam agis. Adagium ad varios usus poterit accommodari : vel ad eos qui pueros ostentant ac circumferunt aut munuscula captant ambiuntque. Sumptum a prisca consuetudine qua mulieres, quae in partu adfuissent et in obstetricando juvissent, quinta post die manus abluere solent ac puerum cursu Laribus circumferre. Eoque die munuscula missitabantur a

cognatis, sepiae plerumque et polypi ; decimo a partu die nomen indebatur infanti. De munusculis hujusmodi meminit et Terentius in prima Phormionis scena. Et Plautus in Truculento, in qua fabula Phronesium meretrix Dinarcho cupienti accumbere in sacrificio pro puero ascititio, iubet potius illud agat quod quinto die fieri consuevit. Quamquam Hesychius amphidromiam septimo die scribit celebrari solitam. Plato in Theaeteto, τὰ ἀμφιδρόμια vocat genere neutro. Idem facit Ephippus apud Athenaeum libro Dipnosophistarum nono.

3134. IV, II, 34. Canens vitae palmum

Ἄιδων τὴν σπιθαμὴν τοῦ βίου πρὸς ἄνηθον, id est Canens vitae palmum ad anethum. De parco dictum, qui re tenui leviculaque transigit vitam atque interim existimat se laute vivere. Morem hunc quibusdam esse videmus ut, cum nihil apponant in mensa quod edi possit, ne jejunum omnino convivium appareat, varias narrant fabulas aut cantillent, ut his modis ciborum oblivionem inducant convivis.

3135. IV, II, 35. Qui non litigat caelebs est

Divus Hieronymus tamquam proverbio jactatum citat : Qui non litigat, caelebs est. Indicat adagium rixosum esse omne coniugium nec esse tranquillam vitam, nisi in coelibatu. Juvenalis :

Semper habet lites, alternaque iurgia lectus
In quo nupta jacet : minimum dormitur in illo.

Astipulantur huic sententiae versus aliquot proverbiales :

Χειμὼν κατ’ οἴκους ἐστὶν ἀνδράσιν γυνή, id est,
Mulier in adibus atra tempestas viro.

Item :

Ζῆλος γυναικὸς πάντα πυρπολεῖ δόμον, id est,
Incendit omnem feminae zelus domum.

Item :

Οὐδὲν γυναικὸς χεῖρον, ουδὲ τῆς καλῆς, id est
Muliere nil est pejus, atque etiam bona.

Sed Hesiodus, ut modestius, ita verius, opinor :

Οὐ μὲν γάρ τι γυναικὸς ἀνὴρ ληίζετ' ἄμεινον
Τῆς ἀγαθῆς, τῆς δ' αὖτε κακῆς οὐ ῥίγιον ἄλλο, id est,
Sors potior muliere proba non obtigit umquam
Ulla viro, contraque mala nil tetrius usquam est.

3136. IV, II, 36. Praestat uni malo obnoxium esse quam duobus

Aristophanes in Contionatricibus senarium hunc proverbialem refert :

Ἐνὶ γὰρ ξυνέχ<εσ>θαι κρεῖττον ἢ δυοῖν κακοῖν, id est
Uni atque geminis praestat involvi malis.

Quoties utrumque malum evitari non potest, danda tamen opera quo declinemus alterum et in id, quod minus habeat incommoditatis, incurramus.

3137. IV, II, 37. Utrumque

Enarrator Apollinii citat hunc ex Callimacho versiculum :

Ἀμφότερον κέντρον τε βοῶν καὶ μέτρον ἀρούρης, id est
Utrumque est : stimulusque boum mensuraque terrae.

Dici potest de re quapiam ad diversum usum accommodabili. Quemadmodum superius ostensum est de gladio Delphico. Sentit autem Callimachus de virga quam ἄκαιναν Graeci vocant, Latini, ni fallor, decempedam. Eam aiunt a Thessalis inventam, pedum longitudine decem ; hac eadem pastores pedi vice consueverunt uti.

3138. IV, II, 38. Chius

Χῖος ἀποπατῶν, id est, Chius cacans. Aristophanis interpres in Pacem indicat proverbio jactatum in eos qui contaminarent conspurcarentque civitatem. Nam hac

occasione consueverunt calumniam struere Chiis. Unde non perperam accommodabitur et in illos qui captata occasione calumniantur aliquem. Quemadmodum lupus Aesopicus agnum accusat, quod sibi bibenti turbarit aquam. Aristophanes in ea quam modo citavi fabula :

Ἡ πόλις ἡ Χίων
Διὰ τὸν σὸν πρωκτὸν ὀφλήσει.

Probabile est adagium ab eventu natum quem refert Plutarchus in apophthegmatibus Laconicis : Chii, cum apud Lacedaemonios peregrinarentur, post coenam vomuerunt in curia Ephororum, quorum apud eam gentem erat summa auctoritas ; quin et in horum cathedras in quibus sedere consueverunt, incacarunt. Ac primum quidem diligenter inquisitio facta est quinam hoc designasset scelus, severiter animadversuris si quis civium hoc perpetrasset. Ubi senserunt id a Chiis factum, per praeconem edixerunt Chiis permissum esse intemperanter agere.

3139. IV, II, 39. Furari littoris arenas

Littoris arenas furari dicitur qui rem ab omnibus neglectam et incustoditam tollit. Ovidius in Amoribus :

Ille potest vacuo furari littore arenas,
Uxorem stulti quisquis amare potest.

Conveniet cum illo quod alibi retulimus ex Aristotele : Ἐν θύραις τὴν ὑδρίαν, id est, In foribus aqualem. Aptius per negationem usurpabitur proverbium, ut : Quis littoris arenas furetur ?

3140. IV, II, 40. Colubrum in sinu fovere

Ὄφιν ἐν τῷ κόλπῳ θάλπειν, id est, Serpentem in sinu fovere, dicitur qui complectitur amore studioque prosequitur hominem ingratum, et aliquando per occasionem nociturum. Sumptum est ab apologo quodam, qui Aesopi nomine fertur. Eum Gabrias quidam iambis expressit in hunc modum :

Ἔθαλπέ τις γεωργὸς ἐν κόλποις ὄφιν
Ὥρᾳ κρύους· ἐπεὶ δὲ θέρμης ᾔσθετο,
Ἔπληξε τὸν θάλψαντα κἄκτεινεν τάχος.
Οὕτω κακοὶ ποιοῦσι τοὺς εὐεργέτας, id est,
Sinu fovebat quidam agricola viperam
Gelu rigentem ; at haec calorem ut senserat,
Ferit foventem moxque perimit vulnere.
Ingrati ad hunc benemeritos tractunt modum.

Est et alter apologus, de gallina fovente serpentis ova, quam admonet hirundo, ne in suam perniciem foveat.

3141. IV, II, 41. Praeter sibyllam leget nemo

Divus Hieronymus irridens Joviniani stilum ut perturbatum et obscurum scribit Plautinarum litterarum illud in eum quadrare : Has praeter Sibyllam leget nemo. Est autem hic locus in Pseudolo Plautina, ubi quidam litteras ab amica scriptas irridens notulis male concinnatis, cujusmodi ferme scriptura mulierum.

Quaerunt, inquit, hae litterae sibi liberos.
Alia aliam scandit.
Has quidem pol credo, nemo nisi Sibylla legerit,
Interpretari alium posse neminem.
An obsecro, hercle, habentque gallinae manus ?
Nam has quidem gallina scripsit.

3142. IV, II, 42. Nihil profuerit bulbus

Athenaeus Dipnosophistarum libro secundo senarium hunc proverbii nomine refert :

Οὐδὲν σ᾽ ὀνήσει βολβός, ἂν μὴ νεῦρ᾽ ἔχῃς, id est,
Nervis carentem juverit bulbus nihil.

Martialis item :

Nil aliud bulbis, quam satur esse pores.

Bulbus autem ad irritandam venerem valet. Licebit ad verecundiorem usum trahere : nil prodesse studium, ni vis adsit ingenii.

3143. IV, II, 43. Quae dantur

M. Tullius libro Epistolarum ad Atticum sexto : Ἀπογνοὺς δὲ ἀλόγως ἀπέστη ἐπειπὼν Αἰσχρόν τοι δηρόν τε μένειν. Meque objurgavit veteri proverbio Τὰ μὲν διδόμενα. Utitur eodem et alio quodam loco. Non admodum liquet quid sibi velit, nisi quod conjicere licet τὰ μὲν διδόμενα versum esse poetae cujuspiam : est enim hemistichium iambicum, quod admonet quod a fortuna datur, id boni consulendum esse et ferendum aequo animo quod mutari non queat. Plato in Goria videtur indicare proverbium : Νῦν δὲ ἐψεύσθην καὶ ὡς ἔοικεν ἀνάγκη μοι κατὰ τὸν παλαιὸν λόγον τὸ παρὸν εὖ ποιεῖν καὶ τοῦτο δέχεσθαι τὸ διδόμενον παρὰ σοῦ, id est Nunc autem mendacio delusus sum atque, ut videtur, necesse est mihi juxta vetus proverbium quod adest boni consulere, idque quod abs te datur accipere. Δῶρον δ' ὅτι δῷ τις ἐπαίνει alibi dictum est. Eodem pertinet Ut possumus, quando ut volumus non licet.

3144. IV, II, 44. Sidera addere coelo

Addere caelo sidera, pro eo quod est : adjungere quibus ipsis summa est copia, proverbiali schemate dictum. Vel illud sat signi fuerit, quod Ovidius secundo Elegiarum amatoriarum libro duobus proverbiis intertexuit :

Quid folia arboribus, pleno quid sidera caelo,
In freta collectas alta quid addis aquas ?

3145. IV, ii, 45. Pamphili furtum

Παμφίλου νοσφισμός, id est Pamphili sublatio. Pamphilus hic veteris comoediae conviciis notatus est, quod aerariu expilasset. Convenit in peculatores, qui e publico suffurantur.

3146. IV, ii, 46. Pegaso velocior

Πεγάσου ταχύτερος, id est Pegaso velocior. Hyperbole proverbialis de praevelocibus ; nota fabula de equo alato. Ita Pindarus Olympiorum hymno IX : Καὶ ἀγάνορος ἵππου θᾶσσον καὶ ναὸς ὑποπτέρου, id est Velocius et generoso equo et nave alata.

3147. IV, ii, 47. Crepitu probabis

Πλαταγῇ δοκιμάσεις, id est Plataga probabis. De iis qui ridicule explorant alterius in sese animum. Sumptum a vulgari Joco puellarum, quae imposito pollici medioque digito papaveris folio palmam illidunt : quod si crepuerit, amoris argumentum est ; sin minus, non amantis indicium. Id Suidas indicat fieri solere folio papaveris, aut anemonae, quod πλαταγώνιον dicitur, a πλατάσσειν, id est, a strependo. Allusit ad proverbium Ammianus libro decimoquarto : Quod cum vere et ex animo dicitur, solet amor ex levi crepitu monstrari. Unde locus erit proverbio, ubi ex dicto simplici deprehenditur animus hominis. Apud alios πλαταγήν reperio pro instrumento, quo movemus strepitum, et πλαταγεῖν pro crepitum movere.

3148. IV, ii, 48. Multa docet fames

Πολλῶν ὁ λιμὸς γίγνεται διδάσκαλος, id est
Fames magistra est artium complurium.

Ovidius : Ingenium mala saepe movent. Persius :

Ingenique largitor

Venter negatas artifex sequi voces.

3149. IV, II, 49. Multorum festorum jovis glandes comedit

Πολλῶν πανηγύρεων Διὸς βαλάνων ἔφαγεν, id est, Multorum festorum Jovis glandes comedis. De sene longoque plurimarum rerum usu docto ; perinde valet quasi dicas multas vixit Olympiadas. Quercus autem Jovi sacra : unde nuces juglandes. Simili joco et hodie dicunt nostrates : Comedit multa ova paschalia, senem indicantes.

3150. IV, II, 50. Prodico doctior

Προδίκου σοφώτερος, id est Prodico doctior. Aiunt hunc Prodicum in dijudicandis litibus et arbitriis inter dissentientes amicos acerrimi fuisse judicii. Aristophanes in Centauro, citante Suida :

Ἐγὼ γάρ, εἴ τις ἠδίκησε, θέλω δίκην
Δοῦναι Πρόδικον, id est
Ego namque, si quis praeter aequum fecerit,
Prodicum volo negotium cognoscere.

Subest autem allusio ad vocabulum nominis : Prodicus enim veluti praejudicatorem sonat, qui ante de lite pronunciet quam ad judices delata sit. Fuit hujus nominis et sophista quidam, cujus meminit Plato locis aliquot.

3151. IV, II, 51. Mendico ne parentes quidem amici sunt

Πτωχοῦ φίλοι οὐδ᾽ οἱ γεννήτορες, id est, Mendico ne parentes quidem amici sunt. Divitiae conciliant amicos ; paupertas nec illos habet amicos, quos natuta conjunxit. Tautum valet in hominum vita cuius momentum oportuit esse levissimum, si res non ex nostris cupiditatibus, sed ex usu metiremur.

3152. IV, II, 52. Malus janitor

Πυλωρὸς κακός, id est Janitor malus, id est, indiligens praefectus, aut custos. Natum a dicto Thericyonis cujusdam, qui cum videret Philippi copias Isthmicas angustias occupasse, sic ait : Κακοὺς πυλωροὺς ὑμᾶς, ὦ Κορίνθιοι, ἡ Πελοπόννησος ἔχει, id est, Malos janitores vos, o Corinthii Peloponnesus habet. Siquidem angustias locorum, Graeci pylas, id est portas appellant. Refertur a Plutarcho in Apophthegmatis.

3153. IV, II, 53. Audi chelidonem

Πύθου Χελιδόνος, id est, Audi Chelidonem, id est in tempore curato tua negotia. Quidam a theologo quodam ortum autumant, cui nomen Chelidoni. Nam aiunt huic fuisse morem observatis prodigiis colligere rerum exitus. Atque hujus opinionis auctor citatur Mnaseas Patrensis ἐν τῷ Περίπλῳ. Nonnulli malunt ad avem hirundinem referri, quia stridula sit avis ac lugubris sive quod veris praenunciet adventum.

3154. IV, II, 54. Ominabitur aliquis te conspecto

Σὲ δ' οἰωνίσαιτ' ἂν τις ἰδών, id est, Qui te conspexerit augurium poterit capere. Dici consuevit in deformes foedoque aspectu. Veteres ex primo hominis occursu sumebant omen : occurrere formoso felix omen habebatur, occurrere deformi nigroque contra. Romanus quidam imperator, Hadrianum opinor, ut erat omnium superstitionum observantissimus, ex Mauri cujusdam scurrae occursu, mortem ominatus est ; ille jussus abire dictum addit ominosius : Totum vicisti, totum fecisti, nunc deus esto. Nam imperatores defuncti solennibus quibusdam ceremoniis referebantur in numerum deorum. Juvenalis :

Et cui per mediam nolis occisrrere noctem.

3155. IV, II, 55. Non admodum misces

Οὐ μάλα κυκᾷς, id est Non admodum misces, id est non multum potes neque prodesse neque nocere. Pericles dictus est totam miscuisse Graeciam eloquentia sua, quod arbitratu suo versaret omnia. Et apud M. Tullium omnia miscere dicuntur qui immodica potentia perturbant rem publicam.

3156. IV, II, 56. Asini cauda

Ὄνου οὐρὰ τηλίαν οὐ ποιεῖ, id est Asini cauda non facit cribrum. Ubi quis ad hoc aut illud dicetur inutilis. Cribrum e pilis equinis fieri consuevit, non e villis asininae caudae. Suspicor hoc ex hujus aetatis fece sumptum ab Apostolio.

3157. IV, II, 57. Ipso cratere

Αὐτῷ κρητῆρι γίνη κακά, id est Ipso cratere contingant mala. Dictitari solitum de iis in quos recidit quod per insidias in alios moliebantur. Craterem enim quasi malorum fontem vocant, unde κρατὴρ κακῶν, id est, Crater malorum, de quo dictum est alias.

3158. IV, II, 58. Gutta vini

Σταλαγμὸς οἴνου μυρίοις χοεῦσιν ὕδατος οὐ μίγνυται, id est Gutta vini non miscetur aqua saepius infusa. Cum paululo boni nimia mali vis admiscetur. Diluitur enim et evanescit, si pauxillum vini plurima corrumpas aqua.

3159. IV, II, 59. Bos porrecto ultra Taygeton capite

Ταῦρος ὑπερκύψας τὸ Ταΰγετον ἀπὸ τοῦ Εὐρώτα ἔπιεν, id est Taurus porrecto ultra Taygetum capite bibit ex Eurota. De re vehementer absurda. Similimum illi : Quid si caelum ruat ? Natum ex apophthegmate Geradae Lacedaemonii. Is ab hospite quopiam interrogatus quae poena foret adulteris apud

Lacedaemonios, negavit ullos esse adulteros apud Lacedaemonios. At instans ille : Quid si quis existeret, inquit, quam poenam daret ? Is, inquit, taurum maximum dependeret, qui producto ultra Taygetum montem capite, biberet ex Eurota. Cumque hospes adridens : Et unde taurus tam ingens ? Lacedaemonius vicissim : At unde apud Lacedaemonios adulter ? Refertur a Plutarcho in Vita Lycurgi.

3160. IV, II, 60. Ad cribrum dicta

Τἀπὶ κοσκίνῳ, id est Ad cribum dicta. Quae vera compertaque videri vellent ad hunc appellabant modum. Finitimum illi : Τὰ ἐκ τρίποδος. Sumptum a divinationis genere, quod suspenso circumactoque cribro peragebatur, quemadmodum alias indicavimus ex Aristotele et Luciano.

3161. IV, II, 61. Jovis tergus

Διὸς κῴδιον, id est Jovis tergus. De resordida quidem, sed tamen in usum aliquem servata. Nam olim victimae pellem servabant in pompis Eleusinis circumferendam, vel substernendam pedibus eorum qui piaculo quopiam tenebantur ad expiationem.

3162. IV, II, 62. Mala ultro adsunt

Fertur et hujusmodi sententia in Proverbiorum Collectaneis : Διζημένοισι τἀγαθὰ μόλις παραγίνεται, τὰ δὲ κακὰ καὶ μὴ διζημένοισι, id est Bona vix accidunt iis qui quaerunt, mala vel non quaerentibus obtingunt. Idem et vulgo dicunt idiotae neque tamen non vere : Mala ultro adesse, vel invocata. Et tamen passim vitiis nostris accersimus bellum, lites, morbos, quasi sua sponte parum adsit malorum.

3163. IV, II, 63. A vicinis exemplum habent

Ἐκ τῶν γειτόνων ἔχουσι τὸ παράδειγμα, id est A vicinis sumunt exemplum. Qui faciunt quippiam aliorum exemplo provocati. Vicinus enim vicino morbum suum affricate et malorum commercio reddimur deteriores. Huc nimirum allusit Terentius in Andria :

Quid isthuc tam mirum est, de te si exemplum capit ?

3164. IV, II, 64. My sortitus es

Ἔλαχες τὸ M, id est M littera tibi sorte obtigit. Aenigma in stultos ; nam Graece μωροὶ hanc initialem habent. Cum aliquando Dionysio M. in sortibus obvenisset, quidam per jocum ait, Μωρολογεῖς, Διονύσιε, id est Stulta loqueris, Dionysi. At ille detorquens alio : Μονομαχήσω μὲν οὖν, inquit, id est Singulari proinde certamine depugnabo. Ad hunc quidem modum refertur in Collectaneis Graecorum, sed mendose, quod liquet ex Plutarcho, qui narrat Dionysium respondisse Μοναρχήσωμεν οὖν, quod interpretes verterunt Monarchae erimus, decepti scripturae vitio. Legendum enim μοναρχήσω μενοῦν, ut μενοῦν sit unica dictio, quae non inferat tantum, sed adversetur potius. Corrigit enim alterius divinationem et subjicit Imo potius ero monarcha ; quis enim sic loquitur : Erimus monarchae ? Ad haec μοναρχήσωμεν non sonat erimus monarchae, sed simus monarchae. Postremo, si legas οὖν ut sit inferentis, non corrigentis, quid aliud dicit Dionysius quam ideo se fore monarcham, quod stultus esset ?

3165. IV, II, 65. In Pythii templo cacare

Ἐν Πυθίου χέσαι, id est In Pythii templo cacare dicebatur qui rem nefariam et periculosam faceret, quod Pisistratus tyrannus extructo templo inscripserat, ne quis inibi ventrem exoneraret ; et advenam quemdam deprehensum e medio sustulit.

3166. IV, II, 66. In terra pauperem

Ἐν γῇ πένεσθαι μᾶλλον ἢ πλουτοῦντα πλεῖν, id est,

Egere praestat in solo, quam divitem

Sulcare fluctus.

Satius est paululum habere tuto quam multu cum periculo. Nec placebant cuidam opes de sunibus pendentes, multo minus quas eripere ventis in manu est. Proverbium admonet certam fortunam, licet modicam, incertis quamlibet amplioribus anteponendam.

3167. IV, II, 67. Inter pueros senex

Ἐν παισὶ μὲν γέρων, ἐν τοῖς δὲ γέρουσι παῖς, id est

Inter senes puer, idem at in pueris senex.

Conveniet in hominem grandiusculum, majorem quam ut puer videri possit, minorem quam ut vir. Dictum est autem ab aemulis in Hermogenem rhetorem. Accommodare licebit in hominem sic eruditum, ut inter idiotas videri possit doctulus, inter eruditos indoctus.

3168. IV, II, 68. In sola sparta expedit senescere

Ἐν Σπάρτῃ μόνῃ λυσιτελεῖ γηράσκειν, id est Una in Sparta expedit senescere. Dictum est quod apud Spartanos summus honos senibus habebatur olim. Torqueri poterit ad quoslibet penes quos virtus in precio sit. Refert Plutarchus in Laconicis, sed in certo auctore. Dictum est autem a quodam hospite, cum videret apud Lacedaemonios juvenes tantum honoris habere senioribus. M. Tullius in Catone majore similem sententiam adscribit Lysandro. Lysandrum, inquit, Lacedaemonium dicere aiunt solitum Lacedaemone esse honestissimum domicilium senectutis. Nusquam enim tantum tribuitur aetati, nusquam est senectus honoratior. Nota est historia de sene, cui cum ingresso theatrum nullus Atheniesium daret

locum, soli Lacedaemoniorum legati caniciem illius reveriti et assurgendi officio venerati sunt et inter ipsos honestissimum locum cesserunt ; cui facto cum applauderet Atheniensium populus, quidam e Lacedaemoniis dixit scire quidem populum Atheniensem quid deceat, sed negligere. Narratur a multis, nominatim a Valerio Maximo, libro quarto, capite quinto.

3169. IV, II, 69. Ne major thylaco accessio

Lucianus in Encomio Demosthenis : Σοὶ δ’ ἴσως εὐλάβεια τὸ τῆς παροιμίας σκῶμμα ἐπὶ τῇ ἀσυμμετρίᾳ ἐπαγαγέσθαι, μὴ σοὶ μεῖζον προσκέοιτο τοὐπίσαγμα τῷ θυλάκῳ, id est At tu fortasse vereris ne in te torqueatur illud proverbiale dicterium de male respondente proportione, nempe, nempe ne tibi thylaco major sit accessoria sarcinula. Thylacus enim culeus est sive mantica parata gestandis oneribus. Neque me clam est in vulgatis exemplaribus esse τοὐπίγραμμα, non τοὐπίσαγμα. Verum, nisi scripturam mutaris, nulla sententia potest elici. Est autem ἐπίσαγμα a σάττω, velut oneris adfertura. Translatum autem a mulionibus, qui praeter legitimum onus vascula quaedam superimponunt. Ergo, cum digressio longior est quam ipsa res, uti licebit hoc proverbio. Basilius idem aliis verbis expressit libro De Spiritu Sancto : Ἢ οὕτω γε ἂν τὸ ἐπεισόδιον πολλαπλάσιον εἴη τοῦ κεφαλαίου, id est Ad istum alioqui modum accessorium multo majus esiet ipso principali.

3170. IV, II, 70. Acarnici equi

Ἀκαρνικοὶ ἵπποι, id est Acarnici equi, dicebantur equi maximi. Finitimum illi cujus meminit etiam Aristoteles : Ἵππος θεσσαλική, id est, Equa Thessalica. Virgilius item in Georgicis tribuit primam laudem equis Epiroticis :

Eliadum palmas Epirus equarum.

Acarnanes enim sunt juxta Epirum, quemadmodum et Thessali. Conveniet uti de re quapiam eximia autinsigni praemio.

3171. IV, II, 71. Contribulis factus serva ordinem

Γεννητὸς γεγονὼς τήρει τὴν τάξιν, id est Tribulis factus serva ordinem, id est : posteaquam ascitus es in ordinem aliquem, fungere tuo officio, quemadmodum et caeteri faciunt. Natum a tribubus Atheniensium : populus Atheniensis distributus erat in tribus duodecim, ad mensium numerum, rursum unaquaque tribus in triginta genera, quemadmodum vocant, ad dierum numerum ; unde γεννητοί vocabantur non conjuncti sanguinis propinquitate, sed in eamdem tribus partem asciti.

3172. IV, II, 72. Glaucus alter

Γλαῦκος ἄλλος ἱππόβρωτος, id est Glaucus alter ab equis devoratus. Quadrabit in hominem alendis equis exhaurientem facultates suas. A fabula natum, qualis fertur et de Actaeone.

3173. IV, II, 73. Gorgonem Perseus aggreditur

Γοργόνα Περσεὺς ἐχειρώσατο, id est, Gorgonem Perseus adortus est. Ubi quis egregium facinus incoeptat. Notissima fabula est. Ne hoc quidem proverbium adscripturi eram, ni mihi repertum esset in Graecorum Collectaneis.

3174. IV, II, 74. Vincula tyrrhena

Δεσμοὶ Τυρρηνοί, id est Vincula Tyrrhena, dicebantur odiosa negotia quibus distringebatur aliquis. Traductum a vinculis, quibus Tyrrheni captivos vinciebant gravibus et molestis.

3175. IV, II, 75. Diu delibera

Δηρὸν βουλεύειν, id est Diu delibera. Non statim aggrediundum negotium. Carmen integrum fertur hujusmodi :

Δηρὸν βουλεύειν, ἵν’ ἔχῃ καὶ πολλὸν ἄμεινων, id est

Consultato diu, multo ut praecellere possis.

Lente consultandum, at ubi statueris, mature quod opus facto faciundum est. Qui secus faciunt, iis non raro solet evenire Platonicum illud, ut festinantes in principio, serius perveniant ad finem.

3176. IV, II, 76. Epimenideum corium

Ἐπιμενίδειον δέρμα, id est Epimenidia pellis. De re reposita miraculique loco servata. In nonnullis codicibus scriptum offendi Epimelidium, sed depravate, ni fallor ; adscriptum erat hujus pellem adservari abditam, ceu rem sacram, apud Lacedaemonios. Indicat autem Eudemus tractum ab Epimenide Cretensi, qui legitur perpetuo somuo dormisse quadraginta septem, aut si Laertio credimus quinquaginta septem annos, neque paucos postea supervixisse. Unde consentaneum est hujus reliquias, ut miraculi monimentum, servatas fuisse.

3177. IV, II, 77. Volaticum jusjurandum

Ταχυβάμονες ὅρκοι. Ad eum modum appellabant jusjurandum irritum, quod evanesceret avolaretque simulatque pronunciatum esset, cujusmodi sunt amantium. Haec sententia magis arridet Suidae. Quamquam Aristarchus apud Eudemum, κατ' ἀντίφρασιν accipit, quasi tardum oporteat esse jusjurandum neque temere proferendum : neque enim statim evanescere, si quid juraris.

3178. IV, II, 78. Superatus es a gallo quopiam

Ἡττήθης τινὸς ἀλεκτρυόνος, id est Superatus es a gallo quopiam. Jocus proverbialis in servos qui dominos a tergo sequuntur, supplices videlicet et abjecti, cujusmodi solent esse galli superati in pugna. Nam haec avis victa silere solet, canere si vicisset, ut auctor est Cicero in Divinationibus. Addunt gallum in pugna superatum ultro sequi victorem. Sumptum est ex Aristophane, nisi me fallit memoria. Refertur ab Eudemo.

3179. IV, II, 79. **Βατακάρας**

Βατακάρας de pinguibus dictum et impotentibus. Eudemus meminit addens esse legendum κατὰ συστολήν. Quibus verbis quid sibi velit, nondum satis liquet, nisi sensit exprobratam ingenii tarditatem. Etenim que vivido sunt ingenio caput erigunt ; capite esse dejecto hebetioris ac segnioris animi signum esse solet. Nam Graeca vox hinc dicta est : βατάς enim, ut indicat Hesychius, apud Tarentinos pronum significant et κάρα caput. Unde βάτταραι Thracibus dicuntur Bacchae, Bacchi numine afflatae, quae et Bassarides dicuntur, ut indicat Etymologicus. Hinc vox deducta ad meretricem, quae se prosternit quibuslibet. Apud Athenaeum, libro IV, καρηβαροῦντες dicuntur qui crapula gravatum habent caput. Conveniet in temulentum ac somnolentum. Quemadmodum usurpavit divus Basilius in Epistola quadam.

3180. IV, II, 80. **Ex aequo partire**

Ἐξ ἴσου δίδου πᾶσιν, id est Ex aequo da omnibus. Translatum ab iis qui convivium aut hereditatem partiuntur. Quadrabit in judicem aut principem quem oportet aequabile jus reddere.

3181. IV, II, 81. **Ἐπαύλια δῶρα**

Ἐπαύλια δῶρα dicebantur magnifica munera. Sic enim appellabantur apud Graecos quae postero post nuptias die sponsae pater adducebat sponso ac sponsae, pompae cujusdam specie. Praecedebat enim puer candida toga facem gestans ardentem, post hunc canistrifer, post hunc longa series adportantium aurum, pelves, smegmata, lecticas, pectines,lectos, alabastros, sandalia, scrinia, unguentaria, interdum et dotem ipsam. Addunt et ipsum diem a nuptiis secundum ἐπαυλίαν, quod sponsa tum inducatur in cubile. Adagium accommodari poterit et in eos qui

jactant suam beneficentiam. Opinor autem haec esse quae jureconsulti vocant παράφερνα.

3182. IV, II, 82. In pedes retrocedit

Ἐπὶ πόδα ἀναχωρεῖ, id est In pedem retrocedit ; de eo qui metu dat locum potentiori et revocat se in tutum ; ab athletis aut gladiatoribus sumptum videtur. Hoc est quod Latini dicunt referre pedem. Quadrabit et in eos qui mutant institutum.

3183. IV, II, 83. In armis accissat

Ἐπὶ τοῖς ὅπλοις ἀκκίζεται, id est In armis accissat. In eum qui sibi placet seseque quasi contemplatur in armis suis. Conveniet in quemvis sibi stulte placentem. Refertur praeter alios Etymologico. De Accone muliere, quae ad speculum inepte sibi blandiebatur, dictum est alibi in proverbio Accisare.

3184. IV, II, 84. In lipsydrio pugnas

Ἐπὶ Λειψυδρίῳ μάχη, ld est In Lipsydrio pugnas. Lipsydrium locus erat haud procul a Parnethe, quem moenibus cinxerant tyranni qui profugerant ex urbe ; prius condiderant Alcmaeonidae, sed in hos obsessos victos que a Pisistrati copiis obliqua cantio cani coepta est hujusmodi :

Αἶ αἶ Λειψύδριον προδοσέταιρον,
Οἵους ἄνδρας ἀπώλεσας, μάχεσθ’
Ἀγαθούς γε καὶ εὐπατρίδας
Ὅποτε ἔδειξαν οἵων πατέρων ἔσαν, id est,
Heu, heu, Lipsydrion, sociorum proditor, quales viros
perdidisti, ad pugnandum idoneos et claros, cum
ostenderent e qualibus essent orti majoribus.

Proverbium dictum in strenuos et bellicosos viros. Locus nomen habet ab aquarum copia.

3185. IV, II, 85. Desertum obtueri

Ἔρημον ἐμβλέπειν, id est Desertum intueri, dicebatur qui fixis et attonitis intueretur oculis. Metaphoram mutuati sunt ab iis qui pelagus immensum aut solitudinem tacit intuentur. Multis adest hoc oculorum vitium, ut paulo longius semota non exacte videant ; iis, si quando dicendum est in hominum frequentia, quoniam in neminem certo figunt oculos, desertum intueri videntur. Citatur Aristophanes ex Poliydo.

3186. IV, II, 86. Esto promus

Ἔστω ταμίας, τἄλλα δ' εἰ βούλει κύων, id est

Sis condus, in reliquis canis esto si libet.

Aiunt dictum in eum cui felicitas immerenti contigisset, peculiariter in eunuchos. Suidas indicat Athenis fuisse magistratum decemviris commissum, qui pecunias in arce Palladis positas servarent, quas et sacras et publicas appellabant, uno cum ipso Palladis simulacro ac reliquis templi ornamentis. Erant et Tamiae triremium, qui praefectos triremibus solent comitari, veluti custodes. Is magistratus interdum furacibus committebatur, cum oportuerit incorruptos atque integrae fidei viros ad id asciscere, quasi nihil referret qualis suscipias provinciam, modo commissa sit. Per ironiam dici potest ei qui dignitatem iinvadit, nihil laborans quam eruditionem quosve mores postulet ea dignitas, quasi dicas Esto dignitate episcopus, moribus vel canis si liber. Solent autem reges gazas suas et uxores eunuchis committere.

3187. IV, II, 87. Ephemeri vita

Ἐφημέρου ζωή, id est Ephemeri vita. De iis qui statim emoriuntur aut pereunt ; ab animantibus quae sic appellantur, quod ultra diem non vivant. Aristoteles, libro De natura animalium quinto, prodit ad hunc modum de ephemeris : Hypanis, inquit, fluvius apud Cimmerium Bosphorum, sub solstitio fert

veluti folliculos acinis majores, quibus quadrupedes volucres erumpunt, quod genus animalis in postmeridianum tempus usque vivit et volat ; mox declinante sole macrescit et languet, mox occidente emoritur, vita non ultra unum diem peracta ; unde ἐφήμερον appellatum. Retulit similia Plinius libro XI, capite XXXVI, nisi quod ait animal dictu ἡμερόβιον. Aristotelem citat M. Tullius Tusculanarum quaestionum libro primo, addens Hypanim ab Europae parte profluere in Pontum.

3188. IV, II, 88. Canis mendico auxilians

Κύων τῷ πτωχῷ βοηθῶν, id est Canis mendico auxilians. Ubi quis nobis adversatur, et diversis studet partibus is cujus auxilio nitebamur. Nam canes infesti sunt mendicis, velut ὁμοτέχνοις, nisi si quando frusto panis corrumpuntur.

3189. IV, II, 89. Juppiter aquilam delegit

Ζεὺς ἀετὸν εἵλετο, id est Juppiter aquilam delegit. Ubi quis asciscit sibi praeclaros suisque rebus accommodos. Poetae fingunt aquilam Jovi fulmen porrigere, quod haec avis omnium altislime subvolet nec ictu fulminis laedatur. Ejusdem usus est opera in rapiendo Catamyto puero.

3190. IV, II, 90. Aut minus animi, aut plus potentiae

Ἢ φρονεῖν ἔλασσον ἢ δύνασθαι δεῖ μεῖζον, id est Oportet aut minus animosum esse aut plus posse. Convenit in feroces, quorum arrogantiae non suppetant vires, aut qui non timent irritare, quem vincere non possint. Φρονεῖν accipi potest pro sapere : qui sunt humili fortuna, iis multa dissimulanda sunt, quandoquidem quod vident perperam fieri non queant vetare, et quod sentiunt fieri oportere non possint efficere. Plutarchus in Laconicis tribuit Archidamo, Zeuxidami filio, cum filium videret praecipitantius et inconsideratius pugnantem cum Atheniensibus : Ἢ τῇ δυνάμει πρόσθες ἢ τοῦ φρονήματος ὕφες, id est Aut adde viribus aut detrahe animo.

3191. IV, II, 91. Felicitas a deo

Θεοῦ δὲ δῶρόν ἐστιν εὐτυχεῖν βροτούς, id est,

Felicitas datur deum homini munere.

Ut res nostrae bene cedant, id in nobis situm non est, sed a superum arbitrio pendet. Hominum est conatus, Dei est eventus.

3192. IV, II, 92. Hystricis seta

Θρὶξ ὕστριχος, id est Pilus histricis, dici poterit dicterium acriter in quempiam tortum. Ab animante sumptum, cui mos irritato pinnas aculeatas, quibus illi tergum inhorret, teli ritu ejaculari, etiam procul, idque facit intenta cute. His igitur ora canum urgentium figit. Est autem hystrix de genere erinaceorum, nisi quod huic longiores aculei. India et Africa potissunum hystrices generat, ut auctor est Plinius libro octavo, capite trigesimo quinto.

3193. IV, II, 93. Alter Janus

Ἴανος ἄλλος, id est Janus alter. Quadrabit vel in providum ac circumspectum, vel in ancipitem et perfidum. Persius :

O Jane, a tergo cui nulla ciconia pinsit.

Sumptum a Jano bifronte, cujus notior est fabula quam ut sit hoc loco percensenda.

3194. IV, II, 94. Veste circumfers ignem

Ἱματίῳ τὸ πῦρ περιστέλλεις, id est Veste circumfers ignem, ubi quid ridicule fit. Aut ubi quis suum ipsius malum fovet, veluri scortum aut adulatorem aut fictum amicum.

3195. IV, II, 95. Erinnys ex tragoedia

Ἐριννὺς ἐκ τραγῳδίας, id est, Erinnys ex tragoedia, de foedis aniculis. Sumptum est ex Aristophanis Pluto, que loco dictum est de Penia :

Ἴσως Ἐριννύς ἐστιν ἐκ τραγῳδίας, id est

At forsan est Erinnys ex tragoedia.

Strabo Geographiae libro IV tradit insulas esse decem in Oceano Gaditano, nomine Cassiteridas, quarum una prorsus incultra sit ; in reliquis habitare homines colore fusco, tunicis utentes ad talos usque demissis, pectoribus cingulo obvinctis, baculos manus gestantes, in summa persimiles Furiis tragicis. Quibus ex verbis apparet hoc habitu Furias in tragoediis induci solere.

3196. IV, II, 96. Aequalitas haud parit bellum

Ἴσα πόλεμον οὐ ποιεῖ, id est Aequalitas bellum haud parit. Aequalitate continetur concordia ; inaequalitas discordiarum est mater. Est Solonis apophthegma, quemadmodum scribit Plutarchus in hujus Vita, admonens dictum hoc fnisse vulgo celebre : Τὸ ἴσον πόλεμον οὐ ποιεῖ.

3197. IV, II, 97. Piscis primum a capite foetet

Ἰχθὺς ἐκ τῆς κεφαλῆς ὄζειν ἄρχεται, id est Piscis a capite primum incipit putere. Dictum in malos principes, quorum contagione reliquum vulgus inficitur. Apparet ab idiotarum vulgo sumptum.

3198. IV, II, 98. Etiam baetylum devorares

Καὶ βαίτυλον ἂν καταπίνοις, id est Etiam baetylum deglutires. In voracem et omnia coquentem ; nam baetylus dicitur saxum illud fasciis obvinctum, quod pro Jove devoravit Saturnus, ut testatus est Hesychius.

3199. IV, II, 99. Malum vas non frangitur

Κακὸν ἄγγος οὐ κλᾶται, id est Malum vas non frangitur. Qui deterior, is nonnumquam vivacior et in periculis tutior. Simili metaphora dicunt et hodie vulgo : Malam herbam non perire.

3200. IV, II, 100. Etiam quercus bacchatur

Καὶ δρῦς Μαινὰς ἐγένετο, id est Etiam quercus Maenas facta est. De iis qui vix deliniuntur. Ab Orphei fabula, quercus sua cithara demulcente. Maenades enim sunt mulieres afflatae Baccho.

3201. IV, III, 1. Vita molita

Ἀληλεσμένος βίος, id est Vita molita, sive victus, ut ita loquamur, farinatus. Suidas indicat adagium varie accipi. Quosdam usurpare de vita priscorum, qui glandibus vescebantur, fortassis ob id quod illis saeculis ignotus adhuc esset carnium et piscium esus solaque glandium farina victitarent mortales. Alios de his quibus citra laborem vita lauta contingeret, propterea quod aliquandiu post frumenta reperta farinae faciendae ratio nesciretur. Est autem farina paratior, si cui libeat vesci ; alioqui proscindendum arvum, serendum triticum, metendum, excutiendum, molendum, pinsendum. Nonnullos de iis qui in magna rerum quas desiderarent affluentia vitam agerent, ut affine sit illi quod alio positum est loco : Οὐ γὰρ ἄκανθαι, id est Non enim spinae. Caesar Commentariorum libro primo : Trium mensium molita cibaria sibi quemque domo efferre jubent. Huc alludere videtur Aristophanes in Equitibus, cum Cleon populo blandiens ita loquitur :

Ἀλλ’ ἄλφιτ’ ἤδη σοι πoριῶ ἐσκευασμένα, id est
At ego paratas tibi farinas jam dabo.

Cui respondet altera persona :

Ἐγὼ δὲ μαζίσκας γε διαμεμαγμένας

Καὶ τοὔψον ὀπτόν· μηδὲν ἄλλ’ εἰ μὴ ᾽σθιε, id est

Bene maceratas dabo tibi massulas,

Piscemque coctum, nihil aliud quam vescere.

Hoc posterius pertinet ad proverbium quod ante retulimus : Victus maceratus. Rursus in eadem fabula, cum Cleon offerret μαζίσκας μεμαγμένας, alter respondet :

Ἐγὼ δὲ μυστίλας μεμυστιλημένας,

panem intelligens jam jure maceratum ac madefactum et ob id paratum esui. Ac mox offert vinum jam temperatum, ut statim possit bibi :

Ἔχε καὶ πιεῖν κεκραμμένον τρία καὶ δύω, id est

Dilutum habe quod ebibas tria ac duo.

Nam olim vinum non bibebatur nisi aqua dilutum, quod apud Germanos insuetum est ; optimam autem temperaturam existimabant, si duobus vini cyathis duo aquae adderentur. Porro quae parata sunt, ea gratiora esse paulo post declarat populus ; cum enim alter jactaret se suo periculo rapuisse quod dabat, alter coxisse, respondet :

Ἄπιθ’, οὐ γάρ, ἀλλὰ τοῦ παραθέντος ἡ χάρις,

significans illi deberi gratiam qui cibum paratum apposuerit.

3202. IV, III, 2. Malum est bonum

Κακὸν τὸ καλόν, ἢν τι μὴ καιροῦ τύχῃ, id est

Bonum malum sit, tempore haud datum suo.

Nihil gratum, quod intempestivum ; pharmacum in tempore datum saluti est, secus datum mortem adfert. Citatur apud Athenaeum libro septimo hic versiculus ex Timone :

Ὥρη ἐρᾶν, ὥρη δὲ γαμεῖν, ὥρη δὲ πεπαῦσθαι, id est

Tempus amandi, tempus habendae conjugis, est quod

Rebus ab his tandem moneat desistere tempus.

3203. IV, III, 3. Caricum sepulchrum

Καρικὸς τάφος, id est Caricum monumentum. De re magnifica sumptuosaque ; sumptum a Mausoli sepulchro, quod est apud Caras. Plinius libro trigesimo sexto, capite quinto, ostendit opus hoc inter septem orbis miracula commemoratum idque potissimum ob artificum famam. Patebat ab austro et septentrione sexagenos ternos pedes, brevius a frontibus ; toto circuitu pedes quadringentos undecim. Attollebatur in altitudinem viginti quinque cubitis ; cingebatur columnis quadringenta sex. Ab oriente caelaverat Scopas, a septentrione Bryax, a meridie Timotheus, ab occasu Leochares. Opere nondum absoluto periit Artemisia. Latini hujusmodi monumenta vocant Mausolea. Martialis libro primo :

Aëre nec vacuo pendentia Mausolea.

Item Propertius libro tertio :

Nec Mausolei dives fortuna sepulchri.

3204. IV, III, 4. Malum munus

Κακόν γε δῶρον ἶσον ἐστι ζημίᾳ, id est

Munus malum est perinde uti dispendium.

Nocet, non juvat, qui largitur noxia. Veluti si quis adulescenti subministret pecuniam aut stulto committat imperium aut indocto sacerdotium.

3205. IV, III, 5. Inani spe flagrat

Κεναῖσιν ἐλπίσι θερμαίνεται, id est Inanibus spebus incenditur. In eum qui frustra sibi magna pollicetur. Spes enim stultis addit animos, etiam si procul absint ; sapiens, etiam si sperat, dissimulat. Decerptum apparet ex Sophocle, apud quem Ajax ita loquitur :

Οὐκ ἂν πριαίμην οὐδενὸς λόγου βροτὸν

Ὅστις κεναῖσιν ἐλπίσιν θερμαίνεται, id est

Haud emero virum mente nulla praeditum,
Quemcumque inanes spes movent et incitant.

Aeschines contra Timarchum : Ἐλπίδων κενῶν ἐμπλήσας, id est Posteaquam illum impleret inanibus spebus.

3206. IV, III, 6. Volvitur dolium

Κεκύλισται ὁ πίθος, id est Revolutum est dolium. In eum qui commovetur alieno exemplo sive instinctu ad stulte quid faciendum. Nam dolium facili impulsu quo velis volvitur. At sapiens, tetragono similis, semper fixus est et immotus. Apparet esse natum ab historia de Diogene in publico civitatis tumultu volvente dolium, quam refert Lucianus libro De conscribenda historia.

3207. IV, III, 7. Ceram auribus obdis

Κηρὸν τοῖς ὠσὶν ἐπαλείφεις, id est Ceram auribus oblinis. In eos qui recusant audire vel aequa vel iniqua. Natum ab Ulyssis cera, qua suas ac sociorum aures obturat apud Homerum adversus Sirenarum cantilenas.

3208. IV, III, 8. Corvi lusciniis honoratiores

Κόρακες ἀηδόνων αἰδεσιμώτεροι, id est Corvi lusciniis honoratiores. Cum indocti doctis praeferuntur, improbi probis, blaterones eloquentibus, rapaces ac furaces cordatis et integris viris. Aut cum plus tribuitur improbitati et audaciae quam eruditioni ac sapientiae.

3209. IV, III, 9. Commune naufragium

Κοινὸν ναυάγιον τοῖς πᾶσι παραμύθιον, id est
Commune naufragium omnibus solatium.

Multo facilius fertur malum quod nobis est cum omnibus aut cum multis commune.

Quin et hodie jactatur inter scholasticos : Miserum est solatium habere calamitatis socium .

3210. IV, III, 10. Cyparissi fructus

Κυπαρίττου καρπός, id est Cyparissi fructus, de verbis dictu magnificis, caeterum inutilibus. Proverbium fluxit a natura arboris, quam Plinius libro decimo sexto scribit natu morosam esse, fructu supervacuam, baccis torvam, foliis amaram, odore violentam ac ne umbra quidem gratiosa. Hactenus Plinius. Atque hujusmodi cum sit, tamen proceritate, unde et conifera vocatur a poetis, ac perpetuo virore neque non nascendi difficultate novum aliquem fructum polliceri videtur. Theophrastus autem libro De causis plantarum primo scribit semen cupressi adeo esse minutum ut vix oculis percipi possit. Neque enim hujus esse fructum totum id quod pilae speciem gerit sed quod cono innascitur, perquam tenue et exile, laricis semini proximum, quod pilula sua dehiscente dilabitur nec legi nisi ab experto potest.

3211. IV, III, 11. Ματτυάζειν

Athenaeus Dipnosophistarum libro decimo quarto refert cibi genus primum a Thessalis repertum, sed quod Athenis quoque fuerit in deliciis cum subessent imperio Macedonum, quorum lingua dicebatur ματτύα, a Graeca voce μάττω, quod est pinso sive macero ; unde dicta sit et μάζα, quae et ipsa proverbio locum fecit, ut ὑπερμαζᾶν dicerentur qui lautius viverent ; post, quicquid esset opiparum et elegans in cibis ματτύα dicebant, etiam in avibus, piscibus, oleribus ac fartis, et ματτυάζειν qui suaviter viverent. Citantur in testimonium versus ex Alexide :

Σκευάζετ᾽ εὐωχεῖσθε προπόσει πίνετε
Λέπεσθε, ματτυάζετε, id est
Facite apparatus et epulis incumbite,
Lepamini atque mattyazete.

Caeterum Atticis λέπεσθαι dicuntur qui intemperanter indulgent Veneri, huc ni fallor alludentibus quod λεπίζω sonet deglubo, quae vox et Latinis usurpatione facta est obscoena ; λέπος enim Graecis pellem significat. De mattyis qui plura volet cognoscere, legat finem decimi quarti libri, quem modo citavi, et mattyis explebitur affatim, tot auctoribus Athenaeus docet quid sit mattya. Idem libro quarto tradit apud Lacedaemonios ματτύην dicta bellaria, quae post αἶκλον –id erat convivii genus– apud illos dabantur ; quae quidem et ἐπάϊκλα vocabantur. Meminit hujus cibi et Martialis libro nono : Mattya sola juvant.

3212. IV, III, 12. Matioloechus

Ματιολοιχός vulgato convicio dicebatur liguritor et in minimis etiam rebus exquisitus. Quin et Hesychius indicat, quod pusillum sit, id Graecis dici μάτιον. Aiunt autem esse cibi genus. Equidem in Commentariis Graecorum invenio μάτιον vocari quod est minimum aut genus mensurae. Proinde quadrat in eos qui per fraudem minimis e rebus sectantur compendium : Ἀπὸ τοῦ ματίου καὶ λοχεῦσαι, nisi mavis a λείχειν. Usurpatur ab Aristophane in Nebulis inter multa epitheta quibus virum improbum notat. Interpres tam varie exponit ut satis fateatur se nescire, scribens dici de eo qui malignam dat mensuram, de parco ac sordido, de eo qui cogitat inania sive nanciscitur frivola.

3213. IV, III, 13. Post Marathonem pugna

Μετὰ τὴν Μαραθῶνα μάχη, id est Post Marathonem proelium. Ubi quis post calamitatem in aliam novam rursus incidit. Marathon locus est Atticae, crebris cladibus insignis, ubi acerrima pugna fuit cum Persis ; refert Herodotus libro sexto. Simile huic : Μετὰ πόλεμον ταραχή. Post bellum tumultus.

3214. IV, III, 14. Ne vities musicam

Μὴ κακούργει τὴν μουσικήν, id est Ne vities musicam, id est ne loquaris

discrepantia, ne nova moliaris. Plutarchus in Apophthegmatis refert ita locutum Emerepen in Phrynidis cantoris organo duas ex novem incidentem fides, quod septem satis esse duceret.

3215. IV, III, 15. Astutior coccyce

Μηχανικώτερος κόκκυκος, id est Coccyce astutior, dicebatur qui astu sibi consuleret. Sumptum ab avis ingenio, ova subjicientis in nidos alienos, maxime palumbium, de qua abunde Plinius et Aristoteles.

3216. IV, III, 16. Hesperidum mala

Μῆλα Ἑσπερίδων δωρῆσαι, id est Mala Hesperidum largiri. Qui magna splendidaque largirentur. Nota est fabula de malis aureis. Huc allusisse videtur Maro noster in Bucolico carmine :

Aurea mala decem misi, cras altera mittam.

3217. IV, III, 17. Solae Lacaenae viros pariunt

Μόναι Λάκαιναι ἄνδρας τίκτουσι, id est Solae Lacaenae viros pariunt. Apud Lacedaemonios fortissimi viri nascebantur et apud eosdem matres severe natos educebant. Natum est proverbium ex apophthegmate Gorgus Lacaenae, Leonidae uxoris, cui cum peregrina quaepiam dixisset : Μόναι τῶν ἀνδρῶν ἄρχετε, ὦ Λάκαιναι, id est Solae viris imperatis, Lacedaemoniae, respondit Μόναι γὰρ τίκτομεν ἄνδρας, id est Solae enim parimus viros. Refert Plutarchus in Vita Lycurgi.

3218. IV, III, 18. Myrteam coronam ambis

Μυρρινοῦν, id est Myrteam cupere, dicebatur qui tyrannidem aut magistratum ambiret. Nam olim principes myrteis corollis coronabantur, siquidem Suidae credimus.

3219. IV, III, 19. Praevertit ancorae jactum Deus

Ἀλλ’ ἀντέπεσσε τὴν ἐπ’ ἄγκυραν θεός, id est

Sed antevertit ancorae jactum Deus.

Cum res praeter spem evenit. Traductum a nautis, quibus accidit saepenumero ut, cum parant sese ut ancoram jaciant in portum appulsuri, repellantur a ventis et in mediam tempestatem revocentur.

3220. IV, III, 20. Pro Delo Calauriam

Ἀντὶ Δήλου τὴν Καλαυρίαν, id est Pro Delo Calauriam. Est in fabulis Neptunum cum Latona permutationem fecisse, ut illa Calauriam insulam Neptuno concederet, possideret Delum proque dato Taenaro reciperet Pythonem. Est autem Calauria exigua insula, haud procul a Creta. Pausanias in Corinthiacis tradit Calauriam olim fuisse sacram Apollini, Delphos Neptuno, hos inter se commutasse loca. Meminit ejus rei Strabo quoque libro octavo : Troezen, inquit, sacra Posidoni – id est Neptuno – est, unde et Posidonia dicta quondam. Eminet autem e mari ad quindecim stadia, ne ipsa quidem obscura civitas. Hujus portui dicto Pogon imminet Calauria, exigua insula, circuitu stadiorum triginta. Hic erat asylum Neptuno sacrum. Et fama est hunc deum, commutatione facta cum Latona, data Delo recepisse Calauriam ; cum Apolline vero, pro Pytho recepisse Taenarum. Ephorus autem ipsum refert oraculum :

Ἶσόν τοι Δῆλόν τε Καλαυρίαν τε νέμεσθαι,

Πυθώ τ’ ἠγαθέην καὶ Ταίναρον ἠνεμόεντα, id est

Nil refert Delos fueritve Calauria culta,

Pythosve excellens an pervia Taenarus auris.

Ea res in proverbium abiit, quoties manus manum lavat et officium officio pensatur.

3221. IV, III, 21. Antiquior Codro

Πρεσβύτερος Κόδρου. De priscis et ob antiquitatem admirandis. Codrus antiquissimus Atticae rex, cujus alibi nobis facta mentio. Ad hunc genus suum referebant qui generosi videri volebant.

3222. IV, III, 22. Hirundo totos schoenos anteibit

Πρόσω τις χελιδὼν ὅλους σχοίνους παρεῖται, id est Hirundo quaepiam totos schoenos praeteribit. Ubi quis immenso vincit intervallo ; nam σχοῖνος Graecis mensurae genus, quae, sicut existimat Herodotus libro secundo, sexaginta complectitur stadia. Quemadmodum et docet Hermogenes in libello cui titulus Περὶ μεθόδου δεινότητος, ostendens esse verbum Aegyptium, quemadmodum parasanges Persicum. Etiamsi Plinius libro duodecimo, capite decimo quarto, quadraginta stadia tribuit schoeno, quae efficiant passuum quinque milia. Rursus idem libro quinto, capite decimo, scribit schoenum patere stadia triginta, unde varietas videtur accidisse scribarum vitio. Quanquam suspicor hoc loco Chelidonem pro viro accipiendum, cujus alibi est facta mentio, qui haud scio an cursu celeritateque praecelluerit.

3223. IV, III, 23. Nihili cocio est

Plautus in Asinaria : Vetus est : nihili cocio est. Dictum videtur in eos qui pollicentur in futurum nec exhibent rem praesentem. Laberius apud Gellium : Cocionem pervulgato verbo dixit, quem veteres ariolatorem dixerunt. Dicuntur autem haec apud Comicum a lena, quae praedicabat sibi oculatas esse manus atque id demum credere quod videret. Quod autem alii legunt coactionem, id neque carminis ratio patitur, nisi vocalem elidas. Ex Festo Pompeio propemodum licet conjicere coctionem esse legendum. Ait enim coctiones appellatos a cunctatione, quod in emendis vendendisque mercibus tarde perveniant ad justi pretii finem.

Proinde apud antiquos primam syllabam per u litteram, non per o, scribi solitam.

Arbitror huic adstipulari quod scribit Annaeus Seneca libro Epistolarum undecimo, disserens non esse cessandum a benemerendo, quod aliquando inciderimus in hominem ingratum. Et post malam, inquit, segetem serendum est. Saepe quicquid perierat assidua infelicis soli sterilitate unius anni restituit ubertas. Est tanti, ut gratum invenias, experiri et ingratos. Nemo tam certam habet manum, ut non saepe fallatur : aberrent, ut aliquando haereant. Post naufragia maria tentantur ; foeneratorem non fugat a foro coactor. Cito inerti otio vita torpebit, si relinquendum est quicquid offendit. Hactenus Seneca. Quo loco num coactor legendum sit necne, studiosis expendendum relinquo.

Juxta etymologiam cuntio sive cunctio aut mutata literula contio dicendum esset, ni quod Festus Pompeius ostendit eumdem esse coctionem et cocionem. Is in dictione arulator consentit cum Gellio, confirmans eumdem esse cotionem cum arulatore : Arulatorem autem dici a voce Graeca αἶρε, id est tolle, quod merces eas sequatur, ex quibus, si quid ceciderit lucri, possit tollere.

3224. IV, III, 24. Non navigas noctu

Οὐ νυκτὶ πλοεῖς, id est Non noctu navigas. De eo cui nihil est certi quod sequatur, propterea quod nocturnis temporibus certius navigant nautae propter stellarum notas, de quibus alias dictum est. Chrysippus, ut citant, negationem detraxit, νυκτὶ πλοεῖς manente, sicut ego quidem arbitror, eadem sententia. Nam quid alioqui fuerat memorandum, si Chrysippus citra negationem extulisset, quasi vero non idem juris sit in quavis oratione ? Quanquam autem nautae noctu stellarum indicia sequuntur, longe tamen certior est interdiu navigatio.

3225. IV, III, 25. Mores hominum regioni respondent

Καὶ τῶν φυτῶν τὰ σπέρματα καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ βίοι ταῖς χώραις συνεξομοιοῦνται, id est Et plantarum semina et hominum mores ad regionis

habitum respondent. Refertur et hoc in Graecorum proverbiorum Collectaneis. Alioqui non eram adscripturus. Equidem arbitror natum ab apophthegmate cujus meminit Plutarchus. Ut triticum in nonnullis agris degenerat in aliud genus soli vitio, ita pro qualitate regionis variantur hominum ingenia. Montani asperi fere sunt et inhumani, littorales ferme praedones et immites, campestres molles et humani. Herodotus in calce libri ultimi satis declarat primum e Cyri responso natum esse. Etenim cum Persae rerum potiti postularent ut ex aspera regione quam tum incolebant transferrentur in commodiorem ac feraciorem, annuit quidem, sed admonitis ut posthac se pararent ad serviendum, non ad imperandum. Φιλέειν γὰρ ἐκ τῶν μαλακῶν χωρῶν μαλακοὺς γίνεσθαι. Οὐ γάρ τοι τῆς αὐτῆς γῆς εἶναι καρπόν τε θαυμαστὸν φύειν καὶ ἄνδρας ἀγαθοὺς τὰ πολέμια, id est Ex mollibus enim regionibus molles homines nasci solere. Neque enim ejusdem esse terrae fructum egregium producere et viros in re bellica praestantes.

3226. IV, III, 26. Cum cane simul et lorum

Σὺν τῷ κυνὶ καὶ τὸν ἱμάντα, id est Una cum cane lorum quoque. Clausula est heroici carminis. Eudemus indicat dici quoties simul omnia pereunt, ut nihil omnino sit reliqui, ne spes quidem recuperandi quod periit.

3227. IV, III, 27. Teipsum inspice

Μὴ τοὐμὸν ἀλλὰ καὶ τὸ σὸν φῦλος σκόπει, id est

Age non meum, verum et tuum inspicito genus.

Teucer in tragoedia quapiam in Agamemnonem sibi generis vitium probro vertentem, quod nothus esset, regerit hujusmodi convicium, quod et ipse genus duxisset a Clisthene effoeminato. Stultum est in alterum dicere quod in te possit retorqueri. Adagium refertur a Plutarcho.

3228. IV, III, 28. Ne mihi vacuam abstergas

Theocritus in Syracusiis :

Μὴ φύη, Μελιτῶδες, ὃς ἁμῶν καρτερὸς εἴη
Πλὰν ἑνός. Οὐκ ἀλέγω. Μή μοι κενεὰν ἀπομάξῃς, id est
Ne quisquam existat, Proserpina, quem dominum, uno
Excepto, agnoscamus ; ego id non curo ; caveto
Abstergas ne mi vacuam.

Subesse proverbium videtur in eo quod ait : Μή μοι κενεὰν ἀπομάξῃς. Subaudiendum autem γναθόν, χεῖρα aut simile quiddam. Apparet esse comminantis aut timentis alapam aut colaphum. Nam locus nondum satis liquet ; eruditis itaque relinquimus excutiendum diligentius.

Ἀπομάττειν dicuntur et plastae qui argillam oblinunt, dum fingunt imaginem. Solent quidam simulare officium, quasi velint aliquid sordium a mala abstergere, et interim imprudenti illinunt aliquid sordium. Quemadmodum inducunt Bacchum facie gypso et uvarum succo oblita.

Interpres tamen – homo nec admodum doctus nec diligens - mavult subaudiri mensuram, fortasse χοίνικα. Quod in mensura redundat, abstergetur terete baculo. Fallit igitur qui nondum plenam absterget, ita simulans aliquid redundare. Sentit se non esse illi ancillam, ut ab eo debeat objurgari. Heri offensi defraudant servos suos dimenso ; hoc est, ni fallor, quod ait : Non sum sollicita, ne mihi mensuram vacuam abstergeas.

3229. IV, III, 29. Cum sis nanus, cede

Νάνος ὢν ὕπεικε, id est Nanus cum sis, cede. De pusillis dictum : nani enim homunciones appellantur infra modum humani corporis et prodigiosae brevitatis. Juvenalis : Nanum Atlanta vocamus. Νάνος enim graece dicitur quasi μὴ ἄνω, quod non excrescat in altum. Citatur Theophrastus, qui senserit nanos dici quibus

pudendum membrum sit justo majus, quod in hoc hominum genere inveniri probabile est. Quadrabit in tenues et humilis fortunae homunculos ac, quemqadmodum ait Horatius, Moduli bipedalis, qui potentes sumptu conantur aequare.

3229 a. IV, III, 29a. Nocte lucidus, interdiu inutilis

Ἐν νυκτὶ λαμπρός, ἐν φάει δ’ ἀνωφελής, id est

In nocte lucens, luce vero inutilis.

De praeposteris, qui sapiunt ubi nihil est opus ; cum opus est, ibi dormiunt. Caeterum ipse magis arbitror competere in eum qui inter indoctos videatur aliquid esse in litteris, inter eruditos nihil sapiat. Aut invertendum est proverbium :

Ἐν φάει λαμπρός, ἐν νυκτὶ δ’ ἀνωφελής.

Sumptum a gemma quadam, cujus alibi fecimus mentionem.

3230. IV, III, 30. E Tantali horto fructus colligis

Ταντάλου κῆπον τρυγᾷς, id est Ex Tantali horto fructum colligis, id est ea consectaris quae nusquam sunt aut quibus frui non licet. Quod quidem apposite dicetur in mundanis addictos voluptatibus. Nam ii, dum his veluti temulenti fruuntur, egregie felices sibi videntur. Verum, simul atque resipuerunt, jam velut experrecti intelligunt omnia illa nihil fuisse, nisi mentis non admodum sanae somnium.

3231. IV, III, 31. Telenico pauperior

Τελενίκου πενέστερος, id est Telenico pauperior. Nam is usque adeo notae paupertatis fuit, ut Seriphii verbum inde finxerint dicantque τελενικῆσαι pro evacuare.

3232. IV, III, 32. Telenicia echo

Τελενίκιος ἠχώ, id est Telenicia echo, recte dicetur oratio fatui. Sic enim vocant crepitum vasculorum inanium, sumpto epitheto ab eodem de quo modo diximus Telenico. Quanquam Plutarchus inter argute dicta Epaminondae meminit Tellenis cujusdam pessimi tibicinis, cui dissimillimus fuerit Antigenidas. Expendat igitur lector an ab hoc malit deductum proverbium ; etenim de Tellenis cantilenis alias nobis dictum est.

3233. IV, III, 33. Terebintho stultior

Τερεβίνθου ἀνοη<τό>τερος, id est Terebintho dementior. In stupidum sibique placentem, quod arbor ea late porrigat ramos, quod est insolenter ostentantium sese ; ad haec nigrore insignis, foliis crassis, succo item, pingui et resinoso, tum alias alia specie. Parit quidem cum vite, sed dissimilem foetum.

3234. IV, III, 34. Moenia Semyramidis

Τείχη Σεμυράμιδος, id est Muri Semyramidis, de muris inexpugnabilibus dicebatur egregieque munitis. Ovidius libro Metamorphoseon quarto :

Ubi dicitur altam
Coctilibus muris cinxisse Semyramis urbem.

3235. IV, III, 35. Manum admovere

Τὴν χεῖρα ἐπιβάλλειν, id est Manum apponere, dicebantur qui sese insinuarent in rei cujuspiam egregiae communionem. Translatum a sacris, in quibus nonnunquam fieri solet ut, aliis rem divinam facientibus, alius aliquis adveniens, admota victimae manu, fiat et ipse particeps sacrificii.

3236. IV, III, 36. Patris est filius

Τοῦ πατρός ἐστι τὸ παιδίον, id est Patris est filius. Ita loquuntur ubi quis mores imitatur patrios. Et in genere ejus filium vocamus quemlibet quem moribus expresserit, quod liberi fere parentes referre soleant. Hunc titulum Varro uni ex Menippeis indidit, citante Nonio Marcello ; Varronis autem tituli fere proverbiales sunt. Philostratus in Aristide commemorat sophistam hoc proverbio notasse Alexandrum, quod patris ambitionem imitaretur.

3237. IV, III, 37. Parvo emptas carnes

Τὸ εὔωνον κρέας οἱ κύνες ἐσθίουσιν, id est Parvo emptas carnes canes edunt. Quidam putria emunt opsonia, ne plusculum insumant numorum. Ea cum nullus attingit, canibus aliquoties edenda servantur. Sapit et hoc vulgus horum temporum.

3238. IV, III, 38. Qui domi compluitur

Τὸν οἴκοθεν βρεχόμενον οὐδὲ θεὸς οἰκτείρει, id est Qui domi compluitur, hujus ne Deum quidem miseret. Vulgo Graecis jactatum. Sensus est eum modis omnibus suo malo videri dignum qui sit usque adeo ignavus, ut nec domi suae possit a pluvia tutus esse. Ejusdem farinae cum superiore proverbium, ni me prorsus fallit nasus.

3239. IV, III, 39. Tragicus Theocrines

Τραγικὸς Θεοκρίνης, id est Tragicus Theocrines. Usurpavit hos adagium Demosthenes adversus Aeschinem. Theocrines primum tragoediarum actor fuit, deinde calumniator et sycophanta. Unde Demosthenes in Oratione pro Ctesiphonte Aeschinem tragicum Theocrinem vocat. Extat ejusdem adversus hunc Theocrinem oratio, quanquam nonnulli Dinarcho tribuunt. Usus est hoc proverbio divus Hieronymus, ni fallor, in Epistola ad Furiam de viduitate : ubicumque viderent

Christianum, statim illud de trivio Τραγικὸς Θεοκρίνης. Hoc convicii faciebant in Christianum, quasi sanctimoniae simulator magnificis verbis aliorum vitam criminaretur.

3240. IV, III, 40. Tragicum malum

Τραγικὸν πάθος, id est Tragicum malum, dicetur ingens, cujusmodi finguntur in tragoediis ; nam ab iis abstinet comoedia. Quintilianus duo facit affectuum genera : quosdam enim atrociores esse, hos amat tragoedia ; quosdam mitiores, his utitur comoedia ; ac tragicos quidem πάθη vocant, comicos ἤθη. Tragoedia semper habet tristem exitum, comoedia laetum ; unde Plautus, citante Festo Pompeio, comoedice dixit pro suaviter :

Euge, heus astitisti et dulce et comoedice.

3241. IV, III, 41. Caecus auribus ac mente

Τυφλὸς τὰ τ' ὦτα τόν τε νοῦν τά τ' ὄμματ' εἶ, id est
Tu simul et aure et mente et oculis caecus es.

Quadrat in hominem plane stupidum.

3242. IV, III, 42. Caecum insomnium

Τυφλὸν ὄνειρον, id est Caecum insomnium, de re frivola vanaque. Quaedam enim insomnia portendunt aliquid, quaedam inania sunt, quemadmodum sunt et bruta fulmina.

3243. IV, III, 43. Asinos non curo

Τῶν δ' ὄνων οὔ μοι μέλει, id est Caeterum asinos nil moror. Congruit in eum qui domesticis contentus opibus non quaerit aliena. Nam cui plaustrum est domi, huic non est opus asinis conducticiis. Carmen integrum alibi citavimus.

3244. IV, III, 44. Plurium calculus vincit

Τῶν πλειόνων ψῆφος νικᾷ, id est Plurium calculus vincit. Quoties in consilio ceditur multitudini. Plinius in Epistolis queritur numerari sententias, non expendi. Et Livius : Pars, inquit, major meliorem vicit.

3245. IV, III, 45. Ὑπεψηνισμένη

Ὑπεψηνισμένη dicitur jam propinqua partui. Sumpta metaphora a ficis post immissos psenas maturescentibus. Hoc quid sit explicuimus in proverbio Ἀνερίναστος. Deflecti potest ad ingenium ad hoc aut illud vehementer propensum.

3246. IV, III, 46. Subdititius es

Ὑποβολιμαῖος εἶ, id est Supposititius es. Subditii sive submissitii vocantur partus adsimulati ; inde transfertur in hominem fictum et per dolum ab alio quopiam allegatum subornatumque. Finitimum illi : Κίβδηλος ἄνθρωπος.

3247. IV, III, 47. Subjugus homo

Ὑποζυγιώδης ἄνθρωπος, id est Subjugus homo. Qui non arbitratu suo, sed alieno jussu facit quippiam ; traductum a jumentis jugalibus. Huc pertinent illae metaphorae proverbiales. Mittere sub jugum ; Horatius :

Sic visum est Veneri, cui placet impares
Formas atque animos sub juga ahenea
Saevo mittere cum joco.

Item dejicere jugum, quod scripsit M. Tullius in prima Philippicarum. Subducere collum jugo ; Ovidius :

Et tua laesuro subtrahe colla jugo.

Excutere jugum.

3248. IV, III, 48. Pistillo nudior

Ὑπέρου γυμνότερος, id est Pistillo nudior. De vehementer tenui. Cognatum illi : Παττάλου γυμνότερος, id est Paxillo nudior. His enim cortex detrahitur.

3249. IV, III, 49. Pistillo calvior

Ὑπέρου φαλακρότερος, id est Pistillo calvior. Proverbialis item hyperbole de magnopere glabris. Nam ima pistilli pars calvi cranium referre videtur. Transferri potest ad insigniter egenos aut simplices ac dissimulandi ignaros.

3250. IV, III, 50. Aurum subaeratum

Ὑπόχαλκον χρυσίον, id est Subaeratum aurum, dicetur homo nequaquam syncerus, sed aliud prae se ferens, aliud intus occulens. Sumptum a nomismatis adulteratis.

3251. IV, III, 51. Nihil de vitello

Νεοττοῦ οὐδέν μοι δίδως, id est Nihil mihi de vitello dedisti. Quadrat in eos qui impertiant deteriora, meliora sibi servantes. M. Tullius in libro De Divinatione secundo narrat hujusmodi fabulam, unde consentaneum est hoc mutuatum esse proverbium. Quidam somniarat se videre ovum ex lecti cubicularis fascia pendens illigatum ; id somnium cum ad conjectorem retulisset, responsum est thesaurum indicari, proinde foderet eo loco quo se somniarat ovum videre. Ubi fodisset, reperit aurum argento circumtectum ; misitque paululum ex argento conjectori, dissimulans inventum aurum. Conjector accipiens : Nihilne, inquit, de vitello ?

3252. IV, III, 52. Queruli in amicitia

Οἱ φιλομεμφέες εἰς φιλίην οὐκ εὐφυέες, id est Qui queruli sunt in amicos non sunt ad amicitiam idonei. Connivere ad amicorum vitia,

Haec res et jungit, junctos et servat amicos.

Sententia videtur desumpta ex Herodoto. Constabit tamen trimeter, si legas :

Οἱ φιλομεμεμφεῖς εἰς φιλίαν οὐκ εὐφυεῖς,

Nec tamen video quid sit φιλομεμεμφεῖς. Si legimus φιλομεμφεῖς, addenda est conjunctio : Οἱ δὲ φιλομεμφεῖς. Ita constabit versus, id est :

Qui querulus est, amicitiae haud accommodus.

3253. IV, III, 53. Cleomenes superat cubile

Ὁ Κλεομένης τῆς κοίτης ὑπερέχει, id est Cleomenes cubile superat. De eo qui magis abundaret rebus supervacaneis quam necessariis. Ductum apparet a quopiam corpore quam pro lectuli modo majore. Sicut et Juvenalis :

Lectus erat Codro Procula minor.

3254. IV, III, 54. Dives promissis

Ὁ μὲν λόγος θαυμαστός, ὁ δὲ λέγων ἄπιστος, id est Magnifica quidem oratio, caeterum non habetur fides loquenti. Quoties aliquis ingentia pollicetur, quae non videatur praestiturus. Plutarchus in Apophthegmatis regum et imperatorum tribuit Eudaemonidae, qui cum audisset Stoicum, opinor, quempiam dixisse quod solus sapiens esset bonus imperator Ὁ μὲν λόγος θαυμαστός, ὁ δὲ λέγων οὐ περισεσάλπισται, id est Admiranda quidem oratio, caeterum qui dicit numquam cinctus fuit tubarum strepitu. Refert idem in Laconicis integre : Ὁ μὲν λόγος θαυμαστός, ὁ δὲ λέγων ἄπιστος, οὐ γὰρ περισεσάλπισται. Idem conveniet in theologos coelestia quaedam docentes, cum orationi vita non respondeat.

3255. IV, III, 55. Uterque ambo

Ὁ μὲν Ἑκάτερος ἀμφότερος, ὁ δὲ Ἀμφότερος οὐδέτερος, id est Uterque ambo, Ambo neuter. Instar aenigmatis est, cujus meminit Plutarchus in Moralibus et extat in Graecis Epigrammatis. E duobus fratribus, quorum alteri nomen erat

Ἑκάτερος, alteri Ἀμφότερος ; ille bonae frugis erat, hic nequam. Hos cum Philippus vidisset, hoc in eos jocatus esse fertur. Quadrabit in duos aliquos, quorum alterius nequitiam alterius probitas compensat.

3256. IV, III, 56. Os inest orationi

Ὀστοῦν ἔνεστι τῷ λόγῳ, id est
Sermoni inest os ac vigor.

De oratione non inani, sed solidas habente sententias. Dictum hoc Themistocli tribuitur ; videtur e poeta quopiam desumptum, est enim iambicus dimeter. Quintilianus item rerum inventionem appellat orationis ossa, sumpta similitudine ab animantium corporibus, quae ossibus sustinentur, colligantur nervis, vestiuntur carnibus et pelle, cohaerent anima, moventur actu.

3257. IV, III, 57. Fluvius non semper fert secures

Οὐκ ἀεὶ ποταμὸς ἀξίνας φέρει, id est Non semper secures fert fluvius, id est Non protinus tibi speres, idem quod aliis feliciter cessit. Natum ab apologo Aesopico : Cuidam caedenti sylvam securis e manibus excidit. Mercurius invocatus reddidit argenteam ; neganti suam esse reddidit auream. Hanc quoquam suam esse neganti ferream tandem restituit et illas insuper donavit. Alius quidam eumdem eventum sperans, data opera, passus est elabi sibi securim. Ea cum perisset nec Mercurius imploratus adfuisset expostulanti, prior ille respondit ad hunc modum : Οὐκ ἀεὶ ποταμὸς ἀξίνας φέρει.

Quamquam hic apologus varie narratur in aliis commentariis, nempe adfuisse Mercurium et prolata aurea securi rogasse num ea esset quae perisset atque eo protinus affirmante suam esse, Mercurium offensum hominis impudentia nec ferream restituisse.

3258. IV, III, 58. Non est dithyrambus, si bibat aquam

Οὐκ ἔστι διθύραμβος ἂν ὕδωρ πίνῃ, id est
Haud dithyrambus est, aquam si potitet.

Non adest hilaritas, cum deest vinum ; languet poetarum ingenium, ni vino concalescat. Unde teste Flacco :

Laudibus arguitur vini vinosus Homerus.

Et :

Ennius ipse pater numquam nisi potus ad arma
Prosiliit dicenda.

Et :

Nulla placere diu nec vivere carmina possunt
Quae scribuntur aquae potoribus.

Quin, ut refert in Symposiacis Plutarchus, Aeschylus tragoedias suas potando scripsit. Excitat enim vini calor inveniendi vim, quae torpet nonnumquam in jejunis, movet phantasias, addit impetus, subministrat fiduciam. Addit Gorgiam non recte suam tragoediam Marti tribuisse, cum Baccho magis sit adscribenda. Dithyrambi canebantur in honorem Bacchi, qui et ipse διθύραμβος dictus est, quod bis natus velut e duabus januis prodierit.

3259. IV, III, 59. Post acerba prudentior

Παρὰ τὰ δεινὰ φρονιμώτερος, id est Post mala prudentior. Finitimum illi : Ῥεχθὲν δέ τε νήπιος ἔγνω. Plato in Symposio : Ἃ δὴ καὶ σοὶ λέγω, Ἀγάθων, μὴ ἐξαπατᾶσθαι ὑπὸ τούτου, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῶν ἡμετέρων παθημάτων γνόντα εὐλαβηθῆναι, καὶ μὴ κατὰ τὴν παροιμίαν ὥσπερ νήπιον παθόντα γνῶναι, id est Quae sane et tibi dico, Agathon, ne ab hoc fallaris sed meis doctus malis caveas, neque quemadmodum habet proverbium, stulti more malo accepto sapias. Congruet in eum qui suo malo redditus est cautior.

3260. IV, III, 60. Pausone mendicior

Παύσωνος πτωχότερος, id est Pausone mendicior. Pauson pictor quispiam fuit insigni tenuitate, quemadmodum apud Juvenalem Codrus. Hunc notat Aristophanes in Pluto, apud quem, cum Penia exclamasset :

Ὦ πόλις Ἄργους, κλύεθ’ οἷα λέγει, id est

O urbs Argos, quod ait audi,

respondet Chremylus :

Παύσωνα κάλει τὸν ξύσσιτον, id est

Pausonem adhibe tibi convivam.

3261. IV, III, 61. Ultra hyperbolum

Ὑπὲρ τὸν Ὑπέρβολον, id est Vincit Hyperbolum. Hyperbolus quispiam erat mirum in modum appetens litium. Unde convenit in eos qui simili laborant morbo. Plutarchus in Vita Alcibiadis, Thucydides Peloponnesiaci belli libro VIII, et Aristophanes in Equitibus ostendit Hyperbolum fuisse hominem modis omnibus improbissimum nec ulla re clarum aut potentem nisi vitio linguae. Praeterea M. Tullius libro De claris oratoribus ita scribit de Saturnino : Homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cujus improbitatem veteres Atticorum comoediae notaverunt. Aristophanes praeter alia scribit et hoc de Hyperbolo :

Ἄνδρα μοχθηρὸν πολίτην, ὀξίνην Ὑπέρβολον, id est

Improbum virum atque civem, vapam acidumque Hyperbolum.

3262. IV, III, 62. Sus in volutabro coeni

Ὗς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου, id est Sus lota rediit ad volutabrum luti, cum quis iterat jam expiata flagitia, sicut indicavimus alibi. Extat in Epistolis divi Petri. Huic affine est quod habent proverbia Sirach : Qui lavatur a mortuo et iterum tangit mortuum, quid prodest lotio illius ?

3263. IV, III, 63. Ob textoris erratum

Ὑφάντου πταίσματος ὑπήτης ἐτύφθη, id est

Ob textoris erratum hypetes vapulavit.

Cum quod hic peccavit, alius dependit. Quid sit hypetes, nondum apud auctores repperi.

3264. IV, III, 64. Mendax atraphaxis

Ψευδῶν πλέα ἀτράφαξις, id est Referta mendaciis atraphaxis, de tumidis ac ventosis. Atraphaxis oleris genus quod celeriter in altum surgit. Latinis atriplex dicitur, affinis, ni fallor, betarum generi, quae et ipsae subito grandescunt, alioqui fatuae. Id quod indicat et Theophrastus in Historia plantarum libro primo, capite quinto. Eadem herba ab eodem, libro septimo, capite primo, recensetur inter eas quae celeriter proveniunt, nempe die a satu octavo ; est caule grandiore, sed molli carnosaque. Suidas admonet dictum in Cleonem, qui falso calumniaretur equites in concilio ; cui, cum fides haberi videretur, dictum est : Ψευδατραφάξυος πλέαν εἶναι τὴν βουλήν, id est Concilium plenum esse mendaci atraphaxi, quo dicto simul notata est et Cleonis in calumniando vanitas et populi facilitas in credendo. Est enim illud proprium calumniae, e levissimo malo subito maximam excitare tragoediam. In hanc ferme sententiam Suidas. Adagium sumptum est ex Equitibus Aristophanicis.

3265. IV, III, 65. Inflige plagam ab aratro

Παῖε τὴν ἐπἀρότρου, id est Inflige plagam aratri, sive Impinge vomerem, cum jubebimus strennue pugnare, licet sine arte. Natum aiunt ab hujusmodi fabula, quam narrat Pausanias libro Eliacorum II : Glaucus quidam Carystius cum terram aratro proscindenti forte fortuna vomis excidisset ab aratro, sublatum aptavit manu vice mallei. Quod ubi conspexisset pater Demylus, juvenem produxit in Olympia ad pugilum certamen ; verum ubi jam artis imperitus, plagis afflictus paene deficeret,

pater acclamavit : Παῖε τὴν ἐπ’ ἀρότρου, admonens ut sic peteret hostem quemadmodum vomere solet vulnerare terram. Hac voce rediit animus juveni vicitque. Idem postea bis vicit Pythia, octies Nemea, item octies Isthmia, auctor Pausanias.

3266. IV, III, 66. **Summis ingredi pedibus**

Qui clanculum aut cautim ac pedetentim, quod aiunt, conantur aliquid, summis pedibus ingredi dicuntur. Graeci jucundius efferunt adverbio composito : ἀκροποδιτί. Idem valent illa : Suspenso gradu et Suspensis pedibus. Traductum a gestu eorum qui sic ingrediuntur ut strepitum pedum nemo sentiat, aut qui viae diffisi cautim et leviter figunt vestigia. Aliquanto diversius est quod est apud Platonem in Lachete : Καὶ οὐδὲ ἄκρῳ ποδὶ ἐπιβαίνοντας, id est Ne summo quidem pede ingredientes, quod pertinet ad illam formam : Summis labris degustare, Summis digitis attingere.

3267. IV, III, 67. **Coelum digito attingere**

Proverbiali nimirum hyperbole digito coelum attingere dicuntur qui longe supra mortalium conditionem ac diis proximi esse videntur. M. Tullius ad Atticum libro secundo : Nostri autem principes digito se coelum putant attingere, si mulli barbati in piscinis sint qui ad manum accedant. Cognatum illi quod alias ex eodem retulimus : In coelo esse. Ad consimilem modum Horatius :

Quod si me lyricis vatibus inseris,
Sublimi feriam sidera vertice.

Ovidius :

Huic tu cum placeas et vertice sidera tangas.

Et apud Theocritum in Hodoeporis :

Ὅττι ποκ ἤδη
Ἀνυσάμην τὸν ἀμνόν, ἐς οὐρανὸν ὕμμιν ἁλεῦμαι, id est

Agnum quando tuli, vobis in sidera abibo.

Lysimachus, cum ad Thraciam pervenisset, velut occupatis extremis regni finibus : Nunc, inquit, Byzantii ad me veniunt, posteaquam coelum attingo lancea. Eam vocem insolentissimam ita castigavit Pasiades Byzantius, qui tum forte aderat, ut diceret : Abeamus, ne lanceae mucro coelum pertundat.

3268. IV, III, 68. Corinthiari

Κορινθιάζεσθαι veteres vulgato joco dicebant eos qui scortationibus ac lustris indulgerent quive lenocinium exercerent ; qui quaestus hodie nusquam uberior quam apud Venetos. Sumptum est a meretricibus Corinthiensibus, de quibus suo loco dictum est. Tantus enim illic honos habebatur meretricibus ut, quemadmodum ex auctoribus docet Athenaeus, illic in templo Veneris prostarent atque in solennibus precibus illud addi soleat, ut dii augerent meretricum numerum. Quin et illud refert meretrices facto sacro Veneri civitatem extremo periculo laborantem servasse, placata Venere. Proverbii meminit hujus Stephanus De urbibus, Aristophanis allegans Cocalum.

3269. IV, III, 69. Si tanti vitrum, quanti margaritum ?

Divus Hieronymus in Epistola quadam ad Demetriadem virginem : Solent miseri parentes et non plenae fidei Christiani deformes et aliquo membro debiles filias, quia dignos generos non inveniunt, virginitati tradere. Si tanti, ut dicitur, vitrum, quanti margaritum ? Utitur eodem complusculis alibi locis, usurpatur et a Tertulliano in libello Ad martyres. Hoc dicto summa rerum inaequalitas significabatur. Inter gemmas prima laus olim fuit unionibus ; vitrum vilissimum et tamen gemmas nonnihil imitatur. Si tanto studio curas ut vivat corpus, quam est danda opera quo vivat animus ? Si nihil non facis quo placeas homini principi, quanto magis enitendum ut placeas principi Deo ? Si tantis sudoribus parantur opes periturae vel usu vel furto, cur non magis incumbimus ut coelestes opes

accumulemus ? In his et hujusmodi locus erit proverbio.

3270. IV, III, 70. Haeret in vado

Divus Ambrosius in Commentariis quos aedidit in Evangelium Lucae non inelegans usurpavit adagium, significans Christi genealogiam, quae diverse feratur ab Evangelistis, explicari non posse : In abruptum, inquit, disputationis venimus, haeremus in vado. Metaphora nimirum a navigio ducta, quod vado illisum frustra circumagitur neque cursum institutum tenere potest ; id quod evenit his qui incidunt in syrtes aut in salebras. Ad hunc etiam modum effert proverbium M. Tullius libro De finibus bonorum quinto : Venit ad extremum, haeret in salebra. Rursum alias eodem in opere : Hic si definire, si dividere potuisset, si loquendi vim, si denique consuetudinem teneret, nunquam in tantas salebras incidisset. Sunt autem salebrae fluminum aut viarum obstacula, a saltu dictae. Non dissimili figura dixit idem Cicero : Aqua haeret. Sic enim scribit Quinto fratri : Hic aqua mihi haeret, significans nihil esse profectum in causa. Suspicor dici solitum de causa prorogata. Etenim, ut non infunditur aqua nisi dicturo nec fas est loqui post extillatas clepsydras, ita, cum servatur quod reliquum est aquae, interrumpitur dicentis oratio. Plautus in Pseudolo :

Perii, nunc homo in medio luto est,
Nomen nescit, haeret haec res.

3271. IV, III, 71. In culmo arare

Ἐπὶ καλάμης ἀροῦν, id est In stipula arare, dicuntur qui labore nunquam intermisso vim mentis exhauriunt aut qui nunquam desinunt ab amicis petere quod dent. Sumpta metaphora a nimium avidis agricolis, qui segetem non patiuntur unquam interquiescere, sed assidua cultura succum omnem soli exhauriunt, statim a messe novam ingerentes sementem. Suidas citat ex Lysia.

3272. IV, III, 72. Taciturnior Pythagoreis

Σιωπηλώτερος ἔσομαι τῶν Πυθαγόρᾳ τελεσθέντων, id est Taciturnior ero quam hi qui Pythagorae sunt initiati. De vehementer taciturnis usurpari solet. Sumptum a Pythagorae schola, in qua quinquenne silentium indicebatur auditoribus, quam ἐχεμυθίαν vocant a cohibendo sermone. Suidas proverbii titulo refert et Zenodotus in Collectaneis.

3273. IV, III, 73. Attagenae novilunium

Ἀτταγᾶς νουμηνία, id est Attagenae novilunium. Refertur a Suida nec explicatur, nisi quod e deversis locis haud difficile conjectura colligi potest dictum fuisse in turbam abjectorum et servilium hominum. Siquidem attagen avis est palustris versicoloribus plumarum maculis distincta ; unde servum hominem stigmaticum et cui tergum ob plagarum vibices variis punctis esset picturatum attagenam vocabant. Porro ad novam lunam – sic enim Graeci vocant initium mensis, cum Calendas non habeant- et servi distrahebantur apud Athenienses et militum delectus agebatur.

3274. IV, III, 74. Ingens intervallum

M. Tullius in Epistolarum ad Atticum libro sexto senarios hos ceu proverbiales usurpat :

Πολλὰ δὲ ἐν μεταιχμίῳ
Νότος κυλίνδει κύματεὐρείης ἁλός, id est
Multas at undas voluit in medio Notus
Vasti maris,

significans illum procul abesse. Licet huc quoque torquere ut significes rem adhuc procul abesse a periculo.

3275. IV, III, 75. Vivus vidensque

Quod in Eunucho dixit Terentius : Vivus vidensque pereo, id M. Tullius indicat proverbiali figura dictum esse. Sic enim scribit in Oratione pro P. Sextio : Ille Cyprius miser, qui semper socius, semper amicus fuit, de quo nulla unquam suspicio durior ad senatum aut imperatores nostros allata est, vivus, ut aiunt, et videns est cum victu suo ac vestitu publicatus. Usurpat aliquot locis et divus Hieronymus. Quin et illud quoque : Cum victu suo ac vestitu proverbium sapit.

3276. IV, III, 76. Praestat habere acerbos

M. Tullius in Dialogo de Amicitia : Scitum est enim illud proverbium Catonis Multo melius de quibusdam acerbos inimicos mereri quam eos amicos qui dulces videantur. Equidem, ut praeclaram esse sententiam fateor, ita proverbium esse negaverim. Primum, quod nullam omnino proverbii speciem prae se ferat, deinde quod proverbia vulgi sunt, non hujus aut illius ; unde legendum arbitror : Scitum est enim illud Catonis aut illud verbum Catonis. Tamen adscribendum putavimus, ne quis indiligentia praetermissum existimaret.

3277. IV, III, 77. Columnas rumpere

Aelianus prodidit in Samo quondam fuisse animalia vasta magnitudine – neades vocantur - quorum voce terra rumperetur. Unde proverbium natum in clamosos et improbe loquaces, ut postes et columnas dicantur rumpere. Usus est eo Vergilius in Philistum rabulam et obtrectatorem. Item Juvenalis :

Frontonis platani convulsaque marmora clamant
Semper et adsiduo ruptae lectore columnae.

3278. IV, III, 78. Leporis vita

Λαγωοῦ βίον ζῆν, id est Leporis vitam vivere, dicuntur qui semper anxii

trepidique vivunt. Quod id animal omnium praedae expositum ne somnum quidem capit, nisi oculis apertis. Demosthenes in Aeschinem : Λαγὼ βίον ἔζης δεδίως καὶ τρέμων καὶ ἀεὶ πληγήσεσθαι προσδοκῶν, id est Leporis vitam vivebas, timens ac tremens ac semper expectans ut vapulares. Usus est et Plutarchus in libello Περὶ φιλοπλουτίας, quem pridem Latinum reddidimus. Λαγωῶν δειλότεροι scripsit Athanasius in Apologia prima ; et apud Strabonem Phrygiis leporibus timidior, de quibus dictum est alias per occasionem.

3279. IV, III, 79. Victi non audent hiscere

Νικώμενοι ἄνδρες τῇ ἀγρυξίᾳ δέδενται, id est Qui vincuntur silentio vincti sunt. Plutarchus, in libello cui titulus Quo pacto quis utilitatem capere possit ex inimicis, citat ex Pindaro. Convenit cum illo quod alibi retulimus : Quid nisi dolor victis ? Est autem verbum perquam elegans ἀγρυξία, ubi quis non audet hiscere, a verbo γρύζειν, de quo non semel dictum est.

3280. IV, III, 80. Thersitae facies

Θερσίτειον βλέμμα, id est Thersitica facies. De prodigiose deformi dici solitum, quod Homerus scripserit hunc omnium qui ad Trojam venissent foedissimum fuisse. Ac totum hominem a capite, quod aiunt, usque ad pedes ita graphice depingit et corporis vitia et animi morbos ut dicas pessimum ingenium in domicilio se digno habitasse ; locus apud Homerum est Iliadis libro secundo notior quam ut hic referat adducere. Venustius erit si ad animum transferatur, veluti si de formoso, sed moribus improbo, dicas : Si corpus aspicias, Nireus est ; si animum, plusquam Θερσίτειον βλέμμα reperies. Adagii mentionem fecit Suidas.

3281. IV, III, 81. Picifer

Κιττοφόρος, id est Picifer, vulgare convicium videtur in hominem infimum et despicatissimae sortis. Siquidem Demosthenes in Oratione pro Ctesiphonte dicit

Aeschinem hoc nomine ab aniculis compellatum, quemadmodum et λικνοφόρον, quod picas et vannos capite bajularet. Nam his in mysteriis Bacchanalibus utebantur, quod ea avis sacra sit Baccho et vannus in omnibus mysteriis adhibebatur. Unde Maro : Et mystica vannus Iacchi.

3282. IV, III, 82. In numerato

In numerato habere, si ad animi res transferatur, proverbii rationem habuerit, velut Octavius Augustus, ut refert Seneca, pronunciavit de Vinitio oratore, quod ingenium in numerato haberet, propterea quod in causis agendis ingenio esset praesentissimo et quicquid aliis praestaret diutina cogitatio, id illi prima statim animi intentio daret. Sumptum est ab his qui res suas ad certissimum calculum redegerunt, hoc est ad pecuniam numeratam. Quintilianus in sexto : De actore, inquit, facile dicente ex tempore dictum est olim ingenium eum in numerato habere. Vide proverbium Numero dixisti.

3283. IV, III, 83. Quantum habet

Quantum habet quisque tanti fit. Quod scripsit Horatius in Satyra prima :

Nil satis est, inquit, quia tanti quantum habeas fis.

Item Juvenalis Satyra tertia :

Quantum quisque sua nummorum servat in arca,
Tantum habet et fidei.

Non recensuissem inter proverbia, ne quis clamitaret me sententias collegisse, non adagia, nisi divus Augustinus in libro De disciplina christiana nominatim proverbii titulo citasset. Unde et illud proverbium, inquit, Quantum habebis, tantus eris. Quamquam et Horatius satis indicat vulgo jactatam sententiam eo quod praecessit :

At bona pars hominum decepta cupidine falso.

Usurpat et Apuleius in Apologia : Tanti revera estis quantum habetis. Videtur ex Euripide venisse in vulgi sermonem ; cujus et hunc versum inter caeteros refert

Seneca :

Ubique tanti quisque, quantum habuit, fuit.

3284. IV, III, 84. Imis ceris eradere

Imis ceris eradere, pro eo quod est delere penitus, sic ut nullum omnino memoriae pristinae vestigium extet. Sumptum ab his qui in ceratis scriptitant tabulis ; his mos est ita nonnumquam versum stilum per summum aequor cerae ducere, ut qualiacumque tamen prioris scripturae remaneant vestigia ; aliquoties funditus delent. Divus Hieronymus ad Chrysogonum : Ita nostrae es necessitudinis penitus oblitus, ut illam Epistolam, quam in corde Christianorum scriptam Apostolus refert, non parva litura sed imis, ut aiunt ceris eraseris. Conveniet in profundam oblivionem vel amicorum vel pristinae fortunae vel si quid est simile.

3285. IV, III, 85. Macilenta manu pinguem pedem

Hesiodus in opere quod inscripsit Opera et dies, velut aenigmate quodam explicuit paupertatem : Λεπτῇ δὲ παχὺν πόδα χειρὶ πιέζοις, id est Gracili autem manu pinguem pedem premas. Manus enim gracilescunt fame, pedes intumescunt frigore. Carmen sic habet :

Μή σε κακοῦ χειμῶνος ἀμηχανίη καταμάρψῃ
Σὺν πενίῃ, λεπτῇ δὲ παχὺν πόδα χειρὶ πιέζοις, id est
Ne te deprendant inopem mala tempora brumae,
Atque pedem premere incipiat manus arida pinguem.

Venustius erit, si longius transferatur ad viaticum parandum senectui aut similia.

3286. IV, III, 86. Non semper erit aestas

Ad eum ferme sensum pertinet et illud ex eodem libro :

Οὐκ αἰεὶ θέρος ἐσσεῖται, ποιεῖσθε καλιάς, id est
Aestas non semper fuerit, componite nidos.

Non semper virebit aetas ; para quo se recipiat senectus. Aut non semper erit prospera fortuna ; munias animum philosophiae decretis, quo fortunam adversam possit contemnere. Admonet et Cato agricolas Cogitent quam longa sit hyems. Notus est apologus de formicis exprobrantibus cicadae, quod totam aestatem nihil aliud quam cecinisset otiosa eoque mendicaret in hyeme. Hoc dictum oportuit adulescentum pileis inscribi ; neque enim tantum admonet parandam esse rem in senectam, verumetiam eruditionem, virtutem, honestam famam, quae praesidia sunt optima senectutis.

3287. IV, III, 87. **Cum exossis suum rodit pedem**

Consimili figura significavit egestatem in eodem opere :

Ὅτ’ ἀνόστεος ὃν πόδα τένδει, id est

Quando pedes edit ipse suos is qui caret osse.

Exossem vocat polypum, qui ossibus careat. Is creditus est nonnullis sua brachia rodere, cum deest cibus. Est enim edacissimus, quamquam Plinius existimat id illi accidere a conchis ; verum praecisa renasci credit, quemadmodum cauda lacertis. Alcaeus apud Athenaeum libro septimo :

Ἔδω δ’ ἐμαυτὸν ὡς πολύπους, id est

Comedo meipsum more polypi.

Unde et αὐτοφάγος dictus ; verum hanc opinionem et Athenaeus rejicit.

3288. IV, III, 88. **Centum plaustri trabes**

Tam simile est proverbio quam ovum ovo, quod scripsit Hesiodus in eodem opere, cui titulus Ἔργα καὶ ἡμέραι·

Ἑκατὸν δέ τε δούραθ’ ἁμάξης, id est

Centum autem lignis plaustrum compingintur unum.

Eo tempestiviter utemur, cum significabimus id quod a nobis petitur magno constare. Facile enim alienis utimur, non expendentes quanti constiterint ei qui

praebet. Carmen Hesiodi sic habet :

Ῥηΐδιον γὰρ ἔπος εἶπειν βόε δὸς καὶ ἅμαξαν
Ῥηΐδιον δ'ἀπονήνασθαι πάρα δ’ ἔργα βόεσσι·
Φησὶ δ’ ἀνὴρ φρένας ἀφνειὸς πήξασθαι ἅμαξαν·
Νήπιος, οὐδὲ τό γ’ οἶδ’ ἑκατὸν δέ τε δούραθ’ ἁμάξης, id est
Nam dictu est proclive : dato plaustrumque bovesque ;
At proclive negare : sed en tauris labor instat.
Cogitat ast animo dives compingere plaustrum ;
Stultus et haud novit centum id compactile lignis.

Itaque, quoties ad id quod molitur aliquis, pluribus adminiculis opus est, velut ad gerendum magistratum, ad scribendum librum, ad munus concionandi, ad instituendam familiam, ad longinquam peregrinationem, non inepte usurpabimus Hesiodi verbum : Ἑκατὸν δέ τε δούραθ’ ἁμάξης.

3289. IV, III, 89. Araneas ejicere

Habet illud quoque proverbii speciem, quod est apud eumdem in eodem opere :

Ἐκ δ’ ἀγγέων ἐλάσειας ἀράχνια, id est
Vasis ejicias quas nectit aranea telas.

Sic enim significant inanitatem et inopiam etiam hodie. Ad eumdem modum Catullus :

Nam tui Catulli
Plenus sacculus est aranearum.

Quo dicto nunc nihil est vulgo vulgatius. Lucianus in Pseudologista : Εὐρῶτος καὶ ἀραχνίων μεστά, id est Carie et araneis differta.

3290. IV, III, 90. Muris circumcurrentibus

Τῶν τοίχων περιτρεχόντων, id est Parietibus circumcurrentibus. Plutarchus

in Symposiacis, decade septima, problemate quinto, indicat muliebre fuisse proverbium, quo secretum significabant, muris videlicet testes et arbitros arcentibus. At bonorum virorum hujusmodi voluptates etiam ac lusus ait oportet esse ut nihil egeant vallo parietum. Licebit uti cum significabimus aliquid ali monstri et ob id captari secretum.

3291. IV, III, 91. Κερασβόλος

In eodem opere problemate secundo, docet homines praefractos et asperis moribus et intractabiles κερασβόλους vocari solitos, quam vocem haud satis commode verteris Latine. Sumptam autem metaphoram ab agricolis, apud quos semina quae, priusquam in terram decidant, incidant in cornua boum κερασβόλα dicantur, παρὰ τὸ εἰς κέρατα βάλλεσθαι. Haec aiunt provenire caeteris multo duriora, unde et ἀτεράμονα vocantur. Qui scripsit Etymologicon indicat hanc vocem semel dumtaxat usurpatam a Platone sumptamque a leguminibus quae nec igni nec aqua mollescant, cujusmodi quaedam videmus admixta leguminibus minuta nigraque. Locus est apud Platonem libro De legibus IX. Quo quidem loco videtur interpres ignorasse quae sint κερασβόλα ; vertit enim legumina fulminis tactu praedura, quasi dictum esset κεραυνόβολα. Porro cur id accidat ut semina quae in cornua boum impegerint aut non proveniant aut proveniant sicciora durioraque, Plutarchus hanc adfert causam : quod ea quae a manu calida statim excepta terra foventur magis adjuvantur calore, qui seminibus est amicus ; at quae in cornua incidant projecta magis videntur quam seminata et mora frigus colligunt. Theophrastus dubitat num frivolum sit quod de cerasbolis jactant agricolae.

3292. IV, III, 92. Respublica virum docet

Πόλις ἄνδρα διδάσκει, id est Respublica virum docet, significat neminem ad rem gerendam idoneum esse posse, nisi qui sit usu exercitatus. Plutarchus citat ex Simonide, tametsi hemistichium carminis heroici. Quantumlibet diu versatus in agro,

non fies idoneus administrandae rei publicae, nisi vixeris in foro, in curia, in frequenti populo. Allusit huc Socrates Platonicus, cum invitatus ad loca amoena in agris respondit se cupidum esse discendi, arbores autem nihil docere.

3293. IV, III, 93. Faber cum sis

Plutarchus in Praeceptis civilibus senarium hunc, haud dubie proverbialem, ex Euripide citat :

Τέκτων γὰρ ὤν, οὐκ ἔπραττες ξυλουργικά, id est

Cum sis faber, opera haud facis fabrilia.

Congruet in eum qui tentat ad quae non est idoneus vel ob imperitiam vel ob naturam alienam, veluti si quis infans et ad persuadendum ineptus suscipiat legationem aut indiligens dispenset rem domesticam aut senex sive invalidus militiam capessat, si venetur sacerdos, rhetoricetur Scotista. Jamdudum et illud Horatianum cessit in proverbiumμ quod hinc imitatum videtur : Tractant fabrilia fabri.

3294. IV, III, 94. Aquam igni miscere

Inter proverbia quibus ἀδύνατον significamus, referendum et illud Πῦρ ὕδατι μιγνύναι, id est Ignem aquae miscere. Plutarchus, in libello cui titulum fecit Περὶ πρώτου ψυχροῦ, adducit hujus proverbii testimonium, studens probare aquae proprium esse frigiditatem potius quam aeris. Pugnat autem utraque qualitate ignis cum aqua ; quippe calidus et siccus cum humida et frigida. Narrat eodem in loco morem fuisse apud Persas ut supplex in fluvium descenderet, ignem gestans, minitans, ni consequeretur quae petebat, se ignem missurum in aquam. Atque ad eum modum impetrabat quidem quae rogabat, sed mulctabatur, quod minatus esset se facturum id quod esset contra rerum naturam ; nam aqua hostis est ignis eumque semper extinguit. Id supplicandi genus apud barbaros maximum habebatur et in quo non esset fas recusare quod petebatur. M Tullius Philippica XIII : Prius unda cum

flamma redibit in gratiam. Rursus : Prius undam flammamque, ut ait poeta nescio quis, prius denique omnia quam aut cum Antoniis respublica aut Antonii cum republica redeant in gratiam

3295. IV, III, 95. Velut e specula

Ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς, id est Velut e specula. Similitudo proverbialis, cum quis rem velut oculis subjectam totam undique contemplatur ; siquidem ex alto commodissime spectantur omnia, propterea quod nihil obstet quod impediat prospectum. Utitur Plutarchus in libello cui titulus fuit de Romanorum fortuna.

3296. IV, III, 96. Velut in cratere

Ὥσπερ ἐν κρατῆρι φιλοτησίῳ, id est Velut in cratere philotesio. Proverbialis et haec collatio, qua significabimus res antea turbulentas componi sedarique et prius inter sese inimicos in gratiam redigi. Dicitur autem crater philotesius quem in conviviis porrigunt aliis alii, ceu amicitiae symbolum ac pignus. Veluti qui filiam alicui desponderet, futuro genero praelibans φιλοτήσιον κρατῆρα porrigebat. Scythae quoque amicitias, quarum sunt pertinacissimi, cratere conciliabant, ut testatur in Toxaride Lucianus. Quin et Christus ipse, nostrae religionis princeps, arcanam illam cum suis amicitiam poculo consecravit.

3297. IV, III, 97. Sero venisti

Ὀψ' ἦλθες, id est Sero venisti. Competit in eos qui post tempus rem aliquam aggrediuntur, veluti si jam aetatis vitio frigidus uxorem paret ducere aut grandior litteras addiscere. Natum ex oraculo quod Pythia vates aedidit cuidam consulenti num deberet ad rem publicam tractandam accedere : Ὀψέ μ' ἦλθες ἀρχὴν καὶ δημαγωγίαν διζήμενος καὶ παρ' ὥραν στρατηγίου κόπτεις θύραν, id est Sero venisti me de principatu et reipublicae administratione consulens et alieno tempore militiae pulsas januam. Meminit Plutarchus in Commentario cui titulus Εἰ

πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον.

3298. IV, III, 98. Prius antidotum quam venenum

Divus Hieronymus adversus Rufinum respondens : Quomodo eorum praefationes librorum quos nescias accuses, quae quodam vaticinio futurae calumniae responderunt, implentes proverbium Prius antidotum quam venenum, subaudi adhibes. Conveniet uti quoties aliquis se purgat antequam accusetur. Antidotus enim adversus venena datur ; hanc nemo sumit nisi gustato veneno. Quamquam sunt qui se praemuniant antidotis, ne noceat si fors contingat sumere toxicum ; quemadmodum fecisse legimus Mithridatem.

3299. IV, III, 99. Statua taciturnior

His etiam temporibus in proverbio est Statua taciturnior, in hominem vehementer infantem ac tacitum. Usus est hac hyperbole Horatius in Epistola ad Julium Florum :

Statua taciturnius exit
Plerumque et risu populum quatit.

Itidem Juvenalis divitem quempiam, sed infantem et indoctum, Mercurii statuae similem facit : Truncoque simillimus Hermae. Consimili forma divus Chrysostomus libro Περὶ ἱερωσύνης VI de tardo et stupido : Τοῦτο δὴ τὸ ἡμέτερον· τῶν λιθίνων οὐδὲν διοίσει, id est Tum illud quod Graeci dicere solemus : A saxeis nihil differet, quod et alibi retulimus. Xenophon in Symposio : Ἐκείνων γοῦν μὲν ἂν ἧττον φωνὴν ἀκούσαις ἢ τῶν λιθίνων, id est Illorum igitur vocem minus audias quam saxearum statuarum. Statuae frequenter habent speciem sapientum et eloquentium virorum ; ipsae tamen nihil loquuntur.

3300. IV, III, 100. Hoc noveram priusquam

Plutarchus, in libello cui titulus Philosophum maxime debere disputare cum

principibus, irridens eos qui duplicem facerent philosophiae rationem, alteram in affectibus sitam, quae a Mercurio hegemone, id est ductore, proficisceretur, alteram in efferendo positam, quam diactorus Mercurius, id est nuncius, largiretur : Ἕωλόν ἐστιν, inquit, καὶ ὑποπιπτέτω τῷ Τουτοῒ μὲν ᾔδειν πρὶν Θεόγνιν γεγονέναι, id est Frivolum et obsoletum est conjungaturque cum illo : Hoc noveram antequam Theognis natus est. Usurpat idem in eamdem sententiam in libello cui titulus Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν, citans e comico quopiam. Aulus Gellius libro primo Noctium Atticarum, capite tertio, citat e Lucilio : Contra patriam, inquit Cicero, arma pro amico sumenda non sunt. Hoc profecto nemo ignoravit et priusquam Theognis, ut Lucilius ait, nasceretur. Non est dubitandum quin hic senarius sit proverbialis, quo rem frigidam et ineptam significabant. Apparet sumptum a Theognide, tragoediarum scriptore, quem frigidissimum fuisse testatur Suidas et, ni fallor memoria, Plato ; nam fuit hujus nominis alter quoque, cujus extant sententiae.

3301. IV, iv, 1. Phocensium desperatio

Φωκέων ἀπόνοια, sive Φωκικὴ ἀπόνοια, id est Phocensium sive Phocica desperatio. De stultis et insanis consiliis dici solitum admonet Stephanus. Verum ex Plutarcho Cheronensi conjicere licet dici solitum ubi desperatis rebus ad extrema consilia veniretur. Natum est autem ex eventu hujusmodi. Atrox odium et irreconciliabilis simultas atque, ut Plutarchi dicam verbis, ἄσπονδος πόλεμος erat inter Thessalos et Phocenses, quod hi primores illorum in suis urbibus ad unum omnes eodem die trucidassent, illi vicissim illorum obsides ducentos quinquaginta in crucem sustulisssent. Deinde Thessali contractis omnibus copiis per Locrenses irruperunt, edicto promulgato, ne cuiquam provectioris aetatis parceretur, pueri cum mulieribus in servitutem abducerentur. Deiphantus itaque, qui fuit unus e tribus quibus Phocensium res erat commissa, suasit ut viri quidem Thessalis obviam irent cum illis conflicturi, caeterum mulieres una cum liberis ex universa Phocide

congregatas in uno quopiam loco seponerent, congesta ingenti lignorum materia et adhibitis custodibus mandarent ut, simul ac intellexissent sese victos in proelio, continuo pueros et uxores injecto igni exurerent. Id reliquis comprobantibus, exurgens quidam negavit aequum fieri, ni consilium hoc uxorum quoque suffragiis comprobatum fuisset. Quodsi non placeret, non esse cogendas. Itaque mulieres, ubi rem cognovissent, ipsae inter se habito consilio Deiphantum collaudarunt, qui rectissime consuluisset Phocensium rebus. Eadem autem videri et uxoribus et liberis eorum. His ita peractis, congressi cum Thessalis Phocenses superiores extiterunt. Ac decretum quidem illud Graeci Phocensium desperationem appellarunt, quod etiamsi feliciter cessisset, tamen temerarium parumque cordatum videretur. Hujusmodi ferme Plutarchus. Similia fere narrat Pausanias in Phocicis ; meminit et proverbii, quod ait ex hoc eventu dici solitum : Ἐπὶ πάντων βουλευμάτων ἀναλγήτων, hoc est De omnibus consiliis quae carerent dolore. Meminit et Stephanus indicans dici solitum : Περὶ τῶν τὰ ἀναλγῆ βουλευομένων.

3302. IV, iv, 2. Suspensa manu

Plinius in Epistolarum libro sexto Suspensa manu dixit pro eo quod est leviter parumque accurato : Tu vero, inquit, non debes suspensa manu commendare mihi quos tuendos putas. Fit enim venustius si a corpore ad animum transferas. Quintilianus Declamatione duodecima in eumdem sensum usurpat levi manu tamquam proverbium. Cicero levi brachio, de quo dictum est alias. Itidem dicimus suspenso pede pro sensim ac tacite. Ammianus libro decimo quarto : Seseque suspensis passibus injecerunt in scaphas.

3303. IV, iv, 3. Extremum occupet scabies

Olim pueri cursu certantes clamare solebant : Occupet extremum scabies, adhortantes hac voce singulos ad cursum ac male precantes ei qui fuerit omnium postremus. Id deductum est in adagium, quo utebantur qui significarent sese

quocumque modo velle vincere neque commissuros ut inter postremos sint. Ita qui per fas nefasque rem augent ne non sint inter optimates, qui malis artibus emergunt ad magistratus, qui rationibus quibuslibet ampla venantur sacerdotia, possunt alio vocanti respondere : Extremum occupet scabies. Quamquam nihil vetat quominus in bonam partem detorqueamus, ut si qui summis viribus adnititur ne ab aequalibus eruditione aut recte factis aut officiis ab amico superetur, dicat Occupet extremum scabies. Hoc igitur proverbium pueris acceptum ferimus, quemadmodum et illud : Τὴν κατὰ σαυτὸν ἔλα. Et Evangelicum hoc, Matthaei XI : Cecinimus vobis, et non saltastis. Usus est Horatius in Arte poetica :

Occupet extremum scabies ; mihi turpe relinqui est.

Originem Acron indicat.

3304. IV, iv, 4. Ἡμερόκοιτος

Vulgari joco fures dicti videntur ἡμερόκοιτοι, quod interdiu dormiant, noctu vigilent. Sic enim Hesiodus in Operibus ac diebus :

Μὴ ποτέ σ´ ἡμερόκοιτος ἀνὴρ ἀπὸ χρήμαθ´ ἕληται, id est
Ne solitus dormire dies tua tollere possit.

Apte torquebitur in tollionem et furacem. Est et piscis ejusdem nominis, ut indicat suidas ; phoca, opinor.

3305. IV, iv, 5. In omnia potentes

In eos qui plurimum possunt vel nocere vel prodesse, quadrabit illud Hesiodi :

Ἐν τοῖς γὰρ τέλος ἐστὶν ὁμῶς ἀγαθῶν τε κακῶν τε, id est
Est enim in his pariter sita summa bonique malique.

Quod quidem a poeta de diis dictum, accommodare licebit vel in hominem cujus summa sit auctoritas vel in rem quae plurimum habet momenti. Velut in principem aut vehementer gratiosum sive in pecuniam per jocum vel in litteras ac virtutes serio.

3306. IV, IV, 6. Ne uni navi facultates

Quin illud etiam ad proverbium classem, si longius deflectatur, referendum videtur quod est in eodem opere :

Μηδ΄ ἐπὶ νηυσὶν ἅπαντα βίον κοίλῃσι τίθεσθαι, id est

Ne bona tu pandis ratibus semel omnia mandes.

Ne quid aggrediaris in quo sint universa periclitanda ; non omnis statim alea jacienda est. Periculosa est nautica negociatio ; naufragium enim tollit omnia. Tutius est cum terra commercium. Alibi retulimus dictum Laconis, qui negabat sibi placere divitias quae penderent a funibus.

3307. IV, IV, 7. Urit absque torre

Versum hunc ceu proverbialem subinde Plutarchus usurpat :

Εὕει ἄτερ δαλοῖο καὶ ὠμῷ γήραϊ δῶκεν, id est

Exurit sine torre gravique dat illa senectae.

Nempe uxor improba, quae moribus suis senium viro praematurum conciliat. Idem lepide transfertur ad avaritiam, ad ambitionem, ad invidiam, amorem obscoenum similiaque animi vitia, quibus obnoxii torquentur et contabescunt.

3308. IV, IV, 8. Adhuc caelum volvitur

Quoties significabimus adhuc superesse spem et nondum omne tempus, quod melioris fortunae solet occasionem adducere, exactum esse, conveniet illud Theocriticum ex Charitibus :

Οὔπω μῆνας ἄγων ἐκαμ' οὐρανὸς οὐδ' ἐνιαυτούς, id est

Nondum defessus provolvere desiit aether

Menses atque annos.

Quod unus annus negat, alter ultro defert.

3309. IV, iv, 9. Multae rotae volvuntur

Proverbialiter extulit et ad eamdem pertinet sententiam quod proxime consequitur :

Πολλοὶ κινήσουσιν ἔτι τροχὸν ἅρματος ἵπποι, id est

Permultis volvetur adhuc rota mota caballis,

id est multum adhuc temporis restat multaeque rerum incident mutationes. Quod quidem adagium et hodie nostrati vulgo in ore est. Frigidus enim est quod quidam interpretantur de certaminibus Olympicis, de quibus illic non agit poeta in carmine Bucolico.

3310. IV, iv, 10. Ne nomen quidem

Proverbiali figura dictum est et illud in eadem Ecloga :

Βοᾶς δ´ ἔτι μηδ´ ὄνομ´ εἴη, id est

Ulterius nec nomen erit belli atque tumultus.

Itidem Paulus ad Ephesios : Fornicatio autem et omnis immunditia aut avaritia nec nominetur in vobis. Quid enim ? Itane scelus est nominare avaritiam aut libidinem ? Non opinor, sed Apostolus, ut graviter vitia detestaretur, usus est hyperbole proverbiali. Nam inter pios nominatur et Judas et Pilatus.

3311. IV, iv, 11. Cervus canes trahit

Inter adagia quibus ἀδύνατον seu praeposterum quippiam significamus, adnumerandum et illud quod est apud Theocritum in Thyrside : Τοὺς κύνας ὁ ἔλαφος ἕλκει, id est Canes cervus trahit. Praeposterum enim ut cervus venetur canes. Carmen Theocriti sic habet :

Δάφνις ἐπεὶ θνάσκει, καὶ τὼς κύνας ὤλαφος ἕλκοι id est

Postquam Daphnis obit, cervus trahas ipse molossos.

Ad consimilem formam Vergilius in Pharmaceutria : Nunc et oves ultro fugiat lupus.

3312. IV, IV, 12. **Bubo canit lusciniae**

Item illud quod proxime consequitur :

Κὴξ ὀρέων τοι σκῶπες ἀηδόσι γαρύσαιντο, id est

Buboque montanus philomenis occinat ipsis.

Cum infans suadere conatur eloquenti aut ineruditus docere doctissimum.

3313. IV, IV, 13. **Ne vidit quidem oleum**

Ecloga cui titulus Νομεῖς scatet proverbialibus sententiis ac figuris, quarum de numero primum est illud :

Καὶ πόκα τῆνος ἔλαιον ἐν ὀφθαλμοῖσιν ὀπῶπει ; id est

Et quando ille oculis oleum conspexerat umquam ?

Conveniet in eos qui sunt artis alicujus prorsus rudes et imperiti. Veluti si quis profiteatur rem medicam qui nunquam didicerit quicquam illius artis, venuste notabitur hoc versu :

Καὶ πόκα τῆνος ἔλαιον ἐν ὀφθαλμοῖσιν ὀπῶπει ;

Unguebantur enim athletae quo membris evaderent durioribus, unde per oleum significant certamen. Quamquam scholia declarant quosdam hoc ad arborem referre, quod in Olympiacis oleastro sive olea coronari solebant.

3314. IV, IV, 14. **Et me mater etc**

Item illud quod in eadem sequitur :

Κἤμ᾽ ἔφαθ᾽ ἁ μάτηρ Πολυδεύκεος ἦμεν ἀμείνω, id est

Me quoque Pollucem mea mater vincere dixit.

Cum quis anteponitur aut aequatur iis cum quibus nullo modo conferendus est. Matres enim amore caecutiunt in filios et formosissimos putant qui sunt deformes, fortissimos qui sunt ignavissimi. Porro Pollux pugil optimus fuisse creditur, teste Flacco :

Castor gaudet equis, ovo prognatus eodem
Pugnis.

3315. IV, IV, 15. Suade lupis ut insaniant

Rursus in eadem :

Πείσαι τοι Μίλων καὶ τὼς λύκως αὐτίκα λυσσῆν, id est

Hoc quoque Milo lupis mox persuadeto rabire.

Ubi quis animum inducit ad rem stultissimam, quam non aggrederetur nisi insanus. Nam lupi insaniunt vel sua sponte ; veluti si quis tyrannum instiget ad crudelitatem, cum plus satis saeviat suopte ingenio. Rabies proprie canum est, unde scholiastes Theocriti putat hoc velut absurdum proponi ; sed canes aliquando rabiunt, lupi nunquam non rabiunt.

3316. IV, IV, 16. Rore pascitur

In homines praetenui corpore quadrabit illud ex eodem Idyllo, quo dictum est in vitulam macram : Μὴ πρῶκας σιτίζεται, ὥσπερ ὁ τέττιξ ; id est Rorene vivit more cicadae ? Dores enim rorem appellant πρῶκα, quod πρωί, id est mane, cadat. Porro, cicadas rore ali testis est Plinius libro undecimo, capite vigesimo sexto : Ore carent, sed habent in pectore fistuloso quiddam aculeatum linguis simile ; eo rorem lambunt. Quam excitatae subvolant, reddunt humorem, quod solum argumentum est illas rore pasci ; neque enim ad excrementa corporis ullum foramen est. Unde Maro :

Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadae.

Venustius erit si transferatur ad ingenium sive stilum jejunum et aridum ; aut per ironiam in hominem vehementer obeso corpore.

3317. IV, IV, 17. Tuam ipsius terram calca

Cum jubebimus cuipiam ut in suo loco se contineat neque se recipiat in nostra, quadrabit illud ex ejusdem Hodoeporis :

Τὰν σαυτοῦ πατέων ἔχε τὰς δρύας, id est

Quin proprium calcans terram, querceta teneto.

Conveniet ubi parum fidemus alicui nec volemus in domesticam recipere consuetudinem.

3318. IV, IV, 18. Nihil simile

Ad iniquam comparationem significandum valebit illus ex eodem :

Ἀλλ’ οὐ σύμβλητ’ ἐστὶ κυνόσβατος οὐδ΄ ἀνεμώνη
Πρὸς ῥόδα, id est

Imo res est stulta cynosbaton aut anemonam
Composuisse rosis.

Cynosbastos Graecis sonat canis rubum ; est fruticis genus, sed rosam producit contemptam minimeque grati odoris. Anemonam Dioscorides papaveris speciem facere videtur.

3319. IV, IV, 19. Ne fascines

Ἵνα μὴ βασκαίνης με, id est Ne me fascines. Dici solitum ubi quis rem suavem nactus praesentibus impartit aliquid, ne solus fruens alios contristes. Indicat hoc Aristoteles sectionis vigesimae Problemate trigesimo quarto. Ubi de mensa communi aliquis sibi privatim sumeret aliquid, intuenti communicans dicebat Ne me fascines. Itaque sumpturi cibum prius edebant rutam, ceu remedium adversus fascinum. Tum enim metuebant noxam fascini, quoties vel avidius vescerentur vel alicujus incommodi suspitione tenerentur aut cibum haberent suspectum quem capiebant. Ita fiebat ut semper cum perturbatione vel biberent vel ederent, flatu

simul hausto ; qui, si expellitur, simul exit cibus ; si retinetur, movet tormina. Itaque ruta prius comesa et stomachum et reliquum corpus calfacit, ut spiritus ille inclusus discuti atque abigi possit. Unde et illud proverbiale quiddam habet : Ruta opus est, ubi significabimus periculum cujuspiam incommodo, quemadmodum de baccare et apio diximus alias.

3320. IV, iv, 20. Non omnis fert omnia tellus

Ut Vergilianum illud Non omnis fert omnia tellus proverbium erit, si traducatur ad diversas ingenii dotes, aut non quidvis a quovis esse petendum,ita proverbii rationem habebit illud Theocriticum ex Cyclope :

Ἀλλὰ τὰ μὲν θέρεος, τὰ δὲ γίγνεται ἐν χειμῶνι, id est
Illa quidem producit hyems, illa educat aestas,

cum significabimus aliud agendum juveni, aliud seni, aliis atque aliis temporibus diversis moribus utendum. Quid autem quaeque ferat tellus eleganter describit Vergilius in Georgicis et Hermippus apud Athenaeum libro primo.

3321. IV, iv, 21. Dum virent genua

Nec illud caret proverbii specie, quod est apud eumdem in Thyonicho :

Ποιεῖν τι δεῖ οἷς γόνυ χλωρόν, id est
Quando virent genua, tum aliquid faciamus oportet.

Studendum bonis litteris dum adhuc viget ingenium ; ducenda est uxor, sed juveni. Consimilem ad modum Horatius :

Dum virent genua
Et decet, obducta solvatur fronte senectus.

Quamquam haec ipsa figura genu viret proverbialis est, quoties juventutem significamus.

3322. IV, iv, 22. Neque pessimus neque primus

Mediocritatem hoc pacto significare licebit : Οὔτε κάκιστος / οὔτε πρᾶτος, id est Neque pessimus, at nec primus. Lepidius fiet si ad ingenii laudem transferatur. Nam apud Theocritum in Thyonicho de milite dictum est, qui se ipsum modeste jactat.

3323. IV, iv, 23. Scit quomodo Juppiter duxerit Junonem

In curiosos et quid quisque domi faciat pervestigantes conveniet illud ex Syracusanis :

Πάντα γυναῖκες ἴσασι, καὶ ὡς Ζεὺς ἠγάγεθ' Ἥρην, id est
Novit femineum genus omnia, novit et illud :
Junonem quo pacto duxit Juppiter olim.

Scholiastes Theocriti putat significari furtivas Jovis et Junonis nuptias, quales describit Homerus :

Εἰς εὐνὴν φοιτῶντε φίλους ἐλάθοντο τοκῆας, id est
Conjugii subiere torum clam utroque parente.

Adjungit fabulam, quam retulerit Aristoteles nescio quis in libro quem scripsit De templo Hermiones. Juppiter insidians sororis pudicitiae, cum forte vidisset illam semotam ab reliquiis diis - nam ne diis quidem virginibus tutum est obambulare solas -, se ipsum vertit in cuculum conseditque in monte, qui prius erat Thronax, nunc Coccyx dicitur. Eo vero die Juppiter excitavit ingentem tempestatem. Juno itaque sola pervenit in montem conseditque eo loci, ubi nunc est Junonis Teliae, hoc est perfectae, templum. Cuculus autem ob tempestatem horridus ac tremens devolavit conseditque in Junonis genibus ; eum Juno miserta texit veste sua. Hic rex deorum repente e cuculo factus Juppiter Junonem complexus est. Cumque illa metu matris recusaret coitum, Juppiter promisit se ducturum illam in uxorem. Hinc natum existimant proverbium. Addit hujus Junonis simulacrum in templo fuisse collocatum

hac imagine, ut in throno sedens sceptrum dextra teneret, in cujus fastigio sederet cuculus. Equidem vix credo hanc fabulam apud veteres inveniri, sed suspicor ab ocioso quopiam grammatico fuisse confictam ; adeo sapit anile quiddam. Huic simillimum est quod scribit Plautus in Trinummo :

Sciunt quid in aurem rex reginae dixerit,
Sciunt quid Juno fabulata cum Jove ;
Quae neque futura neque facta, tamen illi sciunt.

3324. IV, IV, 24. Ubi paveris impera

In eadem Ecloga : Πασσάμενος ἐπίτασσε, id est Praecipito postquam satiaveris esca. Ad eum modum respondent mulieres cuipiam objurganti, quo loquaciores essent, et silentium imperanti. Conveniet ubi quis imperiosor est in eos de quibus nihil est meritus.

3325. IV, IV, 25. Gallus in suo sterquilinio plurimum potest

Quod scriptum est in ludicro Senecae proverbii speciem habet. Intellexit, inquit, neminem parem sibi Romae fuisse illicque non habere se idem gratiae : gallum in suo sterquilinio plurimum posse. Allusit ad Claudium imperatorem, Lugduni natum. Hodieque de cane vulgo dicunt eum in suo sterquilinio plurimum audere. In alieno timidiores sumus omnes, in suo quisque regno ferocior est et animosior.

3326. IV, IV, 26. Isthmum perfodere

Isthmum perfodere dicebantur qui magno quidem conatu, sed irrito, molirentur aliquid. Ductum ab Isthmo Corinthiaco, qui efficiebat ut naves longo et ancipiti ambitu juxta peninsulam circumagerentur. Unde complures illum adorti sunt, qua erat angustissimus, perfodere, nempe Demetrius rex, dictator Caesar, Caius princeps, Domitius Nero, infausto, ut omnium patuit exitu, incepto. Auctor Plinius,

libro quarto, capite quarto. Tranquillus ostendit idem tentatum a Caligula. Philostratus in Vita Apollonii negat Neronem destitisse victum operis difficultate, sed quod timeret ne admissum mare perituram Aeginam portenderet aut res novas in imperio Romano coorituras ; nam id praedixerant Aegyptii vates. Quin et vetustissimus scriptor Herodotus libro Historiae suae primo prodidit Cnidios isthmum qua angustissimo spatio, nempe quinque stadiorum, spectabat continentem, perfodere adortos, quo insulam facerent ; ceterum ictos scopulos in fodentium oculos resiliisse, deinde Delphicum Apollinem ab eis consultum trimetris respondisse :

Ἰσθμὸν δὲ μὴ πυργοῦτε μηδ᾽ ὀρύσσετε·
Ζεὺς γὰρ κ᾽ ἔθηκε νῆσον, εἴ κ᾽ ἐβούλετο, id est
Neque cingite Isthmum moenibus neque foedite.
Nam si Jovi id visum, locasset in salo.

Denique Nicanor Seleucus aggressus est isthmum, qui dirimit Euxinum et Caspium mare, nec perfecit, a Ptolemaeo Cerauno interfectus.

3327. IV, IV, 27. Lingere salem

Olim tenuis fortunae hominibus sal pulmentarii vice fuit, uti nunc quibusdam est acetum. Quae res et in proverbium abiit, tametsi non satis liquet cujusmodi id fuerit. Sed praestiterit ipsius Plinii verba super hac re subscribere es libri trigesimi primi capite septimo. Varro, inquit, veteres etiam pulmentarii vice usos auctor est. Esitasse enim salem cum pane et caseo, ut proverbio apparet. Persius in Satura quinta :

Jura. Sed Juppiter audiet. Heu heu,
Vare, regustatum digito terebrare salinum
Contentus perages, si vivere cum Jove tendis.

Hoc est vitam ages pauperrimam.

3328. IV, iv, 28. Sellissare

Σελλίζειν proverbiali joco dicebantur gloriosi fastuque praeturgidi. Suidas admodum sumptum a moribus Selli cujuspiam, qui, cum re esset perquam tenui, tamen affectabat haberi dives. Torqueri poterit et in eos qui se doctrinae jactitant ac venditant opinione, cum a litteris sint alieni. Hesychius indicat Graecis idem significare σελλίζεσθαι et ψελλίζεσθαι. Qua voce semel atque iterum usus est Plato in Gorgia. Et ψελλός dicitur qui sigma crassius profert, qua de re nonnihil attigimus in proverbio Ἡ ψελλὴ οὐ πιττεύει. Addit Hesychius nonnumquam σελλίζειν idem esse quod ἀλαζονεύειν, videlicet adstipulans Suidae.

3329. IV, iv, 29. Cecidis et Buphoniorum

Τὰ Κηκείδου καὶ Βουφονίων, id est Cecidis et Buphoniorum, de re magnopere prisca et ob vetustatem jampridem obsoleta desuetaque. Aristophanes in Nebulis :

Ἀρχαῖα δὲ καὶ δὴ πολιώδη καὶ τεττίγων ἀνάμεστα
Καὶ Κηκείδου καὶ Βουφονίων, id est
Prisca haec sane atque obsita canis, necnon oppleta cicadis
At Cecide cum Buphoniis.

Siquidem Cecides pervetustus quispiam dithyramborum poeta fuit, cujus scripta jam situm olebant, unde in jocum vulgarem abierunt. Quemadmodum jure ridentur hodie qui immodica et intempestiva affectatione vetustatis e Duodecim tabulis, ex Ennio Lucilioque petunt sermonem, perinde quasi cum Evandri matre loquantur, nec ullum verbum elegans esse putant, nisi quod sit ab usu vulgi et nostro saeculo procul remotum. Item Buphonia festum quoddam erat apud Athenienses, ob vetustatem neglectum jam ac desitum, sic appellatum a caede boum. Hujusmodi ludos adhuc durare videmus apud Italos, praecipue Romanos, priscae videlicet etiamnum insaniae vestigia, quos illi Taureos vocant. Adagio licebit per jocum uti, cum

significabimus aliquid ceu nimis priscum negligi, veluti si notare velis pontifices, episcopos et sacerdotes, quod Evangelica praecepta de paupertate, de tolerandis injuriis, de contemptu vitae, aut priscorum pontificum decreta de simoniacis, de deligendis absque corruptela episcopis, de submovendis scelerosis, jam pro antiquitatis habeant, dicas licebit Ταῦτα Κηκείδου καὶ Βουφονίων, id est Haec Cecidis sunt et Buphoniorum.

3330. IV, IV, 30. Serenitati nubem inducit

Non tam ovum ovo simile quam illud proverbii faciem prae se fert, quod refertur a Plutarcho in commentario De dignoscendo adulatore ab amico : Εὐδίᾳ γὰρ ἐπάγει νέφος, id est Serenitati nubem inducit. De eo qui inter pocula ludosque virulentum aliquid admiscet, quod offuscata hilaritate frontem corruget superciliaque contrahat. Ad eumdem modum Horatius libro III, Ode XV, de anu deformi quae se puellarum choris admiscebat :

Et stellis nebulam spargere candidis.

3331. IV, IV, 31. Μονόγραμμοι

Olim homines macie praetenues, vesculi ac decolores proverbiali joco μονόγραμμοι vocabantur. Lucilius : Vix vivo homini ac monogrammo. Rursum idem alibi : Quae pietas monogrammi. Nonius Marcellus ductum autumat a pictura, quae priusquam coloribus corporatur, umbra fingitur. Non perperam quidem Marcellus ; venustius tamen erit adagium, si ad veterum picturam respiciamus, quae primitus omnium consensu ab umbra hominis lineis circumducta cepit initium, quod vocant deliniare. Deinde singulis coloribus pingi coeptum est easque picturas μονοχρωμάτους appellabant. Mox ars distinxit sese et invenit lumen atque umbras, ut quaedam eminere, quaedam abdi premique viderentur differentia colorum. Deinde addictus est splendor, quem alium a lumine volunt esse, medium tamen inter lumen et umbram ; proinde eumdem tonon vocant. Nam commissuram ac transitum

colorum ἁρμογήν appellant. Hujusmodi ferme Plinius libro tricesimo quinto, capite quinto. Conveniet igitur in hominem deformem, nullo aut eodem vultus colore, cujusmodi priscorum erant imagines. M. Tullius libro De natura deorum secundo : Non enim venis et nervis et ossibus continentur nec escis nec potionibus vescuntur, ut aut nimis acres aut nimis concretos humores colligant. Nec his corporibus sunt ut aut casus aut ictus extimescant aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. Quae verens Epicurus monogrammos deos et nihil agentes commentus est. Illi autem pulcherrima forma praediti purissimaque in regione caeli collocati ita feruntur moderanturque cursus ut ad omnia conservanda et tuenda consensisse videantur. Monogrammos appellat Cicero informes nullaque specie.

3332. IV, IV, 32. Aliorum medicus

Manet hoc dictum his quoque saeculis celebratissimum, quod refertur a Plutarcho – in commentario De dignoscendo assentatore ab amico – e poeta quopiam :

Ἄλλων ἰατρός, αὐτὸς ἕλκεσι βρύων, id est

Aliis medetur, ipsus ulceribus scatens.

Utitur eo et in commentario quem scripsit adversum Coloten. Conveniet in hos qui aliis sapiunt, non sibi, aliioculati sunt et cauti, non sibi, alios consolari norunt, ipsi sua mala non ferunt aequo animo. In eumdem sensum usus est Christus apud Lucam. Judaeis enim admirantibus ejus dicta factaque ac dicentibus : Οὐχ οὗτος ἐστιν ὁ υἱὸς Ἰωσήφ ; id est An non hic est filius Joseph ?, respondit ad hunc modum : Πάντως ἐρεῖτέ μοι τὴν παραβολὴν ταύτην· Ἰατρέ, θεράπευσον σεαυτόν. Ὅσα ἠκούσαμεν γενόμενα ἐν τῇ Καπερναοῦν, ποίησον καὶ ὧδε ἐν τῇ πατρίδι σου, id est Omnino dicetis mihi parabolam hanc Medice, cura te ipsum. Quaecumque audivimus facta in Capernaum, facito et hic in patria tua.

3333. IV, IV, 33. Lapsana vivere

Lapsana vivere lepide dixeris eos qui perparce nimiumque tenuiter vivunt. Consentaneum est enim jocum illum militarem in popularem fabulam abiisse, quo Caesariani milites alternis versibus exprobrabant quod apud Dirachium lapsana vixissent. Est autem lapsana olus sylvestre ac vulgare passimque proveniens, trium foliorum, ex brassicarum, ni fallor, genere. Verum si quis forte requiret, Plinii verba sunt haec libro decimo nono, capite octavo. Nec non olus quoque sylvestre est trium foliorum, divi Julii carminibus praecipue jocis militaribus celebratum. Alternis quippe versibus exprobravere lapsana se vixisse apud Dirachium, praemiorum parsimoniam cavillantes. Est autem id cyma sylvestris. Hactenus Plinius. Idem libro vigesimo cymam inutilem esse dicit et concoctu difficilem. Cymam autem interpretantur in caulibus dici delicatiorem tenerioremque cauliculum, qui et in lappis et asparagis gratiam habet. Dioscorides ait lapsanam Romanis et napium dici, cujus folia simul et caules elixi comeduntur ; putat hanc stomacho magis amicam quam lapathum, cujus meminit Horatius, de cena frugali loquens :

Aut herba lapathi prata amantis et gravi
Malvae salubres corpori.

3334. IV, IV, 34. Haud contra ostium

Οὐ κατὰ θύρας, id est Haud contra januam, pro eo quod est non proprie ad rem et apte ad id de quo agitur. Proverbiali certe figura dictum est ab Aristotele, libro Physicorum quarto : Οὗτοι μὲν οὖν οὐ κατὰ θύρας πρὸς τὸ πρόβλημα ἀπαντῶσιν, id est Isti quidem igitur haud contra ostium occurrunt quaestioni. Argyropylus οὐ κατὰ θύρας vertit non recte neque non recte tamen id quidem ; perinde valet quasi dicas ad scopum. Illud expende, lector, num hoc adagium illi sit affine : Τίς ἂν θύρας ἁμάρτοι; id est Quis aberraverit a janua ?

3335. IV, iv, 35. Climacides

Κλιμακίδες, id est Scalulae, per jocum vocari poterunt qui se divitibus ad quidvis obsequii submittunt, etiamsi sordissimum sit. Sic autem vulgato convicio sunt appellatae mulierculae quaedam Cypriae, adulatrices apud Syros, quod regum uxoribus submitterent sese, ut per eas ceu per scalas currum conscenderent. Meminit Plutarchus in libello De discernendo adulatore ab amico. Et Athenaeus libro Dipnosophistarum sexto. Et Valerius Maximus Rerum memorabilium libro nono, capite primo.

3336. IV, iv, 36. Valeat amicus cum inimico

Ἐρρέτω φίλος σὺν ἐχθρῷ, id est Valeat amicus cum inimico. Quadrat in eos qui toti ad se spectant nec amici magis quam inimici rationem habent ; cujusmodi fertur Timon ille Misanthropos. Plutarchus in commentario quem modo citavimus : Εἰ μηδαμῇ μηδαμῶς ἐπαινοῦμεν τὸ Ἐρρέτω φίλος σὺν ἐχθρῷ, id est Si nequaquam placet illud : Valeat amicus cum inimico. Est autem Graecis hemistichium carminis trochaici.

3337. IV, iv, 37. Manica

Μανικὰ Phrygio proverbio dicebantur ingentia egregiaque facta, ducta voce a Mane quodam, prisco apud ipsos rege, quem ferunt virum fuisse praepotentem et admirabili virtute praeditum. Auctor Plutarchus in libello De Osiride. Quin et Latini insanum vocant quod est praeter vulgarem modum : Insanire libet et Insano juvat indulgere labori.

3338. IV, iv, 38. Ruta caesa

Ne in rutis quidem et caesis haud dubie proverbiali specie dictum est a Cicerone, libro De oratore secundo, pro eo quod est nulla in parte : Sed disces te, cum

aedes venderes, ne in rutis quidem et caesis solium tibi paternum recepisse. Quo quidem loco illud obiter admonendum in vulgatis Tullii codicibus perperam pro recepisse legi reliquisse, id quod satis liquere potest ex Nonio Marcello, qui in dictione receptitius hunc ipsum Ciceronis adducit locum. Est enim hoc loco recipere idem quod excipere. Porro, quid sibi velint ruta caesa, nam verba sunt peculiaria jureconsultis, abunde patet ex Pandectarum libro XIX, lege decima octava : Si ruta, inquit Ulpianus, caesa excipiantur in venditione, ea placuit esse ruta, quae eruta sunt, ut harena et similia ; caesa ea esse ut arbores caesas et carbones et his similia. Gallus autem Aquilius, cujus Mela refert opinionem, recte ait frustra in lege venditionis de rutis et caesis contineri. Quia, si non specialiter venierint, ad exhibendum de his agi potest. Neque magis de materia caesa aut de cementis aut de harena cavendum est venditori quam de ceteris, quae sunt preciosiora. Meminit et in Topicis de rutis et caesis M. Cicero : Nam, ne praeterirem aliquid quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura fortasse quam abs te desiderata erant sum complexus ; fecique quod saepe liberales venditores solent, ut cum aedes fundumve vendiderint, rutis caesis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa apte et suo loco positum esse videatur. Meminit et in Partitionibus. Et cum significabimus inclementius tolli omnia neque quicquam fieri reliqui, venuste dicemus : Ne rutis quidem ac caesis receptis, ut jureconsultorum more loquar.

3339. IV, IV, 39. Aetna, Athon

Aetnam et Athonem montes in molestiae taediique proverbium abiisse testatur Lucilius apud Aulum Gellium libro decimo sexto, capite nono, etiam si locus is depravatus habetur. Lucilii versus quos adducit sunt hi :

Verum hic ludus ibi susque omnia deque fuere,
Susque et deque fuere, inquam, omnia ludus jocusque.
Illud opus durum, ut Setinum accessimus finem,
Ἐπὶ τὸ λοιπόν,

Ut aiunt, Montes Aetnae omnes atque asperi Athones.

De Aetna, Siciliae monte, dictum est quod gigantem sua mole premat, juxta poetarum fabulas ; sive quod crebris incendiis gravis ac perniciosus olim esset accolis. Unde et M. Tullius in Catone majore dixit : Onus Aetna gravius. De Atho vero, quod ob ingentem celsitudinem umbra sit molestus, quam in Lemnum usque trecentis dissitam stadiis mittit, alibi diximus. Pomponius Mela tradidit hujus cacumen altius quam unde cadant imbres ; ejus rei conjecturam ex eo colligi quod de aris, quas in vertice sustinet, non abluitur cinis, sed quo relinquitur aggere manet. Obstat et navigantibus, quod toto longe dorso procedat in pelagus, qua continenti adhaeret ; unde et a Xerxe perfossus. Athenaeus libro decimo commemorat Erysichthonem quemdam inexpletae voracitatis vulgo dictum fuisse βορᾶς Ἄθωνα, id est voracitatis Athonem.

3340. IV, IV, 40. Immunem venire

Immunem Latini vocant quem ἀσύμβολον Graeci, nempe eum qui nihil confert ad convivium. Horatius in Odis :

Nardi parvus onyx eliciet cadum.
Non ego te meis
Immunem meditor tingere poculis,
Plena dives ut in domo.

Sed plusculum habebit gratiae, si transferatur ad res animi, puta doctrinam, versus aut simile quippiam. Aulus Gellius libro sexto, capite decimo tertio, indicat vocem hanc in proverbium abiisse : Ne omnino, ut dicitur, immunes et asymboli veniremus, convectabamus ad cenulam non cupedias ciborum, sed argutias quaestionum. Terentius in Phormione :

Tene asymbolum venire unctum atque lautum e balneis ?

Apud Athenaeum Ephippus eleganter dixit immuni manu :

Ἀλλότριον εἰσελθὼν ὄψον ἐσθίειν μάθῃ,

Ἀσύμβολόν τε χεῖρα προσβάλῃ βορᾷ, id est

Ingressus alienum edere disce obsonium

Edulisque porrigere immunem manum.

3341. IV, IV, 41. Soterichi lecti

Apparet Soterichi lecti in vulgarem jocum abiisse de re vili priscaque et minime ambitiosa et rudis artificii. Sic enim Seneca Ennianos de Cethego versus irridens : Qui hujusmodi versus amant, inquit, liceat sibi et eosdem admirari et Soterichi lectos. Aulus Gellius, nam ab hoc illa referuntur, libro duodecimo, capite secundo : Dignus sane Seneca videatur lectione ac studio adulescentium, qui honorem et olorem veteris orationis Soterichi lectis compararit, quasi minimae scilicet gratiae et relictis jam contemptisque. Conjicere licet Soterichum fabrum fuisse quempiam, cujus opera priscam illam et rudem simplicitatem prae se tulerint. Nam Romae postea argentea triclinia divitibus in usu fuisse testatur Plinius libro tricesimo tertio, capite undecimo. Hujusmodi inter pictores fuisse Fulvium, Rutubam et Placidianum in Sermonibus indicat Horatius :

Vel cum Pausiaca torpes, insane, tabella,

Qui peccas minus atque ego, cum Fulvi Rutubaeque

Aut Placideiani contento poplite miror

Praelia rubrica picta aut carbone ?

3342. IV, IV, 42. Peribis si non feceris

Ubi quis in eum redactus est locum, ut nec aggredi rem possit citra magnum incommodum neque tuto omittere, conveniet illud ex oraculo profectum, deinde populari, ut solet, sermone jactatum :

Peribo, si non fecero ; si faxo, vapulabo.

Refertur ab Aulo Gellio libro Noctium tertio, capite tertio, e Plautina comoedia, cui nomen Fretum. Versus Plautini sunt hi :

Nunc illud est, quod Arietini responsum magnis ludis :

Peribo, si non fecero ; si faxo, vapulabo.

Porro quaenam sit historia redditi oraculi, Gellius ipse testatur sibi non liquere et in hoc hos Plauti versiculos enotasse, ut historiam quaereret. Sunt autem versus iambici tetrametri catalectici. Unde dicitur verbum adjectum, opinor, ab interpretante submovimus. Nam in vulgatis codicibus scriptum est magnis ludis dicitur.

3343. IV, IV, 43. Ex se fingit velut araneus

Proverbialis videtur et illa collatio aranei ex sese texentis telas et hominis ex se ipso comminiscentis mendacia. Sic enim Plutarchus in libello cui titulus De Osiride : Οἷα ποιηταὶ καὶ λογογράφοι, καθάπερ οἱ ἀράχναι γεννῶντες ἀφ’ ἑαυτῶν, ἀπαρχὰς ἀνυποθέτους ὑφαίνουσι καὶ ἀποτείνουσι, id est Qualia poetae et oratores, velut aranei gignentes ex se ipsis a nullis suggesta, exordia texunt producuntque . Plinius tradit majores araneas in terra cavernarum exigua vestibula praepandere, minimas non texere, tertium genus erudita operatione esse conspicuum. Orditur, inquit, telas tantique operis materiae uterus ejus sufficit, sive ita corrupta alvi natura stato tempore, ut Democrito placet, sive est intus quaedam lanigera fertilitas : tam moderato ungui, tam tereti filo et tam aequali deducit stamina, ipso pondere usus. Texere a medio incipit, circinato orbe subtegmina adnectens, maculasque paribus semper intervallis, sed subinde crescentibus, ex angusto dilatans indissolubilis nodo implicat. Nec abhorrent ab his quae Aristoteles refert libro De natura animalium nono, addens araneos mox ut aediti sunt fila mittere, non ex interioribus velut excrementa, quemadmodum sentit Democritus, sed de summa corporis parte, velut corticem, aut in morem histricis de cute spinas jaculantis. Nam texunt autem neque venantur, nisi feminae ; mas fruendi comes est, non laborandi.

3344. IV, IV, 44. Bove venari leporem et similia

Τῷ βοῒ τὸν λαγὼ κυνηγετεῖν, id est Bove leporem venari, dicuntur qui rem absurdam, stultam ac praeposteram aggrediuntur. Veluti si quis in Curia Romana citra pecuniam ambiat episcopi dignitatem. Plutarchus in commentario De animi tranquillitate : Οὐδὲ γὰρ ὁ τοξεύειν τῷ ἀρότρῳ βουλόμενος καὶ τῷ βοῒ τὸν λαγὼ κυνηγετεῖν δυστυχής ἐστιν· οὐδὲ τῷ γρίφοις καὶ σαγήναις ἐλάφους μὴ λαμβάνοντι μηδὲ εἷς δαίμων ἐναντιοῦται μοχθηρός, ἀλλὰ ἀβελτηρία καὶ μοχθηρία τοῖς ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦσιν, id est Neque enim qui aratro velit jaculari ac bove venari leporem infortunatus est, neque ei qui laqueis qut retibus cervos non ceperit ullus malus adversatur genius, sed stultitia et perversitas aggrediuntur quae fieri non possunt. Non quidvis est accommodum ad omnia, veluti si quis homini studiis et ocio nato bellum aut rem publicam administrandam mandet : Τῷ βοῒ τὸν λαγὼ κυνηγετεῖ. Aut si quis stupido et insulso judicia committat. Citat in eodem libello versus, ni fallor, Pindari :

Ἐν ἅρμασιν ἵππος, ἐν δ’ ἀρότρῳ βοῦς,
Παρὰ ναῦν δ’ ἰθύνει τάχιστα δελφίς,
Κάπρῳ δὲ βουλεύοντι φόνον
Κύνα δεῖ τλάθυμον ἐξευρεῖν, id est

In curribus equus, in aratro vero bos, navem autem praevertitur quam ocyssime delphinus, at apro paranti mortem canis est fortis inveniendus. Nam haec quoque proverbii speciem habent.

3345. IV, IV, 45. Ab uno diagrammate

Plutarchus in libello De discrimine inter adulatorem et amicum : Ὁ δὲ κόλαξ ἀφ’ ἑνὸς διαγράμματος ἀεὶ τὸ ἡδὺ καὶ πρὸς χάριν εἰωθὼς ὑποκρέκειν οὔτε ἔργον οἶδεν ἀντιτεῖνον οὔτε ῥῆμα λυποῦν, ἀλλὰ μόνον παρέπεται βοθλομένῳ, συνᾴδων ἀεὶ καὶ συμφθεγγομένος, id est Adulator autem ab uno diagrammate

semper id quod jucundum est quodque blandiatur solitus succinere neque facto resistere novit neque verbo contristare, sed tantum obsecundat volenti, semper illi concinens et consonans. Palam est proverbii specie dictum esse ἀφ’ ἑνὸς διαγράμματος. Est autem diagramma pictura descriptioque philosophorum, qua rem exponunt oculis, ut perinde valeat quasi dicas de eadem formula.

3346. IV, IV, 46. Non filius Achillis

Inter carmina nobilium poetarum, quae a doctis vice proverbiorum usurpantur, haec quoque referri posse videntur :

Οὐ παῖς Ἀχιλέως, ἀλλ’ Ἀχιλλευς αὐτὸς εἶ, id est

Haud satus Achille, verum Achilles ipsus es.

E tragoedia quapiam aut comoedia sumptum videtur ; est enim versus trimeter iambicus. Usurpatur a Plutarcho, in eodem commentario quem insccripsit Qua ratione sit adulator ab amico dignoscendus. Ait enim adulatorem modis omnibus sic amicum imitari, ut illud in eum dici possit : Ὀυ παῖς Ἀχιλέως etc. Itidem Terentianus Parmeno in Gnathonem Thrasonis orationi subservientem :

Hem alterum :

Hunc ex hoc natum dicas.

3347. IV, IV, 47. Ulysses pannos exuit

In eodem quem modo dixi commentario Plutarchus hunc homericum versum usurpat non sine specie proverbiali, ex Odysseae X :

Αὐτὰρ ὁ γυμνώθη ῥακέων πολύμητις Ὀδυσσεύς, id est

Vilibus at pannis mox exutus Ulysses.

Accommodare licebit iis qui genere vitae subito commutato e pauperibus divites, e squalidis nitidi, e tristibus hilares existunt. Nam Ulysses, simulatque pannis, in quibus mendicum apud procos egerat, exutus magnificis vestibus ornatus esset, repente visus est alius. Plutarchus torquet in adulatorem, qui Polypi more omnium

studiis sese accommodat, adeo ut qui paulo ante apud amicum philosophiae deditum prolixam barbam ac pallium gestarit, adsidue versans in libris nihilque crepans nisi numeros, rectangulos et triangulos Platonis, si forte fortuna in amicum inciderit voluptatibus addictum, continuo mutata figura velut a Circe transformatus Sardanapalus fiat.

3348. IV, IV, 48. Subito alius

Simili modo torquet et illud Homericum, ex Odysseae Π, in hominem repente mutatum, quique subito alius factus esse videatur :

Ἀλλοῖός μοι ξεῖν’ ἐφάνης νέον ἠὲ πάροιθεν, id est

Hospes nunc alius mihi quam dudum esse videris.

Congruit huic illud Theocriti :

Ἆρά τις ἐξαπίνας με θεὸς βροτὸν ἄλλον ἔτευξεν ; id est

Num quo alius subito factus sum numine divum ?

3349. IV, IV, 49. In durum et implacabilem

In hominem impendio rigidum et implacabilem recte torquebitur illud Homericum, ex Odysseae Κ :

Σοὶ δέ τις ἐν στήθεσσι ἀκήλητος νόος ἐστί, id est

At tibi non unquam placanda in pectore mens est.

Plutarchus, in commentario De dignoscendo ab amico adulatorem, ait hunc versum objici solitum Antonio ab assentatoribus, quod Cleopatrae efflictim amanti non responderet in amore.

3350. IV, IV, 50. Asinus balneatoris

Ὥσπερ ὄνος βαλανέως id est Ut asinus balneatoris. Dictum est in eos qui ex suis laboribus ipsi nihil fructus caperent. Plutarchus in libello Περὶ τῆς φιλοπλουτίας : Οὐδέν εὖ πάσχων, ὥσπερ ὄνος βαλανέως ξύλα καὶ φρύγανα

κατακομίζων, ἀεὶ καπνοῦ καὶ τέφρας ἀναπιμπλάμενος, λουτροῦ δὲ μετέχων μηδέ ἀλέας μηδὲ καθαριότητος, id est nihil inde capiens commodi, velut asinus balneatoris qui ligna et sarmenta defert, semper fumo ac favillis oppletus, nunquam autem particeps balnei neque teporis neque mundiciei. Loquitur de divite parco ac sordido qui, cum sit onustus divitiis, non fruitur tamen.

3351. IV, IV, 51. Lychnobii

Apparet λυχνοβίους proverbiali joco dictos qui lucernariam vitam ducerent, ut torqueri possit vel in nocturnum potorem vel hominem supra modum studiosum qui, quemadmodum dictum de Demosthene, plus absumat olei quam vini, vel in sordidum et parcum, quasi de lucernario oleo victitantem. Seneca, libro Epistolarum XXII, Epistola CXXII, dictum ostendit in lucifugam quemdam, cujus tota vita erat praepostera, adeo ut, quicquid hominum vulgus interdiu solet facere, id ille faceret noctu. Sub noctem expergiscebatur, diliculo ibat cubitum. In quem ita jocatus Varus, lepidissimus fabulator, ut eum diceret admodum frugaliter vivere, quippe nihil insumeret nisi noctem. Et quibusdam illum sordidum et avarum dicentibus : Vos, inquit, illum et lychnobium dicetis. Est autem in joco vox ambigua, ut intelligas eum usque adeo non sordidum, ut lucernas etiam absumeret, vel adeo parcum ut lucernis victitaret. Caeterum allusum est ad vitam hominis praeposteram, cujusmodi describit in eadem Epistola, et Buta quemdam Atilium.

3352. IV, IV, 52. Quasi Sutrium eant

Sutrium, pervetustum Hetruriae oppidum ; id olim defecerat a Romanis, cum quibus inierant societatem. Camillus ad id delectus a senatu ut eos cogeret ad fidem ; is, ne in apparando commeatu multum temporis teretur utque Sutrini ipsa celeritate opprimerentur, edixit ut singuli milites trium dierum commeatum secum exportarent. Id deinde versum est in proverbium, quod usurpari consuevit quoties aliquis suo sumptu navat operam aliis. Sic enim interpretatur Festus Pompeius in

fragmentis quibusdam, quae Romae inveniuntur. Arbitror eamdem esse historiam quam aliquanto aliter narrat Titius Livius libro ab Urbe condita sexto. Plautus in Cassina : Tum quoque facito ut veniant quasi eant Sutrium. Jubet Alcessimus ut suos ad sese mittat, sed suopte cibo instructos. Notum est carmen Catulli, quo Fabullum ad coenam vocat, sed ita ut ipse secum adferat quicquid ad lautam coenam pertinet.

3353. IV, IV, 53. **Αὐτολήκυθοι**

Αὐτολήκυθοι vulgato verbo dicebantur qui non ex animo sed ventris causa colerent amicos, inde conficta voce, quo sponte ad lecythum commearent et invocati praesto essent in conviviis. Eosdem τραπεζέαςquoque vocatos fuisse testatur -et ab Eupolide

Τοὺς περὶ τάγηνον καὶ μετ' ἄριστον φίλους id est

Circum sartaginem et post prandium amicos

dictos fuisse - Plutarchus in libello cui titulus Quo pacto quis dignoscere possit adulatorem ab amico : Ἀλλὰ μή, καθάπερ οἱ πολλοί, τοὺς αὐτοληκύθους τούτους λεγομένους, καὶ τραπεζέας καὶ μετὰ τὸ κατὰ χεῖρας ὕδωρ ἀκουομένους, ὥς τις εἶπε, κόλακας νομίζωμεν, id est Sed ne, quemadmodum vulgus hominum facit, autolecythos istos qui vocantur ac mensales, quique tum demum audiuntur posteaquam aqua manibus infunditur, sicuti dixit quidam, existimemus adulatores. Usus est eo verbo Demosthenes in oratione adversus Cononem. Interpretes varie exponunt : vel de his qui ad quidvis perpetendium parati sunt, vel de pauperibus qui praeter lenticulam nihil possident, vel de iis qui faciles sunt ad depromendam pecuniam, quod quidam soleant in lenticulis pecuniam recondere, atque aliis modis, quorum nihil convenit cum sententia Plutarchi.

Apud Athenaeum libro quarto vocantur ἀλλοτριοφάγοι, quibus dulce est aliena vivere quadra. Refert ibidem quiddam non illepidum ; orta disceptatione quaenam aquarum esset optima, cum alii praeferrent Lernaeam, alii Pirenaeam, alii aliam, Carneus juxta Philoxeni sententiam dixit Τὸ κατὰ χειρῶν ὕδωρ ἥδιστον, id est

Suavissimam aquam quae manibus infunditur, quod ea declararet cenam esse paratam, cum convivator jubet convivas lavare.

Congruit cum eo quod alibi dictum est : Fervet olla, vivit amicitia.

3354. IV, iv, 54. Melitaeus catulus

Μελιταῖον κυνίδιον, id est Melitaeus catellus, dicebatur is cujus opera nulli seriae rei conducebat, sed duntaxat animi causa alebatur, cujusmodi non mediocris est multitudo in divitum familiis. Aliorum canum varius est usus. Sunt quibus aedium custodia delegata est, ut noctibus adversus fures excubias agant. Hi vocantur οἰκουροί. Sunt quorum opera in venatibus utimur, qui θηρευτικοί dicuntur. Sunt quorum nullus est usus, nisi ut cum ociosis ac delicatis matronis lusitent, qui nostris quoque temporibus mirum quam sint il in delitiis. Atque ii μελιταῖοι vocantur, nimirum ab insula Melita, inter Corcyram nigram et Illyricum sita. Auctor Plinius libro tertio, capite ultimo. Itidem Strabo et Stephanus. Horum meminit Aristoteles sectionis decimae Problemate decimo quarto, indicans illos omnibus membris pusillos gracilesque fuisse, et hac dote commendantur, quemadmodum sunt qui sine nanis et pumilionibus non possunt vivere. Apud Lucianum in Lapithis γελωτοποιός Alcidamantem Cynicum Μελιταῖον κυνίδιον vocat. Athenaeus libro duodecimo scribit Sybaritis vehementer in delitiis fuisse canes Melitaeos. Qui quidem hoc esse videntur in genere canum, quod nani et pumiliones inter homines.

At Massinissa merito laudatus, quod pro simiis et catulis maluit pueros alere usque ad annum tertium ; deinde remittebat eos suis parentibus. Sed intolerabilius est quod apud Britannos complures alunt greges ursorum ad saltationem, animal vorax et maleficum. Cujusmodi sunt et simiae, licet minus voraces. Nec pudet has Christianorum esse delicias, tot egenis esurientibus. Verum quid ista deploramus, cum obambulent qui, exemplo ab Italia orto, puellam aut puerum circum ferunt gesticulationes ineptas edoctum, et unius puellae calamitas alit ocium quattuor aut

quinque robustorum nebulonum ? Et hujusmodi ludos aequis oculis spectant homines Christiani.

3355. IV, IV, 55. **Ilico hyems erit**

Aristoteles in Problematis, sectione tertia decima, refert hunc versum, nullo citato auctore, sed veluti vulgo jactatum :

Εἰ δ´ ὁ Νότος Βορέαν προκαλέσσεται, αὐτίκα χειμών, id est

Ilico hyems fit ubi Boream accersiverit Auster.

Causam hanc adfert quod Notus suapte natura nubem et imbrem affatim colligat. Proinde si hoc tempore Boreas accesserit, congelascunt omnia hujus rigore, atque ita protinus hyems. Adjicit in eodem Problemate carmen alterum consimili fere sententia :

Εἰ Βορρᾶς πηλὸν καταλήψεται, αὐτίκα χειμών, id est

Molle lutum Boreas si prenderit, ilico hyems fit

Id tametsi vulgo simpliciter dictum apparet, tamen nos eo deflectere poterimus, ut dicamus ingens periculum imminere, si malum malo successerit. Veluti si qui immodice discruciat sese studii laboribus, amare etiam incipiat ; aut si qui prius principi parum gratus fuit, in plebis etiam odium veniat ; aut si regi vehementer leni placidoque succedat admodum rigidus, aut contra. Nam hujusmodi subitae mutationes maximos rerum motus solent excitare.

3356. IV, IV, 56. **Eumdem calceum omni pedi inducere**

Galenus Therapeutices libro nono : Ἐκεῖνοι μὲν οὔτε ζητοῦσιν οὔτε ἴσασιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν ἑνὶ καλάποδι πάντας ὑποδέουσιν, id est isti quidem igitur neque inquirunt neque sciunt ; quin magis juxta proverbium eodem calciamento calceant omnes. Loquitur de quibusdam medicis imperitis qui, non habita ratione morborum, eadem remedia admovent omnibus, cum diversa mala diversam curationem desiderent. Non dissimile illi, quo alio dictum est loco : Scis

simulare cupressum. Ad hanc formam pertinet quod adducit Hieronymus in prima praefatione Commentariorum quos edidit in Epistulam ad Ephesios : Nec ad instar imperiti medici uno collyrio omnium oculos velle curare.

3357. IV, IV, 57. Cochlea vita

Κοχλίου βίος, id est Cochleae vita. De iis qui parce parvoque vivunt aut contracti a negociis luceque forensi semoti. Notum est animal unde sumpta est metaphora. Plutarchus in libello Περὶ τῆς φιλοπλουτίας : Σὺ δὲ τοσαῦτα πράγματα συνέχεις καὶ ταράττεις καὶ στροβεῖς σεαυτόν, κοχλίου βίον ζῶν διὰ τὴν μικρολογίαν, id est Tu vero tantum molestiarum sustines turbans et torquens teipsum, cum ob parsimoniam cochleae vitam vivas. De cochleis quae, cum caletur, succo victitant suo, alias retulimus ex Plautina Captivi duo.

3358. IV, IV, 58. Bello parta

Ἐκ πολεμίας, id est Ex hostium regione, ubi quis immodice insumeret. Solemus enim celerius ac temere profundere, si quid hostibus sit ereptum. Quod quidem adagium et hodie passim audivimus vulgo dictitati in lurcones et helluones. Plutarchus in libello cui titulum fecit Ὑγιεινὰ παραγγέλματα : Ἐμπίπλασθαι παρ' ἑτέροις τῶν πολυτελῶν καὶ ἀπολαύειν, καθαπερ ἐκ πολεμίας ἀφειδῶς ἐπισιτιζομένους, id est Impleri apud alios cibis sumptuosis fruique, velut ex hostili regione raptis, ampliter sese cibo onerantes. Usurpat idem Symposiacae decadis septimae problemate sexto.

Satyrus apud Athenaeum libro quarto id genus homines depingit his verbis : Κατατρέχοντες τὸν ἀγρόν, διαπράζοντες τὴν οἰκίαν, λαφυροπωλοῦντες τὰ ὑπάρχοντα, id est Proculcantes agrum, diripientes domum, pro spoliis vendentes facultates. Nam λαφυροπωλεῖν est praedas hostibus detractas sub hasta vendere. Atque ea solent minoris aestimari velut aliena. Hinc Graecis λαφύκται dicuntur qui luxu prodigunt rem familiarem, ut indicat Athenaeus libro undecimo, et ejusmodi

profusio λαφυγμός dicitur et λαφύσσειν praedari aut intemperanter profundere seu devorare, ut indicat Suidas. Nam λάφυρα spolia dicuntur vivis hostibus detracta, quemadmodum σκῦλα mortuis.

3359. IV, IV, 59. Panis lapidosus

Illud si quis proverbium esse negabit, cum hoc equidem non admodum digladiabor. Certe dignum est ut assidua usurpatione in adagiorum contubernium cooptetur, quod refertur a Seneca libro De beneficiis secundo : Panis lapidosus. Sic enim Fabius Verrucosus appellabat beneficium ab homine duro aspere datum, quem esurienti necessarium sit accipere, durum et acerbum esse. Ita quidam contatione, torvitate vultus, asperitate orationis, ostentatione molesta corrumpunt beneficium, ut nemo sit accepturus qui possit eo carere.

3360. IV, IV, 60. E Patroclis domo venit

Ἐκ Πατροκλέους, id est E Patrocli domo. In sordidos ; sumptum a moribus Patroclis cujusdam Atheniensis, praedivitis quidem, verum impendio parci sordidique, quem vetus comoedia talem ferme depingit, qualem Plautus Euclionem, teste Aristophanis interprete, cujus verba Suidas quoque refert, qui et proverbium esse vult. Est autem in Aristophanis Pluto ; is, cum esset squalidus, incultus et sordibus obsitus, rogatus unde venisset :

Πόθεν οὖν, φράσον, / Αὐχμῶν βαδίζεις ; id est
Unde igitur adeo sordidus squalensque venias dicito.

Atque ille respondet :

Ἐκ Πατροκλέους ἔρχομαι,
Ὅς οὐκ ἐλούσατ’ ἐξ ὅτουπερ ἐγένετο, id est
E Patroclis domo,
Qui haud lavit umquam posteaquam natus est.

3361. IV, IV, 61. Tam in proclivi quam imber

Non absque proverbii specie dictum est illud a Plauto in fabula cui titulus est Captivi duo :

Tam hoc tibi in proclivi quam imber est, quando pluit.

Nam proclive proprie dicitur quod ex alto deorsum propendet. Arduum est autem onera submoliri in altum, deorsum vero vel suapte sponte devolvuntur.

3362. IV, IV, 62. Et post malam segetem serendum est

Equidem non pugno esse proverbium, etiam si proverbii simillimum est illud epiphonema Senecae, libro Epistolarum undecimo : Et post malam segetem serendum est. Quo licebit uti quoties res parum ex animi sententia cecidit et significabimus non esse desistendum a conatu. Quamquam Seneca loquitur de iis qui refugiunt in ullum hominem beneficium collocare, quod semel inciderint in ingratum. Ejusdem generis est quod eodem subnectitur loco : Post naufragium maria tentantur.

3363. IV, IV, 63. Spes servat afflictos

Plutarchus in libello De ratione victus indicat vulgatum fuisse proverbium de spe, nec tamen explicat quodnam id fuerit : Τοὺς πλείονας δὲ μαλακίᾳ καὶ ἀκρασίᾳ συνήγορον ἔχουσα παροιμίαν ἐλπὶς ἀναπείθει καὶ προσάγεται βαδίζειν ἀναστάντας ἰταμῶς ἐπὶ τὴν συνήθειαν, id est Plerosque vero spes intemperantiae mollitieique patrocinante proverbio adducit huc ut relictis stratis ad consuetam redeant vitam. Quod autem sit illud proverbium quod intemperantiae suae praetexunt homines, declarat in his quae sequuntur : Ὡς οἴνῳ δὴ τὸν οἶνον, κραιπάλῃ δὲ κραιπάλην ἐξελόντας καὶ διαφορήσαντας, id est Tamquam vinum vino et crapulam crapula ejecerint ac discusserint. Ex his apparet Plutarchum allusisse ad proverbium Clavum clavo pellere. Quod quidem et hodie manet eaque

celebratum inter compotores. Addunt jocum de pilo canis rabidi et experiuntur facetiam multis exitialem. Quamquam et obiter allusum est ad hoc quod extat in sententiis e comoediis, ut apparet, collectis :

Ἀνὴρ ἀτυχῶν δὲ σώζεται ταῖς ἐλπίσι, id est
Spes servat hominem, rebus in duris bona.

Notum est illud Nasonis :

Spes bona dat vires. Animum quoque spes bona firmat.
Vivere spe vidi qui morituruus erat.

Deinde Pindaricum illud apud eruditos paene cessit in proverbium : Ἐλπὶς γηροτρόφος, id est Spes altrix senectae. Sic enim Plutarchus in libello De tranquillitate animi : Καὶ τὴν μνήμην ἡδίονα καὶ βεβαιοτέραν τῆς Πινδαρικῆς γηροτρόφου ἐλπίδος, id est Et memoriam jucundiorem ac firmiorem Pindarica spe, senectae altrice. Refert autem hunc Pindari locum Plato libro De Republica primo : Ὅτι ὃς ἂν δικαίως καὶ οσίως τὸν βίον διαγάγοι, γλυκεῖά οἱ καρδίαν / ἀγάλλοισα ἡ γηροτρόφος συναορεῖ / ἐλπὶς, ἃ μάλιστα θνατῶν πολύστροφον / γνώμαν κυβερνᾷ, id est Propterea quod qui juste pieque vitam peregerit, huic dulcis cor exhilarans, senectutis altrix, familiaris est spes, quae maxime versatilem mortalium mentem gubernat

3364. IV, IV, 64. Tria saluberrima

In eodem opere, quandoquidem nullo auctore refert, videtur et hoc proverbio fuisse jactatum. Sed praestat ipsius verba transcribere : Ὅθεν ἄριστα λέλεκται τροφῆς ἀκορίην καὶ πόνων ἀοκνίην καὶ σπέρματος οὐσίης συν τήρησιν ὑγιεινότατα εἶναι, id est Unde optime dictum est vesci citra satietatem, non refugere laborem, naturae semen conservare esse saluberrima.

3365. IV, IV, 65. **Admoto capite**

Plutarchus in libello cui titulus Πῶς ἄν τις διακρίνειε τὸν κόλακα τοῦ φίλου, versum hunc qui apud Homerum frequenter obvius est, ceu proverbialem usurpat :

Ἀγχὶ σχὼν κεφαλὴν, ἵνα μὴ πευθοίαθοί ἄλλοι, id est

Admoto capite, reliqui ne audire valerent.

Admonet eo loco, si quid objurgandus est amicus, ut id fiat primum in tempore, deinde comiter et amice magis quam aspere, postero clanculum semotis arbitris, Ὅθεν ἄριστα μὲν ἔχει τὸ Ἀγχὶ σχὼν κεφαλήν, id est Unde optimum est illud Admoto propius capite. Pro eo Livius libro ab Urbe condita X conferre capita : Consules velut deliberabundi capita conferunt.

3366. IV, IV, 66. **Cur cessatum est ?**

Eodem in commentario usurpat et hunc Homeri versum ex Iliados Λ :

Τυδείδη, τί πάθοντε λελάσμεθα θούριδος ἀλκῆς, id est

Dic, quidnam acciderit nobis ut Martia virtus,

Tydide, exciderit animis ?

Licebit uti quoties communem culpam apud amicum agnoscemus et in re quapiam male cessatum esse significabimus.

3367. IV, IV, 67. **Abjiciendum procul**

Cum vitium aliquod aut rem alioqui noxiam admonebimus procul abjiciendam esse, conveniet versus ille, ni fallor Homericus :

Εἰς ὄρος ἢ εἰς κῦμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης, id est

In montem tumidasve frementis in aequoris undas.

Sic et Horatius in Odis, libro tertio, Oda XIV :

Vel nos in Capitolium,

Quo clamor vocat et turba faventium,

Vel nos in mare proximum
Gemmas et lapides, aurum et inutile,
Summi materiam mali,
Mittamus, scelerum si bene poenitet.

Contra Theognis non opes, sed ipsam paupertatem jubet εἰς μεγακήτεα πόντον / ῥίπτειν, id est In immensum mare projicere. Itidem hominem vehementer pestilentem in extremas insulas deportandum dicimus.

3368. IV, iv, 68. Testudinem equus insequitur

Plutarchus in libello quem scripsit adversus Stoicos : Πολλῷ δὲ τοῦτο σχετλιώτερόν ἐστι καὶ μᾶλλον ἀπήρτηται τῶν ἐννοιῶν τὸ μηδὲν ὑπὸ μηδενὸς περικαταλαμβάνεσθαι, μηδεὶ χελώνην, τὸ τοῦ λόγου φασί, μετόπισθε διώκοι Ἀδράστου ταχὺς ἵππος, id est Multo vero illud indignius et a cogitationibus sejunctius nihil a quoquam comprehendi, nec si testudinem, id quod proverbio dicitur, a tergo insequatur Adrasti celer equus. Conveniet uti cum rem praepostere et absurde geri significamus. Finitimum est illi,quod alias a nobis dictum est : Testudinem Pegaso comparas et Citius testudo leporem praevertit.

3369. IV, iv, 69. Stultior Melitide

Μωρότερος Μελιτίδου, id est Stultior Melitide. Melitides unus est e felicissimis illis fatuis, quos Homerus suo carmine nobilitavit. Hic jam eversa Troja venisse legitur auxilium laturus Priamo, ut meminit Eustathius decimum Odysseae librum enarrans. Lucianus in Amoribus : Μελιτίδην ἢ Κόροιβον οἴει με, πρὸς θεῶν ; id est Melitidem aut Coroebum me putas, per deos ? Proverbium refertur a Zenodoto, docens hunc comicorum conviciis fuisse traductum ob stultitiam nec potuisse numerare supra quinque et ducta uxore nuptam non attigisse, veritum ne se illa accusaret apud matrem. Commemorat eodem in loco et alium quemdam insigniter stultum, qui dubitarit ex utro parente fuisset natus. De Melitidis sodali

Coroebo meminimus alibi. Pausanias admonuit Coroebum una cum Butalione ac Melitide ab Aristophane inter fatuos numerari. Eadem Suidas, adferens hoc carmen ex Aristophane :

Τέως δ' ἀβελτερώτατοι κεχηνότες,
Μαμάκουθαι, Μελιτίδαι κάθηνται, id est
Hactenus abjectissimi inhiantes
Mamacuthae, Melitidae desident.

3370. IV, IV, 70. Non pluit etc

Plutarchus in Causis naturalibus refert hunc versiculum proverbio jactatum apud priscos :

Μηκέτι νυκτὸς ὕει, ᾗ κεν τέκῃ ἀγροτέρα σῦς, id est
Jam non nocte pluit, qua sus foetum aedit agrestis.

Quaerit autem cur domesticae sues saepius idque incerto tempore pariant, contra ferae semel dumtaxat atque iisdem ferme diebus. Hi sunt initio aetatis, quae pars anni minimum est obnoxia pluviae, praesertim apud Graecos. Non alium equidem video proverbii usum, nisi si quis significare velit exacto vere aut autumno serenitatem fore. Quid si libebit longius etiam extorquere, per jocum licebit uti, cum significabimus ubi hoc aut illud evenerit, quod brevi sit eventurum finem malorum nobis fore.

3371. IV, IV, 71. Electro lucidior

Ἠλέκτρου διαφεγγέστερος, id est Electro pellucentior. De re magnopere dilucida aut de forma supra modum nitida, quod electrum miro quodam more pelluceat. Unde Vergilius liquidum appellat : Liquidove potest electro. Lucianus in Amoribus : Ἠλέκτρου, φασίν, ἢ Σιδωνίας ὑέλου διαφεγγέστερος, id est Electro, ut aiunt, aut Sidonio vitro pellucentior. Sidonium autem vitrum vocat, quod ea civitas artificio vitri fuerit olim nobilis.

3372. IV, iv, 72. Tam perit quam extrema faba

Festus Pompeius ostendit proverbio dici solere Tam perit quam extrema faba, propterea quod extremae fabae plerumque aut proterantur aut decerpantur a praetereuntibus. Quadrabit igitur in hominem seu rem omnibus omnium injuriis expositam ; velut si quis dicat theologiam tam perire quam extremam fabam, quod passim ab indoctissimis tractando corrumpatur.

3373. IV, iv, 73. Tyria maria

Tyria maria proverbio dicebatur de re magnopere tumultuosa periculique plena. Festus Pompeius inde natum adagium indicat quod Poeni Tyro oriundi adeo potentes maris fuerunt ut per hos omnibus mortalibus navigatio esset periculosa. Citatque Afranium, qui scripserit de quopiam quod Tyria maria conciret, hoc est ingentes turbas excitaret.

3374. IV, iv, 74. Altera manu fert aquam etc

Τῇ μὲν ὕδωρ φορεῖ, τῇ δὲ ἑτέρῃ τὸ πῦρ, id est Altera manu fert aquam, altera ignem. In eum torqueas licebit qui, cum coram sit blandus, occulte noceat ; aut in bilinguem et nunc laudantem nunc vituperantem, aut in diversa sentientem. Finitimum illi Plautino :

Altera manu fert lapidem, panem ostentat altera.

Referunt adagium in Plutarcho, in commentario De primo frigore : Τῇ μὲν ὕδωρ ἐφόρει δολοφρονέουσα χειρί, τῇ δὲ ἑτέρῃ τὸ πῦρ, id est Altera quidem aquam gestabat dolosa manu, altera vero ignem. Loquitur autem de muliere diversis et contrariis instructa.

Mirum est autem idem dictum hodie totidem verbis in ore esse vulgo.

3375. IV, IV, 75. Vapula papyria

Vapula papyria Sisinius Capito scribit proverbio dici solitum, si quando volebant significare se negligere minas aliquorum ; hoc tantum reperimus in fragmentis Festi Pompeii. Suspicor esse natum a Papyrio praetextato, a quo mater comminando plagas frustra conata est exscalpere quod actum esset in senatu. Proinde Papyri legendum est, non Papyria, nisi mavis subaudite lege, ut sit comminantis poenam legis Papyriae. Aut ni magis placeat, ut intelligas de Papyria, uxore Pauli Aemilii, quae repudiata est a marito, cum repudii causam nemo scire poterit. Quid enim facias ? Divinandum est ubi non succurrunt auctores.

3376. IV, IV, 76. Quasi millus cani

Sapit et hoc proverbium quod apud eumdem ad populum dixit Scipio Aemilianus : Nobis, inquit, reique publicae praesidio eritis quasi millus cani. Nam millus est collare canum venaticorum, coriaceum, confixum clavis ferreis eminentibus adversus impetum luporum. Ad hunc igitur modum certum firmumque praesidium significabimus.

3377. IV, IV, 77. Non liberat podagra calceus

Plutarchus in commentario Περὶ εὐθυμίας refert hujusmodi sententiam ceu vulgo jactatam, alioqui ipsa quoque figura proverbium prae se ferentem : Οὔτε ποδάγρας ἀπαλλάτει καλτίκιος οὔτε δακτύλιος πολυτελὴς παρωνυχίας οὔτε διάδημα κεφαλαλγίας, id est Nec podagra liberat calceolus nec preciosus anulus unguium vitio, quam παρωνυχία vocant, Latini reduviam, nec diadema capitis dolore. Plutarchus utitur ad hunc modum : si divitiae reliquaeque fortunae munera non tollunt morbos corporis, quanto minus mederi possunt animi malis. Anulus insigne doctoris est, at is non tollit ingenii stuporem ; diadema regum insigne est, sed

id non adimit homini stultitiam ; purpureus galerus eximiae pietatis insigne est verum nec is liberat ab impietate mentis.

3378. IV, IV, 78. Uno digitulo

Uno digitulo summam negocii facilitatem significabant. Terentius in Eunucho :

Qui mihi nunc uno digitulo fores aperis fortunatus
Nae tu istas faxo calcibus saepe insultabis frustra.

Hieronymus in Dialogo Luciferiani et Orthodoxi : Hanc igitur hastam, quam totis viribus misisti, de qua nobis minitaris, uno, ut aiunt, digitulo repellam. Huc pertinet et illud quod alibi dictum est : Minimo provocare, cum significamus nos vel nullo negocio posse vincere.

3379. IV, IV, 79. Muli Mariani

Muli Mariani castrensi proverbio dicti sunt varicosi milites, qui ex C. Marii ducis instituto, in furca tabella interposita, sua onera portare consueverunt, ut testatur et Festus Pompeius. At Plutarchus in Vita C. Marii originem adagii bifariam refert : cum Marius imperator milites cursu variisque ac longis itineribus gestandisque oneribus exerceret atque illi jam assueti non gravatim tacitique ea ferrent, castrensi joco ἡμίονοι Μαριανοί, id est muli Mariani dicti sunt. Hinc translatum est in quosvis qui facile parerent imperatis. Meminit adagii et Julius Frontinus libro Stratagematon quarto hisce verbis : Caius Marius recidendorum impedimentorum gratia, quibus maxime exercitus agmen oneratus, vasa et cibaria militum in fasciculos aptata furcis imposuit, sub quibus et habile onus et facilis requies esset, unde et in proverbium tractum est muli Mariani, nimirum ob laborum tolerantiam, quod Homerus ἡμιόνους ταλαέργους identidem appellat. Sunt qui diversam adagii originem referant. Cum enim Scipio Numantiam obsidens statuisset inspicere non arma modo militum, verum etiam equos, mulos et currus, quo pacto

haec quisque sibi haberet exercitata atque apparata, Marium produxisse equum pulcherrime ab ipso nutritum, praeterea mulum habitudine corporis, mansuetudine ac robore longe caeteris antecellentem. Itaque, cum imperator Marii jumentis delectaretur ac subinde horum faceret mentionem, tandem factum est ut jocosa laude, qui in officio se praestaret assiduum, patientem ac industrium mulus Marianus diceretur. Et hanc alteram proverbii originem refert Plutarchus in Vita Marii, quam modo citavi. Seneca in ludicro libello, quem scripsit in Claudium Caesarem, mulos perpetuarios nominat. Festivius erit, si detorqueatur in hominem immenso studio aut perpetuis negociis vehementer districtum.

3380. IV, IV, 80. Osculana pugna

Festus Pompeius indicat Osculanam pugnam proverbio dici solitam, quoties victi vincerent. Idque inde natum quod Valerius Levinus imperator, prius a Pyrrho victus, paulo post eumdem regem devicerit. Citat Ticinum qui hujus adagii fecerit mentionem ; quamquam hic quoque locus mutilus ac truncus est apud Festum.

3381. IV, IV, 81. Osce loqui

Osce loqui vetusto proverbio dicebantur qui turpiter parumque pudice loquerentur. Ab Oscorum moribus allusione sumpta, quod apud eos spurcarum libidinum impunitus usus fuerit ; unde et obscoena dicta quidam putant quaecumque factu dictuve turpia sint, etiamsi refragatur Festus Pompeius. Citat autem Ticinum quemdam, qui scripserit ad hunc modum : Osce et Volsce fabulantur, quia Latine nesciunt.

3382. IV, IV, 82. Sero molunt deorum molae

Plutarchus in commentario cui titulus Πέρι τῶν ὑπὸ τοῦ θείου βραδέως τιμωρουμένων : Ὥστε οὐχ ὁρῶ τί χρήσιμον ἔνεστι τοῖς ὀψὲ δὴ τούτοις ἀλεῖν λεγομένοις μύλοις τῶν θεῶν, id est Itaque non video quidnam utilitatis insit istis

deorum molis quae sero dicuntur molere. Caeterum ex his quae praecedunt eodem in loco, colligere licet dici solitum de his qui, licet serius, tamen aliquando poenas dant malefactorum vindici deo.

3383. IV, IV, 83. In transcursu

Plutarchus in commentario De liberis educandis : Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐκ περιδρομὴς μαθεῖν, ὥσπερει γεύματος ἕνεκεν, id est Sed haec quidem ex transcursu discere, veluti degustandi causa. Metaphora plane proverbium sapit. Quintilianus pro eo dixit in transitu ; Plinius mavult in transcursu ; idem valet obiter.

3384. IV, IV, 84. Tribus verbis

Tribus verbis pro paucissimis dicere proverbiale est. Divus Hieronymus in Dialogo Luciferiani et Orthodoxi : Tribus, ut aiunt, verbis rem istam grandem dissoluisti. Item Geta Terentianus in Phormione negat quosdam tria inter se commutaturos verba. Pindarus in Nemeis, hymno duodecimo, Τρία ἔπεα διακρέσει, id est Tria verba sufficient. Tametsi me non fugit hic interpretes superstitiosius philosophari de tribus verbis. M. Tullius Pro Cluentio : Accusabat autem Scamandrum verbis tribus venenum esse deprehensum etc.

Consimili figura sexcenta dicimus pro multis. Proinde sexcentas mihi dicas scribito. Contra verbo rem expedire dicitur, qui paucis explicat, et ne syllaba quidem attingere, qui nihil omnino meminit. Ita Galenus, in Erasistratum opinor : Πῶς δὲ οὐκ αἰδεῖται τὰς μὲν τῆς πέψεως ἀποτυχίας διαιρούμενος ὡς πολλαί τε εἰσὶ καὶ κατὰ πολλὰς γίνονται προφάσεις, ὑπέρ δὲ τῶν αἱματώσεως σφαλμάτων οὐδ᾽ ἄχρι συλλαβῆς μιᾶς φθεγξάμενος, id est Qui fit ut non pudeat quod, cum de conctionis vitiis distinxerit et quod multa sint et variis ex causis accidant, de generandi sanguinis defectibus ne uno quidem verbo, ne una quidem syllaba locutus sit ?

3385. IV, IV, 85. Ne punctum quidem

Divus Hieronymus in Epistolis : Et Apostolicae voluntatis sequentes vestigia ne punctum quidem, ut dicitur, aut unguem transversum ab illius sententiis recedamus. Apud mathematicos punctum minimum quiddam est in dimensione corporis, adeo ut dividi non possit ; quod imaginatione porrectum in longum lineam efficit ; rursum in latum porrecta linea superficiem efficit. Ad eumdem modum Terentius in Andria :

Tum temporis ad hoc mihi punctum est.

3386. IV, IV, 86. Incita equum juxta nyssam

Κέντει τὸν πῶλον περὶ τήν νύσσαν, id est Stimula equum juxta lineam, sive metam, dicebatur ubi sermo loquentis aberraret ab eo quod esset institutum. Natum videtur ex Iliados Homericae Ψ, ubi Nestor multis verbis docet filium Antilochum quomodo debeat equos regere ; addit et hoc :

Ἐν νύσσῃ δέ τοι ἵππος ἀριστερὸς ἐγχριφθήτω, id est

Caeterum equum laevum constringat linea metae.

Sumptum ab equestri cursu, qui inter praescriptas metas ac lineas agebatur, quas transilire nefas erat. Ad quod haud dubie Fabius allusit in undecimo Institutionum oratoriarum libro, referens Cassium Severum lineam poscere solitum adversus eos qui in aliena transirent subsellia, veluti qui praescriptum limitem egrederentur. Finitimum illi : Ἐκτὸς τῶν ἐλαιῶν, id est Extra oleas. Item illi : Ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδᾶν. Usurpavit proverbii titulo Gregorius Nazianzenus in oratione De sancto Pascha : Ἀλλά τι τούτων ἡμῖν τάχα ἂν εἴποι τις τῶν φιλέορτων καὶ θερμοτέρον· Κέντει τὸν πῶλον περὶ τὴν νύσσαν, τὰ τῆς ἑορτῆς φιλοσόφει, id est Sed hic fortassis aliquis nobis dixerit ex his qui amant dies festos ac calidiores sunt : incita equum juxta nyssam ac de festo dissere. Utitur eodem proverbio in oratione De natali Jesu Christi. Idem variavit nonnihil in oratione Contra Eunomianos : Μηδὲ καθάπερ

ἵπποι θερμοὶ καὶ δυσκάθεκτοι τὸν ἐπιβάτην λογισμὸν ἀπορρίψαντες καὶ τὴν καλῶς ἄγχουσαν εὐλάβειαν ἀποπτύσαντες πόρρω τῆς νύσσας θέωμεν, id est Ne velut equi fervidi et intractabiles, posteaquam rationem ceu sessorem excusserimus, et religiosam cautionem pulchre nos septis cohibentem, procul a meta curramus.

3387. IV, IV, 87. Praestat invidiosum esse etc

Nihil tam vulgari sermone jactatum quam haec sententia : Praestat invidiosum esse quam miserabilem. Nam invidia fere comes est felicitatis, miseratio calamitatis. Est autem apud Herodotem in Thalia, ubi Periander ita loquitur filio : Σὺ δὲ μαθὼν ὅσῳ φθονέεσθαι κρέσσον ἐστὶ ἢ οἰκτείρεσθαι, id est Tu vero doctus quanto satius sit invidiosum esse quam miserandum. Extat epigramma Graecum Palladae in hanc sententiam :

Ὁ φθόνος οἰκτιρμοῦ κατὰ Πίνδαρόν ἐστιν ἀμείνων.
Οἱ βασκαινόμενοι λαμπρὸν ἔχουσι βίον.
Τοὺς δὲ λίαν ἀτυχεῖς οἰκτείρομεν, ἀλλά τις εἴην
Μήτ’ ἄγαν εὐδαίμων, μήτ’ ἐλεεινὸς ἐγώ.
Ἡ μεσότης γὰρ ἄριστον, ἐπεὶ τὰ μὲν ἄκρα πέφυκεν
Κινδύνους ἐπάγειν, ἔσχατα δὕβριν ἔχει, id est
Peior livore est miseratio, Pindarus inquit,
Nam sunt felices quos petit invidia.
Horum nos contra miseret, quorum aspera sors est.
At mihi donari non cupio alterutrum,
Ut nimium felix vel sim miserabilis ulli.
Nam praestat cunctis rebus adesse modum.
Quandoquidem celsae vicina pericula sorti,
Imaque deprimitur non toleranda ferens.

Est autem apud Pindarum primo hymno Pythiorum : Ἀλλ’ ὅμως, κρέσσων γὰρ οἰκτιρμῶν φθόνος, / Μὴ παρίει καλά, νώμα δικαίῳ πηδαλίῳ στρατόν, id est

Verumtamen meIior est commiseratione invidentia. Ne omitte honesta, guberna justo clavo exercitum. Rursus in Nemeis hymno octavo : Ὄψον δὲ λόγοι φθονεροῖσιν, / ἅπτεται ἐσλῶν αἰεί, χειρόνεσσι δ' οὐκ ἐρίζει, id est Obsonium est invidis obtrectatio. Attingit autem honestos, cum deterioribus non contendit. Rursus Pythiorum undecimo : Ἴσχει τε γὰρ ὄλβος οὐ μείονα φθόνον. / Ὁ δὲ χαμηλὰ πνέων ἄφαντον βρέμει, id est Habet enim felicitas haud minimam invidiam. At qui humilia spirat in obscuro fremit.

3388. IV, iv, 88. E nassa escam petere

Admodum certe proverbiali figura dictum est a Plauto, citante Festo Pompeio :

Nunquam hercle ex ista nassa hodie escam petam.

Et Cicero ad Atticum libro quintodecimo, epistula ultima : Ex hac nassa exire constitui, non ad fugam, sed spem mortis meliorem. Est autem nassa piscatorii vasis genus quo, posteaquam intrarit piscis, exire non potest. Unde proverbialia fuerint et illa : In nassam incidere et E nassa elapsus.

3389. IV, iv, 89. Nec mulieri nec gremio credendum

Idem Festus indicat hujusmodi proverbium vulgo dictitatum fuisse : Nec mulieri nec gremio credi oportere, quod illa incerti ac levis sit animi et plerumque fiat ut in gremio posita, cum in oblivionem venerint, exurgentibus procidant. Itidem sinui commissa decidunt, nisi cingaris. Itaque M. Tullius silentium promittens ait : In sinu est, nec discingor.

3390. IV, iv, 90. Una cum templis et aris

Plutarchus locis aliquot in Symposiacis significat antiquitus fuisse morem ut, quoties unicuipiam deo res divina fieret, omnibus simul vota fierent, videlicet ne Calydonii suis tragoedia renovaretur. Invocantes autem deos, addebant haec verba

ceu solennia : Ἅμα σὺν ναοῖς καὶ βωμοῖς, id est Una cum fanis et aris. Non admonet quidem ille palam esse proverbium, cum nihil omnino praetermissum volebant significare. Quemadmodum et hodie vulgo dicunt : Una cum vestibus et calceamentis. Et demigrarunt una cum sarcinis et impedimentis.

3391. IV, IV, 91. Mercurius supervenit

Ὁ Ἑρμῆς ἐπεισελήλυθεν, id est Mercurius supervenit. Ita loqui consueverunt, si quando silentium oriretur in conciliabulo multorum, significans non esse fas loqui Mercurio praesente, qui sermonis sit auctor. Ominosum et hodie putatur, si quando in coetu aut convivio subitum omnium silentium fuerit obortum. Refertur adagium a Plutarcho in commentario Πέρι τῆς ἀδολεσχίας. Affine est illi quod alibi dictum est : Lupus in fabula.

3392. IV, IV, 92. Dulce pomum cum abest custos

Γλυκεῖ ὀπώρα φύλακος ἐκλελοιπότος id est
Custos ubi deest, dulce pomum est scilicet.

Senarius est proverbialis, quo licebit uti cum significabimus impunitate malos ad peccandum provocari. Sumpta metaphora a pueris et adulescentibus qui sibi non temperant quominus furentur poma, si senserint abesse custodem. Utitur Plutarchus, in libello quem inscripsit Ἐρωτικόν, in philosophos qui sub praetextu philosophiae libidini suae serviunt : Πρόφασις μὲν οὖν φιλία καὶ ἀρετή. Κονίεται δὲ καὶ ψυχρολουτεῖ καὶ τὰς ὀφρῦς αἴρει καὶ φιλοσοφεῖν φησι καὶ σωφρονεῖν ἔξω διὰ τὸν νόμον, εἶτα νύκτωρ καὶ καθήσυχίαν·

Γλυκεῖ' ὀπώρα φύλακος ἐκλελοιπότος, id est Igitur occasio amicitia ac virtus est. Sordidatur autem pulvere frigidaque lavat, attollit supercilia ac philosophari se praedicat, et foris sobrius est ob legem, deinde noctu clanculum

Pomum suave est, tunc ubi custos abest.

Extat in Proverbiis Hebraeorum : Aquae furtivae dulciores sunt. Et Pindarus in Isthmiis hymno sexto :

Τὸ δὲ πὰρ δίκαν / γλυκὺ πικροτάτα μένει τελευτά, id est Et quod praeter honestum dulce est, manet finis amarissimus.

3393. IV, IV, 93. Sanior es pisce

Proverbialiter haud dubie dixit Juvenalis : Sanior es pisce. Nam ad eum modum hodieque vulgo loquuntur : Tam sanus es quam piscis. Id inde sumptum est quod creditum est pisces non sentire morbos. Quamquam huic sententiae refragatur Aristoteles libro De natura animalium octavo atque hunc secutus Plinius libro nono. Siquidem aegrotare pisces hoc argumento colligunt piscatores, quod aliquotiens inter ejusdem generis praepingues ac vegetos, aliquot capiunt extenuatos ac languentibus similes coloreque immutato. Quamquam universo piscium generi non incidit pestis, quemadmodum frequenter accidit hominibus ac caeteris animantibus, non cicuribus modo verum etiam feris.

3394. IV, IV, 94. E Creta raptus

Plutarchus in commentario De puerorum educatione : Καὶ τοὺς μὲν Θήβησι καὶ τοὺς Ἤλιδι φευκτέον ἔρωτας καὶ τὸν Κρήτης καλούμενον ἁρπαγμόν, τοὺς δὲ Ἀθήνησι καὶ τοὺς ἐν Λακεδαίμονι ζηλωτέον, id est Et Thebanorum quidem ac Heliensium amores oportet fugere eumque qui vocatur e Creta raptum, Atheniensium vero et Lacedaemoniorum imitari. Apparet furtivum amorem his verbis olim significatum fuisse, quod aliquotiens illinc virgines a negociatoribus adveherentur.

3395. IV, IV, 95. Euparyphus ex comoedia

Admodum proverbiali figura dixit Plutarchus in Symposiacis : Ὥσπερ Εὐπάρυφος ἐκ κωμῳδίας, hominem significans magnifice vestitum ac magnam

servorum turbam post se trahentem. Nam hujusmodi finguntur in comoediis milites gloriosi. Quorum insigne est chlamys purpurea, quemadmodum indicat Donatus. Ita Lucianus de milite, Τὸν Εὐπάρυφον λέγω τὸν ἐν τῇ χλαμύδι, id est Euparyphum illum dico, illum chlamydatum. Unde divites omneis splendide cultos Ἐυπάρυφους appellant Graeci, quod ipsum proverbiale quiddam habet. Nam paryphis vestimenti genus est, cujus meminit Julius Pollux libro septimo. Id utrimque purpuram habebat assutam, quod virgae purpureae intertextae vesti Ionum lingua paryphi vocantur. Idem admonet Ἐυπάρυφον novae comoediae verbum esse. Contra tenues et humiles nullo cultu insignes tunicati dicuntur. Cornelius Tacitus in dialogo De oratoribus : Quos saepius vulgus imperitum et tunicatus hic populus transeuntes nomine vocat et digito demonstrat ? Similiter Horatius :

Vilia vendentem tunicato scruta popello.

Nam praetexta nobilium erat et toga civium erat insigne. M. Tullius Contra Rullum : Jam vero qui metus erat tunicatorum illorum. Item Pro M. Caelio : Nobis quidem olim annus erat unus ad cohibendum brachium toga constitutus et ut exercitatione ludoque campestri tunicati uteremur.

3396. IV, iv, 96. Tranquillo quilibet gubernator est

Seneca in Epistola quadam ad Lucilium : Alioqui gubernatoris artem adeo non impedit tempestas ut ostendat. Tranquillo enim, ut aiunt, quilibet gubernator est. Ait autem illic fortunam adversam ac rerum difficultatem non solum obesse sapienti, verum etiam virtutem in his maxime proferre sese, quae rebus secundis ac pacatis latebat. Non magnum est administrare rem publicam, cum omnia pace constant.

3397. IV, iv, 97. Neque Lydorum carycas

Μήτε Λυδῶν καρύκας μαστίγων ψόφους, id est Neque Lydorum condimenta neque flagrorum crepitus. Constabit trochaicus tetrameter catalecticus, si addas articulum : Μήτε τῶν Λυδῶν. Et καρύκκας per geminum cappa legimus apud

Hesychium et Athenaeum. Hesychius indicat καρύκκην dici offam e sanguine variisque condimentis confectam. Athenaeus hunc versiculum adducit :

Εἴωθας εἰς ταὐτὸν καρυκεύειν μέλι,
Σεμίδαλιν, ᾠά. Πάντα γὰρ τἀναντία, id est
Miscere in unum consuevisti : mel, ad haec
Similaginem, ova. Cuncta enim contraria.

Unde καρυκκάζειν pro miscere varias rerum species et καρυκκεύματα pro cibis varie conditis et καρυκκεία, conditura exquisitior. Sed quibus rebus quibusque modis genus hoc edulii conficiatur, serio declarat libro duodecimo, dicens hoc inventum esse Candauli, qui hinc sibi nomen celebre peperit.

Suidas refert adagium nec exponit. Conjicere licet dici solitum quoties mediocrem vitae rationem aut conditionem significarent, quae pariter et a summis deliciis et ab extremis malis abesset. Legimus enim Lydos luxu deliciisque fuisse corruptissimos, adeo ut ludiis nomen dederint ; tum barbaros – haud scio an Lydos, de Tyrrhenis certum est – ad tibiae modos solere servos caedere, summam mollitiem cum summa saevitia conjungentes.

Venustius erit si ad animi res transferatur, velut ad orationem nec omnino rusticam nec operosius expolitam. Unde καρυκκεύειν dicuntur non solum qui variis condimentis inficiunt cibos, verum etiam qui sermonem multiplici verborum et figurarum lenocinio condiunt, aut qui contionem e diversis male cohaerentibus contexunt, qui mos est quibusdam ostentatoribus. Exponunt paucis Scripturam, addunt quaestionem Sorbonicam, assuunt aliquid ex jure Caesareo, nonnihil ex jure Pontificio, tum ex Aristotele, ex poetis ; his omnibus colophonem addunt anilem fabulam ; hoc est vere καρυκκεύειν. Quamquam hujus adagionis et alibi nobis, ni fallor, facta mentio.

3398. IV, IV, 98. Tamquam de narthecio

Proverbii simillimum est et illud Ciceronis in secundo De finibus bonorum libro : Tamquam de narthecio, pro eo quod est ex parato et ad manum. Nam narthecium, opinor, vocat pyxidem, unde pharmacopolae depromunt medicamenta. Verba Ciceronis sic habent : Jam doloris medicamenta illa Epicurea tamquam de narthecio promant : si gravis, brevis ; si longus, brevis.

3399. IV, IV, 99. Quod non opus est, asse carum est

Catoniana velut oracula videntur apud veteres in proverbium abiisse, non secus atque illa Apollini : Nosce te ipsum et Ne quid nimis. Quorum de numero commodissime dictum est quod in Epistola quadam ad Lucilium refert Seneca.Quod non opus est asse carum est. Vult autem Cato diligentem patrem familias vendacem esse, non emacem, et emere non quod opus est, sed quod necesse est. Nam quod non opus est, inquit, asse carum est. Hoc est : quantumvis parvo emptum, tamen carum est, si nec opus est eo. Vocat necesse quo carere non possis, velut arator aratro ; opus quod usui futurum sit, si quis habeat, sed ejusmodi tament ut carere possis. Porro, quod opus non est, id est prorsus supervacaneum et inutile. Potest ad complures accommodari sententias : ut si quis dicat artem quampiam minimo negotio posse disci, quae tamen nihil sit frugis allatura, responderi posset : Quod opus non est, asse carum est.

3400. IV, IV, 100. Nunc tuum ferrum in igni est

Ejus ferrum in igni esse dicebant, cujus negotium jam ageretur ; praemollitur enim ferrum igni ad cudendum. Ita Seneca in ludicro libello quem scripsit De morte Claudii imperatoris : Hercules enim, qui videret ferrum suum in igni esse, modo huc, modo illuc cursabat, et aiebat : Noli mihi invidere, mea res agitur ; deinde, si quid volueris, invicem faciam : manus manum lavat. Allusit eo quod Hercules quoque ex

homine factus esset deus, id quod ambiebat Claudius. Alexander Magnus interrogatus quomodo potitus esset Graecia, respondit : Μηδὲν ἀναβαλλόμενος, id est Nihil recrastinans. Refert Homeri scholiastes Iliados B.

3401. IV, v, 1. Ne bos quidem pereat

Jam ante proverbiis aliquot nobis declaratum est, quantum utilitatis adferat bonus vicinus, quantum incommodi malus. Sed quae conducunt ad vitae felicitatem, iterum atque iterum expedit inculcare, quo penitius infigantur animis. Neque enim ea res tantum habet locum in parandis aedibus aut fundo, sed in omni pene vita, ut quod Portius Cato prodidit de commodo vicino habendo non solum ad agricolas pertineat, verum etiam ad unumquemque nostrum. Etenim si quis jam provectior aetate vitae totius cursum relegat, comperiet maximam bonorum malorumque partem a bonis malisque vicinis fuisse profectam. Hesiodi carmen Columella tanquam proverbiale refert :

Μηδ᾽ ἂν βοῦς ἀπόλοιτ᾽ εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη, id est

Nec bos intereat, vicinus si improbus absit.

At levis est bovis jactura, si cum his malis conferatur, quae capiuntur ex improbis convictoribus, ex fucatis amicis, ex uxoribus et famulis parum fidelibus. At Catonis quidem sententiam nonnulli rejiciendam esse duxerunt, quod in nobis situm non est qualem habeamus vicinum, quem nonnunquam mors aliaeque diversae causae nobiscum mutant. Id tametsi negari non potest, sapienter tamen a Catone praeceptum est ut agricola, quantum in ipso est, curet habere bonum vicinum, nec bonum tantum, sed et commodum. Bonus enim esse potest qui tibi commodus non sit. Id ut contingat, duae res potissimum adjuvabunt, diligentia in parando agro et commodi mores erga vicinum. Frequenter enim habemus malum vicinum quod ipsi nos praebeamus malos vicinos. Quemadmodum igitur, ut eleganter scribit Columella, sapientis est fortuitos casus magno animo sustinere, ita dementis est ipsum sibi malam facere fortunam. Quod facit qui nequam vicinum suis nummis

parat, cum a primis cunabulis, si modo liberis parentibus est oriundus, audisse potuerit :

Οὐδ’ ἂν βοῦς ἀπόλοιτ’ εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

Quod non solum de bove dicitur, sed de omnibus partibus rei nostrae familiaris, adeo quidem ut multi praetulerint carere penatibus et propter injuriam vicinorum sedibus suis profugerint. Nisi aliter existimamus diversum orbem universas gentes petiisse relicto patrio solo, Achaeos dico et Hiberos, Albanos quoque nec minus Siculos, et ut primordia nostra contingam, Pelasgos, Aborigines, Arcadas, quam quia malos vicinos ferre non potuerint. Ac ne tantum de publicis calamitatibus loquar, privatos quoque memoria tradidit et in regionibus Graeciae et in hac ipsa Hesperia detestabiles fuisse vicinos, nisi Autolycus ille potuit cuiquam tolerabilis esse conterminus, aut Aventini montis incola Palatinis ullum gaudium finitimis suis Cacus attulit. Malo enim praeteritorum quam praesentium meminisse, ne vicinum meum nominem, qui nec arborem prolixiorem stare nostrae regionis, nec inviolatum seminarium, nec pedamentum annexum vineae, nec etiam pecudes negligentius pasci sinit. Jure igitur, quantum mea fert opinio, M. Portius talem pestem vitare censuit et in primis futurum agricolam praemonuit, ne sua sponte ad eam perveniret. Hactenus quidem Columella declamatoria quadam eloquentia simul et Catoni patrocinatus est et nos docuit, quanta pestis sit malus vicinus. Tametsi Cato non solum de vicini moribus sentit, verumetiam quam lauta sit re : Vicini, inquit, quo pacto niteant id animadvertito. In bona regione bene nitere oportebit. Interdum enim nitor arguit agri bonitatem, in solo vero parum fertili declarat industriam agricolae. Porro quemadmodum diligens vicinus extimulat ad studium bene colendi, ita vicinorum luxus et ignavia corrumpit vicini familiam. Itidem et praepotens vicinus opprimit propinquum pauperem, et supra modum tenues vicini semper aliquid abradunt sive precibus sive furto. Jam cum morosis et improbis vicinis nunquam rixa non est, nunc de finibus, nunc de damno dato, nunc de stillicidio, nunc de semita actuve, nunc de prospectu aut de lumine. Quod si fortuna nobis dederit talem

vicinum nec liceat mutare, reliquum est ut nostra commoditate reddamus illum ex malo bonum, certe caveamus ne lacessitus fiat incommodior. Turpissimum enim fuerit si nostris moribus ex commodo vicino faciamus incommodum. Videlicet hoc est quod praecipit Cato : Vicinis bonus esto. Et ne satis esse putares si ipse temperes ab injuria vicini, adjungit familiam ne siveris peccare. Mox indicat quid utilitatis eapiatur ex bonis vicinis. Si te, inquit, lienter vicinitas videbit, facilius tua vendes, operas facilius locabis, operarios facilius conduces. Si aedificabis, operis, jumentis, materia juvabunt. Si quid bona salute usus venerit, benigne defendent. Olim igitur qui fundum proscribebant venalem, praeconem edocebant, quibus dotibus esset ager commendabilis, quam salubri caelo, quam commodo situ, quam fertili solo, quam bene aedifieatis villis. Sed vir acerrimi ingenii Themistocles, cum fundum venderet, jussit hujusmodi dotibus et illud adjici, quod haberet bonum vicinum. Id factum primum risu jocoque multitudinis acceptum est, mox intellectum est hanc agri commendationem esse praecipuam.

Plurimum itaque refert ad totius vitae commoditatem, qualem quisque vicinum sibi deligat, tum quo pacto qui contigit utatur. Princeps qui ditionem ambit, quam sine maximo negotio summoque ditionis avitae dispendio tueri non possit, malam viciniam sibi adjungit. Rursum qui cordaros ac fidos consiliarios, qui magistratus integros et reipublicae amantes asciscit, bonos vicinos adjungit. Neque minimum interest quas nationes in affinitatem adglutinet. Qui dotis aut honoris gratia sponsam asciscit incommodis moribus, aut cui sint cognati procaces, malos vicinos sibi adjungit. Qui cum improbis init amicitiae foedus, malam viciniam accersit. Qui ductus amore censuum conjicit sese in collegium aut monasterium impiorum aut etiam superstitiosorum, malam viciniam sibi parat. Prima igitur cautio sir in deligendo, proxima in corrigendo, postrema in fugiendo quod corrigi non potest. Quanquam ne fuga quidem debet carere cautione. Alioqui

In vitium ducit culpae fuga, si caret arte,

neque raro fit ut odio mali praecipitemus nos in aliud gravius malum. Raro paenituit amicitiae qui judicio delegit amicum. Et saepe nostra culpa fit ut rescindatur amicitia, quod amicis bonis utamur non bene, tum quod parum commodos amicos nec ferre novimus nec emendare. Neque vero levius peccant qui, cum inciderint in amicos pestilentes, nesciunt sese subducere, sed aut haerent his quos oderunt clanculum aut non dissuunt amicitiam, sed abrumpunt. Idem accidit mei similibus in deligendis ac retinendis studiorum nostrorum patronis et altoribus. Negligimus oblatos aut amplectimur nobis parum aptos aut, si quis obtigit accommodus, non studemus illius erga nos benevolentiam mutuis officiis alere. In prima certe parte gravissime peccavi adolescens. Etenim si tum respondissem favoribus magnatum qui me coeperant amplecti, futurus eram aliquid in litteris, sed immodicus libertatis amor effecit ut diu cum perfidis amicis et pervicaci paupertate colluctarer. Nec erat finis futurus, nisi Guilhelmus ille Waramus Archiepiscopus Cantuariensis, vir non tam ob tituli munerisque dignitatem quam ob egregias summoque praesule dignas virtutes reverendus, me veluti fugitantem in amicitiae suae nassam pellexisset. Gustata duntaxat illius humanitate contuli me in Italiam. Ibi cessantem neque quicquam minus quam de repetenda Britannia cogitantem, ultro revocat delato sacerdotio. Hoc quoque neglectum est. Caeterum, ubi me ventus alius retulisset in Angliam, sic astrinxit non tam benignitate, quanquam ea quoque fuit et est in illo singularis, quam morum amabili quadam jucunditate miraque in amando constantia, id quod in viris primatibus sane rarissimum est, ut nolens illi praeberem manus. Haec erat esca qua me pertraxit in suum jus. Ita meo bono captus sum, hoc uno nomine Felix quod hic Maecenas obtigit, sed longe felicissimus futurus si maturius contigisset. An illum hujus alumni paeniteat nescio, certe mutuis in illum officiis meo animo nondum ipse satisfeci, nec videor unquam satisfacturus. Proinde mihi rogandi sunt omnes, qui bonarum litterarum, qui religionis amore ducuntur, ut si quid fructus non paenitendi ceperunt ex meis lucubrationibus, huic sanctissimo praesuli pro me gratias agant, atque adeo si possint referant. Referent autem si non patientur illius memoriam apud

posteros intermori, cujus benignitati debent quicquid ex libris meis hauserunt, si quid omnino frugiferum hauserunt.

Obstrepunt undique querimoniae deplorantium sibi ad studiorum cultum deesse Maecenates. Atqui Maecenas non statim amplexus est Vergilium aut Horatium, nec Mevio Baviove fuit Maecenas. Illud primum agat adolescens ut egregium aliquod specimen ceu pignus de se praebeat, non periturum quod in ipsum conferatur. Nec satis esse putet quibuscunque rationibus abstulisse munus vel praedam verius. Non est improbitate petendi ambienda benignitas, sed litteris ac moribus semper in melius proficientibus. Sic invitat fundus agricolam ad uberiorem sementem, si quod creditum erat bona fide multoque cum faenore reddat. Nec est subinde mutandus patronus, ut relicto quem defatigasti quaeras integrum, et una quercu excussa sub alia colligas. Sic uni aut duobus serviendum est, quasi sis perpetuo iisdem usurus. Nunc quam multos videmus qui suis moribus et litteras odio et patronos pudore invidiaque onerant. Est quidem nonnulla gratitudinis pars litteris dictisque celebrare nomen patroni, sed magni refert quo quem modo laudes. Vana laudatio fidem abrogat etiam vera praedicantibus, itaque fit, non ut lector melius sentiat de laudato, sed pejus de laudante. Immodicae laudes conciliant invidiam potius quam gloriam. Jam qui laudibus vehunt ea quae bonorum ac sapientum judicio damnantur, laudando vituperant. Primum quod adfers ad encomium sit verum, deinde quod verum est sic tractetur ut fiat etiam verisimile. Absint autem poetarum quorundam hyperbolae, quibus ex homine, cum libet, deum faciunt. Hae virtutes potissimum depingantur, quae favorem ac benev olentiam conciliant, quod genus sunt pietas, integritas, pudicitia, modestia, benignitas, morum candor ac facilitas. Nihil est humano ingenio invidentius, nihil hominum judiciis morosius. Proinde si quid attingendum erit earum rerum quas vulgus sic miratur ut invideat possidentibus, id arte tractandum est, ne fascinatio sit metuenda laudato. Nullus invidet opulento, qui, quod vel ex benignitate fortunae vel sine fraude partum possideat, sic habet ut dispensator sit potius quam dominus. Neque

quisquam invidet potenti, qui potens est reipublicae commodis, qui quantum eminet dignitate tantum se submittit modestia, comitate vincens etiam humiles. Nullus invidet formoso qui naturae dono pudorem ac pudicitiam adjunxit. Nullus invidet valenti aut longaevo qui magno plurimorum bono valet ac vivit. Quod si cui deest ingenium aut ars ad haec pro dignitate tractanda, abstineat potius quam veluti malus pictor bonam formam imperitia sua reddat deteriorem. Alexander ille fortasse morosius, qui nullius manu pingi sustinebat nisi Apellis. Nemo tamen egregio corpore a Fulvo Rutubaque pingi cupiat. Quod emittis in lucem publicam tale sit, ut posteritatis memoriam polliceatur. Denique sic est temperanda laudatio, ut hoc officium non appareat esse tributum ejus animo quem laudas, – nulli enim minus expetunt aut sustinent etiam laudari quam qui maxime promerentur –, sed ipsi potius virtuti quam nolentem etiam sequitur sua gloria, sed aliis ad similia studia provocandis.

Sic et utiliter laudabitur qui promeritus est et citra periculum invidiae aut assentationis suspicionem. In defunctorum autem laudes uberius effundenda est vis eloquentiae, cum jam mitior est invidia et minor adulandi suspicio.

Hactenus ostendi quomodo studiosi suis patronis commendari queant. Nunc paucis attingam quibus rationibus et studiis ipsis favorem omnium valeant conciliare. Multis enim in locis jam linguae bonaeque quas vocant litterae magna flagrant invidia, quod quidem fit partim culpa majorum, qui putant auctoritati suae detrahi si quid novae eruditionis accedat juventuti, contentique his quae pueri didicerunt, alia nec doceri patiuntur nec sustinent discere, vel quia piget vel quia pudet, partim etiam eorum vitio qui haec vetera nova invehunt. Sunt enim in hoc ordine quidam intolerabili insolentia, qui simul atque tenuerint duodecim verba Latina et quinque Graeca, Demosthenes ac Cicerones sibi videntur, effutiunt ineptos libellos, nonnunquam et virulentos, liberales disciplinas omnes miro fastu aspernantur et in harum professores scurriliter debacchantur. Nec desunt qui bonis litteris ad res pessimas abutuntur, ad seditiosam maledicentiam, ad concutiendam,

luxandam et labefactandam concordiam tranquillitatemque reipublicae Christianae. At qui olim his litteris erant instructi principum tumultus sua facundia componebant, cum haeresiarchis belligerabantur, celebrabant divorum memoriam, carmine prosaque decantabant Christi laudes, exhortabantur ad contemptum hujus mundi, ad amorem rerum caelestium. Talis erat Basilius, talis Nazianzenus, talis Ambrosius, talis Prudentius, talis Lactantius, in quibus linguarum ac politioris litteraturae cognitio ideo caret invidia, quia servivit pietati. Solent autem et hominum mores studiis imputari, quemadmodum hodie non pauci sunt qui detestantur Evangelium ob impuros quorundam mores Evangelii nomine sese venditantium. Quod si, quemadmodum Paulus cavens ab omni specie mali glorificat Evangelium suum, omnibus omnia factus ut omnes lucrifaciat, ita litterarum hujusmodi professores integritate morum, comitate temperantiaque linguae commendarent suam professionem, longe plus esset fructus et invidiae minus. E diverso, si majores civiliter et aequis animis reciperent, non novas advenas sed veteres hospites postliminio sese recipientes, sentirent sibi non mediocrem lucem neque vulgarem utilitatem ex harum accessione accrescere. Nunc cum veteribus amicis perinde atque cum hostibus irreconciliabile bellum gerunt. Nova vocant quae sunt vetustissima, vetera nominant quae sunt nova. In priscis Ecclesiae doctoribus sacrorum voluminum cognitio cum linguarum et humanioris litteraturae peritia fuit conjuncta. Idem videmus in priscis philosophis, medicis, jureconsultis. Ubi soloecissat Aristoteles aut Hippocrates ? Nonne facundi sunt Plato et Galenus ? In veteribus autem jurisperitis quae fuerit utriusque linguae peritia, quae Romani sermonis tum puritas tum majestas, declarant haec ipsa fragmenta quae gloriosus Justinianus nobis pro solidis voluminibus obtrusit, quanquam haec ipsa scatent undique mendis prodigiosis. Novum est pueris ad grammaticam instituendis inculcare modos significandi, praelegere delira glossemata, quae nihil aliud doceant quam impure loqui. Novum est adolescentem ad philosophiae, juris, medicinae, Theologiae studium recipi, qui ob inscitiam sermonis nihil intelligat in vetustis auctoribus.

Novum est a Theologiae adytis excludi, nisi qui diu sudarit in Averroe et Aristotele. Novum est adolescentibus philosophiae candidatis inculcari nugas sophisticas et commentitias quasdam difficultates, meras ingeniorum cruces. Novum est in publicis scholis aliud responderi secundum viam Thomistarum et Scotistarum, Nominalium et Realium. Novum est illic excludi argumenta quae petita sunt ex divinorum voluminum fontibus, sola vero recipi quae ducuntur ex Aristotele, ex epistolis decretalibus, ex placitis scholasticorum, ex glossematis juris pontificii professorum aut similitudinibus plerunque frigidis ex jure Caesareo detortis. Si novis offendimur, haec vere nova sunt. Si vetera probamus, vetustissima sunt quae nunc offeruntur, nisi forte novum est quod ab Origenis seculo proficiscitur, et vetus est quod ante trecentos annos exortum semper in deterius profecit.

Sed his etiam iniquiores quidam non verentur privatim ac publice atque adeo in sacris etiam contionibus deblaterare, has litteras esse fontes omnium haereseon, non animadvertentes hanc blasphemiam cadere in Hieronymum, Ambrosium et Augustinum aliosque complures, quibus doctoribus gloriatur Ecclesia. Hujusmodi stolidissimas nugas inculcant auribus adolescentium in secretis confessionibus : Cave a Graecis, ne fias haereticus, fuge litteras Hebraeas, ne fias Judaeorum similis, abjice Ciceronem, ne cum illo damneris. O graves admonitiones. Nec cogitant futurum ut haec pueri passim effutiant ridenda cordatis omnibus. Eadem instillant parentum auribus, hoc agentes ut ipsis mandetur liberorum instituendorum cura. Facile imponitur mulierculis et simplicibus idiotis sanctimoniae fuco. Verum ovem nihilo rectius lupo commiseris, quam talibus ventribus liberos. Quid audio ? Valdenses, pauperes a Lugduno, Vuiclevus linguas ac bonas litteras calluerunt ? Deinde num Hieronymus haereticus fuit, quia linguis et omni litterarum genere praecelluit ? Si quis Gallicae duntaxat linguae peritus sua lingua scriberet opiniones haereticas, an protinus admoneremus omnes, ne quis disceret Gallice ? Nuper etiam principum aulis persuadere coeperunt totum hunc tumultum et Lutheranismi et rusticanae seditionis ex linguis humanioribusque litteris esse natum. Habent aulae Midas ac

Thrasones suos, summique principes hoc magis patent talium insidiis, quo magis ingenui sunt quoque vehementius indulgent suis affectibus. Si de haeresi periclitatur qui Graece et Hebraice novit quod Lutherus harum linguarum rudis non est, cur non potius in tuto esse dicitur quod Joannes episcopus Roffensis, quod Hieronymus Aleander Archiepiscopus Brundusinus propugnatares sunt nutantis Ecclesiae, quorum hic omnibus linguis excellit, ille treis linguas aetate jam vergente non vulgari studio amplectitur.

Addunt et aliam calumniam. Forte in secretis admissorum confessionibus adolescentum audiunt aliquid lasciviae, qui morbus peculiaris est illi aetati. Rogant quos auctores legant ; cum audiunt Vergilium aut Lucianum, studiis imputant aetatis aut hominis vitium, traducuntque protinus et aetatem et litteras, quasi vero non multo pejora audiant ab iis qui nullas omnino litteras attigerunt. Etenim, quemadmodum litterarum studium non liberat ab omnibus vitiis, ita negari non potest quin a multis arceat aetatem lubricam. Nihil autem tam sanctum, quin is qui natura improbus est, vertat in occasionem peccandi. Quod si tollendum est quicquid quomodocunque praebet turpitudinis occasionem, cur tantopere laudatur coactus iste caelibatus ? An putant ignotum, quae Lerna malorum hinc nascatur ? Sed quis tandem erit fructus, si studiorum professoribus invicem sese lacerantibus collabantur omnes honestae disciplinae, quod jam magna ex parte factum videmus locis aliquot ? At sine his vita hominum non est hominum sed ferarum. Quid igitur superest, nisi ut linguae bonaeque litterae postliminio redeuntes ac velut a radice repullulantes, civiliter et comiter sese insinuent in sodalitatem earum disciplinarum quae tot jam seculis regnant in Academiis, neque cujusquam studium incessant, sed omnium studia potius adjuvent ? Deferant nonnihil auctoritati professionis, deferant aliquid inolitae et velut in naturam versae consuetudini, deferant aliquid et aetati multorum non facile ad diversa flexili. Quos viderint insanabiles, suo relinquant ingenio, ne majores excitent tragoedias. Qui tractabiliores erunt, hos inescent tempestivis ac

blandis admonitionibus. Sic admoneant, sic adsint, sic corrigant, ut officiosa pedisequa monet, adest, corrigit heram suam.

Merito regina disciplinarum omnium est Theologia, verum haec erit et honestior et instructior, si tam utiles pedisequas qua decet comitate receperit in suum famulitium. Praeclara res est philosophia, sed huic plurimum accederet dignitatis si veteres amicas agnoverit. Honesta hera est jurisprudentia, verum huic ornamenti non parum adferent tam elegantes famulae. Egregia res medicina, sed absque linguarum et veterum litterarum cognitione pene caeca est. Ad hunc modum si sua bona vicissim inter sese communicent, utraeque fient et locupletiores et splendidiores. Monarchas autem illud admonitos velim, ne susurronibus ejusmodi praebeant aures, cogitent potius quantum fructus ac dignitatis ex hoc studiorum genere rebus ipsorum sit accessurum et olim accesserit. Postremo res omnium et publice et privatim erunt feliciores, si suo quisque vicino bonum vicinum praestiterit. Ut ad proverbium redeam, congruit illi quod alibi commemoratum est : Aliquid mali propter vicinum malum, quod usurpavit Demosthenes in oratione contra Calliclean : Οὐκ ἦν ἄρα, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, χαλεπώτερον οὐδὲν ἢ γείτονος πονηροῦ καὶ πλεονέκτου τυχεῖν, id est Non erat quicquam, o Athenienses, perniciosius quam improbum vicinum nec suis contentum esse nactum.

3402. IV, v, 2. Caput artis decere quod facias

Quintilianus libro Institutionum oratoriarum undecimo videtur veluti vulgo celebratum adducere : Caput est artis decere quod facias. Ipsius verba subscribam : Unum etiam his adjiciendum est : cum praecipue in actione spectetur decorum, saepe aliud alios decere. Est enim latens quaedam in hoc ratio et inenarrabilis, et ut vere dictum est, caput esse artis decere quod facias, ita nec sine arte esse nec totum arte tradi potest. Hactenus Fabius. Id usurpare licebit, non solum ubi quid fiet parum decore, veluti si cantillet aut lusitet senex, si praeeat et objurget juvenis, verum etiam cum negabimus quibuslibet quidvis esse decorum. Quod saepenumero videamus

evenire, ut quod ab hoc dictum aut factum placet universis, si idem tentet alius, etiamsi doctior peritiorque, nemo tamen ferat. Id cum quotidie videamus accidere, tamen cur accidat, ratio reddi non potest.

3403. IV, v, 3. Domus recta

Annaeus Seneca libro Epistalarum familiarium decimo sexto : Videbimus quod parum recisum sit, quod parum structum, quod non hujus recentis politurae. Cum circumspexeris omnia, nullas videbis angustias inanes. Desit sane varietas marmorum et conscissura aquarum a cuniculis interfluentium et pau peris cella et quicquid aliud luxuria non contenta decore simplici miscet, quod dici solet, domus recta est. Hactenus Seneca. Quod si locus non vacat mendo, significat vulgo domum rectam vocari, non quidem opulentam et ambitiosam, sed cui nil desit iustae suppellectilis. Ad eundem modum M. Tullius Graecorum linguam ambitiosae meretrici confen, quae multa luxu superfluat, Latinorum honestae ac pudicae matronae, cui nihil deest quod ad honestam pertinet mundiciem.

3404. IV, v, 4. Non est beatus esse qui se nesciat

Idem in eodem opere versiculum hunc e poeta quopiam allegat comico :

Non est beatus, esse qui se nesciat,

haud dubium quin populari sermone jactatum, cum auctoris nomen non adscripserit. Sensus est haud esse satis ut adsit felicitas, ni felicitatem tuam intellexeris. Huc alludens Vergilius :

O fortunatos nimium, bona si sua norint,
Agricolas.

Eodem pertinet quod Martialis inter felicitatis calculos hunc quo que commemorat : Quod sis, esse velis. Quid enim felicius libertate ? Atqui videas non paucos qui sortem deplorent suam, quod in principum aulis locum non inveniant ; miseras se putant, quod servire non liceat. Verum ut beatus non est qui se non putat beatum, ita

bis miser est, qui cum animi malis sit infelix, tamen sibi videtur Felix. Etenim ut qui sanus est et sibi videtur aegratus, non fruitur suo bono, ita qui morbo tenetur, non intelligens suum malum, longissime abest a sanitate, quippe qui usque adeo sanus non sit ut sit etiam insanabilis.

3405. IV, v, 5. **Amicus certus in re incerta cernitur**

M. Tullius in Laelio senarium hunc ex Ennio citat praverbii specie :

Amicus certus in re incerta cernitur.

Quo significatum est amici fidem in rebus adversis explorari. Nam quod cum periculo conjunctum sit, id dubium appellant, pro quo Ennius posuit incertum, affectans ἐναντίωσιν et προσονομασίαν, quibus schematis impendio delectatus est, atque adeo non ipse solum, sed et omnis illa aetas usque ad M. Tullium. Plautus item eum amicum pronuntiat, qui in re dubia juvat. Habent eandem sententiam Hebraeorum proverbia : Omni tempore diligit qui amicus est, et frater in angustiis comprobatur.

3406. IV, v, 6. **Avarus nisi cum moritur nil recte facit**

Omnes ferme Publianas sententias video proverbiorum vice fuisse celebratas, nec injuria sane. Nihil enim illis fingi potest nec argutius nec jucundius. Cujus Mimos ipsi nuper emendatos non gravati sumus brevissimis scholiis explicare. Quamobrem non est animus eos omnes in hunc ordinem asciscere, praeter unum aut alterum, qui mihi praeter caeteros arrident, quorum hic unus est :

Avarus nisi cum moritur, nil recte facit.

Etenim qui sese pecuniae studio addixit, nulli commodus est dum vivit. Sola mors voluptatem et emolumentum adfert haeredi.

3407. IV, v, 7. **Bona nemini hora est**

Arrisit et hic :

Bona nemini hora est, quin alicui sit mala.

Ita fortuna temperavit res mortalium, ut quod huic laetum est, alii pariat dolorem, quod alii lucro est, alii damnum adferat. Nemo ditescit, nisi malo alterius. Nemo vincit in bello, nisi exitio alterius. Nisi mavis pro alicui legere alicubi.

3408. IV, v, 8. **Spontanea molestia**

Celebratur inter Graecos cum primis bellus et elegans trimeter :

Αὐθαίρετος λύπη ᾽στιν ή τέκνον σπορά, id est

Ultroneus dolor est parare liberos.

Dici non potest quantum et quam molestum negotium sit educare filios, praesertim cum adeo pauci sint qui parentum officio respondeant. Verum hanc molestiam non est cui possint imputare, cum liceat caelibem vivere. Longius trahi potest ad eos qui sibi sponte periculum ac molestiam accersunt. Atque adeo similis propemodum conditio est tollentium liberos et scribentium libros. Tuendum, emendandum quod seripseris et tamen non est quem incusemus, cum nobis liberum sit dormire.

3409. IV, v, 9. **Sapiens sua bona secum fert**

Ὁ σοφὸς ἐν αὑτῷ περιφέρει τὴν οὐσίαν, id est

Sapiens opes sibi secum habet semper suas.

A Biantis, ni fallor, apophthegmate natum, qui rogatus cur nihil exportaret rerum suarum ex incendio patriae : Ego vero, inquit, omnia mea bona mecum porto, signifieans ea quae vere nostra sunt intra nos esse, velut eruditionem ac virtutem. Ut rursum quae vere mala sunt nostra, non licet effugere, quantumlibet commutetur locus.

3410. IV, v, 10. **Citius Telegoræ donarim**

Telegoras apud Naxios praedives quispiam ac praepotens erat, cui quod quotidie multa missitarentur, vulgato sermone receptum est, ut venditores parvo

licitantibus dicerent Μᾶλλον προέλοιμι δοῦναι, id est Malim Telegorae dare. Refertur apud Athenaeum libro Dipnosophistarum octavo ex Aristotele. Rem longius prosecuri sumus in proverbio Nullus malus magnus piscis. Nec video quis usus adagionis esse possit, nisi si dicamus officium rectius gratuito collocari penes probos ac magnos, quam mercede penes improbos ac viles.

3411. IV, v, 11. Hecatae cena

Veteres cenam perparcam et impendio frugalem Hecatae cenam appellabant, quod apud inferos tenuissimo victu minimoque cibo eoque vilissimo vivitur, juxta poetarum theologiam. Siquidem umbrae plebeiae malua porroque victitant, Hecate maenides ac triglidas pisces, apud nos contemptissimos, habet in deliciis, ut sibi sacros. Unde et Athenis locum esse dictum Triglam, atque inibi simulachrum Hecates Triglantinae. Alii Triglam illi sacram putant ob nominis rationem a ternione dicti, cum triformis sit et Hecate. Extat apud Athenaeum libro septimo, meminit et octavo. Meminit et Lucianus alicubi. Verum illud expendat erudims lector, an proverbium accipi possit de cena illa, quam singulis mensibus in triviis Hecatae collocabant divites, diripiebant pauperes. Cujus rei meminit etiam Aristophanes in Pluto :

Παρὰ τῆς Ἑκάτης ἔξεστι τοῦτο πυθέσθαι
Εἴτε τὸ πεινῆν βέλτιον, φησὶ γὰρ αὕτη
Τοὺς μὲν ἔχοντας καὶ πλουτοῦντας δεῖπνον κατὰ μῆνα προσαγεῖν,
Τοὺς δὲ πένητας τῶν ἀνθρώπων ἁρπαζειν, πρὶν καταθεῖναι, id est

Hoc ex Hecata si vis didicisse licebit,
Utrum potius ditem esse an egenum, quandoquidem jubet illa
Hos quibus est res quoque benignam mense uno ponere cenam,
Caeterum egenos hanc praedari, prius ac deponere possunt.

Quo quidem loco in hanc sententiam scribit interpres. Olim in triviis venerabantur Hecaten, quod eadem tribus nominibus appelletur, Luna, Artemis et Hecate.

Caeterum sub novilunium divites mittebant cenam vespere, veluti cenam Hecatae in triviis. Pauperes autem esurientes diripiebant ac devorabant quae erant apposita, dicentes quod Hecate comedisset. Itaque congruet, vbi res per tumultum diripitur.

3412. IV, v, 12. **Mens videt, mens audit**

Νοῦς ὁρᾷ καὶ νοῦς ἀκούει, id est

Mens videt, mens audit.

Hemistichium prius videtur carminis trochaici, tetrametri catalectici. Refertur ab Aristotele quasi vulgo jactatum sectionis undecimae problemate 33, ubi proposita quaestione cur noctu acrius audiamus quam interdiu, inter alias causas et hanc reddit, quod interdiu animus variis negotiis distrahitur, qui nisi sit praesens, nec corporis sensus officio suo fungantur, adeo ut mente alienata nec corporis dolorem interdum sentiamus. Et ipse sum expertus in cruciatu dentium aut calculi multo leviorem reddi doloris sensum, si possis animum in aliquam cogitationem alienam intendere : ὥσπερ, inquit, εἴρηται τὸ νοῦς ὁρᾷ καὶ νοῦς ἀκούει. Noctu vero, quoniam oculorum sensus quiescit et animi cogitatio tranquillior est, tum aurium meatus non minus patent nocte quam interdiu nec minus capaces sunt sonorum, sed eos facilius etiam renuntiant animo, quod tum nullis actionibus distrahatur nec oculorum sensu avocetur quemadmodum in die, fit ut acutior sit aurium sensus. Locus erit adagio vbi jubemus quempiam attentum esse, quemadmodum dicimus hic esta et isthic sum, De mente peregrinante nobis dictum est alias.

3413. IV, v, 13. **Thymbra victitans**

Θυμβροφάγοι, id est Thymbra victitantes adagio dicebantur, vel qui tutius ac liberius vitam agerent, vel qui moribus essent parum blandis, vel qui hilariter citraque sollicitudinem parvo contenti viverent, quod thymbra, quam eamdem cunilam dicunt, herbae genus sit quam Plinius non distinguit a satureia, Columella distinguere videtur :

Et satureia, inquiens, thymi referens thymbraeque saporem.

Est autem saporis subamari, in agris passim provenit et pratensis ad remedia praestantior est hortensi, ut auctor est Dioscorides, locis gaudens petricosis. Hortensis cibis aptior. Proverbium recensuit Suidas et Hesychius. Fertur Epaminondas mire frugalem vitam egisse, itaque de prandio parco tenuique dixisse : Τὸ τοιοῦτον ἄριστον οὐ χωρεῖ προδοσῖαν, id est Tale prandium non recipit proditionem. Sensus autem dicti geminus est : vel quia nemo molitur insidias rebus modicis, vel quia qui modicis contenti sunt non facile corrumpuntur ut prodant rempublicam. Amphis apud Athenaeum libro decimo :

Εὐτελὲς γὰρ δεῖπνον οὐ ποιεῖ παροινίαν, id est
Ubi cena frugi est, nulla debacchatio.

Graecus trimeter videtur corruptus inversione duarum dictionum. Restituetur si legas δεῖπνον γὰρ εὐτελές. Et subdit ex Alexide ex prolixis conviviis primum nasci scommata, e quibus fere plus est doloris quam voluptatis. Hinc maledictum. Id regeritur et reciprocatur in dieentem mox a verbis ad verbera. Non ita qui thymbra victitant.

3414. IV, v, 14. Doryphorematis ritu

Graeci δορυφόρημα vocant satellitium illud ex barbarorum faece conductum, quod olim tyranni ad custodiam corporis adhibebant, nunc a regibus magis fastus quam tutelae gratia alitur, nec a regibus modo, verum etiam a summis pontificibus. In tragoediis igitur sic addebatur regum personis δορυφόρημα, ut astarent modo, nihil etiam loquerentur. Unde qui taciti assident δορυφορήματος τρόπον adesse dicuntur. Sic Athenaeus libro quinto : Παρεμβάλλοντός τινα λόγον Πεισιστράτου, χρὴ γὰρ καὶ τοῦτον μὴ παρεῖναι δορυφορήματος, τρόπον, id est Cum injiceret sermonem quemdam Pisistratus ; neque enim oportet hune adesse more doryphorematis, hoc est tacitum et nihil adferentem in medium. Usurpatur a Luciano in libello De conscribenda historia, his quidem verbis : Οὐκοῦν, ὦ φίλων,

ὡς μὴ μόνος ἄφωνος εἴην ἐν οὕτω πολυφώνῳ καιρῷ, μηδ᾽ ὥσπερ κωμικὸν δορυφόρημα κεχηνὼς σιωπῇ περιφεροίμην, id est Igitur amice, ne solus essem mutus in tempore tam vocali, neque veluti comicum doryphorema hians cum silentio obambularem.

3415. IV, v, 15. Musicam docet amor

Plutarchus adducit et hoc adagium trochaico versu expressum :

Μουσικὴν ἔρως διδάσκει, κἄν τις ἄμουσος ᾖ τὸ πρίν, id est

Musicen docet amor, et si fuerit indoctus prius.

Sensus est amorem ad industrjam excitare animum artiumque et omnis elegantiae magistrum optimum esse. Socrates in Convivio Platonis putat animam immersam corpori velut expergisci amoris stimulis, et hinc primos ad honesta impetus capere, tanquam excusso veterno. Unde deum hunc idem Plato παντὸς ἐπιχειρητήν appellat, quod nihil non experiatur. Siquidem e taciturno reddit loquaculum, e verecundo stupidoque comem ac blandum, e negligente diligentem. Extat in hanc sententiam non illepida fabella Boccacii, ni fallor, de Cimone, qui tactus amore puellae, ne posset ut rusticus fastidiri, omni litterarum ac morum genere semet expolivit. Nam Musicen hic sentit litteras quas antiquitas novem Musis dicabat. Allusit ad proverbium Bion in Bucolicis, qui cum multis versibus docuisset, Musas semper esse comites amoris subjicit :

Μάρτυς ἐγών, ὅτι μῦθος ὅδ᾽ ἔπλετο πᾶσιν ἀληθής, id est

Testis ego dictum hoc haud unquam fallere quemquam.

Potest et ad verecundiorem usum detorqueri proverbium, si dicas non mediocrem esse gradum ad discendum amasse praeceptorem. Potest et ad pium, si dicas charitatem esse virtutum omnium magistram, quae nisi adsit, nihil recte feceris

3416. IV, v, 16. Sicyon arrodens, uxor, lacernam texe

Athenaeus libro Dipnosophistarum tertio heroicum hunc ut proverbialem adducit :

Τὸν σικυὸν τρώγουσα, γύναι, τὴν χλαῖναν ὕφαινε, id est

Arrodens sicyon, uxor, subtexe lacernam.

Apparet esse verba mariti jubentis, ut uxor tenui contenta victu perageret opus suum. Nam sicyon vel sicyos bulbi genus est aut certe peponis, nonnulli putant cucumeris. Vox ea propemodum quadrat in hujus temporis principes qui strenue profundunt quod populus esuriens summis laboribus paraverit. Idque suum ius esse putant, ut ceu fuci quidam alienis fruantur sudoribus. Hermolaus Barbarus Corollariis in Dioscoridem, capite 366, videtur aliud divinare, scribens ex Aristotelis sententia plerasque textrices esse impudicas. An sicyos Venerem temperet nescio.

3417. IV, v, 17. Tetigit lapidem a cane morsum

Plinius libro vigesimo nono, capite quinto, de veneno rabidi canis agens : Tanta, inquit, vis mali est, ut urina quoque calcata rabiosi canis noceat, maxime ulcus habentibus. Remedium est fimum caballinum, aspersum aceto et calefactum in vino appositum. Minus hoc miretur, qui cogitet lapidem a cane morsum usque in proverbium discordiae venisse. Hactenus Plinius. Cujus e verbis conjicere licet vulgo creditum fuisse, si quis lapidem a cane morsum contigisset aut calcasset, eum iracundiorem evadere et ad dissidia propensum. Fortassis ita dictitabant in hominem convitiatorem ac rixosum : Hic lapidem calcavit a cane morsum.

3418. IV, v, 18. Erecti

Athenaeus in Dipnosophistarum libro quarto : Καὶ τὸ θαυμάσιον, ὅτι παρείμενοι καὶ καρηβαροῦντες ὑπὸ τῆς μέθης, ὁπότε τι τῶν ἀγομένων θεασαίμεθα, πάντες ἐξενήφιμεν, ὀρθοὶ τὸ δὴ λεγόμενον ἀνιστάμενοι, id est Et

quod dictu mirum, cum depressi essemus et capite gravato temulentia, quoties spectassemus aliquid eorum quae inferebantur, omnes expergiscebamur, recti, quod dici solet, surgentes. Accommodum erit ubi significabimus aliquem toto pectore attentum ad rem quampiam. Erigunt enim se totos et summis nonnunquam insistunt pedibus, qui auscultant aut spectant avidius.

3419. IV, v, 19. **E clibano boves**

Proverbium sapit quod scripsit Aristophanes ἐν Ἀχαρνεῦσι :

Εἶτ’ ἐξένιζεν, παρετίθει δ’ ἡμιν ὅλους
Ἐκ κριβάνου βοῦς, id est
Accepit inde et apposuit totos boves
E clibano nobis.

Usus erit quoties efferemus splendorem convivii aut insignem edacitatem. Consimili figura vocabant hecatomben, id quod aliquanto post sequitur apud eumdem poetam : Καὶ πολυπόδων ἑκατόμβην, id est Et polyporum hecatomben.

3420. IV, v, 20. **Sequitur perca sepiam**

Athenaeus libro septimo nullo auctore refert hujusmodi proverbium :

Ἕπεται πέρκη μελανούρῳ, id est
Comitem sibi ducit sepia percam.

Libro 10 ex Aristophane adducit, nec addit in quem sensum soleat usurpari, nisi quod conjicio dictum de improborum societate. Apud eumdem paulo inferius adducuntur hi versus Numenii, qui de piscibus prodiderit :

Φυκίδας ἀλφηστήν τε καὶ ἐν χροιῇσιν ἐρυθτρόν
Σκορπίον, ἢ πέρκαισι καθηγητὴν μαλανούρον.

3421. IV, v, 21. Feri puer

Athenaeus libro Dipnosophistarum decimoquinto demonstrat olim proverbio solitum acclamari ἴη παιών, quo significabant quempiam suo munere defunctum. Itidem ferme, quemadmodum nos absolutae virtuti gratulantes dicere solemus : Macte animo, macte virtute. Narrat enim, cum quispiam e convivio discessisset probe potus ac magnopere somnolentus, caeteros in eum acclamasse ἴη παιών. Hujus adagii fieri mentionem apud Clearchum in Proverbiis, quod ab hujusmodi natum eventu tradit : cum Latona Apollinem ac Dianam ex Chalcide Delphos deportaret jamque ad Pythonis specum venisset et draco concitus in eos provolaret, Latona puellam ulnis bajulans, Apollinis praesidium implorans clamabat ἵε παῖ, cum is forte fortuna arcum teneret, ac perinde valere ἵε παῖ : quasi dicas ἄφιε παῖ, id est mitte ac percute, fili. Nonnullos deflexis nonnihil vocibus efferre ἵε παιών idque proverbio dici solere, quoties in rebus afflictis opem imploramus. Rursum a1ii putant acclamari hoc pacto feliciter suo perfunctis munere et eo quod expetebant potitis. Caeterum ob assuetudinem non videri proverbium, quod his vocibus solenniter uterentur in sacris Apollinis :

Ἴη παιάν, ἴη παιάν, ἴη παιάν.

Unde et ἰαμβικὸν τρίμετρον ortum existimant, quod et ipsum impetum ac celeritatem habet. Etenim si producas priorem in ἴη, carmen erit hexametrum heroicum ; sin corripias, iambicum. Porro quod apud Athenaeum in ἵε et ἴη et nunc aspiratur, nunc tenuis est, nescio an librariorum incuria factum sit. Ovidius in Arte amandi videtur usurpasse pro acclamatione, qua gratulantur victori votique compoti :

Dicite Paean ! et io bis dicite Paean !
Decidit in casses praeda petita meos.

3422. IV, v, 22. Pulchre fallit vulpem

Παλεύει καλῶς τὴν ἀλώπεκα, id est Decipit pulchre vulpem. Suidas recenset duntaxat nec explicat. Apparet dictum in eum qui dolis captaret astutum, cuique frustra tenduntur insidiae. Nam παλεύειν est arte illectare. Unde et columbae exoculatae, quas aucupes in reti ponunt, quo subsultantes reliquas deceptas alliciant, παλεύτριαι dicuntur. Et qui feris tendunt casses, παλευταί vocantur. At vulpem dolo circumvenire difficile est.

3423. IV, v, 23. Aut piscem olet aut floret

Aut piscem olet aut timallum. Ambrosius Hexaemeron libro quinto, capite secundo, testatur dictum in eum qui bene oleret, quod timallus piscis sit odore gratissimus et aeque fragrans ejusdem nominis flos. Sed praestiterit Ambrosii verba subscribere : Neque te inhonoratum nostra prosecutione timalle dimittam, cui a flore nomen inolevit, seu Ticini unda te fluminis, seu amoeni Atesis unda nutrierit, flos es. Denique sermo testatior, quod de eo qui gratam redolet suavitatem, dictum facete sit aut piscem olet aut florem. Ita idem pronuntiatus est piscis odor esse qui floris. Quid specie tua gratius ? quid suavitate jucundius ? quid odore fragrantius ? Quod mella fragrant, hoc tu corpore tuo spiras. Verum haud scio an pro timallo apud Ambrosium legi debeat tithymallus, cujus varia genera recenset Plinius libro vigesimosexto, capite 8, cujusque subinde meminit Dioscorides locis diversis.

3424. IV, v, 24. Equi dentes inspicere donati

Sunt quaedam et hodie vulgo jactata non indigna quae veteribus adagiis annumerentur, quod genus est illud : non oportere equi dentes inspicere donati. Cum significamus aequi bonique consulendum, qualecunque est, quod non emitur sed gratis donatur. Siquidem equum empturus dentes inspicit, in quibus aetatis indicia certissima sunt, ne circumveniatur. At incivile sit idem facere in equo donaticio. Usus

est tamen hoc proverbio divus Hieronymus in praefatione Commentariorum quos scipsit in epistolam Pauli ad Ephesios. Parum, inquit, eloquens sum. Quid ad te ? Disertiorem lege. Non digne Graeca in Latinum transfero : aut Graecos lege, si ejus linguae habes scientiam, aut si tantum Latinus es, noli de gratuito munere judicare et, ut vulgare proverbium est, Equi dentes inspicere donati. Hactenus Hieronymus. Sed hanc hominum incivilitatem quam incusat Hieronymus, nos nuper et experti et admirati sumus. Dedimus Novum Testamentum, innumeros locos vel emendavimus vel explicuimus, idque non aestimandis vigiliis. Incredibile dictu ut obstrepuerint, ut reclamarint theologi quidam ac monachorum vulgus, quibus is meus labor plurimum adjumenti adferebat. Quorum ut quisque maxime egebat hac mea industria, ita odiosissime reclamabat ingratum hominum genus, quibus si quispiam largiatur prandiolum aliquanto lautius unde distenti ac temulenti discedant, tantum non adorant hominem, et qui tantam utilitatem gratis donat, tot sudoribus constantem, etiam conviciis insectantur.

3425. IV, v, 25. Grata brevitas

Χάρις βαιοῖσιν ὀπεδεῖ, id est

Adjuncta est paruis gratia rebus.

Hemistichium est carminis heroici, specie nimirum proverbiali. Nam idem hodieque sic vulgatum est, ut nihil tritius. Quaedam mole placent ac magnitudine. Sunt quae ob id ipsum grata sunt quod minuta, veluti gemmae quaedam ac sculpturae. Idem usu venit in epistolis ac libris, qui non raro ipsa brevitate redduntur commendatiores, praesertim apud fastidiosos et occupatos. Sunt in deliciis et pumiliones, non ob aliud quam insignem corporis parvitatem.

3426. IV, v, 26. Amicitias immortales esse oportet

T. Livius libro decimo De bello Macedonico et Asiatico, cujus fragmentum debemus aureae Mogontiae, scribit in hunc modum : Vulgatum illud, quia verum

erat, in proverbium venit : Amicitias immortales, inimicitias mortales esse debere. Sic enim legendum esse vel ipse sermonis tenor admonet. Recte quidem admonet proverbium ; verum eo rediere mores mortalium, ut simultates sint immortales, amicitiae plus quam vitreae, plusque possit una Ate quam centum Litae, atque omnium tardissime senescat ira, benevolentia ad quamvis levem occasionem intereat ; quae si sarciatur, nequicquam coit et rescinditur. Arbitror in causa esse quod ab istis philosophis didicimus : commodo publico neglecto, suis quisque privatis commodis servire. In hanc sententiam citat carmen Aristoteles Rhetoricorum libro secundo, quod alibi, ni fallor, retulimus :

Οὐδεὶς ἐραστὴς ὅστις οὐκ ἀεὶ φιλεῖ, id est
Non est amicus quisquis amare desiit.

Citat ibidem et alterum carmen :

Ἀθάνατον ὀργὴν μὴ φύλαττε θνητὸς ὤν, id est
Ne maneat immortalis ira te penes,
Mortalis ipse cum sies.

3427. IV, v, 27. **Ad bonam frugem**

Qui commutatis ad meliora studia moribus resipiscunt, proverbio dicebantur ad meliorem frugem sese recipere. Usurpat M. Tullius in actione pro M. Caelio : Et se ad bonam frugem, ut dicitur, recepisse gravisque homines atque illustris fuisse. Item Plautus in Trinummo :

Certum est ad frugem applicare animum.

Lampridius in Heliogabalo : Milites se parsuros dixerunt, si ad bonam frugem rediret. Unde frugi et bonae frugi dicuntur qui suo funguntur officio, praesertim servi quos ad operam praestandam alimus. Ulpianus ad legem Aquiliam, capite Inde Neratius : Sed si bonae frugi servus intra annum mutatis moribus occisus sit. Idem titulo De quibus rebus ad eundem judicem eatur, capite Si quis servum : Interesse fructuarii videtur, bonae frugi servum esse. Rursum in Digestis libro undecimo,

titulo De servis corruptis, paragrapho Quod ait praetor : Sed utrum ita demum tenetur, si bonae frugi servum perpulit ad delinquendum. Plautus in Cassina :

Credo pol esse, si tu frugi bonae es.

Rursus in Pseudolo :

Cupis me esse nequam, tamen ero frugi bonae.

Nequam opposuit frugi. Nequam enim nulli est usui. Et ita frugi hominem dicimus, quemadmodum nequam, utraque voce indeclinabili. Columella De re rustica, libro primo : Ejusdem agilitatis homo frugi melius quam nequam faciet. Et in Declamationibus frugi filius opponitur luxurioso. Hinc et frugalis dicitur. Sumptum videtur ab agris, qui cultu redduntur frugiferi.

3428. IV, V, 28. Per manus tradere

Quod successione quadam ab aliis ad alios devenit, per manus tradi dicitur ; quod translatum videtur ab his qui navim aut plaustrum exonerent. Idem frequenter fit in militia, velut in Commentario belli civilis primo : Saxa, inquit, praerupta multis locis iter impediebant, ut arma per manus necessario traderentur militesque inermes sublevati alii ab aliis magnam partem itineris conficerent. Rursus Belli Gallici libro septimo : Quidam ante portam oppidi Gallus per manus sebi ac picis traditas glebas in ignem e regione turris projiciebat. In eodem : Nonnullae de muris per manus demissae. Item libro octavo : Tale consilium sui recipiendi inierunt : fasces vbi consederant, per manus stramentorum ac virgultorum, quorum summa erat in castris copia, inter se traditos ante aciem collocaverunt. Verum hic nullus est tropus. Qui quoties accedit, transit in speciem proverbialem, quomodo frequenter obvium est apud auctores. Velut apud Fabium libro duodecimo : Non ea modo quae conscripta sunt historiis aut sermonibus velut per man us tradita, quaeque quotidie aguntur nosse, verum ne ea quidem quae a poetis ficta sunt negligere. Item Livius libro Ab Urbe condita 5 : Etiam si nobis cum vrbe simul positae traditaeque 1 per manus religiones nullae essent. Idem libro nono : Tum disciplina militaris, jam inde

ab initiis vrbis tradita per manus, in artis perpetuis praeceptis ordinatae modum venerat. M. Tullius in oratione De provinciis consularibus : Nam ut C. Julius omnibus a senatu eximiis ac novis rebus ornatus per manus hanc provinciam tradat et cui minime vos velitis. Quin et iureconsultis per manus tradi dicitur, quod de manu in manum datur. Veluti Papinianus libro Pandectarum 29, titulo De jure codicillorum : Quod per manus traditum est, codicillis haereditatem dari non posse rationem illam habet et caetera. Plautus in Trinummo : E manibus dedit ipse mihi in manus. De epistola loquitur. Fit autem iucundius quoties ad res animi proverbium accommodatur, quemadmodum cum dicimus institutum aut opinionem aut consuetudinem aut disciplinam aliquam per manus traditam ad nos venisse.

3429. IV, v, 29. De manu in manum

Ut non arbitror idem esse cum superiori, ita non usquequaque dissimile est quod scribit Cicero libro Epistolarum familiarium septimo : Totum denique hominem tibi trado de manu, ut aiunt, in manum tuam istam et victoria et fide praestantem. Traduntur enim et qui commendantur. Terentius : Hanc in manum dat. Item Horatius : Ut tibi se laudare ac tradere coner. Item : Hunc hominem velles si tradere.

3430. IV, v, 30. Mira de lente

Rodolphus Agricola, vir immortalitate dignus, libro Dialectices tertio testatur apud Graecos proverbio dici solere egregia de lente, quoties res humilis et pusilla magnificis laudibus attolleretur, perinde quasi lentem minutum ac vile legumen splendidis encomiis efferas. Opinor Graecis efferri hunc in modum : Δεινὰ περὶ φακῆς.

3431. IV, v, 31. Non una manu capere

Οὐ τῇ ἑτέρᾳ ληπτέον, id est Non una tantum manu capiendum. De re lubrica variaque captuque difficili. Nam hujusmodi solemus utranque admovere manum. Usus est Plato in Sophista : Ὁρᾷς οὖν ὡς ἀληθῶς λέγεται τὸ ποικίλον εἶναι τοῦτο τὸ θηρίον καὶ τὸ λεγόμενον οὐ τῇ ἑτέρᾳ ληπτέον, id est Vides igitur vere dici, bestiam hanc esse variam, neque (quod dici solet) unica manu capiendam. Sumptum est a venatu, in quo ferae quaedam miris artibus ex ipsis venantium manibus frequenter elabuntur, quibus adsimilem putat hominem sophistam, ad elabendum omnibus dolis instructum. Accommodari potest et ad opimum sacerdotium, quod nemo facile assequitur, nisi summa vi adnitatur.

3432. IV, v, 32. Omnes laqueos effugere

In eodem dialogo non dissimilem huic allegoriam adducit, veluti proverbio jactatam : Difficile omnes laqueos effùgere. Quod ipsum a venatu translatum est, in quo sic undique saepiuntur exitus, ut necesse sit feram in aliquas insidias incidere. Ὀρθὴ γὰρ ἡ παροιμία, τὸ τὰς ἁπάσας μὴ ῥᾴδιον εἶναι διαφεύγειν, id est Siquidem recte habet proverbium, quo dicitur haud facile esse omnes laqueos effugere.

3433. IV, v, 33. Hostes domesticus

Rursum in eodem domesticum hostem proverbio solitum dici testatur, ubi malum non aliunde proficiscitur, sed ex nobis ipsis nascitur, velut cum quis ipse se prodit aut redarguit, ipse sua bili aut livore sese conficit : Οὐκ ἄλλων δέονται τῶν ἐλεγχόντων, ἀλλὰ τὸ λεγόμενον οἴκοθεν τὸν πολέμιον καὶ ἐναντιωσόμενον ἔχοντες, id est Non opus habent aliis qui redarguant, sed juxta proverbium, cum domi hostem habeant, quique sit aduersaturus etc. Agit, opinor, de sophista, qui cum sit loquax, ipse ex sese praebere solet quo revincatur.

3434. IV, v, 34. Capere civitatem

Plato in eodem dialogo significat proverbio dici solere : capere sive expugnare civitatem, qui rem difficilem esset assecutus. Neque enim civitas primo statim impetu capitur. Illic hospes animat Theaetetum, ut quod instituit persequatur, eo quod qui ad leviores difficultates aut haeret aut resilit, nunquam aliquid perficiet in eo quod est disputationis caput. Verba Platonis sic habent : Θαρρεῖν, ὦ Θεαίτητε, χρὴ τὸν καὶ σμικρόν τι δυνάμενον εἰς τὸ πρόσθεν ἀεὶ προϊέναι. Τί γὰρ ὅ γ' ἀθυμῶν ἐν τούτοις δράσειεν ἂν ἐν ἄλλοις ; ἢ μηδὲν ἐν ἐκείνοις ἀνύττων ἢ πάλιν ἐς τοὔπισθεν ἀπωσθείς, σχολῇ που τὸ κατὰ τὴν παροιμίαν λεγόμενον, ὅ γε τοιουοῦτος ἄν ποτε ἕλοι πόλιν, id est Confidere oportet, Theaetete, fore ut qui vel paululum aliquid potuerit, semper ultra progrediatur. Quid enim facturus sit in aliis qui in his animum desponderit ? aut nihil in illis efficiens aut retrocedere etiam compulsus, haud unquam ille talis urbem, quod dici solet, ceperit. In bello facile est in excursionibus aut pagorum incendiis aliquid designare, at munitas urbes expugnare perdifficile est. Simile est illi : Timidi nunquam statuerunt trophaeum.

3435. IV, v, 35. Divinum excipio sermonem

Plato libro de Republica sexto demonstrat proverbii vice in ore fuisse vulgo Θεῖον ἐξαίρω λόγον, id est Divinum excipio sermone ; quoties, opinor, gloriosius aliquid dictum esset, ominis gratia deos excipiebant, qui nihil non possunt et quibus nemo praescribit. Platonis verba subscribam : Οὔτε γὰρ γίνεται οὔτε γέγονεν οὐδ' οὖν μὴ γένεται, ἀλλοῖον ἦθος πρὸς ἀρετὴν παρὰ τὴν τούτων παιδείαν πεπαιδευμένον, ἀνθρώπειον, ὦ ἑταῖρε. Θεῖον μέντοι κατὰ τὴν παροιμίαν ἐξαίρω λόγον, id est Neque enim sunt neque fuerunt neque futuri sunt mores aliter ad virtutem instituti quam ad horum institutionem. De humanis loquor, amice, at divinum juxta proverbium excipio sermonen. Apparet esse fragmentum carminis iambici Θεῖον ἐξαίρω λόγον, fortassis ex Homero natum :

Θεοὶ δέ τε πάντα δύνανται, id est

Divi tamen omnia possunt.

Accommodari potest ad summos principes, veluti pontificem aut cardinales aut monachos.

3436. IV, V, 36. Una pertica

Una pertica, pro eo quod est eadem opera. Plinius Secundus libro octavo, epistola secunda : Nam regione, inquit, tota et novitas remissionis et forma laudatur, ipsis etiam quos non una, ut dicitur, pertica, sed distincte gradatimque tractavi. Quanto quis melior et probior, tanto mihi obligatior abit, expertus non esse apud me

Ἐν δ' ἰῇ τιμῇ ἠμὲν κακὸς ἠδὲ καὶ ἐσθλός, id est

Vir malus ac fartis pretio ducuntur eodem.

Sumptum videtur ab his qui metiuntur agros. Perticam posuit pro decempeda. Nam Servius Sulpicius, ut indicat Festus Pompeius, dixit perticam esse lineam qua dividuntur agri. Et versus est Homericus, libro Iliados IX, quem alibi recensuimus atque exposuimus.

3437. IV, V, 37. Sarta tecta

Sarta tecta, pro consummatis probeque curatis et in quibus nihil sit omissum, ex solennibus verbis jureconsultorum abiit in proverbium. Plautus in Trinummo :

Ne tibi aegritudinem, pater, parerem, parsi sedulo.

Sarta tecta tua praecepta usque habui mea modestia.

M. Tullius, libro Epistolarum familiarium decimotertio : Hoc mihi da atque largire, ut Marcum Curium sartum et tectum, ut aiunt, ab omni incommodo, detrimento, molestia, syncerum integrumque conserves. Idem in Verrem actione tertia : In sartis tectis vero quemadmodum se gesserit, quid ego dicam ? Idem in contione ad populum priusquam iret in exilium : Si igitur aliquo tempore his hominibus consuluistis quorum animus est religionis pietate defunctus, debetis mihi quoque

prospicere, qui numini deorum consecratum sartum tectum ab omni periculo conservavi. Idem in Verrem actione eadem : Quapropter ita me de praeturae criminibus auditote, ut ex utroque genere, et juris dicendi et sartorum tectorum exigendorum, ea postuletis quae maxime digna sunt eo reo. In eadem : Quaesivit quis aedem Castoris sartam tectam deberet tradere. Aliisque locis compluribus, velut in eundem Verrem actione quinta. Ulpianus libro Pandectarum primo, titulo De officio pro consulis et legati, capite Si in aliquam : Aedes sacras et opera publica circumire inspiciendi gratia, an sarta tectaque sint vel an aliqua refectione indigeant. Item Celsus Pandectarum libro VII., titulo De usu fructu, capite Hactenus, loquens de reficiendis aedificiis : Hactenus tamen, inquit, ut sarta tecta habeat, si qua tamen vetustate corruissent, neutrum cogi reficere. Ac mox : Unde Celsus de modo sarta tecta habendi quaerit etc. Rursus libro quadragesimo octavo, titulo ad legem de repetundis, capite Lex Julia : Illud quoque cavendum ne in acceptum feratur opus publicum faciendum, frumentumve publice dandum, praebendum, apprehendendum, sarta tecta tuenda, antequam probata, perfecta, praestita legerint. Festus Pompeius docet veteres sarte dixisse pro integre, quamobrem et opera publica quae locantur ut integra tecta praestentur, sarta tecta locantur. Nam sarcire est integrum facere. Sed Festus legisse videtur sarte tecta pro integre tectis, nisi forte legendum est in prioribus sarta et integra.

3438. IV, V, 38. Pulmo primus venisset

Pulmo prius venisset dictum est olim in lentos ac cessatores. Opinor quod pulmo, cum perpetuo moveat, nunquam tamen loco se promovet. Plautus in Epidico :

Dii immortales soccos iussi adimere pedibus. Pulmo enim,
Quod perhibent, prius venisset quam tu advenisti mihi.

3439. IV, v, 39. Pedem conferre

Pedem conferre a militia sumptum. Usurpatur, ubi propius acceditur ad rem. Cicero in actione pro Plancio : Non possum magis conferre pedem, ut aiunt, aut propius accedere. Hujus obiter et alibi meminimus ex Quintiliano. Sumptum videtur ex Homero apud quem illud frequens est : ἐγγὺς ἰόντες, id est prope venientes, hoc est comminus congressi. Idem non minus jucunda figura extulit Vegetius De re militari libro tertio, capite XIV : Prima autem et secunda acies, cum ad spathas et pila, ut dicitur, ventum fuerit, totum sustinet bellum. Spathas autem vocabant gladios longiores, quemadmodum pila hastas breviores, nimirum quinque semis pedum, quae deinde spicula sunt dicta. Auctor Modestinus. Hujusmodi pugnae genus describit Q. Curtius libro tertio : Ergo cominus coacti conserere, gladios impigre stringunt. Tum vero multum sanguinis fusum est. Duae quippe acies ita cohaerebant, ut armis arma pulsarent, mucrones in ora dirigerent. Non timido, non ignavo cessare tum licuit : collato pede quasi singuli inter se dimicarent, in eodem vestigio stabant, donec vincendi locum sibi facerent. Et Maro : Haeret pede pes densusque viro vir.

3440. IV, v, 40. Qui multum obfuit

Sicut ejusdem artificis est egregie mentiri et vera dicere, ita ejusdem est prodesse plurimum ac laedere. Id olim proverbio jactatum fuisse testatur Thucydides libro sexto in oratione Alcibiadis : Τοῦτον δὴ ὑπὸ πάντων προβαλλόμενον λόγον, ὡς εἰ πολέμιός γε ὢν σφόδρα ἔβλαπτον, καὶ ἂν φίλος ὢν ἱκανῶς ὠφελείην, id est Dictum videlicet illud quod ab omnibus usurpatur, quod si hostis cum essem vehementer nocui, etiam si sim amicus, magnopere quivero prodesse.

3441. IV, v, 41. Non vulgari ancora nititur

Demosthenes in oratione pro Ctesiphonte : Οὐκ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁρμεῖ τοῖς πολλοῖς, id est Non eadem ancora nititur qua vulgus, significans illum novis

minimeque vulgaribus praesidiis niti. Suidas admonet esse proverbium et subaudiendum ancoram.

3442. IV, v, 42. Non pluris quam simias

Simia, ridiculum animal et vulgo contemptum, non uni proverbio locum fecit. Dion Prusensis in libro De Troja non capta : Quos ego, inquit, non pluris facio quam, ut dici solet, simias.

3443. IV, v, 43. Aspis a vipera

Tertullianus libro Adversus Marcionem tertio proverbii titulo refert : Aspis a vipera, cum pessimus a pessimo sumit mali quippiam. Desinat, inquit, nunc haereticus a Judaeo, aspis, quod aiunt, a vipera mutuari venenum. Refertur autem inter Diogenis apophthegmata, qui conspicatus duas feminas inter se conferentes clam sermonem, protulit versiculum e comoedia quapiam, opinor, sumptum :

Ἀσπὶς παρ’ ἐχίδνης φάρμακον δανείζεται, id est
Sumit venenum a vipera aspis mutuo.

Utriusque serpentis venenum immedicabile pariterque noxium, nisi quod viperae morsus magnis enecat cruciatibus, aspidis adeo nullum adfert dolorem, ut nec voluptas desit, si Plinio credimus. Est autem aspidis genus quod absque morsu conspuens hominem veneno perimit, unde Graecis dicta πτύας. Usus erit quoties qui per se malus est, contagio mali fit deterior.

3444. IV, v, 44. Neque intus neque foris

Irenaeus libro I, capite nono, refert hoc proverbium, dicens hoc quadrare in mulierculas quasdam quae, cum intelligerent se fuisse delusas a discipulis Valentini, non tamen se committebant Ecclesiae ut remedio paenitentiae reciperentur in consortium unde discesserant, sed inter utrunque degentes nec Valentinianis

adhaerebant nec Ecclesiae sese reconciliabant. Simili figura dicunt hodie neque caro est neque piscis, de homine qui sibi vivit nec ullarum est partium.

3445. IV, v, 45. De toga ad pallium

Certe speciem habet proverbii, quod refert Tertullianus in libello De pallio : Haec nimirum indignitas erit a toga ad pallium. Cujus duplex erit usus, vel cum ad diversum vitae genus sese contulerit aliquis, vel cum a fortuna honestiore ad humiliorem, velut si quis ex aulico fiat monachus aut e praefecto paedagogus, e consule rhetor. Toga Romanorum erat, pallium Graecorum. Post pallium coepit esse gestamen philosophorum. Confine illi : Ab equis ad asinos.

3446. IV, v, 46. Extrema linea

Quoniam olim initium unde cursus incipiebatur ducta linea notabatur, rursus extremum linea signabatur, idcirco a linea incipere sive ad lineam redire dicebantur qui rem ab initio repetebant. Et quod in quaque re postremum est, extremam lineam appellabant. Ita Terentianus Phaedria :

Postremo extrema linea / amare nonnihil est.

Et Tertullianus, libro quem adversus Hermogenem scripsit, vocat eum ignorantium extremam lineam, quod ultimus esset haereticorum. Siquidem adhuc erat in vivis, cum ea scriberet Tertullianus.

3447. IV, v, 47. Caecus et claudus non intrabunt templum

Recensetur libri Regum secundi capite quinto, cum David omnium tribuum consensu suscepisset regnum totius gentis Israeliticae jamque constimisset regiam suam statuere in monte Sion, quae tum erat arx Hierosolymae, quam id temporis obtinebant Jebusaei, denuntiatum est illi a lebusaeis non futurum ut ingrederetur urbem ni prius amovisset caecos et claudos. Id ubi factum esset, abiit in proverbium : Caecus et claudus non intrabunt in templum. Nec satis convenit inter interpretes

quid hoc loco sibi velit caecus et claudus. Quidam existimant per contemptum dictum : Huc non ingredieris nisi sustuleris propugnatores moenium quibus tuendis sufficiunt caeci claudique nostri. Hebraei solent affingere fabulas per quas explicent nodum quaestionis. Aiunt in moenibus urbis positas fuisse duas imagines, Isaac et Jacob, quorum ille legitur caecutisse senio, hic claudicasse ex lucta cum angelo. Has ideo collocatas, ut essent monumentum foederis quod olim pepigerant cum Abraham, qua de re meminit libri Geneseos caput vigesimumprimum. His igitur sublatis capta est arx, et natum proverbium cujus sensum non satis perspicio. Nam quod in Levitico caecus et claudus arcentur a sacris ministeriis templi, non video quid faciat ad hanc historiam. Si divinare licet, fortassis in summis tectis aedium erant imagunculae quales solent imponi fastigiis aedificiorum. Eas vulgo caecos et claudos appellabant, quod nec ambularent affixae nec cernerent. Non patebat igitur ingressus in aream, nisi transcensis aedium fastigiis. Proinde David praemii loco promisit militiae principem futurum : quisquis primus contigisset domatum fistulas. Fortassis adagio locus erit, quoties excluditur aliquis ab honore velut indignus. Merita enim excluduntur qui videbantur excludere. Et hujusmodi imagines in templorum tectis affiguntur foris, cum ipsum templum nunquam ingrediantur.

3448. IV, v, 48. Homini diligenti

Homini diligenti semper aliquid superest. Chrysostomus homilia in Joannem 19. refert hoc dictum ut tritum vulgi sermone proverbium. Qui vere diligens est in negotio, nunquam sibi satisfacit, semperque videt aliquid quod operi coepto adjiciat, cum ignavis quicquid egerint nimium videatur.

3449. IV, v, 49. Fuit et mandroni ficulna navis

Ἐγένετο καὶ Μάνδρωνι συκίνη ναῦς, id est Fuit et Mandroni ficulna navis. In eos dici solitum qui praeter meritum ad felicitatem atque opes evecti pristinae conditionis non meminerunt, sed praesenti rerum successu insolentius abutuntur, ita

ut fere mos est τοῖς νεοπλούτοις, id est iis qui ad novas divitias ex infima fortunae conditione provehuntur. A Mandrone quodam sumptum, qui indignus et immerens ex naviculario factus est imperator. Navim autem ficulnam per contemptum dixit. Nam ficulnum in genere vocant Graeci quicquid imbecille aut contemnendum significare volunt.

3450. IV, v, 50. **Lupus in fabula**

Hoc proverbium cum in prima aeditione, quae Lutetiae prodita est, non indiligenter esset a nobis explicatum, tamen nescio quo casu videtur omissum in caeteris aeditionibus. Solitum est autem dici quoties is, de quo confabulatio est, de improviso intervenit. Quod inde sumptum putat Donatus, interpres Terentii, quod lupus ei quem prior viderit vocem adimere dicitur, ut cum cogitatione, in qua prius fuerat, simul et vocem amittat et verba. Nec desunt qui hujus seu rei seu opinionis causam philosophicam reddere conentur, videlicet quod lupus natura sit hostis homini, et ideo spiritus quosdam ac vim nativam ab illius oculis proficiscentem in eum quem conspexit inopinato vires illius obstupefacere, atque hinc esse subitum silentium. Donatus huc pertinere putat, quod alibi citatum est a nobis, Theocriticum illud : Λύκον εἶδες. Rursum illud Maronis : Lupi Moerim videre priores, cum vocem per aetatem ademptam pastor quereretur. Sunt qui ex nutricum fabulis natum existimant, quae narrant ludificato puero terrore lupi verum lupum a cavea paulatim venisse ad limen cubiculi. Nam est et in apologis matrem, ut puerum vagientem compesceret, lupum frequenter inclamasse, ut nisi desineret plorare devorandum auferret. Tandem lupum spe praedae venisse, sed frustra hiantem abiisse, hac tantum sententia doctiorem non esse fidem habendam feminae pollicenti. Nam hoc, opinor, sensit Donatus. Locus enim in libris evulgatis non videtur carere mendo. Tertiam opinionem rejicit Donatus, quae putat hinc natum : cum in Neviana fabula repraesentaretur quomodo Romulus et Remus aliti sint a lupa, repente verum lupum actioni intervenisse, quo factum ut subitum esset totius fabulae silentium, quod talis

spectator inexpectatus intervenisset. Sic usus est Terentianus Syrus in Adelphis, silentium innuens Ctesiphoni quod Demea pater adolescentis, quem ruri esse credebat, praeter expectationem adesset. Festivius autem usus est Plautus in Sticho :

Atque eccum, inquit, tibi lupus in sermone praesens esuriens adest.

Loquitur enim de parasito Gelasino, qui fratribus de ipso confabulantibus derepente intervenit. Addit enim proverbio gratiam allusio ad hominis edacitatem, quemadmodum apud Theocritum ad nomen adolescentis, de quo dicitur : Λύκον εἶδες. Utitur et M. Tullius epistola ad Atticum, libro 13 : De Varrone loquebamur, lupus in fabula. Venit enim ad me. Fere fit autem ut, quoties interveniat de quo colloquimur, obmutescamus, propterea quod sive laudabatur, pudet in os dicere quod recte narratur de absente, sive vituperabatur, timemus offendere.

3451. IV, v, 51. Prolixius Illiade

Μακρότερα τῆς Ἰλιάδος λαλῶν, id est Prolixiora Iliade loquens. Refert Julius Pollux, libro De rerum vocabulis sexto, capite vigesimosexto, adjungens ei, quod alibi docuimus, competere in homines vehementer garrulos : Τὸ ἐκ Δωδώνης χαλκεῖον et Ἀράβιος αὐλός ; sic enim ibi refertur. Hunc in sensum usus est et Aeschines in Demosthenem, qui locus nobis alibi citatus est. Non dissimile est huic Ilias malorum. Sed quoniam hoc congruit immensis malis, quod nunc referimus immodicae loquacitati, separare visum est ob usum diversum. Est autem Ilias nobile opus Homeri, quo Trojae captae historiam libris vigintiquatuor explicat, cum Vergilius duodecim libris complexus sit quod ex utroque opere visum est decerpere.

3452. IV, v, 52. Apud novercam queri

Qui deplorant infelicitatem suam apud eos qui nihil auxilii sint laturi, vel gavisuri magis conquerentium malis, apud novercam queri dicuntur, quod novercae fere male velint privignis. Ballio leno in Pseudolo Plauti :

Nam isthuc quod nunc lamentare, non esse argentum tibi,

Apud novercam querere.

Leno pro se supposuit novercam. Quod dictum Pseudolus simulans se non intelligere : Eho, inquit, an unquam hujus nupsisti patri ?

3453. IV, v, 53. Animus habitat in auribus

Veteres animo sedem in oculis dedere, plerique in corde. At Herodotus in Polymnia, juxta vulgi sermonem ut videtur, docet animum habitare in auribus, quod qui bene audiunt, voluptate afficiantur, qui secus, exacerbentur. Herodoti verba subscribam : Καὶ νῦν τοῦτό γε ἐχεπίστησο· ὡς ἐν τοῖσιν ὠσὶ τῶν ἀνθρώπων οἰκέει ὁ θυμός, ὃς χρηστὰ μὲν ἀκούσας, τέρψεως ἐμπιπλέει τὸ σῶμα, ὑπεναντία δὲ τουτοισὶ ἀνοιδέει, id est Et nunc illud sane discito, quod in auribus hominum habitet animus, qui cum bona audierit, voluptate corpus implet, cum his diversa molestia afficit. Opinor hunc esse sensum adagii, quod ex his quae audimus maxime placatur aut irritatur animus. Nam hac potissimum iter est ad animum hominis. Comiter ac blande dictum saepe atroces iras vertit in benevolentiam et asperior sermo provocat capitales inimicitias. Quin et convitio quidam jugulantur, non aliter quam ferro aut veneno. Proinde pestilentissimum homicidarum genus est, quod hoc seculo potissimum regnat, qui venenum aspidum portant in lingua et qui idem peragunt lingua quod sicarii ferro.

3454. IV, v, 54. Inscitia confidentiam parit

Ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει, id est Inscitia quidem confidentiam, prudentia vero contationem parit. Extat apud Thucydidem libro Peloponnesiaci belli secundo. Divus Hieronymus in epistola ad Evagrium ita refert : Imperitia confidentiam, eruditio timorem creat. Refert et Plinius Epistolarum libro quarto : Sicut ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκον φέρει, ita recta ingenia debilitat verecundia, perversa confirmat audacia. Utitur eodem et Lucianus in Nigrino, ut dubium non sit quin haec sententia fuerit olim vulgi sermone protrita.

Cognitio rerum reddit hominem constantiorem ad aggrediendum negotium. Hinc nimirum est, quod iuventus audacior est quam senectus et, ut docet Quintilianus, fortius dicunt qui minus habent artis, cum interim cordatus orator ac periculum intelligens initio trepidet. Et qui minus sapiunt, minus habent pudoris. Et qui nondum didicere quid sit scire, nullius rei sibi non arrogant scientiam. Denique maxime bellum affectant, qui quid sit bellare nunquam experti sunt. Quemadmodum hodie sub adolescentibus principibus misere tumultuatur orbis.

3455. IV, v, 55. Non statim finis apparet

Herodotus in Polymnia significat hoc olim proverbio dici solitum : Non statim cum principio apparere rei exitum. Καὶ τὸ παλαιὸν, inquit, ἔπος, ὡς εὖ εἴρηται, τὸ μὴ ἅμα ἀρχῇ τὸ τέλος καταφαίνεσθαι, id est Et vetus adagium, quo recte dictum est non statim cum initio apparere finem. Conveniet in quorundam praeproperas spes, qui negotio vix coepto, statim arbitrantur se rem factam habere, cum saepe exitus non respondeat initiis. Vulgi jocus est in Batavum quendam, qui jussus sumere catapotia rogavit medicum quid essent effectura. Cum medicus respondisset fore ut moveretur alvus, devoravit moxque nondum egresso medico clamavit se cacaturire, nimirum suspicans statim apparere finem una cum principio. Alter quidam ejusdem sapientiae, cum a parentibus missus esset in Galliam ut Gallice disceret, cum illic egisset quatriduum, querebatur apud suos quod nondum loqueretur Gallice, putans hanc vim habere solum ipsum, ut quisquis adisset Galliam, ilico Gallice loqueretur. Sunt et hujusmodi quidam, qui simulatque filius triduo versatus est in ludo litterario, mirentur eum nondum scire litteras queranturque operam simul et impensam perisse. Poterit ad seria torqueri. Rebus honestis strennue vacandum, ut olim liceat egregiorum laborum optimam messem metere. Semper in hac vita recte faciendum, olim non defutura praemia, etiam si non contingant in hoc mundo.

3456. IV, v, 56. **Philippide tenuius**

Athenaeus libro Dipnosophistarum duodecimo ostendit Philippidem, comoediarum scriptorem, sic tenui fuisse corpore ut etiam πεφιλιπῶσθαι dixerint pro maeruisse. Refert autem proverbium ex Aristophonte : Ἐν ἡμέραις αὐτὸν τρισὶν ἰσχνότερον ἀποφανῶ Φιλιππίδου, id est Intra triduum graciliorem ilium reddam Philippide. Rursus ex Menandro :

Ὁ λιμὸς ὑμῶν τὸν καλὸν τοῦτον δακὼν
Φιλιππίδου λεπτότερον ἀποδείξει νεκρόν, id est
Vestrum ubi fames formosulum hunc momorderit,
Reddet cadaver maerius Philippide.

Rursus ex Alexide citat hoc dictum :

Ψυκτηρίδιον Φιλιππίδου λεπτότερον, id est
Poculum Philippide gracilius.

Accommodabitur non invenuste ad orationem jejunam aut disputationem otiosae subtilitatis.

3457. IV, v, 57. **Quae semel ancilla, nunquam hera**

Ut vulgo jactatum refertur in Graecis Epigrammatis, libro primo, titulo Palladae :

Μή ποτε δουλεύσασα γυνὴ δέσποινα γένοιτο
Ἐστὶ παροιμιακόν, id est
Si qua ancilla semel fuit, haud unquam dominetur,
Ut proverbium habet.

Videtur ideo dictum quod, qui ex humili fortuna subvehuntur ad res amplas, soleant esse caeteris insolentiores minusque tolerabiles quam qui felices nascuntur.

3458. IV, v, 58. **Exurere mare**

Admonuimus ἀδύνατα ferme pertinere ad cognationem proverbiorum. Quod genus est illud quod refert Vergilius, Aeneidos libro nono :

Maria ante exurere Turno
Quam sacras dabitur pinus.

Nec dissimile est quod habet Propertius :

Tu prius et fluctus poteris siccare marinos
Altaque mortali detrahere astra manu.

3459. IV, v, 59. **Obedientia felicitatis mater**

Aeschylus in Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις :

Πειθαρχία γάρ ἐστι τῆς εὐπραξίας
Μήτηρ, γυνὴ σωτῆρος, ὧδ’ ἔχει λόγος, id est
Felicitatis mater obedientia,
Conjunxque, ut aiunt, sospitatoris Jovis.

Fingit poeta Jovem sospitatorem, cujus beneficio contingat salus, huic esse uxorem cui nomen πειθαρχία. Id sonat obedientiam, sed proprie qua paremus magistratibus ac principibus ; ex horum conjugio natam esse filiam, cui nomen εὐπραξία, id est felicitas. Principis est consulere saluti civium, id conatur bonis et aequis legibus. Populi est obtemperare, si velit esse felix. Sed utinam non·essent Joves ὀλέθριοι, quibus uxor esset ἅρπυια et filia δυστυχία.

3460. IV, v, 60. **Ver ex anno tollere**

Ἐκ τοῦ ἐνιαυτοῦ τὸ ἔαρ ἐξαιρεῖν, id est Ver ex anno tollere dicebatur qui id quod in negotio quopiam erat praecipuum tolleret. Meminit Herodotus in Polyhymnia. Lacedaemonii et Athenienses missis in Siciliam legatis petebant a Gelone Syracusano et societatem et suppetias adversus Xerxem bellum inferentem

Graeciae. Nec recusavit Gelo, modo se imperatorem vel maritimarum rerum vel terrestrium copiarum constituerent, quam conditionem cum repudiarent legati, jussit eos ilico discedere ac renuntiare Graecis Ὅτι ἐκ τοῦ ἐνιαυτοῦ τὸ ἔαρ αὐτῇ ἐξῄρηται, id est Ver ipsis ex anno sublatum esse, videlicet illud subindicans : suum exercitum praecipuum esse Graeciae florem ac robur, qui si deesset, defuturum illi quod esset praecipuum. Ver enim anni praecipua pars est. Meminit Aristoteles libro Rhetoricorum tertio inter metaphorarum genera. Rursus Rhetoricorum libro primo ostendit hoc dictum esse Periclis in epitaphio, qui dixerit : Τὴν νεότητα ἐκ τῆς πόλεως ἀνῃρῆσθαι ὥσπερ τὸ ἔαρ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐξαιρεθείη, id est juventutem e republica sublatam esse, perinde ac si ver ex anno tolleretur. Potest deflecti longius, ut dicantur ver eximere anno qui linguarum ac bonarum litterarum peritiam sustollant e scholis.

3461. IV, V, 61. Etiam si Cato dicat

Plutarchus in Vita Catonis narrat tantam Catonis apud populum fuisse fidem et auctoritatem, ut de rebus incredibilibus proverbio diceretur : Τοῦτο μὲν οὐδὲ Κάτωνος λέγοντος πιθανόν ἐστιν, id est Istuc incredibile est, etiam si dicat Cato. Et orator quidam, cum hyperbolicos diceret uni testi non esse credendum, adjecit ne Catoni quidem. M. Tullius epistola ad Atticum, libro secundo : Quid Cato ille noster, qui mihi unus est pro centum milibus. Similis erat auctoritas Aristidis apud Athenienses ac Xenocratis, cui uni populus remisit jusjurandum, cum alioqui nullus illic testis admitteretur absque jurejurando. Huic affine est : Nec jurato istuc crediturus sim.

3462. IV, V, 62. Decipienti semel

Suspicor esse vulgo jactatum apud Italos quod refert Joannes Campanus, vir suo seculo magnus et admirabilis ingenii, libro De fugienda ingratitudine secundo : Decipienti me semel, dii male faxint, faxintque bene, si bis idem deceperit. Quod

semel falli perfidiae decipientis par sit imputari, verum qui semel expertus rursum fidem habuerit eidem, dignus videatur qui fallatur. Confine est illi quod alibi recensuimus :

Improbe Neptunum accusat, qui iterum naufragium facit.

Quoniam Campanus erat variae reconditaeque lectionis, fieri potest ut hoc dictum alicubi citatum legerit. Nam videntur esse duo senarii pauculis immutatis :

Decipienti semel me, dii faxint male.
Faxintque bene, si bis idem deceperit.

Nam ipse Campanus adducit titulo veteris proverbii, quanquam vetus dici potest quod nostra quoque memoria natum est.

3463. IV, V, 63. Qualis hera, tales pedissequae

Et hodie vulgo dicitur ex Athanasii symbolo detortum : Qualis pater, talis filius. Huic simillimum est pervetus adagium, libro Epistolarum ad Atticum quinto, epistola undecima. Si verum est, inquit, illud Ὁποῖα ἡ δέσποινα, τοῖαι καὶ θεραπαινίδες, id est Qualis hera, tales et ancillae. Quanquam nec hoc multum abest a senario :

Δέσποιν᾽ ὁποῖα, τοῖαι καὶ θεραπαινίδες.

Plato libro de Republica quarto : ἢ οὐκ ἀεὶ τὸ ὅμοιον ὂν ὅμοιον παρακαλεῖ, id est Aut non semper quod est simile, simile accersit.

3464. IV, V, 64. Bibere mandragoram

Inest vis somnifica mandragorae, adeo ut enecet etiam largiore potu, si Plinio credimus, Historiae mundi libro 25, capite undecimo. Dioscorides indicat radicem vino decoqui ad tertiam partem, ex eo colato sumi cyathum adversus insomniam. Datur et secandis adversus intolerabilem cruciatum. Quin et sedi immissa herba glandis vice somnum facit. Hanc Pythagoras ἀνθρωπόμορφον appellavit, quod radix imitetur hominis formam. Unde Columella in carmine semihominem dicit :

Quamvis semihominis vesano gramine feta
Mandragorae pariat flores.

Eandem circeam appellant, quod radix illius amatoriis veneficiis credatur utilis. Unde qui cessant in officio dormitantque multam mandragoram bibisse dicuntur. Sic usus est Julianus in epistola quadam ad Callixenem : Οὐ φανεῖται πολλὴν πάνυ μανδραγώραν ἐκπεπωκώς ; id est An non videtur multam hausisse mandragoram ? Usurpat et Demosthenes in Philippica quarta : Ἀλλὰ μανδραγώραν πεπωκόσιν ἤ τι φάρμακον ἄλλο τοιοῦτον ἐοίκαμεν ἀνθρώποις, id est Similes videmur his qui mandragoram biberunt aut aliud simile pharmacum. Itidem, qui dormitant in negotio sub mandragora dormire dicuntur. Lucianus in Timone : Ὅπου γε καθάπερ ὑπὸ μανδραγώρου καθεύδεις, id est Quandoquidem veluti sub mandragora dormis. Hoc non dissimile est illi, quod alibi retulimus : Bibe elleborum.

3465. IV, V, 65. Ne pictum quidem vidit

Quemadmodum de vehementer ignoto dicimus : Ne natum quidem novi, sic dicimus : Ne pictum quidem vidit. Multas enim urbes et res atque etiam homines nunquam nobis conspectos ex pictura utcunque novimus. M. Tullius libro De finibus bonorum ultimo : Dicis eadem omnia et bona et mala, quae quidem dicunt, qui nunquam philosophum pictum, ut dicitur, viderunt. Plautus in Asinaria :

Nam neque unquam fictum aut pictum neque scriptum in poematis,
Ubi lena bene agat.

Venustius etiam fiet, si longius transferatur : Rhetoricam ne pictam quidem vidit ; Virtutem ne pictam quidem. Nam pinguntur haec quoque.

3466. IV, V, 66. Scrupulum injicere

Scrupuli sunt minuti lapilli, qui inter ambulandum insiliunt in calceos hominis ac pedem torquent. Inde injicere scrupulum dicitur qui sollicitudinem injicit animo cujuspiam. Et scrupulum eximit qui sollicitudinem eximit. Terentius in Adelphis :

Timet, injeci scrupulum homini. M. Tullius quarto De finibus, in fine disputationis : Scrupulum inquam abeunti ? Sed videbimus. Hoc non dissimile est illi, quod alias retulimus : Infixo jaculo fugere. Rursum Terentius in Andria :

At mihi unus etiam scrupulus restat, qui me habet male.

3467. IV, v, 67. In angulo

Ἐν γωνίᾳ, id est in angulo, fieri dicitur quod sit in occulto. Quod usurpatum in Evangeliis a domino Jesu Christo, reperitur esse apud Platonem in Gorgia : Τὸν λοιπὸν βίον βιῶναι μετὰ μειρακίων ἐν γωνίᾳ τριῶν ἢ τεττάρχν ψυθυρίζοντα, id est Reliquum vitae degere cum adolescentulis tribus aut quattuor in angulo susurrantem. Item Lucianus in Contione deorum : Μηκέτι τονθυρίζετε, ὦ θεοί, μηδὲ κατὰ γωνίας συστρεφόμενοι πρὸς οὖς ἀλλήλοις κοινολογεῖσθε, id est Ne posthac susurros miscete, o dii, nec ad angulos conversi aliis alii ad aurem conspirate. M. Tullius libro De oratore primo : Quibus ego de his rebus omnibus in angulis consumendi otii causa, ut disserant, etc. Sic et illud in Evangelicis litteris proverbialiter est dictum : Super tectum praedicare, pro eo quod est palam et in publico praedicare. Nunquam enim legimus apostolos de tecto clamasse.

3468. IV, v, 68. Calidum mendacium

Calidum facinus, θερμὸν ἔργον, pro audaci dici monuimus alias. Simili figura dici solere calidum mendacium pro audaci et impudenti docet Plautus in Mustellaria :

Calidum hercle audivi esse optimum mendacium.

Aut non est mentiendum aut est fortiter mentiendum, alioqui mox deprehenditur qui verecunde mentitur. Quemadmodum Aeschinus Terentianus : Non istas, quod sciam.

3469. IV, v, 69. Muti citius loquentur

Ad ἀδυνάτων genus pertinet et hoc quod habet Plautus in Persa : Muti prius loquentur quam ego.

Ne hoc, inquit, cuiquam homini dicerem, edictum est mihi
Magnopere, nec cuiquam homini crederem,
Omnes muti ut prius loquerentur hoc quam ego.

3470. IV, v, 70. In transennam inducere

In transennam inducit qui dolo fallit. Plautus in Persa :

Hunc ego hodie hominem in transennam doctis ducam dolis.
Itaque huic insidiae paratae sunt, prope aggrediar virum.

Ab aucupibus sumptum est qui intra cancellos escam spargunt, insidiantes aviculis. Unde et hodie qui dolo captus est intra transennam esse dicitur. Huic simillimum : In foveam et in laqueum inducere, quorum alibi meminimus.

3471. IV, v, 71. Ab transenna cibum petere

Ab transenna cibum petere dicitur qui periculo proximus est. Plautus in Bacchidibus :

Nunc ab transenna hic turdus lumbricum petit.

In senem dicitur legentem epistolam per quam erat fallendus. Ab eadem metaphora sumptum, cujus modo meminimus.

3472. IV, v, 72. Omnes adhibere machinas

M. Tullius libro Epistolarum ad Brutum : Ad reliquos hic quoque labor mihi accessit, ut omnes machinas adhibeam ad tenendum adolescentem. Item Plato De legibus libro septimo : Οὐκοῦν φάμεν ἅπασαν μηχανητέον μηχανήν, id est Itaque dicimus omnem adhibendam machinam. Rursum in eodem : πᾶσαν μηχανὴν

προσφέρων, id est Omnem machinam admovens. Sumptum est ab his qui summa vi oppugnant arcem aut oppidum, nullum machinae genus non admoventes, nihilque relinquunt intentatum.

3473. IV, v, 73. Leo cordula vinctus

Lucianus in libello De mercede servientibus : Νῦν δὲ τὸ τοῦ λόγου, Λέων κρόκῃ δεθεὶς ἄνω καὶ κάτω πρισύρομαι, id est Nunc autem, quod dici solet, leo filo vinctus, sursum ac deorsum circumferor, cum quis exiguo commodo captus apud aulicos ostentatur passim, quod princeps tantum alat virum. Hoc enim principes sibi gloriosum ducunt, si episcopos aut doctos viros cogant sua relinquere negotia et aulicae servire pompae.

3474. IV, v, 74. Sinapi victitare

Tristes ac supra modum tetrici sinapi victitare dicuntur, quod hodieque vulgo tritum est. Plautus in Truculento :

Si ecastor hic homo sinapi victitet,
Non censeam tam esse tristem posse.

Aristophanes in Equitibus consimili figura dixit Tueri sinapi :

Κἄβλεψε νᾶπυ καὶ τὰ μέτωπ’ ἀνέσπασε, id est
Torvum tuens, ut qui sinapi victitant,
Frontem severam contrahebat.

Interpres Aristophanis admonet napy semen esse unde fiat sinapi. Hujus vis est ciere lachrymas, eoque Ennius apud Macrobium triste vocat :

Nec triste quaeritat sinapi
Neque maestum cepe.

De cepis alias nobis est dictum.

3475. IV, v, 75. Pueri senesque

In principio Chiliadum admonuimus omnes ferme hujusmodi figuras esse proverbiales quae constant ex contrariis : maximi minimique, juvenesque senesque, diis atque hominibus, sacra prophana, fas nefas, fanda infanda. Horatius : Parvi properemus et ampli, cum omnibus sentiat huc esse connitendum. Plato libro De legibus septimo : Ἀλλὰ τὸ λεγόμενον πάντ᾽ ἄνδρα καὶ παῖδα, κατὰ τὸ δυνατόν etc., id est Imo quod dici solet, omnem puerum ac senem pro viribus etc.

3476. IV, v, 76. Omni voce

Quod summa contentione asseritur omni seu tota voce dicitur praedicari. Vehemens enim affectus animi solet vocem intendere. Plato libro De legibus decimo : Πᾶσαν δὴ τὸ λεγόμενον φωνὴν ἱέντι, id est Omni emissa voce. Clare loquimur cum asseveramus et quanta possumus clamore sonamus, si quid magnopere nos commovet. Potest et in hunc usum accommodari ut omnem vocem promere dicatur qui modis omnibus conatur persuadere, nunc blandiens, nunc objurgans, nunc pollicitans, nunc minitans.

3477. IV, v, 77. Arcus tensus rumpitur

Plutarchus in libello cui titulum fecit An sit seni administranda respublica : Τόξον μὲν, inquit, ὥς φασιν, ἐπιτεινόμενον ῥήγνυται, ψυχὴ δὲ ἀνιεμένη, id est Arcus, quemadmodum aiunt, cum intenditur, rumpi solet, contra animus cum remittitur. Refertur autem in epitaphio Theophrasti, qui tantisper viguit dum esset in labore, simulatque remisit studium, interiit :

Οὐκ ἄρα τοῦτο μάταιον ἔπος μερόπων τιν᾽ ἐλέχθη
  Ῥήγνυσθαι σοφίης τόξον ἀνιέμενον.
Δὴ γὰρ καὶ Θεόφραστος ἕως ἐπόνει μὲν ἄπερος
  Ἦν δέμας, εἶτ᾽ ἀνεθείς, κάτθανε παρομελής, id est

Frangi ni studii tensum laxaveris arcum

Veridici sane verba fuere viri.

Namque opere assiduo valuit Theophrastus, et idem

Laxato studio, membra solutus obit.

3478. IV, v, 78. Ne Apollo quidem intelligat

Quod vehementer esset obscurum et intellectu perdifficile, id negabant vel ab Apolline posse intelligi. Athenaeus libro Dipnosophistarum tertio : Τί δὲ ἡ ἐπιστολὴ δηλοῖ, νομίζω ἐγὼ μηδὲ τὸν Πύθιον διαγνῶναι, id est Quid autem sibi velit epistola, arbitror equidem nec ipsum Apollinem intelligere. Adducit inibi senarium ex Antiphane :

Ταυτὶ δ' ὅτ' ἐστὶν οὐδ' ἂν Ἀπόλλων μάθοι, id est

Nec Apollo quid sibi haec velint intelligat.

3479. IV, v, 79. Destitutus ventis remos adhibe

Cum res non succedit ut volumus, ad alia praesidia confugiendum est, aut cum fortuna est adversa, tum magis adlaborandum. Refert adagium Hermolaus in epistola quadam Graeca, quae Politianicis admixta est : Καὶ τοῦ πνεύματος ἁμαρτών, φασίν, ἐπὶ τὰς κώπας χώρει, id est Et destitutus ventis ad remos, quod aiunt, te confer.

3480. IV, v, 80. In pace leones

Aristophanes in Pluto :

Ὄντες οἴκοι μὲν λέοντες, ἐν μάχῃ δ' ἀλώπεκες, id est

Cum leones sint domi, iidem in Marte sunt vulpeculae.

Aristophanis interpres ostendit proverbium jactatum in Lacones, qui in Asia infeliciter rem gesserant :

Οἴκοι λέοντες, ἐν Ἐφέσῳ δ' ἀλώπεκες, id est

Domi leones, in Epheso vulpeculae.

Ad hoc nimirum allusit Comicus. Plutarchus in comparatione Syllae et Lysandri refert hanc sententiam tanquam vulgo jactatam in principes. Sic enim de Lysandri frugalitate praedicat : Ἀλλ’ εἰ δέ τις ἄλλος ἐκπεφευγὼς τουτὶ τὸ περίακτον·

Οἴκοι λέοντες, ἐν ὑπαίθρῳ δ’ ἀλώπεκες, id est

Imo si quis alius effugerat illud quod vulgo circumfertur :

Domi leones, sed foris vulpeculae.

Olim fortasse sic emergebant potentes, post et domi et foris leones esse coeperunt, aut si quod animal leone violentius. Conveniet in eos qui praepostere se gerunt : ibi feroces, ubi nihil erat opus ; ibi fugaces, ubi res poscebat virum ; aut qui in suos saevi, non itidem audent adversus inimicos, quod Ciceroni objicit Salustius, videlicet quod contumeliosus in amicos, supplex inimicis. Aut in illos qui simulata mansuetudine perveniunt ad tyrannidem.

3481. IV, v, 81. **Certissima paupertas**

Sententiam proverbialem refert Junius Columella, libro De re rustica duodecimo, capite secundo : Praeparatis igitur receptaculis oportebit suo quicque loco generatim atque etiam speciatim nonnulla disponere, quo facilius, cum quid postulabit usus, recipere possit. Nam vetus proverbium est paupertatem certissimam esse ; cum alicujus indigeas, uti eo non posse, quia ignoretur ubi projectam jaceat quod desideratur. Hactenus Columellae verba retulimus. Sentit autem, ni fallor, si quis habeat domi quod cum utendum est inveniri non potest, eum magis egere eo quod habet, quam si non haberet. Etenim qui non habet, rogat alicunde commodato. Qui habet, ubi ventum est ad articulum quo sit utendum, nec suum habet quod ubi sit nescit, nec alienum habet quo possit uti.

3482. IV, v, 82. Mercator naviga et expone

Strabo libro Geographiae suae decimoquarto refert hujusmodi proverbium : Ἔμπορε κατάπλευσον, ἐξελοῦ, πάντα πέπραται, id est Mercator adnaviga, expone, omnia divendita sunt. Ait natum a Cilicibus olim piraticam exercentibus, quorum praecipuus quaestus erat ex mancipiis, quae propter opportunitatem loci facile capiebantur et celerrime distrahebantur, quod Delus – quae non procul aberat – emporium praestaret et amplum et pecuniosum, ut illic eodem die praesente pecunia multa mancipiorum milia distrahi possent et avehi. In causa erat illud quoque, quod Romani ex Carthagine Corinthoque subversis vehementer locupletati fuerant eoque pluribus mancipiis uti coeperunt. Si quid habet proverbium praeter rei gestae memoriam, poterimus uti quoties significabimus rei cujuspiam esse tantam aviditatem ut nulla copia sufficiat, praesertim si quid mali sit quod expetitur, quemadmodum nihil avidius emitur quam nugaces quidam et seditiosi libelli, fastiditis bonis auctoribus.

3483. IV, v, 83. Nisi crura fracta etc

M. Tullius in Philippica decimatertia docet proverbio fuisse jactatum in C. Plancum : Eum perire non posse nisi crura ei fracta fuissent. Is incenderat curiam, ob quod facinus cum esset ejectus in exilium, tamen post armatus ausus est redire in urbem. Adagium autem ductum est ab his qui ob scelera subiguntur in crucem tantaque est malitiae vivacitas, ut nec illic mori possint, nisi fractis cruribus mors acceleretur. Jocatur autem Cicero Planco fuisse fracta crura, cum legibus esset adempta potestas redeundi in civitatem. Et tamen vixit ac rediit. Adscribam M. Tullii verba : Sequuntur alii tribunitii, C. Plancus in primis, qui si senatum dilexisset, nunquam curiam incendisset, quo scelere damnatus in eam urbem rediit armis, a qua excesserat legibus, sed hoc ei commune cum plurimis dissimillimis. Illud tamen verum quod in hoc Planco proverbii loco dici solet : perire eum non posse, nisi crura

ei fracta essent. Fracta sunt : et vivit. Hoc tamen, ut alia multa, aquilae fertur acceptum. Hactenus Tulli verba recensuimus. In quorum postremis jocus est in aquilam quo significatur armata manus. Nam vexilla Romanorum praecipua habebant aquilam. Meminit et in oratione pro Roscio Amerino : Sin autem sic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidisse, neque dicere possitis aut quare aut quomodo ac tantummodo sine suspicione latrabitis, crura quidem vobis nemo suffringet. Sed si ego hos bene novi, litteram illam cui vos usque eo inimici estis, ut etiam eas omnes oderitis, ita vehementer ad caput affigent, ut postea alium neminem nisi fortunas vestras accusare possitis. Quidam putant hic significari θ, de quo dictum est in proverbio Θ praefigere. Mihi magis videtur sentire de τ, quod crucis habet imaginem et in crucem suffixis solent frangi crura. Et hac quidem littera rei absolvebantur, sed interim actor referebat notam calumniae et impudentiae, qui crimen atrox objecerit, quod nullis argumentis probare valebat.

3484. IV, v, 84. Cuculus

Olim qui fuissent in re quapiam parum honesta deprehensi, vulgari probro cuculi dicebantur. Id ortum a vinitoribus qui serius coepissent putare vineam nec hoc munus absolvissent priusquam audiretur ea avis, veluti cessationem exprobrans agricolis. Hujus vocem imitantes viatores deridebant vinitores. Ita Plinius libro XVIII, capite XXVI : In hoc temporis intervallo quindecim diebus primis agricolae rapienda sunt ea, quibus peragendis ante aequinoctium non suffecerit, dum sciat inde natam exprobrationem foedam putantium vites per imitationem cantus alitis temporarii, quem cuculum vocant. Dedecus enim habetur opprobriumque meritum, falcem ab illa volucre in vite deprehendi ut ob id petulantiae sales etiam cum primo vere ludantur. Auspicio tamen destestabiles videntur. Adeo minima quaeque in agro naturalibus trahuntur argumentis. Porro quos Plinius petulantiae sales appellat, apud quasdam nationes et hodie licet agnoscere. Vernis enim mensibus, cum auditur coccyx, – si tamen hic est cuculus, id quod sentit Gaza –, conjugati mutuis salibus

inter sese ludunt dicentes : Tibi canit haec avis, significantes uxorem parum vigilanter custoditam. Quin et Plautus in Asinaria sic facit uxorem conviciantem marito in amica deprehenso :

At etiam cubat cuculus, surge amator, i domum.

Ac mox :

Cano capite te cuculum uxor ex lustris rapit.

Horatius, Sermonum libro primo, satyra septima :

Tum Praenestinus salso multumque fluenti
Expressa arbusto regerit conuitia, durus
Vindemiator et invictus, cui saepe viator
Cessisset, magna compellans voce cuculum.

Haec nimirum congruunt cum his quae scribit Plinius, probro solere objici vindemiatoribus, si cuculos eos deprehendisset putantes vineam. Eum Horatii locum sic explicat Porphyrio : Nam solent levia rustici circa viam arbusta vindemiantes a viatoribus cuculi appellari, cum illi provocati tantam verborum amaritudinem in eos effundant, ut viatores illis cedant, contenti eos cuculos iterum atque iterum appellare. Acron haec adfert : Hoc autem ipsa re novimus, quod viatores saepe vindemiatores conviciis agant cum transierint, et illi respondent ita ut cuculum eum appellent, quasi pigrum, et recitant hoc custodibus, eo quod semper assideant. In his Porphyrionis et Acronis verbis, video mendas aliquot subesse. Cum his convenit illud Plautinum : Etiam cubat cuculus, quod gravatim surgeret assessor puellae. Quin arbitror in convicio cuculi allusum ad vocem cubandi. Unde pro levia in verbis Porphyrionis fortasse legendum lenti. Jam quod quidam ex cuculo faciunt cucullum, ex avi vestem, nihil est necesse, cum haec vox penultimam habeat productam, apud Plautum in carmine trochaico :

At etiam cubat cuculus, surge amator, i domum.

Ac mox :

Cano capite te cuculum uxor ex lustris trahit.

Trochaicus est. In Pseudolo pro generali convicio videtur usurpasse :

Quid fles, cucule ? vives.

Nisi forte lachrymantem ac singultientem amatorem cuculum appellat, quasi κοκύζοντα. Similiter in Mercatore :

Isthaec filio non credam qui obsequitur patri,
Huic non, ut mero cuculo.

Itidem in Persa :

Tua quidem cucule causa.
Non hercle, si os praeciderim tibi, metuam, morticine.

3485. IV, V, 85. Arator nisi incurvus praevaricatur

Proverbii speciem habet quod refert Plinius lib. XVIII capite XIX : Arator nisi incurvus praevaricatur. Praecipit ut arator arvum primum rectis sulcis proscindat, mox et obliquis subigat : id fieri vix potest, nisi toto corpore incumbat labori, unde et Virgilio dictus est curvus arator. Caeterum praevaricari est a recto sulco divertere. Unde et in causis praevaricari dicuntur qui causam diversam adjuvant. Videlicet hoc est, quod ait Plinius : Inde translatum hoc crimen in forum. Ibi itaque caveatur, ubi inventum est. Transferri potest ad quemvis, ut leno, nisi periurus est, praevaricatur ; miles, nisi impius est, praevaricatur. Conveniet in negotium quod absque magnis sudoribus peragi non potest.

3486. IV, V, 86. Metiri digitis

Qui rem accuratius expendit quam oportet digitis metiri dicitur, veluti si quis cum amico rationem ineat, uter in alterum plus contulisset officiorum. M. Tullius Paradoxo tertio : Poetam non audio in nugis, in vitae societate audiam civem digitis peccata dimetientem sua : Si sunt visa breviora, leviora qui possunt videri, cum quicquid peccetur, perturbatione peccetur rationis atque ordinis. Allusit huc Cicero, quod poetae carminis pedes digitis metiri soleant. Unde et Horatius :

Legitimumque sonum digitis callemus et aure.

Non optimus autem poeta videtur, qui non statim aurium judicio deprehendit carminis vitium.

3487. IV, v, 87. Salem et caseum edere

Plinius libro XXI, capite VIL, indicat proverbium, quod tamen non refert. Siquidem inter laudes salis et hoc refert : Varro etiam pulmentarii vice usos veteres auctor est, esitasse enim salem cum pane et caseo, ut proverbio apparet. Conjicere licet tale fuisse dictum : Nihil convivio deerat, habuimus salem, panem et caseum. Aut ne sis solicitus quo me apparatu accipias : praeter salem, panem et caseum nihil requiram. De Xenocratis caseo dictum alibi.

3488. IV, v, 88. In agro surculario capras

Varro De re rustica libro primo, capite secundo, dictum hoc veluti legem agricolariam adfert : Colonus in agro surculario ne capras compascat. Deflecti potest ad eos qui noxiarum rerum aut hominum admixtu corrumpunt teneram aetatem, veluti si quis sacris virginibus adjungat juvenes lascivos, aut adolescentibus addat lascivas puellas. Aut si quis studiis admisceat voluptates studiis inimicas. Nam capra plantis omnibus non vulnere tantum, sed et veneno dentium pestifera est, praesertim oleae et viti, unde et Baccho immolatur vindictae gratia, Minervae nihil caprini generis, quod ille vitis repertor dicitur, huic sacra est olea.

3489. IV, v, 89. Oportet agrum imbecilliorem esse

Columella libro primo, capite tertio, testatur apud Afros agricolas hujusmodi proverbium fuisse celebre : Oportet agrum imbecilliorem esse quam agricolam. Hoc aenigma sic explicuit Vergilius, specie non minus proverbiali : Laudato ingentia rura, / Exiguum colito. Sed praestat ipsa Columellae verba adscribere : Adhibendum modum mensuramque rebus, idque ut non solum aliud acturis, sed et agrum

paraturis dictum intelligatur, ne majorem quam calculorum ratio patitur emere velit. Nam huc pertinet nostri poetae sententia : Laudato ingentia rura, Exiguum colito. Quod vir eruditisimus (ut mea fert opinio) traditum vetus praeceptum numeris signavit. Quippe acutissimam gentem Poenos dixisse convenit, imbecilliorem agrum quam agricolam esse debere, quoniam, cum sit colluctandum cum eo, si fùndus praevaleat, allidi dominum. Nec dubium quin minus reddat laxus ager non recte cultus, quam angustus eximie. Conveniet in eos qui student imperio proferendo, cum hoc ipsum quod habent non possint administrare, aut qui suscipiunt munus cui gerendo sunt impares. Congruet cum eo quod alibi retulimus : Spartam nactus es, hanc orna.

3490. IV, v, 90. **Ab ipsa messe**

Non est animus converrere in hoc opus quicquid aliquam proverbii speciem habet. Pauca quae sese casu obtulerunt visum est non praeterire, praesertim si commodius et argutius dicta videbantur. Quod genus est illud apud Senecam Epistolarum libro tertio, epistola xxii. : Ab ipsa messe discedam ? Agit enim de his qui vel commodis vel spe commodorum detinentur quo minus semet explicent a negotiis, quasi deserturi agrum cum instat messis. Quam multi sunt in principum aulis quos taedet ejus vitae, discrucianturque libertatis desiderio, verum istis ad libertatem aspirantibus reclamat cupiditas : Tam magnas spes relinquam ? Ab ipsa messe discedam ?

3491. IV, v, 91. **Cum sarcinis enatare**

Nec minus commode dictum est in eadem epistola : Nemo cum sarcinis enatat, id est Nemo sese recipit in libertatem, nisi contemptis praemiis servitutis. Non enim potest evadere occupationes qui curarum auctoramentum non potest negligere. Congruit cum eo quod alibi retulimus ex Martiale :

Totis pilea sarcinis redemi.

Rursum cum apologo quem adducit Horatius de vulpe pasta in camera frumentaria.

3492. IV, v, 92. Dosones

Plutarchus in vita Pauli Aemylii tradit Antigonum regem, Demetrii nepotem, eo quod benigne promitteret omnibus nec praestaret promissa, populari joco dictum fuisse Dosonem, quasi Latine dicas Dabonem, quod ille quidvis petentibus respondere soleat δώσω, id est dabo. Tales sunt χρηστολόγοι, de quibus alibi nobis dictum est. Ovidius :

Promittas facito, quid enim promittere laedit ?
Pollicitis dives quilibet esse potest.

Hujusmodi Dosonibus scatent aulae principum : Cras, mox redi.

3493. IV, v, 93. Humeris sustinere

Quorum auctoritas diligentiaque plurimum valet in conservanda salute cujuspiam, ii dicuntur humeris sustinere. M. Tullius pro L. Flacco : De summa reipublicae taceo, quam vos universam hoc judicio, vestris inquam humeris, judices, sustinetis. Ammianus Marcellinus libro XVI : Ubi bellorum inundantium molem humeris suis quod dicitur vehens, scindebatur in multiplices curas. Huic affine est humeris referre. Cicero Pro domo sua : Dicebas te tuis humeris me custodem urbis in urbem relaturum. Ab hac metaphora dicuntur Atlantes reipublicae qui eam suis humeris sustinent, alioqui collapsuram.

3494. IV, v, 94. Arcem ex cloaca facere

Qui rem hominemve nihili laudibus magnificis attollunt, dicuntur arcem ex cloaca facere. M. Tullius pro Cn. Plancio : Nunc venio ad illud extremum quod dixisti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem ex cloaca facere, lapidem e sepulchro venerari pro deo, neque enim insidiarum periculum ullum

neque mortis fuisse. Hactenus Cicero. In cujus verbis et illud proverbii figuram habet : Lapis e sepulchro, de homine nullius potentiae.

3495. IV, v, 95. Archimedes non posset melius describere

Archimedes Syracusanus geometra fuit celeberrimus, nusquam non intentus figuris geometricis, adeo ut pingens sit interfecrus. Ex quo proverbii specie dictum est illud, quod est apud M. Tullium in oratione pro A. Cluentio : Si, ut tu dicis, gratiae conciliandae causa, quadraginta istorum accessio milium quid valet ? Si, ut nos dicimus, ut quadragena milia nummum sedecim judicibus darentur, non Archimedes potuit melius describere. Solent enim geometrae mathematicas figuras in pulvere depingere.

3496. IV, v, 96. Porta itineri longissima est

M. Varro, libro De re rustica primo, capite secundo, subindicat vulgo dici solere : Portam itineri esse longissimam. Cujus arbitror eundem esse sensum qui est illius :

Dimidium facti qui coepit habet.

Quin et hodie dicunt bonam itineris partem confectam ei qui portam egressus sit. Semper enim est quod iter apparantem remoretur, et si nihil sit negotii, remorantur amicorum affectus ; apud nostrates autem non creditur profectio futura felix, nisi dies aliquot dati fuerim conviviis et compotationibus amicorum. Varronis verba subscribam : Vultis igitur interea vetus proverbium, quod est Romanus sedendo vincit usurpemus dum iste venit ? et simul cogitans portam itineri dici longissimam esse, ad subsellia sequentibus nobis praecedit.

3497. IV, v, 97. Deorum contio

Θεῶν ἀγορά, id est Deorum contio, sive curia. Hesychius indicat dici solitum in eos qui libere magnaque cum auctoritate loquuntur, perinde quasi dii loquantur

hominibus. Addit Athenis esse locum hujus cognominis. Conveniet in divites aut praepotentes, qui nonnunquam, cum stultissime loquantur, tamen freti opibus ac potentia pro oraculo volunt haberi quicquid dixerint. Cognatum est illi quod alibi retulimus : Argenti fontes loquuntur.

3498. IV, V, 98. Camarine loqui

Huic non dissimile est quod extat apud eundem : Καμαρινῶς λέγειν, id est Camarine loqui, pro eo quod est audacter, praecise et severiter loqui. Unde natum sit, non satis liquet, nisi quod Juvenalis Camarinos inter vetustae nobilitatis familias recenset :

Ne tu, inquit, sis Creticus aut Camarinus.

Hesychius indicat militum zonas dici Καμάρας. Itaque fieri potest ut ab horum ferocia proverbium duxerit originem. Idem docet columnas quasdam, in quibus erat depictus Asiae circuitus, dictas Καμάρους. Fortassis ab hac ostentatione dicti sunt καμαρινῶς loqui qui sese jactitarent barbarico more. Rursum idem ostendit καμάριαν dici cubile in quo sunt plures camerae. In suo quisque cubiculo quae vult loquitur. Possem adferre plures divinationes, nisi vererer has ipsas esse plus satis lectori.

3499. IV, V, 99. Glossogastores

Qui linguam habent venalem, ea loquentes quae ventri conducunt, comicorum salibus taxati sunt dictique γλωσσογάστορες voce ridicule ex lingua et ventre composita. Quadrabit in malos advocatos, in contionatores quorum oratio quaestum sapit, in assentatores. Auctor est Julius Pollux libro De rerum vocabulis secundo. Athenaeus libro III. docet ejusmodi homines a poetis aliquot dictos κνισσοκόλακας et κνισσολοίχους, quod ob culinae nidorem adulentur et nidorem liguriant, morbum dictum κνισσολοιχίαν. Ita Juvenalis :

Te putat ille suae captum nidore culinae.

3500. IV, v, 100. Pereant amici etc

M. Tullius in oratione pro Dejotaro rege refert hunc versiculum ut proverbio jactatum :

Pereant amici, dum una inimici intereant.

Dicit eandem sententiam Graeco quoque versiculo celebrari, quem nondum comperi. Nisi forte is est cujus fragmentum ante retulimus : Ἐρρέτω φίλος σὺν ἐχθρῷ, id est Valeat amicus cum inimico. Ciceronis verba subscribam : Itaque cum esset ei nuntiatum Domitium naufragio perisse, etiam te in castello circunsederi, de Domitio dixit versum Graecum eadem sententia qua etiam nos habemus Latinum : Pereant amici, dum una inimici intereant. Quod ille si esset tibi inimicissimus, nunquam tamen dixisset. Ipse enim mansuetus est, versus inanis. Congruet in illos qui nec amicis parcunt nec inimicis, modo quod impense cupiunt assequantur. Versus autem non solum inanis est, verum etiam immanis, cum humanitatis sit et inimicos inultos sinere, ne laedas amicos. Neque dubitem contendere a Cicerone immanis scriptum, quod scriba depravarit in inanis, cum mansuetus non respondeat inani sed immani, nec in hoc versu quicquam sit inane, hoc est gloriosum aut frivolum, sed feritas homine indigna. Quanquam carmen apud Ciceronem non satis constat suis numeris, constabit si legas :

Pereant amici, inimici dum intereant simul.

Talis est et ille, quem alibi retulimus : Me mortuo terra incendio misceatur.

3501. IV, vi, 1. Plenis velis

Passis velis plenisque velis agere dicuntur qui toto impetu summoque conatu moliuntur aliquid. Ita M. Tulius Pro domo sua ad pontifices : Quid tandem ? si tu in illis reipublicae tenebris caecisque nubibus et procellis senatum a gubernaculis dejecisses, populum e navi exturbasses, ipse archipirata cum grege praedonum impudissimo plenis velis navigasses – si quae tum promulgasti constituisti promisisti

vendidisti perferre potuisses, qui locus terrarum vacuus extraordinariis fascibus atque imperio Clodiano fuisset ? Hactenus Cicero. Philostratus in Polemone : Ἐπεὶ δὲ ἤκουσεν Εὐφράτου τοῦ Τυρίου, πλήρεσιν ἱστίοις ἐς τὴν ἐκείνου φιλοσοφίαν ἀφῆκεν, id est Posteaquam audivit Euphratem Tyrium, plenis velis ad illius philosophiam se contulit. De similibus figuris alias nobis non semel dictum est.

3502. IV, VI, 2. **Pecunia absque peculio**

Apparet olim fuisse proverbium inter agricolas jactatum Pecuniam sine peculio fragilem esse. Refertur Pandectarum libro trigesimosecundo, titulo De legatis et fideicommissis, capite Si chorus : His verbis : quae mobilia mea erunt, do, lego nummos ibi repositos, ut mutui darentur, non esse legatos Proculus ait, at eos quos praesidii causa sepositos habet, ut quibusdam bellis civilibus factitassent, eos legato contineri ; et saepe audisse rusticos senes ita dicentes : pecuniam sine peculio fragilem esse, pecuniam appellantes quod praesidii causa reponeretur. Retulimus alibi proverbium quod admonet ne totam substantiam uni credamus navi, ne nihil supersit unde damnum sarciatur, si navis interierit. Ita solent senes summam aliquam seponere, ne nihil superesset, si res incendio, bello aut furto periret. Si libebit adagium alio deflectere, poterit accommodari ad eum qui non omnia consilia sua communicat amicis aut qui felicitatis summam non ponit in rebus extrariis, sed in animis bonis, ut illis casu perditis habeat quo confugiat nec despondeat animum. Quod enim proprie nostrum est peculium dicitur. Ea vero demum proprie nostra sunt quae fortuna non potest eripere.

3503. IV, VI, 3. **Rana cum locusta**

Impar certamen expressit hac figura Theocritus in Thalysiis :

Βάτραχος δὲ ποτ’ ἀκρίδας ὥς τις ἐρίσδω, id est

Sic certo veluti si certet rana locustis.

Addit scholiastes Graecis ranam dici Βάτραχον quasi Βοάτραχον ob vocis asperitatem.

3504. IV, VI, 4. Musarum aves

Μουσῶν ὄρνιθες in eadem ecloga dicti sunt poetae, quod assidue modulentur sua carmina :

Καὶ Μοισᾶν ὄρνιχες ὅσοι ποτὶ Χῖον ἀοιδόν
Ἀντία κοκκύζοντες ἐτώσια μοχθίζοντι, id est
Quotquot aves Musarum audent certare poetae
Chio coccysando, opera conantur inani.

3505. IV, VI, 5. Ad pedes, ad caput

Non sine proverbii specie dictum videtur illud Theocriti in Pastoribus de rebus copiosis et affluentibus :

Ὧν μοι πρὸς κεφαλῇ καὶ παρ ποσὶ κώεα κεῖνται, id est
Ad caput adque pedes, quarum me vellera cingunt.

Sermo est pastoris jactantis opes suas, quibus undique affluebat.

3506. IV, VI, 6. Psydracia

Theocritus in Aita :

Ψεύδεα ῥινὸς ὕπερθεν ἀραιᾶς οὐκ ἀναφύσω, id est
Non mihi nascentur nares mendacia supra.

Scholiastes addit apud Siculos qui supra nares haberent pustulas albas, quas illi vocant ψυδράκια sive ἰόνθους aut ὀνθίους, pro mendacibus haberi solitos vulgo. Quin et hodie vulgo dicunt : Nasus tuus arguit mihi te mentiri. Idem jocus est vulgi de maculis unguium. Quin et ipsas narium pustulas Graeci ψεύσματα vocant, ut indicat idem scholiastes. Amans hoc aenigmate significat se nihil mentiturum de amica. Iones appellant varias pustulas. Hinc diminutivum, ψυδράκια, ἐξανθήματα,

quod summa cute efflorescant. Res ipsa plane superstitiosa est et casum esse puto, quod novi quendam cui non nasus tantum sed tota pene facies psydraciis erat operta. Nec ullum unquam animal vidi vanius aut impudentius mendax.

3507. IV, VI, 7. Cum sacco adire

Proverbiali schemate dictum est quod adfertur ex Paulo libro Pandectarum quadragesimo sexto, titulo De solutionibus et liberationibus capite Quod dicimus : Quod dicimus, inquit, in eo haerede qui fideiussori testatoris id quod ante aditam haereditatem ab eo solutum est debere statim solvere, cum aliquo scilicet temperamento temporis intellegendum est : nec enim cum sacco adire debet. Haec ibi. Non dubium est quin hic sermo fuerit vulgo jactatus de quovis qui postulat ut statim exhibeatur quod petit. Alioqui non ad omnia recipienda sacco est opus, velut ad leum aut vinum. Graecis θυλακίζειν dicitur qui cum pera sequens postulat aliquid, qui mos est mendicorum, unde proverbium Mendicorum peras semper esse inanes. Θύλακος autem vas est farinarium. Hesychius indicat eam vocem fuisse peculiarem Tarentinis.

3508. IV, VI, 8. Officere luminibus

Officere luminibus dicitur qui gloriam alterius obscurat. His sermonis color sumptus est ex litteris jureconsultorum, in quibus cavetur ex servitutibus praediorum, ne vicinus altius sublato aedificio officiat luminibus vicini. Ita Paulus Pandectarum libro VIII, titulo De servitutibus urbanorum praediorum, capite tertio, Luminum, inquit, servitute constituta id acquisitum videtur, ut vicinus lumina nostra excipiat ; cum autem servitus imponitur, ne luminibus officiatur, hoc maxime adepti videmur, ne jus sit vicino invitis nobis altius aedificare atque ita minuere lumina nostrorum aedificiorum. Id eleganter alio detorsit M. Tullius in Bruto : Nam ut Philisci et Thucydidis concisis sententiis, interdum etiam non satis apertis, officit Theopompus elatione atque altitudine orationis suae (quod idem Lysiae

Demosthenes), sic Catonis luminibus obstruxit haec posteriorum quasi exaggerata altius oratio. Idem Pro C. Rabirio Posthumo de C. Caesare loquens : Nec amicum pudentem corruere patitur ; nec illius animi aciem perstringit splendore sui nominis, nec mentis quasi luminibus officit altitudo fortunae et gloriae.

3509. IV, VI, 9. Manu longa et manu brevi tradere

Libro Pandectarum quadragesimo sexto, titulo De solutionibus, scribitur hunc in modum : Pecuniam mihi debes aut aliam rem, si in conspectu meo ponere te jubeam, efficitur ut et tu statim lbereris et mea esse incipiat : nam tunc, quod ad nullo corporaliter ejus rei possessio detinetur, acquisitia mihi et quondammodo manu longa tradita existimanda est. Simili figura dictum est brevi manu dare libro Pandectarum vigesimo tertio, titulo De jure dotium, capite Licet solat : Quoties autem extraneus accepto fert debitori dotis constituendae causa, si quidem nuptiae insecutae non fuerint, liberatio non sequetur ; nisi forte sic accepto tulit ut velit mulieri in totum donatum : tunc enim credendum est brevi manu acceptum a muliere et marito datum. Quae si defelctas, plus habebunt veneris, veluti : qui promissis agit ac spem tantum ostendit, longa manu dat, quod animo contueri possis, non staim etiam tollere. Contra, qui praesens ac statim exhibet quod promittit, brevi manu dat. Pueri assem ostendunt elephanto nec audent porrigere. De longis regum manibus alibi dictum est.

3510. IV, VI, 10. Iynge trahor

Qui vehementi et impotenti desiderio trahuntur ad aliquid Iynge trahi dicuntur. Ita Pindarus in Nemeis, hymno quarto : Ἴυγγι ἕλκομαι ἦτορ, id est Iynge trahor animo. Interpres addit hujusmodi fabulam : Iyngem aiunt fuisse filiam Echus, alii Pithus, quae, cum amatoriis venenis incitasset Jovem in amorem Jus, a Junone irata versa est in avem, qua mulieres uti consueverunt in amatoriis veneficiis, quemadmodum indicat Theocritus in Pharmaceutria :

Ἶυγξ, ἕλκε τὺ τῆνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα τὸν ἄνδρα, id est

Per te, Iynx, meus ille domum vir, quaeso, trahatur.

Quidam iyngem vetunt motacillam, quod causam assidue moveat.

3511. IV, vi, 11. Dii omnia possunt

Hemistychium Homericum : Θεοὶ δέ τε πάντα δύναται, id est At caelestes omnia possunt. Quadrabit in monarchas, quibus promptum est facere quicquid animo collibitum fuerit, sive jure sive injuria. Pindarus in Pythiis, hymno tertio : Θεὸς ἅπαν ἐπ’ ἐλπίδεσι τέκμαρ ἀνύεται, id est Deus autem pro sua libidine omnem exitum perficit.

3512. IV, vi, 12. Timidi mater non flet

Probus Aemylius in vita Thrasybuli testatur hoc velut aenigma vulgo jactatum, Timidi matrem non flere, quod in bello qui contemnunt hostemnihilque metuendum ducunt, quorum sibi parum cavent, fere pereunt et matribus luctum adferunt cum orbitate. Contra qui nihil non metuit neque quicquam omnino contemnit, is tutioribus utens consiliis raro venit in periculum. Thrasybulus enim, cum indixisset bellum triginta tyrannis, qui Athenas oppresserant, et castellum Atticae Philen occupasset, non plures secum habuit quam triginta commilitones. Hoc, inquit, initium fuit salutis Atticorum, hoc robur libertatis clarissimae civitatis. Neque vero hic non contemptus est primo a tyrannis neque ejus solicitudo. Quae quidem res et illis contemnentibus perniciei et huic despecto saluti fuit, hoc enim illos ad persequendum segnes, hos autem tempore ad comparandum dato fecit robustiores. Quo magis praeceptum illud omnium in animis esse debet, nihil in bello oportere contemni nec sine causa dici timidi matrem flere non solere. Quanquam satis constat hunc locum depravate legi, unde conjicio sic scriptum fuisse : Neque vero hic modo contemptus est primo a tyrannis, sed ejus etiam solitudo itaque modo depravatum est in non et solitudo in solicitudinem et depravatio deinde trahit

depravationem ut ansa ansam. Sentit enim Probus ipsum Thrasybulum ut hominem mediocriter nobilem ac divitem despectui fuisse tyrannis, deinde hoc magis fuisse contemptui, quod tam paucos haberet suae factionis homines. Retulimus alibi de fortitudine quae erumpit in nervum.

3513. IV, VI, 13. Teuthidum more

Themistocles, ut in ipsius vita refert Plutarchus Eretrieo cuidam exprobans ignaviam dixit : Ἦ γὰρ ἔφη καὶ ὑμῖν περὶ πολέμου τίς ἐστι λόγος, οἳ καθάπερ αἱ τευθίδες μάχαιραν μὲν ἔχετε, καρδίαν δὲ οὐκ ἔχετε, id est Sane, inquit, et vobis aliquid de bello dicendum est, qui teuthidum in morem gladium quidem habetis, cor autem non habetis. Quidam teuthidas putant esse quas nos vocamus sepias. Sepia autem de genere mollium est et arbitror huic generi cor non inesse.

3514. IV, VI, 14. Samii litterati

Plutarchus in vita Periclis citat hunc versiculum ex Aristophane comico :

Σαμίων ὁ δῆμός ἐστιν ὡς πολυγράμματος, id est

Populus Samiorum valde litteratus est.

Arbitror hoc inde dictum, quod, cum Samii captivis Atheniensium inussissent noctuam, Athenienses vicissim Samiorum captivis inurebant Samaenam, quam in collectaneis opinor dictam Σάμην. Id erat navis genus, lato ventre, a prora veluti suilli rostri speciem praeferens, unde et hic versus jactatus est :

Ναῦς δέ τις ὠκυπόρος Σαμία ὑὸς εἶδος ἔχουσα, id est

Navis erat velox Samia specieque suilla.

Dicta est Samaena, quod a Samiis reperta sit. Conveniet igitur in cicatricosos et stigmatum plenos. Hesychius et Suidas addunt apud poetam dictum in Babylonios e pistrino prodeuntes, stigmatibus notatos. Verum Aristoteles aliam hujus dicti monstrat originem : cum Samiorum gens esset afflicta a tyrannis, ob inopiam administrantium rempublicam coacti sunt aliquot e servis admittere in consortium

administrandi magistratus. Sic Aristoteles. Servile est autem ac noxiorum stigmatis notari. Apud Plautum in Cassina : Si hic litteratus me sinat, litteratum appellans notis inustis insignem. Plinius libro XVIII, capite III, inscriptos appellat : At nunc eadem illa vincti pedes, damnatae manus, inscripti vultus exercent. De attagena diximus alias. Nec desunt qui causam diversam adferant, quod apud Samios inventae sint vigintiquatuor litterae a Callistrato. Sic Andron in Triode. Idem Ionum litteras tradidit Atheniensibus. Probabile est igitur a repertis traditisque litteris jocum fuisse versum ad stigmata ; nam Samii simul et accipiebant et tradebant infames notas. Nicanor Alexandrinus, grammaticus, populari joco dictus est Stigmaticus, quod de re scripturae distinctiunculis, quas Graeci στιγμάς appellant, curiose scripserit.

3515. IV, VI, 15. **Samii mores**

Σαμιακὸς τρόπος, id est Samii mores. Quidam referunt ad calumniandi vitium, quod, ut dictum est, Samii notas et inurerent aliis et paterentur ab aliis. Alii malunt referre ad novam navigii speciem, quam apud illos repperit Polycrates tyrannus. Itaque quadrabit in eos qui suos quosdam habent mores, a caeterorum moribus dissidentes.

3516. IV, VI, 16. **Λακκόπλουτοι**

Calliae barbarus quispiam clam indicavit magnam auri vim in puteum quemdam conjectam. Is et occidit indicem, ne proderet, et aurum sustulit. Ubi res innotuit, in comoediarum jocum versa est, ut qui malis artibus subito ditescerent λακκόπλουτοι dicerentur. Refert Plutarchus in vita Aristidis. Attigit et Hesychius.

3517. IV, VI, 17. **Abydus, Abydenus**

Abydenorum mores in proverbium abierunt. Nam Abydeni dicit sunt sycophantae seu molles et effoeminati. Meminit adagii Pausanias et Suidas, quorum hic ostendit etiam res nihili nugasque meras Abydum dici (quemadmodum de tricis

et apinis alibi retulimus), opinor, quod id temporis frigeret Abydus ob vestustatem. Unde Sinopen meretricem Abydum vulgo dictam indicat Athenaeus libro XIII, quod jam anus a nemine adiretur. Hesychius indicat quempiam apud poetam quemdam Ἀβυδοκόμαν dictum, quod de sycophantia sese venditabat. Suidas, ni fallor, alicubi citat ex Aristophane. Zenodotus sic effert proverbium : Ἄβυδος πόλις, id est Abydus civitas. Stephanus indicat proverbium dictum ab Abydenis Milesiis. Nam hinc profecta est Abydus Hellespontica. Verum haec attinent ad proverbium quod ante retulimus, Ne temere Abydum.

3518. IV, VI, 18. Ἀθερίζειν

Graecis ἀθερίζεται quod rejicitur ac nihili fit. Translatum a summis ordei spicis, quae ceu cuspides habent quae nulli sunt usui, sed inter metendum pereunt. Eas Graeci vocant atheras. Sic ex Galeno annotavit vir ille divinus Hermolaus Barbarus. Sunt qui putent spicas inutiles ac rejiculas dici athericas, quod a messoribus ac triturantibus negligantur.

3519. IV, VI, 19. Manuari

Sicut fures multis artibus instructi sunt, ita studium ilorum variis nominibus appellabatur, velut involare et manticulari. Pro eodem Laberius citante Nonio Marcello dixit manuari, nec dubium quin ea vox joco populari fuerit jactata, quemadmodum et hodie, quoniam furandi verbum nimis odiosum est, mitiore verbo dicunt : digitavit, si quid furto sublatum volunt intelligi, simul ut effugiant actionem injuriarum : Quid ais ? Appellas me furem ? Nequaquam, sed manuatorem. Hujusmodi voces obsoletae non carent gratia, si in loco adhibeantur nec sine προεπιπλήξει, ut prisci loquebantur aut ut vetere verbo utar.

3520. IV, VI, 20. Ad coronidem usque

Μέχρι τῆς κορωνίδος, id est Usque ad coronidem. Cum extremum finem rei cujuspiam significamus. A navibus translatum putant litteratores, quibus aliquid rostri speciem gerens solet addi. Nam corone Graecis cornicem sonat, coronis corniculam. Apud Homerum usurpatur κορώνη pro anulo aut si quid aliud apponitur ostio. Idem velut ornamenti gratia perfectis omnibus additur. Unde Eustachius indicat laetum rerum finem χρυσῆν κορώνην proverbio dici solere. Plutarchus in libro De fortuna Alexandri refert Philoxenum a Dionysio conjectum in latomias (id erat nomen teterrimo carceri), quod tragoediam quam illi castigandam tradiderit, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τῆς κορωνίδος περιέγραψεν, videlicet circunducta linea significans totam esse dispugendam. Idem Adversus Stoicos : Ἐκ παρόδου καὶ ἀρχῆς ἄχρι κορωνίδος, id est Ab ingressu et initio usque ad coronidem. Jucundus erit, quoties transfertur ad animum, veluti si quis studiorum coronidem dicat aut moneat ut egregiis coeptis auream addat coronidem aut vitae laudabiliter actae jubeat auream imponi coronidem, hoc est mortem piam. Quanquam coronis dicitur interdum quod accedit absoluto operi, ut Martialis : Multaque coronide longus. Qualia sunt in conviviis quae Graeci vocant ἐπιδορπίσματα sive μεταδόρπια, quod coenis addantur, Latini, ni fallor, bellaria vocant. Cujus vocis eadem fuerit gratia, si ad res animi transferatur, velut ad accessionem quaestioni propositae additam aut aliud simile. Postremo : grammatici, quoties persona coronis actoris eodem metri genere finit quo coeperat, coronidem vocant eamque notant veluti rostri figuram exprimentibus lineis. Attigeramus hoc proverbium in eo quod est A capite usque ad calcem, sed tribus duntaxat verbis.

3521. IV, VI, 21. Sine ut incolumis redeat

Habet proverbi speciem quod est apud Theocritum in Hodoeporis :

Εἶα λέγ', εἴ τι λέγεις, καὶ τὸν ξένον εἰς πόλιν αὖθις

Ζῶντ᾽ ἄφες, id est

Dic age, si quid dicis, et hospes ut unde profectus
Vivus eo redeat permittio.

Sic et hodie dicimus iis qui verbis minacibus et conviciis ferociunt : Eia, sine hominem vivere ! Verba sunt Laconis ad Comatam, qui de se arroganter in alterum contumeliose fuerat locutus. Tametsi locum varie interpretatur scholiastes.

3522. IV, VI, 22. **E vestigio**

Non ignotum est Latinis e vestigio fieri quod citra moram ac protinus fit, quod prsci dicebant extemplo. Eadem figura reperitur et apud Graecos ἐκ ποδός pro ilico, velut in Theocriti itinere : Ὃς ἐκ ποδὸς ἄνυε κράναν, id est Qui tum protinus extruxit fontem. De ἐκ ποδός quod significat ab imis, velut a pedibus usque ad caput, dictum est alibi.

3523. IV, VI, 23. **Quisquis tarde venit ad coenam**

Theocriti scholiastes indicat hos senarios proverbio fuisse jactatos :

Ὅστις ἐπὶ δεῖπον ὀψὲ κληθεὶς ἔρχεται
Ἢ χωλός ἐστιν ἢ οὐ δίδωσι συμβολάς, id est
Quisquis vocatus tardus ad coenam venit
Aut claudus est aut non dat ille symbolas.

Theocritus sic habet :

Ἦ μετὰ δαῖτα κλητὸς ἐπείγεαι ; id est
An quoquam ad coenam properas conviva vocatus ?

Et addit eos qui vocati sunt celerius ire, qui non vocati tardius. Etenim qui vocatus se venturum promisit incivile putat, si convivatori sit in mora ; qui non vocatus venit vel pudore tardior est vel quod exclusus spe alterius convivii. Ita qui symbolum dedit properat, ne mulctetur damno, si post tempus venerit ; qui non dedit, hujus rei securus, ut lubet ambulat.

3524. IV, VI, 24. Gargara bonorum

Innumerabilem hominum rerumve vim prisci gargara dicebant, ficta, ni fallor, voce a strepitu quem facit hominum congregatorum multitudo aut rerum effusarum copia. Aristomenes ἐν Βοηθοῖς apud Suidam et Aristophanis interpretem : Ἔνδον γὰρ ἡμῖν γάργαρα, id est Nobis enim intus gargara. Citatur et tragicus quispiam, Sophron, opinor, qui scripserit : Χρημάτων τε γάργαρα, id est Pecuniarum gargara. Unde et γαργαίρω verbum, quod significat perstrepo prae multitudine. Ut Cratinus :

Ἀνδρῶν ἀρίστων πᾶσα γαργαίρει πόλις, id est

Urbs universa haec optimis strepit viris.

Rursus ex fabula cui titulus Λίμναι citatur hic versiculus :

Ἀνδρῶν ἐπαστῶν πᾶσα γάργαιρ' ἑστία, id est

Viris adactis tota perstrepit domus.

Caeterum, quod est apud Homerum Κάρκαιρε δὲ γαῖα πόδεσσι, id est Pedibus quoque terra strepebat : mutata literula κάρκαιρε dictum pro γάργαιρε. Denique, cancros existimant dictos γαργαρούς ob pedum multitudinem. Macrobius ibro Saturnalium quinto docet Garagra montem esse et ejusdem nominis oppidum monti subjectum in Mysia, ut apparet, quae frugum est feracissima, ut hinc factum sit qui immensam rerum copiam significare vellet Gargara nominaret. Exempla citat ex Alcaeo, Aristomene, quae scribarum inscitia desiderantur. Aristophanes ἐν Ἀχαρνεῦσι risus causa duas voces conjuxit immensam multitudinem significantes :

Ἃ δ' ὠδυνήθην, ψαμμοσικοσιογάργαρα.

Siquidem ψαμμοσικόσια dicunt Graeci quae vel aequant harenarum numerum, ad eam formam qua dicunt τριακόσια et ἑξακόσια. Alexis apud Athenaeum libro sexto :

Ἐβόα καλῶν τὸν οἰκέταν

Ἕν' ὄντα καὶ μόνον, ὀνόμασιν δὲ χρώμενον

Ψαμμακόσιοις, id est

Famulum intonabat evocans
Unum atque solum, caeterum vocabulis
Utens ad id innumeris.

Loquitur de paupere ostentatore divitiarum, qui, cum non haberet nisi unum famulum, tamen pro foribus evocabat eundem variis nominibus, ut hospites crederent plurimos esse domi. Et hujus compositae vocis meminit Macrobius loco quem modo indicavimus.

3525. IV, VI, 25. **Onobatis**

Apud Cumanos mulier in adulterio deprehensa ducebatur in forum, ut illic lapidi insistens omnibus esset conspicua. Deinde, impositam asino atque ita per totam civitatem circunductam reducebant ad lapidem, ut ibi rursus esset omnibus spectaculo. His actis habebatur infamis per omnem vitam et ignominiae gratia ὀνοβάτις dicebatur, quod asinum equitasset. Lapis autem nefastus ac detestabilis habebatur in quo steterat mulier. Quadrabit in quamvis prostitutae famae. Asinus apud Cumanos erat jocus proverbialis, qua de re nobis dictum est alias. Illud hic annotandum, quomodo decreverit legum severitas. Apud Hebraeos adultera lapidabatur. Apud Romanos aliquando minitabatur lex Julia. Apud Cumanos summa ignominia supplicii loco erat. Nunc apud Christianos ludus est adulterium, apud quos tamen matrimonium est sacramentum. Quid superest, nisi ut premia decernatur his qui multorum uxores constuprarunt ? Olim incestae prophanae vivae defodiebantur. Nunc violare virginem Christo dicatam pietas est. Verum quod ad proverbium attinet, refertur a Plutarcho in Problematis.

3526. IV, VI, 26. **Monophagi**

Μονοφάγοι dici poterunt sordidi et inhospitales qui neminem invitant ad convivium. Aeginensium qui ad bellum Trojanum profecti fuerant, multi perierant in pugna, plures tempestas absorpserat. Paucos igitur qui domum incolumes redierunt,

cum recepissent cognati, videntes reliquos cives ob desiderium suorum in luctu ac moerore versari, non arbitrar sunt convenire ut vel palam laetitiam suam declarent vel diis ob illorum salutem rem divinam facerent, sed suos quisque quos incolumes receperant, domi clam conviviis et gratulationibus excipiebant, ipsi ministrantes patribus, cognatis, fratribus ac necessariis, neminem alienum admittentes. Hoc imitantes Aeginetae, cum Neptuno sacrificant, dies sedecim, gestantes thiasos, quos vocant, clam apud sese convivia celebrant, neque servorum quisquam adesse sinitur. Mox Veneri sacrificantes festum solvunt. Itaque qui sic sacrificabant μονοφάγοι dicebantur.

3527. IV, vi, 27. Eamus Athenas

Ἴωμεν εἰς Ἀθήνας, Eamus Athenas. Plutarchus in vita Thesei refert Athenienses Minois violentia simulque rerum inopia afflictos inisse foedus cum illo his quidem conditionibus, ut quotannis in Cretam mitterent septem pueros ac totidem puellas, quos quidam existimant a Minotauro solitos interimi. Aristoteles dissentit : sed cum vetusti cujusdam voti religione tenerentur Cretenses, illas hominum primitias mittebant in Delphos. Quibus eo proficiscentibus adiunxerunt sese multi Cretensium filii. Caeterum cum illic ob terrae sterilitatem aegre sibi pararent victum, venerunt in eam Italiae partem quae quondam Iapygia dicta est. Hinc in Thraciam profecti Bottiaei dicti sunt. Unde virgines Bottiaeorum sacrificio quodam absoluto canere solent : Eamus Athenas, his verbis testificantes desiderium patriae quondam relictae. Hujus sententiae citat auctorem Aristotelem in Republica Bottiaeorum. Licebit uti, si quando nos melioris fortunae relictae poenitebit.

3528. IV, vi, 28. Abderitica mens

Abderitae in stuporis insaniaeque fabulam abiere. Quod perspicuum est ex epigrammate Martialis libro X de eo qui damnatus in theatro repraesentavit Mutium

Scevolam ac manum imposuit igni, sed jussus, sed acrioribus paratis suppliciis, ni faceret :

Si patiens fortisque tibi durusque videtur,
Abderitanae pectora plebis habes.

De Boeotis et Batavis alias nobis dictum est. Abderitanis autem natura peculiarem fuisse mentis stuporem indicat M. Tullius in libris De natura deorum. Et Plinius libro XXV, capite VIII, docet huic urbi vicina esse pascua in quibus equi pasti inflammantur rabie, quemadmodum apud Potniam asini. Est autem in Thracia, condita dictaque ab Abdera sorore Diomedis, patria Democriti physici, juxta Pomponium Melam. Stephanus civitatem dictam autumat ab Abderito filio Erimi, Herculi adamato, quem Diomedis equi dilacerarant.

3529. IV, VI, 29. Maritimi mores

Non abest a proverbii specie quod Plautus in Cistellaria dixit maritimos mores pro variis et inconstantibus, quales fere sunt amantium, qui, cum ferantur impotentibus cupiditatibus, tamen sibi non constant. Queritur autem apud comicum adolescens de Amore mentem in varios affectus rapiente. Ita, inquit, mihi omnia ingenia sunt : quod lubet jam id continuo. Ita me Amor lapsum animi ludificat, fugat, agit, apperit, raptat, retinet, jactat, largitur, quod dat non dat, deludit. Modo quod suasit dissuadet ; quod dissuasit, id ostentat. Maritimis moribus mecum experitur. Quemadmodum autem mare nunquam conquiescit et subinde mutat faciem, ita ferunt homines maritimos nonnihil ex maris ingenio referre. De Euripo dictum est nobis alias.

3530. IV, VI, 30. Pecuniae pedibus compensantur

Inter Catonis dicta quae proverbiorum vice celebrantur refertur et illud : Pecuniam pedibus compensari, quod tamen in libris ejus viri nondum repperi. Sed fieri potest ut hoc M. Tullius joco dixerit. Nec dissimile veri est multas Catonis

sententias fuisse celebres quas ille dixit tantum, non scripsit. Ciceronis ex oratione Pro L. Flacco verba subscribam : Si te crassi agri delectabant, hic alicubi in Crustumino aut in Capenati paravisses. Verum esto ; Catonis est dictum pedibus compensari pecuniam. Longe omnino a Tiberi ad Caicum et caetera. Sententiam autem hanc esse arbitror, si longius absit fundus plus impendiorum esse domino et minus ad eum redire lucri. Id damni sarcitur pedibus domini, si non gravetur subinde fundum invisere.

3531. IV, VI, 31. Ne incalceatus in montes

Theocritus ἐν Νομεῦσι :

Εἰς ὄρος ὅκχ᾽ ἕρπεις μὴ ἀνάλιπος ἔρχεο, Βάττε·
Ἐν γὰρ ὄρει ῥάμνοι τε καὶ ἀσπάλαθοι κομόωντι, id est
Batte, cave pedibus nudis perrepere montem,
Quippe rubis tribolisque viret mons undique densus.

Qui suscipit vitae genus armet sese adversus occursura incommoda, ne poeniteat suscepti.

3532. IV, VI, 32. Non incedis per ignem

Οὐ γὰρ ἐπὶ πυρὸς βέβηκας : Non incendis per ignem. Theocritus in Hodoeporis :

Μὴ σπεῦδ᾽· οὐ γάρ τοι πυρὶ θάλπεο, id est
Ne propera : neque enim igne calescis.

Scholiastes indicat subesse proverbium, quo significabant aliquem plus satis festinare. Nam pastor, ut erat, protinus volebat canendi certamen inire. Alter non probans tantam celeritatem provocat ad locum commodiorem. Properant enim qui per ignem incedunt et celeritas reddit elementum innxium, quemadmodum non laeditur qui manum per mediam flammam mittit aut prunam ardentem subito manu

correptam abjicit. Qui versatur in re periculosa dicitur et ipse per ignem incedere, de quo prius nobis dictum est.

3533. IV, VI, 33. Calamoboas

Antipater, cum nec vellet nec posset congredi comminus cum Carneade, qui magna vehementia invehebatur in Stoicos, semet ad scribendum vertit multosque libros aedidit maledicos et ineptos, in quibus passim contradicebat Carneadi. Hinc vulgo cognomen adeptus est Καλαμοβόου, quod non lingua, sed calamo vociferaretur. Meminit Plutarchus in libello Περὶ τῆς ἀδολεσχίας.

3534. IV, VI, 34. Non soli Atridae amant uxores

Quoties significabimus suam cuique dolere injuriam, contumeliam aut damnum nec oportere quemquam impune laedi, conveniet Homericus ille versus ex Iliados I :

Ἦ μοῦνοι φιλέουσ᾽ ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων
Ἀτρεΐδαι ; id est
Num solis hominum Atridis affectus amorque
Uxorum est ?

Eum Sextus Coelius citante Ulpiano ceu vulgo jactatum adfert libro Pandectarum XLVIII, titulo Ad legem Juliam de adulteriis, lege Si uxor. Vergilius imitatus est libro Aeneidos IX : Nec solos tangit Atridas / Iste dolor.

3535. IV, VI, 35. Auris Batava

Quemadmodum Graeci dicunt Βοιώτιον οὖς, id est Boeoticam aurem pro pingui crassaque, itidem Martialis Epigrammatum libro sexto Batavam aurem dixit agrestem, inelegantem tetricamque :

Tune es, tune ait ille Martialis
Cujus nequitias jocosque novit

Aurem qui modo non habet Batavam ?

Sic enim legit Domitius Calderinus, quanquam nonnulli mutarant pro Batavam severam.

Erant Batavi Germaniae populi, Cathorum pars, qui domestica seditione pulsi extrema Gallicae orae vacua cultoribus simulque insulam inter vada sitam occupavere, quam mare Oceanum a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit. Gens tum bello valida, ut quae Germanicis bellis esset exercitatissima, tum opibus pollens, quod Romana militia non exhauriretur, quandoquidem erat his cum imperio societas, ut viros tantum armaque ministrarent, quemadmodum copiosius prodidit Cornelius Tacitus libro XX. Convenit inter plerosque doctos, ne id refragantibus conjecturis, eam insulam cujus meminit Tacitus esse quam nunc Hollandiam vocant, terram mihi semper et celebrandam et venerandam, ut cui vitae hujus initium debeam. Atque utinam illi nos tam possimus honestamento vicissim esse quam illa nobis nos est poenitenda ! Nam quod Martialis eam gentem rusticitatis insimulat, quod eandem Lucanus trucem vocat, aut nihil ad nos pertinet aut etiam laudi vertendum arbitror utrunque. Siquidem quae gens non aliquando fuit rudior ? Aut quando Romana gens laudatior quam cum praeter agriculturam et militiam nihil artium nosset ? Quod si quae quondam in Batavos dicta sunt contendet aliquis ad hujus temporis rationem pertinere, quae major laus Hollandiae meae poterit tribui quam si dicatur a Martialis jocis abhorrere, quos etiam ipse nequitias appellat ? Utinamque Christianis vel omnibus aures essent Batavae, quo pestilentes ejus poetae facetias aut non admitterent aut certe his non caperentur ! Quod si quis id rusticitatem vocare velit, nos convicium haud illibenter agnoscimus, videlicet cum integris Lacedaemoniis, cum priscis illis Sabinis, cum laudatissimis Catonibus commune. Lucanus autem, opinor, ita truces appellat Batavos ut Vergilius acrem Romanum. Alioqui, si mores domesticos spectes, non alia gens est ad humanitatem, ad benignitatem propensior cuique minus adsit vel feritatis vel truculentiae. Ingenium simplex et ab insidiis omnique fuco alienum, nullis gravibus obnoxium

vitiis, tantum ad voluptatem, praecipue conviviorum, aliquanto deditius. Cujus rei causam esse puto miram rerum omnium exuberantiam quibus voluptatis studium iritari solet, idque partim ob commoditatem importationum, quod non solum occupat duo nobilissimorum fluminum ostia, Mosae Rhenique, verumetiam quod aliquanta sui parte Oceano alluitur, partim ob nativam regionis ubertatem, ut quae passim navigabilibus ac piscosis interluatur fluviis, pascuis uberrimis abundet. Ad haec avium infinitam copiam paludes saltusque suppediant. Proinde negant aliam inveniri regionem quae simili spacio tantum oppidorum contineat mediocri quidem magnitudine, sed incredibili politia. In domesticae supellectilis nitore palmam uni concedunt Hollandiae negotiatores quibus pleraque pars orbis est peragrata. Mediocriter eruitorum nusquam gentium frequentior numerus. Ad exquisitam eruditionem, praesertim antiquam, quo non perinde multi perveniant, aut vitae luxus in causa est quod apud illos plus honoris habetur egregiae morm integritati quam egregiae doctrinae. Nam ingenium non esse negatum illis plurimis constat argumentis, quanquam mihi sane quam mediocre contigit, ne dicam exiguum, ut et caetera pleraque.

3536. IV, VI, 36. Κρουνοχυτρολήραιον

Hominem stulte nugacem Graeci vocabant κρουνοχυτρολήραιον voce ridicule composita a κρουνός, quae proprie dicitur aqua impetu scatens, et χύτρα, olla, et ληρεῖν, quod est nugari. Ollas autem stupidos appellamus. Refertur a Suida. Extat apud Aristophanem in Equitibus. Quo dicto notasse videtur homines immodice nugaces. Nam et λήρους quidam fontes dici putant, παρὰ τὸ λίαν ῥεῖν. Indicat hoc Ulpianus enarrans tertiem Demosthenis Olynthiacam. Alibi retulimus proverbium Lusciniae nugis insidentes, Ἀηδόνες λέσχαις ἐγκαθήμεναι, sed post comperi λέσχας Graecis dici nonnunquam sedilia quaedam publica, in quibus Athenienses otiosi complures pariter sedebant, quibuslibet de rebus inter se nugantes, qualia sunt hemicyclia. In testimonium proferunt hoc carmen ex Homero :

Οὐκ ἐθέλεις εὕδειν χαλκήιον ἐς δόμον ἐλθὼν

Ἤ που ἐς λέσχην ;

Haec sedilia fuisse Apollini consecrata scripsit Cleanthes. Quidam eum deum appellant Λέσχην ὅριον.

3537. IV, VI, 37. Fabarum arrosor

Κυαμοτρώξ, id est fabarum arrosor, dicebatur qui in creandis magistratibus vendebat sua suffragia eoque quaestus grati sedulo versabatur in comitiis. Quod utinam hodie non fieret in creandis summis ecclesiae proceribus et orbis monarcha ! Tunc a populo convicio notati sunt qui magistratulum ambienti favebant accepta pecunia. Nunc palam donantur ingentia praemia qui suffragantur in creando summo Pontifice et Caesare. Quin et ipsi principes quidam simpliciter vendunt magistratus, et miramur collabi civitatum disciplinam ! Priusquam repertus est usus calculorum, quos Graeci ψήφους appellant, suffragia nigris et albis fabis ferebantur. Unde fabis victitare dicebantur quibus hinc erat quaestus. Suidas citat senarium, sed, ut fere solet, tacito auctoris nomine,

Κρινεῖ δὲ τούτους οὐ κυαμοτρὼξ Ἀττικός, id est

Hos judicabit non fabae esor Atticus.

Proverbii meminit et Hesychius, indicans hunc morem fuisse apud Aetolos ut, cui laba faba obtigisset, is magistratum susciperet. Unde ferre suffragia sive sortiri κυαμεύειν appellabant et judicem κυαμοβόλον ; nam et in judiciis quibusdam non voce, sed calculis ferebantur sententiae. Manet in hodiernum usque diem mos, ut in Epiphaniis rex convivii faba deligatur. Extat autem et apud Aristophanem in Equitibus :

Νῷν γάρ ἐστι δεσπότης

Ἄγροικος ὀργήν, κυαμοτρώξ, id est

Nobis agresti est dominus ira, qui fabas

Arrodit.

Dici potest et in tenuem parcumque, nam hinc sumpta est metaphora in magistratus affectatores aut ex sufragiis suis venantes quaestum.

3538. IV, VI, 38. **Manci pera**

Narrant locum fuisse vicinum Hymetto, cui nomen fuerit Κυλλοῦ Πήρα, id est Claudi Mantica. In eo fuisse templum simulque fontem, unde foeminae steriles bibebant et fiebant foecundae. Suidas indicat et composite dici Κυλλοπήραν, admonens esse proverbium in eos qui artificio vim admovent naturae. Hesychius ostendit Aristophanem in Centauro lupanar appellasse Κυλλοῦ Πήραν, quod hujus nominis locus declivis sit ac praeceps. Conveniet in illos qui bulbis aliisve medicamentis iritant libidinem. Quidam elleboro succurrunt ingenio et quibusdam medicaminibus memoriae.

3539. IV, VI, 39. **Undarum in ulnis**

Suidas refert hunc senarium ex Aristophane :

Καὶ ταῦτ' ἔχοντες κυμάτων ἐν ἀγκάλαις, id est

Atque id quidem cum essent in ulnis fluctuum.

In ulnis undarum esse dicebantur qui in summis rerum difficultatibus versabantur. Neque enim suaviter jactant maris undae quos amplexae fuerint. Allusum est ad nutrices, quae pueros in ulnis circumferunt et agitatione movent, ut fiant vegetiores, quod ipsum infantibus natura gratum est somnosque conciliat. Verum alia est fluctuum jactatio.

3540. IV, VI, 40. **Fluctus mutus**

Κῦμα κωφόν, id est fluctum mutum appellabant qui nondum edebat fragorem, sed jam incipiebat intumescere. Primum enim tacitis undis insurgit mare, mox exasperata tempestate procul fremit ac resonat. Dici potest de bili hominis quae nondum erupit in convicium, sed tacite inardescit. Veluti si dicas : Cede κύματι

κωφῷ ! : desine contendere, ne disputatio exeat in rixam aut : Obsiste κύματι κωφῷ : reprime iram efferuescentem !

3541. IV, vi, 41. Caricum vinum

Καρικὸς οἶνος Suidas indicat fuisse proverbium de vino, ut opinor, tenui, quod adferret hilaritatem, qualis erat Carica Musa, de qua dictum est alias. Quicquid enim vile, lugubre, molestum aut querulum Caricum dicebatur. Sed haud scio an apud Suidam pro οἶμος scriptum sit οἶνος, nisi quod Hesychius nescio quid attingit de carica vite velut inculta et incomposita. Nam genus hoc militare negligit agricolationem.

3542. IV, vi, 42. Οἰόλυκος

Herodotus in Melpomene, hoc est libro quarto, refert. Cum Theres quidam adornaret longinquam navigationem ac filius ipsius adolescens negaret se futurum ejus navigationis comitem, Τοιγαροῦν ἔφη αὐτὸν καταλείψειν ὄιν ἐν λύκοισι, id est Itaque relinquam eum, inquit, ovem inter lupos. Ex eo dicto nomen inditum est adolescentulo Οἰόλυκος, voce composita ex ove et lupo. Dici poterit in hominem desertum ac destitutum auxilio. Quod si quis negabit hoc esse proverbium, patiatur appendicem esse ejus quod alibi retulimus, Ovem lupo commisisti ; nam probabile est hac historia natum proverbium.

3543. IV, vi, 43. Ναικισσορεύειν

Ναικισσορεύειν dicebantur qui studio quippiam elevarent. Alii putant ναικισσορεῖς dici solitum ei qui, cum videretur confiteri, non confitebatur, perplexis verbis occultans mendacium, quod fere solent haeretici in discrimen adducti. Vox composita videtur a ναί, quod est adfirmantis, et κίσση, pica, et ῥέω, quod est fluo, quod involuta loquacitate negent quod affirmare videntur, rursus affirment quod negant. Meminit Hesychius.

3544. IV, VI, 44. Cui nullum negotium erat, Harmenen muro cinxit

Strabo libro Geographiae XII refert hujusmodi proverbium :

Ὅστις ἔργον οὐδὲν εἶχεν Ἀρμένην ἐτείχισεν, id est

Qui negoti nil habebat Harmenae murum addidit.

Est enim trochaicus tetrameter. Tradit autem Harmenen vicum esse Sinopensium portum habentem. Cujus meminit et Stephanus, situm indicans in Paphlagonia et a nonnullis dictam Ἀρμήνην, quod hic sane carminis ratio non patitur. Neuter indicat originem aut sensum adagii. Conjectare licet vicum fuisse frigidum, quem aliquis cinxerit muro, ut fieret oppidulum aeque frigidum. Non enim dixit ἔκτισεν, quod interpres videtur somniasse, qui vertit construxit, sed ἐτείχισεν, hoc est muro cinxit.

3545. IV, VI, 45. Nec animans nec inanime

Proverbiali figura dictum est apud Platonem libro De legibus VIII πάντων τῶν τε ἐμψύχων καὶ τῶν ἀψύχων, id est omnium et animantium et inanimorum, cum nihil omnino significamus excipiendum. Simili figura dicimus juvenum senumque et bipedum ac quadrupedum nequissimus. Item nec diis nec hominibus placet, nec vivis parcit nec mortuis. Locum Platonis citavimus integrum in proverbio Σκιαμαχεῖν.

3546. IV, VI, 46. In idem conspirare

Εἰς ταὐτὸν ξυμφῦσαι, id est in unum coalescere. Plato De legibus IV : Τὸ δὲ συμπνεῦσαι καὶ καθάπερ ἱππέων ζεῦγος καθ' ἕνα εἰς ταὐτὸν, τὸ λεγόμενον, ξυμφῦσαι χρόνου πολλοῦ καὶ παγχάλεπον, id est Caeterum conspirare ac velut equitum jugum singulos in idem, ut dici solet, coalescere multo eget tempore estque perdifficile. Interpres ξυμφῦσαι vertit unum et idem efflare, cum magis videatur dictum a φύω, nascor. Itaque mihi magis arrisit coalescendi verbum. Quanquam hujus rei judicium doctis defero. Si jungas duos equos inter se ignotos, non ferunt

sese. Tandem assuetudine diutina, posteaquam uterque alterius halitui assueverit, concordes sunt. Itaque pariter anhelasse sub eodem jugo gignit concordiam. Et Vergilius ait : Udoque docent inolescere libro.

3547. IV, vi, 47. Hic telam texuit, ille diduxit

Apud Julium Pollucem libro VII, capite X refertur senarius suppresso auctoris nomine (ni forsitan Nicophanes est in Pandora) :

Ὁ δ' ἐξυφαίνεθ' ἱστούς, ὁ δὲ διάζεται.

Quanquam legendum arbitror Ὁ μὲν ἐξυφαίνεθ' ἱστόν, ὁ δὲ διάζεται sive, quod probabilius est, διέζετο, nam vocem ἱστούς etiam metri ratio respuit. Iam si nobis textor quispiam Graecus exponeret quid sit διάζεσθαι, quod, ut indicat Pollux, Attici dicebant προφορεῖσθαι, non esset difficile proverbii sensum enarrare. Nam Suidas tantum habet διάζομαι τὸν στήμονα. Hesychius paululu lucis addiderat, dicens : διέζετο· διεσχίζετο, si διέζετο veniret a themate διάζομαι. Quod si διάζεσθαι est stamini quod superest addere, sensu erit : Alter orsus est, alter perfecit.

3548. IV, vi, 48. Σκιαμαχεῖν

Olim qui inaniter laborabant σκιαμαχεῖν dicebantur, hoc est cum umbra pugnare. Plato libro De legibus VIII : Καὶ ἔτι πάντων τῶν τε ἐμψύχων καὶ τῶν ἀψύχων ἀπορήσαντές ποτε, ἐρημίᾳ συγγυμναστῶν, ἆρά γε οὐκ ἐτολμήσαμεν ἂν αὐτοὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς σκιαμαχεῖν ὄντως ; Ad haec, si quando omnibus et animatis et inanimis destitui nullum haberemus concertatorem, num sustinebimus ipsi contra nos ipsos vere umbraticam exercere pugnam ? Idem in Apologia Socratis : Ἀλλ' ἀνάγκη ἀτεχνῶς ὥσπερ σκιαμαχεῖν ἀπολογούμενόν τε καὶ ἐλέγχειν μηδενὸς ἀποκρινομένου, id est Sed necesse est omnino ut cum umbra pugnem, simul et defendes et accusans, cum nemo responderit. Idem De republica libro VII : Ἀλλ' οὐκ ὄναρ, ὡς νῦν αἱ πολλαὶ ὑπο σκιαμαχούντων τε πρὸς ἀλλήλους καὶ στασιαζόντων περὶ τὸ ἄρχειν οἰκοῦνται, id est Non per somnium, ut nunc

complures civitates ab iis qui cum umbra pugnant ac de principatu seditiones excitant habitantur. Huc fortasse pertinet quod scribit Florus epitome in librum Titi Livii XLIX : cum enim Scipio rem in Africa fortiter ac feliciter gereret, Cato in senatu reliquos qui militarent in Africa umbris militare dicebat, Scipionem vigore. Julius Pollux libro sexto indicat eos qui molliter ac deliciose viverent σκιατϱοφίας appellari solitos, velut educatos in umbra et ob hoc impatientes pulveris atque solis, et σκιατϱοφεῖσθαι qui voluptatibus effoeminantur. Nam luxus et libido lucifugae sunt, amant tenebras et secretum. Porro ludus umbraticae pugnae durat etiam hodie non illepidus. Hunc qui exercet pro utroque respondet : et pro se et pro umbra. Hoc admonere visum, quo magis liqueat quod ex Apologia citavimus. Meminit et Mucianus in Sectis. Vide proverbium Cum larvis luctari.

3549. IV, vi, 49. **Per fluvium traducere**

Διαβιβάζειν τὸν ποταμόν, id est transmittere per flumen, dicebantur qui difficultatem explicabant rei quam ineruditiores aut invalidiores explicare non poterant. Translatum a torrentibus aut fluviis profundioribus quam ut cuivis tutum sit trajicere. Itaque qui sunt robustiores atque exercitatiores pueros, mulieres aut alioqui imbecilles susceptos in humeros transmittunt. Plato libro De legibus X : Ἐγὼ σφῶ ὥσπεϱ νῦν δὴ δεξάμενος διαβιβῶ τὸν ποταμόν, id est Ego vos, quemadmodum modo feci, susceptos ultra fluvium transferam. Verba sunt hospitis Atheniensis, qui disputationem tradit Cliniae et megillo, pollicens se adfuturum, si quid haeserint.

3550. IV, vi, 50. **Gangamon**

Julius Pollux libro X, capite XL docet genus esse retis involutis flexibus sinuosum ac perplexum, quod a Graecis dicatur γαγγάμων a γῶ quod est capio, ut indicat Etymologicus, putans et γαγγάμην appellari, unde et γαγγαμουκούς dici qui piscantur hoc retis genere et γαγγαμεῖς. Aut idem est cum sagena aut

simillimum. Pollux citat Aeschylum, qui negotium involutum et explicatu difficile γαγγάμωνα dixerit, quemadmodum dicimus nassam. Unde et ventris locum circa umbilicum γαγγάμωνα dictum, quod illic appareat circumvolutio quaedam nervorum. Fortassis et interior alvus sic appellatur, quod intestina in sese complicentur, ne mox effluant stercora.

3551. IV, VI, 51. Sacer manipulus

Ἱερὸς λόχος id est sacer manipulus, olim dicebatur quemadmodum dicimus sacram ancoram jaciendam aut rem ad triarios rediisse. Athenaeus libro decimotertio declarat apud Thebanos exercitus partem fuisse quam illi ἱερὸν λόχον nominabant ; eam constitisse ex amantibus et amatis et ob id praecipuum belli robur in his fuisse situm quod amor reddat fortissimos, ad mortis etiam contemptum animans. Usus erit, si quis dicat rem Christianam hodie a monachis velut a sacro manipulo pendere.

3552. IV, VI, 52. Postico discedere

Galenus, Περὶ τῶν φυσικῶν δυνάμεων, libro secundo : Εἰ δὲ πολλῶν σύγκειται, τῇ κηπαίᾳ κατὰ τὴν παροιμίαν πρὸς Ἀσκληπιάδην ἀπεχωρήσαμεν, id est Si ex pluribus constat, postico, quod dici solet, ad Asclepiadem recessimus sive defecimus. Postico autem recedere dicitur qui furtim abit, aliis insciis sese subducens. Sic Horatius : Postico falle clientem, quod et hodie non raro faciunt magnates. Idem alia forma dixit : In Aristippi furtim praecepta relabor. Thomas Linacer, vir incomparabili doctrina, κηπαίᾳ vertit per hortum posticum. Aedes quibus est adjunctus hortus duas habent januas, anticam et posticam. Antica spectat ad publicam viam, postica ducit ad hortum ; per hanc elebantur qui clanculum abire cupiebant. Quosdam pudet παλινῳδεῖν, sed dissimulanter transeunt in alienam sententiam. Alii per occasionem subducunt se negotiis. In hos congruet proverbium.

3553. IV, VI, 53. Utres, thylaci

Ἀσκὸς καὶ θύλακος, id est uter et thylacus, dicebatur qui cibo potuique indulgebat. Ἀσκός enim uter est vinarius, θύλακος vas farinarium. Athenaeus libro undecimo refert hos versus ex Alexidis Hesione, qui dicuntur sub persona Herculis :

Ἤιτησε κύλικα καὶ λαβὼν ἑξῆς πυκνάς
Ἕλκει, καταντλεῖ, κατά τε τὴν παροιμίαν
Ἀεί ποτ’ εὖ μὲν ἀσκός, εὖ δὲ θύλακος
Ἄνθρωπος, id est
Calicem poposcit ac datum crebro bibens
Trahitque et hausit et, ut habet proverbium,
Semper bene uter, thylacus semper bene est
Homo.

Itidem Horatius :

Si ventri bene, si lateri pedibusque tuis, quid
Divitiae poterunt regales addere maius ?

De lurconibus ac ventribus dictum est alias non semel.

3554. IV, VI, 54. Ignarium dare

Seneca libro De Beneficiis quarto refert ut vulgo iactatum. Ut doleat, inquit, tibi, ut postea consideratius loquaris, quod dicere solemus, ignarium dabo. De lapide pyrete sentit, ni fallor, quem alii vivum, nonulli ignarium vocant, quod plurimum habeat ignis, ut attritu digitos adurat, et alioqui ponderosissimus. Itaque decebatur « ignarium dare » qui suggereret quod dolore quodam revocaret hominem a peccando, quemadmodum lapis digito additus vel pondere vel attritu non sinit hominem oblivisci cujus gratia sumpserat eum. M.Tullius haud absimili forma dixit in Antonium Philippica II : Num expectas dum te stimulis fodiam ? Haec te, si ullam habes partem sensus, lacerat, haec cruentat oratio. Terentius : Noli fodere latus.

Persius : Atque aliquis cubito stantem prope tangens. His enim gestibus admonemus, quemadmodum et vellendo aurem, de quo nobis prius dictum est.

3555. IV, VI, 55. In morbo consumat

Seneca libro beneficiis IV Quingenti, inquit, denarii sunt : illud quod dici solet, in morbo consumat. Zeno cuidam promiserat quingentos denarios mutuo. Admonitus ab amicis hominem esse malae fidei, tamen credidit vel ob hoc, quia promiserat et summa erat exilis. Solent igitur creditores, cum sentiunt non reddituro creditam pecuniam nec existimant operaeprecium ob tantillum legibus agere, dicere : Habeat, consumat in morbo. Qui sermo dubium habet sensum. Potest enim ab amico dici, qui nolit deesse amico quod impendat, si morbus inciderit ; potest et ab inimico, qui malo viro morbum optet.

3556. IV, VI, 56. Vel Megaram usque

Manet is sermonis color et hodie : ubi quid significamus magni precii nobisque vehementer expetitum, dicimus : Hujus rei gratia vel in Indiam usque profiscicerer aut Digna res est cujus gratia vel in Hyperniam usque navigetur. Socrates apud Platonem in Phaedro : Ἦ γὰρ ἂν ἀστεῖοι καὶ δημωφελεῖς εἶεν οἱ λόγοι. Ἔγωγε οὖν οὕτως ἐπιτεθύμηκα ἀκοῦσαι, ὥστε ἂν βαδίζων ποιῇ τὸν περίπατον Μέγαράδε καὶ κατὰ Ἡρόδικον προσβὰς τῷ τείχει πάλιν ἀπίῃς, οὐ μοί σου ἀπολειφθῶ, id est Nam profecto festivi et in publicum utiles fuerint sermones. Mihi sane tanta cupiditas est audendiendi ut, si pedibus vel Megaram usque ambules ac mox juxta morem Herodici, ubi ad moenia accesseris, denuo abscedas, non te sim relicturus. Ambigue dictum est κατὰ Ἡρόδικον. Incertum enim utrum Herodicus quispiam hoc dixerit an Herodicus aliquid vel mutata sententia a moenibus Megarensibus redierit Athenas, quomodo Phaedria Terentianus a diverticulo redit in urbem. Unde hoc ipsum juxta Herodicum proverbii speciem habet, in hominem

incerti consilii aut qui sero mutat sententiam, cum deliberandum sit, antequam incipias. Simile illi Dignum propter quod vadimonium deseratur.

3557. IV, VI, 57. Omnem vocem mittere

Πᾶσαν φωνὴν ἵεσθαι, id est Omnem vocem mittere dicebantur qui nihil omittebant quo persuaderent. Etenim qui totus est in hoc, ut persuadeat, nunc argumentatur, nunc objurgat, nunc blanditur, nunc pollicetur, nunc miniatur, καὶ παντοῖος γίγνεται, ut flexat audientem. Plato, De legibus decimo : Μηδαμῶς, ὦ ξένε, ἀλλ’ εἴπερ τυγχάνει γε οὖσα καὶ σμικρὰ πειθώ τις περὶ τὰ τοιαῦτα, δεῖ μηδαμῇ κάμνειν τόν γε ἄξιον καὶ μικροῦ νομοθέτην, ἀλλὰ πᾶσαν, τὸ λεγόμενον, φωνὴν ἱέντα τῷ παλαιῷ νόμῳ ἐπίκουρον γίγνεσθαι λόγῳ ὡς εἰσὶ θεοί, id est Nequaquam, o hospes, sed si forte fuerit vel exigua persuadendi ratio circa hujusmodi, haud quaquam oportet defatigari, praesertim legum auctorem, si modo ullius sit precii. Quin potius emissa, quod dici solet, omni, veteri legi supetias ferre debet, docens rationibus esse deos. Idem in Phaedro : Τούτου τοι ἕνεκα χρή, πάντας τοὺς λόγους ἄνω καὶ κάτω μεταστέφοντα, ἐπισκοπεῖν, id est Hujus itaque gratia oportet omnibus rationibus sursum deorsum versatis dispicere et caetera. Sumptum videtur ab incantamentis, in quibus, si parum movent preces, adhibent efficiaciores. Id alicubi indicat Plato, tametsi locus in praesentia non succurit. Indicabitur, cum occurrerit. Vide, num Omnem contentionem. Solent enim patroni causarum, cum magno studio causam agunt, vocem intendere. Paulus apostolus Ad Galatas capite quarto, cum ait Ἤθελον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου, tale quiddam sensisse videtur. Nam qui nunc objurgat, nunc blanditur, nunc se praedicat, nunc semet demittit, nunc territat, nunc consolatur, utcumque postulat eorum utilitas quos perire non vult, veluti doctus incantator mutat vocem suam, ut aliquo pacto persuadeat.

3558. IV, VI, 58. **Magadari**

Μαγαδίζειν sive μαγαδεύειν dicebantur olim qui bilingues essent, eodem ore laudantes ac vituperantes, blandientes et objurgantes, pudice et obscoene loquentes. De magadide multa dixerit Athenaeus libro XIV, dubitans citharae ne genus sit an fistulae. Quidam eamdem putant cum sambuca, nonnulli et cum pectide. Verum hoc nihil ad proverbium, quando constat organum esse δίφωνον, quod simul emittit geminam vocem, gravem et acutam, harmonia quae dicitur διὰ πασῶν. Citatur ex Alexandride hic senarius :

Μάγαδιν λαλήσω μικρὸν ἅμα σοι καὶ μέγαν, id est

Magnum ac pusillum proloquar magadin simul.

Ait vetustum esse genus, repertum a Lydis. Nomen inditum est a Thrace quodam, cui nomen erat Magdus. Alii putant inventum esse Sapphus. Pindarus magadin appellat ψαλμὸν ἀντίφθογγον, qualis est cantio cum simul concinunt viri et pueri impuberes. Hac de re nonnihil attigimus in proverbio Ex eodem ore calidum et frigidum efflare.

3559. IV, VI, 59. **Chalcenterus**

Χαλκέντερος olim dicebatur insigniter patiens laborum atque indefatigabilis, velut habens area intestina, qualem fabulae narrant fuisse Talo custodem insulae Cretae. Hoc cognomen inditum est Didymo grammatico ob incredibilem numerum librorum quos scripsisse dicitur. Eadem de causa Origenes dictus est Adamantinus.

3560. IV, VI, 60. **Origanum tueri**

Ὀρίγανον βλέπειν dicebantur qui robur et masculum animum praeferebant. Suidas refert hoc carmen ex Aristophane, uti conjicio, licet mettro depravato :

Παρέξομ’ αὐτὸν ἀνδρεῖον τὸ λῆμα καὶ βλέποντα τ’ ὀρίγανον, id est

Praebebo meipsum animo virile ac tuentem origanum.

Sumptum ab acrimonia herbae, ut respondeat illis alibi dictis tueri sinapi aut nasturtium. Quidam cunilam vocant, ejus generis quod Dioscorides appellat Heracleoticum. Nam est aliud genus dictum ὀνῖτις, est tertium quod panaces Heracleum vocant. Ita Dioscorides libro XX, capite XIV, tradit origanum non dissimile pulegio silvestri.

3561. IV, VI, 61. **Thurium lema**

Θούριον λῆμα dicebant animum intrepidum et ad bellum paratum. Nam λῆμα genere neutro Graecis sonat Voluntatem, animum, sive propisitum aut dignitatem et Auctoritatem, vox dicta a λῶ quod est volo. Nam λῆμμα, quod scribitur per geminum μμ, venit a λάβω, sive λαμβάνω, est argumentum quod assumitur ad probationem. Thurion autem dicitur quicquid est vehemens ac bellicum. Unde Homerus θούριδα ἀλκήν, id est thurium robur appellat. Quin et ipse Mars dictus est θοῦρος, a θορεῖν quod est insilire. Suidas citat ex Aristophane. Invenitur et θούριος λόγος, pro sermone divinitus afflato ac vehementi, cum quis intrepide cum auctoritate loquitur.

3562. IV, VI, 62. **Nec elephantus ebiberet**

Οὐδ' ἂν ἐλέφας ἐκπίοι, id est Ne elephantus quidem ebiberet. De poculo praegrandi, cum elephantus proboscide immensam aquarum vim cum libet hauriat. Athenaeus libro undecimo citat ex Epinico :

Ἐλέφας ἐλέφαντα περιάγει ῥυτὸν
Χωροῦντα δύο χόας, ὃν οὐδ' ἂν ἐλέφας ἐκπίοι, id est
Duas choas capientem, ut hunc ne elephas quidem
Ebibere possit.

Rhytos autem poculi genus est, specie cornu, quod videtur eburneum fuisse, impositum imagini elephanti. Subjicit autem : Οὐδὲν ἐλέφαντος γὰρ διαφέρεις οὐδὲ σύ, id est Nam ne tu quidem quicquam differs ab elephanto, ut esset quadruplex

elephanti mentio. Proverbium hoc posterius ante retulimus, hoc loco non citato. Porro choa mensurae genus est. Dicetur in librum insulsum ac loquacem, quem ne patientissimus quidem perlegere sustineat.

3563. IV, VI, 63. Κυαθίζειν

Qui poculis indulgebant κυαθίζειν dicebantur, quasi dicas cyathissare, quemadmodum cothonizin, de quo nobis prius dictum est. Indicavit et hoc Athenaeus. Mihi videtur potius in eos convenire qui parce bibunt nec sextarios hauriunt, sed cyatis subinde repetitis tamen inebriantur. Solent enim quidam ita proponete : Quisque bibet heminam, non amplius et saepenumero fit ut paulatim incalescente libidine plus bibant.

3564. IV, VI, 64. Sacer piscis

Ἱερὸς ἰχθύς, id est Sacer piscis dicebatur cui nemo nocebat, sed sui juris erat. Suidas indicat esse apud Homerum. Quicquid enim ingens ac praeclarum haberi volebant veteres ἱερόν appellabant, velut apud Homerum ἱερὸν μένος Ἀλκινόοιο, id est Sacra vis Alcinoi. Per jocum dici poterit in hominem praegrandem et in precio habitum, cum sit stupidus et infans. Meminit et Athenaeus.

3565. IV, VI, 65. Φελλίνας

Φελλίνας levis dicitur, quasi dicas Suberrimus. Nam φελλός cortex est arboris semper fluitans, qui Latinis dicitur Suber. Unde et φελλεύς dicitur locus asper ac petricosus, aptior ad pascendas capras quam ferendas fruges, quod terra veluti supernatet saxis. Unde et φελλεύειν dicitur quod fluitat nec habet radices. Quin et hodie lingua Britannica commodum hominem minimeque difficilem φελλέα vocat. Hanc morum levitatem Graeci vocant εὐήθειαν, quae vox in vicium sonat. Plato libro De Republica III : Εὐλογία ἄρα καὶ εὐαρμοστία καὶ εὐσχημοσύνη καὶ εὐρυθμία εὐηθείᾳ ἀκολουθεῖ, οὐχ ἣν ἄνοιαν οὖσαν ὑποκοριζόμενοι καλοῦμεν ὡς

εὐήθειαν, ἀλλὰ τὴν ὡς ἀληθῶς εὖ τε καὶ καλῶς τὸ ἦθος κατεσκευασμένην διανοίαν, id est Ergo sermonis probitas, morum compositio, decus et concinnitas sequitur εὐήθειαν, non hanc inquam quam vitio blandientes vocamus eo nomine, quasi sit morum bonitas, cum sit amentia, sed mentem vere moribus bonis pulchrisque instructam. De his nonnihil attigimus in proverbio Subere levior. De Profundo sulco animi dictum est alias.

3566. IV, VI, 66. Methysocottabi

Vulgari convicio μεθυσοκότταβοι dicebantur bene poti, quasi cottabo temulenti. Cottabus enim poculi genusest. Athenaeus libro XV refert ex nescio quo auctore – ex Aristophane, ni fallor :

Πόρνην δὲ Σιμαίθαν ἰόντες Μέγαράδε
Νεανίαι κλέπτουσι μεθυσοκότταβοι, id est
Scortum Simaethan Megaram abegit ac tulit
Furto juventus cottabis probe vuida.

3567. IV, VI, 67. Ἴσον ἴσῳ

Ἴσον ἴσῳ id est par pari dicebant, ubi quid ex aequo moderatum significant. Sermo ductus a potoribus, qui frequenter de aequalitate disputant, interdum pugniset ensibus. Sed olim aequalitas erat, ut tantundem adderetur aquae quantum esset vini. Athenaeus libro XI ex Aristophanis fabula cui titulus Philonides citat :

Τοιγαροῦν ἐμοὶ μὲν ἀρτίως ὁ δεσπότης
Δι᾽ ἀρετὴν τῶν Θηρικλείων εὐκύκλωτον ἀσπίδα,
Ὑπεραφρίζουσαν, τρυφῶσαν, ἴσον ἴσῳ κεκραμμένην,
Προσφέρων ἔδωκεν, id est
Proinde jam nuper meus
In Thericleis mihi virtutis ergo praestitae
Scutum herus pulchre rotundum deferrens dono dedit,

Spuma inundans, delicatum, temperatum par pari.

Ex Stratone comico citat hoc carmen :

Ἑρμῆς, ὃν ἕλκουσ’ οἱ μὲν ἐκ προχιδίου,
Οἱ δ’ ἐκ καδίσκου ἴσον ἴσῳ κεκραμμένου, id est
Sors, quam trahunt alii quidem e prochidio,
Alii ex cadisco temperato par pari.

Primus trochaicus est imperfectus, et his legendum arbitror Prochoidion ; utrumque vas est vinarium. Ἑρμῆς autem pro sorte ponitur quae prima ducitur, ut alias docuimus. Idem eodem libro refert ex Hermippo :

Ἀπνευστ’ ἐκπιὼν
Ὡς ἄν τις ἥδιστ’ ἴσον ἴσῳ κεκραμμένον, id est
Quem spiritu uno exhauseram
Suavissime, contemperatum par pari.

Alibi retulimus par pari, verum non est idem proverbium. Illud de pensatione dicitur, hoc de mixtura aequali. Velut : Utinam Natura vitam hominum miscuisset ἴσον ἴσῳ ! Nunc nimio plus est mali quam boni. Haec autem verba ἴσον ἴσῳ ponuntur velut absolute, praeter rationem constructionis, quemadmodum dicimus διὰ πασῶν.

3568. IV, vi, 68. Recto pectore

Ammianus Marcellinus libro XVII : His litteris diu libratis recto pectore, quod dicitur, consideratque responsum est. Recto pectore dictum est pro eo quod erat ingenue citraque dissimulationem, ut veritatis simplex est oratio. Qui probant quod probandum est, damnant quod damnandum est, recto pectore loquuntur. Qui nihil non probant aut nihil non damnant, non agunt recto pectore.

3569. IV, VI, 69. Cothonissare

Κωθωνίζειν sive κωθωνίζεσθαι dicebantur qui largius biberent, et potationem largiorem κωθωνισμόν appellabant. Eam Mnesitheus medicus apud Athenaeum libro undecimo putat conducere valeudine corporum, Plato corrigendis moribus, Seneca ingenio. Excludunt tamen ebrietatem nec id nisi raro fieri sinunt. Ἀκροκώθωνες, sive, ut scripsit quisquis collegit Etymologicum, ἀκρατοκώθονες, dicti qui meracius biberent, quos Hesychius putat dictos ἀκροθώρακας. Ascribit enim μέθυσοι. Verum ex Plutarcho in Symposiacis et Aristotele in Problematibus apparet ἀκροθώρακας dici qui nondum prorsus ebrii sunt, toto corpore rigato, sed pectore summo duntaxat. Indicat et Julius Pollux libro sexto et auctore Hyperide et Athenaeus citans eundem in oratione contra Demosthenem. Ἐπικωθωνίζεσθαι pro intemperantius bibere refert Pollux ex auctore Critia. Cothon autem poculi genus est, de quo nonnihil alias attigimus.

3570. IV, VI, 70. Τρυγοβίοι

Homines sordidos ac parcos olim popularis jocus τρυγοβίους appellabat, quasi fece victitantes. Qui splendidiores sunt, ubi ventum est ad fecem, aperiunt aliud vas. At ego novi divites qui fecem novem annorum apponerent in mensa liberis et amicis non vulgaribus. Quidam adeo natura miseri sunt ut non patiantur bibi vinum nisi posteaquam vel acuit vel evapuit. Adagium indicavit Pollux libro sexto, capite quarto. Eustathius ostendit perparcos τρυσιβίους dici, quod anxii cumque gemitu vivant. Ridetur apud Aulum Gellum libro undecimo, capite septimo, qui de nimium frugali quodam dixerit : His eques Romanus apludam edit et floces bibit. Prisci rustici frumenti furfurem appellabant apludam, flocem, vini fecem e vinaceis expressam, quemadmodum fraces ex oleis.

3571. IV, VI, 71. Loquax talpa

Homo nullius judicii, sed tamen impendio verbosus, loquax talpa dictus est populari convicio. Quod primum dictum est in Julianum Capellam, posteaquam venerat in publicum odium, nam talpae nostri ut caeci sunt, ita sunt aeque muti. Idem dictus est πίθηκος ἐν ποφύρᾳ, id est simia purpureata, cujus alibi meminimus. Refert Ammianus libro XVII.

3572. IV, VI, 72. Non contis aut ramulis

Idem libro eodem de Antonio quodam ad honorem mensae regalis apud Persas evecto et ad jus ferendae sententiae admisso. Non contis, inquit, aut ramulis, ut aiunt, id est non flexiloquis ambagibus vel obscuris, sed velificatione plena in rempublicam ferrebatur eoque incitans regem. Quamquampro ramulo legendum arbitror remulo, nam contis et remis impellunt navim qui ventos habent adversos. Pars est magis adagii quod alibi recensuimus Velis remisque quam novum adagium.

3573. IV, VI, 73. Extra calcem

Idem libro XXI : Ne igitur extra calcem, quod dicitur, sermo decurrens lecturo fastidium ferat, ad explicanda prospecta revertamur. Quamquam arbitror scripturam vitiatam, legendum autem esse extra callem pro extra viam, quod alibi nobis dictum est, ubi quis digreditur a re proposita.

3574. IV, VI, 74. Ex perpendiculo

Idem libro eodem ex perpendiculo dixit pro eo quod erat exacto judicio : Palatinas, inquit, dignitates velut ex quodam tribuens perpendiculo, et sub eo nemo celsum aliquid acturus, in regiam repentinus adhibitus est vel incognitus. Ad hanc formam et illa pertinent quae cum alibi frequenter, tum apud Gellium sunt libro secundo, capite primo : ad amussim exigere et librili perpendere et ad aequilibrium

aestimare, et apud Plinium libro XXXVI, capite XXV ad regulam ac libellam exigere, praeterea digitis metiri, trutina pensare, ad unguem facere aliaque quorum nonnulla suis locis indicavimus. Quae omnia plus habent veneris, si ad res animi transferantur. Sumpta metaphora a perpendiculo fabrorum, quo explorant vel arqualitatem soli vel parietis rectitudinem. Amussis est pensilis, in imo plumbum habens affixum ; additur in medio regulae quae constat duobus gnomonibus. Hac explorant aequalitatem soli. M.Tullius In Verrem actione tertia : Tu, Verres, hic quod moliare nihil habes, nisi forte vis ad perpendiculum columnas exigere. Dicunt ei fere nullam columnam quae ad perpendiculum ese possit. Nam Hercle, inquit, sic agamus : columnae ad perpendiculum exigantur et caetera.

3575. IV, VI, 75. Acolo, non fico

Ἀκόλῳ τὰ χείλη, οὐ σύκῳ βῦσαι, id est acolo, non ficui immergere labra. Suidas indicat dictum ubi promitteretur prospera valetudo aut significaretur rebus fortiter utendum. Nam ἀκόλους Graeci vocant minutas offulas, interdum et fragmenta panis, παρὰ τὸ μὴ κολλᾶσθαι, id est quod non cohaerreant. Hesychius indicat ἀκόλους vescentem reddere bilis expertes ac placidos, cum ficus incendat sanguinem. Vidimus Italos, si quando bilem vellent eximere, dies aliquot nihil sumere praeter offulas pauculas ex aqua cum paululo butyri recentis decocta. Quidam addunt herbarum ac radicum pauxillum. Proverbium hortatur ad victum tenuem.

3576. IV, VI, 76. Πενταπλόα

Athenaeus libro XI commemorat poculi genus quod olim πενταπλόον dicebatur, quod in publicis ludis adhibebatur. Ephebi quidam cursu contendebant Athenas. Currebant autem gestantes viteum ramum onustum fructu qui dicebatur ὄσχος. Initium cursus erat a templo Bacchi usque ad templum Palladis, cui cognomen Σκιρράς. Victor in eo certamine capiebat calicem dictum πενταπλόον

atque ita tripudiabat in chorea. Nomen inditum calici, quod in eo quinque rerum species essent commixtae : vinum, mel, caseus, farina et paululum olei. Accomodari poterit ad orationem ex variis argumentis consarcinaram. Simile quoddam vas erat facile, quod Graeci κέρνος appellant, Baccho sacrum. In eo plures erant rerum species, sed distinctae cyathulis inter se connexis. Athenaeus nominatim recenset circiter sedecim. Ut igitur farraginem dicimus rem variam atque ex diversis generibus conflatam, ita poterimus vel πενταπλόον vel κέρνος dicere. De copiae cornu dictum est alias. Nec his dissimile est quod satyram dixere prisci, quo de suo dicitur loco.

3577. IV, VI, 77. More Carico

Σχήματι Καρικῷ, id est figura sive modo Carico fieri dicebatur quod sordide incompositeque fiebat, praesertim in rebus obscoenis. Quod tamen ad alia transferri potest, velut ad mores indecoros atque inciviles, ad orationem inconditam. Legimus et πλοίῳ Καρικῷ, id est nave Carica.

3578. IV, VI, 78. Μυσικαρφί

Μυσικαρφί dicebantur agere qui dure ac sicce viverent. Vox ficta videtur a mure et palea, quod mus in re pusilla vehementer laboret, nisi malumus dictum a μύσσω, quod est sicco et μύσις, praefocatio, quasi si quis festuca praefocetur. Nam Hesychius indicat sic hanc vocem pronuntiandam ut dicitur ἀκονιτί, usurpatam autem a Ctatino in fabula cui titulus Horae. Alii virum quempiam Μυσίκαρφον dictum existimant, qui ex se quidem nihil venustiororum dicteriorum adferre poterat, sed tamen libenter aliorum dictis arriderat, et hujus nominis mentionem factam apud Aplolophanem comicum. Torquebitur igitur in hominem parcum ac sordidum aut in frigide jocosum.

3579. IV, VI, 79. Μύτης

Impendio tacitus aut in venerem solutior dicebatur μύτης, quasi dicas mutitor, a μύ, mutorum syllaba, de quo nobis alias dictum est. Est hujus nominis piscis foemina quae sine mare non pascitur. Hinc et in libidinosus aut supra modum uxorios, rectius autem in virosas foeminas. Auctor Hesychius.

3580. IV, VI, 80. Qui inspuerit in cavernam formicarum etc

Idem indicat vulgari sermoni fuisse jactatum Ὡς ὁ πτύσας εἰς μυρμηκιὰν οἰδεῖ τὰ χείλη, id est Quod qui inspuerit in agmen formicarum, huic intumescant labra. Hoc, seu vere fit ut ex halitus repercussu virus aliquod afficiat conspuentis os, seu temere creditum, torqueri poterit in eos qui multitudinem imbecillium quidem, sed tamen numerosam et concordem provocant. Hesychius auctorem citat Dinolochum. Is fuit comoediarum scriptor, Epicharmi filius.

3581. IV, VI, 81. Nemo sibi nascitur

Haec sententia Platonis sic est ab eruditis omnibus celebrata ut optimo jure possit inter proverbia recenseri. Eam primus Plato prodidit in epistola quam scripsit ad Archytam : Ἀλλὰ κἀκεῖνο δεῖ σε ἐνθυμεῖσθαι, ὅτι ἕκαστος ἡμῶν οὐχ αὑτῷ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μέν τι ἡ πατρὶς μερίζεται, τὸ δέ τι οἱ γεννήσαντες, τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι, πολλὰ δὲ καὶ τοῖς καιροῖς δίδοται τοῖς τὸν βίον ἡμῶν καταλαμβάνουσι, id est Quin et illud tibi considerandum est, quod quisque nostrum non sibi tantum natus est, sed ortus nostri partem sibi vendicat patria, partem parentes, partem amici caeteri. Multa vero dantur et occasionibus quae incidunt in vitam nostram. Adducit hunc locum M. Tullius libro De Officiis primo : Sed quoniam, inquit, ut praeclare scriptum est a Platone, non nobis solum nati sumus ortusque nostri partem patria vendicat, partem parentes, partem amici. Quam sententiam cum dilucide, commode et eleganter verterit Cicero, miror quare

Seneca dicere maluit : Nemo sibi contigit. Nam videtur exprimere voluisse illud ἐγένετο. Sic enim scribit Ad Lucillium libro quinto, epistola XXXII : Vis scire quid sit quod faciat homines avidos futuri ? Nemo sibi contigit. Videtur enim hoc imputare parentibus, quod non statim expetimus optima. Subjicit enim : Optaverunt itaque tibia lia parentes tui, sed ego contra omnium tibi eorum contemptum opto quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, ut te locupletent. Idem studii fuisse videtur Quintiliano ut omnia secus diceret quam dixerat Cicero. Quare fit ut non raro dicat inelegantius atque etiam obscurius.

3582. IV, VI, 82. Pireus non fert vasa inania

Julius Pollux libro VI, capite VI refert hoc ex Aristotele : Τὸν Πειρέα μὴ κεναγγίαν ἄγειν, id est Piraeum non vehere vasa inania. Piraeus portus erat Atticae. Huc appellebant vasa mercibus onusta. Eodem conveniebant adolescentes convivium acturi. Indicat hoc Antipho in Eunucho Terentiana : Aliquot adolescentuli coimus in Piraeo / In hunc diem, ut de symbolis essemus. Est ejusdem nominis portus Corinthiacus, ubi consentaneum est majorem fuisse luxum. Hinc ductum scomma in eos qui gaudent semper cibo potuque distendi. Expende, num apud Pollucem legendum Πειραιέα, ut ad hominem referatur, quando Stephanus indicat locum et hominem qui prius Piraeus dicebatur, postea dictum Πειραιέα.

3583. IV, VI, 83. Cradophagus

Rusticum et sordidum veteres κραδοφάγον per jocum appellabant, quasi κραδαιοφάγον, nam κράδαια vocant arboris fici folia. Iidem dicebantur βαλανοφάγοι, quasi prisco more glandibus viventes.

3584. IV, VI, 84. Sapiens divinat

Donatus in Hecyram indicat proverbium esse divinare sapientem, quod ex conjecturis prudenter collatis colligit verum non solum de praeteritis, verumetiam de

futuris, quamquam in fabula quidem Laches divinans tota errat via. Cujus tamen conjecturam approbans Phidippus ait : Plane hic divinas, nam id est. Reliqua pete ex proverbio Qui bene conjiciet.

3585. IV, VI, 85. Ἰαμβίζειν

Ἰαμβίζειν prisci dixerunt pro conviciari ac maledicere, voce ducta ab Iambe, foemina insignete maledica. Probabilius est ab iambo pede ductum, qui convitiis repertus est, impetum ferientis atque impetentis exprimens. In quo congruit et illud, quod a brevi orsus desinit in longam, quemadmodum injuria ex levioribus initiis exit in gravem tragoediam, quod indicavit et Homerus : Ἥ τ' ὀλίγη μὲν τὰ πρῶτα, id est Quae primum exigua est. Unde et hominem ad conviciandum propensum ἰάμβηλον appellant. Hujusmodi ferme Suidas et Hesychius.

3586. IV, VI, 86. Testaceum flagellum

Κεραμεικὴ μάστιξ, id est testaceum flagellum, dicebatur ostracismos, de quo nobis abunde dictum est in proverbio Ostraci conversio. Flagellum autem vocabant, quod hoc exigerentur in exilium, testaceum, quod testulis soleant ea ferri suffragia.

3587. IV, VI, 87. Arietis ministerium

Κριοῦ διακονία, arietis ministerium, Suidas et Zenodotus sic referunt quasi dici solitum de officio in ingratos collocato. Siquidem aries cornibus ferit pascentem. Hesychius ita refert quasi congruat in eos qui spe cujusvis praemioli inserviunt indignis. Cum pueros invitamus ad ministerium, pollicemur aliquid, puta talos aut nuces. Itidem in apologo quopiam, opinor, dixit aries : Inunge ! Dabo tibi talos. Addita stellula in editione Aldina indicat κατέλειψεν esse verbum subdititium. Opinor legendum κατάλειψον, ab ἀλείφω. Hujus obiter mentionem fecimus in proverbio Aries nutricationis praemium. Est aliud in ingratos proverbium quod superius a nobis relatum est :

Ἀντ᾽ εὐεργεσίης Ἀγαμέμνονα δῆσαν Ἀχαιοί, id est

Pro beneficiis vinxerunt Agamemnona Graii.

Reperi citatum citra auctoris titulum. Interim in scholiis Graecanicis inveni in porticu stoae quae Varia dicebatur et Regis, complures fuisse Mercurii statuas, partim a plebeiis, partim a principibus positas. Una erat ex his quae carmen hoc insculptum habebat antiquis litteris. Hinc venit in proverbium. Hoc, quicquid est, suo loco erat addendum, sed jam ea charta exierat manus meas.

3588. IV, VI, 88. **In tuum ipsius caput**

Quoties in auctorem mali malum retorquetur aut recidit, Graeci dicunt : Εἰς τὴν αὐτοῦ κεφαλήν. Demosthenes in oratione Περὶ παραπρεσβείας : Οὐκοῦν ταῦτα συνηύχετο οὗτος καὶ κατηρᾶτο τῇ πατρίδι, ἃ νῦν εἰς κεφαλὴν ὑμᾶς αὐτῷ δεῖ τρέψαι, id est Haec igitur optabat iste patriaque imprecabatur, quae nunc vos oportet in ipsius caput vertere. Ita Ctesippus in Euthydemo Platonis : Εἰ μὴ ἀγροικότερον ἦν εἰπεῖν, εἶπον ἄν· Σοὶ εἰς κεφαλήν, id est Nisi dictu rusticus esset, dicerem : tibi in caput ! Nam sophista collegerat eos procurare interitum adolescentis qui vellent eum doctum evadere, cum nondum esset doctus, nam perit quod desinit esse quod erat et incipit esse quod non erat. Ita Maro : Quod dii prius omen in ipsu / Convertant. Apud Aristophanem in Pluto Penia ratiocinatur, si omnes homines ditescerent, fore ut Chremylus ipse cogeretur arare, fodere reliquosque labores exhaurire, ut jam afflictior viveret dives quam antehac vixerat pauper. Chremylus autem memor laborum quos in paupertate pertulerat abominatur hoc verbum et in Peniae caput reprecatur, dicens : Ἐς κεφαλὴν σοί, id est In caput tibi ! ut subaudias recidat. Celius ad M. Ciceronem libro octavo : At Domitius cum manus ad os apposuit, te a.d. IX Calend. Jun. Subrostrarii – quod illorum capiti sit ! – dissiparant perisse.

3589. IV, VI, 89. Iracundior Adria

Qui moribus parum est commodis et iritabili ingenio Adriae comparatur proverbio. Ita Flacci amica, quicum fecerat divortium :

Tu levior cortice et improbo
Iracundior Adria

Ipse fatetur se subiracundo fuisse ingenio :

Irasci celerem, at sic ut placabilis essem.

Item in satyra cujus initium Iamdudum ausculta. Aeschines in Demosthenem dicit eum moribus fuisse adeo asperis et inconstantibus ut cum Adria facilius sit habere commercium quam cum illo ; non quod illud mare sit caeteris saevius – imo vix aliud mitius – sed ita visum est Italis, qui, si navigavissent mare Britannicum aut Danicum, faterentur Adriam indignum esse maris vocabulo.

3590. IV, VI, 90. Bos marinus

Βοῦς ἐνάλιος, id est bos maritimus, de magnis, insulsis et ad nihil utilibus, quales sunt phocae tantum pascentes nec operi nec esui utiles, contra quam boves terrestres. Refertur a Suida. Suspicor autem legendum Βοῦς ἐναύλιος, ut sit idem quod mox sequitur : Βοῦς ἐν αὐλίῳ κάθῃ, id est Bos in stabulo sedes. Sic enim refertur in collectaneis Tarrhaei ac Didymi. Estque hemistichum iambici trimetri.

3591. IV, VI, 91. Bos in stabulo

Βοῦς ἐν αὐλίῳ, id est Bos in stabulo, dicebatur inutilis et in otio vitam agens. Hesychius indicat a Cratino dictum in fabula cui titulus Deliades. Quamquam hujus alibi meminimus.

3592. IV, VI, 92. Canis ad cibum

Κύων ἐπὶ σῖτον, id est Canis ad cibum. De iis qui in suum properant exitium. Qui canem volunt occidere, cibo ostenso alliciunt. Hesychius indicat hoc esse simile illis βοῦς ἐπὶ σφαγὴν καὶ ὗς ἐπὶ δεσμά, id est Bos ad mactationem et Sus in vincula.

3593. IV, VI, 93. Bos in quadra argentea

Βοῦς ἐπὶ πίνακος ἀργυροῦ, id est Bos in quadra argentea. In eos qui personam sustinent officium aliquod egregium pollicentem nec ulli tamen sunt usui nisi ad voluptatem aut fastum. Simillimum est illi quod alibi retulimus, Bos septimus. Olim apponebantur bellaria sic efficta ut novae lunae cornua prae se ferrent, quod luna nascens ac desinens cornuta videatur. Quin et lunae dicebantur hujusmodi bellaria. Qua de re Suidas citat epigramma non inelegans :

Πῶς Βοῦς ὑπάρχων αὔλακας γῆς οὐ τέμνεις,
Ἀλλ' ὡς πάροινος ἀγρότης ἀνεκλίθης ;
Πῶς οὐχὶ καὶ σὺ πρὸς νομὰς ἀποτρέχεις,
Ἀλλ' ἀργυροῦν εἴδωλον ἕστηκας, τράγε ;
Ἕστηκα τὴν σὴν ἐξελέγχων ἀργίαν, id est
Qui nam fit ut bos cum sies aruum haud ares,
Sed ebrii in morem recumbis rustici ?
Quin, hirce, tu quoque curris hinc in pascua,
Sed potius hic imago stas argentuea ?
Hic sto tuam redarguens inertiam.

Meminit hujus bovis Julius Pollux libro VI, capite VI, demonstrans hoc cibi genus inferri solere Apollini, Dianae, Hecatae et Lunae. Finguntur et hodie variae animantium species in bellariis. Huic non dissimile est quod Galli vocant Regem chartorum qui titulo verius quam opibus rex est.

3594. IV, VI, 94. Accepta candela

Diphilus apud Athenaeum libro XV in fabula cui titulus Ἄγνοια : Ἅψαντες λύχνου λυχνεῖον ἐζητοῦμεν, id est Arrepta candela candelabrum quaerebamus. Cum res improvide geritur. Oportuit enim candelabrum esse paratum, antequam candelam attingeres.

3595. IV, VI, 95. Vacuam inhabitare

Κενῷ ἐγκατοικεῖν δόμῳ, id est Vacuam habitare domum dicuntur qui speciem rei magnificam ostentant, cum ipso bono vacui sint. Plato trimetrum citat, haud dubium quin vulgo jactatum, quandoquidem auctoris nomen tacet : Καὶ ἄσκει ὁπόθεν δόξεις φρονεῖν, ἄλλοις τὰ κομψὰ ταῦτα ἀφείς, εἴτε ληρήματα χρὴ φάναι εἶναι εἴτε φλυαρίας,

Ἐξ ὧν κενοῖσιν ἐγκατοικήσεις δόμοις,

ζηλῶν οὐκ ἐλέγχοντας ἄνδρας τὰ μικρὰ ταῦτα, ἀλλ' οἷς ἔστι καὶ βίος καὶ δόξα καὶ ἄλλα πολλὰ ἀγαθά, id est Eaque exerce undecumque videberis sapere, omissis istis ad ostentationem facientibus, sive deliramenta ea vocari decet sive nugas.

Ex quibus inanes incoles tandem domos,

neque magnificias viros qui haec minuta redarguunt, sed illos potius quibus adest res familiaris et honesta fama aliaque multa bona. De vacuo Gratiarum scrinio diximus alias.

3596. IV, VI, 96. Στηνιῶσαι

Στηνιῶσαι est alterum asperis conviciis incessere. Athenis erat festum quoddam in quo jus erat dicteriis et conviciis in alios ludere, unde στηνιῶσαι dici coeperunt qui liberius in quempiam debacchabantur. Festo nomen erat Στήνια. Στηνόν enim proprie dicitur quod asperum auribusque molestum est. Ita Hesychius et Etymologus. Simile illi De plaustro loqui.

3597. IV, vi, 97. A sexaginta viris venio

Athenienses mire delectabantur iis qui risum dictis aut factis movere norunt, adeo ut ad hoc in Diomeo aut Heracleo sexaginta convenirent, qui in civitate nominabantur Sexaginta viri, quemadmodum nos dicimus duumviros, triumviros et decemviros, magistratum significantes, ut, si quid ridicule dictum esset, vulgo ita loquerentur : Οἱ ἑξήκοντα τοῦτο εἶπον, id est Sexaginta viri hoc dixerunt, aut : Ἀπὸ τῶν ἑξήκοντα ἔρχομαι, id est A sexaginta viris venio. Refert Athenaeus libro XIV. Erat Athenis tribus quae dicebatur Διομῶν a Diomo quodam, Colytti filio, unde Διομεῖον ut ex Hesychio licet conjicere. Poterit per ironiam dici in dictum illepidum et agreste : Dictum sexaginta viris dignum aut in stulte dicacem : Hic nobis venit a sexaginta viris.

3598. IV, vi, 98. Capite gestare

Quos tenere amamus Capite gestare dicimur. Plato libro De Republica X : Καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ σοφίᾳ οὕτω σφόδρα φιλοῦνται, ὥστε μόνον οὐκ ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς περιφέρουσι αὐτοὺς οἱ ἑταῖροι, id est Et hujus sapientae gratia tam vehementer amantur ut amici tantum non eos in capitibus circumferant. Translatum apparet a matribus ac nutricibus, quae infantulos cunis impositos capite portant. Simili figura Cicero dixit Oculis ferre pro vehementer amare. Et in sinu ferimus quos singulari affectu prosequimur.

3599. IV, vi, 99. Demissis auriculis

Qui dejecto sunt animo Auriculas super humeros habere dicuntur. Ita Plato libro De republica X : Τὰ ὦτα ἐπὶ τῶν ὤμων ἔχοντες, id est Auriculas super humeros habentes, hoc est animis dejectis et aegris. Sumptum est a jumentis, quae sic aurium motu testantur affectum animi quemadmodum homines fronte et oculis. Nam uni homini, ut ait Plinius libro XI, natura auriculas dedit immobiles. In jumentis

autem et quadrupedibus fere omnibus auscultantibus sunt erectae, fessis marcidae, nutantes pavidis, subrectae furentibus, resolutae aegris. Inde est illud Flacci :

Demitto auricululas ut iniquae mentis asellus,
Cum gravius dorso subiit onus.

Quin et hodie vulgo qui spe sua frustrantur dicunter Auriculas demittere et auriculas habere pendulas.

3600. IV, VI, 100. Ἀγαθοδαιμονίσται

Agathodaemonistae dicebantur olim qui parce biberent. Tantum Hesychius, auctor ex re nomen habens, nisi forte hoc operis quod habemus epitome est ejus quod ille scripsit. Proditum est Socratem numquam de primo cratere bibere solitum, sed secundo servare sitim. Tertium autem craterem ἀγαθοῦ δαίμονος appellabant, quemadmodum alibi declaratum. Itaque qui sitim servabant tertio crateri ἀγαθοδαιμονίζειν dicebantur. Itali raro bibunt in convivio nec nisi saburrato, ut Plautino verbo utar, stomacho. Nos potu auspicamur convivium et potu claudimus, frustra reclamantibus medicis.

3601. IV, VII, 1. In frigidum furnum panes immittere

Ἐπὶ ψυχρὸν ἰπνὸν τοὺς ἄρτους ἐπιβάλλειν, id est In frigidum furnum immittere panes dicuntur et hodie qui docet indocilem, qui monet aversum, aut qui alioqui sumit inanem operam. Refertur apud Herodotum libro V, cui titulus Terpsichore. Consultis manibus Melissa apparens negavit se indicaturam ubi reconditum esset depositum, cum ipsa algeret nuda : nihil enim sibi profuisse vestes quibuscum fuerat sepulta, quod non essent exustae. Astruxit fidem suis dictis hoc indicio : Ὅτι εἰς ψυχρὸν τὸν ἰπνον Περίανδρος τοὺς ἄρτους ἐπέβαλε, id est Quod in furnum, cum frigeret, Periander ingessisset panes. Hoc aenigma solus Periander renuntiatum intellexit, sibi conscius quod cum exanimi coierat. Hoc ad proverbii sensum opinor esse satis, quo nobis licet castius ac verecundius uti.

3602. IV, VII, 2. Mercurio dextro

Hesychius indicat veteres in jactu quodam solere ominis gratia praefari Mercurium, quemadmodum in conviviis : Ἀγαθοῦ δαίμονος καὶ Διὸς σωτῆρος, de quibus suo dictum est loco. Idem indicat in sortibus ducendis primam sortem dici solere Mercurium. Per jocum usurpare licebit, ubi quid aggredimur novi. Qui de summa periclitantur, dicuntur omnem jacere aleam, qui primum tentant aliquid dici possunt Mercurium ducere. Julius Pollux libro VI, capite IX, indicat in κρεωνομίᾳ, id est carnium partitione, primam carnium portionem Ἑρμοῦ κλῆρον, id est Mercurii sortem, appellari solere.

3603. IV, VII, 3. Ne Mercurio quidem credere

Strabo libro II de narratione parum probabili : Ἣν οὐδὲν τῷ Ἑρμῇ πιστεύσαι τις λέγοντι, id est Quam ne Mercurio quidem credat aliquis narranti. Tametsi locus mendosus est, ut sunt pleraque in hac prima editione ; οὐδὲ sine controversia legendum est. Proprie conveniet in eos qui longinquis peregrinationibus circumacti narrare solent prodigiosa. At viatorum deus habebatur Mercurius.

3604. IV, VII, 4. Mercuriale

Ἑρμαῖον Graeci vocabant lucrum praeter expectationem oblatum, a primitiis quas olim in viis ponebant Mercurio. Iis viatores vescebantur. Alii malunt ductum ab acervis lapidum quos in itineribus ambiguis Mercurio sacros ponebant, quorum meminerunt et Hebraeorum Proverbia : Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii, ita qui tribuit insipienti honorem. Quanquam hic varie translatus est a Graecis. Quidam ita sunt interpretati : Ὅς ἀποδεσμεύει λίθον ἐν σφενδόνῃ ὅμοιός ἐστι τῷ διδόντι ἄφρονι δόξαν, id est Qui religat lapidem in funda similis est tribuenti stulto gloriam. Alii pro hermaeo verterunt πολυανδρεῖον, qui locus est multorum sepulturae destinatus, et lapidem accipiunt non quodvis saxum, sed

gemmam. Nec multum inter se discrepant qui verterunt polyandrium et qui hermaeum, nam et sepulchra plebeiorum habebant congeriem lapidum, unde illud Maronis :

Monte sub hoc lapidum tegitur Ballista sepultus.

In locum sordidum ac funestum stulte mittas gemmam. Non enim ornat locum, sed sordidatur a loco. In hermaeum vero si mittas quemvis lapidem, nihil est gratiae – nec enim extat in turba lapidum, singulorum officium –, si gemmam, multo stultior es. Sed illorum est argutissima sententia qui verterunt fundam. Non enim tantum perit officium tuum, sed in tuum malum resilit, veluti si stulto lapidem innectas fundae, dedisti quo te feriat. Verum haec non sunt proprie hujus instituti. Suidas citat haec absque nomenclatura : Οὐ κατὰ τοὺς ἄλλους ἀγαπήσας τὸ ἑρμαῖον οὐδὲ οἰηθεὶς ἄρα μηδὲν ἀδικεῖν, εἰ ἑκὼν παρ' ἑκόντος ὁτιοῦν ἐωνήσατο, id est Non juxta caeterorum morem captus amore lucri nec arbitratus se nihil peccare, si volens a volente quidvis mercatus esset. Idem refert hanc sententiam tacito item auctoris nomine : Ἑρμαῖόν ἐστι τῶν κακοήθων ἅπας ἐπιεικής, id est Lucrum est improborum, quisquis est humanus ac modestus. Bonorum enim lenitas invitat malorum audaciam. Refert et illud ex Damasceno, ut apparet : Καὶ ἐδόκει ἑρμαίῳ ἐντετυχέναι ὁ μοὶ περιτυχών, id est Videbatur sibi in hermaeum incidisse quisquis in me inciderat. Recreat enim viatorem, ubi dubius de via repperit acervum Mercurii. Idem acervus dicitur λόφος Ἑρμαῖος, id est tumulus sive collis Mercurialis. Philostratus in Sophistis hermaeum appellat thesaurum in aedificio repertum et alias pro insigni lucro forte objecto usurpat.

3605. IV, VII, 5. **Filum nevisti : et acu opus est**

Proverbii faciem habet versiculus ut apparet anapaesticus, quem Julius Pollux libro decimo refert ex Hermippi Fatis :

Ῥάμμα ἐπέκλωσας· προσδεῖ καὶ ῥαφίδος, id est

Filum ductum est : opus est et acu.

Cum significamus non satis esse coepisse, nisi pari industria perficias. Didicisti artem, superest exercitatio. Didicisti grammaticam, restat dialectica. Didicisti sacras litteras, restat bona vita.

3606. IV, VII, 6. **Calvus cum sis**

Gregorius theologus in epistola quadam ad Eustochium sophistam, quem lacessiverat : Καὶ οὐδὲ ὑπὸ τῆς παροιμίας τῆς ἰδιωτικῆς ἐπαιδεύθην, φαλακρὸς ὢν κατὰ κριοῦ μὴ νυστάζειν ἀντιπρόσωπος, μηδὲ τὴν σφηκίαν κατ’ ἐμαυτοῦ, γλῶσσαν πρὸς τὸ κακῶς λέγειν ἑτοιμοτέραν, id est Ac non saltem a proverbio plebeio didicerim, cum sim calvus non obversa fronte obnuere arieti, neque vesparum nidum in me provocare, nimirum linguam ad maledicendum quam ab benedicendum promptiorem. De non irritandis crabronibus dictum est alias.

3607. IV, VII, 7. **Argenteus puteus**

Φρέαρ ἀργυροῦν, id est argenteus puteus. Athenaeus libro undecimo indicat olim ingens poculum dici solitum puteum argenteum, nam cyathi pusilli erant. Sunt et hodie qui delectantur e profundis poculis haurire atque, ut inquit ille, proluere labra, habentes in ore proverbium Multa aqua ori admota probe macerari barbam. Jocus est a tonsoribus, qui rasuri prius calida macerant barbam.

3608. IV, VII, 8. **Malo asino vehitur**

Quibus res sunt parum secundae mala asella vehi dicuntur : Ἐπ’ ὄνου πονηρᾶς ὀχούμενοι. Suidas ceu proverbiale refert in dictione πονηρός. Felices enim eximiis equis insidere gaudent, quo celerius proveniant eo quo volunt. Nec inscite jacietur in hominem parum feliciter conjugatum.

3609. IV, VII, 9. Allium in retibus

Σκόροδον ἐν δικτύοις, id est Allium in retibus, de sordido commeatu dicebatur ; hinc natum, quod Attici, quoties navigationem aut expeditionem adornabant, commercabantur allia eaque retibus imposita secum ferebant. Item in obsidionibus urbium in pretio erat allium, unde illud citra nomenclaturam apud Suidam : Ἀπόλλυμαι τὰ σκόροδα πορθούμενος, id est Perdo allia in obsidione. Thraces praecipue delectantur alliis, utpote calidis, cum regionem inhabitent frigidam. Quin et hodie nautarum deliciae sunt allium, non ingratus et rusticorum cibus, utcumque execratus Horatio. Locus erit adagio, si quem admoneas ut philosophiae studium aggressurus paret sese ad frugalem victum, ad vigilias ac labores, sine quibus non paratur eruditio : Σκόροδον ἐν δικτύοις.

3610. IV, VII, 10. Sybaritici sermones

Συβαριτικοὶ λόγοι. Hesychius narrat Ἄκωπον quempiam, Sybaritam, opinor, apud Graecos summo studio incubuisse ut orationis quoque genus haberet lautum et opiparum, unde jocum proverbialem ortum, ut oratio nitidior et accuratior Sybaritica diceretur. Ea solet carere fide, nam veritatis simplex ac brevis est oratio. Talis enim solet hominis oratio esse qualis vita. In exemplo sunt Moecenas et Apuleius, ille deliciis effeminatus, hic Afer et magus. De Sybaritarum apparatu dictum est in proverbio Sybaritica mensa.

3611. IV, VII, 11. Maturior moro

Πεπαίτερος μόρου. De Hectore Aeschylus in Phrygibus ita loquitur apud Athenaeum libro II :

Ἀνὴρ δ' ἐκεῖνος ἦν πεπαίτερος μόρου, id est

Porro vir ille erat moro maturior.

Dici potest vel in hominem miti ingenio praeditum vel in mollem vel in vehementer propensum ad aliquid, velut in virginem nupturientem. Addit ex Nicandro hujus arboris fructum primum omnium apparere. Additur et huic arbori vellicatio ad maturitatem. Opinor fici genus esse, cum scribitur per omicron μόρον.

3612. IV, VII, 12. Flos cinis

Divus Augustinus libro adversus Petiliani litteras II, cap. LXVI irridens quod adversarius jactaret quod suorum animabus impletum esset coelum, corporum memoria terrae floruissent, respondit : Sane de corporibus eorum multorum terrarum flores videmus, sed, sicut solet dici, flos cinis. Donatistae suos qui sibi manus attulissent quive provocassent alios ut ab eis occiderentur, ni mallent occidi, in numerum martyrum referebant, eorum monumenta frequentantes, unde flores illos cinerem vocat. Dici solitum videtur in fugacitatem humanae vitae. Hodie floret juventus, cras erit in sepulchro. Et juxta prophetam : Omnis caro foenum.

3613. IV, VII, 13. Homo semper contradicens

Galenus libro quo refellit Julianum nescio quem calumniantem Aphorismos Hippocratis, refert hanc sententiam ut vulgo celebratam : Οὐδέν ἐστιν ἀπεραντολογώτερον ἀνθρώπου, id est Nihil est pertinacius ad contradicendum quam homo. Ἀπεραντολογία est vitium quo quis garriendi finem nescit facere. Convenit in eos qui nunquam fatentur se victos. Hoc vitio maxime laborant stupidi et imperiti.

3614. IV, VII, 14. Insanire cum insanientibus

Τοῖς μαινομένοις συμμαίνεσθαι, id est cum insanientibus insanire dicebatur qui se moribus quorumlibet attemperabat. Usurpavit Galenus libro Περὶ φυσικῶν δυνάμεων I : Ἐπεὶ δ' ἱκανῶς ἠδολεσχήσαμεν οὐχ ἑκόντες, ἀλλ', ὥς ἡ παροιμία φησί, παινομένοις ἀναγκασθέντες συμμανῆναι, πάλιν ἐπὶ τὴν τῶν οὔρων

ἐπανέλθωμεν διάκρισιν, id est Posteaquam autem satis nugati sumus haud sponte, sed, juxta proverbium, coacti cum insanientibus insanire, rursus ad urinarum discretionem revertamur.

3615. IV, VII, 15. Callipygos

Καλλίπυγοι dicebantur eleganti forma praeditae. Athenaeus libro XII ad hujusmodi fabulam refert originem proverbii. Duae sorores, rustici cujusdam filiae, de formae praestantia inter se decertabant in via publica. Accessit adolescens, qui formas admiratus patri seni ostendit. Is majorem praeferens ejus amore captus est. Profectus in urbem lecto coepit decumbere. Morbi causam exposuit fratri natu minori. Is rus profectus conspectis puellis minoris amore correptus est. Pater virginum collocat eas hujus filiis, quas cives ob insignem formam appellarunt Καλλιπύγους. Harum opibus extructum est Veneri templum, quam et ipsam a puellis dixere Καλλίπυγον. De quibus Cercidae scazontem citat :

Ἦν καλλιπύγων ζεῦγος ἐν Συρακούσαις, id est

Par callipigon quondam erat Syracusis.

Eosdem appellant πυγάργους, ut alibi diximus in proverbio Λευκόπυγοι.

3616. IV, VII, 16. Quod volumus sanctum est

Divus Augustinus libro Contra Cresconium grammaticum IV : Non jam, ut vetus proverbium fertur, quod volumus sanctum est, sed etiam quando volumus et quamdiu volumus. Alibi, ni fallor, citat ex Ticonio Donatiano. Est hemistichium carminis heroici. Genus hoc hominum hodie regnat in mundo qui pietatem non exigunt ad Christi regulam, sed ad suos affectus, et quicquid vehementer amant, hoc videri volunt etiam sanctum, in rebus natura sceleratissimis sibi mire blandientes. Sanctum autumant gestare tale cingulum. Quamobrem ? Quia parvo negotio cupiunt haberi pro sanctis. At neque sobrie neque caste volunt vivere nec injurias perpeti. Cur ita ? Quia durum est ac difficile.

3617. IV, VII, 17. Ne crepitu quidem digiti dignum

Athenaeus libro XII de Sardanapali epitaphio loquens : Καὶ τελευτήσας δείκνυσιν ἐν τῷ μνήματος τύπῳ τοῖς δακτύλοις οἷου καταγέλωτός ἐστι ἄξια τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, οὐκ ἄξια ὄντα ψόφου δακτύλων, id est Et mortuus declarat in monumenti statua digitis quam deridiculae sint res hominum, ne digitorum quidem crepitu dignae. Mox Aristobulus apud eundem indicat Sardanapali sepulchro impositam fuisse statuam, dextrae manus digitis ea specie compositis qua solemus edere crepitum. Et gestus is et proverbium in hodiernum usque diem manet apud nostrates, cum aiunt Ne hujus quidem facio.

3618. IV, VII, 18. Coriaceum auxilium

Σκυτίνη ἐπικουρία, id est coriaceum sive pelliceum auxilium apud Atticos infirmum et imbecille dicebatur. Refertur apud Hesychium. Athenaeus libro XII indicat dictum in quendam Sannyrionem macilentum, quod praeter pellem nihil haberet. Apud eundem libro xiii. Antiphanes philosophos macilentos notans : Μετὰ σοφιστῶν, νὴ Δία, λεπτῶν, ἀσίτων, σκυτίνων, id est Cum sophistis per Jovem macilentis, impastis, pelliceis. Tales erant olim philosophi et hodie sunt qui vultu tristes vendunt sanctimonias.

3619. IV, VII, 19. Tanagraeus coetus

Obesum ac praegrandi corporis mole Ταναργαῖον κῆτος appellabant a Tanagra, Boeotiae civitate, quam Homerus Γραῖαν vocat, Lycophron Poemandriam appellat, maritimam, ad quam delatus cetus immani magnitudine proverbio locum dedit. Refertur ab Athenaeo libro XII.

3620. IV, vii, 20. Legatus non ceditur, neque violatur

Scholiastes in Iliados quartum refert hoc proverbium : Πρέσβυς οὐ τυπτεται οὐδὲ ὑβρίζεται, id est Orator nec percutitur nec violatur, quod praeconum genus olim habitum fuerit sacrum. Id jure gentium receptum est, ut legati publica fide veniant et redeant inviolati, etiam si perferant atrocia, quales erant olim feciales ac patres patrati. Nunc in mediis etiam bellis caduceatoribus parcitur. Deflecti poterit ad bene monentem sive recta consulentem sive contionantem libere : Legatus est, refert mandata sui principis aut : Agit negotium publicum, non est fas illi vim admovere.

3621. IV, vii, 21. Herculani lecti

Ἡράκλειοι στρωμναί, id est Herculani lecti dicebantur molles ac delicati. Testis est Athenaeus libro XII. Quod dictu mirum est, cum Cynici sibi vindicent Herculem, quemadmodum hodie Carmelitae sibi vindicant prophetam Eliam. Sed is qui haec loquitur apud Athenaeum hoc agit ut persuadeat Herculem mollem ac voluptariam egisse vitam, caeterum quae de illius laboribus feruntur apud poetas mera esse figmenta. Sic homines blandiuntur suis vitiis.

3622. IV, vii, 22. Ἀποσκυθίσαι

Athenaeus libro XII narrat quod Scythae cum multis calamitatibus premerentur, per lusum ac delitias omnibus populis quibus imperabant detondebant comam, unde caeteri rasuram ignominiae ludibriique causa factam appellabant ἀποσκυθίσαι. Simile quiddam legimus ii. Regum libro, capite x. : Anon rasit dimidium barbae servis David praeciditque vestes usque ad nates, nimirum ignominiae causa. Quae res atrocis belli causa fuit. Convenit in quosdam asperis moribus quibuscum vix quisquam habet commercium, nisi discedat cum ignominia.

3623. IV, VII, 23. Macilentior Leotrephide

Λεπτότερον Λεωτρεφίδου καὶ Θαυμάντιδος, id est gracilius Leotrephide ac Thaumantide. Leotrephides insigni macilentia corporis comicorum salibus locum dedit, in quem Hermippi versus referuntur apud Athenaeum libro XII :

Θύουσιν ἤδη βοΐδια
Λεωτρεφίδου λεπτότερα καὶ Θαυμάντιδος, id est
Immolant nunc buculas
Exiliores Leotrephide ac Thaumantide.

Notatus est a multis et Cinesias poeta procero sed tam gracili corpore ut corticibus arborum circumcinxerit, ne inflecteretur, ob id ab Aristophane dictus φιλύρινος. Nobilitatus est et Phileta poeta, qui globos plumbeos pedibus addebat, ne ventis abriperetur : tanta erat corpusculi tenuitas. Congruet in homines exiles ac praetenues. Jucundius erit, si transferatur ad inopiam ingenii, aut dictionem aridam, jejunam et exanguem.

3624. IV, VII, 24. Cape nihil et serva bene

Λάβε μηδὲν καὶ κράτει καλῶς, id est Cape nihil et serva bene. Videtur in eos dictum qui, cum doceant frivola, tamen jubent auditores meminisse. Galenus De Platonis et Hippocratis placitis libro III : Οὕτω γὰρ μόνως, οἶμαι, πεισθήσεται τὸ κατὰ τὴν παροιμίαν λεγόμενον ὑπάρχειν αὐτῇ, τό Λαβὲ μηδὲν καὶ κράτει καλῶς, id est Siquidem hoc uno modo persuadebitur, quod adsit illi illud proverbii Cape nihil et serva bene ! Congruet in doctrinam inutilem ac falsam.

3625. IV, VII, 25. Μυιοσόβαι

Et hodie vulgo dicuntur μυιοσόβαι, id est muscarum abactores, qui frivolis officiis cuipiam observiunt. Quod a Persarum delitiis natum indicat Athenaeus libro XI, qui in conviviis μυιοσόβας adhibeant, quod nunc apud Italos plebeium est. Et

μυιοσοβεῖν est abigere muscas, quod quadrabit etiam in illos qui tenere amant quempiam, ut minimo etiam illius incommodo offendantur, ut conveniat cum illo quod alibi retulimus ex Homero :

Ὡς ὅτε μήτηρ
Παιδὸς ἐέργει μυῖαν, ὅθ’ ἡδέι λέξεται ὕπνῳ, id est
Non secus atque genitrix
Muscam arcet puero somno mulcente cubanti.

3626. IV, VII, 26. Miserior monomachis

Non caret proverbii specie quod ex Posidippo comico refert Athenaeus libro IV : Τῶν μονομαχούντων ἀθλιώτερος, id est Miserior his qui monomachiam exercent. Nam hi durissima lege committuntur ut aut alter aut uterque pereat. Carmen sic habet :

Ὁ μὴ πεπλευκὼς οὐδὲν ἑώρακεν κακόν·
Τῶν μονομαχούντων ἐσμὲν ἀθλιώτεροι, id est
Vidit mali nil navigandi qui est rudis :
Ipsis monomachis miseriores nos sumus.

Hos Latini vocabant gladiatores, quo spectaculo cum nihil possit immanius esse, tamen olim Romanis erat in deliciis. Lepidius fiet, si transferatur ad contentionem cum homine improbissimo susceptam, quasi pugnam dicas gladiatoriam.

3627. IV, VII, 27. Zenonium est et lentem coquere

Timon Phliasius apud Athenaeum libro iv. : Καὶ Ζηνώνειόν γε φακῆν ἕψειν, id est Zenonis est et lentem coquere. Zenon Stoicorum princeps fuit, qui docet sapientem omnia recte facere, nec referre quid agat, sed in minimis pariter ac maximis sapientem esse sui similem. Ex quo consequitur ad lenticulam recte coquendam opus esse sapientia Zenonis. Natum ex apophthegmate quod refert Diogenes Laertius. Cum enim Zenon dissereret sapientem omnia recte facere,

quidam irridens objecit : Igitur et lenticulam recte coquet. Zenon annuit et collectionem approbavit. Serio licebit uti, cum dicemus esse viri boni etiam in rebus minutissimis sui similem esse aut egregium artificem in quacumque materia declarare qualis sit artifex.

3628. IV, VII, 28. Olivam ne comedas

Chrysippus apud Athenaeum libro X in opere Περὶ τοῦ καλοῦ tradit hujusmodi sententiam : Μή ποτε ἐλαίαν ἔσθι', ἀκαλήφην ἔχων χειμῶνος ὥρᾳ, id est Ne quando comederis oleam, cum habeas urticam hiberno tempore. Opinor illum sentire de herba, non de pisce. Nec usum adagii video nisi si quando significabimus extremam victus parsimoniam, ut nec urticae quicquam adhibeatur condimenti. Mox subjicit βολβοφακῆν velut delitias, cibi genus, ut Graeca vox indicat, ex bulbis et lenticula confectum : βολβοφακῆν, βαβαί, βαβαί. Urtica calida est, sed minoris constat quam oleum. Subindicat autem aestivis mensibus nec oleo nec urtica opus esse. Talis victus decebat istos qui sibi videntur Pauli et Antonii, luxu propiores Sardanapalo.

3629. IV, VII, 29. Olla lenticulum attigit

Epicharmus apud Athenaeum eo quem modo citavimus loco : Χύτρα δὲ φακέας ἥψετο, Sed olla lenticulam attigit. Conveniet in eos qui vehementer propensi sunt ad aliquid, velut huc nati, ut ultro nulla data occasione se conferant ad id quod appetunt. Olla fictilis videtur amare lentem ac veluti ultro venire ad lentem. Simile illi quod alibi retulimus Ipsa olera olla legit, et Equum in planiciem.

3630. IV, VII, 30. Qui non zelat

Divus Augustinus adversus Adimantum capite XIII indicat vulgo jactatum Qui non zelat non amat. Quod sane et hodie fertur cum negant illic esse amorem ubi non est zelotypia. Verum est ex amoris vehementia nasci zelotypiam, sed eadem

interdum nascitur ex inopia mentis. Deus in arcanis litteris zelotes dictus est, quod solus amari velit nec patiatur quicquam amari praeter ipsum nisi ametur propter ipsum.

3631. IV, VII, 31. Lens deus

Apud Athenaeum libro IV refertur hic trimeter ut apparet proverbialis :

Φακός σε δαίμων καὶ φακὴ τύχη λάβοι, id est

Te lens deus corripiat et fortuna lens.

Φακός dicitur lens cruda, φακή cocta, ut indicat Etymologus. Conveniet, quoties eadem ad fastidium iterantur. Daemon autem Graecis fortunam sonat, unde cacodaemones dicuntur infelices, et idem sonat τύχη, nec interest nisi quod daemon est mas, τύχη femina.

3632. IV, VII, 32. Trabs in omnibus

Δοκὸς δ᾽ ἐπὶ πᾶσι τέτυκται, id est Trabes in omnibus facta est. Videtur hemistichium ex poeta quopiam, quo significatum est nihil esse tam certum quin obstet scrupulus cogens nos ad exactiorem rei considerationem. De trabe in oculis meminit evangelium. Porro Graeca vox δόκος anceps est ad trabem, quam δοκόν malunt sonare, et ad considerationem, quam δόκον. Notum est illud Socratis φρόντισον, id est Sollicite considera. Diverbium refert Galenus De differentiis pulsuum libro III. Translatum apparet ab aratione, quam difficilem reddit trabs subinde occurrens in arvo proscindendo.

3633. IV, VII, 33. Ex libro gubernatores

Galenus in libro quem conscripsit de suis libris : Ἀλλ᾽ οἱ μὴ μαθόντες παρὰ διδασκάλοις, ἐθικότες δὲ κατὰ τὴν παροιμίαν τοῖς ἐκ βιβλίου κυβερνήταις ταῦτα ζητοῦσι, id est Caeterum qui non didicerunt sub praeceptoribus, sed juxta proverbium assueti sunt gubernatoribus e libro, istiusmodi quaerunt. Idem libro de

compositione pharmacorum tertio : Ἐοικυῖα τοῖς κατὰ τὴν παροιμίαν λεγομένοις ἐκ βιβλίου κυβερνήταις, id est Adsimilis iis qui proverbio dicuntur gubernatores e libro. De mutis magistris alibi dictum est.

3634. IV, VII, 34. Fractis auribus

Galenus contra Thrasybulum : Ὧν ἐστι τὰ θαυμαστὰ ταυτὶ συγγράμματα, νῦν ὑπὸ τῶν τὰ ὦτα κατεαγότων περιφερόμενα, id est Quorum sunt admirandi isti libri qui circumferuntur ab his qui fractas gerunt aures. De pugilibus, ni fallor, sentit, qui postea facti medici scribunt libros, aut potius de libris imperitorum medicorum, qui leguntur a pugilibus, qui solent habere laceras aures more suum, oculos sugillatos, totam faciem tuberibus notatam, ex arte quam exercent. Galenus enim crebro destomachatur in athletarum genus. Usus est hoc adagio Plato in Gorgia, nec satis liquet quo sensu. Etenim cum Socrates dixisset se audire quod Pericles reddidisset Athenienses deteriores, nimirum ignavos ac timidos, loquaces et avaros, ut primus mercenaria stipendia instituisset, Callicles respondet : τῶν τὰ ὦτα κατεαγότων ἀκούεις ταῦτα, ὦ Σώκρατες, id est Ab his qui aures habent fractas audis ista, o Socrates. Sentit, opinor, de athletis et barbaris, quibus ignavi videntur a militari ferocia alieni. Hanc conjecturam meam tantisper valere volo dum aliquid adferetur exploratius. De perforatis auribus dictum est alias. Conveniet in hominem pugnacem et ut notantem multos, ita notatum a multis.

3635. IV, VII, 35. Corvus albus

De raris inventu dixit Juvenalis : Corvo quoque rarior albo. Ammianus in epigrammate :

Θᾶττον ἔην λευκοὺς κόρακας πτηνάς τε χελώνας
Εὑρεῖν, id est
Aut albus corvus prius aut testudo volucris
Invenietur.

Galenus libro Περὶ φυσικῶν δυνάμεων primo, taxans Lycum quendam qui nec Erasistratum sequeretur nec ipse verum adferret, ait : Ὥστε ὁ Λύκος οὔτ' ἀληθῆ λέγων φαίνεται οὔτε Ἐρασιστράτεια. Λευκῷ τοίνυν κατὰ τὴν παροιμίαν ἔοικε κόρακι μήτε αὐτοῖς τοῖς κόραξιν ἀναμιχθῆναι δυναμένῳ διὰ τὴν χροάν μήτε ταῖς περιστεραῖς διὰ τὸ μέγεθος, id est Itaque Lycus, dum palam est eum neque vera loqui neque eadem cum Erasistrato, similis videtur albo corvo, qui nec ipsis corvis admisceri possit ob colorem nec columbis ob magnitudinem. Conveniet in hominem sui ingenii et alienum a sensu communi. Sunt enim quos pudet usquam cum quoquam consentire, quasi nihil verum sit nisi diversum sit.

3636. IV, VII, 36. Asino fabulam

Galenus Περὶ φυσικῶν δυνάμεων libro III : Τοῖς δ' ἄλλοις οὕτω γενήσεται τὸ γράμμα περιττόν, ὡς εἰ καὶ μῦθον ὄνῳ τις λέγει, id est Reliquis vero tam inutile fuerit scriptum quam si quis asino narret fabulam. Extat in Graecorum collectaneis Ὄνῳ τις ἔλεγε μῦθον, ὁ δὲ τὰ ὦτα ἐκίνει, id est Asino quispiam narrabat fabulam, at ille movebat aures. Ad hoc allusit Galenus libro De differentia pulsuum secundo : Ἐπὶ τούτοις ὁ μὲν γέρων ὥσπερ ὄνος ἔσειεν ἤδη τὰ ὦτα, id est Ad haec senex quidem ille velut asinus quatiebat auriculas – opinor, quod non assentiretur. Existimo nobis de his alias dictum nonnihil.

3637. IV, VII, 37. Sub aliena arbore fructum

Ex aliena arbore fructum legere dicuntur qui fruuntur aliorum laboribus. Ita Fabius apud Livium libro Ab urbe condita X : Fabius, inquit, quam arborem conseruisset, sub ea legere alium fructum indignum ducere. Finitimum est illi Alienam messem metis.

3638. IV, VII, 38. Milium terebrare

Κέγχρον τρυπᾶν, id est milium perforare dicuntur qui in re difficili, sed prorsus inutili laborant. Galenus libro De praescientia, taxans sophistas, qui putant philosophiae studium vehementer inutile, sic loquitur : Ἀλλ᾽ ἁπάντων μαθημάτων ἀχρήστατον τοῦτο νενομήκασιν, ὁμοίως τῷ κέγχρον τρυπᾶν, id est Quin potius omnium disciplinarum hoc existimant inutilissimum, perinde ut milium perterebrare. Sic enim arbitramur legendum, cum in aeditis libris habeatur τὸ κέγχρον. Id est minutum leguminis genus, quod haud facile perterebres gemmarum more, cum perterebrati nullus sit usus. Simile studium fuit illius qui grana milii e longinquo mittebat per foramen acus.

3639. IV, VII, 39. Lanam in officinam fullonis

Qui praepostere rem gerunt, veluti si quis theologo committat puerum in grammaticis rudimentis instituendum, lanam in officinam fullonis ferre dicitur. Fullonum enim ars non rudem lanam, sed jam contextum pannum tractat. Galenus De differentia pulsuum libro II : Ὅστις δὲ ἀκριβῶς τούτοις ἕπεσθαι βούλεται, γεγυμνάσθαι πρότερον χρὴ περὶ τὰς κατηγορίας. Τὸ γὰρ τοῦ Ἀρκεσιλάου καλόν, ὡς οὐδεὶς πόκον εἰς γναφεῖον φέρει. Τάξις γάρ ἐστιν ὥσπερ ἐρίων ἐργασίας, οὕτω καὶ μαθημάτων διδασκαλίας, id est Quod si quis haec exacte velit assequi, prius exercitatum esse oportuit circa praedicamenta. Nam scitum est quod dixit Arcesilaus : Nemo defert lanam in officinam fullonis. Quemadmodum enim est ordo in operandis lanis, ita est et in disciplinis. Refert hunc inter Academicos Laertius, qui solitus sit non ferre eos qui liberales disciplinas non suo tempore attingerent, ut si quis velit discere poeticen aut rhetoricen, ignarus grammatices.

3640. IV, VII, 40. De fumo ad flammam

Ammianus Marcellinus libro XIV : Utque solet manum injectantibus fatis hebetari sensus hominum et obtundi, his illecebris ad meliorem expectationem erectus egressusque Antiochiam, Melevo dictante, prorsus ire tendebat de fumo, ut proverbium loquitur vetus, ad flammam. De eo dictum qui se a rebus dubiis in praesens exitium conjecit. Alibi retulimus ex Plauto Flamma fumo est proxima.

3641. IV, VII, 41. Calicum remiges

Κυλίκων ἐρέται, id est calicum remiges dicti sunt qui assidue perpotarent, vinum pro remo ducentes. Ita Dionysius cognomento Aereus apud Athenaeum libro x. in Elegiis :

Κἄν τινες οἶνον ἄγοντες ἐν εἰρεσίᾳ Διονύσου
Συμποσίου ναῦται καὶ κυλίκων ἐρέται, id est
Si qui vina trahunt in remigio tibi, Bacche,
Potandi nautae, remigium calicum.

Ingens poculum quasi sinus est. In hoc trahunt non remis, sed lingua neque raro faciunt naufragium, jactura cum pecuniae tum mentis.

3642. IV, VII, 42. Ab unguibus incipere

Ἐκ τῶν ὀνύχων ἄρχεσθαι dicuntur qui a levissimis minimeque ad rem pertinentibus ordiuntur. Ita Basilius in epistola quadam : Καταγέλαστόν ἐστιν ἐκ τῶν ὀνύχων ἄρχεσθαι καὶ μὴ αὐταῖς αὐτῶν κεφαλαῖς διαλέγεσθαι, id est Ridiculum est ex unguibus initium sumere ac non potius cum ipsis illorum capitibus colloqui. Caput rei dicitur quod est illius praecipuum. Usus erit, quoties admonebimus ut omissis parergis ac frivolis agatur de causa aut, si quis velit emendare reipublicae statum, ordiatur a principibus potius quam ab humilibus, qui non multum adferunt momenti vel ad perniciem civitatis vel ad salutem.

3643. IV, VII, 43. Muscae

Μυῖαι olim dicebantur qui delectabantur aliena mensa, quos Plautus muribus comparat semper alienum edentibus cibum. Apud Athenaeum libro sexto parasitus quispiam se muscae confert :

Λειπνεῖν ἄκλητος μυῖα, id est

Quod invocatus coenitare amo, musca sum.

Advolat enim hoc insectum ad cibum alienum et aegre potest abigi. Apud eundem Hegesander narrat, cum Alexander dixisset se morderi a muscis – sic vocabat parasitos – jamque conaretur illas abigere, Cinesias, unus ejus ordinis qui forte aderat : Profecto aliae muscae siticulosae magis urgebunt te semel gustato tuo sanguine. Extat apologus de erinacio, qui voluit vulpi μυιοσόβης esse. Plautus in Mercatore deflexit ad hominem curiosum et ad omnia advolantem :

Musca est meus pater, nihil pote illum clam haberi,

Nec sacrum nec tam prophanum quicquam est quin adsit ibi ilico.

3644. IV, VII, 44. Baeon malus piscis

Athenaeus libro VII testatur apud Atticos fuisse proverbium Μή μοι βαιών· κακὸς ἰχθύς, id est Ne mihi baeon, piscis nequam. Nec indicat usum proverbii, tantum ostendit apud Epicharmum βαιόνα dictum piscem quendam. Nomen inditum videtur a brevitate. Laudantur enim magni pisces. Dicetur in hospitem ingratum ac molestum.

3645. IV, VII, 45. De sportula coenare

Athenaeus libro octavo. Graeci τὸ ἀπὸ σπυρίδος δεῖπνον, id est coenam e sportula proprie vocabant, quoties aliquis sibi parasset coenam eaque in sportulam composita iret apud alium coenaturus. Quod genus et hodie durat inter homines frugi, qui nec gravari volunt sumptu nec alios gravare. Lepidius erit, si transferatur

ad eum qui sic adit discendi gratia ut ipse vicissim adferat quod deceat, ut fiat eruditionis permutatio.

3646. IV, VII, 46. Tibicen vapulat

Eubulus apud Athenaeum libro ix. ait fuisse morem, si quid peccasset coquus, tibicinem solere vapulare. Philyllius apud eundem :

Ὅτι ἂν τύχῃ
Μάγειρος ἀδικήσας, τὸν αὐλητὴν λαβεῖν
Πληγάς, id est
Quicquid coquus
Peccaverit, tibicen accipere solet
Plagas.

Proinde coquus quispiam apud eundem ait se non rem priscam, sed ab ipso inventam narrare, ἵνα μή, inquit, ὁ αὐλητὴς πληγὰς λάβῃ, id est ne tibicen vapulet – ob id, opinor, quod coquos laedere tutum non sit, juxta sententiam aliquanto post apud eundem citatam :

Οὐδεὶς μάγειρον ἀδικήσας ἀθρῷος διέφυγεν, id est
Nullus homo laeso indemnis evasit coquo.

Quanquam Graecus versiculus non vacat mendo.

3647. IV, VII, 47. Execrationes serere

Ἀρὰς ἐπισπεῖραι, id est execrationes serere dicebantur qui diris devoverent aliquem. Inde natum quod apud Cyprios esset solenne, quoties sererent hordeum, addito sale devovere quibus male vellent. Tantum Hesychius. Docet Plinius quaedam non feliciter seri nisi cum conviciis, esse etiam genus quod terrae infoditur ac, pede compressa terra, additur execratio Ne unquam exeas ! De Lindiorum sacro diximus alias.

3648. IV, VII, 48. Aqua et terra reddamini

Ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε, id est In terram vertamini aquamque, pro eo quod est : Redigamini in nihilum ac pereatis. Hemistichium hoc sic refertur ab Hesychio quasi proverbio jactatum. Sumptum est autem ex Iliados H. Nam his verbis Menelaus increpat Graecorum ignaviam, quod nullus auderet cum Hectore provocante monomachiam suscipere :

Ἀλλ’ ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε.

Interpretatur Plutarchus in vita Homeri et Alexander Aphrodiseus libro primo, problemate LXXVII reddit causam physicam cur ita locutus sit Homerus. Ex terra et aqua gignuntur omnia et in haec resolvuntur omnia. Ab hac forma non abhorret quod ex Epicharmo citat Plutarchus in Consolatione ad Apollonium : Συνεκρίθη καὶ διεκρίθη καὶ ἀπῆλθεν ὅθεν ἦλθε πάλιν, γᾶ μὲν εἰς γᾶν, πνεῦμα δὲ ἄνω· τί τῶνδε χαλεπόν ; οὐδὲ ἕν, id est Concreta sunt et discreta sunt, et abierunt rursum unde venerant, terra quidem in terram, spiritus vero sursum. In his quid acerbum ? Nihil. Loquitur de morte, quae est dissolutio corporis et animae. M. Tullius libro Tusculanarum quaestionum tertio citat ex Euripide :

Reddenda est terrae terra, tum vita omnibus
Metenda, ut fruges. Sic jubet Necessitas.

Hanc sententiam Antiochus scribit placuisse Chrysippo, sed dissentiente Carneade. Eandem sententiam αἰνιγματικῶς protulit Ecclesiastes Hebraeus. Denique Aristoteles Rhetoricorum libro ii subindicat qui olim servitutem profitebantur, eos terram et aquam domino tradere solitos, velut omnium rerum jus abdicantes et in herum transferentes : Καὶ ὅτι, inquit, διδόναι γῆν καὶ ὕδωρ δουλεύειν ἐστί, id est Et quod dare terram et aquam servire est.

3649. IV, vii, 49. Mars communis

Incertum ac varium belli eventum notant hoc dicto : Ἄρης κοινός, id est Mars communis. Sumptum est ex Homericae Iliados Σ :

Ξυνὸς Ἐνυάλιος, καίτοι κτανέοντα κατέκτα, id est

Communis Mars inque vicem perimit perimentem.

Quod dictum Aristoteles libro Rhetoricorum secundo inter proverbiales sententias commemorat. Rursus eodem libro :

Νίκη δ᾽ ἀπαμείβεται ἄνδρας, id est

Nunc his, nunc illis contingit vincere.

Titus Livius belli Punici libro X : Cum tuas vires tum vim fortunae Martemque belli communem propone animo ; utrinque ferrum, corpora humana erant ; nusquam minus quam in bello eventus respondent. Rursus Ab urbe condita libro VIII : Quid illum facturum fuisse, si, quod belli casus ferunt Marsque communis, adversa pugna evenisset ? Iterum eodem libro : Nostra certamina, Romani, non verba legatorum nec hominum quisquam disceptator, sed campus Campanus, in quo concurrendum est, et arma et communis Mars belli decernet. Et in eodem alias : Ibi in conciliis Numitius imperator eorum, affirmando communem vere Martem belli utramque aciem pari caede prostravisse et caetera. Rursum libro Ab urbe condita VII. Samnitium inquit bellum ancipiti Marte gestum. Apud eundem frequens est Aequo Marte discessum est, quoties neutri parti cessit victoria. M. Tullius Philippica undecima : Sed ut concedam incertos exitus esse belli, Martem communem, tamen pro libertate vitae periculo decernendum. De Marte communi nonnihil attigimus in proverbio Omnium rerum vicissitudo. Porro Ἐνυάλιος Homero Mars dicitur ab Ἐνυώ, quam belli fortunam esse putant.

3650. IV, VII, 50. Lex in manibus

Ἐν χειρῶν νόμῳ, id est lege manuum dicitur, cum res vi geritur, non ex praescripto legum. Aeschines contra Timarchum : Φυλακτέον δὲ τοῖς μὲν ὀλιγαρχικοῖς καὶ τοῖς τὴν ἄνισον πολιτείαν πολιτευομένοις τοὺς ἐν χειρῶν νόμῳ τὰς πολιτείας καταλύοντας, id est His vero qui sequuntur oligarchiam et apud quos inaequalis est reipublicae administratio cavendi sunt qui lege quae est in manibus sita civitatis statum labefactant. Manuum legem appellat violentiam sive jus belli. Usus est in hunc sensum Polybius Historiae libro primo : Τῶν δὲ πολεμίων οὕς ποτε κρατήσειε, τοὺς μὲν ἐν χειρῶν νόμῳ διέφθειρε, τοὺς δὲ ζωαργείᾳ πρὸς αὐτὸν εἰσαναχθέντας ὑπέβαλε τοῖς θηρίοις, id est Ex hostibus quoscumque devicisset aliquando alios violenta manu perimebat, eos vero qui vivi capti ad eum adducebantur bestiis objiciebat. Rursus libro secundo : Ἐν δὲ τούτῳ τῷ καιρῷ συνέβη Γάιον μὲν τὸν ὕπατον παραβόλως ἀγωνιζόμενον ἐν χειρῶν νόμῳ τελευτῆσαι τὸν βίον, id est Per idem hoc tempus accidit ut Caius consul, dum audacius pugnat, manuum lege vitam finierit. De αὕτη κυρία dictum est alias. Apud Plautum servus quispiam minitatur se manu litem acturum.

3651. IV, VII, 51. Nihil inanius quam multa scire

Apud Athenaeum libro XIII. Hippon qui dictus est ἄθεος citatur auctor hujus versiculi :

Πουλυμαθημοσύνης, τῆς οὐ κενεώτερον οὐδέν, id est

Non aliud mage inane puta quam plurima scire.

Citatur idem ex Timone :

Πουλυμαθημοσύνης, τῆς οὐ κενεώτερον ἄλλο.

Conveniet in eos qui malunt multa discere quam utilia. Hebraeus Ecclesiastes non abhorret ab hac sententia : Qui apponit scientiam apponit et dolorem et in multa scientia multa indignatio. Contra laudata est Hippiae πολυμάθεια.

3652. IV, VII, 52. Κύκλῳ περιέλκειν

Qui arte circumagit quempiam, ut, cum se putet aliquid egisse, nihil egerit, aut in idem recidat unde volebat extricari, κύκλῳ περιέλκεσθαι dicitur. Ita Plato in Charmide : Ὦ μιαρέ, ἔφην ἐγώ, πάλαι με περιέλκεις κύκλῳ ἀποκρυπτόμενος, id est O scelerate, inquam, jamdudum me in orbem circumagis non sentientem. Fit enim hoc arte sophistica, ut qui contra disputat, post asseveret ambagibus circumactus quod prius negabat, aut contra. Metaphora ducta ab equis, qui circumacti eo reducuntur unde prius resiliebant pavidi. Similis ludus exercetur in labyrinthis. Confine illi In easdem ansas incidisti.

3653. IV, VII, 53. Jovis lac

Quod insigniter esset lautum in cibis Jovis lac veteres appellabant. Euripidus apud Athenaeum libro XIV :

Καὶ τυρὸς ὀπίας ἐστὶ καὶ Διὸς γάλα, id est
Est succulentus caseusque et lac Jovis.

Apud eum frequenter inter ciborum delicias commemoratur Διὸς ἐγκέφαλος, de quo alias diximus. Persae si quid esset exquisite lautum appellabant Διὸς καὶ βασιλέως ἐγκέφαλον, id est Jovis et regis cerebrum, propterea quod rex Persarum solet dare praemium honorarium, si quis novum aliquod edulii genus repperisset. Clearchus apud eundm libro XII quanquam eadem, multis aliis verbis commemorat. Videntur antiqui quicquid eximium videri volebant Jovi tribuisse. Inde illud e satyra : Et Jovis auribus ista servas.

3654. IV, VII, 54. Maesonica dicteria

Dicteria petulantius jacta prisci maesonica vocabant : σκώμματα μαισωνικά, a Maesone quodam histrione comoediarum Megarensi, cujus inventum est persona quam a repertore Graeci μαίσωνα vocant ; repperit enim personam famuli et coqui.

Quin et veteres Graeci coquum urbanum μαίσωνα vocabant, exterum τέττιγα. In comoediis autem semper inducuntur coqui dicaces, praesertim apud Plautum. Id testatur Philemon alicubi :

Σφίγγ’ ἄρρεν’, οὐ μάγειρον εἰς τὴν οἰκίαν
Εἴληφ’· ἁπλῶς γὰρ οὐδέν, μὰ τοὺς θεούς,
Ὧν λέγει συνίημι, id est
Recepi in aedes non coquum, sed masculam
Sphingem ; nihil enim per deos intelligo
Simpliciter ex his quae loquitur.

Convenit cum Hipponacteo praeconio.

3655. IV, VII, 55. Necessitas magistra

Suidas ex Carchedonio citat hoc proverbium :

Χρεία διδάσκει, κἂν ἄμουσος ᾖ, σοφόν, id est
Catum e rudi reddit magistra necessitas.

Tempus, rerum usus ipsaque necessitas excitat ingenium ad discendas artes. Idem indicat Graecorum sententia Σοφία πενίαν ἔλαχεν, et apud Aristophanem Penia jactat se artium inventricem. A Persio venter dicitur

Magister artis ingeniique largitor.

Et, ut ait Qu. Curtius : Necessitas ignaviam acuit.

3656. IV, VII, 56. Victus spinosus

Βίος ἀκανθώδης, id est vita spinosa, aspera, dura ac prisca, qualem agebant illi quibus glandes erant loco placentarum. Suidas conjungit hoc Atticis proverbiis quibus mollem ac delicatam vitam declaramus veluti contrarium. Idem indicat eodem sensu dici βίον ἀβίωτον, id est vitam non vitalem, hoc est tristem et insuavem. Nam Latinis interdum vivere dicuntur non qui spirant tantum, sed qui genialiter vivunt. Contra Graecis ἀβιώτως ἔκειν dicuntur quibus desunt vitae

praesidia. Aeschines Adversus Timarchum : Ἀτιμῶν τοιαὐτην γυναῖκα καὶ τὸν βίον ἀβίωτον αὐτῇ παρασκευάζων, id est Ignominia notans ejusmodi mulierem et vitam non vitalem reddens. Turpiter enim vivere non est vivere. Potest intelligi et de accisis facultatibus. Idem in oratione Περὶ τῆς παραπρεσβείας : Ἀβίωτον εἶναί μοι τὸν λοιπὸν βίον νομίζω, id est Reliquam vitam mihi non vivendam existimo, hoc est infelicem et calamitosam.

3657. IV, VII, 57. Bestia bestiam novit

Aristoteles libro Rhetoricon I inter similitudinis et affinitatis proverbia refert et hoc : Ἔγνωκε δὴ θὴρ θῆρα, id est Novit profecto fera feram. Videtur fragmentum iambici trimetri, utcumque depravatum est apud Aristotelem. Θήρ Graecis bestia dicitur, sed proprie fera aut noxia, quod genus sunt apri, lupi et viperae ; unde hominem moribus efferatis ingenioque agresti θηριώδη vocant. Congruet, ubi convenit inter duos pariter improbos. Simile illi Furemque fur cognovit et lupum lupus.

3658. IV, VII, 58. Caeci praescriptio

Τυφλοῦ παρακέλευσις, id est caeci jussio sive exhortatio dicitur absurda, quoties ipse qui praescribit non intelligit quid dicat. Socrates apud Platonem in Theaeteto, redarguens absurdam Theaeteti praeceptionem jubentis ut qui rectam haberent opinionem rectae opinioni assentirentur, confert illius orationem loro aut pistillo circumvolubili, sed rectius putat dicendum caeci jussionem : Τυφλοῦ δὲ παρακέλευσις ἂν καλοῖτο δικαιότερον· τὸ γάρ, ἃ ἔχομεν, ταῦτα προσλαβεῖν κελεύειν, ἵνα μάθωμεν ἃ δοξάζομεν, πάνυ γενναίως ἔοικεν ἐσκοτωμένῳ, id est Sed rectius caeci praeceptio dicatur, siquidem jubere ut ea quae habemus accipiamus, ut discamus ea quae opinamur, plane convenit homini insigniter caliganti. Alias relatum est nobis illud Horatii Caecus uti si monstret iter, item Caeca speculatio.

Clarissimo juveni Carolo Blonto Des. Erasmus Roterodamus. s. d

Totius operis nuncupationem tibi proxima editione communicatam, juvenis ornatissime, pater adeo non moleste tulit ut majorem in modum gavisus sit hoc ceu calcar additum ingenio tuo, licet ultro in Musarum campis haudquaquam instrennue currenti. Vir prudens juxta ac pius praeclarum lucrum interpretatus est habere te consortem atque aemulum in hoc bonorum genere, quod communione crescit verius quam minuitur, et in tantum non existimat suis commodis quicquam decessisse ut felicitatem suam judicet praeclare conduplicatam, si virtutes quibus ipse non vulgariter expolitus est, conspiciat in filium propagatas. Hanc igitur operis accessionem adeo magnam ut per se justi voluminis instar haberi possit, visum est proprie tuo dicare nomini, quo simul et tu curras alacrius et ille gaudeat impensius, quippe qui pro sua singulari in te pietate parique modestia lubentius fruitur tuis bonis quam suis, imo magis ea ducit in suis bonis quae cernit in filio efflorescere quam quae in sese agnoscit maturuisse ; nam animi bona senium nesciunt. Macte istius animi esto, juvenis egregie, urge quod coepisti, perge indies et optimi parentis augere gaudium et tuam ipsius felicitatem omnibus numeris absolvere. Id perficies, si ad domesticum archetypum studia tua componens veram pietatem cum eruditione liberali conjunxeris et si nec generis claritas nec fortunae indulgentia nec aulica consuetudo nec uxoris charitas nec liberorum cura distrahet animum tuum a Philologiae commercio.

Hic si quis objecerit nec humanum ingenium nec temporis angustiam tot simul negotia capere, quaeso ut tecum rationem subducas, quanta vitae pars aliis pereat in chartarum lusu et alea quantoque minore dispendio, majore voluptate, majore denique fructu tempus hoc transigatur in lectione bonorum auctorum. Totum itaque, mi Carole, parentem fac exprimas, hoc uno excepto, quod ille fere a cena ad noctem usque concubiam solitus sit immussare libris, ut saepenumero miratus sim id illi citra valetudinis offensionem cessisse.

Haec scripsi gemens ac moerens totusque mihi displicens, quod certum audissem incomparabilem illum Guilhelmum Varamum archiepiscopum Cantuariensem vitam commutasse morte, imo, ut melius dicam, ex hac vitae vmbra in veram immortalemque vitam emigrasse. Meam deploro vicem, non illius. Is mihi erat vere sacra ancora. Inieramus inter nos foedus συναποθνῃσκόντων, promiserat commune sepulcrum, nec dubitabam quin ille, licet annis quatuordecim major, mihi superstes esser futurus. Certe nec senectus nec morbus ilIum nobis ademit, sed casus infelix, non tam quidem illi quam studiis, quam religioni, quam regno, quam ecclesiae : tanta erat hominis pietas, tanta in consiliis prudentia, tanta in juvandis omnibus benignitas. Nunc illa coelestis anima pro bona semente quam hic fecit, messem apud Christum opimam metit. Ego interim semianimis hic haereo, promissae fidei debitor, quam, nisi me fallit mentis praesagium, brevi sum exoluturus. Pactio videri poterat comitatis, sed res clamat serium fuisse conventum : adeo morte illius collapsus est animus nec ullis avocamentis erigi potest, sed ipso etiam tempore, quod acerbissimis doloribus solet mederi, vulnus hoc magis ac magis incrudescit. Quid multis ? Appellari me sentio. Commori juvabit hic incomparabili et irrecuperabili patrono, modo per Christi misericordiam illic liceat ei convivere. Praeclarum ille sidus fuit ecclesiae, nunc praeclarius accessit coelo. Utinam mihi contingat veluti minutam stellulam adjungere soli meo !

Haec commemoratio non meo tantum dolori data est, sed tua quo que referre judicavi praesulis omnium facile laudatissimi memoriam refricare, quo studiosius ad geminum exemplar studia vitamque tuam componas, patrem et paternum amicum. Bene vale.

Datum apud Friburgum Brisgoae, Calendis Octobribus, anno M.D.XXXII.

3659. IV, VII, 59. Ibyci equus

Ἰβύκειος ἵππος, id est Ibyci equus, in jocum proverbialem abiisse videtur, de iis qui nolentes praeter aetatem ac vires ad periculosum negotium adigerentur. Dicti

originem refert Plato in Parmenide : Ibyco poetae equus erat, jam annosus athleta, multis certaminibus detritus. Is cum ad certamen currui jungeretur, extimuit, videlicet expertus ejusmodi ludorum aleam. Ridente populo Ibycus surgens Equus inquit domini similis est, nam et ipse jam senex ad amandum compellor, equo suo sese comparans, quod ipse non minus intempestivus esset ad amores, quam vetulus equus ad certamen. Nam admonet hoc quoque Suidas, Ibycum vulgo male audisse ob adulescentulorum amorem. Hac imagine Parmenides queritur se senem adigi ad rerum difficilimarum explicationem. Huc allusisse videtur Horatius in Epistolis : Non eadem est aetas, non mens et

Solve senescentem mature sanus equum, ne
Peccet ad extremum ridendus et ilia ducat.

Fortasse, dum in hoc adagiorum pistrino versor, videboer alicui non multum dissimilis equo Ibyci. De Ibyci gruibus dictum est alias.

3660. IV, VII, 60. In crastinum seria

Εἰς αὔριον τὰ σπουδαῖα, id est In crastinum seria. Plutarchus in vita Pelopidae narrat hanc vocem apud Graecos abiisse in proverbium. Originem dedit Archias, vir opulentus ac potens, sed parum sobrius. Huic inter convivium allata est epistola. Qui pertulit admonuit ut statim legeret : de seriis enim rebus scriptam esse. Tum ille, vino madidus, risit : Οὐκοῦν, inquit, εἰς αὔριον τὰ σπουδαῖα, id est In crastinum igitur seria, simulque acceptam epistolam pulvillo supposuit cui insidebat ac sermonem cum Phillida coeptum pergebat. Quin et hodie incivile est in conviviis tractare seria. Apud Hollandos adolescens audivi fabulam non alienam ab hoc adagio. Quidam in convivio accumbebat igni vicinior, ita ut ima vestis adureretur. Id animadvertens e convivis quidam Habeo inquit quod tibi nuntiem. Tum alter Si quid inquit tristius est, nolo audire in convivio, ubi convenit festiva laetaque esse omnia. Non est inquit admodum laetum. Mox alter Post convivium inquit seria. Ubi caenatum esset hilariter, Nunc inquit dicito quicquid voles. Ostendit illi vestem a

tergo enormiter adustam. Ibi stomachari coepit, quod non admonuisset in tempore. Volebam, inquit at tu vetabas : Μετὰ δεῖπνον σπουδαῖα.

3661. IV, VII, 61. **Cuniculis oppugnare**

Ὑπονόμοις πολεμίζειν, id est cuniculis bellare, dicitur qui non aperta vi, sed dissimulanter ac dolis rem gerit. Contra qui palam agit quod agit machinis agere dicitur. Caii Caesaris potentia jam ad manifestam tyrannidem spectante Catulus Luctatius, vir summae apud Romanos dignitatis, surgens in senatu ait : Οὐκ ἔτι ὑπονόμοις Caesar, ἀλλ᾽ ἤδη μηχαναῖς αἱρεῖ τὴν πολιτεῖαν, id est Caesar non jam cuniculis, sed machinis tollit rem publicam. Suffossiones clam fiunt, machinae, hoc est arietes, onagri, ballistae, palam admoventur. Dictum Plutarchus refert in vita Caii Caesaris. Plus veneris habebit, si ad res animi transferatur, veluti si quis dicat malos genios interdum oppugnare nos machinis, cum palam terrent aut illectant, interdum cuniculis, quoties falsa specie pietatis imponunt obrepuntque incautis.

3662. IV, VII, 62. **Exitii nulla ratio**

Ὀλέθρου οὐδεὶς λόγος, id est Exitii nulla ratio. Refert Plutarchus in vita Eumenis. Is cum satagens rerum suarum superiorem adisset Phrygiam, intra Celenas hibernavit. Ubi quoniam reperit Alcetam, Polemonem et Docimum de imperio contra ipsum decertantes, Τοῦτ᾽ ἦν᾽ ἔφη τὸ λεγόμενον Ὀλέθρου δὲ οὐδεὶς λόγος, id est Exitii nulla ratio, sentiens, opinor, cum imminet homini fatale exitium, deum adimere consilium ac rationem. Apparet esse hemistichium carminis iambici ὀλέθρου δὲ οὐδεὶς λόγος. Huic affine est quod habet Quintilianus libro V, de conjectura loquens : Praeterea, inquit, cur potissimum illo loco, illo modo sit aggressus, qui et ipse diligentissime tractatur pro eodem locus, an etiam, si nulla ratione ductus est, impetu raptus sit et absque sententia ; nam vulgo dicitur scelera non habere consilium.

3663. IV, VII, 63. Qui lucerna egent infundunt oleum

Plutarchus in vita Periclis refert Anaxagoram Pericli in administranda republica magno adjumento fuisse, verum ubi jam gravaret senectus et a Pericle publicis intento negotiis negligeretur, decreverat inedia finire vitam. Id ubi rescivit Pericles, accurrit ad aedes philosophi precibusque et lachrymis conatus est illum ab instituto revocare idque sua ipsius causa magis quam Anaxagorae. At ille jam agens animam dixit : Ὦ Περίκλεις, καὶ οἱ τοῦ λύχνου χρείαν ἔχοντες ἔλαιον ἐπιχέουσιν, id est O Pericles, et quibus lucerna est opus infundunt oleum, exprobrans illi neglectum amici unde non vulgarem capiebat utilitatem, cum qui egent lucerna ob usum qualemcumque curent illam, abstergentes atque infundentes oleum. Et quibus opus est fructu stercorant agrum.

3664. IV, VII, 64. In ventrem insilire

Ἐς τὴν γαστέρα ἐνάλλεσθαι, id est in ventrem irrumpere, dicitur qui curam omnem ad cibum ac potum confert. Ita Plutarchus de Lucullo in ipsius vita : Ἅτε δὴ μὴ θεατρικῶς μηδὲ ἐπιδεικτικῶς Λουκούλλου πολεμοῦντος, ἀλλὰ δὴ τοῦτο τὸ λεγόμενον εἰς τὴν γαστέρα ἐναλλομένου καὶ ὅπως ὑφαιρέσει τὴν τροφὴν ἅπαντα πραγματευομένου, id est Utpote cum Lucullus jam non palam neque ad ostentationem bellaret, sed, quemadmodum dici solet, in ventrem impetum faceret, nihil non moliens ut hosti commeatum subtraheret. Non hic repetam quomodo locum hunc vertit Leonardus Justinianus. Sunt quos non alia ratione melius vincas quam si ventrem impetas. Hujus stratagematis exemplum edidit nobis ille non minus eruditione quam stemmatis clarus Hermanus a Nova Aquila comes. A Dominicano quodam proscissus erat praefatiuncula quasi staret a Capnione, degenerans a majorum suorum moribus ac pietate. Expostulavit cum maledico, minitans omnia. Tanto magis ille ferociebat. Tandem amici comitis hoc iniere consilium. Denuntiarunt collegio, si maledicum abjicerent, se caeteros sodales pro innoxiis habituros, sin

minus, in omnes velle retorquere quod omnium consensu maledicus ille fuisset ausus. Cum negligeretur denuntiatio, missus est qui interdiceret ne quisquam ex eo sodalitio colligeret ova caseosve in ditione comitis aut cognatorum illius. Neglectum est interdictum, itum est ad ooptochiam ac tyrologiam. Sed posteaquam irrumpentibus comitis famulis aegre evaserunt, orta inter sodales seditione maledicus ad conditiones pacis coactus chirographo testatus est se comitem semper habuisse et habere et habiturum esse pro docto, generoso et pio viro. Fassus est se illa scripsisse quae objiciebantur – neque enim licebat inficiari quod per typographos erat evulgatum – at quae scripserat in comitem non competebant nisi in hominem degenerem ac impietatis fauctorem. Itaque suo chirographo nihil aliud effecit nisi ut maledicentiae adjungeret scurrilem impudentiam. Hac tamen satisfactione vir animi generosissimi vereque Christiani fuit contentus, me vehementer approbante. Puto huc respexisse Terentium cum ait : Pugnos in ventrem ingere ! Nam parasiti nulla parte magis laedi possunt quam ventre.

3665. IV, VII, 65. O domus anti, quam dispari domino dominaris !

Videtur et illud Ennii carmen proverbiis asscribendum quod refert M. Tullius Officiorum libro primo :

O domus antiqua, quam dispari domino dominaris !

Id conveniet in disciplinam commutatam in pejus eorum vitio qui successerunt, velut in domum, in urbem, in academiam, in monasterium aut collegium ad pejora degenerans. Quanquam suspicor carmen Ennianum in codicibus esse vitiatum, legendum autem : O domus Anti, quam dispari domino dominaris, ut notarit Antii successorem. Jam quoniam in dispari prima syllaba natura longa est, sublato s, quod Ennius subinde facit (nisi forte pro Anti mavis Anci aut Anni, quem Lucilius taxat alias) fit brevis itaque constat metrum. Scriba parum eruditus putans antiquam unicam esse dictionem mutavit antiqua, alius nolens omittere quod erat in plerisque codicibus adjecit quam. Respexit huc M. Tullius Philippica secunda : O tecta ipsa

misera, quam dispari domino – quanquam quomodo iste dominus ? – sed tamen quam a dispari tenebantur !

3666. IV, VII, 66. Sortem et usuram persolvere

Καὶ τὸν τόκον καὶ τὸ κεφάλαιον ἐκτίνειν dicuntur qui serius quidem sed gravius puniuntur aut qui differunt vindictam, ut per occasionem laedant gravius. Nam prorogatione crescit usura. Dion libello Περὶ τῆς ἀπιστίας : Ὥσπερ τὰ θηρία πολλάκις ἠρεμεῖ κοιμώμενα ἢ ἐμπεπλησμένα, τὴν μὲν φύσιν οὐκ ἀπεβέβληκεν τὴν αὑτῶν, παραπλησίως δὲ καὶ ἐκεῖνοι χρόνον τινὰ οὐκ ἔβλαψαν, ἔπειτα συμβάσης προφάσεως καὶ τόκον, φασί, καὶ τὸ κεφάλαιον τῆς πονηρίας ἐκτίνουσι, id est Quemadmodum noxiae bestiae saepenumero quietem agunt, sive cum dormiunt sive cum cibo expletae sunt, quanquam naturam interim suam non exuerunt, similiter et illi ad tempus aliquod non laeserunt, at ubi se dederit occasio, et usuram, ut aiunt, et sortem malitiae persolvunt.

3667. IV, VII, 67. Ad incitas

Quos urgeret extrema necessitas, his res dicebatur ad incitas rediisse. Plautus in Trinummo : Hem nunc, hic cujus est (subaudi : ager), ut ad incitas redactus !, id est : ad extremam inopiam. Idem in Penulo :

Tace modo.
Profecto ad incitas lenonem rediget, si eas abduxerit.
Quin potius disperibit faxo quam unam calcem civerit.

Sed haud scio an hic legendum sit : unum calcum civerit. Nonius Marcellus admonet incitam dici egestatem, et verum dicit, sed non absque tropo. Nam in his duobus locis quae retulit e Plauto extremam quidem inopiam significat, at non statim ubicumque ponuntur incitae significatur egestas. Lucilius incita dixisse videtur in neutro genere :

Illud ad incita cum redit atque internecionem.

Item :

Commanducatus corrupit, ad incita adegit.

At Isidorus libro XVIII usurpavit genere masculino, calculi inquiens partim ordine moventur, partim vagi. Qui vero moveri omnino non possunt inciti dicuntur. Cio moveo est, inciti quasi immobiles, quos Graeci dicerent ἀκινήτους. Satis liquet proverbium ductum a lusu calculorum, in quo erant certae lineae ad quas redactus calculus moveri jam non posset. Quadrabit et in eos qui confutati manifestis argumentis non habent quod respondeant, quod dialectici vocant metam silentii.

3668. IV, VII, 68. Centro et spatio circumscripta

Plutarchus in Praeceptis civilibus : Ἂν δὲ ᾖ τὰ τῆς οὐσίας μέτρια καὶ κέντρῳ καὶ διαστήματι περιγραφόμενα πρὸς τὴν χρείαν, id est Quod si facultates modicae fuerint et centro et spatio circumscriptae ad usum. Sentit fortunas tam angustas ut, nisi certa dimensione dispensentur, non sint ad necessarios usus suffecturae. Veluti qui supputatione facta quantum habeant annui census, subducunt quantum quoque mense, quaque hebdomade, quoque die possint impendere. Quod si hospitis adventus aut similis casus fecerit sumptus paulo largiores, id sequentium dierum parsimonia sarcitur, ne non constet ratio. Idem De futili loquacitate docet responsionem esse κέντρῳ καὶ διαστήματι circumscribendam, ne quid respondeatur ultra quam requirit percontatio. Quidam enim de uno interrogati respondent de pluribus. Metaphora translata est a circulo qui fit circino circumducto ; in medio centrum est immobile, hinc spatium undique aequale ad lineam obeuntem. Unde et circumscripta dicuntur quae certis finibus continentur.

3669. IV, VII, 69. Roscius

Roscius histrio tam erat felix in agendis fabulis ut quisquis in arte quapiam insignis esset, Roscius vocaretur. Id indicat M. Tullius libro De oratore primo : Itaque hoc est jam diu consecutus, ut in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere

Roscius diceretur. Idem in secundo De oratore : Soleo saepe mirari eorum impudentiam qui agunt in scena gestum spectante Roscio. Quis enim se commovere potest, cuius ille vitia non videat ? Rursus in Bruto : Et in scena Roscium esse intelligat. Hic est ille Roscius Ciceronis concertator quem ornavit hoc elogio ut diceret virum fuisset tam bonum ut unus indignus esset qui in scenam prodiret et eundem tam praeclarum artificem ut solus dignus esset qui in scena versaretur. Eodem igitur tropo quo vehementer in consiliis callidum Daedalum vocamus, in laboribus patientem Herculem, in disputando invictum Achillem, in judicando Aristarchum, patronum in causis agendis egregie dextrum Roscium licebit appellare.

3670. IV, vii, 70. Philotesius crater

Κρατὴρ φιλοτήσιος dicitur quo in conviviis conciliantur amicitiae. Qui mos etiamnum durat apud Germanos, quibus turpissimum est post acceptum philotesium poculum veterum offensarum quamvis capitalium meminisse. Ne judices quidem admitterent actionem injuriarum. Plutarchus in commentario De fortuna Alexandri, qui barbaros armis, Graecos civilibus institutis conabatur ad humaniorem ac sanctiorem vitae rationem adducere, Ὥσπερ inquit ἐν κρατῆρι φιλοτησίῳ μίξας τοὺς βίους καὶ τὰ ἤθη καὶ τοὺς γάμους καὶ διαίτας, id est Velut in philotesio poculo miscens vitas, mores, conjugia ac vivendi rationes. Apud Plautum in Pseudolo servus ebrius diis proximum putat manu candida cantarum dulciferum propinare mitissimam amicitiam. Hesychius indicat hanc φιλοτησίαν solere adhiberi post coenam, cum in signum amicitiae ex eodem poculo de eodem vino bibunt omnes. Qui mos apud nos nondum exolevit, sed rarior est ob metum novae leprae, qua plerique laborant. Asconius Pedianus in actionem adversus Verrem tertiam putat hoc esse quod M. Tullius criminatur Verrem cum suis potasse more Graeco. Nam vulgus existimat illos Graeco more bibere qui largius ac cyathis grandioribus bibunt. At ipse magis probat, ut intelligamus eos Graeco more bibere qui merum bibunt. Id autem solent facere Graeci, ut cum in convivio libant, primum

salutent deos, paululum e cyatho profundentes, dein amicos suos ; totiesque bibunt merum quoties deos aut charos suos nominatim vocant. Ita ferme Pedianus. Quidam putant hunc craterem etiam ἀγαθοῦ δαίμονος appellari.

3671. IV, VII, 71. Cithara incitat ad bellum

Plutarchus libro De fortuna Alexandri secundo declarat hunc versiculum apud Lacedaemonios solere decantari :

Ἕρποι γὰρ ἄντα τῷ σιδήρῳ τὸ καλῶς κιθαρίσδειν, id est

Vergit ad letale ferrum lepide cithara canere.

Quo significabant certis citharae modis sedari motus animorum, aliis addi vigorem ad praelium. Cum Alexander audisset Antigenidam tibia modos incinentem qui vocantur harmatii, adeo inflammatus est ut simul cum armis exurgens manus injecerit in proxime assidentes.

3672. IV, VII, 72. Bathyclis poculum

Βαθυκλέους κύλιξ, id est Bathyclis calix, dictum videtur in eos qui divitiis suis soli fruuntur, nemini quicquam impartientes. Apud Plutarchum in Convivio septem sapientum Ardalus quidam sic alloquitur Aesopum : Tu nunquam huc transmittes poculum ad nos, cum videas istos tamquam Bathyclis calicem inter sese transmittere, caeterum alii nemini impartientes ? Cui respondet Aesopus : At ne hoc quidem poculum est publicum. Siquidem uni Soloni jamdudum astat. Bathycles Graecis sonat profundae gloriae, quo nomine videtur fuisse quispiam dives sibi vivens sibique bibens.

3673. IV, VII, 73. Lunae radiis non maturescit botrus

Plutarchus hunc Ionis senarium ceu proverbialem adfert, disserens quod luna, quoniam radios habet imbecilliores quam sol, excitare possit humores, concoquere non possit :

Μέλας γὰρ αὐταῖς οὐ πεπαίνεται βότρυς, id est

Neque enim his niger maturus efficitur botrus.

Convenit in eos qui conantur quod ob defectum virium non queunt perficere. Refert idem in commentario De facie apparente in orbe lunae. Accedet plus veneris, si volentes significare disciplinas humanas non praestare felicitatem, dicamus : Μέλας γὰρ αὐταῖς οὐ πεπαίνεται βότρυς. In αὐταῖς subaudiendum est ἀκτῖσιν, id est radiis.

3674. IV, VII, 74. Calliae defluunt pennae

Callias apud Graecos quispiam fuit qui per luxum ac libidinem patrimonium abligurierat. In eum vulgaris jocus extitit : Καλλίας πτερορρυεῖ, id est Calliae defluunt pennae. Solet enim hoc interdum avibus accidere vel morbo vel certis anni temporibus, quemadmodum et quadrupedibus quibusdam mutantur pili aut villi. Unde et deplumati dicuntur ac detonsi qui facultatibus exuti sunt. Hoc verbum πτερορρυεῖν frequenter per jocum usurpatur apud Aristophanem in Avibus.

3675. IV, VII, 75. Ἐν πλάτει

Ἐν πλάτει dictum accipiendum interpretantur Graeci, cum paululum ultra praescriptum significant esse concedendum, praesertim in his quae sunt humanitatis. Veluti si quis pollicitus solutionem ad diem Augusti decimum reddat postridie. Julianus Pandectarum libro XLVI, titulo De solutionibus et liberationibus, capite Ratum autem : Ratum autem dominus habere debet, mox cum primum certior factus est. Sed hoc ἐν πλάτει et cum quodam spatio temporis accipi debet. Et hunc Juliani locum citat Ulpianus eodem libro, titulo Rem ratam haberi, capite Quo enim. Rursus libro decimotertio, titulo De condictione triticaria, capite In hac actione, Verius est, inquit, quod Servius ait, condemnationis tempus spectandum : si vero desierit esse in rebus humanis, mortis tempus, sed etiam ἐν πλάτει secundum Celsum erit spectandum : non enim debet brevissimum vitae tempus aestimari. Iterum libro xxii.,

titulo De probationibus, capite penultimo : Nec hoc quaeritur, num aliquis meminerit quo die aut quo consule factum sit, sed num hoc aliquo pacto probari possit, quando id opus factum sit : et hoc Graeci ἐν πλάτει, dicere solent et caetera. Hactenus Pandectae. Verum illud ἐν πλάτει non norunt Caletii, qui ad horam undecimam jussi claudere portas civitatis statim ad primum nolae ictum occludunt repulsis et qui foris stant et qui egredi cupiunt utrisque portae proximis. Cum denuntiatur anathema qui ad diem praescriptum non solverint, liberantur a fulmine, si ab eo die intra decimum quartum liberarint fidem suam. Haec ad juris aequitatem pertinent.

3676. IV, VII, 76. Per satyram

Variarum rerum mixturam sparsim nulloque ordine congestarum veteres satyram appellabant. Apparet vocem primum deductam a lascivia satyrorum temere nunc huc nunc illuc salientium. Hinc deflexa est ad cibi genus quod ex diversis herbarum formis conflatum est, praeterea ad lancem variis rerum generibus onustam, quae sic diis offerebatur, non dissimilis illi poculo quod Graeci πενταπλόον a quintuplici rerum differentia sive κέρνος a mixtura vocabant, de quo nobis supra dictum est. Festus ait saturam sive satyram dici cibum variis rerum generibus conditum aut legem aliis multis confertam legibus, itaque in sanctione legum asscribi solere : Neve per satyram derogato aut abrogato, cum significant totam legem esse servandam. Citat Annium Luscum ex oratione quam habuit adversus Tyberium Gracchum : Imperium quod plebs per satyram dederat, id abrogatus est. Citat et C. Lelium ex ea quam pro se dixit : Postero die, quasi per satyram legem sententiis exquisitis in deditionem accipitur. Legem satyram interpretantur quae eadem multas res complectitur, quemadmodum Jugurtha acceptus est in deditionem, sed multis praescriptis conditionibus : ut triginta daret elephantos, pecus atque equos multos, cum magno argenti pondere. Usus est hoc adagio Justinianus in praefatione Pandectarum : Et primo quidem, inquit, anno hoc opus tradebatur legentibus non secundum edicti perpetui ordinationem, sed passim

et quasi per satyram collectum et utile cum inutilibus permixtum, maxima autem parte inutilibus deputata. Itidem Salustius in bello Jugurthino : Quasi per satyram sententiis exquisitis in deditionem accipitur. Haec Salustius dicit de Jugurtha, nec sunt in cujusquam oratione, nec ibi quisquam aderat Lelius ; unde necesse est locum apud Festum esse mutilum. Verba Lelii sunt omissa simul cum nomenclatura Salustii.

3677. IV, VII, 77. Nec praeceps fueris ad jurandum

Non nullis haud vulgariter eruditis videtur et hoc adagiis annumerandum, quod refert Ulpianus libro Pandectarum XII, capit. XIII, titulo De jurejurando, circa finem. Siquis, inquit, juraverit in re pecuniaria per genium principis dare se non oportere, vel intra certum tempus, et pejeraverit vel si dare oportere, vel intra certum tempus juraverit se soluturum nec solverit : imperator noster cum patre rescripsit fustibus castigatum dimittere et ita ei superindici : Προπετῶς μὴ ὄμνυε, id est Ne fueris ad jurandum praeceps ! Habebit proverbii speciem, si quis hominem post acceptum malum admoneat : Προπετῶς μὴ ὄμνυε.

3678. IV, VII, 78. Ex syngrapha agere

Sunt et illae formae a jurisconsultis ductae versae in proverbium : ex syngrapha agere, obsignatis tabulis agere pro eo quod est : rigide parumque civiliter, sed velut ex obligatione. Cicero Pro Murena : Pergitisne vos tamquam ex syngrapha agere cum populo ? Syngrapha Latinis sonat conscriptionem, quod utriusque manu conscripta utrisque partibus tradi soleat. Et in hoc syngraphae differunt a tabulis, quod tabulae ab una parte tantum servari consueverint. A chirographo, tabulis, codicillis differt syngrapha, quod in illis non scribantur nisi acta, in hac etiam contra fidem actionis pactio venit, et non numerata pecunia aut non integre numerata pro temporaria voluntate hominum scribi solet. Ita propemodum Asconius Pedianus in Verrinarum tertiam.

3679. IV, vii, 79. Injuria solvit amorem

In Graecorum epigrammatibus proverbii titulo citatur Ὕβρις ἔρωντας ἔλυσε, id est Injuria sive Contumelia solvit amores, quod contemptus amor plerumque vertitur in iram, ira in odium. Sic in comoedia Phoedria :

Exclusit, revocat : redeam ? Non si me obsecret.

Item Horatius :

Nam si quid in Flacco viri est,
Non feret assiduas potiori te dare noctes,
Et quaeret iratus parem,
Nec semel offensae cedet constantia formae,
Si certus intrarit dolor.

In epigrammate queritur amans hoc dictum falso jactari vulgo, quod ipse ab amica exclusus non sine convicio, cum jurasset se toto anno non rediturum ad illam, postridie diluculo supplex ad eam redierit. Carmen sic habet :

Ὕβρις ἔρωντας ἔλυσε, μάτην ὅδε μῦθος ἀλᾶται·
Ὕβρις ἐμὴν ἐρέθει μᾶλλον ἐρωμανίην, id est
Falsum est quod jactant : Injuria solvit amores,
Morbum quippe meum provocat illa magis.

In genere tamen verum est officiis mutuis ali benevolentiam, injuriis extingui.

3680. IV, vii, 80. Diserte saltare

Cornelius Tacitus in Dialogo de oratoribus significat hoc convicium fuisse vulgo jactatum in oratores suorum temporum, qui lascivia verborum et levitate sententiarum licentiaque compositionis histrionales modos exprimebant atque adeo laudis et gloriae ingeniique loco jactabant saltari cantarique commentarios suos : oratores temere dicere, histriones diserte saltare. Argutia dici in hoc sita est : oratores histrionice dicebant, quod illis erat indecorum, histriones ad oratorum actionem sese

accommodabant ; ita factum est ut illi pejus dicerent, hi saltarent melius. Histrionum est saltare, oratorum dicere, quod qui perite faciunt diserti vocantur. Jocus autem duo diversa conjunxit.

3681. IV, VII, 81. Quod pulchrum, idem amicum

Τὸ καλὸν φίλον, id est Quod pulchrum amicum. Inter proverbia conciliantium amicitiam refertur et hoc apud Platonem in Lyside : Καὶ κινδυνεύει κατὰ τὴν ἀρχαίαν παροιμίαν τὸ καλὸν φίλον εἶναι, id est Ac propemodum apparet juxta vetus proverbium quod pulchrum est amicum esse. Qui commodi gratia amat non amat vere, sed quod pulchrum est per se amatur. Unde Aristoteles percontanti qui fieret ut libentius colloqueremur cum formosis quam cum deformibus, respondit eam percontationem esse caecorum. Nihil autem virtute pulchrius, eoque nec amabilius quicquam.

3682. IV, VII, 82. Mortuo leoni et lepores insultant

Extat epigramma Graecum, cujus argumentum sumptum est ex Homericae Iliados X, ubi Hectorem ab Achille jam interfectum circumsistunt Graeci mortuo insultantes, nec quisquam erat qui extincto non aliquod vulnus infligeret. Sic enim habet Homerus :

Ἄλλοι δὲ περίδραμον υἷες Ἀχαιῶν,
Οἳ καὶ θηήσαντο φυὴν καὶ εἶδος ἀγητὸν
Ἕκτορος· οὐδ᾽ ἄρα οἵ τις ἀνουτητί γε παρέστη, id est
At reliqui accurrunt Graii cinguntque cadaver
Hectoris, eximiam speciem formamque stupentes,
Nec tamen astitit exanimi sine vulnere quisquam.

Ac paulo post :

Ὣς ἄρα τις εἴπεσκε καὶ οὐτήσασκε παραστάς, id est
Dixerat hoc aliquis, simul et vulnus dedit astans.

Epigramma sic habet :

Βάλλετε νῦν μετὰ πότμον ἐμὸν δέμας, ὅττι καὶ αὐτοὶ
Νεκροῦ σῶμα λέοντος ἐφυβρίζουσι λαγωοί, id est
Nunc telis petitote meum post fata cadaver :
Audet vel lepus exanimi insultare leoni.

Dictum est alias de his qui mordent mortuos, cum larvis luctantur et cum umbris depugnant.

3683. IV, VII, 83. Lingua non redarguta

Plato in Theaeteto : Ἀτάρ, ὡς ἔοικεν, ἐὰν ὅτι ἔστιν, Εὐριπίδειόν τι ξυμβήσεται· ἡ μὲν γλῶττα ἀνέλεγκτος ἡμῖν ἔσται, ἡ δὲ φρὴν οὐκ ἀνέλεγκτος, id est At, ut videtur, si posse responderis, Euripideum quiddam nobis accidet : lingua quidem nobis erit irredarguta, mens autem non erit irredarguta. In eos quadrat qui rationibus convicti non cedunt tamen, sed tergiversantur reclamantes adversus suam ipsorum conscientiam.

3684. IV, VII, 84. Pugno tenere

Ἀπρὶξ ταῖν χεροῖν λαβέσθαι, id est pugno stringere dicitur quod ipso contactu sentitur. Sic Plato in Theaeteto : Οἵ οὐδὲν ἄλλο οἰόμενοι εἶναι ἢ οὗ ἂν δύνωνται ἀπρὶξ ταῖν χεροῖν λαβέσθαι, id est Qui nihil esse putant quicquid non possint strictim manibus apprehendere. Loquitur de his qui non existimant quicquam esse in rerum natura praeter res corporeas et sensibus expositas : actiones, generationes et hujus generis alia quae intellectu, non sensibus percipiuntur, existimant esse inania vocabula. Talis visus est Platoni Diogenes, qui dicebat se cyathos et mensas videre, cyathitates ac menseitates quas Plato commemorabat, non videre. Sed vicissim audivit : Nimirum oculos, quibus cyathi et mensae videntur, habes ; mentem, qua cyatheitates ac menseitates cernuntur, non habes. Tam crassum ingeniorum genus Plato veluti prophanum a philosophiae mysteriis jubet arceri.

Verius enim sunt quae non videntur quam quae videntur et certius ea scimus quae ratione colligimus quam quae manibus contrectamus. Sensuum enim judicium fallax est.

3685. IV, vii, 85. Haud solide

Οὐ παγίως, id est haud firmiter, Plato in Theaeteto miror quamobrem proverbii loco retulerit, nisi forte ob metaphoram duriusculam παγίως addidit ὥς φασιν. Agit enim illic Socrates de his quae suapte natura firma non sunt, sed aliis adherentia reciprocis motibus variantur, ut sint aut non sint, velut album et nigrum, agens et patiens. Locus sic habet : Καὶ πάντα τὸν αὐτὸν τρόπον ὑποληπτέον, αὐτὸ μὲν κατ' αὐτὸ μηδὲν εἶναι, ὃ δὴ καὶ τότε ἐλέγομεν, ἐν δὲ πρὸς ἄλληλα ὁνιλίᾳ πάντα γίγνεσθαι καὶ παντοῖα ἀπὸ τῆς κινήσεως, ἐπει καὶ τὸ ποιοῦν εἶναί τι καὶ τὸ πάσχον αὐτῶν ἐπὶ ἑνὸς νοῆσαι, ὥς φασιν, οὐκ εἶναι παγίως, id est Atque ad eundem modum de reliquis sentiendum est, unumquodque per se nihil esse, quod sane et tum dicebamus, sed in mutuo inter se congressu omnia fieri et omnifaria, videlicet a motu. Quandoquidem et agens esse aliquid et patiens, unumquodque per se intelligere, sicut aiunt solide, non possumus. Aristoteles libro Rhetoricorum ii. ait senes ob rerum experientiam semper addubitare neque quicquam asseverare, sed omnibus dictis addere ἴσως καὶ τάχα, id est forte et forsitan, παγίως δὲ οὐδέν, id est nihil fixe. Πάγιον Graecis dicitur quod compactum est, a πήγω, quod est figo sive compingo ; inde παγίως pro solide et certo. Accidentia quodammodo fluunt, substantia solida est, et eorum quae dicuntur ad aliquid ratio pendet aliunde. Patris enim ratio perit, patri si moriatur filius, cum nihil secius subsistat patris substantia. Quin et Latinis res soli dicuntur bona immobilia, et a solo solidum dicitur quod integrum est et compactum. Id Osci solum vocant pro toto. Juvenalis :

Nobilitas sola est atque unica virtus.

Sic hanc vocem frequenter usurpat divus Hieronymus. Hinc Sextus Pompeius Festus dicta putat soliferrea tela quae tota ferrea sunt, et hominem solertem, quod omneis

arteis calleat, et solemne quod omnibus annis fit. Indidem et terram solum dicimus, quod fixa sit et compacta, non profluens aeris et aquarum more. Huic contrarium est quod habet M. Tullius libro De finibus secundo : Quae dici eadem de caeteris virtutibus possent, quarum omnium fundamenta vos in una voluptate tanquam in aqua ponitis. Vox a Graecis deducta videtur, ὅλον, et aspiratione versa in s, solum.

3686. IV, VII, 86. Aut abi aut exuere

Plato in Theaeteto significat apud Lacedaemonios hunc fuisse morem, ut in publicis certaminibus neminem cogerent ad congressum, sed legem edicebant ἢ ἀπιέναι ἢ ἀποδύνεσθαι, id est aut abire aut exui. Graecis autem ἀποδύνεσθαι dicuntur qui se parant certamini, quod campestriati luctarentur olim, caetera nudi. Unde haec ipsa vox ἀποδύνεσθαι, quoties transfertur ad rem animi, velut ad disputandum aut repugnandum carni, proverbii vim habet. Ita frequenter usurpat divus Chrysostomus ac divus Basilius. Simile est id quod alibi dicitur Aut bibat aut abeat.

3687. IV, VII, 87. Crisonem Himeraeum praecurrere

Prodigiosa celeritas Crisonis videtur locum dedisse proverbio. Sic enim Socrates apud Platonem in Protagora, rogatus ut institutam cum Protagora disputationem perageret : Βουλοίμην ἂν χαρίζεσθαί σοι, εἴ μου δυνατὰ δέοιο· νῦν δὲ ἐστὶν ὥσπερ ἂν εἰ δέοιό μου Κρίσωνι τῷ Ἱμεραίῳ δρομεῖ ἀκμάζοντι ἕπεσθαι, ἢ τῶν δολιχοδρόμων τῳ ἢ τῶν ἡμεροδρόμων διαθεῖν τε καὶ ἕπεσθαι, id est Optarim quidem tibi morem gerere, si quod petis meae facultatis esset. Nunc perinde est ac si me roges ut Crisonem Himeraeum, insignem cursorem, sequar aut dolichodromon quempiam aut hemerodromon perpetuo aequem cursu sequarque. Himera Siciliae civitas est, quanquam ejusdem nominis est altera in Africa. Unde Crison dictus est Himeraeus, celeritate currendi celebris, qualem refert libro septimo Plinius fuisse Philippidem et Canistium Lacedaemonium, cumque his Philonidem, Alexandri

Magni cursorem. Dolichodromi dicebantur qui perpetuo impetu duodecim stadia decurrebant, hemerodromi qui totum diem a mane usque ad vesperam citra respirationem currebant. Plinius scribit puerum novem natum annos a meridie usque ad vesperam continuasse cursum. Unde Graeci poetae solem appellant ἡμεροδρόμον, quod singulis diebus cursum suum peragat, quasi vero noctu requiescat in diversorio Thetidis.

3688. IV, VII, 88. Charadrion imitans

Χαραδριὸν μιμούμενος, id est charadrion imitans, dici solitum de dissimulante ac rem utilem occultante. Suidas refert hunc senarium scazontem ex Hipponacte :

Καὶ μὴν καλύπτει μῶν χαραδριὸν περνᾶς ; id est
Et num Charadrion, quaeso, venditor caelat ?

Item Aristophanes in Avibus :

Ἄλλως ἄρ' οὔπωψ, ὡς ἔοικ', εἰς τὴν λόχμην
Ἐμβὰς ἐπῶζε χαραδριὸν μιμοὺμενοσ, id est
Alioqui upupa, ut videtur, saltum
ingressa abdidit sese, charadrion imitans.

Quo loco interpres fere cum Suida consentiens narrat huic avi vim inesse medicam, ut illius aspectu facile sanentur qui laborant ictero sive regio morbo eamque ob causam qui vendunt occultant eam, ne licitator remedium sentiat priusquam emerit. Addit eam avem mutare colorem ad similitudinem eorum quibus amovetur ; non deesse tamen qui sentiant non aspectum, sed esum avis habere remedium. Vocem autem distingui accentu, nam si pronunties ultima acuta χαραδριόν declarari avem, si penultima acuta χαράδριον, diminutivum a χάραδρα, significari voraginem sive terrae hiatum, quod in hunc delabens aqua melodiam quandam reddere videtur. Tantum ex his quae indiligenter a Suida sunt congesta tradere licuit. Meminit hujus avis et alias Comicus in eadem fabula :

Ὕδωρ ἐφόρουν κάτωθεν εἰς τὸν ἀέρα

Οἱ χαραδριοί,

id est Aquam ex imo portabant in aerem charadrii. Interpres addit avi nomen inditum, quod in voraginibus gaudeat versari. Socrates apud Platonem in Gorgia, cum Callinicen eo pellexisset ut fateretur beatam vitam non esse sitam in copia rerum, sed in perpetuo influxu – nam qui satur est aut non sitit, quoniam nec molestiam sentit nec voluptatem, lapidis more vivit potius quam hominis – ita subjicit : Χαραδριοῦ τινα αὖ σὺ βιὸν λέγεις, ἀλλ᾽ οὐ νεκροῦ οὐδὲ λίθου : Rursus tu charadrii quandam narras vitam, non mortui lapidisve. Marsilius vertit avem, cum Socrates videatur sentire de voragine, in quam cum perpetuo decurrat aqua, numquam tamen expletur ; nisi forte charadrius avis est de numero voracium, quemadmodum et larus, ut hinc nomen invenerit, a charadra ductum.

3689. IV, VII, 89. **Quantum pedibus potes**

Socrates in Gorgia Platonis ita loquitur : Σωφροσύνην μὲν διωχτέον καὶ ἀσκητέον, ἀκολασίαν δὲ φευκτὲον ὡς ἔχει ποδῶν ἕκαστος ἡμῶν, id est Temperantiam quidem sectari atque exercere oportet, contra intemperantiam fugere quantum quisque nostrum pedibus valet. Id quo longius transfertur a rebus corporeis, hoc magis accedit ad proverbium celeritatis. Quod in corpore sunt pedes, hoc in animo sunt affectus, quibus expetimus aliquid aut refugimus.

3690. IV, VII, 90. **Vasis instar**

Ἀλλείου δίκην, id est vasis instar loqui dicitur qui, cum ob imperitiam ex se nihil possit adferre, ab aliis audita profert. Fons ex se liquorem habet, vas, ni aliunde infuderis, siccum est. Homines autem qui vacant eruditione per aures implentur. Socrates in Phaedro Platonis : Ὅτι μὲν οὖν παρά τε ἐμαυτοῦ οὐδὲν αὐτῶν ἐννενόηκα, εὖ οἶδα, συνειδὼς ἐμαυτῷ ἀμαθείαν. Λείπεται δή, οἶμαι, ἐξ ἀλλοτρίων ποθὲν ναμάτων διὰ τῆς ἀκοῆς πεπληρῶσθαί με, δίκην ἀγγείου, id est

Nihil horum ex me ipso excogitavi, fateor, imperitiae mihi conscius. Superest igitur, opinor, ut alicunde ex alienis fluentis per aures fuerim impletus, instar vasis.

3691. IV, VII, 91. Ut lupus ovem

Ὡς λύκος ἄρνα φιλεῖ, id est Ut lupus ovem amat qui sui commodi gratia simulat amorem. Nam is vulgo dicitur amor, cum revera sit odium. Juvenis enim cum puellam venatur, ut illi pudicitiam, thesaurum incomparabilem, eripiat, ut pro honesta fama turpi rumore traducat, ut parentibus, amicis ac bonis omnibus invisam reddat, denique ut, quod est omnium charissimum, bonam mentem eripiat – quaeso, quid deterius hostis faciat hosti ? Socrates citat carmen in Phaedro veluti populari usu jactatum :

Ὡς λύκοι ἄρνα φιλοῦς’ ὣς παῖδα φιλοῦσιν ἐρασταί, id est
Ut lupi oves, ita amat puerum vesanus amator.

Maro :

Torva leaena lupum sequitur, lupus ipse capellam,
Florentem cytisum sequitur lasciva capella.

Et Horatius :

Non ego te tigris ut aspera
Getulusve leo frangere prosequor.

3692. IV, VII, 92. In navibus educatus

Ἐν νηυσὶν τεθραμμένος, id est in navibus educatus, dicebatur qui rudis esset et alienus a moribus liberalibus sensuque communi. Solet enim fere nauticum genus suo elemento respondere, quod a civilium hominum commercio submotum vivat. Ita Plato in Phaedro : Πῶς οὐκ ἂν οἴει αύτὸν ἡγεῖσθαι ἀκούειν ἐν ναυσί που τεθραμμένων ; id est An non putas illum existimaturum sese audire homines in navibus alicubi educatos ? Plautus in Cistellaria mores agrestes appellat maritimos, imo potius inconstantes, quod mare vicibus aestuariis accedat recedatque. Plauti

verba sic habent : Ita me Amor lapsum animi ludificat, fugat, agit, appetit, raptat, retinet, jactat, largitur, quod dat non dat, deludit. Modo quod suasit dissuadet, quod dissuasit id ostentat. Maritumis moribus mecum experitur : ita meum frangit amantem animum.

3693. IV, VII, 93. Quod utile honestum

Τὸ μὲν ὠφέλιμον καλόν, τὸ δὲ βλαβερὸν αἰσχρόν, id est Quod utile est honestum est, quod autem noxium turpe. Hoc Plato De republica quinto refert quasi vulgo jactatum : Κάλλιστα γὰρ δὴ τοῦτο καὶ λέγεται καὶ λελέξεται, ὅτι τὸ μὲν ὠφέλιμον καλόν, τὸ δὲ βλαβερὸν αἰσχρόν, id est Nam pulcherrime profecto hoc et dicitur et dicetur, quod utile est, id esse honestum, quod noxium, id esse turpe. Agit enim illic de foeminis ad omnia masculorum munia pariter vocandis, si modo reperiantur aeque utiles reipublicae. Vult igitur illarum corpora nudari civitatis custodibus et, si videantur habiles, una cum masculis publicitus exerceri. Vehementer autem contemnit illos qui rideant nudata foeminarum corpora modo ob reipublicae commodum. Dubitat et M. Tullius an turpe sit viro bono nudum saltare in foro, si liceat ejusmodi saltatione servare rempublicam. Sed hominum vulgus invertit sententiam, honestum esse quicquid est utile, cum philosophis nihil sit utile nisi quod honestum est.

3694. IV, VII, 94. Magis quam Sol Heracliti

Qui sine spe reparationis deficiunt, eos Socrates apud Platonem De republica libro vi. μᾶλλον τοῦ Ἡρακλειτείου ἡλίου ἀποσβέννυσθαι, hoc est magis ipso Heracliti sole extingui dixit. Agit illic de senibus, qui ad perdiscendas philosophiae difficultates idonei non sunt, in adolescentia defatigati. Heraclitus enim existimavit solem scaphae speciem habere ejusque lumen deficere, quoties cavum ad superiora vertitur, sed rursus fieri lucidum, postquam invertitur. Non dissimile somnium de sole prodidit Xenophanes, qui putavit eum in occasu perire, sed exortu novum fieri

solem. At senes nunquam renovantur ad vigorem juvenilem. Huc allusisse videtur Horatius in Odis :

Damna tamen celeres reparant coelestia lunae :

Nos ubi decidimus et caetera.

3695. IV, VII, 95. Coenum barbaricum

Βόρβορος βαρβαρικός, id est coenum barbaricum, pro vehementi stupore mentis apud Platonem libro De republica II ponitur. Laudat enim illic dialecticam, quae sola mentem ignorantiae immersam erigit attollitque a vulgaribus opinionibus ad solidam veri cognitionem. Καὶ τῷ ὄντι, inquit, ἐν βορβόρῳ βαρβαρικῷ τινι τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα κατορωρυγμένον ἠρέμα ἕλκει καὶ ἀνάγει ἄνω, id est Ac re vera barbarico quodam coeno demersum animi oculum paulatim trahit subvehitque sursum. Barbarus a barbaro per contemptum dictum videtur.

3696. IV, VII, 96. Non e quercu aut saxo

Οὐκ ἐκ δρυὸς ἢ ἐκ πέτρας, id est non e quercu saxove, cum significamus non constare materia externa, sed ex animi virtutibus. Veluti vulgus civitatem appellat muros ac domos e lapidibus lignisque constructa, ecclesiam appellat structuram simili materia congestam, cum re vera civitas constet hominum moribus et ecclesia sit animorum in vera religione consensus. Plato libro De republica VIII : Ἢ οἴει ἐκ δρυός ποθεν ἢ ἐκ πέτρας τὰς πολιτείας γίγνεσθαι, ἀλλ' οὐχὶ ἐκ τῶν ἠθῶν τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν ; id est An existimas e quercu qualibet aut e saxo respublicas fieri ac non potius ex moribus eorum qui in civitatibus versantur ?

3697. IV, VII, 97. Psallium injicere

Ψάλλιον ἐμβάλλειν, id est psallium injicere, dicuntur qui ferocientem animum moderamine quopiam premunt. Metaphora sumpta ab equis animosioribus. Plato libro De legibus III : Ὁ δὲ τρίτος σωτὴρ ὑμῖν ἔτι σπαργῶσαν καὶ θυμουμένην

ἀρχὴν ὁρῶν, οἷον ψάλλιον ἐνέβαλεν αὐτῇ τὴν τῶν ἐφόρων δύναμιν, id est At tertius vobis servator luxuriantem etiamnum frementemque conspiciens principatum veluti psallium illi injecit ephororum potentiam. De Lacedaemoniorum republica loquitur, in qua quinque ephori sunt instituti ad temperandam regiam potentiam. Psallium autem est circulus qui freno additur, unde et pro freno ponitur interdum. Nisi forte allusit ad bubalos, qui circulo ferreo naribus injecto circumaguntur, unde proverbium naribus trahere, quod alio dictum est loco.

3698. IV, VII, 98. **Principium, medium, finis**

Plato libro De legibus quarto refert hoc quasi vulgo decantatum, deum universitatem rerum omnium complecti, hoc est principium, medium et finem. Ab illo enim omnium quae sunt initium, incrementum et summa. Ἄνδρες τοίνυν φῶμεν πρὸς αὐτούς, ὁ μὲν δὴ θεός, ὥσπερ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχήν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἁπάντων ἔχων, εὐθεῖαν περαίνει κατὰ φύσιν περιπορευόμενος, id est Sic igitur illis loquamur : Deus quidem, o viri, quemadmodum et vetere proverbio dicitur, omnium quae sunt principium, finem ac medium continens, rectum peragit cursum, secundum naturam circumiens.

3699. IV, VII, 99. **Orphica vita**

Ὀρφικὸν βίον, id est Orphicam vitam, Plato libro De legibus sexto dixit vitam innoxiam et a luxu sanguinolentisque dapibus puram. Hujusmodi siquidem vitae rationem Orpheus instituisse videtur, ut non solum sanguine pecudum non inquinarent aras deorum, verum ne vesci quidem ullius animantis carnibus sustinerent, sed libis ac frugibus melle conspersis sacra facerent nec aliis ipsi vescerentur. Platonis verba sunt haec : Ἀλλ᾽ Ὀρφικοί τινες λεγόμενοι βίοι ἐγένοντο ὑμῶν τοῖς τότε, id est Sed Orphica quaedam, ut dicitur, vita tum erat vestris illo seculo. Videtur Orpheus hoc conatus apud Thraces quod Pythagoras tentavit apud Ionios, Numa apud Romanos.

3700. IV, VII, 100. Candidus sermo

Λευκὸς λόγος Graecis dicitur oratio dilucida perspicuaque, a colore qui inter caeteros plurimum habet lucis. Unde λευκότερον εἰπεῖν dicuntur qui clarius efferunt quod sentiunt, hoc est σαφέστερον, et λευκὴ φωνή dicitur quae facile penetrat aures auditorum. Hujusmodi metaphorae sunt quae sumuntur e propinquo, ut cum sentire dicuntur aut videre qui rem intelligunt, tenere qui meminerunt, odorari qui suspicantur, caecutire qui errant. E proximo ducuntur, cum quod oculorum est transfertur ad aures, velut hoc.

3701. IV, VIII, 1. Ambrones

Ambrones olim vulgo dicebantur qui rapto malisque artibus viverent. Originem indicat Festus Pompeius admonens eam fuisse Galliarum gentem, quam cum mare inundans finibus suis depulisset, per aliena oberrantes rapinis ac praedationibus se suosque alere coeperunt. Manus erat formidabilis non numero tantum – dicuntur enim fuisse triginta milia –, verumetiam tum animorum ferocia, tum ratione pugnandi. Siquidem conferti rhythmis et concentu quodam in hostem ferebantur, subinde intonantes : Ambrones ! Ambrones !, sive ut hac voce suos in unum convocarent, sive ut hostibus terrorem incuterent. Ab his victi fuerant Romani duces Manlius et Cepio, sed primum a Liguribus fracti sunt, mox a C. Mario prostrati, tandem ad Aquas Sextias una cum Cimbris ac Teutonibus deleti sunt. Ita ferme Julius Florus in epitoma libri sexagesimi octavi et Plutarchus in vita C. Marii. Simili modo Cilicis vocabulum abiit in convicium rapacitatis ac praedationis.

3702. IV, VIII, 2. Vinaria angina

De ἀργυράγχη, id est angina argentaria, quae multis praeter Demosthenem vocem intercipit, jam antea diximus. At Festus Pompeius indicat joco jactatum in eos qui vino praefocantur, laborare vinaria angina, quam οἰνάγχην possis dicere. Ipse

novi Romae quemdam haud vulgariter eruditum qui hac angina serio periit. Hermicus appellabatur, natione Lusitanus. Correptus erat febricula vir corpore supra modum obeso et ob id spirituosus. Decumbentem invisit Christophorus Fischerus, patria Anglus. « Vin tu » inquit « Hermice, auscultare medicis meras nugas praescribentibus ? Bono vino rectius proluetur hoc malum » simulque jussit adferri vinum Corsicum quadrimum. Propinavit aegroto, jubens bono esse animo. Ille persuasus hausit affatim ac mox intercluso spiritu coepit animam agere. Quosdam ebrietas e taciturnis reddit loquacissimos, quosdam contra tam mutos quam ullus est piscis, citra valetudinis periculum. Utinam haec οἰνάγχη minus frequens esset apud Germanos !

3703. IV, VIII, 3. Titivillitium

Titivillitium vox erat olim nullam quidem rem certam declarans, sed velut interjectio contemptum extremum indicabat, qualis est apud Graecos πεπαλό. Plautus citante Festo Pompeio :

Non ego isthuc verbum emptitem titivillitio.

Locus autem est in Cassina. Similis vox est apud eumdem Festum buttubata, qua tamen usus sit Nevius pro nugatoriis nihilique rebus. Nonius autem putat pipolo convicii fuisse vocem. Plautus in Aulularia :

Ita me bene amet Laverna, jam nisi vasa reddi
Jubes, pipolo hic differam ante aedes.

3704. IV, VIII, 4. Nihil potest nec addi nec adimi

De perfectis operibus ita vulgo dici solitum indicat Aristoteles libro Moralium Nicomachiorum secundo : Ὅθεν εἰώθασιν ἐπιλέγειν τοῖς εὖ ἔχουσιν ἔργοις, ὅτι οὐκ ἀφελεῖν ἔστιν οὔτε προσθεῖναι, id est Unde de operibus quae bene habent ita solent praedicare : Nec adimere possis nec addere. Nam ut bene sit aliquid praestat

mediocritas, tollit excessus aut defectus. Excessum inducit qui addit, defectum qui adimit. De Lucillio scripsit Horatius :

Cum flueret lutulentus, erat quod tollere velles.

De Demosthene ac Cicerone dictum est illi nihil posse demi, huic nihil posse addi.

3705. IV, VIII, 5. **Virtus simplex**

Dubitari possit utrum versus sit vulgo jactatus quem ut omnibus notissimum citra nomenclaturam retulerit Ethicorum duo Aristoteles, an imprudenti exciderit versus pentameter. Disserens enim e sententia Pythagorae, errorem esse infinitum, virtutem finitam, quemadmodum in nemore mille modis aberratur a recta via, cum ea sit unica, eoque vitium esse in proclivi, virtutem in arduo, quemadmodum facile est a scopo aberrare, sed scopum attingere difficile est, subjungit :

Ἐσθλοὶ μὲν γὰρ ἁπλῶς, παντοδαπῶς δὲ κακοί, id est

Est simplex virtus, omnigenum vitium.

3706. IV, VIII, 6. **Extra funum et undam**

Aristoteles eodem libro refert versum Homericum ut vulgo decantatum :

Ὡς τοῦ μὲν γὰρ καπνοῦ καὶ κύματος ἐκτὸς ἔεργε

Νῆα, id est

A fumo navim simul atque a fluctibus arce.

Aristoteles indicat esse verba Calypsus adhortantis Ulyssem ut neque nimium littori vicinus naviget, fumum secutus, neque se profundo credat pelago, sed in medio secet viam, quod ibi periculum sit a saxis et vadis, hic ab undis. Argyropylus autem interpres ea verba tribuit Circe, quid secutus nescio.

3707. IV, VIII, 7. **Communis tamquam Sisapo**

Proverbiali schemate sine controversia dictum est. M. Tullius Philippica secunda : Domum dico ? Quid erat in terris ubi in tuo pedem poneres praeter unum

Misenum, quod cum sociis tamquam Sisaponem tenebas ? Sensit Antonium Misenum non habuisse ut veram possessionem, sed ut venam redemptam ad quaestum. Plinius libro tricesimo tertio, capite septimo docet minium, quod Graeci μίλτον appellant, nonnulli cinnabat, apud priscos non tantum summo in pretio, sed etiam in magna religione fuisse. Nam festis diebus simulachra deorum minio oblinebantur, quemadmodum et triumphantes, quod tamen Galba senex in se fieri passus non est, ut refert Cornelius Tacitus. Sisapo autem Beticae oppidum est, olim Romanis vectigale, venas habens miniarias. Neque enim temere Romam aliunde minium advehebatur. Negat autem Plinius ullius rei Romanis fuisse diligentiorem custodiam. Neque enim ibi fas erat perfici minium excoquique ubi nascebatur : vena signata, ad dena milia fere pondo annua, Romae lavabatur. In vendendo lex praescribebat pretii modum, ne in immensum excederet. Sed multis modis adulterebatur, unde, inquit, praeda societati. Et mox de minio adulterino : Hoc ergo adulteratur in officinis sociorum. Ex his liquet eam regionem in multos socios fuisse divisam, quemadmodum et hodie metalla argentaria aurariave juxta certos tractus a redemptoribus occupantur.

3708. IV, VIII, 8. **Quanta vix caelo capi possit**

Hac hyperbola M. Tullius Philippica secunda famae celebritatem expressit, de his loquens qui C. Julium tyrannidem adfectantem occiderunt : Praesertim cum illi eam gloriam consecuti sint quae vix caelo capi posse videatur. Vergilius :

Imperium terris, sed famam terminat astris.

At Maro Daphnidem facit et ultra sidera notum. Et Horatius :

Sublimi feriam vertice sidera.

Apud M. Tullium frequenter obvium est in caelum laudibus ferre.

3709. IV, VIII, 9. Modo palliatus, modo togatus

In hominem inconstantem ac lubricae fidei diversarumque partium eleganter torquebitur. Veluti si quis subinde mutato vitae genere nunc cidarim gestet theologicam, nunc cum paludamento militari incedat. M. Tullius Philippica quinta : Accipietne excusationem is qui quaestioni praeerit Graeci judicis, modo palliati, modo togati ? Pallium Graecorum est, toga Romanorum. Utraque tamen vestis pacis est, quemadmodum saga sunt belli.

3710. IV, VIII, 10. Ad saga

Sagum tunicula erat militaris. M. Tullius non sine specie proverbii aliquoties dicit ad saga iri pro eo quod est apparari bellum et ad arma procurrere. Ita Philippica sexta : Properent, quod video facturos ; vos saga parate. Est enim ita decretum ut, si ille auctoritati senatus non paruisset, ad saga iretur. Rursus in eadem : Justitium edici, saga sumi dixi placere. Et superius in quinta : Justitium indici, saga sumi dico oportere. Post in septima : Arma, saga, bellum flagitaverunt. Rursus octava : Delectus tota Italia decreti sublatis vacationibus ; sagas cras sumentur. Iterum in eadem : Equidem, patres conscripti, quamquam hoc honore usi togati esse solent, cum est in armis civitas, statui tamen a vobis ceterisque civibus in tanta atrocitate temporis tantaque perturbatione populum Romanum non differe vestitu. Rursus Philippica tertia decima : Te non intellegis delectu tota Italia habito, consulibus missis, Caesare ornato, sagis denique sumptis, hostem judicatum ? Ac quarta decima frequenter : ad saga issemus, cras sagati prodeamus, ad saga sumenda discedere, ad saga ivisse, redisse ad togas. Actione in Verrem tertia conjungit similia : Cum coegeris homines miseros et calamitosos quasi desperatis nostris legibus et judiciis ad vim, ad manus, ad arma confugere.

3711. IV, VIII, 11. Igni ferroque minari

Qui extremam denuntiant inimicitiam igni ferroque minari dicuntur, quod verbum et hodie vulgo tritissimum est. Qui civilius bellum gerunt tantum abigunt praedas, a caede incendioque abstinent. M. Tullius Philippica tertia decima : Sanctiore erunt, credo, jure legati quam duo consules, contra quos arma fert, quam Mutina, quam obsidet, quam patria, cui igni ferroque minitatur ? Rursum Philippica duodecima : Huic urbi ferro ignique minitantur. Venustius erit, quoties ad animi res transfertur, veluti si quis dicat philosophos cuipiam igni ferroque minitari, quod in eum parent atrociter scribere. Sic quibuscum nolumus nobis quicquam esse commercii, iis aqua et igni interdicimus.

3712. IV, VIII, 12. Neque terrae motus timet neque fluctus

Aristoteles libro Moralium Nicomachiorum tertio, docens eos qui non habitu virtutis, sed immanitate quadam naturae nihil omnino formidant nequaquam appellandos esse fortes, sed μαινομένους καὶ ἀναλγήτους, hoc est insanos et stupidos sensusque expertes, Εἴη δὲ inquit ἄν τις μαινόμενος καὶ ἀνάλγητος, εἰ μηθὲν φοβοῖτο, μήτε σεισμοὺς μήτε κύματα, καθάπερ φασὶ τοὺς Κελτούς, id est Fuerit autem quispiam insanus ac doloris sensu vacans, si nihil metuat, neque terrae concussiones neque fluctus, quemadmodum de Celtis praedicant. Nihil enim horribilius mari commoto, terrae vero concussio videtur inferorum ad superorum sedem eruptionem minitari. Tanta autem erat quarumdam Galliae Germaniaeque gentium immanitas ut nec his terrerentur quae maxime sunt natura horrenda. Quod autem Aristoteles μαινόμενον et ἀνάλγητον pro eodem usurpat, arbitror huc respexisse Diogenem, qui rogatus quis ipsi videretur, Socrates μαινόμενος inquit, videlicet eo quod adversus omnem corporis molestiam obduruerat, cum alioqui esset omnium injuriarum tolerantissimus. Nisi forte Diogenes hoc quoque stupori

tribuebat, non virtuti, quod ne colaphis quidem provocari posset ut vel tantillum excandesceret.

3713. IV, VIII, 13. Calceos mutare

Non sine specie proverbii Ciceroni dictus est mutasse calceos qui nullo suo merito senatoriam dignitatem usurpavit, cujus insigne erat nigro calceo addita lunula circa talum. M. Tullii verba sic habent : Est etiam Asinius quidam senator voluntarius, lectus ipse a se. Apertam vidit curiam post Caesaris mortem : mutavit calceos, pater conscriptus repente factus est. Quemadmodum clavus aureus in toga signum erat senatoriae dignitatis, ita nigra aluta circa talos addita declarabat eamdem dignitatem.

3714. IV, VIII, 14. Campana superbia

Felicitatis comes esse solet ferocia. Campaniam autem Italiae quondam fuisse regionem longe beatissimam testantur tum alii complures, tum Plinius libro tertio, capite quinto : Hinc, inquit, felix illa Campania est, ab hoc sinu incipiunt vitiferi colles et temulentia nobilis, succo per omnes terras inclyto atque, ut veteres dixere, summum Liberi patris cum Cerere certamen et cetera quae sequuntur de fertilitate simul et amoenitate Campaniae. Constat autem Capuam olim cum Roma de principatu concertasse. Hinc Campana superbia et Campana arrogantia in proverbium venit. M. Tullius in oratione Pro Rullo : Itaque illam Campanam arrogantiam atque intolerandam ferociam ratione et consilio majores nostri ad inertissimum ac desidiosissimum otium perduxerunt. Sic et crudelitatis infamiam effugerunt, quod urbem ex Italia pulcherrimam non sustulerunt, et multum in posterum providerunt, quod nervis urbis omnibus exectis urbem ipsam solutam ac debilitatam reliquerunt. In eadem aliquanto post Capuam domicilium superbiae sedemque luxuriae vocat : Itaque electi coloni Capuae in domicilio superbiae atque in sedibus luxuriae collocati, quemadmodum in Oratione habita in senatu post reditum

suum Capuaene inquit te putabas, in qua urbe domicilium quondam superbiae fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore ? Rursus in fragmento orationis contra eumdem : Qui locus propter ubertatem agrorum abundantiamque rerum omnium superbiam et crudelitatem genuisse dicitur. Ac mox : Si luxuries Annibalem ipsum Capuae corrupit, si superbia nata inibi esse ex Campanorum fastidio dicitur. Titus item Livius libro primae decadis nono scribit Campanis ingenitam esse superbiam. Ad haec Aulus Gellius libro undecimo capite vicesimo quarto. Naevianum epitaphium, quod in eo seipsum tumidius praedicat, ait esse plenum Campanae superbiae. Opinor autem Naevium non fuisse Campanum. Ita, quemadmodum olim omnem insignem perfidiam populus Punicam appellabat, sic cujuslibet ferociam Campanam appellabat. At nunc de moribus gentis nihil dicam, ceterum cum ipse per Campaniam iter facerem, nusquam repperi succum illum per omnes terras inclytum. Nusquam gutta vini Phalerni, Caleni, Massici, Setini, Cecubi, Surrentini. Imo minimum abfuit quin in ipsa quae nunc monstratur Capua vinaria angina fuerimus praefocati. Implevimus totam phialam saccaro contuso : vicit vinum quovis aceto acerbius. Fere defrutis utuntur, quod alioqui non durent usque ad proximam vindemiam. Et ubi sunt illa laudata vina ? Quorum nomen patriamque vetustas delevit. Pulveris affatim hausimus. Adeo natura nihil in rebus humanis patitur esse perpetuum.

3715. IV, VIII, 15. Αὐτοβοᾶν

Ante retulimus proverbium Αὐτὸς *αὑτὸν αὐλεῖ*, id est Ipse sui tibicen est. Huic simillimum est quod unico verbo Graeci dicunt *αὑτοβοᾶν*, si quis sua voce seipsum praedicat, hoc est : ipse sui praeconem agit. Solent enim praecones hominum venalium artes ac dotes evulgare, quo magis emptorem iritarent. Ridiculum autem habetur hominem sui praeconem esse. Congruit cum eo quod alibi diximus Οἴκοθεν ὁ *μάρτυς*. Proverbium refertur apud Suidam. Simili figura dicunt

Attici : Αὐτοῖς ῥήμασιν ἀπόλοιο : Una cum ipsis dictis pereas. Et Aristophanes in Equitibus : Τὸν Παφλαγόνα

Αὐταῖσι βουλαῖς ἀπολέσειαν οἱ θεοί, id est Paphlagonem

Ipsis cum consiliis perdant dii.

Et mox : αὐταῖς διαβολαῖς, id est una cum ipsis calumniis.

3716. IV, VIII, 16. Sterilem fundum ne colas

Στεῖρον ἀγρὸν μὴ σπείρειν, id est Agrum sterilem ne colas. Refertur inter leges Platonicas. Hoc aenigmate lex apud Platonem verecunde deterret a venere mascula, si satis commemini. In octavo De legibus ait illos facere sementem in petras. Potest tamen ad alios usus accommodari : Ne doceas indocilem, Ne felicitatem quaeras in divitiis ; non enim pariunt homini beatitudinem. Plautus in Amphitryone :

Nam uxorem usurariam

Perinde est praeberier ac si agrum sterilem sarriendum colloces.

3717. IV, VIII, 17. Scarabeus citius faciet mel

Ad τῶν ἀδυνάτων classem pertinent quae referuntur in epigrammate Palladae : Citius mel faciet scarabeus aut lac culex :

Θᾶττον ποιήσει μέλι κάνθαρος ἢ γάλα κώνωψ, id est

Mel citius faciet scarabeus et ante culex lac.

3718. IV, VIII, 18. Terram video

Qui molesti prolixique laboris finem adesse significabat dicere solet : Γῆν ὁρῶ, id est Terram video. Sumptum a navigantibus. Quintus Curtius libro quarto : Haud secus quam profundum aequor ingressi terram oculis requirunt. Plautus in Mercatore : Equidem jam me censebam esse in terra. M. Tullius in oratione Pro L. Murena : Quod si portu solventibus ii qui jam in portum ex alto invehuntur praecipere summo studio solent et tempestatum rationem et praedonum et locorum,

quod natura affert ut eis faveamus qui eadem pericula quibus nos perfuncti sumus ingrediantur, quo tandem animo me esse oportet prope jam ex magna jactatione terram videntem in hunc cui video maximas reipublicae tempestates esse subeundas ? Idem in Catone seniore : Quasi terram videam, sentiens instare vitae finem. Diogenes, cum prolixum volumen recitans tandem eo pervenisset ut libri finem videret, Bene habet, inquit, amici, γῆν ὁρῶ, id est terram video.

3719. IV, VIII, 19. Incantatione quavis efficacius

Πάσης ἐπῳδῆς ἐνεργότερον, id est quavis incantatione efficacius. Priscis persuasum erat prodigiosam inesse vim vocibus incantatorum, adeo ut mysticus quoque psalmus mentionem faciat venefici incantantis sapienter et populum numinis jussis nequaquam obtemperantem comparat aspidi surdae. Plato in epistola ad Hermiam, Erastum et Coriscum : Οἶμαι γὰρ δίκῃ τε καὶ αἰδοῖ τοὺς παρ’ ἡμῶν ἐντεῦθεν ἐλθόντας λόγους ἐπῳδῆς ἡστινοῦν μᾶλλον ἂν συμφῦσαι καὶ συνδῆσαι πάλιν εἰς τὴν προϋπάρχουσαν φιλότητά τε καὶ κοινωνίαν, id est Arbitror enim sermones hinc a nobis profectos justitia ac pudore vos quavis incantatione magis conciliaturos ac redacturos in pristinam concordiam.

3720. IV, VIII, 20. Invidus vicini oculus

Aliclytus Eucymoni : Δυσμενὴς γὰρ καὶ βάσκανος ὁ τῶν γειτόνων ὀφθαλμός, φησιν ἡ παροιμία, id est Malevolus et invidus vicinorum oculus, inquit proverbium. Respexit, ni fallor, ad Hesiodium dictum de figulo, cantore et vicino, quod alibi retulimus. Sic Ovidius :

Fertilior seges est alieno semper in agro
Vicinumque pecus grandius uber habet.

3721. IV, VIII, 21. **Eodem collyrio mederi omnibus**

Leges, admonitiones et objurgationes non oportet omnibus easdem admovere, sed pro gentium, temporum et ingeniorum varietate sermonem attemperare. Hanc dexteritatem beatus Hieronymus enarrans Epistolam ad Ephesios laudat in apostolo Paulo, qui factus est omnia omnibus, ut omnes lucrifaceret. Verba Hieronymi citantur distinctione undetricesima : Nec ad instar, inquit, imperiti medici uno collyrio omnium oculos vult curare. Alibi retulimus ex Galeno Eumdem calceum omni pedi inducere.

3722. IV, VIII, 22. **Funditus, radicitus, etc**

Quod prorsus ad citra spem instaurationis perditur funditus ac radicitus tolli dicitur. Quorum alterum sumptum est ab aedificio, cum aequatur solo, alterum ab arboribus, cum non solum amputantur rami, verum etiam ipsa stirps inciditur aut una cum radicibus tollitur. Acinetus Phoebianae exprobans amicae quod ab ea rebus omnibus exutus jam fastidiretur, Οὕτως inquit ὅλον μὲ αὐτὴ κατὰ τὴν παροιμίαν ἀνατρέψασα δουλεύειν ἐπηνάγκασας, id est Sic, ubi me juxta proverbium totum subvertisti, insuper et in servitutem redegisti. Plautus in Trinummo :

Qui illius sapientiam
Et meam fidelitatem et celata omnia
Pene ille ignavus funditus pessundedit.

Idem in Mustellaria pro eodem dixit cum fundamento :

Non videor mihi
Sarcire posse aedes meas quin totae perpetuo ruant,
Quin cum fundamento perierint, nec quisquam esse auxilio queat.

Quod nos dicimus radicitus sive a stirpe Graeci dicunt ἐκπρεμνίζειν, quasi dicas extirpare. Quo verbo usus est Cicero libello De Fato : Extirpari autem et funditus tolli, ut is ipse et cetera. Idem Pro Sexto Roscio Amerino : Et ex eo Titus Roscius non

paululum nescio quid in rem suam convertit, sed hunc funditus evertit. Idem In Verrem libro quarto : Nam me dies, vox, latera deficient, si hoc nunc vociferari velim, quam miserum indignumque sit istius nomine apud eos diem festum esse qui sese istius opera funditus extinctos esse arbitrantur. Rursus in eumdem libro quinto : Labefactarat enim vehementer aratores jam superior annus, proximus vero funditus everterat. Idem Pro domo sua ad pontifices : Et funditus everteres civitatem. In eadem : Ut ejus qui perniciosa reipublicae consilia coepisset omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Item in epistola ad Q. fratrem prima : Sin autem omnibus in rebus obsequemur, funditus eos perire patiemur. Rursus ad eumdem : Rempublicam funditus amisimus. Item in eadem : Videsne me non radicitus evellere omnes actiones tuas ? Multum accedet gratiae, si ad animum deflectatur, veluti si quis dicat ambitionem, avaritiam ac libidinem funditus ac radicitus ex animo revellendam.

3723. IV, VIII, 23. In ore atque oculis

Quae propalam fiunt in ore atque oculis omnium fieri dicuntur. M. Tullius In Verrem libro quinto : Cum haec confessus eris quae in foro palam Syracusis in ore atque oculis provinciae gesta sunt. Rursus in Divinatione : In mentem tibi non venit quid negotii sit causam publicam sustinere, vitam alterius totam explicare atque eam non modo in animis judicum, sed etiam in oculis conspectuque omnium exponere ? et cetera. Os fortassis hic dixit pro aspectu. Alioqui in ore omnium dicuntur esse de quibus rumor est publicus. Et in oculis ferre dicimur quos observamus curaeque habemus.

3724. IV, VIII, 24. Myconiorum more

Μυκονίων δίκην, id est Myconiorum more, dicebantur ad convivium accedere qui ultro venirent non vocati. Myconus una Cycladum est. Ipsa gens ob rerum inopiam cogebatur sese conviviis ingerere, unde jocus proverbialis. Apud

Athenaeum Archilocus lacerat Periclem, quod invocatus irrueret in convivia Μυκονίων δίκᾳ ; quem locum et alibi retulimus. Myconiorum morum vestigia videas et hodie in quibusdam Hybernis. Qua de re clarissimus vir Guilhelmus Montioius olim fabulam mihi non illepidam recitavit, imo non fabulam, sed rem ipso teste gestam. Hybernus quidam ignotus ingressus aulam principis tempore prandii non invitatus accubuit mensae regiorum satellitum. Qui videntes avem peregrinam rogarunt cujas esset. Professus est patriam. Rogarunt num quod officium haberet in aula. Nullum, inquit, sed habere cupio. Illi demirantes hominis impudentiam jusserunt surgere atque abire. Hoc inquit faciam pransus. Quid multis ? Vicit improbitate nec locum in acie deseruit Hybernus. Tandem ira versa in risum rogarunt hominem qua tandem fronte ausus esset ignotus et alienus sese in regiam familiam ingerere. Quoniam inquit sciebam regem satis esse divitem ad dandum mihi prandium.

3725. IV, VIII, 25. Solem adjuvare facibus

Alibi retulimus : Τὸ φῶς ἡλίῳ δανίζεις. Huic simillimum est quod refert Gratianus ex Anacleto papa, causa sexta, quaestione prima, in eos qui hic usurpant sibi divinum judicium, quod nullus hominum poterit effugere ; nam incerta sunt hominum judicia neque secus sese habent ad judicia Dei quam fax ad solem. Si omnia, inquit, in hoc saeculo vindicata essent, locum divina judicia non haberent. Supervacuis laboras impendiis qui solem certat facibus adjuvare et cetera. Quamquam in libris vulgaribus librarii pro facibus depravarant fascibus.

3726. IV, VIII, 26. Censoria virgula

Tritissimum est apud eruditos censoriam virgam appellare judicandi auctoritatem, prasertim cum supercilio. A magistratu Romano sumptum. Cujus formae est quod ait beatus Hieronymus in Dialogo adversus Luciferianos : Nemo potest Christi palmam sibi assumere, nemo ante diem judicii de hominibus judicare.

Videtur autem Hieronymus allusisse ad caput Deuteronomii vicesimum quintum, ubi justitiae palma dicitur quae a judicibus tradebatur ei qui probasset suam innocentiam causamque vicisset. Hanc palmam vere Christus habet nec eam tradit indigno, quoniam solus judicio non fallitur, cum in humanis judiciis plurimum sit et erroris et caliginis.

3727. IV, VIII, 27. Trochi in morem

Βέμβικος δίκην, id est trochi in morem, de versatilibus et inconstantibus dici solitum. Est enim bembix trochus quem pueri flagello circumagunt. Suidas citat ex Aristophane Βέμβικος οὐδὲν διαφέρειν δεῖ, id est Non oportet quicquam a trocho differre. Locus is est in Avibus. Hesychius dictum putat in eum qui in fuga non tenuerit rectam viam, sed in orbem fuerit circumactus. Quod mihi quondam usu venit a Sletstadio petenti Basileam. Forte incidimus in quemdam equitem, quo duce cum in nemore diutius obequitatem, rogabam an certo nosset viam. Aiebat. Cum non esset finis, Oportet inquam nos errare. Nam tres jam horas versamur in nemore, quod intra horam solemus emetiri. Quid multis ? Compertum est minimum abfuisse quin eo rediremus unde veneramus. Bembix autem magno impetu movetur, sed in orbem, ut fugiens non effugiat. Simili tropo stultorum inconstantiam notat Sirach ille sapiens Hebraeus capite tricesimo tertio : Praecordia fatui quasi rota carri et quasi axis versatilis cogitatus illius. Apud Plautum interdum dicitur aliquis trocho aut rota figuli versatilior.

3728. IV, VIII, 28. Praestat canem irritare quam anum

Refertur ex Menandro

Πολὺ χεῖρόν ἐστιν ἐρετίσαι γραῦν ἢ κύνα id est

Plus est periculi anum lacessere quam canem

Hebraeorum sententiae negant ullam iram atrociorem esse ira muliebri. Irritabile enim ac vindex mulierum genus, partim ob rationis inopiam, partim ob animi

humilitatem. Nam verae magnanimitatis est quasdam injurias negligere neque quosvis homines dignari ira sua. Est autem formidabile animal mulier, cum ad sexus vitium accedit senectus. Canis irritatus tantum oblatrat, interdum et mordet, at aniculae praeter linguae venenum interdum instructae sunt malis artibus, veneficiis et incantamentis. Itaque nonnulli ingenti suo malo experti sunt esse verissimum quod dixit Menander.

3729. IV, VIII, 29. Pecuniosus damnari non potest

M. Tullius In Verrem actione secunda ait hoc omnium sermone percrebuisse, non apud Romanos tantum, verum etiam apud exteras nationes, in judiciis illorum temporum pecuniosum, quamvis sit nocens, neminem posse damnari. Et in eumdem oratione tertia Reus est enim inquit nocentissimus. Qui si condemnatur, desinent homines dicere his judiciis pecuniam plurimum posse ; sin absoluitur, desinemus nos de judiciis transferendis recusare. Huic affine quod aliquoties reperitur apud Salustium in Bello Jugurthino Romae esse venalia omnia. Nunc amisit Roma imperium, utinam et dictum non haereret !

3730. III, VIII, 30. Inter manum et mentum

Festus Pompeius indicat esse proverbium apud Latinos, sed ex illo Graeco ductum Πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου. Cujus originem ita refert : cum Chalcas vitem sereret, quidam augur vicinus praeteriens dixit illum errare : non enim ei fas esse novum vinum degustare. Tantum colligere licuit e fragmentis quae nobis quorumdam stoliditas superesse voluit ex auctore undiquaque doctissimo. Proverbium admonet in hominum vita nihil esse certi. Nam saepenumero fit ut quod nos maxime tenere credimus casus aliquis inopinatus intervertat. Veluti cum quis manu tenet poculum minimumque spatii sit inter manum et mentum, tamen interdum fit ut is moriatur, antequam bibat. Hoc proverbium variis modis effertur ejusque originem alii aliter prodiderunt ; de quibus satis opinor, dictum est in

proverbio. Multa cadunt inter calicem supremaque labra. Hic ideo retulimus quod aliis verbis commemoretur a Festo, in quibus nonnihil est gratiae ex prosonomasia : manum et mentum.

3731. IV, VIII, 31. Colophonium calciamentum

Κολωφώνειον ὑπόδημα, id est Colophonium calciamentum dicebatur cavum. Nam antiqui fere soleis utebantur, quae infimam pedum partem tantum munirent. Vidi apud nostrates calciamenti genus ex ligno cavato confectum, quod vulgata lingua cavum truncum appellant. Unde quadrabit in hominem stolidum et incompositum et rusticanum. Per lutum ituris convenit tale calciamentum. Venuste itaque dixeris in sordidis auctoribus versaturo opus esse calceis Colophoniis. Huic contrarium videtur calciamentum Sicyonium, cui cognomen inditum a Sicyone, civitate Peloponnesi, ut indicat Stephanus atque etiam Sextus Pompeius Festus. Neuter tamen indicat usum adagii. M. Tullius indicat Sicyonios calceos fuisse perbellos, sed aptiores feminis et effeminatis quam viris. M. Tullii verba subscribam : Quin etiam, cum et scriptam orationem disertus orator Lysias attulisset ad Socratem, quam si videretur edisceret ac pro se in judicio uteretur, non invitus legit et commode scriptam esse dixit ; sed inquit ut, si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles et apti ad pedes, quia non essent viriles, sic illam orationem disertam sibi et oratoriam videri, fortem et virilem non videri.

3732. IV, VIII, 32. Manduces

Manduces dicebantur vehementer famelici aut qui minis inanibus terrorem incuterent. Festus Pompeius tradit in pompis olim inter ceteras ridiculas ac formidolosas imagines ire solere effigiem magnis malis, late dehiscente rictu et ingentem dentibus sonitum facientem. Eam manducem appellabant. Apud Plautum in Rudentibus ita loquitur Charmides parasitus :

Quid si aliquo ad ludos pro manduce me locem ?

Quapropter ? Quia pol clare crepito dentibus.

Enatarat parasitus e naufragio totusque horrebat prae frigore. Unde paulo post dicit se omnia corusca loqui. Aut de hac aut de simili effigie sentire videtur Martialis, cum ait :

Sum figuli lusus, rufi persona Batavi.
Quae tu derides, haec timet ora puer.

Hoc genus imaginum Graeci vocant μορμολύκια, quod lupina specie terrerent pueros, ut a plorando desisterent.

3733. IV, VIII, 33. Ubi tu Caius, ibi ego Caia

Plutarchus in Problematibus Romanis quaerit unde mos ille natus sit ut qui sponsam ad sponsum deducerent juberent illam haec verba profari : Ὅπου σὺ Κάϊος, ἐγὼ Καΐα, id est Ubi tu Caius, ego Caia, dubitatque an prisci voluerint sponsam his verbis depecisci cum sponso ut inter ipsos omnia essent communia pariterque imperarent in familia, quasi diceret : Ut tu dominus domus et auctor, ita ego domina domus atque hera. Forma sermonis sumpta videtur a jurisconsultis, qui pro quibusvis nominibus ponunt C. Seium et L. Titium, quemadmodum philosophi Dionem ac Theonem. Unde et illud proverbium quod alibi citavimus ex Varrone Idem Actii quod Titii, cum par duorum jus significatur. An potius ominis causa Caia nominetur, quod fuerit quaedam Caia Cecilia, mulier cum eleganti forma tum probatissimis moribus, antea dicta Tanaquil, quae nupsit uni e filiis Tarquinii, videlicet Tarquinio Prisco. Huic Caiae Romani posuerunt statuam aeream in templo Sancti – sic enim scribit Plutarchus : ἐν τῷ τοῦ Σάγκτου ἱερῷ. Is erat deus olim hoc nomine cultus apud Romanos, unus e numero duodecim selectorum. Ibidem antiquitus erant reposita illius sandalia et colus, quorum illa testabantur eam domi manentem familiae curam habuisse, haec industriam significabat, quod muliebres operas diligenter obiverit, lanificii studiosa. Hujus itaque nominis mentio sponsam admonebat ut talis esset suo marito qualis Caia Cecilia fuerat suo. Inter priscas

nuptiarum ceremonias servabatur et illud, quod inauspicatum habebatur vel sponsum vel sponsam propriis appellare nominibus. Quin et in hodiernum usque diem observatur ut sponsa relicto cognomento gentilitio transeat ad cognomen viri, ut : Hectoris Andromache. Proverbium e conjugio natum inter conjuges maneat, nisi quod potest et ad sororem fratremque accommodari.

3734. IV, VIII, 34. Rumor publicus non omnino frustra est

Carmen Hesiodi celebratissimum citat Aristoteles libro Moralium Nicomachiorum septimo :

Φήμη δ’οὔτοι πάμπαν ἀπόλλυται ἥντινα λαοὶ
Πολλοὶ φημίζωσιν, id est
Haud quaquam in totum rumor perit ille, per ora
Qui volitat populis compluribus.

Philosophus hunc versiculum adducit velut argumentum probabile voluptatem esse summum bonum, quod eam et homines expetant et bruta animantia.

3735. IV, VIII, 35. Quadratus homo

Aristoteles Moralium Nicomachiorum primo disputans adversus eos qui felicitatem hominis bonis externis definiunt, quae fortunae arbitrio dantur simul et eripiuntur, dicit ad hanc rationem felicem chamaeleontem quempiam induci, ut qui subinde mutatis rebus nunc felix sit, nunc infelix, quemadmodum chamaeleon ad speciem rerum quibus admovetur mutat colorem, cum vera felicitas praecipue sita sit in bonis animi. Unde colligit, qui vere beatus sit nihil obstare quo minus per omnem vitam sit beatus, ac subjicit : Ἀεὶ γὰρ ἢ μάλιστα πάντως πράξει καὶ θεωρήσει τὰ κατ’ ἀρετήν, καὶ τὰς τύχας οἴσει κάλλιστα καὶ πάντῃ πάντως ἐμμελῶς ὅ γ’ ὡς ἀληθῶς ἀγαθὸς καὶ τετράγωνος ἄνευ ψόγου, id est Semper enim aut quammaxime omnino faciet et contemplabitur quae sunt virtutis, ac fortunae casus optime feret ac prorsus omni ex parte modulate, is sane qui vere bonus est et quadrangulus, carens

omni vitio. Libro Rhetoricorum tertio meminit hujus dicti inter genera metaphorarum. Haec autem figura, in quamcumque partem volvatur, sui similis est ; ita sapiens, quaecumque inciderit fortuna, non mutat animum. Venustius erit, si viri fortis animum nec ullis fortunae casibus labefactabilem dicamus τετράγωνον.

3736. IV, VIII, 36. Merces amico constituatur

Plutarchus in vita Thesei tradit fuisse quemdam Pittheum, avum Thesei maternum, a quo Hippolytus ille pudicus fuerit institutus. Is gnomologiis, quae tum temporis praecipua habebatur sapientia, clarus erat. Ex ejus sententiis hanc unam fuisse ferunt :

Μισθὸς δ’ ἀνδρὶ φίλῳ εἰρημένος ἄρκιος ἔστω, id est

Aequa viro merces fac praestituatur amico.

Aristoteles nono Moralium Nicomachiorum narrat Protagoram cum nemine discipulorum solere pacisci, verum ubi jam didicissent quae volebant, jussit ipsos dispicere, quanti aestimarent ea quae didicerant, et quicquid ab illis dabatur accipiebat. Hoc animo qui sunt, iis in hoc genere commerciorum putat esse satis Pitthei praeceptum, qui jubet amico viro statui mercedem justam et aequam. Bene haberet, si medici quoque nihil paciscerentur, sed aegro levato acciperent quod daretur. Nam quod Aristoteles inibi refert de quibusdam sophistis qui neminem recipiebant in disciplinam nisi numerata mercede, mox acceptis nummis non praestabant quod erant polliciti, videmus interdum fieri a chirurgis ac medicis malae fidei ; ac fere comperiuntur esse impostores qui stipulantur ingens praemium nec admovent manum nisi aut tota summa aut maxima pars statim numeretur.

3737. IV, VIII, 37. A bonis bona disce

Aristoteles Moralium Nicomachiorum nono, ostendens virtutem optime disci convictu bonorum, quod amici se mutuo corrigunt, si quid erratum est, et sese vicissim ad honestas excitant actiones, citat carmen veluti notum : Ἐσθλῶν μὲν γὰρ

ἀπ’ἐσθλά. Versus autem est Theognidis, cujus meminit Xenophon in commentario de dictis ac factis Socratis. Aiebat enim inter unguenta nullum oleum melius olere quam quo ungebantur athletae, amaracinum et foliatum feminis esse relinquenda. Rogatus quid diceret olere senes, respondit : Probitatem. Dein rogatus ubi hoc unguentum venderetur, Theognidis hemistichio respondit :

Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἀπ’ ἐσθλὰ διδάξεαι, id est

Qui bonus est, ab eo bona discito.

Itidem est noster γνωμογράφος : Disce, sed a doctis.

3738. IV, VIII, 38. **Asinus stramenta mavult quam aurum**

Aristoteles libro Moralium Nicomachiorum decimo, disputans non eamdem omnibus esse voluptatem, cum aliis rebus delectetur canis, aliis equus, aliis homo, citat Heraclitum, qui dixerit ὄνους σύρματ’ ἂν ἑλέσθαι μᾶλλον ἢ χρυσόν· ἥδιον γὰρ χρυσοῦ τροφὴ ὄνοις, id est asinos stramenta malle quam aurum, quod asinis pabulum auro sit jucundius. Atque hac quidem in parte asini plus sapiunt quam homines. Illi rem aestimant usu, nos inutilibus atque etiam noxiis rebus ex inani persuasione ingentia statuimus pretia. Notus est apologus de gallo qui gemmam in sterquilinio repertam contempsit. Gallus enim mavult putre granum quam margaritum aut adamantem. Ita qui ventris sunt mancipia compotationem temulentam omnibus disciplinis liberalibus anteponunt.

3739. IV, VIII, 39. **Jocandum ut seria agas**

Eodem libro refert sententiam Anacharsidis, qui taxarit eos qui seria agunt ut jocentur, cum jocus in hoc interdum admittendus sit ut seriis rebus vacare liceat. Velut qui per omnem vitam magnis laboribus hoc agunt ut fiant boni saltatores aut egregii tibicines. Aristotelis verba sunt haec : Σπουδάζειν δὲ καὶ πονεῖν παιδιᾶς χάριν ἠλίθιον φαίνεται καὶ λίαν παιδικόν. Παίζειν δὲ ὅπως σπουδάζῃ, κατ’ Ἀνάχαρσιν, ὀρθῶς ἔχειν δοκεῖ, id est Studere vero ac laborare ludendi gratia

stolidum videtur atque admodum puerile. At ludere ut agas seria, juxta Anacharsidis sententiam, recte videtur habere.

3740. IV, VIII, 40. Cyclopum more

In eodem rursus libro Cyclopicam vitam appellat ubi nullis publicis legibus vivitur, sed quisque suo arbitratu res gerit : Ἐν δὲ ταῖς πλείσταις τῶν πόλεων ἐξημέληται περὶ τῶν τοιούτων, καὶ ζῇ ἕκαστος ὡς βούλεται, Κυκλωπικῶς θεμιστεύων παίδων ἠ̓ ἀλόχου, id est In ceteris autem civitatibus super his (hoc est educatione liberorum) nulla est habita cura, sed quisque vivit ut vult, Cyclopum ritu de liberis et uxore fas nefasque statuens. Cyclopes enim sparsim habitare feruntur in montibus, nulla specie vitae civilis, sed in suo quisque antro facit quod lubet. Ne religio quidem apud illos ulla. Κύκλωπος βίος alibi nobis dictus est.

3741. IV, VIII, 41. In leporinis

Ἐν λαγῴοις, id est in leporinis carnibus vivere dicebantur qui laute atque in deliciis vitam agebant. Nam leporinam olim in deliciis habitam declarat Martialis :

Inter aves turdus, si quis me judice certet,
Inter quadrupedes gloria prima lepus.

Attestatur et proverbium Tute lepus es, et pulpamentum quaeris. Aristophanes in Vespis Sunt inquit mille civitates quae nunc nobis tributum solvunt. Harum unicuique si quis imperet ut viginti alat viros.

Δύο μυριάδες τῶν δημοτικῶν ἔζων ἐν πᾶσι λαγῴοις
Καὶ στεφάνοισιν πατοδαποῖσιν καὶ πύῳ καὶ πυαρίτῃ id est

Viginti milia popularium viverent in omnibus leporinis omnigenisque coronis et pyo et pyarite. Πύον autem Graeci vocant lac quod animal primum reddit a partu et pyariten hinc factam decoctionem. Interpres citat carmen, ex Homero, ni fallor :

Πύον δαινόμενοι κ’ ἐμπιμπλάμενοι πυαρίτην, id est
Epulantes pyo et explentes sese pyarite.

Rursus Aristophanes in Equitibus, cum Cleon et adversarius certatim promittunt lautissimas epulas populo, multis deliciarum generibus nominatis promittuntur et leporinae carnes quasi summae exquisitae deliciae.

3742. IV, VIII, 42. Matrem sequimini, porci

Ἕπεσθε μητρί, χοῖροι, id est

Post matrem adeste, porci !

Id subinde repetitur apud Aristophanem in Pluto. Interpres admonet jocum esse proverbialem in stupidos et indoctos. Sus enim Minervae opponitur juxta proverbium. Veluti si quis diceret indocti praeceptoris indoctis discipulis : Ἕπεσθε μητρί, χοῖροι. Quadrabit et in gulae ventrique deditos.

3743. IV, VIII, 43. Aristylli more

Idem eodem in loco : Σὺ δ᾽ Ἀρίστυλλος ὑποχάσκων ἐρεῖς : Tu vero Aristyllus subhians dices. Interpres admonet Aristyllum fuisse poetam deformem ore semper hiante, quem obiter taxat Aristophanes, cujus et meminit ἐν Ἐκκλησιαζούσαις. Tragicum autem est et histrionum ore nimium diducto loqui. At mihi videtur magis taxatus Aristyllus, quod ore paululum diducto loqueretur, ut vox magna ex parte prodiret per nares stridula, qualis est porcorum ; quod vitium in quorumdam pronuntiatione cantuque videmus.

3744. IV, VIII, 44. Citeria

Citeriae convicium in homines impendio loquaces olim jactatum est. Cato in M. Caelium : Quid ego dicerem amplius, quem denique credo in pompam vectitatum iri ludis pro citeria, atque spectatoribus sermocinaturum. Festus Pompeius admonet citeriam dictam fuisse quamdam effigiem argutam ac loquacem, quae ridiculi gratia in pompis vehi soleat, crepitum et strepitum assidue edens. Nunc in pompis non

circumfertur citeria, sed multi citerias habent domi, factitiis illis multo magis obstreperas.

3745. IV, VIII, 45. Ostrei in morem haeret

Ὥσπερ λεπὰς προσίσχεται, id est Ostrei sive conchylii in morem adhaeret. Aristophanes dixit in anum quae aegre a juvene divellebatur :

Ὡς εὐτόνως, ὦ Ζεῦ βασιλεῦ, τὸ γραΐδιον
Ὥσπερ λεπὰς τῷ μειρακίῳ προσίσχεται, id est
O Juppiter, quam fortiter conchae modo
Isthaec anicula adhaeret adolescentulo !

Est concharum genus quod capillamentis quibusdam inter se cohaeret, quo tutius sit adversus undarum motus.

3746. IV, VIII, 46. Hodie nihil succedit

Plautinus Amphitryo in sui nominis fabula citat adagii titulo :

Nihil est, ut dici solet, quod hodie bene succedat mihi.

Allusit autem ad vulgi superstitionem, cui quidam dies credebantur rebus gerendis auspicati, quidam infelices. Quod si unum atque alterum parum successit ex sententia, hinc existimantes totum diem, dicunt : Hodie nihil succedet et ab omnibus negotiis abstinent.

3747. IV, VIII, 47. Nec currimus nec remigamus

Aristophanes ἐν Ἐκκλησιαζούσαις facit mulieres hoc molientes ut occupent rempublicam, quod hactenus ab omni functione submotae nihil egerint :

Νῦν μὲν γὰρ οὔτε θέομεν οὔτ’ ἐλαύνομεν, id est
Neque currimus nunc nec juvamur remige.

Metaphora sumpta est a nautis ad reipublicae gubernationem. Nautae currere dicuntur, cum venti sunt secundi, ἐλαύνειν, cum destituti ventis remigio navim

impellunt ; qui cursus dicitur secundarius : ὁ δεύτερος πλοῦς. Sentiunt se nec pace nec bello ad ulla vocari munia. Apte torquebitur et in illos qui frustra conantes nihil proficiunt, videlicet adversante fortuna.

3748. IV, VIII, 48. Ut luti bajuli

Ὥσπερ πηλοφοροῦντες, id est ut lutum bajulantes. Apud Aristophanem in Contionatricibus queruntur feminae populum Atheniensem non convenire ad contionem nisi dato singulis obolo, cum ante suo victu consultarent de republica. Πηλοφορίαν autem posuit pro omnium quaestuariarum artium sordidissima. Apte torquebitur in eos qui functionibus honestis ad abjectum quaestum abutuntur, veluti qui contionantur sacrificant, sepeliunt, ministrant sacramenta, non facturi nisi detur aliquid in manum, ὥσπερ οἱ πηλοφοροῦντες. Nota est sacra historia de Hebraeis apud Aegyptios ἐν πήλῳ καὶ πλύνθῳ servientibus.

3749. IV, VIII, 49. Tam multa quam sapiens

Aristoteles libro Rhetoricorum tertio admonens ne orator nimium crebris enthymematibus utatur, sed tantum intermisceat, subjicit hoc carmen, Homeri, ni fallor, ceu vulgo jactatum :

Ὦ φίλ’, ἐπεὶ τόσα εἶπες ὅσ’ ἂν πεπνυμένος ἀνήρ.
Quandoquidem nobis tam multa locutus, amice, es
Quam multa prudens vir diceret atque peritus.

Conveniet in hominem multa loquentem potius quam opportuna. τόσα inquit Aristoteles, ἀλλ’ οὐ τοιαῦτα, id est tam multa, at non talia. Neque enim perinde refert quam multa loquamur, sed quam ad rem facientia, quemadmodum philosophus quidam dixit non eos pro doctis habendos qui multa didicissent, sed qui utilia.

3750. IV, VIII, 50. **Hoc jam et vates sciunt**

Idem aliquanto post, disserens quod in consultationibus apud populum dicere multo sit difficilius quam in judiciis causas agere – eo quod qui suadet de futuris loquitur, qui accusat aut defendit de praeteritis et ad haec legem habet pro fundamento, quo habito facile est reperire demontrationem –, subjungit Epimenidis Cretensis sententiam Ὃ ἐπιστητὸν ἤδη καὶ μάντεσι, id est Quod (videlicet factum) sciri jam potest et a divinis. Addit Epimenidem solere non de futuris, quae sciri non possunt, sed de praeteritis vaticinari, verum occultis. Nam est hoc quoddam divinandi genus. Beatus Paulus Epimenidem prophetam appellat. Apte torquebitur jocus in rem tandem compertam quae diu fefellerat.

3751. IV, VIII, 51. **Novi nummi**

Ex Plauto apparet non esse novum publicam monetam in singulos annos cudi deteriorem. Sic enim praefatur in Cassinam :

Qui utuntur vino vetere sapientes puto
Et qui libenter veteres spectant fabulas.
Antiqua enim opera et verba cum vobis placent,
Aequum placere est ante veteres fabulas ;
Nam nunc novae quae prodeunt comoediae
Multo sunt nequiores quam nummi novi.

3752. IV, VIII, 52. **Θράττειν**

Dictum est nobis in superioribus Κρητίζειν abiisse in proverbium fraudulentiae. Idem obscurius indicatur per θράττειν. Quae vox Graecis significat turbare aut molestum esse, quod si respicias ad Θράττας, quae sunt ancillae Thraciae, significat decipere et Thraciis dolis tractare. Theodorus de Nicone citharoedo dixit : θράττει σε. Nicon autem erat Thrax. Hoc si nescias, dictum amittit

gratiam. Refert Aristoteles libro Rhetoricorum tertio. Arbitror huc allusisse Aristophanem in Equitibus, ubi Nicias jussus audacter eloqui quod haberet, respondit : Ἀλλ’ οὐκ ἔνι μοι τὸ θρέττε. Interpres admonet θρέττε barbaricam esse vocem, quae fiduciam significet et ad audendum animet, quasi quis dicat : Sume Thracum audaciam !

3753. IV, VIII, 53. Neque dicta neque facta

Μήτε δεδραμένα μήτε εἰρημένα. Non dubium quin proverbiali schemate vehementer falsa dicamus neque dicta neque facta, quod genus illud neque scriptum neque pictum ; nam de veris mendacio mixtis dicimus facta atque infecta. Aristophanes in Contionatricibus : Ἀλλὰ πέραινε μόνον μήτε δεδραμένα μήτ’ εἰρημένα πω πρότερον : Age, perora tantum neque facta neque dicta umquam prius. Comicus joco monet ut omnia nova dicat, quod vetera cum fastidio audiantur. Egregie vero novum sit oportet quod neque dictum est antea neque factum, cum juxta sapientis Hebraei dictum nihil sit novum sub sole. M. Tullius in orationibus frequenter novo more factum ait cujus nullum umquam extitit exemplum.

3754. IV, VIII, 54. Salvete, equorum filiae

Apparet joco vulgari fuisse jactatum in eos qui emolumenti gratia blandiuntur. Refert Aristoteles libro Rhetoricorum tertio. In certamine mulorum cum is qui vicerat dixisset exile pretium pro carmine, Simonides recusavit, indignans mulos celebrare suo poemate. Verum ubi victor dedisset satis magnum praemium, carmen tale fecit :

Χαίρετ’ ἀελλοπόδων θυγατέρες ἵππων.

Salvetote, volucripedum soboles equorum !

Siluit enim quod essent ex asinis quoque nati et quod honestius erat expressit, equorum filias appellans.

3755. IV, VIII, 55. Mithragyrtes, non daduchus

Is qui in functione quapiam sordidas contemptasque partes agit Mithragyrtes dicetur, daduchus esse negabitur. Eoque Iphicrates Calliam Μιθραγύρτην, οὐ δᾳδοῦχον appellabat, significans illum non fuisse initiatum sacris, sed tamen velle videri. Mithras apud Persas sol dicitur, quem illi deorum summum judicant. Unde Mithagyrtae dici videntur qui obambulant cum simulatis mysteriis ac rudibus imponunt. Nam hoc genus hominum et olim fuisse declarat Apuleius Asinus, non dissimiles iis qui hodie divi Antonii, Cornelii aut Joannis Baptistae reliquias ad quaestum circumferunt potius quam ad pietatem.

3756. IV, VIII, 56. Sibi parat malum qui alteri parat

Versiculum hunc Aristoteles Rhetoricorum tertio citat titulo Democriti Chii :

Οἷ τ' αὐτῷ κακὰ τεύχει ἀνὴρ ἄλλῳ κακὰ τεύχων id est

Ipse sibi mala cudit quisque alii mala cudens.

Nemo potest alterum injuria afficere nisi prius laedat seipsum. Qui alium fraudat pecunia seipsum spoliat bona mente, gravius seipsum laedit quam alterum. Verissime itaque dictum est

Ipsus se laedit alium qui laedere quaerit.

3757. IV, VIII, 57. Trabem bajulans

Aristoteles libro Rhetoricorum tertio, disputans de quibusdam verbis quae non habent gratiam nisi pronuntiatione gestuque adjuventur, Alioqui inquit γίνεται ὁ τὴν δοκὸν φέρων, id est fit ille trabem gestans. Id accidit in dictionibus, praesertim nominibus propriis ac pronominibus et vocibus crebro repetitis, quae tacitam habent emphasim, ut Thersites contemnit Achillem et Tu me asinum vocas ? Similiter et in asyndetis, ut Veni, vidi, vici et si qua sunt similia, quae sine commendatione actionis

non habent eamdem gratiam. Quod genus Terentianum illud : Exclusit ; revocat : redeam ? et mox :

Egone illam, quae illum, quae me, quae non... ! Sine modo.

Rursus illud in Adelphis

Storax ! Non rediit hac nocte Aeschinus a cena.

Storax ! enim vocantis vox est et ob id clarius pronuntianda ; reliqua secum loquitur. Nihil addubito quin assumptum sit ex fabula quapiam, nam ὁ τὴν δοκὸν φέρων finis est iambici trimetri. Qui trabe onustus est non est idoneus ad gesticulationem, sed oneri sese accommodet oportet. Talis, opinor, persona risus gratia alicubi producta fuerat in comoedia. Interdum inducuntur σκευοφόροι gestantes sarcinas, cujusmodi sunt quibus dicitur in Andria : Vos isthaec intro auferte et in Hecyra Sosia. Tales aut nihil dicunt aut gestu non respondent pronuntiationi. Vide, num Aristoteles sentiat de Atlantibus, qui trabibus aedificium sustinentibus supponi solent. Videntur enim laborare, cum nihil agant. Actio autem quasi vita est orationis, vitae indicium est motus. Tale quiddam in tragoediis erat δορυφόρημα : tantum adstabat nihil agens. Et fortassis pro ὁ δοκὸν φέρων scriptum erat ὁ δορυφορῶν, sed nihil pronuntio. Excutiant eruditi.

3758. IV, VIII, 58. Quae quis ipse facit

Aristoteles Rhetoricum libro secundo, disputans de affectibus, refert hoc dictum ut vulgo jactatum : Ἃ γὰρ τις αὐτὸς ποιεῖ, ταῦτα λέγεται τοῖς πέλας μὴ νεμεσᾶν, id est Nam quae quis ipse facit, haec dicitur vicinis non vertere vitio. Convenit cum illo Terentiano

Homine imperito nil quicquam est injustius,
Qui nihil nisi quod ipse facit rectum putat.

Sunt enim qui damnant quicquid ipsi non possunt assequi.

3759. IV, VIII, 59. **Cognatio movet invidiam**

Aristoteles eodem libro, docens invidiam oriri erga vicina et cognata – nullus enim invidet olim defunctis aut diversi generis aut immenso intervallo superioribus inferioribusve –, adducit hujus versiculi testimonium :

Τὸ συγγενὲς γὰρ καὶ φθονεῖν ἐπίσταται, id est

Etenim invidere novit ipsa affinitas.

Unde qui eo altitudinis processerunt ut invidiam gloria superarint extra omnem aleam extraque invidiae tela esse dicuntur.

3760. IV, VIII, 60. **Sapiens non eget**

Ibidem inter sententias refert hoc carmen :

Χρὴ δ' οὔποθ' ὅστις ἀρτίφρων πέφυκ' ἀνήρ, id est

Haud umquam eget qui mente sana est praeditus,

sive quod magnae sint opes habere bonam mentem sive quod sapienti facile est ditescere, si velit. Velut Aristippus ejectus naufragio reperit a quibus humaniter exciperetur. Idem, cum Dionysius talentum petenti diceret : Nonne docebas sapientem non egere ? Da, inquit et respondebo. Dedit rex ac mox exegit responsum. Tum Aristippus : Nonne verum dixi sapientem non egere ?

3761. IV, VIII, 61. **Multa incredibilia**

Idem in eodem opere citat hunc senarium ceu proverbialem :

Ἄπιστ' ἀληθῆ πολλὰ συμβαίνει βροτοῖς.

Hac sententia putat utendum ei qui gaudet mentiri et quod fingit vult haberi pro vero. Et aliquanto post eamdem sententiam refert ex Agathone :

Τάχ' ἂν τις εἰκὸς αὐτὸ τοῦτ' εἶναι λέγοι,

Βροτοῖσι πολλὰ τυγχάνειν οὐκ εἰκότα, id est

Probabile hoc fortassis aliquis dixerit

Permulta hominibus inopinata obtingere.

3762. IV, VIII, 62. Lecythum habet in malis

Ἔχειν λήκυθον πρὸς ταῖς γνάθοις, id est lecythum habere ad malas, tectum et aenigmaticum convicium est in anus quae rugas illitis pigmentis dissimulant, qualis erat Phryne meretrix jam vetula nec tamen a quaestu recedens. Aristophanes in Contionatricibus :

Φρύνην ἔχουσαν λήκυθον πρὸς ταῖς γνάθοις, id est

Phrynen gerentem lecythum juxta genas.

Lecythum appellat vasculum unguentarium unde fucatur facies. Eadem solita est dicere multos bibere fecem ob vini nobilitatem, quod ad illam ἔξωρον propter scorti celebre nomen commearent amantes, quo gloriari possent sibi cum Phryne fuisse rem.

3763. IV, VIII, 63. Piscis eget sale

Ἰχθὺς δεῖται ἁλός, id est Piscis eget sale. De re absurda et incredibili. Nec enim verisimile est pisces in mari agentes opus habere sale. Hoc videtur a populo reclamatum Androcli Pitensi, cum legem quamdam reprehendens dixisset : Δεόνται οἱ νόμοι νόμου διορθώσοντος (id est Egent leges lege correctrice), Καὶ γὰρ ἰχθύες ἁλός (Nam et pisces sale). Leges enim in hoc datae sunt ut ad harum regulam corrigantur hominum actiones. Quodsi ipsae leges indigent correctione, leges non sunt. Idque non minus absurdum sit quam si pisces marini dicantur egere sale. Refert Aristoteles in Rhetoricis.

3764. IV, VIII, 64. Baccae egent oleo

Ibidem mox subjicit alius ejusdem formae : Τὰ στέμφυλα δεῖται ἐλαίου, id est Baccae egent oleo. Neque enim credibile est illi opus esse oleo unde nascitur oleum. E

baccis autem olivarum exprimitur oleum. Cognatum illi quod ante retulimus Ipsi fontes sitiunt.

3765. IV, VIII, 65. Avis ex avibus

Ὄρνις ἐκ τῶν ὀρνέων, id est avis ex avibus, proverbii forma dictus est Aristophani per ironiam vir nobilis, quasi bonus ex bonis prognatus :

Τὸν ἔποφ’ ὃς ὄρνις ἐγένετ’ ἐκ τῶν ὀρνέων, id est

Upupam hancce quae prognata ab avibus est avis.

Qui de nobilitate gloriantur repetunt ab avis et atavis gentis stemmata. Nam empta nobilitas aut nuper parta non perinde magni fit.

3766. IV, VIII, 66. Da lapidi volam

Interpres Aristophanis indicat pueros, si quando viderint aves, dicere solere Da lapidi volam et cadent omnes. Convenit, ubi quis sectatur quae non possit assequi aut minatur iis quibus non potest nocere. In comoedia quispiam ait se velle strepitu excitare aves ; alter jocans respondet : Τῷ σκέλει θένε τὴν πέτραν, id est Tibia lapidem feri ! Atque interim aves nihil habent incommodi, sed manus aut pes percutientis saxum ; eoque jubet alter ut ipse capite percutiat lapidem, quo strepitus fiat duplex.

3767. IV, VIII, 67. Ne quaeras deus esse

Μὴ ζήτει θεὸς γενέσθαι, id est Ne quaere fieri deus. In hominem undequaque beatum in hac vita. Pindarus in Olympiacon hymno quinto : Ὑγίεντα δ’ εἴ τις ὄλβον ἄρδει, ἐξαρκέων κτεάνεσσι καὶ εὐλογίαν προστιθείς, μὴ ματεύσῃ θεὸς γενέσθαι : Si quis autem opes cum sanitate conjunctas auget ac suis possessionibus contentus est atque his adjunxit honestam famam, ne petat a diis ut fiat deus. Itidem apud nostrates vulgo dicitur : Sat fortunatus es : quid tibi vis ? Num postulas esse Deus ?

3768. IV, VIII, 68. Operi incipienti favendum

Celebratissimum est Honos alit artes et Virtus laudata crescit. Ita Pindarus Olympiacon hymno sexto : Ἀρχομένου δ᾽ ἔργου πρόσωπον χρὴ θέμεν τηλαυγές : In initio facinoris oportet faciem illustrem addere, hoc est favendum aliquid egregii facinoris aggredientibus, simul ut ipsis addatur animus et alii ad aemulationem provocentur. At nunc plerique moleste obstrepunt, si quis quid tentet eximium. Potest et hic sensus accipi : qui famam affectat, hunc oportet ab egregio quopiam facinore auspicari, permagni siquidem refert, unde nominis sumas exordia.

3769. IV, VIII, 69. Nec apud homines nec in mari

Ibidem et illud proverbiali schemate dictum est : Ἀκίνδυνοι δ᾽ ἀρεταὶ οὔτε παρ᾽ ἀνδράσιν οὔτ᾽ ἐν ναυσὶ κοίλαις τίμιαι, id est Virtutes autem periculi expertes neque apud homines neque in cavis navibus habentur in pretio, pro eo quod erat nusquam, quasi dicas neque terra neque mari. Ipsa autem sententia convenit cum illo Hesiodio decantatissimo :

Virtutem posuere dei sudore parandam.

Nemo magnam laudem paravit absque periculo, eoque Pindarus bellum appellat κυδιάνειρον, quod viris pariat illustre nomen. Tropus proverbialis est in his verbis nec in terra nec in mari. Et pugnatur terra marique.

3770. IV, VIII, 70. In hoc calciamento pedem habet

Dictum ibidem et illud adagii forma : Ἴστω γὰρ ἐν τούτῳ πεδίλῳ δαιμόνιον πόδ᾽ ἔχων, id est Novit enim se in hoc calciamento fortunatum habere pedem, pro eo quod est : Novit has laudes in ipsum competere. Olim magnae deliciae erant in soleis et calceis. Nam pedilon Graecis est calciamenti genus varium ac picturatum, dictum παρὰ τὸ τῷ ποδὶ περιειλεῖσθαι, eo quod pedi applicetur. Ut autem non omnis calceus convenit cuilibet pedi, ita nec quaevis laus in quemvis congruit.

3771. IV, VIII, 71. Virtus gloriam parit

In eodem encomio : Τιμῶντες δ' ἀρετὰς ἐς φανερὰν ὁδὸν ἔρχονται· τεκμαίρει δὲ χρῆμ' ἕκαστον, id est Quibus virtutes in pretio sunt, ii perveniunt ad illustrem viam. Nobilitat autem suum quemque opus. Sentit benefactis potius quam opibus parari veram gloriam nec uno modo contingere honestam famam, sed sua quemque virtute fieri clarum. Homerum illustravit poetice, Demosthenem eloquentia, Aristidem integritas, Themistoclem res praeclare gestae ; itidem et alii aliis modis inclaruerunt.

3772. IV, VIII, 72. Bonum est duabus niti ancoris

Rursus in eodem : Ἀγαθαὶ δὲ πέλοντ' ἐν χειμερίᾳ νυκτὶ θοᾶς ἐκ ναὸς ἀπεσκίμφθαι δύ' ἄγκυραι : Bonae sunt in hyberna nocte duae ancorae ad laxandum e celeri navi, id est : bonum est duplici praesidio niti, ut, si alterum destituat, altero juvemur, quemadmodum is victor quem laudat geminam habebat patriam, ut, si quid accidisset alteri, ad alteram se reciperet. De hoc dictum est nobis alias (Ἐπὶ δυοῖν ὁρμεῖν).

3773. IV, VIII, 73. E domo in domum

Hanc sermonis formam aliquoties habemus obviam apud Pindarum et Aristophanem : οἴκοθεν οἴκαδε, cum significant aliquem propriis virtutibus quippiam egregiae laudis peperisse suae domui patriaeve. Velut in eodem encomio : Οἴκοθεν οἴκαδ' ἀπὸ Στυμφαλίων τειχέων, id est A domo in domum a Stymphali moenibus. Gratiosior minusque invidiae obnoxia virtus est quae ab avis atavisque demanavit ad posteros.

3774. IV, VIII, 74. Quod dici solet

Plautus in eadem fabula rem dictu obscenam tropo subindicat. Jurat illic quidam per omnes deos cuidam nihil esse rei cum puella :

Ut ille cum illa neque cubat neque ambulat
Neque osculatur neque illud quod dici solet.

3775. IV, VIII, 75. Domi pugnans more galli

Ἐνδομάχας ἅτ᾽ ἀλέκτωρ, id est domi pugnax more galli. In eum qui semper domi desidens non audet vel in bellum vel in certamina proficisci foras. Nam hoc animal pugnacissimum quidem est, sed domi ; nihil autem confert reipublicae nec ea certamina celebrantur. Ita quidem interpres, sed addubito tamen an scriptum sit Ἐνδομύχας, id est domi abditus. Ἐνδομάχης dictio nove composita ab ἐντός et μάχομαι. Haerebit in istos qui domi perpetuo rixantur, cum foris sint placidissimis moribus. Convenit cum eo quod alibi diximus, Domi leones.

3776. IV, VIII, 76. Nec deus nec homo

Hoc schema proverbiale frequenter obvium est apud poetas : Diis hominibusque invitis, Proh deum atque hominum fidem, Ibi de divinis atque humanis cernitur. Horatius :

Non dii, non homines, non concessere columnae.

Pindarus in Pythiis, hymno tertio : Κλέπτει τέ μιν οὐ θεὸς οὐ βροτὸς ἔργοις οὔτε βουλαῖς, id est Nec deus illum fallit nec homo nec factis nec consiliis. Laudat Apollinem, qui, cum omnia sciat, nihil tamen mentiatur.

3777. IV, VIII, 77. Apud matrem manere

Παρὰ ματρὶ μένειν dicebantur qui per ignaviam semper domi manentes nihil audent praeclari facinoris. Pindarus Pythiorum oda quarta : Μή τινα λειπόμενον

τὸν ἀκίνδυνον παρὰ ματρὶ μένειν, id est Ne quis immunis a periculo relictus apud matrem maneret. Loquitur, ni fallor, de Argonautis, qui audaci peregrinatione quaerebant gloriam Junonis auspiciis. Molles et effeminati temporibus Augustini μαμμήθρεπτοι dicebantur, sive quod ab aviis essent educati, quae nepotulos suos tenerius amant quam ipsae matres, sive quod Graeci μάμμην diminutive dicunt materculam. Quin et hodie vulgus matris filium appellat adolescentem delicatius educatum, ac tales dicebantur matrissare.

3778. IV, VIII, 78. Sine canibus et retibus

Ἄνευ κυνῶν τε καὶ λίνων, id est absque canibus et retibus. Hoc quidem schemate Pindarus Nemeorum oda tertia significavit summam celeritatem. Quis enim pedibus assequatur cervos, nisi aut a canibus remorentur aut implicentur retibus ? Conveniet tamen in eos qui clanculariis artibus capiunt praedam. Pindari verba sic habent : Κτείνοντ᾽ ἐλάφους ἄνευ κυνῶν δολίων θ᾽ ἑρκέων, id est Cervos occidentem sine canibus ac dolosis retibus. Dicetur et in eos qui non alienis praesidiis, sed proprio Marte rem gerunt.

3779. IV, VIII, 79. Et Scellii filium abominor

Hic est affectus humanus, ut si quis vel hominem vel quamcumque rem vehementer oderit non solum a commemoratione, verumetiam a cognatis vocibus abhorreat. Id eleganter expressit Aristophanes in Avibus. Ibi persona quaedam sic loquitur :

Ἀριστοκρατεῖσθαι δῆλος εἶ ζητῶν, id est
Aristocratiam palam est te quaerere.

Altera respondet :

Ἥκιστα· καὶ τὸν Σκελλίου βδελύττομαι.
Minime, sed ipsum Scellii natum quoque
Abominor.

Scellii filius dictus est Aristocrates. Hoc nomen jure invisum est detestanti aristocratiam, quod ea vox abominandae rei memoriam renovet.

3780. IV, viii, 80. **Larinum verbum**

Λαρινὸν ἔπος, id est Larinum verbum appellabant ingens atque egregium, hinc orto proverbio quod in Larissa boves sint praegrandes ac praepingues. Alii putant Larinos dictos obesos ac praegrandes a Larino quodam pastore supra modum magno corpore, boves autem praegrandes pasci in Epiro, posteritatem boum Geryonis. Aristophanes in Avibus :

Ἀλλὰ λέγειν ζητῶ τι πάλαι, μέγα καὶ Λαρινὸν ἔπος τι, id est

Sed tibi

Jam quaero dudum grande verbum dicere

Atque Larinon.

Huc pertinet quod Graeci rebus ingentibus bovem addunt, ut : βου-φάγος (edax). Simili modo Latini veteres Lucam dicebant pro grandi.

3781. IV, viii, 81. **Herniosi, in campum**

Κόκκυ, ψωλοί, πεδίονδε, id est Coccy, herniosi, in campum !, Aristophanes in Avibus refert proverbii loco :

Τοῦτ' ἄρ' ἐκεῖν' ἦν τοὔπος ἀληθῶς· Κόκκυ, ψωλοί, πεδίονδε.

Quorum verborum hic sensus est : Hoc est vere quod proverbio dicitur : Coccu, herniosi, in campum ! (subaudi venite), quod haec avis canit paulo ante messem, velut agricolas provocans ad laborem metendi. Unde Hesiodus : Ἦμος κόκκυξ κοκκύζει. Quod autem ψωλοί dixit pro agricolis, obiter taxavit Aegyptios, apud quos plerique sunt execti, qui omnes ad vocem cuculi coguntur esse in agris. Fingit enim olim apud Aegyptios regnasse cuculum, priusquam fieret avis. Quin hodie parum viri et ob hoc uxores cum aliis habentes communes vulgo cuculi vocantur. Alias annotavimus ex Horatio cuculos a viatoribus appellari solere qui tum demum

venissent ad colendam vineam, cum auditus esset cuculus. Canit autem jam adulto vere, quia sero prorepit e nido, quem sibi parat sub hyemem in cavis arboribus, exuens se plumis atque his sese involvens, congestis in commeatum malis ac pyris. Interpres Aristophanis admonet esse proverbium Κόκκυ, ψωλοί, πεδίονδε. Cum segnes ipsum tempus provocat ad industriam.

3782. IV, VIII, 82. **Μελλονικιᾶν**

Nicias traducebatur, quod cunctator esset in re militari, qualis apud Romanos fuisse narratur Fabius, eoque jocularem vocem finxit vetus comoedia μελλονικιᾶν, ex μέλλειν, quod est cunctari, et Νικίας, qui fuit dux Atheniensibus. Aristophanes in Avibus :

Οὐχὶ νυστάζειν ἔτι
Ὥρα' στὶν ἡμῖν οὐδὲ μελλονικιᾶν,
Ἀλλ' ὡς τάχιστα δεῖ τι δρᾶν id est
Porro oscitandi tempus haud est amplius
Nec more Niciae decet cunctarier,
Sed oportet aliquid agere quam celerrime.

3783. IV, VIII, 83. **Fumus**

Καπνός dicuntur promissa magnifica quidem, sed inania. Unde fumos vendere et fumos offundere. Hoc nomen inditum fuit Theageni qui, cum pauper esset, affectavit tamen haberi praedives ac magnificus negotiator, unde vulgo dictus est Καπνός. Aristophanis interpres auctorem citat Eupolim comicum in fabula cui titulus Δῆμοι.

3784. IV, VIII, 84. **Pariter remum ducere**

Qui simul remigant certis numeris impellunt remos, ut inter se consentiant, alioqui nihil acturi. Hinc Aristophanes in Avibus dixit ὁμορροθῶ pro assentior et

eodem enitor quo tu. Vox composita est ab ὁμοῦ, simul, et ῥοθέω, impetu feror. Ὁμορροθῶ, συνθέλω, συμπαραινίσας ἔχω, id est Eodem nitor, consentio, collaudo. Interpres admonet hoc verbum esse sumptum e fabula Sophoclis cui titulus Πηλεύς.

3785. IV, VIII, 85. **Ipsis et Chiis**

Αὐτοις καὶ Χίοις : non obscurum est has voces ex solenni more vulgo jactatas, quoties aliquis sibi bona precabatur et amicis. Sic enim precatur apud Aristophanem avis : Διδόναι Νεφελοκοκκυγιεῦσιν ὑγίειαν καὶ σωτηρίαν αὐτοῖσι καὶ Χίοισι, id est Ut detis Nephelococcygiensibus bonam valetudinem et incolumitatem ipsis et Chiis. Interpres ostendit hunc sermonis colorem ductum ex publica Atheniensium consuetudine, qui in solennibus comprecationibus ac sacrificiis bona a diis precantes reipublicae addebant : καὶ Χίοισιν, atque hujus historiae testem citat Theopompum in duodecimo libro Rerum Philippicarum – opinor, quod e Chio nonnullam haberent Athenienses commoditatem. Qui sibi uni bene precatur nulla facta mentione amicorum aut bene meritorum, facere succinetur : καὶ Χίοισιν.

3786. IV, VIII, 86. **Alas addere**

Ἀναπτερεῖν vulgo dicebantur qui verbis alicui adderent animum inque bonam spem erigerent. Aristophanes in Avibus :

Οὐκ ἀκήκοας,
Ὅταν λέγωσιν οἱ πατέρες ἑκάστοτε
Τοῖς μειρακίοις ἐν τοῖσι κουρείοισιν ταδί ;
Δεινῶς τε μοῦ τὸ μειράκιον ὁ Διοτρέφης
Λέγων ἀνεπτέρηκεν ὥσθ’ ἱππηλατεῖν, id est
Num tibi auditum illud est
Quod officinis undique in tonsoriis
Cani patres loquuntur adolescentibus ?
Mire Diotrephes et meo adolescentulo

Alas loquendo affixit, ut jam gestiat
Equitare.

Narrant Diotrephem fuisse quempiam praedivitem qui majorem in modum delectatus est alendis equis, unde et postea hipparchus factus est. Hujus hortatu exemploque multi juvenes accedebantur ad curas equestres. Patres autem oderunt hoc studii genus in filiis, quod immodicis constet impendiis.

3787. IV, VIII, 87. Χηναλώπηξ

Theagenes, quod esset garrulus ac stupidus more anserum et versipellis more vulpium, vulgari joco dictus est Χηναλώπηξ voce composita ex ansere et vulpe. Quamquam Didymo magis probatur anseris nomen additum, quod avitio ac praesertim anserinis supra modum delectaretur, videlicet vulpium more. Anseris jecur olim in summis erat deliciis. Hujus adagii meminit Aristophanes in Avibus.

3788. IV, VIII, 88. Concinere

Τὴν ξυναυλίαν κλαίειν est iisdem de rebus similiter queri. Aristophanes in Equitibus :

Ἵνα
Ξυναυλίαν κλαύσωμεν Οὐλύμπου νόμον, id est
Modis uti concinamus tibiis Olympicos.

Ξυναυλίαν appellant, sive cum plures tibiis eamdem canunt cantionem sive cum citharae tibia accinitur. Olympus autem fuit Marsyae discipulus, qui scripsit de modis lugubribus. Quin hoc ipsum Olympi modos, de querulis, habet proverbii speciem, quemadmodum ἰαλεμίζειν et Carica Musa.

3789. IV, VIII, 89. Respublica nihil ad musicum

Haec persuasio, quemadmodum olim multorum animos occupavit, ita nunc quoque multis inhaeret, ut credant doctos ac probos viros non esse accommodos ad

gubernandam rempublicam. Plato abstinuit, Socrates frustra tentavit, Demostheni ac Ciceroni parum feliciter cessit, denique mater Neronis deterruit filium a studio philosophiae, quod existimaretur inutile gesturo principatum. Ad haec divus Augustinus redarguit in epistola quosdam qui jactabant evangelicam philosophiam officere rempublicam administranti. Id venuste expressit Aristophanes in Equitibus. Nam illic principatum recusanti, quod musices esset imperitus, ita respondetur :

Ἡ δημαγωγία γὰρ οὐ πρὸς μουσικοῦ
Ἔτ᾽ ἐστὶν ἀνδρὸς οὐδὲ χρηστοῦ τοὺς τρόπους, id est
At gerere nunc rempublicam non est viri
Qui musicus sit ac probatis moribus.

Musices nomine omnem liberalem eruditionem designabant veteres.

3790. IV, VIII, 90. Verbis coquinariis

Ῥήματα μαγειρικά, id est verba coquorum, venuste dixit in eadem fabula pro verbis mollibus, blandis ac dulcibus. Coquorum enim est condimentis edulcare cibum per se subausterum. Monetur illic quispiam ut populum Atheniensem blandiloquentia demulceat. Carmen sic habet :

Ὑπογλυκαίνων ῥήμασιν μαγειρικοῖς, id est
Deliniens eos coquorum verbulis.

Μαγειρικοῖς dixit pro μειλιχίοις, hoc est placidis ac dulcibus. Habebit gratiam, si quis dicat Epicuri philosophiam demulcere vulgarium animos ῥήμασι μαγειρικοῖς, quod voluptatem asserat esse summum bonum.

3791. IV, VIII, 91. Liba Coalemo

Σπένδε τῷ Κοαλέμῳ, id est Liba Coalemo ! Competit in eum cui sua improbitas fuit bono. Fingit enim Comicus daemonis nomen improbitatem innuens, perinde quasi quis dicat : Sacrifica Μωρίᾳ, si quis morionem agens evectus sit ad opes ac dignitatem. Nam Graecis κοάλεμος fatuum ac stultum significat, a κοῶ pro

νοῶ. Nam Callimachus pro ἐνόησεν dixit ἐκόησεν. Hinc ἀναλόγως κοῦς pro νοῦς ; et ἀλέω, quod mente erret. Simili figura Gratiis litasse dicuntur qui fortunati sunt in amicitiis conciliandis. Haberent et temulenti Comum deum et fures deam Lavernam. Itaque furtis ditato facete diceretur : Liba Lavernae !

3792. IV, VIII, 92. Spirat caecias

De caecia vento nubes ad se pertrahente satis dictum est nobis in superioribus. Ad venti naturam alludens Aristophanes in Equitibus dixit :

Ὡς οὗτος ἤδη καικίας καὶ συκοφαντίας πνεῖ, id est
Ut iste spirat caecias et sycophantias jam !

Interpres admonet proverbii. Quamquam in Aldina editione pro καικίας depravate legitur κακίας, cum hanc vocem metri ratio non admittat. Caecias autem poeta posuit pro turbis ac litibus. Notatur enim ibi Cleon ut delator et criminator.

3793. IV, VIII, 93. Latum et angustum

Nemini obscurum arbitror proverbiali schemate dictum esse apud Aristophanem in Equitibus sub persona Cleonis. Cui cum esset objectum quod nutricum more male pavisset populum qui paululum praemansi insereret in os, maximam partem ipse deglutiret, respondet :

Καὶ νὴ Δι᾽ ὑπό γε δεξιότητος τῆς ἐμῆς
Δύναμαι ποιεῖν τὸν δῆμον εὐρὺν καὶ στενόν, id est
Ita per Jovem, nam dexteritate ego mea
Exilem et amplum valeo populum reddere.

Macrescunt enim pueri male pasti, rursus bene pasti fiunt obesi. Apposite torquebitur in eos qui adolescentes recte docent aut secus quive populo dextre contionantur aut secus. Siquidem hae res plurimum habent momenti ad mores populi vel ad honesta formandos vel ad vitia depravandos.

3794. IV, VIII, 94. Scarabeo citius persuaseris

Θᾶσσον ὁ κάνθαρος ἂν μεταπεισθείη, id est Citius scarabeum in diversam sententiam pertraxeris. De iis qui malis assueverunt, a quibus tamen revocari non possunt, eo quod assuetis videantur optima. Lucianus in Pseudologista : Οὔτε γὰρ αὐτός ποτε βελτίων γένοιο πρὸς τὴν ἐπιτίμησιν, οὐ μᾶλλον ἢ κάνθαρος μεταπεισθείη ἂν μηκέτι τοιαῦτα κυλινδεῖν, ἅπαξ αὐτοῖς συνήθης γενόμενος, id est Neque enim ipse umquam fieres melior increpatione mea, nihilo magis quam scarabeo persuaderi posset ne amplius talia volvat, posteaquam semel illis assuevit. Scarabeus fetus suos educat in stercore praecipue caprino et indidem pascit atque ibidem habitat. Excrementa vero fingunt in sphaerulas easque in nidum devolvunt capite in terram demisso, posterioribus pedibus in altum erectis. Nemo facile abducitur a vitiis in quibus natus et educatus est, et quae per se sunt foedissima videntur et pulchra et dulcia diutinae consuetudinis commendatione.

3795. IV, VIII, 95. Alienis soleis uti

Ἀλλοτρίοις βλαυτίοις χρῆσθαι, id est alienis soleis uti, dicuntur qui moribus aliorum ad suum abutuntur emolimentum. Aristophanes in Equitibus :

Οὔκ, ἀλλ' ὅπερ πίνων ἀνὴρ πέπονθ' ὅταν χεσειῇ,

Τοῖσιν τρόποις τοίς σοῖσιν ὥσπερ βλαυτίοισι χρῶμαι.

Quibus verbis negat se circumvenire populum Atheniensem, sed facere quod solent qui desident in compotationibus et urgente aluo surgunt, arreptis alienis soleis, sive quod festinant sive quod ebrii sunt. Ita ille abutebarur moribus populi Atheniensis, qui cibo corrumpi volebat et blanda libentius audiebat quam salutaria. Apparet olim Graecos absque soleis solere accumbere. Exituri domum poscebant soleas. Hinc quaestus lopodytis. Quidam etiam nudi accumbebant.

3796. IV, VIII, 96. Longum prooemium audiendi cupido

Proverbii speciem habet quod est apud Platonem libro De republica quarto : Μακρὸν τὸ προοίμιον τῷ ἐπιθυμοῦντι ἀκοῦσαι, id est Longum prooemium audiendi cupido. Qui rem ipsam cupit cognoscere, huic longum est omne prooemium. Unde illud Terentianum Vah, etiam prooemium mihi occeptat. Et Athenis praeco qui dicendi potestatem faciebat rhetoribus praefabatur ἄνευ προοιμίων καὶ παθῶν, id est sine prooemiis et affectibus, quod haec extra causam sint.

3797. IV, VIII, 97. Omnia praeclara dicis

Socrates apud Platonem in Euthydemo εἰρωνεύων suo more, quod adversarius absurda quaedam collegisset, videlicet Socratem scire quod nesciebat et rursum nescire quod sciebat, Εἶεν inquit ὦ Εὐθύδημε· τὸ γὰρ λεγόμενον, καλὰ δὴ πάντα λέγεις, id est Esto, o Euthydeme, nam, ut dici solet, omnia sane praeclara dicis. Marsilius pro Esto vertit En eoque legisse videtur non Εἶεν, sed Εἰν aut Εἰνί, quod Graecis sonat en, ut sit admirantis εἰρωνικῶς, putoque hanc fuisse germanam Platonis scripturam. Nam esto nihil facit ad praesentem sententiam. Nihil enim concedit, sed ut rem inauditam admiratur per irrisionem – ut omittam interim quod εἶεν magis est optantis quam concedentis. Plato aliis aliquot locis adagii titulo citat Pulcre dicis, quod arbitror e poeta quopiam desumptum. Nam apud Theocritum Praxinoe loquitur : Ναί, καλὸν εἶπας, id est Sic est, dixisti pulchre.

3798. IV, VIII, 98. Quod recte datum est

Plato in Philebo ostendit proverbium a pueris usurpatum non oportere reposci quod semel datum est : Ἡμεῖς δὲ δὴ λέγομεν, καθάπερ οἱ παῖδες, ὅτι τῶν ὀρθῶς δοθέντων ἀφαίρεσις οὐκ ἔστι, id est Nos autem dicimus id quod solent pueri, quae recte data sunt non licere rursus eripi. Hoc eo dicebat quod Socrates solet ab integro

repetita disputatione quae prius concessa fuerant rursus in dubium vocare. Simile quiddam et hodie jactatur inter pueros, ubi quis quod dedit reposcit. Adeo dicat hujusmodi per tot secula perque tot nationes ad nos usque demanarunt.

3799. IV, VIII, 99. Funiculum ad lapidem

Τὴν σπάρτην πρὸς τὸν λίθον ἄγειν, id est funiculum, lapidi admovere, dicuntur qui curam omnem adhibent ne quid geratur in republica secus quam oportet. Beatus Chrysostomus homilia in priorem ad Corinthos epistolam tricesimam quintam : Σκόπει πῶς πάλιν ἐνταῦθα πρὸς τὴν σπάρτην τὸν λίθον ἄγει, τὴν οἰκοδομὴν πανταχοῦ ζητῶν τῆς Ἐκκλησίας, id est Considera, ut hic rursus funiculum admovet ad lapidem, ubique quaerens aedificationem Ecclesiae. Translatum est ab architectis, qui non credunt oculis suis, sed ad perpendiculum explorant lapidum aequalitatem. Quod est exactae diligentiae.

3800. IV, VIII, 100. Hoc tu mihi dices

Apud Platonem libro De republica nono Socrati interroganti quo pacto viveret vir tyrannicus, respondet Adimantus : Τὸ τῶν παιζόντων, τοῦτο σὺ καὶ ἐμοὶ ἐρεῖς, id est Istud tu mihi, quod joco dici solet, dices. Usus erit, cum responsio invidiosa rejicitur in percontatorem aut cum is qui percontatur talis est ut oporteat ipsum rectius scire quod ab alio cupit discere.

3801. IV, IX, 1. Nummo addicere

Apud jurisconsultos proverbiale est nummo addicere pro eo quod est minimo vendere. Est autem fucus quo legibus imponitur prohibentibus donationes. Ulpianus libro Pandectarum XIX, titulo Locati : Si quis conduxerit nummo uno, conductio nulla est, quia et hoc donationis instar inducit. Idem libro primo, titulo De re judicata : Si quis et conduxit et rogavit precario uti possideret, si quidem nummo uno conduxit, nulla dubitatio est quin et precarium solum teneat. Verum addubito num

in his exemplis pro conduxit et conductio legendum sit condixit et condictio. Suetonius in Julio Caesare : Bello civili super alias donationes amplissima praedia nummo addixit. Valerius Maximus libro II, capite De gratitudine : Pollinctoribus exequiarum apparatus sestertio nummo ipsis praebentibus est addictus. Itidem Plautus in Pseudolo : Numquam hoc eris nummo divitior. Nummum dixit pro vilissimo pretio.

3802. IV, IX, 2. Vero verius

Cum nihil possit esse vero verius, tamen proverbiali tropo dicimus vero verius quod prorsus indubitatum haberi volumus. Martialis in Gallicum quemdam, cui ex more saepe repetebatur illud

Dic verum mihi, Marce, dic amabo,
Vero verius inquit ergo sit audi :
Verum, Gallice, non libenter audis.

Non dissimili forma dicimus certo certius, quamquam nihil prohibet aliud alio certius esse. Ulpianus libro Pandectarum XXIII, titulo De testamentaria tutela : Testamento datos sponsores non esse cogendos satisdare rem salvam fore certo certius est.

3803. IV, IX, 3. Vento vivere

Hodieque vulgo tritissimum est ut eos dicant vento vivere qui nullo vivunt impendio, et addunt more siluri, quod plerisque creditum est eum piscem aura saginari, quod idem creditum est de chamaeleonte. Alexander imperator libro Codicis V, titulo De alimentis pupillo praestandis, Nec ferendus, inquit, est juvenis qui, cum praesens esset studiisque eruditus atque alitus esset, si ea per alium se consecutum non probet, sumptus recuset, quasi vento vixerit aut nullo liberi hominis studio imbui meruerit.

3804. IV, IX, 4. **Tuas res tibi habeto**

Caius jurisconsultus Pandectarum libro XLIV, titulo De divortiis, ostendit fuisse receptum ut divortium his verbis perageretur : Tuas res tibi habeto. Tuas res tibi agito. Quorum altero reddit dotem, altero abdicat ab se tutoris munus in rebus uxoris. Haec autem forma verborum praescripta est, ne vel non ratum esset divortium, si nullis solemnibus verbis perageretur, vel inauspicatum et odiosum, si verbis incivilibus perageretur. Itidem in discutiendis sponsalibus visum est uti his verbis : Conditione tua non utar. Haec proverbii gratiam habebunt, si cui civiliter renuntiabimus amicitiam. Sed festivius erit, si ad res animi transferantur, veluti si quis dicat : Monachi vitam professus est. Mundum jussit sua sibi habere, suas sibi res agere. Item, si quis ambiat consortium nostrum quem judicamus nobis inutilem, huic apte dicetur : Tua conditione non utar, pro eo quod erat : Non utar tua familiaritate. Eleganter usus est Plautus in Trinummo, ubi Lysiteles adolescens multa queritur de miseriis amantium ac meditatur amorem ejicere ex animo :

Apage sis Amor, tuas res tibi habe,
Amor, mihi amicus ne fuas umquam.

Sine tropo usus est in Amphitryone :

Valeas, tibi habeas res tuas, reddas meas.

3805. IV, IX, 5. **Gamma betam persequitur**

Procopius libro III De bello Vandalico refert Carthagine antiquum proverbium a pueris jactari solere quod gamma quandoque betam et rursus beta gammam persequitur. Suspicor puerorum lusum huc spectasse, quod inter vicinos frequenter oriatur dissidium, verum hic puerile dictum detortum ad rerum eventum, quod Gizericus Bonifacium expulisset, postea Gilimerem Belisarius. Proverbium non est natum ex eventu, sed puerorum Carthaginensium aenigma fuit velut miraculum ejus quod accidit postea.

3806. IV, IX, 6. Pulchrum sepulcri elogio

Non videbatur in proverbiorum classem referendum nisi nominatim proverbii titulo referretur apud Procopium libro De bello Persico primo sub persona Augustae Justinianum maritum sic alloquentis : Igitur, optime Imperator, volenti nunc vivere procul dubio nullo negotio licet : pecuniae nobis magna vis, mare opportunum, navigia multa. Considera tamen, ne servato tibi contingat vitae jucunditatem cum mortis ad extremum acerbitate commutare. Mihi autem antiquum sane placet proverbium : Quam pulchrum est in sepulcri elogio Imperatorem ascribi ! Quosdam novi qui in extremo vitae magnis impendis redemerunt galerum cardinalicium, ut in sepulcro titulus ascriberetur.

3807. IV, IX, 7. Primum apes abigandae

Agathius De bello Gothico libro tertio : Placebant haec dicta Ulilago Herulorum praefecto. Unde is usurpatum proverbium et barbarum et parvi momenti, utile tamen et alicujus energiae identidem praedicabat : primum abigendas apes, deinde et mel subtrahendum. Sensit Buzes primum hostium copias adventantes esse submovendas, quo possint Asia potiri. Sumptum a curatoribus apum, qui, quo mel eripiant ex alvearibus, apes fumo aut alio quovis modo abigunt.

3808. IV, IX, 8. Porrigere manus

Porrigere manus pro auxilio esse vulgatissimum est, sed elegans. Ulpianus Pandectarum libro quadragesimosecundo, titulo De re judicata : Sed si emptor, cui pignora sunt addicta exsequente judice, pretium non solvit, utrum adversus emptorem porrigere manus debent iidem judices qui sententiam exequuntur, videndum est. M. Tullius in oratione Post reditum : Qui mihi primus adflicto et jacenti consularem fidem dextramque porrexit. Festivius erit de rebus animi, veluti si

dicas : Animo dejecto manum porrigit philosophia aut In theologiae difficultatibus aestuanti saepe manum porrigit dialectica aut linguarum peritia.

3809. IV, IX, 9. Optima quidem aqua

Ἄριστον μὲν ὕδωρ, id est Optima quidem aqua, videtur in proverbium abiisse, quoties rei vehementer laudatae praefertur aliquid melius, quemadmodum Pindarus auspicans Hymnos Olympiacos aquam quidem fatetur esse optimam, sed aurum praefert, quod ignis in morem noctu luceat. Sunt enim haec duo praecipua elementa, aqua et ignis, unde aqua et igni interdicitur quos vita indignos judicamus. Aristoteles libro Rhetoricorum tertio ut vulgo jactatum citat : Ὅθεν, inquit, λέγεται Ἄριστον μὲν ὕδωρ. Quaedam enim ob id praeferuntur quod sint rariora. Alioqui aqua est magis necessaria quam aurum. Meminit adagii Plutarchus in commentario in quo quaerit utrum aqua an ignis sit utilior. Supra modum efferenti philosophiam is qui fateatur quidem philosophiam esse rem praeclaram, sed qua potior sit theologia, facete succinet illud Pindarici carminis fragmentum : Ἄριστον μὲν ὕδωρ.

3810. IV, IX, 10. Non oportet hospitem semper hospitem esse

Aritoteles libro Rhetoricorum tertio nullo auctore citat ceu vulgo jactatum Οὐ δεῖ τὸν ξένον ξένον ἀεὶ εἶναι, id est Non oportet hospitem semper hospitem esse. Hospites dicuntur ignari ejus loci in quo vivunt, sed turpe est diu in eadem civitate vivere et semper esse peregrinum. Videtur iambicus trimeter corruptus. Turpe est in eadem disciplina diu versatum esse et nihil scire.

3811. IV, IX, 11. Moriendum priusquam etc

Ibidem commemorat Alexandridae dictum ut vulgo celebre ac laudatum : Καλόν γ' ἀποθανεῖν πρὶν θανάτου δρᾶν ἄξιον, id est Honestum est mori priusquam aliquid morte dignum commiseris. Sensus est, ut ipse exponit

Aristoteles : decet mori morte indignum, sive : honestum est mori cum nihil morte dignum admiseris.

3812. IV, IX, 12. Sustollere manus

Qui vehementer gaudent, quasi res divinitus geratur ex animi sententia, sustollere manus dicuntur. M. Tullius Epistolarum libro septimo : Sustulimus manus ego et Balbus. Tantum fuit opportunitas ut illud nescio quid non fortuitum, sed divinum videretur. Idem in Academis : Hortensius autem vehementer admirans, quod quidem perpetuo Lucilio loquente fecerat, ut etiam manus saepe tollerat. Horatius satyra quinta :

Importunus amat laudari, donec ohe jam !
Ad caelum manibus sublatis dixerit, urge.

3813. IV, IX, 13. More Romano

In eadem epistola M. Tullius non sine proverbii specie dixit more Romano pro eo quod est : simpliciter et absque fuco potius quam erudite. Tales enim fuerunt illi Romani prisci, Graecorum dissimiles. De quo, inquit, homine tibi spondeo non illo vetere verbo meo quod, cum ad te de Milone scripsissem jure lusisti, sed more Romano cum homines non inepti loquuntur, probiorem hominem, meliorem virum, prudentiorem esse neminem. Penes Romanos erat rusticana veritas. Talem inducit libro De Finibus secundo : Quod nostri quidem optime disputant, nihil opus esse eum qui philosophus futurus sit scire litteras. Itaque ut majores nostri ab aratro adduxerunt Cincinnatum illum, ut dictator esset, sic vos de Pelasgis omnibus colligite bonos quidem viros, sed certe non semper eruditos. Idem ad Trebatium libro septimo : Balbus mihi confirmavit te divitem futurum. Id utrum Romano more locutus sit, bene nummatum te futurum, an quomodo Stoici dicunt omnes esse divites qui caelo et terra frui possunt, postea videro. Romano more dixit pro indocto

et simplici, nam Stoici subtiliter definiunt divitem ac pauperem. Ac mox ad eumdem : Ego te Balbo, cum ad nos proficiscetur, more Romano commendabo.

3814. IV, IX, 14. Lacrima nihil citius arescit

M. Tullius in libro De inventione priore, praecipiens ne orator, posteaquam judicis animum commovit ad misericordiam, diutius commoretur in conquestione, adducit Apollonii dictum Οὐδὲν θᾶσσον ξηραίνεσθαι δακρύου, id est Lacrima nihil citius arescere, quod vehemens adfectus facile vertitur in taedium.

3815. IV, IX, 15. Ex potestate exisse

Exisse e potestate dicebantur qui a mente excidissent et qui spreta ratione cupiditatum arbitrio praecipites ferebantur. M. Tullius libro Tusculanarum quaestionum tertio : Eos, inquit, sanos intelligi necesse est quorum mens motu quasi morbo perturbata nullo sit, qui contra affecti sint, hos insanos appellari necesse est. Itaque nihil melius quam quod est in consuetudine sermonis Latini, cum exisse e potestate dicimus eos qui effrenati feruntur aut libidine aut iracundia. Ac mox : Qui igitur exisse e potestate dicuntur, ideo dicuntur, quia non sunt in potestate mentis, cui regnum totius animi a natura tributum est. Haec M. Tullius. Unde compotes atque impotes mentis dicimus et impotenter commoti dicuntur qui animum non habent in sua potestate, sed feruntur adfectuum arbitrio. Formula sermonis detorta videtur a jureconsultis, apud quos filii ex justis nuptiis procreati dicuntur esse in potestate parentum, nisi emancipentur aut nisi pater moriatur, rursus emancipati dicuntur exisse de potestate parentum.

3816. IV, IX, 16. Gallonius

Etiam ipsa luxuries multos nobilitavit, ut Aesopum et Apitium. M. Tullius celebravit Gallonium a Lucilio traditum idque locis compluribus. In oratione Pro Caecina : Quid ergo est ? Non usque eo tamen ut in capita fortunasque

honestissimorum virorum dominentur hi qui relicta honorum virorum disciplina et quaestum et sumptum Gallonii sequi maluerunt. Item Pro P. Quintio meminit Gallonii. Rursus libro De finibus secundo refert e Lucilio :

O Publi, o gurges, Galloni, es homo miser inquit,
Cenasti in vita numquam bene, cum omnia in isto
Consumis scilla, acipensere cum decumano.

Haec Lucilius facit loquentem Lelium lapatho cenare solitum Gallonio lurconi et omnia gulae ventrisque delectatione metienti. Gallonii meminit M. Tullius libro De finibus secundo : Sed qui ad voluptatem omnia referens vivit ut Gallonius, loquitur ut Frugi ille Piso, non audio.

3817. IV, IX, 17. Vultu saepe laeditur pietas

M. Tullius in oratione Pro Roscio obiter citat sententiam a sapientibus jactatam. Etenim, inquit, si, id quod praeclare a sapientibus dicitur, vultu saepe laeditur pietas, quod supplicium satis acre reperietur in eum qui mortem obtulerit parenti, pro quo mori ipsum, si res postularit, jura divina atque humana cogebant ? Proverbium admonet pietatem erga parentes adeo religiose colendam ut non solum non offendamus eos verbis aut factis impiis, sed ne vultu quidem atrociore aut contumaciore. Habent enim oculi, frons et ipse vultus suum sermonem. Evangelium altius repetit, nimirum ab ipso fonte cordis in quo concipitur ira. Ea erumpit in vocem indignationis, sed incertam, proximus gradus est manifestum convicium, tertius homicidium.

3818. IV, IX, 18. Culleo dignus aut non uno culleo dignus

Cum hominem enormiter scelerosum significare volumus, eum culleo dignum dicimus. Hoc supplicium erat parricidis, id est qui parentem occidissent. Quamquam apud priscos parricidium dicebatur, quoties homo occidisset, hoc est par parem, videlicet eo saeculo quo crudelitas erat occidisse bovem, avem ut gallum

gallinaceum. Dein, cum coepisset esse vulgare ut homo occideret hominem, parricidii vox ad summae impietatis significationem deflexa est. Culleus autem erat saccus coriaceus, cui insuebatur parricida simul immissa vipera, simia et gallo gallinaceo, atque ita projiciebatur in profluentem. M. Tullius Pro Roscio Amerino : Quanto majores nostri sapientius, qui, cum intellegerent nihil esse tam sanctum quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parricidas excogitaverunt, ut quos natura retinere in officio non potuisset, magnitudine poenae a maleficio summo arcerentur. Insui voluerunt in culleum vivos atque ita in flumen dejici. O singularem sapientiam judicum ! Nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse et eripuisse, cui repente caelum, solem, aquam terramque ademerunt, ut qui eum necasset unde ipse natus esset, careret his rebus omnibus ex quibus omnia nata esse dicuntur ? et cetera. Proin Juvenalis impietatem cujusdam exaggerans negat illi satis esse serpentem unum et culleum unum. Narrat Suetonius quosdam statuae Neronis apposuisse culleum cum elogio : Merueras, sed ego quid possum ?

3819. IV, IX, 19. Ratio quidem apparet etc

Plautus in Trinummo :

Nequaquam argenti ratio comparet tamen,

Cui Stasinus :

Ratio quidem hercle apparet, argentum οἴχεται.

Non haec est germana ejus loci lectio, quam alii varie mendosam comminiscuntur. Usus est M. Tullius In Pisonem : Quas rationes si cognoris, intelliges nemini plus quam mihi litteras profuisse. Ita enim sunt perscriptae scite et litterate ut scriba ad aerarium, qui eas retulit, perscriptis rationibus, secum ipse caput sinistra manu perfricans, commurmuratus sit : Ratio quidem apparet, argentum οἴχεται. Itidem Geta Terentianus in Phormione :

Non ratio nobis, sed argentum deerat.

M. Tullius ad Q. fratrem libri secundi epistola ultima : Quamquam sunt facta verbis difficiliora. Eodem pertinet illud Pulchre dixti.

3820. IV, IX, 20. Omnia praeter animam

Cum nihil non datum significamus praeter vitam, dicimus Omnia tradita praeter animam. M. Tullius Pro Roscio Amerino : Quod si tibi causa nulla est cur hunc miserum tanta calamitate adfici velis, si tibi omnia sua praeter animam tradidit nec sibi quicquam paternum ne monumenti quidem causa reservavit, et cetera. Simili figura animam debere dicuntur qui plus quam omnia debent. Terentius : Quid si animam debet ? Rursus : Omnia debet praeter animam.

3821. IV, IX, 21. De reduvia queritur

Περὶ τῆς παρωνυχίας μέμφεται ὁ τῷ μείζονι ἔνοχος κακῷ, id est De reduvia queritur majori obnoxius malo. Ubi quis pravo pudore levissimis malis quaerit remedium, dissimulans majora. Hoc affectu sunt complures ut etiam apud medicumdissimulent morbum, praecipue podagrici. Narrat Plutarchus quemdam consuluisse medicum de vitio unguium, cum color argueret illum esse vitiato hepate. At medicus intelligens ineptum hominis pudorem, Nihil, inquit, tibi periculi est a reduvia, sed gravius malum urget te. Huc allusit M. Tullius in oratione Pro Roscio Amerino : Intelligo me ante tempus haec perscrutari et propemodum errare qui, cum capiti Sexti Roscii mederi debeam, reduviam curem.

3822. IV, IX, 22. Ad libellam debere

Qui pecuniam praesentem ac justi ponderis debet ad libellam debere dicitur. Nam olim ad libram dabatur pecunia, non ad numerum. Inde illa vulgata expendere, expensum ferre, dependere, impendere pro : sumptum facere, sumptuum rationem reddere, solvere, resolvere et insumere. M. Tullius Pro Roscio Amerino : Nisi planum facit HS LIII ad libellam sibi deberi, perdit litem.

3823. IV, IX, 23. Hoc municeps aut vicinus nuntiavit

M. Tullius in eadem oratione : Soletis, cum aliquid hujuscemodi auditis, judices, continuo dicere : Necesse est aliquem municipem aut vicinum dixisse. Solent enim a vicinis ac municipibus vicinorum ac municipum scelera potissimum prodi. Quod et hodie vulgo dicunt, dedecus homini a conterraneis aut civibus oriri. Nam si quid fortunae incommodum, si qua vitae labes, ab illis, quoniam sciunt, proditur.

3824. IV, IX, 24. Dea excogitavit

Aristophanes in Equitibus :

Τὸ μὲν νόημα τῆς θεοῦ, τὸ δὲ κλέμμ’ ἐμόν, id est

Excogitavit dea, meum sed furtum erat.

Non sine proverbii specie dictum est in rhetores, qui apud populum jactabant Minervam ipsis quod suaderent misisse in mentem et tamen rerum gestarum gloriam sibi vindicabant. Color sumptus est ex Homero, ubi, quoties fati ratio reddi non potest, Pallas dicitur suggessise. Pallas Atheniensium erat protectrix. Comicus autem joci gratia pro πρᾶγμα posuit κλέμμα, notans Cleonis rapacitatem.

3825. IV, IX, 25. Usus est altera natura

Nihil hoc dicto celebratius : Ἔθος ἄλλη φύσις, id est Usus altera natura. Natura nihil efficacius potentiusve. Unde Satiricus :

Custode et cura natura potentior omni.

Huic parem aut certe proximam vim habet adsuetudo. Aristoteles libro Rhetoricorum primo disputans de jucundis docet ea jucunda esse quae vel secundum naturam sunt vel, quod huic proximum est, consueta. Nihil enim putat interesse inter naturam et usum nisi quod interest inter semper et plerumque. Perpetuum enim est quod indidit natura, frequens quod usus adfixit. Proinde sanctissimum consilium

dedit qui jussit ut a teneris statim annis optima eligamus, quae post usu futura sint etiam jucunda.

3826. IV, IX, 26. Necessitas molesta

Mox eodem in loco citat sententiam ceu vulgo jactatam, ostendens esse molesta quae secundam naturam non sunt. Vis autem pugnat cum natura eoque molesta omnibus necessitas. Καὶ ὀρθῶς, inquit, εἴρηται Πᾶν γὰρ ἀναγκαῖον πρᾶγμα ἀνιαρὸν ἔφυ, id est Et recte dictum est Quicquid enim est necessarium natura molestum est. Verum optimis non adsuescimus nisi initio adhibeatur aliqua vis ; sed quod prius erat violentum ac proinde molestum, adsuetudine primum fit leve, postea etiam jucundum.

3827. IV, IX, 27. Jucunda malorum praeteritorum memoria

Inibi refert et hanc sententiam proverbialem ex poeta quopiam :

Ἀλλ’ ἡδὺ τὸν σωθέντα μεμνῆσθαι πόνον id est
Meminisse laborum suave qui servatus est.

Item illud :

Καὶ μέγα γάρ τε καὶ ἄλγεσι τέρπεται ἀνήρ
Μνήμενος, ὅστις πολλὰ πάθοι καὶ πολλὰ ἐόργοι,
Magnopere est jucunda viro renovata dolorum
Mentio, qui permulta tulit permultaque gessit.

Hujus et alibi meminimus.

3828. IV, IX, 28. Suffragium optimum

Aristoteles Rhetoricorum libro primo videtur adtingere tamquam in foro jactatum : γνώμη ἀρίστη, id est suffragio optimo. Cum enim multa sint probationum genera quae extra causam petuntur ac <a> Graecis dicuntur ἄτεχνοι, velut leges, testes, pacta, tormenta, jusjurandum, optima probatio est ex conjecturis, quae illi

εἰκότα vocant : Μάρτυρας μὲν μὴ ἔχοντι, ὅτι ἔκ τῶν εἰκότων δεῖ κρίνειν καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ γνώμῃ τῇ ἀρίστῃ, id est Ei vero qui testes non habet, hic erit locus, ex probabilibus signis esse judicandum, et hoc est quod dicitur suffragio optimo.

3829. IV, IX, 29. **Tamquam ad aram**

De sacra ancora dictum est alias. Illi simillimum est ad aram, cum extremum refugium intellegi volumus. Inde sumptum quod olim qui extrema necessitate urgebantur, ad aras deorum soleant confugere, unde nefas erat quemquam detrahere. M. Tullius in oratione Pro Roscio comoedo : Quod item nuper in Erote comoedo usu venit ; qui posteaquam e scena non modo sibilis, sed etiam convicio explodebatur, sicut ad aram confugit in hujus domum, disciplinam, patrocinium, nomen. Idem libro tertio De natura deorum Quod vos inquit cum facere non potestis, tamquam ad aram confugitis ad deum.Idem actione in Verrem quarta : Magistratuum autem nostrorum injurias ita multorum tulerunt ut numquam ante hoc tempus ad aram legum praesidiumque vestrum publico consilio confugerent. Ovidius Epistularum libro quarto :

Unica fortunis ara reperta meis.

Plautus in Mostellaria : Ad aram confugisti.

3830. IV, IX, 30. **Ad asylum confugere**

Huic cognatum est ad asylum confugere. M. Tullius actione in Verrem tertia : Se quaestorem prohibitum esse dicebat quo minus e fano Dianae servum suum, qui in illud asylum confugisset, abduceret. Haec fient venustiora et παροιμιωδέστερα, si ad animi res transferantur.

3831. IV, IX, 31. **Arx**

Non abhorret ab hac forma arcis metaphora, cum tutissimum ac validissimum praesidium significamus, M. Tullium In Verrem actione sexta : Idem ad vos privatim,

judices, confugit, utitur hac lege qua judicium est communi arce sociorum. Rursus in eadem : Hic locus est igitur unus quo perfugiant, hic portus, haec arx, haec ara sociorum. Item Pro Roscio comoedo : Haec lex socialis est, hoc jus nationum exterarum est, hanc habent arcem, minus aliquanto munitam quidem quam antea,verum tamen et cetera. Item Pro Sylla : Ego vitam omnium civium, statum orbis terrae, urbem hanc denique, sedem omnium nostrum, arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum amentium ac perditorum poena redemi. Idem in Epistolis familiaribus, scribens P. Lentulo, quod erat in causa praecipuum arcem causae vocat : Non potuit inquit magis in arcem causae illius invadere.Aristoteles praefans in Rhetorica ad Alexandrum : Εἰδότας καλῶς, ὡς ἀκρόπολίς ἐστι σωτηρίας ἡ διὰ τοῦ λόγου τοῦ συμφέροντος γινομένη θεωρία, id est Cum pulchre nossent arcem esse salutis utilitatis considerationem quae fit oratione.

3832. IV, IX, 32. **Ne vestigium quidem**

Quoties hominem aut rem penitus abolitam significamus, ne vestigium quidem superesse dicimus. M. Tullius actione in Verrem tertia : Nam si alienam vicem pro nostra injuria doleremus, vestigium istius in foro non esset relictum. Rursus quinta : Providendum diligenter ne quod in vita vestigium libidinis appareat. Item in oratione Contra Rullum : Corinthi vestigium vix relictum erat. In eadem : Ut ipse locus eorum, qui cum hac urbe de imperio certarunt, vestigia calamitatis ostenderet. Item Pro Cluentio : Cum interea Cluentianae pecuniae vestigium nullum invenitis. Idem Pro lege Manilia : Cujus legiones sic in Asiam venerunt ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse videatur. Item Pro L. Flacco : Legatos in vincula conjectos, nominis prope Romani memoriam cum vestigio imperii non modo ex aedibus Graecorum, verum etiam ex litteris esse deletam. Idem Pro Sylla : Ut qui paulo ante consul designatus fuisset repente nullum pristinae dignitatis vestigium retineret. Idem ad Cn. Plancum libro quinto : Ne

vestigium quidem ullum est reliquum nobis dignitatis. Rursus ad Papirium Paetum libro nono : Ego autem – existimes licet quod libet – mirifice capior facetiis maxime nostratibus, praesertim cum eas videam primum oblitas Latio tum, cum in urbem nostram est infusa peregrinitas, nunc etiam braccatis et Transalpinis nationibus, ut nullum veteris leporis vestigium appareat. Pro vestigio dixit imaginem Philippica quinta : Quae nisi auctoritate senatus rescindantur, quoniam ingressi in spem reipublicae recuperandae sumus, imago nulla liberare civitatis relinquetur. Idem in epistula ad Q. fratrem : Non enim vidisses fratrem tuum, non eum quem noras, non eum quem flens flentem, prosequentem proficiscens dimiseras, ne vestigium quidem ejus nec simulacrum, sed quamdam effigiem spirantis mortui. Idem aliis verbis expressit Ad Atticum libro quarto, epistula Occupationum mearum : Amisimus, mi Pomponi, omnem non modo succum ac sanguinem, sed etiam colorem et speciem pristinae civitatis. Rursus epistula prima libri decimi Familiarium : Nec omnino simulacrum aliquod aut vestigium civitatis.

3833. IV, IX, 33. Diobolares

Quem minimi precii volumus intelligi diobolarem olim vocabant. Obolus enim nummus erat aereus. Id primum dictum est in meretrices plebeias minimoque venales, post deflexum est ad quemvis hominem aut rem egregie vilem et contemnendam. Meminit Festus Pompeius. Plautus vile scortum diobolarium appellat.

3834. IV, IX, 34. Equitandi peritus ne cantet

Ἱππωσύνην δεδαὼς μὴ ᾄδῃ, id est Equitandi peritus ne cantet. Sumptum a poeta quopiam, in eum qui professus res serias versatur in nugis. Equitatio militaris est et ad bellum pertinet, musici sunt imbelles ac voluptatum sectatores. Gregorius theologus in epistula ad Eudoxium rhetorem : Ἱππωσύνην δεδαῶτα μὴ ᾄδειν ἐθέλει ἡ ποίησις, μή τι γένηται μὴ καὶ τῆς ἱππωσύνης διαμάρτῃς καὶ τῆς ᾠδῆς, id

est Eum qui didicit artem equitandi non vult canere poesis, ne qua eveniat ut simul et in equitando aberres et in canendo. Nondum liquet e quo poeta sumptum sit, sed dictum videtur in Thebanos, qui duas artes praecipue discebant, equitandi et canendi tibiis, cum altera parum alteri congruat.

3835. IV, IX, 35. Spartae servi maxime servi

Plutarchus in vita Lycurgi refert ceu vulgo jactatum Ἐν Λακεδαίμονι τὸν ἐλεύθερον μάλιστα ἐλεύθερον εἶναι καὶ τὸν δοῦλον μάλιστα δοῦλον, id est Apud Lacedaemonios qui liber est, eum maxime liberum esse, contra qui servus est maxime servum esse. Apud Lacedaemonios ingenuis non erat fas discere aut exercere ullum opificium aut negotiationem aut agriculturam, sed haec omnia per ilotas – id erat servorum genus quibus nefas erat ullam artem liberalem vel discere vel exercere – agebant. Quos ipsos durissime tractabant. Cogebantur adesse conviviis et illic inebriari, cantiones ridiculas canere et saltationes indecoras agere, ut horum exemplo ingenui discerent, quam indecora foedaque res sit temulentia. Quin et ephori, cum inirent magistratum, solent ilotis bellum indicere, quo fas esset illos occidere. His rationibus ad tantam servitutem adigebantur ut nihil auderent injussu dominorum, ado ut, cum Thebani qui irruptione facta in Laconicam quosdam ex ilotis ceperant, juberent illos canere cantiones Terpandri, Alcmanis et Spendontis Laconici, responderint id heriles filias nolle. Generosior Spartano alias nobis dictum.

3836. IV, IX, 36. Vespertilio

Vespertiliones videntur appellari qui gravati aere alieno luce domi se continent, ne a creditoribus appellentur, noctu prodeunt. Ulpianus libro Pandectarum XXI, titulo De evictionibus : Si quis ita stipulanti spondeat sanum esse, furem non esse, vespertilionem esse et cetera, inutilis stipulatio quibusdam videtur, quia si quis est in hac causa, impossibile est quod promittitur, si non est, frustra est. Sed ego puto verius hanc stipulationem furem non esse, sanum esse, vespertilionem

non esse utilem esse : hoc enim continere, quod interest horum quid esse vel horum quid non esse. Hactenus Ulpianus. Quamquam hoc loco quidam pro vespertilione legunt vespillonem aut versipellem. Alciatus inter jureconsultos undequaque doctissimus in commentariis suis De rerum significationibus putat vespertilionem dictum, quemadmodum modo diximus, qui metu creditorum interdiu latitat, noctu prodit. Nam animal hinc dictum, quod vesperi volet, indicat Nonius Marcellus. Adagium esse sumptum videtur ex apologo quopiam sive Aesopi sive alterius illum imitari – nam Aesopo videtur indignus -, qui narrat vespertilionem, mergum et rubum inisse societatem, ut conflatis sortibus pariter negociarentur. Vespertilionem contulisse pecuniam a feneratoribus mutuo sumptam, mergum aliud quidpiam, rubum vestem. Cum omnes e naufragio nudi enatassent, vespertilionem metu creditorum interdiu latitare, nostu volare tantum, mergum obsidere litora ac subinde collum demittere in fundum, sicubi reperiat merces suas vel ejectas in litus vel in fundo haerentes, rubum praetereuntium adhaerere vestibus, si qua forte suam reperiat. Poterat videri parum quadrare servum aere alieno gravatum esse – quis enim credat servo ? – nisi legeremus apud Terentium Davum Getae quod debebat reddidisse. Mihi tamen videtur vespertilionis nomen et in fugitivum servum competere, qui noctu ab hero solitus sit subducere sese latitatque, ubi periculum est ne agnoscatur. Nam inibi mox proximo capite pro vespertilione ponit erronem ac fugitivum : Cum quis, inquit, stipulatur furem non esse, fugitivum non esse, erronem non esse. Prisci tamen ea voce secus usi sunt, videlicet pro homine ancipitis fidei qui nec hujus ordinis sit nec illius, cum utroque tamen colludat, eo quod vespertilio sic est utrumque ut nec inter volucres nes inter mures habeat locum. Alas habet, sed pennas non habet, volitat, sed sub vesperam, dentes habet, quod avium nulla. Varro in Agathone citante Nonio :

> Quid multa ? Factus sum vespertilio, neque in muribus
> Plane neque in volucribus sum.

Vespertilionis convicium torqueri poterit et in amantes qui noctu volitant, quos Plautus in Trinummo vocat tenebricolas : Elegans inquit despoliator, latebricolarum hominum corruptor.

3837. IV, IX, 37. In folle offerre

Callistratus in libro Pandectarum XXXV, titulo De conditionibus et demonstrationibus, capite Cum servus, Nos inquit neque conditionem meram putamus esse quae in datione existit neque meram conditionem quae in facto consistit, sed eam conditionem quae ex quadam mixtura consistit. Nam non utique si ille in folle reliqua obtulit, liber erit : non enim testator hoc sensit, sed illud, ut rationes reddat, quomodo servus reddere solet, id est legendas offerre rationes primum, deinde computandas, ut explorari possit, computationes probae an improbae referantur, accepta relata recte an non recte. Apparet in folle dictum pro eo quod erat : inexplorate, inexplicate et confuse, sicut qui syngraphas et pecuniam sacculo inclusas offert.

3838. IV, IX, 38. Malus choraules, bonus symphoniacus

Divus Augustinus in epistula ad Aurelianum – et refertur in Decretis, causa XVI, quaestione prima, capite Legi epistulam – commemorat vulgo illud jactatum Malus choraules, bonus symphoniacus, ubi quis in suo genere contemptus in praestantiore habetur in pretio, veluti si quis poeta ineptus profiteatur medicinam et inter praeclaros medicos habeatur. Augustini verba sunt haec : Ordini clericorum fit indignissime injuria, si desertores monasteriorum ad militiam clericorum eligantur, cum ex his qui in monasterio permanent non tamen nisi probatiores ac meliores in clerum adsumere soleamus, nisi forte, sicut vulgares dicunt, Malus choraules bonus symphoniacus est, ita ipsi vulgares de nobis jocabuntur dicentes : Malus monachus bonus clericus est. Sumptum apparet ex M. Tullio, qui in oratione Pro Murena ita loquitur : Itaque mihi videntur initio multo hoc maluisse, postquam id adsequi non

potuissent, illuc potissimum sunt delapsi. Ut autem in Graecis artificibus eos auloedos esse qui citharoedi fieri non potuerint, sic nonnullos videmus qui oratores evadere non potuerunt, eos ad juris studium devenire.

3839. IV, IX, 39. **Nutu atque renutu**

Cui summam potentiam adscribimus, ejus nutu atque renutu cuncta geri dicimus. Multum est verbo efficere quod velis, at plus est idem efficere nutu atque renutu. M. Tullius actione in Verrem tertia : Nisi ad nutum tuum praesto fuerit, nisi libidini tuae cupiditatique paruerit. Idem Pro Caecina : An certius quidquam objici potest quam quod is cui objicitur ne nutu quidem infirmare conetur ? Item Contra Rullum : Tamen omnes vobis pecunias ad nutum vestrum penderent. Idem Epistularum familiarium libro undecimo : Interfecto enim rege regios omnes nutus tuemur. Rursus libro XIII, epistula prima : Nec dubitat quin ego a te nutu hoc consequi possim. In eodem ad Silium propraetorem : Ut libentissimis Graecis nutu quod velis consequare. Plinius libro Epistularum primo ad Octavium Rufum indicat esse sumptum ex Homero, qui fingit Jovem solo nutu probare aut rejicere hominum vota. Verba Plinii adscribam : Vide in quo me fastigio collocaris, cum mihi idem potestatis idemque regni dederis quod Homerus Jovi Optimo Maximo :

Τῷ δ' ἕτερον μὲν ἔδωκε πατήρ, ἕτερον δ' ἀνέπευσεν.

Nam ego quoque simili nutu ac renutu respondere voto tuo possum.

3840. IV, IX, 40. **Ne bestiae quidem ferre possent**

Proverbialis hyperbole est apud M. Tullium actione in Verrem quinta : Postremo ut odor Apronii teterrimus oris et corpori, quem, ut aiunt, ne bestiae quidem ferre possent, uni isti suavis et jucundus videretur. Confine est illi quod alibi retulimus, Balbinum polypus Agnae delectat. Idem in Catilinam invectiva V : Tantus enim illorum temporum dolor inustus est ut jam ista non modo homines, sed ne pecudes quidem mihi passurae esse videantur. Paulo diversius dixit in epistula ad

Atticum cujus initium Quaeris ex me, libro primo : Et, quod omnes non modo homines, verum etiam pecudes factum esse sciebant.

3841. IV, IX, 41. **Cossi**

Olim vulgari convicio cossi dicebantur homines natura rugosi, a similitudine vermium qui lignis innascuntur. Ii natura rugas habent, ut se contrahant ac porrigant. Horum Plinius meminit compluribus locis, ut libri undecimi capite XXXIII, rursus libro XXX, capite XIII. Libri vero XVII, capite XXIV, indicat hujus generis grandiores in cibis atque etiam in luxu fuisse antiquitus. Meminit et Hieronymus Adversus Jovinianum libro II. Graeci vocant προφερεῖς qui, cum sint juniores, tamen vultu senium prae se ferunt. Auctor Festus Pompeius.

3842. IV, IX, 42. **Maenia columna**

Quemadmodum dicimus de trivio aut de lapide hominem vehementer contemptum significantes, ita M. Tullius in Verrem actione prima a columna Maenia dixit. Tantane, inquit, vobis inopia esse videor amicorum ut mihi non ex his quos mecum adduxerim, sed de populo subscriptor addatur ? Vobis autem tanta inopia reorum ut mihi causam praeripere conemini potius quam aliquos a columna Maenia vestri ordinis reos reperiatis ? Asconius Pedianus indicat apud columnam Maeniam sordidos reos veluti fures aut servos nequam apud triumviros capitales solere judicari ; cognomen autem inditum a Manio, qui, cum domum suam venderet Catoni et Flacco censoribus, ut ibi basilica aedificaretur, exceperat jus sibi unius columnae, super quam tectum projiceret, et provolantibus tabulatis, inde ipse et posteri ejus spectare munus gladiatorium possent, quod etiam tum in foro dabatur. Hinc Maeniae cognomen. Ad talem autem causas quae illic agebantur adhibebantur sordidi causidici.

3843. IV, IX, 43. Circeo poculo

De Circes virga nobis ante dictum est. Adsimili forma M. Tullius usus est Circeo poculo de homine subito in alium mutato, actione in Verrem prima : Sed repente in vestigio ax homine tamquam aliquo Circeo poculo factus est Verres ; redit ad se atque ad mores suos. In verbis Ciceronis allusio est ex ambiguo vocis. Nam verris porcus est majalis nondum castratus.

3844. IV, IX, 44. Ex sinu illius

Quos ex intima familiaritate volumus intelligi, hos e sinu illius aut illius esse dicimus. M. Tullius actione in Verrem tertia : Verres simulac tetigit provinciam, statim Messanam litteras dedit, Dionem evocavit, calumniatores ex sino suo apposuit qui illam heriditatem Veneri Erycinae commissam esse dicerent. Idem actione quarta : Satisne vobis magnam pecuniam Venerius homo, qui e Chelidonis sinu in provinciam profectus essset, Veneris nomine quaesisse videtur ? Idem in Catilinam invectiva secunda : Postremum autem genus est non solum numero, verum etiam genere ipso atque vita quod proprium est Catilinae, de ejus delectu, immo vero de complexu ejus ac sinu. Plutarchus in vita Catonis Uticensis simili forma dixit Γαβίνιον Παῦλον, ἐκ τῶν Πομπηίου κόλπων ἄνθρωπον, id est Gabinium Paulum, ex Pompeii sinu hominem. Qui locus nobis antea citatus est in proverbio In sinu gaudere, sed sensu nonnihil diverso. De grege illo nobis ante dictum est. M. Tullius aliquoties gregales appellat ejusdem sodalitii congerrones.

3845. IV, IX, 45. Circumpedes

Qui proxime adsunt cinguntque quempiam ad obsequium parati circumpedes esse dicuntur. M. Tullius actione in Verrem tertia : Circumpedes autem homines formosos et litteratos suos esse dicebat, se emisse. Ita perpetua familiaritate junctos

dixit circumpedes quemadmodum a manibus, a pedibus appellamus qui nobis domestice inserviunt.

3846. IV, IX, 46. Ne tempestas quidem nocere possit

In homines insigniter nudos et inopes non sine proverbii specie dixit M. Tullius actione in Verrem quinta : Ceteros Leontinos quibus non modo Apronius in agris, sed ne tempestas quidem ulla nocere potuit, expectare nolite. Etenim non modo incommodi nihil ceperunt, sed etiam in Apronianis illis rapinis in quaestu sunt compendioque versati, et cetera. Allusum est autem in Apronii vocabulo ad aprum Calydonium. Et qui possident aliquid rerum aut habent aut in agris aut in mari, his tempestas nocere potest. Cui vero nulla tempestas nocere potest, is nec in agris possidet quidquam ut agricolae, nec in navibus ut negotiatores.

3847. IV, IX, 47. Ballio

Nomina quaedam ob insignem improbitatem abierunt in proverbium ; quod interdum a veris, interdum a fictis in comoedia personis sumitur. Nam Marcus Tullius in actionibus suis subinde C. Fannium Chaeream quemdam Ballionem appellat, veluti Pro Roscio comoedo : Qui idcirco capite et superciliis, inquit, semper est rasis, ne ullum pilum boni viri habere dicatur ; cujus personam praeclare Roscius in scena tractare consuevit, neque tamen pro beneficio ei par gratia refertur. Nam Ballionem illum improbissimum et perjurissimum lenonem cum agit, agit Chaeream ; persona illa lutulenta,impura, invisa in hujus moribus, natura vitaque est expressa. Rursus in eadem : Vix mediusfidius tu, Fanni, a Ballione aut aliquo ejus simili postulare auderes et impetrare posses. Ballionem inducit Plautus in Pseudolo, leonem impurissimum, rapacissimum, improbissimum. Nomen confictum est a βάλλειν, quod semper aliquid praedae venetur leno, vel a βαλλίζω, quid lasciviarum ac saltationum sit architectus.

3848. IV, IX, 48. Ostiatim

Eleganter nec sine proverbii specie M. Tullius dixit ostiatim pro singulatim sive nominatim In Verrem actione sexta : Hic nolite expectare, dum ego hoc crimen agam ostiatim, ab Aeschylo Tindaritano pateram abstulisse, abs Thrasone item Tindaritano patellam, et cetera. Jucundius erit, si transferatur ad res animi, ut si quis e singulis libris aut capitulis auctorum petat testimonia aut probationes, dicetur ostiatim petere. Eodem ferme sensu Ad Atticum libro secundo, epistula Accepi aliquot, dixit *κατὰ λεπτόν* : Ac ne forte quaeras *κατὰ λεπτόν* de singulis rebus, universa res eo est deducta spes ut nulla sit.

3849. IV, IX, 49. Domi nobilis

Qui non opibus tantum aut potentia clarus est, sed ex nobilibus nobilis propugnatus est, hunc Cicero subinde domi nobilem vocat. Actione in Verrem tertia : Ignem ex lignis viridibus atque humidis in loco angusto fieri jussit. Ibi hominem ingenuum, domi nobilem, populi Romani socium atque amicum, fumo excruciatum semivivum reliquit. Idem actione quarta : Sopater quidam fuit Halicyensis, homo domi suae cum primis locuples atque honestus. Rursus actione quinta : Itaque cum Pillenus Herbitensis, homo disertus et prudens et domi nobilis. Item Pro Cluentio : Quas litteras A. Aurius, vir fortis et experiens et domi nobilis. Rursus Ad Qu. Fratrem epistularum libro secundo M. Orfium equitem Romanum commendat, Hominem domi splendidum, gratiosum etiam extra domum. Conveniet in eum qui suis virtutibus magnus et clarus est.

3850. IV, IX, 50. Obtorto collo

Qui vi compellitur obtorto collo trahi dicitur. Marcus Tullius actione in Verrem sexta : Hinc illa Verrea nata sunt, quod in convivium Sextum Cominium protrahi jussit, in quem scyphum de manu jacere conatus est, quem obtorta gula de

convivio in vincula atque in tenebras abripi jussit. Idem Pro Cluentio : Nec quidquam prius est factum quam ut illum persequeretur et collo obtorto ab subsellia reduceret, ut reliqua posset perorare. Plautus in Amphitryone dixit obstricto collo :

Ob istud indignum dictum obstricto collo hac te diripiam.

Item in eadem fabula :

Quin ego hinc Amphitryonem collo obstricto traham.

Idem in Poenulo :

Dubito fugere hinc in malam crucem
Priusquam obtorto collo ad praetorem trahor.

Rursus in Rudentibus :

Opta ocius :
Rapi te obtorto collo mavis aut trahi ?

Atque inibi paulo post : Subveni mi, Charmides, / Rapior obtorto collo.

3851. IV, IX, 51. Canes venatici

Qui venandi studio tenentur habent canes emissarios, qui vestigiorum odore feras exploratas et repertas latratu produnt. De Coryceis alibi diximus. M. Tullius actione in Verrem sexta : Apponit de suis canibus quemdam qui dicat se Diodorum Melitensem rei capitalis reum velle facere. Ibidem aliquanto post : Qui simul atque in oppidum quopiam venerat, immittebantur illi continuo Cybiratici canes, qui investigabant ac perscrutabantur omnia. Duos fratres Cybiratas appellat canes, quod ad furandum Verres illorum oculis, sed suis manibus uteretur. Solet autem canibus a regione cognomen indi, ut Melitaeis. Ac superius in eadem : Qui posteaquam venerunt, mirandum in modum – canes venaticos diceres – ita odorabantur omnia et vestigabant, et cetera.

3852. IV, IX, 52. Mercenarium praeconium

Laudes non ex animo tributas, sed commodi gratia per adulationem oblatas M. Tullius actione in Verrem tertia mercenarium praeconium appellat : Itaque cum a te caput illud tam multis verbis mercenario praeconio esset ornatum, ecquis inventus est postea praetor qui illud idem ediceret ? Quamquam in vulgatis codicibus me non fugit pro praeconio haberi prooemio – an recte, docti viderint.

3853. IV, IX, 53. Manus pretium

M. Tullius actione in Verrem tertia : Lapis aliquis caedendus et apparandus fuit machina sua ; nam illo non saxum, non materia advecta est ; tantum operis et in ista locatione fuit quantum paucae operae fabrorum mercedis tulerunt, et manus pretium machinae. Manus pretium appellare videtur mercedem non quae datur pro materia, sed quae artis nomine debetur architecto. Idem in Pisonem : Cum vero non modo non postulante atque cogente, sed invito atque oppresso senatu, non modo nullo populi Romani studio, sed nullo ferente suffragium libero, provincia ista tibi manus pretium fuerit non eversae per te sed perditae civitatis, etc. Ita Caius in libro De verborum significationibus, capite Mulieris : Quoniam in manus pretio plus est quam in re. Et paulo ante praecedit : Res abesse videntur, ut Sabinus ait et Pedius probat, etiam eae quarum corpus manet, forma mutatur ; et ideo si corruptae sint vel transfiguratae, videri abesse, quoniam, et cetera. Detorqueri poterit in eos qui institutione formant ad virtutem aut corrumpunt discipulos.

3854. IV, IX, 54. Decumanum

Olim decumanum ovum dicebant et fluctum decumanum pro magno, quod a rusticis ac nautis observatum sit decimum quodque ovum nasci ceteris majus et decimum quemque fluctum ceteris esse vehementiorem. Unde Ovidius : Decimae

ruit impetus undae. Hinc quidquid ingens esset decumanum vocari coeptum. Ut Lucilius : Acipensere cum decumano.

3855. IV, IX, 55. Palmarium facinus

Palmarium facinus pro insigni ac triumpho digno dixit Terentius in Eunucho :

Tum hoc alterum,
Id vero est quod mihi puto palmarium.

Pro eodem M. Tullius dixit palmas, ut Pro Sexto Roscio Amerino : Si, quemadmodum paratum esse audio, testis prodierit ; tum alias quoque suas palmas cognoscet. Rursus Philippica undecima : Sexta palma urbana etiam in gladiatore difficilis. Sed haec judicum culpa, non mea est. Plautus in Mostellaria palmam item usurpavit in malam partem, loquens de adulescente qui ex moribus continentissimis degenerarat ad mores corruptissimos :

Is nunc in aliam palmam possidet.

3856. IV, IX, 56. Commovere sacra

Plautus in Pseudolo commovere sacra dixit pro eo quod erat extrema experiri praesidia. Hinc dictum apparet, quod rebus desperatis soleant homines ad deorum praesidia confugere, velut hodie Lutetiae, cum supra modum inundat Sequana, corpus divae Genovefae a montis Acuti templo defertur ad aedem Virgini Matri sacram. Sed vide, num pro sacra legendum sit saga, ut intelligas arma, de quo jam diximus. Sequitur enim protinus

Quo pacto et quantas soleam turbellas dare.

Deinde verba sunt quasi bellum denuntiantis :

Nunc, ne quis dictum sibi neget, dico omni pube
Praesente in contione, omni populo,
Omnibus amicis notisque edico meis,
In hunc diem a me ut caveant, ne credant mihi.

Idem servus et deinceps bellica loquitur.

3857. IV, IX, 57. Quasi dies dicta sit

Olim rei solent esse maesti squalidique ac lugentibus similes, quo judices ad misericordiam inflecterent. Hinc illud Plautinum in Asinaria :

Quem videam aeque maestum esse ut quasi dies dicta si siet ?

3858. IV, IX, 58. Βεργαΐζειν

Stephanus scribit Βέργην esse civitatem Thraciae sive, ut Strabo refert, vicum. Ejus gentis improbi mores in proverbium abierunt, ut dicerentur Βεργαΐζειν qui nihil sani loquerentur. Tota enim natio Thracum multis nominibus male audiebat, sed praecipue ob morum truculentiam ac perfidiam. Thrax erat Polymnestor, qui victricia arma secutus Polydorum obtruncavit et auro vi potitus est.

3859. IV, IX, 59. Summo pede

Ἄκρῳ ποδί, id est summo pede, eadem figura dictum est qua summo digito. Negatur summo pede adtigisse disciplinam qui numquam ingressus est nec adtigit limen illius. Extat apud Platonem in Lachete, cujus loci alibi, ni fallor, fecimus mentionem.

3860. IV, IX, 60. Usurae nauticae

Apud jurisconsultos usurae nauticae dicuntur centesimae magnaeque. Negotiaturi sortem interdum accipiunt mutuo. Quoniam autem qui nauticam exercent negotiationem se suaque ventis et undis committunt, feneratores majorem usuram exigebant. Interdum accipiebant mutuum in una civitate quod in alia redderent, veluti si negotiator Venetiae pecuniam acciperet reddendam Brugis. Hoc genus negotiationis, quod utriusque periculo fit, a Graecis dicitur ἀμφοτερόπλουν

idque mutuum vocabatur δάνειον ναυτικόν. Usus est Demosthenes in oratione Adversus Dionysodorum. Dicebatur et ἔκδοσις, quo verbo usus est Demosthenes Contra Aphobum, quod foris daretur. Porro De fenore nautico titulus est in Pandectis, libro XXII. Eam pecuniam Modestinus vocat trajectitiam. Sed non solus Paulus appellat usuras maritimas : idem titulus est in Codice, libro IIII. Hoc indicare satis est paroemiographo. Qui quaerit exactiora inde petat.

3861. IV, IX, 61. Philosophari

Qui sententias serias dicunt Graecis dicuntur φιλοσοφεῖν, quod aliquoties est apud Plautum. Hinc translatum est ad cujuscumque rei vehemens ac serium studium. Sic usus est Isocrates in oratione De pace. Et Menander in Thrasyleonte : Φιλοσοφεῖ δὲ τοῦτο ὅπως καταπράξηται τὸν γάμον, id est Hoc studet ut conficiat nuptias. Philosophari pro temperari affectibus et adversus res acerbas infracto esse animo frequenter usurpat Chrysostomus eamque animi moderationem appellat philosophiam. Quibus vocibus apparet fuisse delectatos et divum Basilium et Gregorium Nazianzenum.M. Tullius libro Ad Atticum secundo : Sed quid ego haec, quae cupio deponere et toto animo atque omni cura φιλοσοφεῖν ? Et alibi in iisdem : Sed φιλοσοφητέον, sentiens omnia aequo animo ferenda. Sic et Flaccus : Atque mea me virtute involvo. Aliisque compluribus locis utitur in hunc modum ea voce, veluti libro quarto : Vobis ἐμφιλοσοφῆσαι possum, hoc est : in amicitia vestra sic acquiescere ut reliqua negligam forti animo. Occurrit aliquoties et apud Plautum, si quid dicitur gravius ac sententiosius. In Captivis :

Salva res est, philosophatur quoque, jam non mendax modo est.

3862. IV, IX, 62. Doribus dorice loqui

Proverbii faciem habet quod Gorgo in Syracusiis apud Theocritum respondet hospiti admonenti ut desinant turturum more garrire :

Δωρίσδεν δ’ ἔξεστι δοκῶ τοῖς Δωρίεσσι, id est

Dorissare tamen fas Doribus arbitror esse

Conveniet in homines natura loquaces, aut cum oratio respondet moribus et ingenio, velut cum Poenus fraudulenter loquitur aut leno lenone digna.

3863. IV, IX, 63. Somnium hybernum

Χειμερινὸς ὄνειρος, id est hibernum somnium, dicitur prolixa narratio sed inepta, quod hieme noctes sint longiores et proinde longiora somnia. Lucianus in Somnio : Μεταξὺ δὲ λέγοντος, Ἡράκλεις, ἔφη τις, ὡς μακρὸν τὸ ἐνύπτιον καὶ δικανικόν. Εἶτ' ἄλλος ὑπέκρουσε, Χειμερινὸς ὄνειρος, id est Sed interim, dum haec loquor, Papae dixerit aliquis ut longum insomnium ac forense ! Mox alius subjecerit : Hibernum somnium. Dicanicum dixit, vel quod duae personae inter se decertent vel quod forenses causae multis clepsydris perorentur.

3864. IV, IX, 64. Alios tragoedos provocat

Τοὺς ἑτέρους τραγῳδοὺς ἀγωνιεῖται, id est Adversus reliquos tragoedos sese parat. Refertur ex Lycurgi sophistae oratione Adversus Demadem. Didymus ostendit dici solitum in eos qui sese componunt instruuntque adversus partem adversam. Translatur videtur a certaminibus Baccho sacris, in quibus tragoedorum fervebat concertatio.

3865. IV, IX, 65. Deserere vadimonium

Olim et turpe erat et damnosum vadimonium deserere nec excusabatur vadimonii promissor nisi ob causas egregie graves. M. Tullius invectiva in Catilinam secunda : Itaque ego illum exercitum, ex Gallicanis legionibus et cum hoc delectu, quem in agro Piceno et Gallico Q. Metellus habuit, ex his copiis quae a nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, agresti luxuria, ex rusticis mendiculis, ex decoctoribus, ex his qui vadimonia deserere quam illum exercitum maluerunt. Et Horatianus ille garrulus qui vadato respondere debebat,

dubitat utrum mallet Horatium deserere an vadimonium. Alibi commemoratum est nobis : Dignum ob quod vadimonium deseratur, de re maximi momenti.

3866. IV, IX, 66. Πομπεύειν

Veteres πομπεύειν dicebant conviciari, πομπείας convicia. Hinc natum, quod in pompis Bacchanalibus quidam e curribus convicia jaciebant in alios et vicissim ab illis impetebantur. Citantur hi versus e Menandri Perinthia :

Ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν εἰσι πομπεῖαί τινες
Σφόδρα λοίδοροι, id est
In curribus nonnulla sunt dicteria
Acerba valde.

De plaustro loqui dictum est alias.

3867. IV, IX, 67. Securim injicere

Securim injicere dicuntur qui vehementer laedunt ac vulnerant. M. Tullius Pro L. Murena : Sed tamen, Servi, quam te securim putas injecisse petitioni tuae, cum tu populum Romanum in eum metum adduxisti ? Atque inibi paulo superius quod hic securim dixit velut exponens appellat plagam : Atque ex omnibus illa plaga est injecta petitioni tuae non tacente me maxima. Item Pro Plancio : Quam graviorem potuerunt reipublicae infligere securim ? Idem in epistula ad Q. fratrem, libro secundo : Tenediorum igitur libertas securi Tenedia praecisa est. Et Demosthenes Phocionem appellare solet suorum argumentorum securim. Frequentia sunt apud Plautum injicere tragulam, injicere pilum, injicere telum. Omnia tela in patriam intenta dixit Cicero De provinciis consularibus.

3868. IV, IX, 68. Sale nihil utilius

Comperio et hoc a doctis proverbii titulo commemoratum : Humano corpori nihil esse utilius sale et sole. Salem etiam hodie omnibus cibis admiscemus, olim

apricatio vehementer laudabatur a medicis. Apud Hebraeos nefas erat ullam immolare victimam absque sale.

3869. IV, ix, 69. Apud equum et virginem

Aeschines Adversus Timarchum refert Athenis fuisse quemdam tantae severitatis ut filiam, quod impudice se gesserit nec integritatem suam servarit usque ad matrimonium, deportarit in locum desertum atque ibi una cum equo incluserit haud dubie fame perituram. Ejusque domicilii solum sua etiamnum aetate superfuisse tradit, quod ex re dicebatur Παρ’ ἵππον καὶ κόρην, id est Apud equum et virginem.Dici potest in exemplum immodicae severitatis.

3870. IV, ix, 70. Ad vinum diserti

Cicero in oratione Pro M. Caelio ad vinum disertos appellat qui ad serias causas agendas inepti inter pocula multa garriunt, ubi nihil opus : Qui se numquam profecto, si istum in locum processerint, explicabunt. Quam volent in conviviis faceti, dicaces, nonnumquam etiam ad vinum diserti sint, alia fori vis est, alia triclinii. Notum est illud Flacci :

Fecundi calices, quem non fecere disertum ?

M. Tullius allusit ad morem priscum quo causae ad aquae modum agebantur. Ea dividebatur in tres partes : una infundebatur actori, altera reo, tertia judici. At qui ad vinum diserti sunt, ad aquam fere muti sunt.

3871. IV, ix, 71. Sicco junco

Proverbii speciem habet quod est apud Aeschinem Περὶ τῆς παραπρησβείας : ὁλοσχοίνῳ ἀβρόχῳ, id est junco sive fune sicco : Πηγὰς δὲ δὴ λόγων ἀφθόνους ἔχειν ἐπηγέλλετο, καὶ περὶ τῶν δικαίων τῶν ὑπὲρ Ἀμφιπόλεως καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πολέμου τοιαῦτα ἐρεῖν ἔφη, ὥστε ἀπορράψειν τὸ Φιλίππου στόμα ὁλοσχοίνῳ ἀβρόχῳ, id est Jam vero et rationum copiosos fontes habere se jactabat atque de jure

Amphipolis deque belli origine talia dicturum ut Philippi os sicco fune obvincturus esset. Ἄβροχος dici potest vel siccum quodque non rigatur vel quod laqueum non habeat. Nam junci gaudent humido et ex his interdum texuntur funes. Hesychius indicat ὁλόσχοινον idem esse quod ὀξύσχοινον, id est juncum marinum, ad haec ὁλότροχον, id est versatilem, denique et περιφερῆ λίθον, id est rotundum ac volubile saxum. Itaque perpendat eruditus lector, an ὁλόσχοινον ἄβροχον intelligat orationem salsam, non aqua marina, sed acribus ac pungentibus rationibus. Quin et in illis verbis πηγὰς λόγων subest proverbium, cum ingentem copiam significabant. Frequens est apud Chrysostomum.

3872. IV, IX, 72. **Supercilium salit**

Quoties bona quaedam spes titillat animum nostrum, dicere licebit nobis Salire supercilium. Ita Pseudolus apud Plautum in sui nominis fabula amanti de argento quaerenti : At id futurum unde ? respondet : Unde dicam nescio, nisi quia futurum est : ita supercilium salit. Sumptum a vulgi superstitione, qui futurorum auguria captat ex corporis affectibus, ut si quod membrum pruriat praeter evidentem causam, si dexter oculus saliat, si auris dextra tinniat. Non me fallit aliter legi apud Plautum, verum et ipsa sententia et metri ratio docet esse legendum ut a me positum est. Sic enim legendi sunt senarii iambici :

Verum ego te amantem, ne pave, non deseram.
Spero alicunde hodie me bona opera aut hac mea
Tibi inventurum esse auxilium argentarium.
At id futurum unde ? Unde dicam nescio,
Nisi quia futurum est : ita supercilium salit.

3873. IV, IX, 73. **Duobus digitis primoribus**

Quod avide adripimus tota manu sumimus aut, ut habet proverbium, ambabus. Contra qui parce sumunt duobus digitis accipiunt. Plautus in Bacchidibus :

Quid igitur stulte, quoniam occasio ad eam rem fuit
Mea virtute parta ut quantum velles tantum sumeres,
Hoc si digitulis duobus sumebas prioribus ?

Sentit, opinor, de pollice et indice. Rursus in Poenulo :

Tenetis rem.
Vix quidem hercle, ita pauxilla est, digitis primoribus.

Ad res animi translatum plusculum habebit veneris, ut : Tanta occasio non erat tibi duobus digitis primoribus accipienda, sed toto adripienda corpore.

3874. IV, IX, 74. Madusa

In Pseudolo Plautina servus ebrius ita loquitur : Ego nunc probe habeo madusam. Festus Pompeius indicat apud priscos madusam dici solere temulentum dubitatque utrum a Graecis deductum sit, quibus ebrius est μέθυσος, an a Latino verbo madere, quod probe poti vino madidi dicantur. Quod si madusa sonat ebrium, non ebrietatem, absurdus sermo est habeo madusam. Unde sic arbitror legendum : Ego nunc probe habeo madusa : ita victu ecurato. Servus in ebrietate videtur sibi felix ut solutus omni metu curisque et omnium tristium oblitus. Dixerit aliquis : quid haec ad proverbia ? Immo, quemadmodum peregrina vocabula novitatis commendatione in proverbium abierunt, ita et obsoleta quaedam.

3875. IV, IX, 75. Talum reponere

Τὸν πεττὸν ἀναθέσθαι, id est rursus talum ponere, dicebantur qui quod parum ex sententia evenerat curis, ut aiunt, posterioribus corrigebant. Antiphron in oratione De concordia : Ἀναθέσθαι δὲ ὥσπερ πέττον τὸν βίον οὐκ ἔστιν, id est Vitam perinde atque talum denuo ponere non licet. Vitam semel actam rursus iterare non est datum. Licet tamen juxta Mitionis Terentiani dictum prioris vitae lapsus melioribus factis corrigere. Amissa vita non est quod corrigas.

3876. IV, IX, 76. Dorice concinere

Qui dissentiunt dicuntur non concinere harmonia Dorica. Id proverbio jactatum videtur in eos quorum oratio dissentiret a factis. Plato in Lachete : Οὐκ ἄρα που κατὰ τὸν σὸν λόγον Δωριστὶ ἡρμόσμεθα ἐγώ τε καὶ σύ, ὦ Λάχες· τὰ γὰρ ἔργα οὐ συμφωνεῖ ἡμῖν τοῖς λόγοις, id est Nequaquam igitur juxta sermonem tuum Dorica concinimus harmonia ego ac tu, Laches ; nam facta nobis haud consonant verbis. Inter musices genera Doricum maxime probatum est ut medie temperatum inter Lydium et Phrygium.

3877. IV, IX, 77. Praesentibus rebus consulendum

Procopius Belli Gothici libro primo : Vetus nimirum me subit dictum quod utique praesentibus rebus ut consulatur injungit. Arbitror esse idem quod alias ex Platone retulimus, Δεῖ τὸ παρὸν εὖ τιθέναι. Quod praeteriit in integrum revocari non potest, consultationem de futuris variae interrumpunt occasiones : quod urget in primis curandum est.

3878. IV, IX, 78. Mutare vestem

Mutare vestem praeter usum vulgarem frequenter usurpatur a M. Tullio, ut mutare vestem dicantur qui lugerent mortuum aut essent rei. Nam rei quoque pullati aut squalidi quondam incedebant, stultissimo more. Cur enim lugeant nondum damnati et, ut saepe fit, innocentes ? Quamquam et senatus mutata veste dolorem suum aliquando testatus est. M. Tullius Pro Sextio : Lex erat lata vastato ac relicto foro et sicariis servisque tradito, et ea lex quae ne ferretur senatus fuerat veste mutata. In eadem : Erat igitur in luctu senatus, squalebat civitas publico consilio mutata veste. Ac mox : Cum subito edicunt duo consules ut ad suum vestitum senatores redirent. Item mox : Neve hunc suum dolorem veste mutata significarent, sive illa vestis mutatio ad luctum ipsorum sive ad deprecandum valebat ? Idem

Epistularum ad Quintum fratrem libro II : Cato legem tulit de imperio Lentuli abrogando. Vestem filius mutavit. Rursus in eadem : Qui ne vestitum quidem defendissent, et cetera. Vestitem appellat qui vestem non mutarat. Proverbialis erit, si dicas : Hic casus indignus est ob quem quis vestem mutet, hoc est : indignus est gravi luctu.

3879. IV, IX, 79. **Fumosae imagines**

Καπνώδεις εἰκόνες, id est fumosae imagines, in eos dicebatur qui jactarent pervetustam generis nobilitatem. M. Tullius In Pisonem : Obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum nihil simile habes praeter colorem. Juvenalis veteras ceres appellat :

Tota licet veteres exornent undique cerae
Atria, nobilitas sola est atque unica virtus.

Ibidem facetissime deridet Curios jam dimidios nasumque minorem Corvini.

3880. IV, IX, 80. **Sal et mensa**

Apud priscos hospitii jus fuisse sanctissimum alias nobis est dictum. Id contrahebatur salis et mensae consortio, quemadmodum apud Germanos acceptus a propinante cyathus adimit omne jus agendi injuriarum. Aeschines De perperam obita legatione : Τοὺς γὰρ τῆς πόλεως ἅλας καὶ τὴν δημοσίαν τράπεζαν περὶ πλείστου δή φησι ποιεῖσθαι, id est Etenim civitatis salem publicamque mensam ait se plurimi facere. Non exciderat hoc proverbium antea commemoratum, verum hoc exemplum hospitii publici religionem nobis commendat eoque commemorandum putavi. Manent hujus hospitalis publicae vestigia in hunc usque diem apud Germanos.

3881. IV, IX, 81. **Saliares dapes**

Vetustissimum sacerdotum genus fuit apud Romanos Salii, dicti quod ancilia, quae credebantur caelo delapsa, saltantes ferrent. Hinc opiparum convivium ac magnificum Saliare dicitur. Horatius in Odis :

Nunc est bibendum, nunc pede libero
Pulsanda tellus, nunc Saliaribus
Ornare pulvinar deorum
Tempus erat dapibus, sodales.

Reor autem Horatium Saliares pro pontificales dixisse, hoc est speciem pro genere. Nam in omnibus sacris adhibebatur apparatus splendidus ac magnificus, quae cura delegata erat septem viris epulonibus. Aristippus reprehensus, quod homo philosophus sumptuose viveret : Si, inquit, hoc esse crimen, dii non paterentur in suis sacris. De pontificali cena alibi dictum est.

3882. IV, IX, 82. **Falsum probrum**

Sententia proverbialis est apud Aeschinem in oratione Περὶ παραπρεσβείας : Τὸ γὰρ ψευδὲς ὄνειδος οὐ περαιτέρω τῆς ἀκοῆς ἀμφικνεῖται, id est Falsum probrum non pervenit ultra aures. Qui audit convicium cujus sibi conscius est, graviter animo vulneratur, at qui falso probro aspergitur non perinde commovetur. Non enim descendit altius in animum hominis rectae conscientiae.

3883. IV, IX, 83. **Ne insciens quidem verum dicit**

Aliquanto post addit hyperbolem proverbialem : Συμπέπλεγμαι δὲ ἐν τῇ πολιτείᾳ καθ᾽ ὑπερβολὴν ἀνθρώπῳ γόητι καὶ πονηρῷ, ὃς οὐδ᾽ ἂν ἄκων ἀληθὲς οὐδὲν εἴποι, id est In republica vero involutus sum cum homine supra modum impostore et improbo, qui ne insciens quidem quidquam veri possit dicere. Hoc tropo notat hominem insigniter vanum. Alioqui solent etiam natura mendaces

interdum lapsu linguae ac per incogitantiam aliquid veri dicere. Fertur et hodie vulgo apud nostrates de vano : Fortunatus est ad dicendum verum, quasi numquam loquatur verum nisi imprudens. Quod enim accidit praeter animi destinationem fortunae tribuitur.

3884. IV, IX, 84. **Capillis trahere**

Τῶν τριχῶν ἕλκειν, id est capillis trahere, dicuntur qui vi perpellunt, quod et hodie dicitur auribus trahere. Aeschines in oratione quam modo citavi : Οὐ κατασχοίμην τὴν ὕβριν, ἀλλὰ παραθερμανθείς, ὅθ’ ἡμᾶς είστία ξενοδόκος τῶν ἑταίρων τις τοῦ Φιλίππου, ἑλκοίμην τῶν τριχῶν καὶ λαβὼν ῥυτῆρα, μαστιγοῖμι τὴν αἰχμάλωτον γυναῖκα, id est Non perpessus fuissem contumeliam, sed incanduissem, cum nos exciperet convivio quidam e Philippi amicis excipiendis hospitibus praefectus, et capillis traxissem et adrepto loro flagellassem captivam mulierem. Plautus in Menaechmis :

Sed quis hic est qui me capillo de curru deripit ?

Opinor allusum ad Palladem Homericam, quae Achillem capillis revocavit a pugna. Idem in Mercatore :

Me istam capillo pertracturum in viam,
Nisi hinc abducit.

De naribus trahi, obtorto collo, obtorta gula nobis alias dictum est. Quo longius a rebus corporeis recedet metaphora, hoc erit venustior, veluti si quis dicat lasciviam capillis trahendam et jejuniis laboribusque castigandam.

3885. IV, IX, 85. **Scytha malus**

Tanta erat barbaries immanitasque Scythicae gentis ut ipsa etiam appellatio cesserit in proverbium, quemadmodum hodie crudelem hominem appellamus Turcam et immane facinus Turcicum. Aeschines in oratione Περὶ παραπρεσβείας :

Καὶ δέομαι σῶσαί με καὶ μὴ τῷ λογογράφῳ καὶ Σκύθῃ κακῷ ὄντι παραδοῦναι : Obsecro ut servetis me neve logographo maloque Scythae me tradatis.

3886. IV, IX, 86. **Mali principii malus finis**

Ἀρχῆς κακῆς τέλος κακόν, id est Orsus mali finis malus. Iambicus dimeter, ex Aeolo poeta refertur. Quae rectis consiliis instituuntur, etiam si qua incidat difficultas, tamen sortiuntur aliquando laetum exitum, contra quae pravis rationibus inceptantur, quamvis initio succedant, tamen habent infelicem exitum.

3887. IV, IX, 87. **Laureolam in mustaciis quaerere**

M. Tullius in Epistolis ad Atticum : Bibulus coepit laureolam in mustaceo quaerere, hoc est : ex frivolis negotiis captare famam haud praeclaram neque magnificam. Est autem mustaceum sive mustaceus libi genus, cui aliquid additur de virga lauri derasum ac decoquitur suppositis lauri foliis, ut indicat Cato libro De agricultura. Unde Plinius libro XV, capite XXX, mustaceum dictum putat tertium laurii genus quod ad eum usum adhibebatur. Alioqui laurus erat triumphalis, ornamentum aedium principalium ac pontificiarum. Hanc qui non poterant adsequi laurum, in mustaceo quaerebant laureolam. M. Tullius Epistularum ad Atticum libro V, epistula cujus initium Saturnalibus mane, Bibulus, inquit, credo, voluit hac appellatione inani nobis esse par : in eodem Amano coepit laureolam in mustaceo quaerere. Cicero in provincia res praeclaras gesserat, Bibulus frigebat. Idem ad M. Caelium Rufum libro II qualemcumque triumphum laureolam appellat : Velles enim, ais, tantum modo ut haberem negotii quod esset ad laureolam satis.

3888. IV, IX, 88. **Si tu proreta**

Non tam ficus ficui similis est quam est simile proverbio quod est apud Plautum in Rudentibus :

Si tu proreta isti navi es, ego gubernator ero.

Quo licebit uti, quoties neuter alteri in negotio quopiam vult cedere. Nam prora ea pars navis est quae in appellendo percutit litus, puppis est posterior, in qua sedet qui clavum regit. Habent enim nautae singulis distributa munia, quorum praecipua sunt proretae et gubernatoris. Unde proverbium Prora et puppis. Prora Graeca vox est ; cui parti qui praesidet πρωρεύς et πρωράτης illis appellatur, unde πρωρατεύεσθαι, proram regere. Suspicor autem Plautum et alteram vocem Graece posuisse, ut priori Graecae responderet, κυβερνήτης. Nam si gubernator legas, versus trochaicus antepenultimo loco habebit brevem syllabam : gubernator ero, quod carminis ratio nullo pacto recipit. Si tu proreta isti navi es, ego κυβερνήτης ero. Verum hoc quidquid est eruditorum judicio relinquo. Honestior autem navis pars est puppis ; unde Vergilianus Aeneas stat celsa in puppi, et M. Tullius Cornificio libro XII : Quamobrem, mi Quinte, conscende nobiscum et quidem ad puppim.

3889. IV, IX, 89. Hedera lascivior

Non sine proverbii specie dictum est, quod hederae natura sit omnia complexu suo vincire. Unde Flaccus artissimum amicae complexum significare volens ait in Odis

Artius atque hedera procera adstringitur ilex
Lentis adhaerens brachiis.

Rursus alibi : Lascivis hederis ambitiosius. Sed complexu suo enecat arbores, quod idem amantibus faciunt lascivae puellae. Unde Romae flamini Diali nefas erat tangere hederam atque adeo ne nominare quidem fas erat. Hoc aenigmate declaravit antiquitas quanta puritas quantaque castitas deceat sacerdotem atque adeo quanta libertas. Nam amare mera servitus est. Nec anulum solidum gestare concessum erat aut ullum omnino in corpore nodum habere, ut testatur Festus Pompeius, opinor, quod oporteat sacerdotem ab omni angore liberum esse nec ullius mali sibi conscium.

3890. IV, IX, 90. Nugae theatri

Plautus in comoedia Pseudolo nugas theatri appellat quotidiana convicia quae in meretrices, lenones et parasitos jaciebantur a comoediarum actoribus. Sic ibi Ballio leno rogatus quid ipsi dixisset quispiam :

Nugas, inquit, theatri, verba quae in comoediis
Solent lenoni dici, quae pueri sciunt :
Malum et scelerosum et perjurum aiebant esse me.

Sic leno. His autem conviciis non oportebat quemquam offendi, ut aiebat Socrates, nihilo hercle magis quam in magno convivio liberius dictis. Quin etiam totum hoc quod in comoedis agitur nugae theatri dici poterunt, veluti juvenes amare, senes objurgare, servos heris imponere, lenas sitire et cetera. Aliquanto secus dictum est M. Tullio, qui theatri vocem traxit ad significationem ostentationis. Velut in oratione Pro Rabirio : Multas equidem C. Caesaris virtutes magnas incredibilesque cognovi, sed sunt ceterae majoribus quasi theatris propositae et paene populares. Castris locum capere et cetera. Unde et theatrica dicuntur quae multitudinis favorem captant.

3891. IV, IX, 91. Ἐν ἐπιτομῇ

M. Tullius Epistularum ad Atticum libro V, epistula cujus initium Saturnalibus mane : Hoc jam sic habeto, nec hoc exercitu hic tanta negotia geri potuisse. Quae cognosces ἐν ἐπιτομῇ. Sic enim concedis mihi proximis litteris. ἐν ἐπιτομῇ dixit pro eo quod erat διὰ βραχέων, summatim et compendio, recisis iis quae minus ad rem pertinent. Hinc enim Graeca vox dicitur : ἐπιτέμνειν, id est accidere. Cui contrarium videtur quod alibi dictum est, ἐν πλάτει.

3892. IV, IX, 92. Juxta cum ignarissimis

Non sine proverbii specie Simo senex apud Plautum in Pseudolo rogatus a Ballione : Jam nescis quae sit haec res ? respondet : Juxta cum ignarissimis, sentiens

se nihil omnino scire nihiloque plus quam hi qui maxime sunt ignari. Consimilis forma sermonis frequens est apud veteres, ad personam, ut : Tam mihi carus est quam qui carissimus, ad tempus, ut : Pamphilus amabat ut cum maxime, ad rem : Istud officium tam mihi fuit gratum quam quod est gratissimum, Tam odi temulentiam quam quae maxime.

3893. IV, IX, 93. Pleno modio

Ante dictum est nobis plena manu fieri quod largiter minimeque maligne dicitur. M. Tullius Ad Atticum libro VI, epistula I, simillima figura dixit pleno modio : Si illa jam habent pleno modio, verborum honorem, invitationem crebram, et cetera. Nam antea dixerat se publicanorum usuras adfatim laudasse.

3894. IV, IX, 94. Agninis lactibus adligare canem

Ballio in Pseudolo Plautina :

Quia pol qua opera credam tibi
Una opera adligem fugitivum canem agninis lactibus.

Qui canem adligat intestinis agninis, is non modo canem amittit,verum et praedam ultro dederit fugitivo. Sic qui credit homini malae fidei et rem perdit et frustra obligatum habet eum qui non est solvendo. Lactes enim dicuntur intestina molliora.

3895. IV, IX, 95. Superavit dolum Trojanum

Apud Plautum in Pseudolo, senex laudans servum suum, quod arte nova structis insidiis per subornatum quemdam imposuerit Ballioni lenoni, ita loquitur :

Superavit dolum Trojanum atque vicit Pseudolus.

Sentit enim de equo Trojano e trabibus contexto, de quo jam saepius diximus. Quemadmodum autem Graeci per subornatum Sinonem imposuere Trojanis, ita Pseudolus per Harpagem imposuit lenoni.

3896. IV, IX, 96. Laryngizein

Λαρυγγίζειν Graecis dicuntur qui non loquuntur naturali modo, sed dilatato gutture effundunt immanem vocem, quemadmodum et canunt nonnulli. Hoc vitium Demosthenes objecit Aeschini, quod non ex animo loquens vocem praeter naturam intenderet. Neque enim oratoris est adfectus clamore movere, sed argumentis et rem velut oculis subjiciendo.

3897. IV, IX, 97. Oculis ac manibus

Quod omnibus modis compertum est oculis ac manibus deprehensum dicitur. M. Tullius Pro Cluentio : Cum manifeste venenum deprehendisset quod vir matris Oppianicus ei paravisset et res non conjectura, sed oculis ac manibus teneretur neque in causa ulla dubitatio posset esse, accusavit. Oculis magi creditur quam auribus. Quidam porro adeo sunt δυσπειθεῖς ut, nisi manibus contrectent, non credant, quemadmodum de Thoma Didymo narrat evangelica historia.

3898. IV, IX, 98. Ut herba solstitialis

Apud Plautum in Pseudolo amans de spe subito dejectus ita loquitur :

Quasi solstitialis herba paulisper fui :
Repente exortus sum, repentino occidi.

De ephemero animalculo nobis alias dictum est. Sunt qui hoc loco solstitialem herbam intelligi velint heliotropium. Atqui, tametsi heliotropium circumagitur ad solem spectans, nusquam tamen legimus eam eodem die nasci ac mori. Vero propius est Plautum sentire de herba ephemero, cujus aliquot locis meminit Dioscorides, veluti libro IV, capite DCXCVIII, item aliis nonnullis, rursus libro VI, capite CXI. Is duo facit genera : alterum Colchicum, quod illic adfatim proveniat, a quibus bulbus erraticus sive agrestis dicitur, quod sub exitum autumni florem effundit subcandidum, non dissimilem croceo ; alterum quod irim silvestrem appellant, foliis

lilii, sed tenuioribus, caule pari, florem habet caeruleum, amarum, cujus descriptionem habet Plinius libro XXV, capite XIII. Colchicon bulbi similitudine adlicit ignaros et jugulat, quemadmodum et fungi, sed praesens remedium est lac bubulum. De hac herba non dubium est quin Plautus senserit. Nam Dioscorides ait provenire sub exitum autumni, hoc est, ni fallor, circa solstitium brumale. Nam autumnus Romanis et Graecis serior est quam nobis. Et Theophrastus ephemeron appellatam putat, quod ultra diem non vivat, idem praedicans de herba quod Aristoteles de animante ejusdem nominis.

3899. IV, IX, 99. In herbis

In herbis esse dicuntur quae nondum maturuerunt, sed spem modo bonam de se praebent ; dixit M. Tullius in oratione Pro M. Caelio : Sed ego non loquor de sapientia, quae non cadit in hanc aetatem ; de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam ; quae studia jam in his aetatibus nostris contractiora esse debeant, in adulescentia vero tamquam in herbis significant quae virtutis maturitas et quantae fruges industriae sint futurae. Hoc proverbium alibi nobis dictum memini, sed hunc locum adjicere visum est. Ex quo si quid damni capit lector, est quod queratur ; si quis cavilletur me captare numerum, silebit, si perpenderit innumera proverbia ceteris admixta non referri in Chiliadum numerum.

3900. IV, IX, 100. Nullius coloris

Alibi commemoravimus de modis omnibus ignoto solere dici Albus an ater sit nescio. Huic simillimum est quod ait Harpax apud Plautum :

Quem Pseudolum, quas tu praedicas fallacias mihi ?
Quem ego hominem nullius coloris novi.

Vehementius est quam si dixisset Albus an ater. Et paulo post, pro eo quod dici solet Non novi hominem,

Neque istum, inquit, Pseudolum mortalis qui siet novi neque scio.

Rursus in eadem :

Qui suum repetunt, alienum reddunt nato nemini.

Idem in Rudentibus :

Dominus huic, ne frustra sis, nisi ego nemo natus est.

Rursus in Mostellaria :

Curabitur.

Tamquam si intus natus nemo in aedibus habitet.

Iterum in eadem : Natus nemo in aedibus fuit.

3901. IV, x, 1. **Et praedam et praemium**

Quoties significamus omnino quippiam auferendum sive jure sive injuria, dicemus et praemium et praedam auferendum. Praemium datur pro meritis, praeda per vim aut arte abducitur. Ballio in eadem fabula :

Auferetur id praemium a me quod promisi per jocum ?

Cui respondet senex :

De improbis viris auferri praemium et praedam decet,

sentiens malos quovis modo spoliandos, eo quod si quid male fit malis, benefacto tum est, sicuti benedictum est quod dignis male dicitur.

3902. IV, x, 2. **Ex natali emortualem facere**

In eadem fabula Ballio leno coactus reddere argentum dicit :

Certum est mihi hunc emortualem facere ex natali die.

Emortualem dixit pro tristi ac funesto, natalem pro laeto ac felici.

3903. IV, x, 3. **Catone hoc contenti sumus**

Inter ea quae Caesar Augustus quotidiano sermone solet usurpare Suetonius et illud commemorat, quod quoties significabat praesentem rerum statum esse boni consulendum, dicebat : Contenti sumus hoc Catone. Cato Uticensis conatus est tueri

praesentem reipublieae statum exclusa tyrannide, at non successit : vicit ea pars quae tyrannidem videbatur affectare. Augustus autem in hoc cum Catone sentiebat, quod praesentem reipublicae statum nollet immutari. Itaque ipse quodammodo sui temporis Cato fuit. Retulimus ex Macrobio inter Apophthegmata Caesarem Augustum aliquando venisse in aedes in quibus habitaverat Cato. Hic cum Strabo in gratiam Augusti incusaret Catonis pervicaciam, quod sibi necem consciscere quam Julio victori se submittere maluisset, Augustus respondit : Quisquis praesentem civitatis statum mutari non vult, is et civis et vir bonus est. Eodem dicto et Catonis memoriam tutatus est et sibi consuluit, ne quis in posterum affectaret res novas.

3904. IV, x, 4. Edax triremis

Ἀδδηφάγοι τϱιήϱεις, id est edaces triremes dicuntur, quod magnis constent impendiis. Translatum videtur ab egregiis equis et ad certamina alitis, quos oportet esse voraces. Extat apud Lysiam oratorem. Alcaeus autem in comoedotragoedia lucernas bibulas ἀδδηφάγους dixit, quod multum absumant olei. Proverbii speciem haec habebunt, si ad hominem prodigum immodicique impendii transferantur, quemadmodum edax currus, de quo nobis est dictum prius.

3905. IV, x, 5. Obolo dignus

Ἄξιος ὀβολοῦ, id est dignus obolo, per jocum dicebatur qui in aliquo numero vellet haberi. Translatum a consuetudine reipublicae Atheniensium qua qui per senatum asscribebantur in numerum virorum et ob id δόκιμοι vocabantur, iis in singulos dies dabatur obolus ex aerario publico, quemadmodum tradit Aristoteles in Politicis. Alii malunt duos dari solitos. Et fieri potest ut post duplicata sit mercedula. Hujus rei meminit Lysias in oratione Πεϱὶ τοῦ ἀδυνάτου. Et haud scio an huc alluserit Aristophanes in Equitibus :

Ἀνὴϱ γεγένηται τοῖσι πολλοῖς τοὐβολοῦ.

Ἀδύνατοι dicebantur qui trium mensium spatio corpore claudicarent, quemadmodum ἀδοκίμαστοι dicebantur qui nondum erant in virorum numerum asscripti necdum obolo digni judicati.

3906. IV, x, 6. **Areopagita taciturnior**

Ἀρεοπαγίτου στεγανώτερος, id est Areopagita taciturnior, dicebatur qui commissum arcanum optime contineret. Alciphron in epistola quadam : Γενοῦ μοι τὸ νῦν Ἀρεοπαγίτου στεγανώτερος, id est Esto mihi nunc Areopagita taciturnior. Στεγανός enim dicitur non qui tacet ipse, sed qui continet arcanum nec effutit usquam. Translatum est a vasis solidis nec ulla ex parte perstillantibus. Athenis in Areopago causae capitales audiebantur idque noctu, magna attentione. Et fortassis nefas erat illis quae ibi fuissent acta apud vulgus effutire. Extant et hodie apud Vesphalos reliquiae generis judicum : Certi vulgo dicuntur. Qui in hunc ordinem admittuntur magna religione adiguntur ad silentium. Est enim ratio quaedam deprehendendi crimina quam nullus intelligit praeter illos juratos.

3907. IV, x, 7. **Ἀδελφίζειν**

Ἀδελφίζειν dicuntur qui vocabulis adoptivis alicui blandiuntur. Quod hodieque apud Italos est vulgatissimum, ut quibus blandiuntur fraterculos appellent. Dictum est autem ἀδελφίζειν appellare fratrem quemadmodum dicimus εὐδαιμονίζειν. Horatius in Satyris :

Frater, pater adde ;
Ut cuique est aetas, ita quemque facetus adopta.

Rursus alibi :

Pater
Audisticoram, nec verbo parcius absens.

Hujus exemplum est apud Aristophanem in Equitibus. Item apud Plautum cum alias, tum in Pseudolo. Sic amans herus blanditur servo suo :

Dic, utrum patrem an matrem te resalutem, Pseudole ?

3908. IV, x, 8. **Vetera vaticinari**

Alibi retulimus ἀρχαῖα λέγειν, frivola loqui. Ballio in Pseudolo Plautina ad atrocia convicia quibus a duobus impetitur respondet : Vetera vaticinamini. Conveniet in eos qui nihil adferunt novi, sed jam olim vulgo jactatum. Nam vatum est aut aliquid novi dicere quod nondum accidit aut aliquid proferre quod nulli cognitum est. Solent enim prognostae quidam mira quaedam divinare de praeteritis annis. Lenoni nihil est novi audire scelestus, perjurus, sacrilegus.

3909. IV, x, 9. **Eadem queri**

Ξυναυλίαν κλαίειν dicuntur qui simul iisdem de malis queruntur. Inde sumptum, quod apud veteres interdum duo tibicines eandem eantionem sonabant. Aristophanes in Equitibus :

Ξυναυλίαν κλαύσωμεν, id est

Modis Olympi concinamus tristia.

Olympus quidam fuit Marsyae discipulus. Is conscripsit de lugubribus modis tibia canendis. At Marsyae male cessit sua musica. Discipulus igitur magistro accinit lugubria.

3910. IV, x, 10. **Schoenicolae**

Festus Pompeius indicat olim schoenicolas appellata scorta plebeia ac vilia, ab unguento vilissimo quo oblinuntur. Plautus in Poenulo :

Miseras schoeno delibutas schoenicolas sordidas.

3911. IV, x, 11. **Luto lutulentior**

Avaros quaestusque supra modum avidos impuros ac sordidos dicimus. Id Plautus ὑπερβολικῶς exaggerat in Poenulo :

Sed lenone isthoc Lyco
Illius domi non lutum est lutulentius.

Nonnunquam declarat hominem scelerosum et contaminatum potius quam sordidum, ut Cicero in oratione Pro domo sua ad pontifices : O caenum, o portentum, o scelus ! Et Pisonem, ni fallor, alicubi lutum appellat. Sic enim appellat lutum quemadmodum subinde vocat scelerosum labem ac maculam. Itidem subinde facem, procellam ac tempestatem appellat tumultus auctorem.

3912. IV, x, 12. **Διακωδωνίζειν**

Διακωδωνίζειν Demosthenes dixit pro explorare atque examinare. Sumptum purant ab iis qui noctu cum tintinabulo circumeunt excubias, ne quis dormiat aut ut hoc signo declarent se vigilare, sive ab iis qui coturnices tintinnabulo experiuntur, num sint ad pugnam idoneae, ut visum est Aristarcho. Nec desunt qui malint inde ductum, quod ad eundem modum explorari soleant equi, an tubarum et armorum strepitum laturi sint. Simili modo conviciis olim explorabantur initiandi mysteriis, cujus consuetudinis vestigium adhuc servant theologorum scholae.

3913. IV, x, 13. **Ferrum et flamma**

Cum exitiabile bellum significamus, ferro flammaque rem geri dicimus sive ferro ignique. M. Tullius in oratione Pro L. Flacco : O dii immortales, quid hoc miserius ? Nos qui P. Lentulo ferrum et flammam de manibus extorsimus, imperitae multitudinis judicio confidimus. Mox in eadem : O nox illa quae pene aeternas huic urbi tenebras attulisti, cum Galli ad bellum, Catilina ad urbem, conjurati ad ferrum et flammam vocabantur. Rursum Pro Sylla : Cujus nuper ferrum retuderim

flammamque restinxerim. In oratione Pro domo sua addit saxa : Deinde, cum ille saxis et ignibus et ferro vastitatem meis aedibus intulisset. Item Pro Planco : Quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in aedibus, vim in tota urbe versari.

3914. IV, x, 14. Montes frumenti

De montibus auri nobis alibi dictum est. Sed quemadmodum musca ad quasvis res transfertur cum negamus quicquam tale esse : Nulla mihi musca in aedibus, ita montes ad quarumlibet rerum affluentem copiam transfertur. Plautus in Pseudolo :

Quibus cunctis montes maximi acervi frumenti sunt domi.

Vox haec montes superest sermoni, nisi quod ex usu vulgari addita auget copiae significationem. Itidem in usum venit oppido pro valde, cum tantam rerum copiam intelligerent agricolae quanta satis esset vel oppido. Plautus in Mustellaria montem erroris dixit pro errore gravissimo :

Nec Salus nobis saluti jam esse, si cupiat, potest ;
Ita alium erroris montem maximum ad portum modo
Conspicatus sum : herus advenit peregre, periit Tranio.

Si legas Ita mox alium, constabit versus trochaicus. In Milite dixit montes argenti :

Tum montes argenti, non massas habet.

3915. IV, x, 15. Post homines natos

Quoties universos homines intelligi volumus, post homines natos dicimus. M. Tullius in oratione Pro domo sua ad pontifices : Quid ? Homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo, quis illam opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Caesaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit ? Rursus in eadem : At id quod crimini dabatur non modo peccatum non erat, sed erat res post homines natos pulcherrima. Item Pro Cornelio Balbo : Etenim cum pro sua patria

pauci post genus hominum natum reperti sint qui nullis praemiis propositis vitam suam hostium telis objecerint et caetera. Idem Pro Milone : Unius post homines natos fortissimi viri. Item in Antonium : Duo teterrima et spurcissima capita post homines natos, Dolobella et Antonius. Idem De optimo genere oratorum : Optimus longe post homines natos. Idem in Bruto : Longe autem post natos homines improbissimus Caius Servilius Glaucia.

3916. IV, X, 16. Post hominum memoriam

Huic simillimum est post hominum memoriam. M. Tullius in oratione Ad pontifices pro domo sua : Grave crimen est hoc et vehemens et post hominum memoriam judiciaque de pecuniis repetundis constituta gravissimum. Item in oratione De aruspicum responsis : Vobis vero referentibus, post hominum memoriam fortissimi atque optimi consules. Idem Pro Planco : Aderat mecum senatus et quidem veste mutata, quod pro uno post hominum memoriam publico consilio susceptum est. Ibidem : Nihil post hominum memoriam gloriosius. Item pro eodem : Consules post hominum memoriam teterrimi atque turpissimi. Item ad Plancum, Epistolarum familiarium libro X : Nihil post hominum memoriam gloriosius, nihil gratius, ne tempore quidem ipso opportunius accidere vidi quam tuas, Plance, litteras. Rursus ad Brutum, libro XI : Quare hortatore tu quidem non eges, si ne in illa quidem re quae a te gesta est post hominum memoriam maxima hortatorem desiderasti. Rursum Pro Sestio : Quid enim quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius quam pro me uno cive et bonos omnes privato consensu et universum senatum publico consilio mutasse vestem ? Idem in Catilinam : In hoc autem uno post hominum memoriam maximo crudelissimoque bello. Ibidem : Bellum intestinum ac domesticum post hominum memoriam crudelissimum et maximum. Idem Pro Rabirio perduellione : Post hominum memoriam rem nullam majorem. Idem Pro lege Manilia : Quae in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt. Rursus in Vatinium testem : in omni memoria inauditum.

3917. IV, x, 17. Ἐξορχεῖσθαι

Qui fugiunt et ab eo quod agitur alio se vertunt Graecis ἐξορχεῖσθαι dicuntur. Sumpta metaphora a saltationibus praesertim sacris, unde subtrahere sese inauspicatum erat, quemadmodum indicatum est in proverbio Omnia secunda, saltat senex. Notum est quod refert Herodotus de Hippoclide, qui indecora saltatione excidit a spe nuptiarum et audivit : Ἀπορχήσαό γε τὸν γάμον.

3918. IV, x, 18. Peristromata campanica

Origenes opus quoddam varias tractans materias Στρωματεῖς inscripsit. Sumpta metaphora ab auleis et stragulis picturatis, quibus olim divites impense delectabantur. Quod ad hominem versipellem transferri potest. Siquidem aulea explicata aut complicata et rursus aliter atque aliter complicata varias rerum formas praebent. Leno in Pseudolo Plautina minitatur suis famulis hoc modo :

Ita ego vestra latera loris faciam ut valide varia sint,
Ut ne peristromata quidem aeque picta sint Campanica.

Campania cum floreret opibus, praeter modum luxu ac delitiis indulgebat. Campanicis peristromatibus Plautus adjungit Alexandrina tapetia. De attagena dictum est alias.

3919. IV, x, 19. Fors domina campi

In creandis magistratibus non semper vincebat qui potior esset, sed cui fortuna favebat. Nam a populi suffragiis res omnis pendebat. M. Tullius in Pisonem : Sed omitto ut sit factus uterque nostrum ; sit sane Fors domina campi ! Magnificentius est dicere quemadmodum gesserimus consulatum.

3920. IV, X, 20. Fulmentum lectum

Nonius Marcellus indicat proverbium quoddam esse frequens apud Varronem, Fulmentum lectum scandunt. Nec exponit quid sit fulmentum neque quis sit proverbii sensus ; tantum indicat fulmentum dici neutro genere et fulmentas feminino.

3921. IV, X, 21. Parthi quo plus biberint

De Parthis vetere proverbio dictum est quo plus biberint, eo plus sitire. Habet hoc temulentia ut, posteaquam obsurduit palatum, magis ac magis cupiant haurire. Apte dicetur in avaros aut studiosos ; crescit enim discendi cupido cum eruditione.

3922. IV, X, 22. Scraptae

Scraptae populari convicio dicebantur mulieres nugaces nulliusque rei, a screo, quod est oris purulentiam ejicio cum sonitu. Unde screa pro rebus vilissimis accipiebant. Fortasse quadrabit in anus subinde screantes ac tussientes. Ita Festus. Nonius autem putat esse convicium in deformes meretrices, citans hunc Plauti versum ex Vidularia :

Scraptae, scrupedae, strictivelae sordidae.

3923. IV, X, 23. Ex phelleo

Ἐκ φελλέως ἐλθεῖν, id est ex phelleo venire, dicebantur qui ex humili fortuna asperaque vita ad dignitatem emersissent. Nam Graecis φελλεύς dicitur locus aptus pascendis capris, asper, pumicosus ac sterilis. Nam hujusmodi pascuis caprae delectantur. Aristophanes in Nebulis :

Ὅταν μὲν οὖν τὰς αἶγας ἐκ τοῦ φελλέως,

Ὥσπερ ὁ πατήρ σου, διφθέραν ἐνημμένος.

Est hujus nominis locus Atticae montanus ac petricosus, cujus meminit et Stephanus, nisi quod montem Φελλάς ; vocat, fortassis scriptura mendosa. De his nonnihil attigimus in proverbiis Subere levior et Phellinas.

3924. IV, x, 24. In foro veritas

Ἐν ἀγορᾷ ἀψευδεῖν, id est in foro abstinendum a mendacio. Lex erat apud Athenienses ut in foro rerum venalium vanitas omnis abesset. Theophrastus in libris De legibus ostendit agoranomis duo praecipue curanda : ut omnia in foro composite citraque tumultum agantur, deinde, ut abstineant a mendaciis non vendentes modo, verum etiam ementes. Hinc est quod apud Laertium Anacharsis ait se mirari quod Athenienses lege prohiberent in foro mendacium, cum nusquam frequentius aut impudentius mentirentur.

3925. IV, x, 25. Oculum excludere

Hac figura vulgus adimit omnem spem petenti, ut dicat : Si hoc impetraris, oculum mihi excludito aut dentem extundito. Senex in Pseudolo Plautina : Excludite hercule oculum, si dedero. Sensit quidvis potius futurum quam ut servo daret argentum pro arnica filii. Itidem Phormio Terentianus :

Vel oculum excludito : est ubi ulciscar locus.

3926. IV, x, 26. Aut terra aut mari

Plautus in Pseudolo aut terra aut mari dixit pro quacunque ratione. Sumptum est ab historicis, qui referunt res terra marique gestas et gentes terra marique expugnatas. Cicero Pro Cluentio : Cujus tantae res gestae terra marique extiterunt. Item Pro lege Manilia : Quantas ille res domi militiaeque, terra marique quanta feliciter gesserit. Rursus in eadem : Ut aliquando vere videremur omnibus gentibus ac nationibus terra marique imperare. Item in Verrem libro II : Quam multae mihi a Verre insidiae terra marique factae sint. Ad Atticum libro VII : Qua aut terra aut mari

persequar eum qui ubi sit nescio ? Demosthenes in clausula orationis Pro Ctesiphonte : Εἰ δ’ ἄρα ἔχουσιν οὕτως ἀνιάτως, τούτους μὲν αὐτοὺς καθ’ ἑαυτοὺς ἐξώλεις καὶ προώλεις ἐν γῇ καὶ θαλάσσῃ ποιήσατε, id est Quod si usque adeo sunt insana biles, istos quidem per se solos exitio pernicieque dignos terra marique reddite. Plauti verba sunt haec :

Ego in hoc triduo
Aut terra aut mari alicunde evolvam id argentum tibi.

M. Tullius libro De finibus V addit tertium : Una pars est disserendi, altera vivendi, tertia natura sic ab his investigata est ut nulla pars caelo, mari, terra, ut poetice loquar, praetermissa sit. Addit poetice, quod poetae tria tantum elementa referant, ut Ovidius :

Ante mare et terras et, quod tegit omnia, caelum.

Terentius : O caelum, o terra, o maria Neptuni ! Plautus in Amphitryone :

Ita mihi videntur omnia, mare, terra, caelum, consequi.

3927. IV, x, 27. Ἐκφυλλοφορῆσαι

Quibus jus ferendi suffragia adimebatur et ex albo judicum submovebantur olim dicebantur Ἐκφυλλοφορεῖσθαι, quemadmodum exauctorari dicebantur milites quibus jus pugnandi adimebatur. Olim non calculis, sed foliis ferebantur suffragia ; quasi dicas a foliis ferendis excludi.

3928. IV, x, 28. Lacunam explere

Lacunam explere pro sarcire damnum non sine proverbii specie dixit Cicero actione in Verrem quarta : Censores fecerunt idem quod in nostra republica solent ii qui per largitionem magistratus adepti sunt : dederunt operam ut ita potestatem gererent ut illam lacunam rei familiaris explerent. Detrimentum facultatum appellat lacunam. Idem in Epistolis ad Atticum : Vide ne qua lacuna sit in auro, hoc est : ne quid desit. A. Gellius Noctium Atticarum libro primo, capite tertio famae lacunam

dixit pro macula : Minimaque illa labes et quasi lacuna famae imminentis partarum amico utilitatum ratione solvitur. Quin et in libris mendum dicitur quod depravatum est, lacuna ubi deest aliquid ; illud eluitur, haec expletur.

3929. IV, x, 29. Nullam corporis partem

Aeschines De perperam obita legatione : Ὁ δὲ οὐδὲν ἄπρακτον ἔχων μέρος τοῦ σώματος, οὐδ᾽ ὅθεν τὴν φωνὴν προΐεται, ὡς ὢν Ἀριστείδης τοὺς φόρους τάξας τοῖς Ἕλλησιν, ὁ δίκαιος ἐπικαλούμενος, δυσχεραίνει καὶ καταπτύει δωροδοκίας, id est At is qui nullam corporis partem habet otiosam, ne eam quidem qua vocem promit, perinde ac si esset Aristides, qui vectigalia praescripsit Graecis et justi cognomen meruit, indignatur ac despuit munerum acceptionem. Dispiciat prudens lector an pro ἄπρακτος legendum sit ἄπρατος, id est ἀπρίατος, ut intelligas illi omnia membra fuisse venalia, etiam os et vocem. Tametsi dici potest ἄπρακτος qui nihil exigit, ut intelligas : non manibus tantum, sed toto corpore rapacem.

3930. IV, x, 30. Purus putus

Plautus in Pseudolo purum putum dixit pro prorsus ac vere :

Purus putus est ipsus, novi, herus Polymachaeroplacides,

quasi dicas : Ipsissimus est. Color sermonis resedit ex antiquitate : putum enim illi dicebant purgatum, unde et vites putare dicunt et rejectamenta nucum aut similium rerum dicuntur putamina. Proverbium ortum videtur ex aurificum officinis, qui ea forma dicebant purum putum quemadmodum qua jureconsulti dicunt sarta tecta.

3931. IV, x, 31. Meis auspiciis

Meis auspiciis pro meo arbitrio meisque praesidiis dixit Maro Aeneidos IV :

Quod si fata meis paterentur ducere vitam
Auspiciis et sponte mea componere curas.

Translatum ab imperatoribus Romanis, quibus mos erat non committere proelium nisi consultis auspiciis. Ejus autem auspiciis res geri dicebatur penes quem summa rei gerendae potestas erat. Huic simillimum est quod alibi retulimus : meo Marte. Tullius in Verrem libro V : Praesertim cum vos vestro Marte his rebus omnibus abundetis. Nostro Marte fit quod fit nullis auxiliis aliunde ascitis.

3932. IV, x, 32. Vestigiis inhaerere

Qui imitatur exempla progenitorum majorum vestigiis inhaerere dicitur. M. Tullius Pro P. Sestio : Quem in majorum suorum vestigiis stare oportebat. Translatum a viatoribus qui observant vestigia praecedentium, ne quid aberrent. Similiter qui degenerant a progenitorum aut praeceptorum exemplis ab illorum vestigiis dicuntur recedere, et alienis vestigiis ingredi qui nihil ex se gignunt novi, sed aliorum inventis inhaerent.

3933. IV, x, 33. Dulce et amarum

Plautus in Pseudolo non sine proverbii specie dixit dulce et amarum pro laetis ac tristibus. Amans adolescens de epistola amicae : Dulce amarumque una nunc misces mihi. Idem in eadem fabula :

Dulcia atque amara apud te sum elocutus omnia :
Scis amorem, scis laborem, scis egestatem meam.

Idem in Truculento :

Nunc postquam scio
Dulce atque amarum quid sit de pecunia.

3934. IV, x, 34. Hyberno pulvere, verno luto

Festus Pompeius ex antiquo carmine citat, nec asscribit auctoris nomen, unde intelligitur vulgo decantari solitum. In eo inducitur pater de agricultura praecipiens filio his verbis :

Hyberno pulvere, verno luto, grandia farra, Camille, metas.

Quibus verbis arbitror significatum far, si seminetur serena hyeme et succedat ver humidum, copiosius provenire.

3935. IV, x, 35. **Αἰξωνεύεσθαι**

Quemadmodum multa proverbia retulimus e gentium moribus desumpta, ita αἰξωνεύεσθαι olim dicebantur calumniandi morbo obnoxii, quod is populus hoc nomine taxatus sit veterum comoediarum salibus, quemadmodum indicat Stephanus Aexoniam esse Magnesiae civitatem. Est autem et Αἰξωνή, ultima acuta, populus tribus Cecropidis. Ab utraque voce deducitur Αἰξωνεύς. Citant testem Menandrum ἐν Κανηφόρῳ. Plato in dialogo De fortitudine : Οὐδὲν ἐρῶ πρὸς ταῦτα γ' ἔχων εἰπεῖν, μή με φῇς ὥς ἀληθῶς Αἰξωνέα εἶναι, id est Nihil ad ista respondeo, cum quod dicam habeam, ne me merito dicas Aexonensem esse. Marsilius vertit maledicum et calumniatorem.

3936. IV, x, 36. **Gallam bibere oportet**

Qui plus satis indulgent ventri gulaeque proverbiali joco jubebantur gallam bibere. Is est fructus sub autumnum adnascens arboribus, praecipue robori, specie rotundae nucis. De cujus natura multa prodiderunt Plinius, Dioscorides, Galenus ac Theophrastus. Vim habet astringendi exiccandique et ob id utilis ad multa. Inde illud Lucilianum, cum nepotes ac lurcones jubet gallam bibere et rugas inducere ventri, sentiens coarctandos esse ventres. Refert Sextus Pompeius Festus. Simile est Horatianum illud, cum scribit ventres nepotum inurendos candenti lamina.

3937. IV, x, 37. **Sontica causa**

Naevius poeta citante Festa sonticam causam appellat admodum gravem in hoc trochaico catalectico :

Sonticam esse causam oportet quamobrem perdas mulierem.

Translatum a Duodecim tabulis, quae sonticum morbum appellant non vulgarem, sed tam molestum ut reus non cogatur apud judices comparere.

3938. IV, x, 38. Macula, labes

Frequens est apud M. Tullium ut hominem infamem ac scelerosum maculam, labem, sordes, lutum appellet. Pro eo Plautus citante Festo suasum dixit :

Quia tibi suaso infecisti propudiosa pallulam.

Suasum Festus putat esse maculam quae fit in veste alba e stillicidio fumoso. Plautinus trochaicus quadrabit in eos qui famam honestam vel a majoribus traditam vel benefactis partam aliquo scelere contaminant.

3939. IV, x, 39. Capere crines

Plautus in Mustellaria capere crines dixit pro : arripere occasionem oblatam et arreptam retinere. Sumptum vel ex illo deo quem Graeci vocant Καιϱόν – nam eum fingunt fronte capillata, occipitio calvo – vel ex hominum consuetudine, qui crinibus remorantur quem nolint abire.

Si tibi acceptum est fore tibi unicum, sempiternum,
Atque illum amatorem tibi proprium futurum in vita,
Soli gerendum censeo morem et capiendos crines,
Ut fama est, hominis, exin sole pecuniam invenire.

3940. IV, x, 40. Nihil est miserius quam animus conscius

Saepe etiam est olitor valde opportuna locutus, ut habet proverbium. Apud Plautum in Mustellaria Tranio servus nequissimus sententiam profert quovis dignam theologo :

Nihil est miserius quam animus hominis conscius.

Convenit cum Hebraeorum dicta Secura mens quasi juge convivium. Item cum illo Conscientia mille testes. Et Horatius felix esse judicat

Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

3941. IV, x, 41. **Celer supellex**

Vilem et rusticanam suppellectilem Celei fuisse dictam indicat Maro Georgicorum libro primo :

Virgea praeterea Celei vilisque supellex.

Item Ovidius libro Fastarum quarto :

Sors sua cuique loco est : qui nunc Cerealis Eleusis
Dicitur, hic Celei rura fuere senis.
Ille domum glandes excussaque mora rubetis
Portat et arsuris arida ligna focis.
Filia parva duas redigebat monte capellas
Et tener in cunis filius aeger erat.

Celeus rex erat Eleusine, pater Triptolemi, cui Ceres, quod esset ab illo excepta hospitio, commonstravit omnem agriculturae rationem. Verba Plauti sunt haec :

Quasi supellex Celionis ; palus palo proximus est.

Mirum est aurem a Plauto primam syllabam in Celione produci, cum ab aliis corripiatur. Nam Celionem pro Celio dictum nihil est novi : sic et scorpium dicimus et scorpionem.

3942. IV, x, 42. **Ampullacea**

Plautus in Menaechmis videtur ampullaceam vocare mulierem magnifice cultam. Carmen sic fertur :

Quando te au rat am et vestitam bene habet, ampula spem,
Recte perhibent, melius sanam est, mulier, mentem sumere.

Ampula spem certum est depravatas esse voces. Quidam reponunt ampullosam, verum hanc dictionem trochaici carminis ratio non patitur. Ampullaceam et metro congruit et sensui. Plinius libro XV, capite XV inter genera pyrorum commemorat

ampullacea. Qui tamen locus haud scio an mendo vacet. Verba Plinii sic habent : Ab odore myrrhapia, laurea, nardina, a tempore hordearia, a collo ampullacea et coriolana.

3943. IV, x, 43. Cyatho non emam

Non absque specie proverbii miles apud Plautum in Poenulo dixit :

Proh nebulae, cujus ego cyatho septem noctes non emam.

Loquitur de muliere fastidiosa, sed non perinde formosa, et cyathum dixit pro minimo precio miles, cui res erat cum cyathis. Cyathus minimum erat poculum, crater amplius.

3944. IV, x, 44. Rex sum

Quemadmodum olim insignem felicitatem significantes dicebant : Deus sum aut : In caelo sum, ita Plautus in Poenulo dicit :

Rex sum, si ego illum hodie ad me hominem allexero.

Verba sunt Lyci lenonis sperantis se divitem fore, si quendam bene nummatum ad se pertraxisset.

3945. IV, x, 45. Cribro crebrius

Scite dictum est Plauto nec sine proverbii schemate cribro crebrius pro eo quod erat plurimis locis ac passim :

Villam integundam intelligo totam mihi,
Nam nunc pellucet ea quam cribrum crebrius.

Vulgus de futili ac loquaci dicit : Tam solidus est quam cribrum.

3946. IV, x, 46. Et operam et retiam perdere

Plautus in Rudentibus :

Jam nunc et operam ludos facit et retiam.

Id quidem citra tropum dictum est a sene, qui Grippum servum piscatum miserat, cum esset noctu orta tempestas gravissima. Venustius erit, si tropo adhibito dicatur in captatorem cui non successit aucupium. Porro retiam Plautus antique dixit pro rete. Affine est illi quod alibi retulimus, Oleum et operam perdidi et Opera et impensa periit.

3947. IV, x, 47. Virtute duce, comite fortuna

M. Tullius Epistolarum familiarium libro decimo ad Plancum : Omnia summa consecutus es virtute duce, comite fortuna. Hoc adeo graviter commodeque dictum est ut a quibusdam publicitus symboli vice sit usurpatum. Virtus digit quod est optimum. Quod si non succedit, tamen in rebus praeclaris, ut in magnis, etiam voluisse pulchrum est. Sin succedit, prima laus debetur virtuti tanquam egregii facinoris duci, proxima fortunae, quae virtuti subservierit.

3948. IV, x, 48. Croesi pecuniae teruncium addere

M. Tullius libro De fini bus quarto : Itaque in quibus propter earum exiguitatem observatio consequitur, saepe accidit ut nihil interesse nostra fateamur, sint illa necne sint, ut in sole, quod a te dicebatur, lucernam adhibere nihil interest, aut teruncium addere Croesi pecuniae. Teruncii nummi a tribus unciis dicti vilitas proverbio locum fecit. Croesus Lydorum rex inter prodigiose divites celebratur.

3949. IV, x, 49. Barbati

Apparet apud Romanos proverbiali joco barbatos dici consuesse homines priscis ac simplicibus moribus rusticanaeque veritatis, quod illis sero receptum sit barbam radere aut tonderi. Siquidem aurore Plinio P. Ticinius Mena primus e Sicilia tonsorem induxit anno ab Urbe condita quadringentesimo quinquagesimo quarto, cum hactenus fuissent intonsi. M. Tullius libro De finibus quarto : Hoc vero te ferre

non potuisse, quod antiqui illi quasi barbati, ut nos de nostris solemus dicere, crediderunt, ejus qui honeste viveret, si idem et bene valeret et bene audiret copiosusque esset, optabiliorem fore vitam melioremque et magis expetendam quam illius qui aeque vir bonus multis modis esset, ut Ennii Alcmaeon, circumventus morbo, exilio atque inopia : Illi igitur antiqui non tam acute optabiliorem illam vitam putant praestantiorem, beatiorem, Stoici autem et caetera. Eo spectat illud Juvenalis : Facile est barbato imponere regi.

3950. IV, x, 50. **Vestigium ponere**

Vestigium ponere pro attingere dixit M. Tullius libro De finibus quinto : Quanquam id quidem infinitum est in hac urbe ; quacunque enim ingredimur, in aliquam historiam vestigium ponimus. Refertur quiddam perquam facetum cujusdam, Stratonici, ni fallor, qui in oppido quodam summis pedibus ingrediebatur, circum spectans interim. Rogantibus quid ageret respondit se timere ne quem calcare praeconem, innuens illic esse praeconum immodicam turbam. M. Tullius ejusdem operis libro quinto : Quid enim ? Sapientia pedem ubi poneret non habebat sublatis officiis omnibus. Scio mihi alibi factam mentionem proverbii Pedem ubi ponat non habet, verum hic locus tum non occurrebat, indignus qui praetermit teretur, eo quod ostendit elegantem usum hujus metaphorae in rebus animi. Sentit enim nullum esse locum sapientiae, si tollatur officiorum delectus.

3951. IV, x, 51. **Priscis credendum**

M. Tullius in libello De universitate Credendum inquit nimirum est veteribus et priscis, ut aiunt, viris, qui se progeniem deorum esse dicebant. Incertum utrum Cicero sentiat eam sententiam fuisse vulgo decantatam an notet vocem prisci, qua declaramus homines extremae antiquitatis, quorum origo, quoniam posteris erat incognita, fere referebatur ad deos.

3952. IV, x, 52. **Omnes intus**

Theocritus in Syracusanis :

Κάλλιστ'· ἔνδοι πᾶσαι, ὁ τὰν νυὸν εἶπ' ἀποκλάξας, id est

Optime habet, cunctae sunt intus, fertur ut olim

Inclusa sponsa sponsus dixisse.

Scholiastes admonet esse proverbium, e tali casu natum, ut conjicio : sponsus quidam pertesus sponsam exclusit aedibus cumque illa pulsaret fores cupiens recipi, sponsus respondit : Ἔνδοι πᾶσαι, id est Omnes sunt intus. Forte, cum sponsa ex more duceretur ad aedes sponsi, ille occlusis foribus ita locutus est. Accommodari potest ad usum magis serium, veluti si ambienti in amicorum numerum recipi qui sit indignus amicitia respondeatur : Πᾶσαι ἔνδοι aut, quod vero propius est, cum significabimus omnia esse in tuto. Siquidem ἀποκλείω non solum sonat excludo, verum etiam includo quod semotum in tuto esse volumus, unde ἀπόκλεισμα pro custodia. Itaque fieri potest ut sponsus sponsa in thalamum reclusa caeteras submoverit dicens : Omnes intus. Sponso una sufficit, caeteras ut supervacaneas exclusit. Κλάξ Siculis dicitur clavis ; inde ἀποκλάζω pro ἀποκλείω.

3953. IV, x, 53. **Esurienti ne occurras**

In eodem idyllio proverbii faciem habet et illud in fine : Gorgo hortans ad reditum, quod maritus esset iracundus, adjicit :

Πεινῶντί γε μηδέποτ' ἔνθῃς, id est

Absit ut unquam occurreris esurienti.

Fames enim exasperat iracundiam. Unde apud Plautum aliquis iracundius loquentem rogat quam pridem edisset. Apud eundem est Fames et mora bilem in narem conciunt.

3954. IV, x, 54. Opus ad opus

Addam et illud ex eodem : ἔργον ἐπὶ ἔργῳ, quo nullum operae finem significamus. Verba sunt mulieris de marito conquerentis, quod emisset lanam sordidam ac rudem, in qua plurimum esset operis sibi. Ita Maro de vite colenda : Cui nunquam exhausti satis est.

3955. IV, x, 55. Tredecim cubitorum

Homines insigniter procero corpore et hisce temporibus populari joco taxantur ut ignavi et inutiles, quod ut alia pleraque manasse videtur ab antiquitate. Sic enim in eodem carmine Praxinoa de marito loquitur : ἀνὴρ τρισκαιδεκάπηχυς, id est vir tredecim cubitorum, hyperbolicos significans enormiter procerum, cum esset tam insulsus ut e mercatu pro nitro salem attulerit. De caliga Maximini nobis alias dictum est. Prisci praelongos homines ridiculi gratia longuriones appellabant. Varro in Tripalo apud Nonium : Ego nihil narro : adeo haec ita curat qui an te me est nescio qui longurio.

3956. IV, x, 56. Volam pedis ostendere

Τὸ κοῖλον τοῦ ποδὸς δεῖξαι, id est cavum sive volam pedis ostendere, dicuntur qui in bello fugiunt, quod apud historicos frequentissime dicitur vertere terga. Proverbium refertur ab Hesychio. Dicitur et hodie vulgo in fugaces calcaneum ostendere.

3957. IV, x, 57. Factum transactum

Apud jurisprudentes solennia sunt haec : factum transactum, quoties sentiunt nihil praetermissum quod ad negotii tractationem pertinet. M. Tullius in Catilinam invectiva tertia : Atque illud quod faciendum primum fuit factum atque transactum est. Est alicubi et apud Terentium aliosque complures melioris notae scriptores.

3958. IV, x, 58. Maeandri

Cum res agitur non simpliciter, sed vafris et obliquis consiliis, maeandros dicimus. Metaphora sumpta a fluvio Maeandro, qui sinuosus ac flexuosus labitur, unde et nomen habere videtur, quasi oberret quaerens hominum consortia. M. Tullius in Pisonem : Quos tu maeandros, dum omnes solitudines persequeris, quae diverticula flexionesque quaesisti ? Utitur et Prudentius in hymno quod alibi nobis citatum est in proverbio Labyrintho. Flvuius est Lydiam flexuosis recursibus perfundens, de quo Plinius libro V, capite XXIX : Maeander, ortus e lacu in monte Aulocrene plurimisque affusus oppidis et repletus fluminibus crebris, ita sinuosus flexibus ut saepe credatur reverti, Apamenam primum pervagatur regionem, mox Eumeneticam ac dein Bargylioticos campos, postremo Cariam, placidus omnesque eos agros fertilissimo rigans limo, ad decimum a Mileto stadium lenis illabitur mari. Est et picturae genus maeander, in morem labyrinthorum flexuosis ambagibus implexum, quod oris chlamydum addi solet. Unde Maro Aeneidos libro quinto :

Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura maeandro duplici Meliboea cucurrit.

3959. IV, x, 59. Masculum

Masculus apud veteres non semper significat sexum, sed interdum quicquid vegetum, solidum ac robustum est masculum dicitur. Exemplum Nonius Marcellus citat ex Varronis fabula cui titulus Ὄνος λύρας : Vincor non esse masculum ad rem. Grammatici putant ab Horatio marem vitellum dictum solidum ac firmum. De ovis oblongis ita loquitur in Sermonibus :

Namque marem cohibent callosa vitellum.

Virgilius quoque mascula tura dicit alba et meliora. Lepidius erit, si ad incorporea transferatur, veluti cum excelsum fortemque animum masculum appellamus.

3960. IV, x, 60. Intra labia risit

De risu Sardonio nobis alias dictum est. Similem describit Theocritus in Thalysia :

Καὶ μ’ ἀτρέμας εἶπε σεσαρώς

Ὄμματι μειδίοωντι, γέλως δέ οἱ εἴχετο χείλευς, id est

Et me est affatus diducto leniter ore,

Arridenti oculo, risus vero labium intra

Haesit.

Homerus risum Sardonium dixit amarulentum. Hic describit risum modestum et amicum, qui, si erumpat, cachinus fit indecorus.

3961. IV, x, 61. Pingui mensura

Πίονι μέτρῳ, id est pingui mensura dixit in eodem carmine pro eo quod erat affatim et largiter :

Μάλα γάρ σφισι πίονι μέτρῳ

Ἁ δαίμων εὔκριθον ἀνεπλήρωσεν ἀλωάν, id est

Illis fortunante deo bona copia frugum

Arearum campos mensura implevit opima.

Simillimum est illi quod ante diximus, Plena manu et Ambabus manibus.

3962. IV, x, 62. Fato metelli

Asconius Pedianus in oratione Pro Milone refert Naevii poetae senarium jactatum in familiam Metellorum, quod consules designarentur arbitrio Fortunae, quae campi domina dicitur, verius quam suis meritis :

Fato Metelli Romae fiunt consules.

Ad id tum Metellus consul iratus respondit senario hypercatalectico, quem ait et Saturnium appellari :

Dabunt malum Metelli Naevio poetae.

Ad id tecte allusit M. Tullius, cum ait : Te non fato, ut caeteros ex nostra familia. Dictum facete et contumeliose in Metellos torqueri poterit in eos qui praeter meritum suum ad opes ac dignitates provehuntur.

3963. IV, x, 63. Non habet cui indormiat

Theocritus in Hodoeporis :

Οὐδὲ γὰρ Εὐμάρᾳ τῷ δεπότῃ ἧς τοι ἐνεῦδεν, id est
Eumarae siquidem domino nec vellus erat cui
Indormiret.

Hoc colore Lacon pastor designat extremam caprarii cujusdam inopiam, cui nec pellis esset hircina in qua somnum caperet. Solent enim veteres in animantium tergoribus et discumbere et dormire. Apud Homerum proci in bubulis tergoribus agitant convivia. Et hodie dicimus : Non habet lectum aut Non habet stramenta quibus indormiat.

3964. IV, x, 64. Asinus asino et sus sui pulcher

Ὄνος ὄνῳ κάλλιστον, id est Asinus asino pulcherrimus, simile simili placet. Alcimus apud Diogenem Laertium inter multa quae collegit ex Platonis philosophi et Epicharmi comici scriptis, quibus persuadere conatur philosophum a comicis multa fuisse suffuratum, et hos fert senarios :

Θαυμαστὸν οὐδὲν ἐστί με ταῦθ’ οὕτω λέγειν
Καὶ ἁνδάνειν αὐτοῖσιν αὐτοὺς καὶ δοκεῖν
Καλῶς πεφυκέναι· καὶ γὰρ ἡ κύων κυνί
Κάλλιστον εἶμεν φαίνεται καὶ βοῦς βοΐ,
Ὄνος τ’ ὄνῳ κάλλιστον, ὗς δὲ τῷ συί, id est
Res mira non est, ista si sic proloquor
Ipsique nobis si placemus invicem

Pulchreque nati si videmur, nam et cani
Pulcherrimus canis videtur, bos bovi,
Asinus asello pulcher est et sus sui.

Conveniet, ubi inter inhonestos similitudo morum et instituti conciliat benevolentiam, veluti cum miles placet militi, aleator aleatori, potator potatori, sophista sophistae. Mirum est ab Epicharmo praeteritam simiam, cum nullum animal sibi placeat impensius.

3965. IV, x, 65. **Pediculi Platonis**

Οἱ Πλάτωνος φθεῖρες, id est Platonis pediculi, in proverbium abierunt, ut referente Laenio in vita hujus philosophi testatur Myronianus in opere cui titulum fecit De similibus, hinc conjectans hoc morbo periisse Platonem, quod vulgo pediculi Platonis appellarentur. Graeci φθειρίασιν appellant. Morbus est foedus et cruciabilis, quo periit et L. Sylla, tametsi de genere monis variae sunt scriptorum opiniones. Myronianus nullum indicat usum proverbii. Suspicari tamen licet dictum in sordidos, quod philosophi minimum indulgeant nitoribus externis, dum circa mentis cultum toti sunt occupati.

3966. IV, x, 66. **Vates secum auferat omen**

In eos qui nobis dira minitantur aut acerba praenuntiant conveniet illud Theocriticum in Bucoliastis :

Αὐτὰρ ὁ μάντις ὁ Τήλεμος ἐχθρ’ ἀγορεύων
Ἐχθρὰ φέροι ποττ’ οἶκον, ὅπως τεκέεσσι φυλάξῃ, id est
Telemus at vates, mihi qui canit omnia dira,
Dira domum referat, quo natis illa reservet.

Jurarat Cyclops per unicum oculum suum, qui videret omnia semperque visurus esset. At Telemus vates illi praedixerat fore ut ab Ulysse exocularetur. Hoc omen Cyclops rejicit in vatem et illius liberos. Ita Vergilius :

Quod dii prius omen in ipsum
Convertant !

et rursus :

Dii capiti ipsius generique reservent !

Itidem Homerus Iliados Δ :

Σὺν σφῇσιν κεφαλῇσι γυναιξί τε καὶ τεκέεσι.

Simile illi Platonico in tuum ipsius caput !

3967. IV, x, 67. In ultimas terras

Ἐπ’ ἔσχατα γῆς, id est ad extrema terrae, cum locum vehementer semotum intelligi volumus. Theocritus in Syracusiis :

Ταῦτ’ ὁ πάραρος τῆνος· ἐπ’ ἔσχατα γῆς ἔλαβ᾽ ἐνθών
Ἰλεόν, οὐκ οἴκησιν, id est
Huc veniens meus ille insulsus ad ultima terrae
Antrum, non aedes, posuit.

Uxor incusat maritum quod in loco nimium semoto domicilium sibi pararit et cavum verius quam domicilium. Est frequens apud Ciceronem in ultimas terras, velut actione in Verrem sexta : Quem ad modum accepturas hoc nationes caeteras, quem ad modum hujus tui facti famam in regna aliorum atque in ultimas terras perventuram putasti ? Idem Pro P. Sylla : Jam vero illud quam incredibile, quam absurdum, qui Romae caedem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, eum familiarissimum suum dimittere ab se, emandare in ultimas terras ? Item Philippica XIII : Saxam vero Decidium praeterire qui possum, hominem deductum ex ultimis gentibus ? Rursus ad P. Lentulum Epistolarum familiarium libro primo : Recordare enim quibus ex ultimis terris miseris nec hoc pertimueris. Idem libro XV ad M. Marcellum : Nos quidem longinqui et a teipso missi in ultimas gentes. Apud divum Hicronymum frequens est Monstrum in ultimas terras deportandum. Plautus in Mustellaria :

Sed etiam in terras solas orasque ultimas

Sum circumvectus.

3968. IV, x, 68. **Talia gignit bellum**

Senarium hunc M. Tullius Epistolarum ad Qu. fratrem libro II ceu vulgo jactatum adducit :

Τοιαῦθ’ ὁ τλήμων πόλεμος ἐξεργάζεται, id est

Similia bellum calamitosum perficit,

sentiens e dissidiis eorum qui rempublicam administrant multa gigni absurda. Verba Ciceronis sic habent : Summum otium ftrense, sed senescentis magis civitatis quam acquiescentis. Sententia autem mea in senatu ejusmodi magis ut alii nobis assentiantur quam nosmetipsi. Τοιαῦθ’ ὁ τλήμων πόλεμος ἐξεργάζεται. Id translatum ad privatam discordiam plusculum habebit gratiae.

3969. IV, x, 69. **Vera fronte**

Quae ex animo citraque fucum dicuntur gerunturue vera fronte fieri dicuntur. M. Tullius Pro C. Rabirio : At si verum tum verissima fronte dixerunt, nunc mentiuntur ; si tunc mentiti sunt, doceant nos verum. Contra, dicemus mendaci fronte fieri quod geritur per simulationem, quemadmodum M. Tullius Ad Qu. fratrem, si non fallit titulus, ait : Frons, oculi, vultus persaepe mentiuntur, oratio vero saepissime. Frons et oculi maxime declarant animi affectum, nam verba fingere non est difficile, sed, ut ait Ovidius, perdifficile est crimen non prodere vultu. Et apud Maronem Dido :

Spem vultu simulat,premit altum corde dolorem.

Terentius in Sene seipsum excruciante : Vah, etiam vultus fingit carnifex, et in Phormione Geta componit vultum Antiphonis in congressum patris, quem tamen retinere non potuit.

3970. IV, x, 70. Porcus trojanus

Gulae veteres architecti et hoc commenti sunt, ut bos aut camelus totus apponeretur, differtus intus variis animantium generibus. Hinc et porcus Trojanus venit in populi fabulam. Cui hoc nomen inditum est, quod ita varias animantium species utera tegeret quemadmodum durius equus texit armatos viros. Macrobius libra Saturnalium III refert Cincium in oratione qua suasit legem Fanniam de moderandis sumptibus, objecisse suo seculo quod porcum Trojanum mensis inferrent. Mihi si detur optio, malim porcum Trojanum quam equum. Conveniet in opipara convivia aut in hominem variis deliciis expletum.

3971. IV, x, 71. Pilus in medio

Minimum discriminis significantes dicimus pilum interesse. Id vehementius est quam si dicas culmum latum. Theocritus in Thyonicho :

Λασῶ δὲ μανεὶς ποκα, θρὶξ ἀνὰ μέσσον, id est

At me imprudentem capiet vesania tandem,
Vix pilus in medio est.

Verba sunt amantis ac metuentis ne tandem amor exeat in insaniam, a qua tam parum absit ut vix pilus sit in medio. Consimili tropo Plautus dixit in Mustellaria :

Pluma haud interest patronus an cliens probior siet,
Homini cui nulla in pectore est audacia.

Non interest pluma dixit pro Nihil omnino refert. Asinius Pollio M. Ciceroni : Nullum enim vestigium abste discessurus sum.

3972. IV, x, 72. Musopatagos

Μουσοπάταγος dicitur qui percitus est et attonitus furore Musarum. Ita Maro in Georgicis : Quarum perculsus amore / Sacra fero. Transfertur ad eos qui sua poemata sic amant quemadmodum parentes liberos. M. Tullius Ad Qu. fratrem libro

II : Non me hercle quisquam Μουσοπάταγος libentius sua recentia poemata legit quam ego te audio. Horatius : Versus amat, hoc studet unum.

3973. IV, x, 73. Ut Phrygius amavit pieriam

Plutarchus in libro Περὶ γυναικῶν ἀρετῶν ostendit ad suam usque aetatem durasse consuetudinem ut uxores optarent sic amari a viris ὡς Φρύγιος ἠράσθη Πιερίας, id est quemadmodum Phrygius amavit Pieriam. Id ortum est ab hujusmodi historia. Ionum qui in Miletum commigrarant nonnulli seditione mota aduersus Nelei filios secesserunt Myuntem atque ibi sedem constituerunt, multis injuriis affecti a Milesiis, qui cum illis bellum agitabant ob defectionem, verum nec atrociter nec excluso omni commercio, sed nonnullis diebus festis mulieres e Myunte Miletum itabant. Erat autem ex his qui secesserant vir quidam nomine Pythes, cujus uxor dicta est Hippygia, filia Pieria. Cum autem Mileti die festo sacrificaretur Dianae, quam illi Neleidam cognominant, misit eo uxorem et filiam id precatas, ut sibi festa liceret interesse. Ex Nelei vero filiis longe potentissimus erat Phrygius. Is captus amore Pieriae cogitabat qua re posset puellae quam maxime gratum facere. Cumque illa dixisset nihil accidere posse gratius quam si efficeret sibi liberum frequenter Miletum commeare multis virginibus comitatam, ex his verbis Phrylgius intelligens ab illa queri pacem et amicitiam civibus suis, bellum composuit. Hinc Pieriae nomen et apud Milesios et apud Myuntios mire gratiosum esse coepit, adeo ut puellae quae viris nuberent ominis causa precari soleant : Utinam sic amer a viro ut Pieriam amavit Phrygius !

3974. IV, x, 74. Vita hominis peregrinatio

Παρεπιδημία τίς ἐστιν ὁ βίος, id est Peregrinatio quaedam est vita. Socrates in Axiocho Platonis adfert hanc sententiam ut vulgo apud omnes decantatam, quamquam is dialogus habetur inter nothos. Videtur esse potius hominis Christiani qui Platonem voluerit imitari. Haec enim sententia frequenter occurrit in sacris

voluminibus, vitam hanc esse exilium, esse incolatum et peregrinationem, quanquam et Socrates Platonicus narrat animas hominum e caelo fuisse delapsas, quo sibi per philosophiae studium parant reditum.

3975. IV, x, 75. Tota hulcus est

In eodem dialogo ad laudatam agriculturam ita respondet Socrates : Ἀλλ’ οὐχ’ ὅλη, ὥς φασιν, ἕλκος, ἀεὶ λύπης πρόφασιν εὑρισκόμενον ;, id est Verum an non tota, quod aiunt, hulcus est, semper molestiarum occasionem ex se gignens ? Id quidem esse verum declaravit Vultejus Horatianus ; caeterum quicquid nobis vehementer molestum est hulcus, vomicam et carcinoma solemus appellare, quemadmodum de Caesare Augusto litteris proditum est quod Julias, filiam et neptem, et Agrippam prius adoptatum, postea abdicatum non aliter appellare solet quam tres vomicas suas ac tria carcinomata adeoque detestabatur mores illorum minime frugales ut ad omnem illorum mentionem soleat exclamare versu Homerico :

Αἴθ’ ὄφελον ἄγαμός τε μένειν ἄγονός τ’ ἀπυλέσθαι, id est

O utinam celebs mansissem orbusque perissem !

Atque hic quoque versus inter proverbiales merito referendus est, usurpandus ab his qui infeliciter duxerunt uxores aut liberos poenitendos susceperunt. Conveniet et in hominem molestis moribus. Theocritus in Epitaphio Adonidis acerbum dolorem ποτικάρδιον ἕλκος appellat :

Ἄγριον ἄγριον ἕλκος ἔχει κατὰ μηρὸν Ἄδωνις,
Μεῖζον δ’ ἁ Κυθέρεια φέρει ποτικάρδιον ἕλκος, id est
Dirum, dirum vulnus habet circa inguen Adonis,
Sed majus Cytherea gerit sub pectore vulnus.

3976. IV, x, 76. Ex cohorte praetoris

Qui ad omnem nutum praesto sunt et cum auctoritate delegantur ad hoc aut ad illud exequendum, ex cohorte praetoris appellari dicuntur. M. Tullius Ad Qu.

fratrem epistola prima : Quos vero aut ex domesticis convictoribus aut ex necessariis apparitoribus tecum esse voluisti, qui quasi ex cohorte praetoris appellari solent, horum non modo facta sed etiam dicta nobis praestanda sunt et caetera. Ministri praetorum non egent alia excusatione quam ut dicant se quod fecerunt illorum jussu fecisse, ut jam in praetorem sit actio, non in ministros. Simile imperium in quosdam cibo officiisque sic devinctos ut nihil ausint recusare.

3977. IV, x, 77. **Lucernam accendere possis**

Vehementem iram hac hyperbole exaggeravit Theocritus in Thyonicho :
Κἤφατ’ ἔτ’· εὐμαρέως κεν απ’ αὐτῆς καὶ λύχνον ἅψαις, id est
Incaluitque ira, facile accendisse lucernam
Ex ipsa ut possis.

Verba sunt amantis ac de protervia puellae conquerentis, quae, cum in convivio sileret, quidam illi dixit : Non loqueris ? Lupum vidisti ?, illa ad nomen Lupi vehementer incanduit. Aderat enim adolescens nomine Lupus, quem adamabat. Irati dicuntur ardere. Similis hyperbole, licet sordidior, et hodie fertur apud nostrates ita loquentes : Adeo exarsit ira ut ovum ad illius frontem posses decoquere.

3978. IV, x, 78. **Semper aliquem virum magnum**

Ἀλλ’ αἰεί τινα φῶτα μέγαν. Hoc hemistichium M. Tullius ut vulgo jactatum adducit in epistola ad Qu. fratrem cujus initium Statius ad me venit : Quod autem expectationem tui concursumque eum qui erat futurus si una tecum decederet neque antea visus esset sustulit, id mihi non incommode visum est accidisse. Exhaustus est enim sermo hominum et multae emissae jam ejusmodi voces, ἀλλ’ αἰεί τινα φῶτα μέγαν ; quae te absente confecta esse laetor. Unde sumptum sit hemistichium nondum liquet, nisi quod fortasse pro αἰεί legendum est αἴτει, id est postula, aut αἰτεῖ, id est postulat et requirit.

3979. IV, x, 79. Ne si ad Jovis quidem aulam

Qui metuunt malum ad asylum, ad aram, ad arcem, ad columnas principis, ad divorum phana confugiunt. Verum a morte nullum est effugium. Id ita Sophocles expressit versibus :

Ὅταν γὰρ ὁ καιρὸς τοῦ θανεῖν ἐλθὼν τύχῃ,
Οὐδ' ἂν πρὸς αὐλὰς Ζηνὸς ἐκφύγῃ μολών, id est
Ubi mortis urget tempus, ad Jovis atria
Si fugeris, effugere non possis tamen.

Proverbii species est in illis verbis ne ad Jovis quidem atrium, quod pro tutissimo posuit refugio. Huc confugerat aquila insectante scarabeo.

3980. IV, x, 80. Oracula loqui

Χρησμοὺς λέγειν, id est oracula loqui dicuntur qui certa et indubitata loquuntur. Theocritus in Syracusiis :

Χρησμοὺς ἁ πρεσβῦτις ἀπῴκετο θεσπίξασα, id est
Haec anus abscessit divorum oracla locuta,

Τὰ ἐκ τρίποδος alias dictum est et Sibyllae folium. M. Tullius Ad Brutum, epistola cujus initium Scripta et obsignata jam : Haec ex oraculo Apollinis Pythii aedita tibi puta. Idem De finibus quinto : Quia, cum a Zenone, inquam, hoc magnifice tanquam ex oraculo aeditur : Virtus ad beate vivendum seipsa contenta est.

3981. IV, x, 81. Non ab Hymetto

Crassam philosophiam ac rusticanam, quam discimus ex congressu plebeiorum, non ex commentariis Zenonis aut Platonis, M. Tullius Ad Qu. fratrem libro II appellat philosophiam ab area Syra. Nos enim, inquit, ita philologi sumus ut vel cum fabris habitare possimus. Habemus hanc philosophiam non ab Hymetto, sed ab area Syra. Hymettus Atticae mons est, unde Hymettia mella, cui opponit aream

Syram, subindicans rusticanam simplicitatem. Nam paulo ante nonnihil attigerat de dicteriis argutis. Apparet id temporis M. Tullium in praedio quodam aedificasse. Quanquam haud scio an hic locus, quoniam varius habetur in exemplaribus, mendo vacet. Dispiciat eruditus lector an pro area Syra legendum sit ex hara Syra. Sic enim loquitur in Pisonem : Ex hara productae, non schola. Syri barbarie nobiles erant id temporis quemadmodum Attici lepore dictorum.

3982. IV, x, 82. Cymbalum mundi

Plinius Major in praefatione ad imperatorem Vespasianum refert Appionem grammaticum a Tyberio Caesare cymbalum mundi consuesse vocari – ob nominis, ut opinor, celebritatem –, cum publicae, inquit, famae tympanum potius videri posset. Is Appion aiebat eos ab se donari immortalitate ad quos aliqua componebat. Huc Tyberius alludens appellabat illum cymbalum mundi, quod hominem honesta fama donaret, quae per universum mundum amabiliter resonaret. Plinius autem ob arrogantiam mavult illum appellari tympanum publicae famae, quod famam daret potius quam honestam famam. Nam resonat et tympanum, sed inamoeno strepitu. Allusisse videtur huc, quod tympana fiunt e pelle asinina.

3983. IV, x, 83. In beato omnia beata

A divitibus omnia magnifice fiunt, a tenuibus frugaliter. Praxinoe in Charitibus Theocriti laudans Ptolemaeum, quod Adonidis festum magnificis sumptibus apparasset, non sine proverbii specie dixit : Ἐν ὀλβίῳ ὄλβια πάντα, id est in divite ditia cuncta. Usus erit, si dicas ab homine docto omnia docte fieri, a pio pie, a rege regaliter.

3984. IV, x, 84. Digitum qua proferat

Schemate proverbiali M. Tullius dixit Pro A. Caecina Digitum qua proferat non habet, hyperbolicos indicans illi nihil prorsus esse quod dicat agatve. Locus sic

habet : Denique ista nimia quae dominatur in civitate potentia in hoc solo genere quiescit ; quid agat, quo modo aggrediatur judicem, qua denique digitum proferat, non habet. Sumptum est a gestu rhetorum qui varius traditur a Quintiliano. Simplicissimus est proferre digitum, quod plebeiorum est et rusticorum.

3985. IV, X, 85. Tristis littera

M. Tullius Pro Milone : Quod nisi vidisset posse absolvi eum qui fateretur, cum videret nos fateri, neque quaeri unquam jussisset, nec vos hanc tam salutarem in judicando litteram quam illam tristem dedissetis. Tristem litteram appellat Θ, salutarem T, quod hac absolveretur reus, illa damnaretur. De quo nonnihil attigimus in proverbio Theta praefigere. Asconius Pedianus, si modo codices mendo vacant, indicat Θ fuisse notam damnationis, T absolutionis, N.L. ampliationis, hoc est non liquere. T. Livius dixit tristiorem notam.

3986. IV, X, 86. Jovis germen

Ἐκ Διὸς ἔρνος, id est ex Jove germen dicebatur insigni virtute praeditus. Verba sunt pastoris ad pastorem musices pulchre peritum, cui honoris gratia clavam dono dedit. Clava autem gestamen est Herculis ex Jove prognati. Observatum est a priscis, a poetis Jovis filios semper induci civiles et humanos, contra Neptuni truces et asperos. Musica autem civilitatis magistra est. Carmen sic habet :

Οὕνεκεν ἐσσί
Πᾶν ἐπ' ἀληθείᾳ πεπλασμένον ἐκ Διὸς ἔρνος, id est
Es siquidem tu
Revera factum ac prognatum ipso ex Jove germen.

Interpres tamen mavult eo referre quod qui vera loquuntur ex Jove prognati dicuntur, adducens carmen Homericum :

Οὐ γὰρ ἐμὸν παλινάγρετον οὐδ' ἀπατηλόν,
ὅττικεν κεφαλῇ κατανεύσω, id est

Haud etenim fallax erit aut revocabile quicquam
Quod capite annuero.

Pastor ob id laudatur quod ingenue profiteatur se non conferendum cum insignibus musicis, qualis inducitur et a Marone :

Me quoque dicunt
Vatem pastores, sed non ego credulus illis.

3987. IV, x, 87. **Musarum aves**

Μουσῶν ὄρνιθας, id est Musarum aves, non absque proverbii specie Theocritus in Thalysia appellat poetas, quod lusciniarum in morem assidue canant sua poemata. Scholiastes admonet omnes aves canoras Musarum aves appellari. Sentit autem sibi displicere poetas qui cuculorum more audent Homero occinere.

3988. IV, x, 88. **Nullus dies omnino malus**

Astrologi designant quosdam dies fortunatos aut infelices, sed his aut his rebus. Nullo tamen die indulgendum est otio, quod nullus sit adeo inauspicatus quin alicui negotio sit Felix, si quis recte utatur concesso tempore. Dies infaustus gerendo bello aut navigationi foelix est administrandae rei familiari. Nullus autem dies non prosper parandae bonae menti. Fatetur hoc Hesiodus Περὶ ἔργων καὶ ἡμερῶν :

Καὶ οὔ ποτε πάγκανον ἦμαρ, id est
Omni ex parte dies malus haud obvenerit unquam.

3989. IV, x, 89. **Guttam aspergere**

Cum ex magno lucro paululum quiddam alicui deciditur, guttam aspergi dicimus. M. Tullius in oratione Pro C. Cluentio : Atque etiam ipse conditor totius negotii Guttam aspergit huic Bulbo. Itaque minime amarus is visus est qui aliquid ex ejus sermone speculae degustarat. Eodem schemate dicimus micam auri pro minima portiuncula. Sed in verbis M. Tullii praeter tropum proverbialem subest facetissima

allusio in propriis nominibus. Stelemus promiserat magnam pecuniae vim judici Bulbo. Nam id erat judici nomen. Stelemus autem, qui totum hoc negotium condiebat – hinc enim dictus est conditor media producta, non a condendo conditor prima acuta – adjungit Bulbo alterum judicem, cui nomen Gutta. Ea res Bulbum reddidit alacriorem. Solent autem coqui bulbis, id est ceparum genus, addere condimenta, quo fiant dulciores. Ad id alludens Cicero Itaque inquit minime amarus is visus est. Hinc et guttatim fieri dicitur quod fit paulatim. Plautus in Mercatore :

Cor guttatim contabescit quasi in aquam indideris salem.

Et guttatim donat qui saepe, sed minuta largitur.

3990. IV, x, 90. Rectam instas viam

Rem acu tetigisti. Huic simillimum est quod habet Plautus in Asinaria :

Estne hoc ut dico, Libane ? Lib. Rectam instas viam.

Ea res est.

Ut qui falluntur dicuntur tota aberrare via, ita qui rem bene conjectant dicuntur rectam insistere viam, quod schema mire tritum est et hodie vulgo illitterato. Simili schemate dictum est in Cassina

Nunc pol ego demum in rectam redii semitam

pro eo quod erat rem ipsam deprehendi.

3991. IV, x, 91. Aeacidinae minae

In eadem ita loquitur mercator :

Siquidem hercle Aeacidinis minis animisque expletus incedit.

Iratus si me tetigerit, iratus vapulabit.

Non sine proverbii specie dictum est pro atrocibus ac superbissimis minis. Versus patitur ut pro Aeacidinis legatur Aeacinis – nam id nonnulli divinant – sed probabilius est poetam sentire de Achille, Aeaci nepote, quem Homerus ubique facit stomachabundum ac minabundum, velut in primo statim Iliados libro, ubi sic

incandescit in Agamemnonem ut manum admoveat capulo, a conviciis ad pugnas venturus, nisi Pallas eum capillis revocasset. Quin et ipsum opus ab Achillis ira habet exordium : Μῆνιν ἄειδε, θεά. Quod quidam adferunt de Aeaco manium judice non video quid ad hunc faciat locum. Quicquid etiam invictum et insuperabile volumus intelligi Achilleum dicimus.

3992. IV, x, 92. **Oleo nitidius**

Olei nitor adeo venerat in proverbium ut mysticae quoque litterae jubeant facie oleo uncta dissimulare tristitiam jejunii. Plautus in Truculento de amica pulchre compta :

Fervide
Ut tota floret, ut oleum nitide nitet !

Oleum nitorem ac lucem addit rebus omnibus.

3993. IV, x, 93. **Herculis quaestus**

Herculis quaestum pro magnis impendiis dixit Plautus in Mustellaria :

Dapsiles sumptus facit.
Perdidit patrem, unus istic servus acerrimus
Tranio. Is vel Herculis conterere quaestum potis est.

Alias dictum est olim plerosque decimam lucri partem Herculi vovere solitos. Hujus favore persuaserunt sibi rem fore auctiorem. Ex tam multis autem decimis oportuit immensam pecuniarum vim conflari. Quaestum appellat facete, quasi Hercules suum favorem vendiderit.

3994. IV, x, 94. **Posterius dictum**

Doctum doces, Memorem mones, Scienti loqueris aliaque ejus formae antea retulimus. Eundem sensum festivissime extulit Plautus in Asinaria. Cum enim Demaenetus queritans de moribus uxoris dixisset :

Fateor eam esse importunam atque incommodam,

respondit Libanus servus :

Posterius istuc dixti quam credo tibi,

hoc est Sciebam, priusquam diceres. Nec video quamobrem Nonius hic posterius interpretetur minus. Ne id quidem caret proverbiali schemate quod mox sequitur :

Tu primus sentis, nos tamen praenoscimus.

Dedecus ille domus sciet ultimus ait Satyricus, et Terentius : Is solus nescit omnia. Sed aliena mala, licet priores intelligamus, non dolent nobis. Sensus igitur mali primum ad illos pervenit ad quos res attinet, noticia ad alios.

3995. IV, x, 95. Tanquam de specula

Qui futura longe prospiciunt priusquam eveniant tanquam de specula praevidisse dicuntur. M. Tullius ad Ser. Sulpicium libro quarto : Multo enim an te tanquam ex aliqua specula prospexi tempestatem futuram et caetera. Habent enim non oppida tantum et arces, sed et naves speculas suas, unde periti naucleri prospiciunt imminere ventos aut turbines.

3996. IV, x, 96. Verbis conceptis pejerare

Olim juraturo solennibus verbis praeibatur, quo jusjurandum esset firmius. Plautus in Asinaria :

Ubi conceptis verbis sciens libenter pejeraveris.

Idem in Bacchidibus :

Ego jusjurandum verbis conceptis dedi,
Daturum me hodie mulieri.

Interdum jurans tenebat aram, quo major esset jusjurandi religio. Itaque sanctissimum jusjurandum significantes dicebant : Nec si aram tenens juraveris, credam tibi. M. Tullius in oratione Pro L. Flacco : Ergo is qui si aram tenens juraret, nemo crederet, per epistolam quod volet injuratus probabit ?

3997. IV, x, 97. Agones

Admonuimus Antigonum regem, Demetrii nepotem, militari joco dictum Dosonem, quod omnibus polliceretur dicens : Δώσω, nec praestaret semper pollicita.

Ita qui apud Romanos percutiebant victimam agones dicti sunt, quod ex more, priusquam ferirent, populum rogabant : Agon ? : id est Agone ? Ovidius in Fastis :

Semper agatne rogat nec nisi jussus agit.

Agonum meminit Lactantius, Statii enarrator. Quadrabit in cunctatores, qui semper deliberant neque quicquam aggrediuntur.

3998. IV, x, 98. Fungus putidus

Senem jam delirum et inutilem Plautus in Bacchidibus fungum putidum appellat. Fungi licet natura insipidi olim in deliciis erant et adhuc sunt apud Italos, sed teneri ac recentes ; vetulis nihil insipidius. Verba Plauti sic habent :

Terrae odium ambulat, jam nihil sapit,
Nihil sentit, tanti est quanti fungus putidus.

Quin et hoc ipsum terrae odium proverbii figuram habet velut illud telluris inutile pondus. Idem in Bacchidibus inter stoliditatis convicia ponit et fungos :

Stulti, stolidi, fatui, fungi, bardi, blenni, buccones.

In Mustellaria pro stolido fruticem appellat :

Nec verisimile loquere nec verum, frutex.

In caeteris arboribus est nonnulla imago dignitatis ac prudentiae, frutex remere nascitur, expers cultus, et aut nullum habet fructum aut silvestrem et inutilem.

3999. IV, x, 99. Vivum noveris

Antea retulimus Vivorum meminisse oportet. Id meretricula in Truculento Plautina detorquet in alium sensum, amatorem pro mortuo ducens, qui desierat esse dando.

Dum vivit, inquit, hominem noveris ; ubi mortuus est, quiescas.
Te dum vivebas noveram.

Pecunia juxta Hesiodum anima est mortalibus, ea amissa exanimis est homo.

4000. IV, x, 100. **Lippo oculo similis**

Video quosdam his moribus ut eos aequo animo ferre non queas, rursus ita industrios et ad obsequium expositos ut, quoties sese offert occasio, non possis cavere quin aliquid illis committas. Lippus oculus manuum contactu laeditur et tamen naturale est nobis illic habere manum ubi dolet. Plautus in Persa :

Ego nec libenter servio neque satis sum hero ex sententia,
Sed quasi lippo oculo me herus meus manum abstinere haud quit tamen
Quin mihi imperet et quin me suis negotiis praefulciat.

Item in Bacchidibus :

Lippi illic oculi servus est simillimus :
Si non est, nolis esse neque desideres ;
Si est abstinere quin attingas non queas.

DERNIERS ADAGES

4001. V, I, 1. Tu in legione, ego in culina

In Truculento Plautina militi atrociter minitanti coquus respondet :

Sis tu in legione bellator, si vis, at ego in culina Ares.

Auxit coquus bellatoris verbum. Mars enim deus belli est. Quod autem dixit Ares pro Mavors : non est Plauto novum Graecas voces admiscere Latinis. Quamquam in nonnullis exemplaribus habebatur aves, in nonnullis aries, sed mendose.

4002. V, I, 2. Citius quam formicae papaver

Non caret adagii specie quod est apud Plautum in Trinummo :

Confit citius
Quam si tu objicias formicis papaverem.

Verba sunt Stasini servi narrantis quadraginta minas intra quindecim dies fuisse consumptas, utpote in comessationes, compotationes, balnea, in piscatores, pistores, lanios, coquos, holitores, myropolas et aucupes dissipatas non aliter quam si papaver objicias agmini formicarum. Mox enim distrahitur acervus, dum unaquaeque suum arripit granulum.

4003. V, I, 3. Itidem ut Acheronti

Apud eumdem in eadem fabula amanti reposcenti quae dederat respondet scortum :

Nam itidem ut Acheronti hic ratio accepti scribitur :
Intro receptum ; quando acceptum est non potest ferri foras.

Sentit nihilo magis ad amantem redire quod in meretricis domum est datum quam redeunt ab inferis mortui, unde juxta Catullum negant redire quemquam.

4004. V, I, 4. Mus non uni fidit antro

Nihil hodie est decantatius apud vulgus quam eum murem miserum cui non est nisi unus cavus. Idem Plautus expressit in Truculento :

Sed tamen
Cogitato mus pusillus quam sit sapiens bestia,
Aetatem qui uni cubili numquam committit suam,
Quia, si obsideatur unum, aliunde praesidium gerit.

Locus erit adagio, si quem admonebimus ut sibi plures amicos paret aut una cum opibus studeat philosophiae, ut, si fortuna quod suum est eripiat, in litteris sit praesidium.

4005. V, I, 5. Post rem devoratam ratio

Quemadmodum de sera ope dicitur Post bellum auxilia, ita de sera parsimonia dicitur Post absumptam rem supputatio. Stasinus In Trinummo Plautina :

Sero atque stulte, prius quod cautum oportuit,
Postquam comedit rem, post rationem putat.

Loquitur servus herili filio supputanti rationem accepti, cum tota summa jam esset nequiter absumpta. Nimirum hoc est numerare praeteritas undas, cum venientes oporteat censere.

4006. V, I, 6. Cena popularis

Quemadmodum Phormio Terentianus cenam dubiam appellat variis epulis instructam, ubi tu dubites quid sumas potissimum, ita Philto Plautinus cenam popularem appellat magnificam egregieque lautam atque adeo gravitam quoque, quales solent exhiberi populo. Verba Plautina sic habent :

Quid tu, si in aedem ad cenam veneris

Atque ibi opulentus tibi par forte ut venerit
Apposita sit cena popularem quam vocant,
Si illi congestae sint epulae a clientibus Et cetera.

4007. V, I, 7. **Apud mensam verecundari neminem decet**

Sequitur ibidem aliud proverbium quod ex tanta antiquitate perm anus traditum hodieque versatur in ore omnium :

Verecundari neminem apud mensam decet,
Nam ibi de divinis atque humanis cernitur,

nisi quod vulgus addit : nec in lecto. Sententia est non philosophi, sed Stasini servi comici, cum nusquam magis habenda sit verecundiae ratio quam in lecto et in convivio. Sunt tamen qui rustico pudore molesti sint convivae, semper expectantes ut ipsis praeministretur et quod datum est reponentes. Jam hoc ipsum de divinis atque humanis cernitur proverbiale est. Quo tropo significabant de summa rerum agi. Dictum servo dignum qui felicitatis puppim ac proram in ventris expletione collocarat.

4008. V, I, 8. **Salillum animae**

In eadem scena Philto hominem vocat salillum animae, sentiens hominis brevissimam esse vitam, videlicet quantulum salis cuique in convivio apponitur. Locus Plautinus sic habet :

Dei divites sunt, deos decet opulentia
Et factiones, nos homunculi sumus
Salillum animae, quam cum extemplo amissimus,
Aeque mendicus atque ille opulentissimus
Censetur ad Acherontem mortuus.

Quamquam extremo senario desunt duae syllabae : Pelops censetur aut censetur Cresus aut aliquid simile.

4009. V, I, 9. Nummus plumbeus

Quemadmodum assis, obolus ac teruncius, ita et nummus plumbeus abiit olim in vilitatis proverbium. Plautus in Trinummo :

Cui, si capitis res siet, nummum numquam credam plumbeum.

Aereos nummos et hodie novit Flandria, plumbeos Anglia. At M.Tullius libro Ad Atticum V Vatinium semissem hominem vocat vilissimum et contemptissimum : simul vero semissis homo contra me arma tulit. Et tressis agaso pro comptemptissimo dictus est alibi. Plautus in Mustellaria :

Tace sis, faber, qui cudere soles plumbeos nummos.

4010. V, I, 10. Basilica facinora

Ante admonuimus quicquid magnificum esset appellari solere βασιλικόν ut valere βασιλικῶς et magnificas aedes basilicas appellabant. Plautus in Trinummo de servo nullius rei, sed philosophica quaedam loquente

Dii, inquit, immortales, basilica hic quidem facinora inceptat loqui !

Notum est illud Pori responsum, qui roganti Alexandro, a quo fuerat bello superatus, Quomodo te tracto ? Βασιλικῶς, inquit. Roganti : Numquid aliud ? Respondit : Ἐν τῷ βασιλικῶς omnia comprehendi. Nihil enim humile decet reges. Duriusculum est quod Plautus dixit in Epidico : Dii immortales, ut ego perii basilice !

4011. V, I, 11. Nec caput nec pedes

Negotium ita perturbatum ut nescias quo pacto vel expedias vel amittas veteres dicebant nec caput habere nec pedes. Si enim M. Tullius jocatur, respondens suo Curioni : Sulpitii tibi operam intelligo ex tuis litteris non multum opus fuisse propter res tuas ita contractas ut, quemadmodum scribis, nec caput nec pedes. Equidem vellem pedes haberent, ut aliquando redires. Antea nobis dictum est ex Platone ἀκέφαλος μῦθος, sine capite fabula.

4012. V, I, 12. Somnum non vidit

Cum somnus non videatur, sed ille potius occludat oculos, dubium non est quin proverbiali schemate dictum sit Somnum oculis non vidit. Nam his verbis significant summam vigilantiam. M.Tullius Curio libro VIII Epistularum : ita Caninio consule scito neminem prandisse. Nihil tamen eo consule mali factum est. Fuit enim mirifica vigilantia, qui toto suo consulatu somnum non viderit. Dicti argutia in hoc est, quod is unum modo diem consul fuit. Proverbii ratio est in tropo.

4013. V, I, 13. Manum ad os apponere

Hoc gestu significamus nos scire quippiam quod tamen nolimus effari. Celius Ciceronis libro VIII : At Domitius cum manus ad os apposuit, te a.d. IX Calen. Lun. Subrostrarii – quod illorum capiti sit ! – dissiparant perisse.

4014. V, 1, 14. Emendus cui imperes

Cuique in suos servos imperiosum esse licet, in alienos aut in liberos non item. In Plautinus Stasinus in Trinummo hero imperiosius revocanti, quem herum esse nesciebat aut scire dissimulabat. Emere, inquit, melius est cui imperes. Item in Persa : Emere oportet quem tibi obedire velis. Huc pertinet illud Thecriticum quod alibi recensuimus Non sum sollicita ne mihi vacuam abstergeas. Mulier indigne fert objurgari ab illo cui non erat ancilla nec uxor. Addit et illud : Συρακουσίαις ἐπιτάσσεις id est Syracusanis mulieribus imperas, hoc est : non tuis, sed liberis.

4015. V, I, 15. Omnium quos sol videt

Sunt et illae figurae proverbiales omnium quos terra sustinet aut quos sol vidit pessimus optimusve. Plautus in Sticho :

Facile invenies et pejorem et peius moratam, pater,
Quam illa fuit ; meliorem neque tu reperies neque videt sol.

Idem in Bacchidibus :

Quin edepol certo scio,
Vulcanus, luna, sol, dies, dii quatuor,
Scelestiorem nullum illuxere alterum.

Vergilius :

Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras.

Unde et oculus mundi dictus est. Simile est illud quodcumque in solum venit. M. Tullius Epistularum familiarum libro nono, epistula ultima : Convivio delector ; ibi loquor quicquid in solum, ut dicitur, et gemitum et risus. Sentit se in convivio de quibuslibet rebus loqui, seu laetis seu tristibus. Citatum est nobis hoc adagium in superioribus ex primo libro. De natura deorum, sed hic locus tum non occurrebat, qui tamen ad proverbii fidem pertinere visus est. Plautus in Poenulo :

Quantum hominum terra sustinet sacerrimo.

4016. V, I, 16. Sale et aceto

Parcum tenueque prandium significans Grippus piscator in Rudentibus ait :

Sed hic rex cum aceto pransurus est
Et sale sine bono pulmento.

Miseris obsoniorum loco sal est cum aceto. M. Tullius ad Papirium Paetum libro nono tyrotarichi meminit ceu plebei condimenti. Id erat jus e caseo confectum, quod et hodie Itali vocant menestram. Meminit et pompili, piscis vilissimi, qualis erat et gobio. Quem, inquit, tu mihi pompilum, quem denarium narras, quam tyrotarichi patinam ? De pompilo pisce crebra est apud Plinium mentio. Denarium suspicor esse vocem depravatam. Certe mihi nondum liquet quid sibi velit. Acetum tamen nonnumquam usurpatur in significationem acuminis, ut Plautus : Acetum habet in pectore et Persius : Mordaci lotus aceto. Varro in Sesquiulixe citante Nonio. Alteram viam deformasse Carneadem virtutis e cupis acris aceti, hoc est : magna subtilitate.

4017. V, I, 17. Cassa glande

Inter vilitatis adagia retulimus et illud Cassa nuce non emam. Similimo tropo plautus in Rudentibus dixit cassam glandem. Promittens indicium quaerit precium ; Alter licitatur : nummos trecentos. Grippus respondet : Tricas. Lab. Quadringentos. Gr. Tramas putidas. Lab. Quingentos. Gr. Cassam glandem. Lab. Sexcentos. Gr. Curculiunculos minutos fabulare. Cassam glandem dixit pro vitiosa glande et inani putamine.

4018. V, I, 18. Vervecea statua

Plautinus Egio in Captivi duo servum stupidum appellat statuam verveceam, quasi dicas brutum ac mutum hominem.

Vos, inquit, ite intro. Interim ego ex hac statua vervecea volo
Erogitare meo minore quid sit factum filio.

Quidam pro veruecea legunt verberea, quasi verberonem plagis assuetum pro statua marmorea dixerit verbeream. Certe dictionem verveceam non patitur carminis trochaici ratio. Superesset enim una syllaba, nisi in ea facias synaeresim.

4019. V, I, 19. Hoc age

Cum aliquem jubemus esse attentum, dicimus : Hic esto ! aut : Hoc, age ! Audivit Caligula imperator ab iis qui venerant illum interfecturi : Hoc age ! Et Plautus in eadem fabula : Hoc agamus.

4020. V, I, 20. Quam in tragoedia comici

Ubi quis in aliena ersatur harena, inducti dicentur in tragoediam comici. Diversi generis sunt tragoedia et comoedia, nec phas est tragicas personas in comoediam inducere, nec contra. Plautus in Poenulo :

Quin edepol indoctior sum quam in tragoedia comici.

Ego legendum arbitror inductior sum. Allusit enim Colabiscus ad id quod dixerat Milphio :

Fac modo ut conducta tibi sint dicta ad hanc fallaciam.

Respondit jocans : inductior sum, id est instructior sum.

4021. V, I, 21. Non magis quam canem

Odium et contemptum vulgo declarant canis vocabulo. Horatius : odit cane pejus,

et Plautus in Amphitryone :

Voluistin’ usque ? Expectatus advenio ? Sos. Haud vidi magis.
Expectatum eum salutat haud quicquam magis quam canem.

Sic enim legendum opinor, ut constet ratio carminis trochaici tetrametri catalectici.

4022. V, 1, 22. Gralatorius aut testudineus gradus

Plautus in Amphitryone :

Blep. Non potuimus
Nostros grandius grandire gradus.
Amphi. Sive grallatorius sive
Testudineus fuerit, certum est mihi hunc scelestum perdere.

Item in Poenulo :

Vinceretis cervum cursu, gralatorem gradu.

Gralae dicuntur fustes quibus innixi quidam ingrediuntur quos gralatores appellavit antiquitas. Graecis καλοβάται dicuntur, quemadmodum schoenobatae vocantur funambuli. Illi fustes quo sunt longiores a gradu cui pes innititur, hoc gradus sunt majores. Tantum elicere licuit e corruptissimo loco apud Nonium, praesertim in editione Aldina. Idem Plautus in Menaechmis :

Atque eccum incedit. Move formicinum gradum.

Formicae videntur currere, cum minimum promoveant. Rursus in Poenulo :

Vicistis cochleam tarditudine.

In eadem tardos appellat spissigradissimos et

Tardiores quam sint corbitae in tranquillo mari.

Rursus talium gradum dicit esse succretum cribro pollinario quod simila per angusta foramina paulatim defluat.

4023. V, I, 23. Daedaleum remigium

Ad celeritatem significandam Plautus in Amphitryone dixit remigiis Daedaleis pro volatu.

Non ocius quivi, si Daedaleis me tulissem remigiis.

4024. V, I, 24. Argentum accepi, imperium vendidi

Nihil hac sententia decantatius : Quis accipit bebeficium perdit libertatem. Demaetus eleganter expressit in Asinaria :

Argentum accepi, dote imperium vendidi.

Nam pauper uxorem duxerat pulchre dotatam, sed in quam nihil haberet imperii. Talis inducitur et Nausistrata in Phormione Terentiana.

4025. V, I, 25. Despuere malum

Manet et hodie in vulgi moribus ut si quid audiant execrandum, quod sibi nolint evenire, despuant velut abominantes. Id autem haesit ex veterum superstitione, qui sibi persuaserant desputationem esse remedium adversus imminentia mala, praecipue adversus morbum comitialem (cui non hinc tantum est nomen inditum quod in hominum frequentia saepius oboriatur, verum etiam quod prohibeat comitia fieri), et in admovendis remediis ter expuere habebatur salutare ; velut etiam adversus incantationes, ut refert Plinius. Simili superstitione contra improbae spei fascinum ter in sinum expuebant. Plautus :

Et illic isti qui sputatur morbus venit,

Cui respondetur :

Ain, verbero,

Mihi eum morbum esse qui me opus sit insputarier ?

Hic rursus alter :

Ne verere, multos illic morbus homines macerat,
Quibus insputari saluti fuit atque illis profuit.

Idem in Amphitryone :

Teque obsecro hercle ut quae loquutus despuas.

4026. V, I, 26. Χρήσει καὶ κτήσει

Qui se totum alicujus haberi volebat dicebat : Χρήσει καὶ κτήσει tuus sum, hoc est et usufructu et proprietate. Siquidem in possessionibus saepenumero fit ut penes alium sit dominum, penes alium ususfructus. M. Tullio Curius libro octavo : Si vales bene est. Sum enim χρήσει μὲν tuus, κτήσει δὲ attici nostri. Ergo fructus est tuus, mancipium illius. Sentit Curius se sic esse addictum Attico ut tamen bene velit Ciceroni. Id M. Tullius velut exponens ita respondet : Et nisi haberem studiorum meorum socium Atticum nostrum. Cujus quando te propriam esse scribis mancipio et nexu, meum autem usu et fructu, contentus isto sum. Id enim cujusque est proprium quo quisque fruitur atque utitur. M. Tullius ludens cum jureconsulto ostendit proprietatem bifariam constare, mancipio et nexu. Nec hoc jus desiderat, modo liceat uti frui, propterea quod quamdiu manet jus utendi fruendi perinde est ac si res sit propria.

4027. V, I, 27. Ferire frontem

Qui supra modum et imponenter indignantur frontem ferrire dicuntur. M. Tullius Ad Atticum epistula prima : Puto te in hoc aut risisse aut ingemuisse. Ut frontem ferias, sunt qui etiam Caesonium putant et cetera… Quae prius dixerat judicabat esse digna vel risu vel gemitu, caeterum de Caesonio tam esse indignum ut

Atticus frontem ferire debeat. Qui hoc negant esse proverbium eadem opera negent esse proverbium Perfricare frontem et Premere pollicem aliaque complura quae a gestu corporum ducta sunt.

4028. V, I, 28. Virtutem omnem explica

Eodem libro usurpat Homericum carmen ut vulgo celebre : Παντοίης ἀρετῆς μιμνήσκεο, curaque et effice ut ab omnibus et laudemur et amemur. Carmen ita reddi potest :

Omnijugae tibi virtutis succurrat imago,

Id est : In hoc negotio expedi omnes vires omnesque ingenii nervos.

4029. V, I, 29. Clemens lanista

Antea commemoravimus Graecum proverbium εὔνους σφάκτης id est Benevolus mactator. Huic simillimum quod habet M. Tullius Espistularum ad Atticum libro primo (epistulae initium est Quaeris ex me) : Lanista clemens. Nam ut rejectio facta est clamoribus maximis, cum accusator tamquam censor bonus homines nequissimos rejiceret, reus tamquam clemens lanista frugalissimum quemque secernit, ut primum judices consederunt, valde dissidere boni coeperunt.

4030. V, I, 30. Praepostere

Cum sentiemus rem praepostere geri, veluti cum populus imperat principibus aut discipulus docet praeceptorem, conveniet illud M. Tullii ex eadem epistula : Ego, inquit, respondebo tibi ὕστερον πρότερον Ὁμηρικῶς. Est autem figura grammaticorum, quam illi et πρωθύστερον sive ὑστερόπρωτον appellant, cum quod prius est natura, posterius refertur, veluti si quis dicat : Cornelia Gracchos educavit ac genuit. In Homero talis tropus frequenter est obvius.

4031. V, I, 31. Consessus in talario ludo

Nec proverbii specie caret quod habetur in eadem epistula : Consessus talarius, pro conventu hominum parum honoratorum. Nam consessus (Graece συνέδριον) proprie dicitur senatus aut judicum, qui solent ex honestissimis deligi. In consessu talario qui nequissimus est primas tenet. Verba Ciceronis sunt haec : Non enim unquam turpior in ludo talario consessus fuit : maculosi senatores, nudi equites, tribuni non tam aerarii quam, ut appellantur, aerati. Pauci tamen boni inerant et cetera. Quamquam et is jocus est proverbialis, quod ait illos vulgo appellari solere pro tribunis aerariis tribunos aeratos, hoc est obaeratos aut certe bene nummatos peculatu.

4032. V, I, 32. Contrahere vela

In eadem epistula dixit Contrahere vela pro eo quod est Reprimere sese et cautius agere. Contraxi, inquit, vela perspiciens inopiam judicum neque dixi quicquam pro testimonio nisi quod erat ita notum atque testatum ut non possem praeterire. Itidem Horatius :

Et idem

Contrahes vento nimium secundo
Turgida vela

Sumptum est a nautis, qui vehementius spirante vento vela contrahunt, quo tutius navigent, vento languidiore pandunt, captantes auram.

4033. V, I, 33. Ἔσπετε νῦν μοι

In eadem carmen Homericum festivissime usurpat ad continuationem narrationis :

Ἔσπετε νῦν μοι, Μοῦσαι, ὅπως δὴ πρῶτον ἔπεσθε, id est
Dicite nunc, Musae, dixistis quippe priora.

In commemoratione rerum ridicularum habebit gratiam. In Aldina editione hemistichium modo refertur : Ἔσπετε νῦν μοι, Μοῦσαι. Neque enim semel habetur apud Homerum, licet finis non sit idem, velut illud

Ἔσπετε νῦν μοι, Μοῦσαι, Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες

Iliados secundo.

4034. V, I, 34. In dierectum

Quibus precamur exitium, eos jubemus Ire in malam crucem, ad corvos, ad Cynosarges. Pro eodem prisci dixerunt in dierectum, quod illi dierectos appellarent in crucem suffixos. Nonius citat ex Varrone :

Apage in dierectum a domo nostra istam insanitatem !

Dierectos dici putat quasi in diem erectos. Fortasse scriptum erat in dium erectos, quod qui crucifiguntur sub dium exponuntur, praesertim cum addat a domo nostra. Sub dium rapiuntur quae domo efferuntur. Insanitatem autem pro insania dixit et M. Tullius, ne quis mendum suspicetur.

4035. V, I, 35. Mittere sanguinem

Olim militibus, si quid gravius deliquissent, ignominiae causa incidebatur vena. Id appellabant Sanguinem mittere. M. Tullius in eadem epistula : Missus est sanguis invidiae sine dolore. Sentit se liberatum aliqua parte invidiae, quod in eo judicio non valuisset ipsius testimonium idque citra dolorem suum, quod omnes scirent judices fuisse corruptos. Idem libro sexto, epistula prima : Sic Appius, cum ex ἀφαιρέσεως curare παροιμιῶδες est in hominem furacem ac rapacem. Metaphora sumpta est a medicis, qui in certis morbis corpus inaniunt, inedia aut venarum incisione superflua detrahentes.

4036. V, I, 36. **Faba nummus**

Dictum est alias olim fabis ferri solita suffragia. Quod innuisse Pythagoram existimant, cum vetaret edere fabas. Corrupta itaque suffragia lepidissimo tropo significavit M. Tullius in eadem epistula : Sed heus tu, videsne consulatum illum nostrum, quem Curio ante ἀποθέωσιν vocabat, si hic factus erit, fabam nummum futurum ? Haec ille. Ubi faba nummus est, ibi redemptum est suffragium.

4037. V, I, 37. **Nihili est aut nihil curae est**

Idem eodem libro, epistula cujus initium Cum e Pompeiano, versiculum Phintonis ut vulgo jactaτum refert : Illud tamen, inquit, velim existimes, me hanc viam optimatum post Catuli mortem nec praesidio ullo nec comitatu tenere. Nam ut ait Rhinton, ut opinor,

Οἱ μὲν παρ’ οὐδέν εἰσιν, οἷς δ’ οὐδὲν μέλει, id est

Nihili quidem hi sunt, caeteris curae est nihil.

Sentit se non uti praesidiis magnatum, quod partim nihil posint, partim neglegant res.

4038. V, I, 38. **E terra spectare naufragium**

Alias nobis dictum est De muris judicare Achivos pro eo quod est In tuto spectare aliorum pericula. Idem alia metaphora festivius extulit M. Tullius libro Ad Atticum II, epistula De geophraphica : Nunc vero, cum cogar exire de navi non abjectis sed ereptis gubernaculis, cupio istorum naufragia ex terra intueri, cupio, ut ait tuus amicos Sophocles.

Κἂν ἀπὸ στεγῆς ἀκούειν εὔκηλος εὑδούσῃ φρενί.

Quamquam hic versiculus in aliis codicibus habebatur varius, sed aeque depravatus, in aliis erat omissus. Videtur esse versus trochaicus catalecticus

Κἂν ἀπὸ στέγης ἀκούειν εὔκηλος εὑδούσῃ φρενί.

Pro εὔκηλος quidam codices habebant ψάκαλος, quod sit non intelligo ; εὔκηλος non patitur carminis ratio. Sensus autem hic videtur esse : optat de recto audire tumultus aliorum ipse vacuus et quietus animo.

4039. V, I, 39. Qui prior laesit

In eodem libro, epistula subito cum mihi dixisset et cetera, usurpat versum Homericum, minitans vindictam ei qui prior lacesseret. Nam nos quidem, inquit, si per istum tuum sodalem Publium licebit, σοφιστεύειν cogitamus ; si ille cogitat tantum dumtaxat nos offendere et, quod proprium est artis hujus, Ἐπαγγέλλομαι

Ἄνδρ᾽ ἀπαμύνεσθαι ὅς τις πρότερος χαλεπήνῃ,

id est Denuntio

Ulturum me hominem quisquis prior iritarit.

4040. V, I, 40. Quod datur

Nonius Marcellus citat hunc versiculum e Caecilii Plotio :

Patiere quod dant, quando optata non danunt.

Danunt antique dictum est pro dant. Convenit cum eo quod alibi retulimus ex Cicerone τὰ μὲν διδόμενα et huic similibus.

4041. V, I, 41. Chimaera

Hominem inconstantem ac variis moribus aut opus sibi non cohaerens M. Tullius designat festiviter illo versu Homerico :

Quod de Quinti, inquit, fratris epistula scribis, ad me quoque fuit

Πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων μέσση δὲ Χίμαιρα.

Quid dicam nescio. Nam ita deplorat primis versibus mansionem suam ut quemvis movere possit ; ita rursus remittit ut me roget ut annales suos emendem atque edam. Epistulam sibi inaequalem appellat chimaeram.

4042. V, I, 42. Nihil dulcius quam omnia scire

M. Tullius Ad atticum libro IV, epistola Delectarunt me, refert hunc senarium ceu vulgo celebrem :

Οὐδὲν γλυκύτερον ἢ πᾶν εἰδέναι, id est

Nil dulcius quam scire prorsus omnia.

Versus corruptus constabit, si addas ἐστιν, sic

Οὐδὲν γλυκύτερον ἐστιν ἢ πάντ' εἰδέναι

aut ἢ πᾶν εἰδέναι. Ac mox subjicit : Quare ut homini curioso ita perscribas ad me quid primus dies, quid secundus, quid censores, quid Appius, quid illa populi Apuleia. Est et illud aliquoties obvium in epistulis M. Tulii, πάντα περὶ πάντων.

4043. V, I, 43. De statu demigrare

Quemadmodum de gradu dejici dicuntur qui depelluntur a proposito, quo de nobis antea dictum est, ita M. Tullius Ad Atticum libro quarto, epistula Occupationum mearum, dixit De statu demigro pro eo quod erat recedo a vitae instituto. Disrumpantur, inquit, ii qui me posse aliquid doluerunt. Multa mihi dant solatia, nec tamen ego de meo statu demigro, quaeque vita maxime est ad naturam ad eam me refero. Translatum videtur vel ab athletis vel a praeliis, ubi laudi erat non cessisse loco.

4044. V, I, 44. Strumam dibapho tegere

Strumam dibapho tegere dixit M. Tullius Ad Atticum pro eo quod est infamiam aliqua dignitate obliterare. Vatinii, inquit, strumam sacerdotii dibapho tegere. Dibaphon appellat purpuram bis tinctam. Struma est tumor corporis veluti gibbus. Ea deformitas interdum purpura dissimulatur. Idem ad M. Coelium libro secundo : Nam curtius noster dibaphum cogitat, se deum infector moratur. Dibaphi nomine designat magistratum cui fas erat dibapho uti. Sed jocatur illi rem parum ex

sententia cedere, quod tinctor esset in mora. Est autem haec una ratio obliterandae infamiae, splendore dignitatis hominum calumnias deterrere. Mediocris enim fortuna patet invidiae. Nec desunt fortasse qui hoc consilio enituntur ad miras et ad galeros cardinalitios.

4045. V, I, 45. Multa in medio

Antea commemoravimus : Multa cadunt inter calicem supremaque labra. Idem alia metaphora extulit M. Tullius Ad Atticum libro sexto, epistula Et si nil sani : Non quo me aliquid juvare posses ; quippe res in manibus, tu autem abes longe gentium,

Πολλὰ δ᾽ ἐν μεταιχμίῳ
Νότος κυλίνδει κύματ᾽ εὐρείης ἁλός

Ita Cicero sentit multas rerum novationes exorrituras antequam Atticus, qui procul aberat, possit opitulari. Senarii sunt, quos ita vertas licet :

Sed interim in medio Notus
Multas patentis voluit undas aequoris.

4046. V, I, 46. Preces armatae

Idem libro nono, epistula cujus initium Tuas XI Cal, πειθανάγκην appellat suasionem cum necessitate vique conjunctam, quales sunt principum preces, id quod eleganter Ovidius expressit in Jove : Precibusque minas regaliter addit. Ciceronis verba subscribam : Ego autem non tam γοητείαν hujus timeo quam πειθανάγκην. Αἱ γὰρ τῶν τυράννῶν δεήσεις, inquit Plato, οἶσθ᾽ ὅτι μεμιγμέναι ἀνάγκαις εἰσίν, id est Non tam fucos hujus timeo quam parendi necessitatem. Nam tyrannorum preces, ut ait Plato, scis necessitati admixtas esse. Exstat et ille mimus celebris :

Cogit rogando qui rogat potentior.

4047. V, I, 47. Libero lecto nihil jucundius

M. Tullius Ad Atticum libro XIV, epistola cujus initium O mi Attice, de Quinto loquens : A ducenda autem uxore sic abhorrens ut libero lectulo neget quicquam esse jucundius et cetera… Expertus fuerat Quintus uxorem. Ea mortua torquebatur etiam magna cura de debitione dotis. Caelibem itaque vitam judicabat esse suavissimam. Eam appellat lectulum liberum, siquidem, ut ait Juvenalis, minimum dormitur in illo lecto in quo nupta jacet.

4048. V, I, 48. Benefactis pensare delicta

Eodem libro, epistula cujus initium Certior a Pylio factus, citat hunc senarium citra nomenclaturam ut vulgo celebrem :

Ἄλλοις ἐν ἐσθλοῖς τὸν δ᾽ ἀπωθοῦνται ψόγον, id est

Aliis benefactis hocce depellant probrum.

Loquitur, ni fallor, de Bruto et Cassio, qui occiderant Caesarem. Locus sic habet : Itaque Idus Martiae me non tam consolantur quam antea. Magnum enim mendum continent, et, si illi juvenes Ἄλλοις μὲν ἐσθλοῖς et cetera. Convenit cum illo Σὺ κακῶς εὖ δρῶν λέγεις.

4049. V, I, 49. Tempestas rerum

Cum significabimus magnam rerum confusionem, uti licebit illis versibus Homericis quos usurpat M. Tullius libro Epistularum ad Quintum fratrem III :

Ἦματ᾽ ὀπωρινῷ ὅτε λαβρότατον χέει ὕδωρ

Ζεύς, ὅτε δή γ᾽ ἀνέρεσσι κοτεσσάμενος χαλεπήνῃ, id est

Mensibus autumni vehementem Juppiter hymbrem

Effundit, cum succensens mortalibus instat.

Subjicit ibidem protinus alios duos versus, quibus significat ob injustitiam hominum a superis immiti mala

Ἢ βίῃ ἐν ἀγγορῇ σκολιὰς κρίνωσι θεμιστάς,
Ἐκ δὲ δίκην ἐλάσωσι, θεῶν ὄπιν οὐκ ἀλέγοντες, id est
Inve foro violenta ferunt suffragia pravi, at
Vindictam accersunt, spernentes jussa deorum.

4050. V, I, 50. Altius Oromedonte

Theocritus in Thalysia :
Ὥς μοι καὶ τέκτων μέγ' ἀπέχθεται ὅς τις ἐρευνῇ
Ἶσον ὄρευς κορυφᾷ τελέσαι δόμον Ὠρομέδοντος, id est
Sic mihi magnopere faber est invisus, in alttum
Qui struit adnitens superare jugum Oromedontis.

Allegoria proverbialis est, deterrens ab insolentia, ne quis se praeponat iis quibuscum nullo pacto est conferendus. Scholiastes indicat Oromedontem esse montem in insula Co. Suspicor allusum ad poetam Coum, nam paulo post Homerum appellat poetam Chium.

4051. V, 1, 51. Primas tenere

M. Tullius Ad Quintum fratrem epistolarum libro tertio carmen adfert veluti παροιμιῶδες. Illud vero, inquit, quod a puero adamaram

Αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων,

totum occidisse. Queritur enim illic oppressa republica nullum esse locum vel exercendae virtuti vel tuendae dignitati. Carmen suspicior esse Homeri, quod ita verti potest :

Primas usque tenera aliosque excellere laude.

Idem usurpat libro XIII ad Caesarem.

4052. V, I, 52. **Auriculam mordicus**

Et hodie vulgus illitteratum, cum impotentem inimicitiam significant impatientemque vindictae cupiditatem, aiunt : Vel auriculam illi libens mordicus amputassem. M.Tullius Ad Quintum fratrem epistularum libro tertio : Ad inimicitias res venisset, si cum Esernino Samnite Pacideianus comparatus videretur, auriculam fortasse mordicus abstulisset, cum Clodio quidem certe rediisset in gratiam. Haec M. Tullius. Aptius dicetur in hominem qui, quantumvis indignetur, magis cupiat quam possit laedere. Mulierum enim ac puerum est auriculam mordicus arripere. De Esernio sive Esernino et Pacidiano nobis alibi dictum est ex auctoritate Flacci.

4053. V, I, 53. **Φαινωπροσωπεῖν**

Hac voce M. Tullius videtur delectatus : ita subinde usurpat in epistulis. Est autem vultu fronteque praeferre hilaritatem ac benevolentiam, cum aliud geras in animo. Unde illud Maronis :

Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.

4054. V, I, 54. **Faciles partus**

Theocritus in Encomio Ptolemaei :

Ῥηίδιαι δὲ γοναί, τέκνα δ᾽ οὔ ποτ᾽ ἐοικότα πατρί.

Sunt faciles partus, sed proles nata parentem
Ore refert numquam.

Pater est juxta jureconsultos quem nuptiae designant, sed proles non semper facie maritum parientis exprimit, eoque juxta Flaccum

Lauddantur simili prole puerperae.

Quamquam et hic natura ludit varietate, quemadmodum ferme in omnibus. Proles non semper refert matrem aut patrem, sed interdum avum paternum aut maternum, inderdum aviam, interdum patruum aut propatruum.

4055. V, I, 55. Praeficarum more

Praeficae dicebantur mulieres in hoc conductae, ut in funere lamentarentur ac defuncti laudes praedicarent, aliis plorandi modum praeirent, unde et praeficae dictae sunt, quasi praefectae. Ab his jocus sumitur in eos qui simulant amorem aut dolorem, cum lucri causa faciant quicquid faciunt. Lucilius citante Nonio :

Mercede quae conductae flent alieno in funere praeficae,
Multo et capillos scindunt et clamant magis.

Id imitatus est Horatius :

Ut quae conductae plorant in funere dicunt
Et faciunt prope plura dolentibus ex animo.

Plautus apud Nonium in Frivolaria :

Superavere omnes argutando praeficas.

Convenit et in illos qui prae invidia non sustinent laudare nisi vita defunctos. Naevius apud Festum : Haec quidem me hercle, opinor, praefica est, quae sic mortuum collaudat. Id familiares est uxoribus, ut maritum defunctum in alterius invidiam sine fine praedicent. Quadrabit et in illos qui, cum ipsi nihil habeant quod laudem promoreatur, laudandis aliis affectant videri aliquid. Plautus in Truculento :

Sine virtute argutum civem mihi habeam pro praefica,
Alios quae collaudat, eapse sese vero non potest.

4056. V, I, 56. Socratis gallus aut callus

Nonius Marcellus e Varrone citat Socratis gallum in significationem calviciei : Invenisse se, cum dormire coepisset tam glaber quam Socratis gallus, esse factum ericium cum pilis et proboscide. Sentit quisquis illic loquitur se, cum iret cubitum, fuisse levi corpore nec ullos habuisse pilos toto corpore, in somno transformatum in ericium, qui totus hirsutus est et suum more proboscidem habet. Scio locum esse mendosum nec me fugit quid habeat Aldina editio, quae pro gallo legit caluum.

Lectio tolerabilis esset, si pro caluum legamus callum, hoc pacto : Invenisse se, cum dormire coepisset tam glaber quam Socratis callus (sive callum), esse factum ericium et cetera. Socrates corporis erat patientissimi, quod ad omnem laborem occalluerat, ambulat nudis pedibus, dormiebat humi. Hinc jocus in Socratis callum. Non ignoro quid narrent de gallo deplumato, quem Diogenes, ni fallor, immiserat in scholam Platonis, sed magis placet ut legamus callum. Facilis enim transitus est a c in g, cognatam litteram. In corporis partibus quae callum habent non proveniunt pili, velut in pedum cavo et vola manuum. Vulgus illitteratum significans nihil esse quod det, ostensa vola manus dicere solet : hinc mihi pilum evelle ! Adagium conveniet in nudos et inopes.

4057. V, I, 57. Ut ex bulga matris

Nonius Marcellus refert hunc trochaicum tetrametrum catalecticum e Lucilio :

Ita uti quisque nostrum e bulga est matris in lucem aeditus.

Id ad nuditatem inopiamque referri postest. Potest et ad aequam omnibus vitae conditionem. Nativitas enim non distinguit Croesum ab Iro, non regem a plebeio. Eaedem sunt voces reginae parturientis et mendicae. Idem vagitus caesaris emergentis et tenuissimi cujuslibet. Neque mundius est cavum unde se profert monarchae filius quam unde prodit ancillae proles. Festus indicat vocem esse Gallorum, qui folliculos aut crumenas aut sacculos scorteos, hoc est e pellibus factos, olim appellabant bulgas. Lucilius satyrica libertate matricem sive vulvam bulgae nomine designavit. Quod Graeci dicunt Nudus tamquam ex matre alibi nobis commemoratum est.

4058. V, I, 58. Esurienti leoni praedam exculpere

Nonius Marcellus ex Lucilio citat hunc versum :

Ut esurienti leoni ex ore exculpere praedam.

Versus constat, si amoveas ut aut quod vero propius est, pro ut legas vi et si in esurienti corripiatur ti aut si legas esuriente. Metrum durius est, quod nullam habeat caesuram, sed non abhorrens a compositione Lucilii. Adagium simillimum est illi quod alias retulimus, clavam extorquere de manu Herculis et lupo agnam eripere.

4059. V, I, 59. Halopanta

Halipantam veteres appellabant omnia mentientem. Plautus in Curculione :

Edepol nugatorem lepide nactus est hunc Phedromus.

Halopantam an sycophantntam magis hunc dicam nescio.

Verba sunt militis conquerentis de Curculione, qui annulo militis imposuerat lenoni. Nonius Marcellus citans hunc Plauti locum haec refert : Halopantam aut sycophantam : hominum genus nequam, quod ob suenda mendacia miserrima mercede conducitur. Festus hunc in modum : Halopanta significat omnia mentientem. Πάντα enim Graeci omnia, ἁλιτόμενον fallentem appellant. Quantum autem tribuendum sit ejusmodi fragmentis non minus depravatis quam decurtatis nescio. Aldina editio habuit aliam etymologiam, sed magis etiam mendosam. Nam si halopanta venit ab ἀλέω sive ἀλιτεύομαι, neutra dictio habet primam aspiratam et utraque corripit primam, cum apud PLautum sit producta, ut exigit trochaici carminis ratio. Rursus si venit ab ἁλός, convenit quidem aspiratio, sed haec quoque vox habet primam brevem. Adde quod est nova compositione forma a nomine non a verbo – mollius erat πανθαλήτης. Quoniam autem est in his vocibus duabus schema προσονομασίας, propius alludit ad sycophantam halophanta quam halopanta. Ἁλοφάντης autem dici videtur qui defert eos qui telonas conantur fraudare vectigalibus, quemadmodum sycophantae dicti sunt qui deferebant exportantes ficos Athenis. Si legamus ἀλλοφάντην, quasi aliena loquentem varieque mentientem, convenit quidem metri ratio, sed abjicienda est aspiratio primae vocalis. Metrum tamen constabit, si Graece pronunties halophanten aut sycophanten. Tum enim in

primo loco erit anapestus pro spondaeo. Plautus autem non raro graecissat in comoedia. Verum hoc doctis relinquo discutiendum.

4060. V, I, 60. Quadra propria

Et hodie vulgo dicitur nihil aeque sapere ut cibum proprium domi sumptum. Nonius citat hocc hemistichum ex Priapeis Catulli : De meo ligurire libido est. Ligurire dixit pro gustare cum voluptate. At dii Homerici malunt invitari ad nidores hostiarum quam vivere οἰκόσιτοι. Citat et ex Plauti Persa :

Tuburcinari de suo, si quid domi est.

4061. V, I, 61. Mansum ex ore dare

Quos tenere amamus, his mansum ex ore dare dicimur, quod a matribus ac nutricibus mutuo sumptum est. Lucilius citante Nonio :

Sperans, si aetatem eamdem proferre potesset,
Mansum ex ore daturum.

Quamquam M. Tullius et Alus Gellius paulo diversius usurparunt praemandere, quemadmodum antea monuimus.

4062. V, I, 62. Medullitus oculitus

Intimum affectum veteres variis modis exprimebant : Ex corde, ex animo, toto pectore, de quo diximus, penitus, ex intimis praecordiis, medullitus, animitus, oculitus. Plautus apud Nonium in Cornicibus :

Qui amant ancillam meam Sedulium oculitus.

Amantium enim est oculum appellare quod unice charum est. In Mustellaria : Euge, oculus meus ! Rursus :

Volo placere meo Philolacheti, meo oculo, meo patrono.

4063. V, I, 63. Sapientia gubernatur navis

Dictum est a sapientissimis viris etiam in bellis plus habere momenti consilia quam vires. Idem eleganter expressit Titinnius citante Nonio :

Sed in sapientia gubernator navim torquet, non valentia.

4064. V, I, 64. Novum cribrum novo paxillo

Nequaquam obscurum est proverbio fuisse jactatum quod Notius citat ex Varronis Eumenidibus : Uni dicitur primus Zeno novam haeresim novo paxillo suspendisse. Zenonem notat, qui primus Athenis invexit sectam Stoicorum idque novis rationibus ac paradoxis. Idem in Birmago :

Novum ut cribrum novo paxillo pendeat.

Sic enim habet Aldina editio. Quadrabit in eos qui novi quippiam comminiscuntur.

4065. V, I, 65. Sarcinator summum centonem

Apud eundem citatur hic versus ex Lucilio :

Sarcinatoris esse summum suere centonem optime.

Videtur esse versus trochaicus tetrameter catalecticus, et constat eliso s in sarcinatoris. Sarcinator a sarcina dicitur, non a sarciendo. Convenit cum illo quod alibi retulimus. Boni poetae est in extremo actu esse optimum. Lucilianum tamen dictum germaniorem ac venustiorem habet adagii speciem.

4066. V, I, 66. Proelio victus, non bello

Non statim victor est qui in uno alteroque negotii actu discessit superior, sed qui totam causam evicit. Proelium enim est conflictus bellicus, bellum totum hoc tempus dicitur, etiamsi cessetur a proeliis aut si intercedant induciae. Sola pax finit bellum, inductiae dirimunt congressus. Nonius hos trocaicos citat ex Lucilio :

Ut Romanus populus victus vi et superatus proeliis

Saepe multis, bello vero numquam, in quo sunt omnia.
Congruit illi Vir fugiens et denuo pugnabit.

4067. V, I, 67. Curre denuo

Τρέχ᾽ αὖθις id est curre denuo ! Hoc ita refertur a Luciano in tragoedia cui titulus Ὠκύπους quasi sit in tonstrina natum. Quamquam totum hoc poemation mendis scatet nec ullam habet micam salis Lucianici. Inducitur illic podagrosus juvenis, qui tament affectabat videri ὠκύπους. Is rogatus a sene unde accidisset pedis dolor respondit se, cum magna celeritate curreret, distrinxisse talum atque hinc esse cruciatum. Huic respondet senex :

Τρέχ᾽ αὖτις, ὥς τις εἶπον ἢ καθήμενος
Πώγωνα τίλλει κουρέων ὑπ᾽ ὠλλέναις.

Si legas εἶπεν ὃς, sensus erit : Curre denuo ! sicuti dixit quidam qui sedens vellit barbam sub cubitis tonsorum, hoc est qui curatur a tonsore. Podagrosi remedium petunt a tonsoribus et tamen nolunt videri podagram, sed pedem alioqui laesum, ut ex immodico cursu. Interim aliquis eorum qui tondentur, sentiens fictam esse causam, respondet : Τρέχ᾽ αὖθις. Nam id solet esse remedium in simili malo. Posteaquam enim nervus incaluit violento motu, cessat dolor. Quod quotidie videre est in equis, qui post cursum aut non claudicant aut levius claudicant. Probabilius tamen est pro κουρέων legendum κουριῶν, participium a verbo κουριᾶν, quod est hirsutum esse et tonsoris egere : Quemadmodum aliquis dixit, qui sedens in tonstrina vellit barbam quam habet hirsutam sub alis. Illic enim desinent ociosi et garruli. Horatius :

Cultello proprios purgantem leniter ungues.

Haec mea divinatio si cui non placet, sequatur quod magis arridet. Res non est magni momenti.

4068. V, I, 68. Nutricis pallium

Nutrices, quoniam tractant infantes, saepe vestes habent bua, saliva, mictu foriaque contaminatas. Unde Plautus in Bacchilidibus :

Si unam peccavisses syllabam,
Fieret corium tam maculosum quam est nutricis pallium.

In arcanis litteris crebra mentio panni menstruatae.

4069. V, I, 69. Cum ramento

Tropo proverbiali cum ramento reddidisse dicitur qui totum reddidit nulla ex parte decurtatum. Sumptum apparet a fabris aerariis, qui sibi servant quod lima deraserint. Plautus in Bacchidibus : Quia patri omne cum ramento reddidi. Cum ramento additum ἐπιτάσεως gratia. Idem velut interpretatur subjiciens : Omne oppido, hoc est omne prorsus. Cum pulvisculo et cum erugine alias nobis dicta sunt. Plautus in Ridentibus :

Converret jam hic me totum cum pulvisculo.

4070. V, I, 70. Mortuo vilior

Nihil abjectus cadavere. Plautus in eadem fabula :

Eia, bonum habe animum. Unde habeam ? Mortuus pluris precii est quam ego sum.

Et in Persa quidam alterum per contemptum appellat morticinum :

Non hercle, si os praeciderem tibi, metuam, morticine.

4071. V, I, 71. Quam Clinia ex Demetrio

Plautus in eadem fabula :

Plura ex me audies hodie mala
Quam audivit unquam Clinia ex Demetrio.

Quidam eruditi hoc loco pro Clinia legunt Lamia. Et verum est Lamiam fuisse supra modum adamatam a Demetrio rege Macedonum, quo nomine ipse quidem male audiebat vulgo, sed eam a rege fuisse conviciis affectam nusquam legimus. Praeterea vocem Lamiam carminis ratio non admittit. Vero propius est sumptum e comoedia Turpilii cui titulus Demetrius vel alia quapiam ubi pater prolixius et acerbius objurgat filium. Talis enim inducitur Clinia in Sene seipsum excruciante, qui a patre nimium saepe nimiumque acerbe objurgatus tandem profugit in militiam. Et haud scio an ad hanc fabulam alludat Plautus, nam fieri potest ut Terentius pro Demetrio senem appellarit Menedemum. Nec obstat quod Terentius Plauto fuit posterior, cum Graecus auctor fabulae fuerit utroque prior.

4072. V, I, 72. Pleno gradu

Qui leviter rem quampiam attigerunt summo pede dicuntur ingressi, contra qui magno studio instituerunt aliquid pleno gradu dicuntur ingressi. Tribonius Ciceroni libro XII : Nam illum paratum, ut video, et ingressum pleno gradu cohortari non intermittemus, quo in dies longius discendo exercendoque se procedat.

4073. V, I, 73. Ad pila, ubi ventum

M. Tullius in libello De re militari, si tamen non fallit titulus : Prima autem, inquit, et secunda acies, cum ad pila, ut dicitur, ventum fuerit, totum sustinet bellum. Pilum autem est genus hastae Romanae brevius. Itaque, cum de propinquo res geritur, ad pilaventum dicitur. Videor mihi alicubi hoc adagium retulisse, sed in praesentia locus non occurrit.

4074. V, I, 74. Velatis manibus orare

Qui suppliciter orant velatis manibus orare dicuntur. Sumptum ab antiquo more oratorum quo qui pacem petituri venirent ramum olivae praetendebant. Velatas autem dictum arbitror pro vittatis. Plautus in Amphitryone :

Postridie in castra ex urbe ad nos veniunt flentes principes,
Velatis manibus orant, ignoscamus peccatum suum.

4075. V, I, 75. Cicadae sibi canent

Οἱ τέττιγες ἑαυτοῖς χαμόθεν ᾄσονται, id est Cicadae sibi ipsis ex humo canent. Hoc exemplum Aristoteles libro III adducit ex Stesichoro schematis quo quis dicit quod non dicit. Nec aliud addit unde possis dicti sensum deprehendere, nisi quod suspicor poetam his verbis comminatum iis a quibus erat laesus, quos si ulcisci alioqui non posset, certe carminibus suis esset illos infamiae traditurus. Adducit idem ejusdem operis libro II, inter sententias obscure dictas : Ὅπερ Στησίχορος ἐν Λοκροῖς εἶπεν, ὅτι οὐ δεῖ ὑβριστὰς εἶναι, ὅπως μὴ οἱ τέττιγες χαμόθεν ᾄδωσιν, id est Quod quidem Stesichorus apud Locrenses dixit, non oporterer cuiquam injuriam facere, ne cicadae ex humo canant. Cicadae poetarum habent symbolum, χαμόθεν dixit ob inopiam et conditionis humilitatem. Unumquodque animal minatur his armis quibus a natura instructum est. Poetae praeter versus nihil habent, quibus tamen hominem vel album vel nigrum ad posteros transmittunt. Unde et Plato dicitur amicos admonere solitus ne quem hominem poeticum sibi redderent inimicum. Est enim, ut ait Flaccus, genus irritabile vatum et in hissunt qui foenum habeant in cornu. Doctis tamen nonnullis placet alio spectare Stesichori dictum. Quoniam cicadae solent Marone attestante in arboribus canere, apparet Stesichorum civiliter hoc aenigmate locrenses admonere ne per petulantiam a finitimorum injuriis parum temperantes tandem arma illorum in se concitent ; qui cum exercitu fines illorum ingressi quicquid arbustorum sit in agris hostiliter excidant itaque fiat ut cicadae illis jam humi canere incipiant, sublatis arboribus quibus insideant. Fortasse tale quiddam refert Gregorius Nazianzenus, cujus in hoc opus commentarios vidimus Venetiae.

4076. V, I, 76. Fama prodit omnia

Aeschines in oratione Contra Timarchum refert sententiam Euripidis :

Φήμη τὸν ἐσθλὸν κὰν μυχῷ δείκνυσι γῆς, id est

Virum bonum fama aperit vel in terrae cavis.

Interpretatur autem hoc sensisse poetam, non viventium tantum virtutem illustrari fama, verum etiam sepultorum. Terra corpus tegit, sed fama non sinit occultari quod quis bene gessit in vita. Eodem in loco citat Hesiodi versum quem antea commemoravimus :

Φήμη δ᾽ οὔτις πάμπαν ἀπόλλυται ἥντινα λαοὶ
Πολοὶ φημίζουσι· θεὸς νύ τίς ἐστι καὶ αὐτή.

Quem locum citat et in oratione Περὶ τῆς παραπρεσβείας.

4077. V, I, 77. Boeotissare

Inter convicia quibis Aeschines lapidat Demosthenem etiam illud objecit quod Boeotorum more vociferaretut immodice et indecore : Ταῦτα δέ μου μεταξὺ λέγοντος, ἀναβοᾷ παμμέγεθες Δημοσθένης, ὡς ἴσασι πάντες οἱ συμπρέσβεις ἡμῶν· καὶ γὰρ πρὸς τοῖς ἄλλοῖς κακοῖς βοιωτιάζει id est Haec me loquente vehementer exclamat Demosthenes, quemadmodum sciunt omnes qui nobis in ea legatione fuere collegae. Nam praeter alia mala etiam boeotissat. In clamore fit allusio ad boum mugitum. Quamquam βοιωτιάζειν accipi potest pro favere Boeotorum partibus.

4078. V, I, 78. Surculus surculum ferens

Qui singuli sunt infirmi tamen concordia juncti multum habent roboris. Ita Ennius apud Festum.

Unus surus surum ferret, tamen defendere possent.

Veteres enim, ut Festus admonet, surum dicebant, unde nos dicimus surculum diminutive. Non me fugit carmen esse vitiatum etiam in Aldina editione ; fortasse legendum : si unus surum surus ferret, eum (aut se) defendere posset (aut possent). Stirps habet robur, surculi nihil habent virium nisi juncti.

4079. V, I, 79. Salacones

Quemadmodum Irus et Codrus ob inopiam in vulgi fabulam abierunt, ita et Salacon quidam extremae paupertatis homo effecit ut omnes fortuna tenui Salacones dicerentur et ipsa paupertas salaconia. Meminit Hesychius, sed idem indicat eodem nomine fuisse notatos fastuosos et arrogantes, unde ductum sit verbum σαλακωνίζειν καὶ σαλακωνεύειν pro eo quod est fracto delicatoque gradu incedere. Addunt testem Theophrastum, qui σαλάκωνα dixerit eum qui sua profundit temere. Ex his colligere licet adagii convicium non haesisse in quosvis pauperes, sed in eos dumtaxat qui fastu luxuque redacti sunt ad inopiam. Vox autem dicta videtur a verba σαλάξαι quod est labefactari et ad ruinam tendere.

4080. V, I, 80. Archilochi melos

Ἀρχιλόχου μέλος id est Archilochi cantio, dicebatur hymnus qui ad multos poterat accomodari, qualem ferunt Archilocho fuisse repertum, qui fuerit ante Pindarum et alios hoc genus lyricos qui singulos propriis laudibus exornabant. Archilochi carmen erat idem in omnes. Quod cithara canebatur. Citharoedus tantum ad singula cantionis intervalla victorum nomina voce sua repetabat, veluti si Herculem laudabat, accinebat : Tenella callinice χαῖρ᾽ ἄναξ Ἡράλεις aut aliud, si quem alium canebat. Huic non dissimile est quod refert Horatius de pictore qui depicta cupresso nautam rogabat ecquid vellet addi. Quadrabit in rem priscam ac rudem. Meminit Aristophanis et Pindari interpres. Sumptum est e Pindari Olympiorum encomio septimo : Τὸ μὲν Ἀρχιλόχου μέλος φωνᾶεν Ὀλυμπίᾳ ,

καλλίνικος. Quo quidem loco varia commenta refert enarrator, quae repetere non videtur ad hoc quod agimus necessarium.

4081. V, I, 81. Ὁλοεχίνος

Antea retulimus ex oratione Aeschinis περὶ ὁλοσχοίνου ἀβρόχου cum lexicographi pro ὁλοσχοίνου habeant ὁλοεχίνου. Qui adjecit scholia in Demosthenem citat orationem aeschinis adversus Demosthenem Περὶ τῆς παραπρεσβείας et Theophrasttum in quarto libro. Apud Aeschinem reperri ὁλοσχοίνου. Similiter Theophrastus libro De plantis quarto inter ea quae proveniunt in aquis facit – quod admonet scholiastes – tria σχοίνου, hoc est sparti sive junci, genera, quorum unum sit acutum, quod appellant masculum, id est infrugiferum, alterum frugiferum, quod a nigro fructu vocant μελαγκρανίν, tertium quod dicitur ὁλοσχοίνος, pinguitudine, magnitudine, et callositate ceteris praestans. Hoc ultimum putat accomodatius ad plectendos funes, quod mollius sit et carnosius. Dioscorides libro IV paulo secus distinguit genera, sed admonet tertium, quod ὁλοσχοίνος dicitur, esse ceteris et asperius et callosius. Ut autem quidam pro σχοίνος scriberent ἐχῖνος suspicor in causa fuisse quod Theophrastus meminit carnositatis (quasi novum sit audire carnem mali aut cerasii !). Echinus tamen terrestris, quem applellant erinacium, in hoc convenit cum holoschoeno, quod habet asperitem, unde et cutis detracta cum spinis utilis est ad defricanda vasa. Proinde dictum videtur de duro et procaci sermone, quo velut os alicui percellimus. Hoc quicquid est appendicis lectorem celare nolui.

4082. V, I, 82. Apologus Alcinoi

Ἀπόλογος Ἀλκνόου commemoratur in Graecorum collectaneis, ut a nobis antea commemoratus est. Originem autem tum divinavimus ex Homeri Odyssea, apud quem in convivio multa de se mentitur Ulysses. Nec absurdum esset commentum, si Alcinoi apologus dici posset ficta narratio apud Alcinoum habita.

Aristoteles tamen Rhetoricorum terrio, cum obiter meminit hujus apologi, sic loquitur ut videri possit notasse scriptorem aliquem qui finxerit orationem ad Penelopen plurima commemorantem, quasi vel in bello vel in itinere vere passus esset ea. Locus apud Aristotelem sic habet : Ἔτι πεπραγμένα δεῖ λέγειν ὅσα μὴ πραττόμενα ἢ οἶκτον ἢ δείνωσιν φέρει. Παράδειγμα ὁ Ἀλκινόου ἀπόλογος, ὅτε πρὸς τὴν Πενελόπην ἐν ἑξήκοντα ἔτεσι πεποίηται. Trapezontius interpres legisse videtur : Ἔτι μὴ πεπραμένα δεῖ λέγειν ὃσα πρατόμενα et cetera. At ne sic quidem locus videtur vacare mendis. Quare suspendemus hic sententiam, donec vel e Gregorii Nazianzeni commentariis in hos libros vel aliunde compertius aliquid fuerimus nacti.

4083. V, I, 83. **Virtus aeterna**

Pindarus in Olympiis, encomio octavo, refert hujusmodi sententiam : Ἀΐδα τοι λάθεται ἄρμενα πράξας ἀνήρ, id est

Orci abliviscitur vir qui se digna gessit.

Vita brevis est, sed immortalis est benefactorum memoria eoque qui res praeclaras et aeterna memoria dignas gesserunt aequiore animo decedunt e vita nec perinde mortem horrent, quod intelligant se gloria nominis semper apud posteritatem victuros.

4084. V, I, 84. **Doceat qui didicit**

Idem in eodem encomio : Τὸ διδάξασται δέ τοι εἰδότι ῥᾴτερον. id est

Docere porro facilius ei qui didicit.

Juxta illud, disce, sed a docis. Nemo facilius artem tradit alteri quam qui eam exacte callet. Novit enim multa in compendium contrahere, novit obscuris dare lucem. Proinde, quod quidam tot ambagibus circumagunt ac detinent adolescentes in disciplinis, in causa est aut quaestus aut livor aut imperitia.

4085. V, I, 85. Celeritas in malis optima

Sophocles in Antigona

Βράχιστα γὰρ κράτιστα τὰν ποσὶν κακά, id est

Urgentibus malis celeritas optima est.

Verba sunt chori ad Creontem in vario luctu domus cupientem a medio tolli. Nam cito perire quem vitae tedet, nonnihil est lucri nihil molestius quam diu animo discruciari, si quid mali imminet quod vitari non queat. Optimum est dare operam ut sit quam brevissimum.

4086. V, I, 86. Nullius sum

In eadem fabula :

Ἄγετε μ᾽ ἐκποδών,

Τὸν οὐκ ὄντα μᾶλον ἢ μηδένα, id est

E medio me abducite

Qui non magis sum quam ille qui jam nullus est.

Hac figura significabant exitium sine spe recuperandae salutis. Scio me prius commemorasse Fuimus Troes et Nullus sum, sed ob novatam sermonis formam hoc adjicere libuit.

4087. V, I, 87. Prima felicitatis pars sapere

In ejusdem fabulae clausula :

Πολῷ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας

Πρῶτον ὑπάρχει, id est

Ut sis felix, longe primum

Sapere est.

De Creonte dictum est, qui, dum mavult animo suo quam rectis consiliis obtemperare, et suos et se funditus perdidit. Magna fortuna facile vertitur in

magnam calamitatem, si absit sapientia. Idem paulo ante contrariis expressit verbis de Haemonis loquens, qui sibi mortem consciverat :

Δείξας ἐν ἀνθρώποισιν τὴν ἀβουλίαν
Ὅσῳ μέγιστον ἀνδρὶ πρόσκειται κακόν, id est
Monstrant quod inconsulta temeritas viro
Adjuncta sit longe malorum maximum.

4088. V, I, 88. Sero vidit justitiam

Rursum in eadem :

Οἴμ’ ἔοικας ὀψὲ τὴν δίκην ἰδεῖν, id est
Proh ut videre justa sero cernere !

De Creonte dictum est, qui prius nec tiresiae nec cuiquam suorum obtemperat, magnis doctus cladibus incusat suam stultitiam. Eadem sententia reperitur in clasula tragoediae, sed diverso schemate :

Μεγάλας δὲ πληγὰς τῶν ὑπεραύχων
Ἀποτίσαντες
Γήρᾳ τὸ φρονεῖν ἐδίδαξαν, id est
Divi poenas postquam atroces
De verbis sumpsere superbis,
Aetate docent sapere extrema.

Convenit cum illo Sero sapiunt Phryges.

4089. V, I, 89. Vindicta velox

De sera vindicta numinum aliquot proverbiis testatum est, quae supra retulimud. Sed quod ait Sophocles expeditam deorum vindictam magis huc conducit, ut in aliquod prolapsi malum mature respiscamus. Verba sunt chori as Creontem :

Ὅσον γ’, ἄναξ, τάχιστα· συντέμνουσι γὰρ

Θεῶν ποδώκεις τοὺς κακόφρονας βλάβαι, id est
Rex, ista facito quam potes celerrime.
Noxae citipedes numinum improbos viros
Subito occupant, junctae simul compendio.

Id evenit Creonti, cui vindicta pene prius adfuit quam absolveretur Tiresiae vaticinium.

4090. V, I, 90. Fato non repugnandum

In eadem Creon ita loquitur :

Ἀνάγκῃ δ᾽ οὐχὶ δυσμαχτέον, id est
Sed fata contra, quando id est perquam arduum,
Non est reluctandum.

Eamdem sententiam alias ex variis citavimus auctoribus. Nemo potest vitare quod deus nobis immittit. Quod autem vitari non potest ferendum est, non culpandum. Ducunt enim volentem fata, nolentem trahunt, ut ait Tragicus.

4091. V, I, 91. Vati non conviciandum

In eadem fabula Creon Tiresiae more vatum incandescenti ac liberioribus dictis impetenti regem ita loquitur :

Οὐ βούλομαι τὸν μάντιν ἀντειπεῖν κακῶς, id est
Vati vicissim nolo proloqui male.

Quod Horatius ait Genus irritabile vatum non tantum ad poetas, sed multo magis ad divinos pertinet. Eblandiendum est si quid ab eis velis exculpere ; quos si provoces, divinant omnia mala. Conveniet uti, ubi quis nos impetierit imponenti convicio velut afflatus furore quodam, cui honoris gratia nolimus vicissim maledicere, cum non desit quod retorqueatur, aut cum libertatem eam tribuimus irae, veluti furori cuidam. Cum irato enim nihilo sanius decertes conviciis quam cum furioso. Finitimum est illi

quod ante retulimus, Omitte vatem, praeterea ili, Ni pater esses, quod est in hac eadem fabula sub persona Haemonis.

4092. V, I, 92. Vatum genus avarum

In eadem scena Creon ita loquitur Tiresiae :

Τὸ μαντικὸν γὰρ πᾶν φιλάργυρον γένος, id est
Genus omne vatum est appetens pecuniae

Hoc nomine olim male audiebant divini, augures et haruspices. Nunc utinam praeter meritum idem audiant qui divina tractant ! Vera non potest semper loqui qui corruptus muneribus ad hominum gratiam loquitur.

4093. V, I, 93. Non movenda loqui

Eodem in loco jam irritatior Tiresia sic minatur Creonti :

Ὄρσεις μὲ τἀκίνητα διὰ φρενῶν φράσαι id est
Tu doctus augur, at suetus laedere,

Quod ipsum convenit in hominem prudentem aut eruditum, sed improbum. Confine est illi : Non movenda moves.

4094. V, I, 94. Mortuos rursus occidere

Ibidem verba tiresiae sunt ad Creontem suadentis ut Polynicis corpus sinat condi sepulchro :

Ἀλλ' εἶκε τῷ θανόντι μηδ' ὀλωλότα
Κέντει· τίς ἀλκὴ τὸν θανόντ' ἐπικτανεῖν ; Id est
Age, mortuo concede nec qui extinctus est
Stimulato : quae nam est fortitudo mortuum
Necare rursum ?

Confine est illi quod alibi retulimus, jugulare mortuos.

4095. V, I, 95. Deo nemo potest nocere

Sentential pia est, sed a Creonte impio animo dicta :

Θεοὺς μιαίνειν οὔτις ἀνθρώπων σθένει, id est

Violare (sive Polluere) divos nemo quit mortalium.

Veteribus persuasum erat offendi divos inferos, si mortuo negaretur sepultura ; offendi Jovem supplicium, si quis supplicem rejiceret. At Creon putabat nihil hujusmodi rerum curae esse diis, quod illi non queant aquoquam laedi. Hoc carmen occini potest iis qui indignum Deo putant in matrice virginis latitasse et per uterum virginis exisse, unde prodeunt homines ceteri, aut qui putant corpus Domini pollui, quod in stomachum hominis immundum descendat :

Θεοὺς μιαίνειν οὔτις ἀνθρώπων σθένει,

neque sol polluitur tot cloacas ac paludes lustrans.

4096. V, I, 96. Auscultandum bene loquenti

Tiresia in eodem sermone :

Εὖ σοι φρονήσας εὖ λεγω· τὸ μανθάνειν
Δ’ ἥδιστον εὖ λέγοντος, εἰ κέρδος λέγει, id est

Tibi benevolus bene loquor ; suavissimum est
A bene loquente, lucra si fert, discere.

Eamdem sententiam antea dixerat Haemon :

Καὶ τῶν λεγόντῶν εὖ καλὸν τὸ μανθάνειν, id est

Recte loquentem audire par est ac decet.

Convenit cum illo : Audi quae ex animo dicuntur, item cum Hesiodo, quo probatur et is qui paret recta momenti.

4097. V, I, 97. Fortunae novacula

Ejusdem Tiresiae verba sunt ad Creontem admomentis ut in summo discrimine positus sapiat :

Φρόνει βεβὼς αὖ νῦν ἐπὶ ξυροῦ τύχης, id est

Sape, denuo nunc positus in novacula

Fortunae.

Calamitati quam excitarat Eteoclis et Polynicis contentio successit haec quam offensis diis excitavit Creon. Quamquam hic versus obiter nobis alibi citatus est in proverbio : In acie novaculae.

4098. V, I, 98. Exemplum utile

Creon Haemoni filio liberius agenti minitans malum ita loquitur :

Κλαίων φρενώσεις, ὢν φρενῶν αὐτὸς κενός, id est

Plorando facies mentem ut habeant ceteri,

Mente ipse vacuus.

Cum improbi luunt stultitiae suae poenas, quamquam ipsi nihilo fiunt meliores, tamen aliis exemplo sunt ne per incogitantiam in similes incurrant calamitates.

4099. V, I, 99. Pervicacia stultitiae dat poenas

In eadem tragoedia tiresia creontem admonens ne praefractus ac rigidus persistat in sententia, ita loquitur :

Αὐθαδία τοι σκαιότητ᾽ ὀφλισκάνει, id est

Praefracta mens amentiae poenas luit.

Intractabilis illa ferocia fere solet magnae cujusdam calamitatis esse praeludium, quemadmodum indicant et Hebraeorum proverbia : Contritionem praecedit superbia et Ante ruinam exaltatur spiritus. Hoc Tiresiae dictum eleganter expressit Haemon in eadem fabula duplici metaphora, arborum et nautarum. Carmen sic habet :

Ὁρᾷς παραρρείθροισι χειμάροις ὅσα
Δένδρῶν ὑπείκει, κλῶνας ὡς ἐκσῴζεται,
Τὰ δ᾽ ἀντιτείνοντ᾽ αὐτόπρεμν᾽ ἀπόλλυται
Αὕτως δὲ ναὸς ὅστις ἐγκρατὴς πόδα
Τείνας ὑπείκει μηδέν, ὑπτίος κάτω
Στρέψας τὸ λοιπὸν σέλμασιν ναυτίλλεται, id est
Vides, ut in torrentium decursibus
Quae cedit arbor surculos servat suos,
At quae resistit, stirpe cum ipsa deperit.
Nauclerus itidem qui tenens clavum nihil
Concedit aurae et fluctibus, devolvitur
Ac jam repandis navigat nixus foris.

4100. V, I, 100. Navigationis socius

Ante retulimus in eadem esse navi qui communi tenentur periculo. Ad hoc allusit Ismene in eadem fabula, dicens se non recusare quo minus subiret idem periculum quod subiret Antigone soror :

Ἀλλ᾽ ἐν κακοῖς τοῖς σοῖσιν οὐκ αἰσχύνομαι
Ξύμπλουν ἐμαυτὴν τοῦ πάθους ποιουμένη, id est
Sed in tuis non erubesco me malis,
Rate vecta eadem, calamitati adjungere.

4101. V, II, 1. Nuntio nihil imputandum

Hic fere est hominum affectus ut tristia nuntianti perinde indignentur quasi fecerit quod factum nuntiat. Creonti itaque succensenti nuntio, quod parum laeta adferret, ita respondet :

Ὁ δρῶν ἀνιᾷ τὰς φρένας, τὰ δ᾽ ὦτ᾽ ἐγώ, id est
Qui fecit, animum discruciat, aures ego.

Ejusdem nuntii versus est :

Στέργει γὰρ οὐδεὶς ἄγγελον κακῶν ἐπῶν, id est

Nemo hunc amat qui verba nuntiat mala.

Accommodari poterit ad eum qui lapsum admonet ut magis sibi ipsi succenseat qui crimen admisit quam ei qui necessariam admovet correptionem. Nam correptio id tempus molesta est auribus, sed sceleris conscentia perpetuo mentem fodicat.

4102. V, II, 2. Quod fieri non potest nec incipiendum quidem est

Prius retulimus Ἀδυνάτα θηρᾷς, id est Impossibilia venaris. Quod aliis verbis expressit Sophocles in Antigone :

Ἀρχὴν δὲ θηρᾶν οὐ πρέπει τἀμήχανα, id est

Quae efficere nequeas, nec vel ordiri decet.

Verba sunt Ismenes deterrentis Antigonem ne Polynicen sepeliat adversus regium edictum.

4103. V, II, 3. Cor calidum in re frigida

Eadem Ismene dehortans Antigonen ab audaci facinore ait :

Θερμὴν ἐπὶ ψυχροῖσι καρδίαν ἔχεις, id est

Profecto tu cor calidum habes in frigidis.

Alibi diximus calidum facinus audax et praeceps appellari. Frigida hic appellat quorum feliciter perficiendorum exigua spes erat.

4104. V, II, 4. Frustra niti dementiae est

Rursus eadem ita loquitur :

Περισσὰ πράσσειν οὐκ ἔχει νοῦν οὐδένα, id est

Frustranea agere insignis est amentiae.

Non solum amentiae est injusta agere, verum etiam supervacanea. Ex injustis interdum aliquod est lucrum, ex supervacaneis nullum.

4105. V, II, 5. Principi obtemperandum in omnibus

Non sine proverbiali schemate dictum est in eadem tragoedia quod ait Creon :

Ἀλλ’ ὃν πόλις στήσειε, τοῦδε χρὴ κλύειν
Καὶ σμικρὰ καὶ δίκαια καὶ τἀναντία, id est
Sed principatum civitas cui tradidit,
Hic audiendus, sive levia praecipit
Sive aequa mandat sive et his contraria.

Vox autem tyranni est, non principis. Neque enim princeps est qui praescribit injusta.

4106. V, II, 6. Civitas non civitas

Haemon Creontem tendentem ad tyrannidem ita tangit :

Πόλις γὰρ οὐκ ἔσθ’, ἥτις ἀνδρός ἐσθ’ ἑνός, id est
Quae unius hominis, illa non est civitas.

Dixerat Creon ipsius esse, non alterius, imperare regioni. Haemon negat eam esse civitatem ubi summa rerum penes unum hominem est. Polis enim Graecis vel a versando vel a multitudine dicta videtur, Latini rempublicam appellant. At respublica non est ubi unius arbitratu aguntur feruntur que omnia. Itaque, cum Creon respondisset civitatem censeri illius qui illi imperat, subjicit Haemon :

Καλῶς ἐρήμης γ’ ἂν σὺ γῆς ἄρχης μόνος, id est
Recte unus ut deserto in agro regem agas.

Regium est imperare liberis neque quicquam absque civium consensu tentare.

4107. V, II, 7. Mens coeli terraeque regina

Socrates apud Platonem in Philebo : Πάντες γὰρ συμφωνοῦσιν οἱ σοφοί, ἑαυτοὺς οὕτω σεμνύνοντες, ὡς νοῦς ἐστι βασιλεὺς ἡμῖν οὐρανοῦ καὶ γῆς, id est Omnes enim sapientes consentiunt, hoc pacto seipsos honestantes, quod mens nobis regina coeli et terrae. Sensit sapientia gubernari omnia potius quam voluptate. cum

enim Philebus probassct felicitatem ex sapientia et voluptate mixtam, quaeri coeptum est utra duarum plus haberet momenti ad beatitudinem. Quoniam autem Plato dicit in hoc omnes consentire, subindicat fuisse vulgo jactatum. Convenit huic quod habet Haemon Sophocleus :

Πάτερ, θεοὶ φύουσιν ἀνθρώποις φρένας,
Πάντων ὅσ’ ἐστὶ χρημάτων ὑπέρτατον, id est
Pater, dei mentem inserunt mortalibus,
Quae res opes exuperat omnes maxime.

4108. V, II, 8. **Primas jactare hastas**

M. Tullius libro De oratore secundo primas jactare hastas dixit pro velitari. Quod ad oratorem transfert, cujus dictio initio debet esse lenis ac sedata, ut paulatim incandescat oratio. Notat ibi Philippum oratorem, qui solitus sit ita ad dicendum surgere ut nesciret primum verbum quod esset dicturus, sed aiebat se, posteaquam concalefecisset brachium, tum pugnare. Atqui non attendit, inquit, eos ipsos unde similitudinem ducit, illas primas hastas ita jactare leniter ut et venustati vel maxime serviant et reliquis viribus suis consulant. Παροιμιῶδες erit, si ad disputationis aut contentionis exordium transferatur. Idem unico verbo dicitur velitari.

4109. V, II, 9. **Omissis fontibus consectari rivulos**

In eodem libro non sine proverbii specie dixit rivulos consectari pro eo quod est : minus ad rem pertinentia dicere, omisso eo quod est negotii caput. Hac metaphora videtur admodum delectatus Hieronymus. M. Tullii verba sic habent : Tamen tardi ingenii est rivulos consectari, fontes rerum non videre. Etiam aetatis est ususque nostri a capite quod velimus arcessere et unde omnia manant videre.

4110. V, II, 10. Res palestrae et olei

Quae non ad serium negotium, sed ad lusum et ostentationem adhibentur, palestrae et olei dicuntur, cum in praelio majoribus opus sit viribus. In palestra non armati, sed uncti concertabant, tum quo difficilior esset apprehensio et elapsus facilior, tum quo corpus esset nitidius ; certabant enim nudi. M. Tullius libro De oratore primo : Nitidum quoddam genus est verborum et laetum, sed palestrae magis et olei quam hujus civilis turbae ac fori. Hujusmodi ferme est in scholis quibusdam trita sophistica, quae ad ostentationem ac ludicram concertationem reddit hominem invictum, ad serias tractationes inutilem. Itaque recte in eodem libro monet quidam ut dictionem ex domestica exercitatione et umbratili medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in castra atque in aciem forensem educamus. Consimiliter, libro ii. de Isocratis discipulis agens, Sed eorum inquit partim in pompa, partim in acie illustres esse voluerunt. Eodem spectat quod ait libro De legibus i. : Fannii autem aetate conjunctus Antipater paulo inflavit vehementius, habuitque vires agrestes ille quidem atque horridas, sine nitore ae palaestra, sed tamen admonere reliquos potuit ut accuratius scriberent. Haec ibi. Quod prius dixerat oleum hic vocat nitorem. Et in libro De claris oratoribus unctius vocat quod est nitidius : Iam, inquit, erat unctior quaedam splendidiorque consuetudo loquendi. Rursus in Oratore ad Brutum : Numerus autem non dum depromebatur neque habebat aliquam necessitudinem aut cognationem cum oratione. Itaque serius aliquanto notatus et cognitus quasi quandam palestram et extrema lineamenta orationi attulit. Palestram appellat venustatem ad ostentationem adhibitam. In his porro verbis nec illud absque proverbii specie dictum est extrema lineamenta, pro extrema manu. Metaphora ducta a pictoribus.

4111. V, II, 11. Operarii

Ibidem non absque proverbii specie operarios appellat qui citra philosophiae cognitionem causas agunt. Architectus ex arte rationem operis praescribit, operarii vero non judicium suum, sed tantum operam adhibent juxta praescriptum. At qui philosophiam callet, ex se paratus est de quavis re recte dicere. M. Tullius de Mnesarcho loquens : Has quos nos oratores vocamus nihil esse dicebat nisi quosdam operarios lingua celeri et exercitata ; oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem. Rursus in Bruto : Nam illud minus curo quod congessisti operarios onnis ; ut mihi videantur mori voluisse nonnulli, ut a te in oratorum numerum referrentur. Hujus generis oratores libro Dc claris oratoribus appellat vocales : Addamus, inquit, huc etiam, ne quem vocalem praeterisse videamur, C. Cosconium Calidianium. Transferri poterit ad contionatores qui, quod parum exercitati sunt in sacris litteris, e collectaneis ediscunt quod apud populum multo clamore multaque corporis jactationc detonent aut qui in templis ingenti boatu canunt non intellecta : non contionatores, sed operarii, non cantores, sed operarii.

4112. V, II, 12. E schola cantilena

Plautus, ut ante admonui, theatri nugas appellat quae solent in comoediis recitari. M. Tullius e scholis cantilenam appellat orationem declamatoriam ac juvenilem, plus habentem ostentationis quam sapientiae. Locus sic habet eodem libro : Gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse, qui non Graeci alicujus quotidianam loquacitatem neque ex scholis cantilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo atque eloquentissimo atque ex eo qui non in libellis, sed in maximis causis et in hoc domicilio imperii et gloriae sit consilio linguaque princeps. Conveniet in illos qui nunquam versati sunt in bonis auctoribus nec ex ipsis fontibus hauserunt eruditionem solidam, sed tantum in scholis decantata tenent. Quod genus sunt illa : Non crederem Evangelio nisi me Ecclesiae compelleret auctoritas et

Ingratum est Spiritui Sancto quicquid offertur eo praetermisso quod debebatur, Multa fecit dominus Jesus quae non sunt scripta, Non dimittitur peccatum nisi restituatur ablatum.

4113. V, II, 13. A deo ficti

Qui vehementer ad aliquid natura compositi sunt, hos proverbiali sermone ad hoc natos, factos sculptosque dicimus. Insignem autem naturae dexteritatem M. Tullius eleganter expressit eodem libro : Sunt autem, inquit, quidam ita naturae muneribus in iisdem rebus habiles, ita ornati ut non nati, sed ab aliquo deo ficti videantur. Allusit autem ad Pandoram, quam finxit Vulcanus caeteris item diis sua munera in unam conferentibus.

4114. V, II, 14. E circulo

Hominem e trivio plebeium et contemptum appellamus. Marcus Tullius pro eo dixit e circulo. Circulum autem vocat conventiculum hominum in foro aut in plateis confabulantium. Ita Crassus eodem quem modo citavi libro : Effudi vobis omnia quae sentiebam ; quae fortasse, si quemcunque patrem familias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percontantibus respondisset.

4115. V, II, 15. Causa cadere, formula cadere, ex jure manu consertum

Quemadmodum prisci jureconsulti dicebant aliquem ex jure manu consertum vocari cui lis intendebatur, ita causa cadere dicebatur qui male agendo jus agendi perdidisset. Utrunque fiet παροιμιῶδες, si accedat translatio, veluti si quis dicat : Theologi Laurentium Vallam ex jure manu consertum vocare non desinunt, quod homo grammaticus materias theologicas occupaverit. Utrunque est apud M. Tullium eodem libro sub persona Scaevolae : Quod vero in extrema oratione quasi tuo jure sumpsisti, oratorem in omni sermonis diputatione copiosissime posse versari, id, nisi in tuo regno essemus, non tulissem multisque praeessem, qui aut interdicto tecum

contenderent aut te ex jure manu consertum vocarent. Et aliquanto post : cum Hypseus maxima voce, plurimis verbis a M. Crasso praetore contenderet ut ei quem defendebat causa cadere liceret, Gn. autem Octavius homo consularis non minus longa oratione recusaret ne adversarius causa caderet. Idem Pro L. Murena : Et si turpe existimas te advocato illum ipsum quem contraveneris causa cadere. Meminit et Quintilianus libro VII, capite IV. Apud priscos superstitiose servabatur ut qui in actione instituenda vel verbo lapsus esset, causa caderet. Cujus superstitionis vestigia non exigua adhuc resident apud Anglos, interdum totum instrumentum rejicientes, si cognomen aliquod una littera secus fuerit scriptum. Justinianus Institutionum juris libro IV, titulo De actionibus, paragrapho Si quis, Si quis inquit agens in intentione sua plus complexus fuerit quam ad eum pertineat, causa cadebat, id est rem amittebat, nec facile in integrum restituebatur nisi minor erat XXV annis et caetera. Proximo autem paragrapho vocem hanc plus ostendit quadrifariam intelligi : re, tempore, loco et causa. Re, si quis pro decem aureis petat viginti ; tempore, si quis ante diem vel ante conditionem petat ; loco, si quis Romae petat quod Ephesi promissum est ; causa, si quis stipulatus Stichum aut viginti aureos petat Stichum pura actione, cum electio sit promissoris. Pro eodem dici videtur rem amittere, litem perdere et formula cadere. Justinianus libro IV, titulo De exceptionibus, paragrapho Appellantur, Cum temere inquit rem in judicium deducebant et consumebant, qua ratione rem amittebant. Horatius in Sermonibus :

Et casu jam respondere vadato
Debebat ; quod ni fecisset, perdere litem.

Quintilianus libro III., capite VIII : Neque ignoro multa tranferri in omnibus fere causis in quibus cecidisse quis formula dicitur. Hae sunt quaestiones an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore liceat. Seneca libro Epistolarum VI, epistola XLIX, de philosophis agens qui vocum argutiis ostendabant eruditionem, Quid enim inquit aliud agitis, cum eum quem interrogatis scientes in fraudem inducitis, quam ut formula cecidisse videatur ? Sed quemadmodum illum praetor, sic

hos philosophia in integrum restituit. lta Seneca. Quin hoc ipsum in integrum restituere, si a foro transferatur ad alia, παροιμιῶδες est. Poterit ita deflecti ut dicatur causa cecidisse qui jus objurgandi filium amisit, quod eum suo exemplo aut largitione ad nequitiam provocarit. Illa porro sermonis formula ex jure manu consertum ab ipsis Duodecim Tabulis sumpta videtur, quemadmodum indicat A. Gellius libro Noctium Atticarum XX, capite IX : antiquitus inter quos erat de agro aut simili de re controversia in rem praesentem veniebant et apud praetorem vindiciarum causa manus conserebant, hoc est alter alterius manum corripiebat. Sed cum propagatis Italiae finibus gravarentur praetores vindiciarum causa longius proficisci, institutum est ut litigantes non ex jure apud praetorem manum consererent, sed ex jure manu consertum vocarent, hoc est alter alterum ex jure ad conserendum manum in rem de qua ageretur vocaret simulque profecti in agrum de quo litigabatur, terrae aliquid ex eo aut unam glebam in jus in urbem ad praetorem deferrent et in ea gleba tanquam in toto agro vindicarent. M. Tullius libro Epistolarum VII, scribens Trebatio jureconsulto : Tantum metuo ne artificium tuum tibi parum prosit. Nam, ut audio, isthic

Non ex jure manu consertum, sed magis ferro
Rem repetunt regnumque petunt, vadunt solida vi.

Hujusmodi vindiciarum formulam M. Tullius facetissime expressit in oratione Pro L. Murena : Itaque irati illi, quod sunt veriti ne dierum ratione pervulgata et cognita sine sua opera lege posset agi, notas quasdam composuerunt, ut omnibus in rebus ipsi interessent. cum hoc fieri bellissime posset : Fundus Sabinus meus est. Imo meus, deinde judicium, noluerunt. Fundus inquit qui est in agro qui Sabinus vocatur. Satis verbose : cedo quid postea ? Eum ego ex jure meum esse aio. Quid tum ? Inde ibi ego te ex jure manu consertum voco. Quid huic tam loquaciter litigioso responderet ille unde petebatur non habebat. Transit jureconsultus tibicinis Latini modo. Unde tu me inquit ex jure manu consertum vocasti, inde ibi te revoco. Hactenus M. Tullius.

Metaphora sumpta est a bellis, in quibus manus conserere dicuntur qui cominus confligunt, quemadmodum indicat M. Varro libro De lingua Latina secundo.

4116. V, II, 16. Herciscere

Quaedam voces ob hoc ipsum habent proverbii gratiam quod sint vel obsoletae vel alicui professioni peculiares, veluti prisci jureconsulti herciscere dicebant haereditatem dividere. Inde apud jureconsultos actio herciscundae familiae. Porro familiae vox omnem haereditatem ac res haereditarias complectitur. Haec actio nata est e Duodecim Tabulis, quarum haec verba recitantur in Codice : Cohaeredes a communione discedere volentes agunto. Id si transferatur ad alterius rei divisionem, erit proverbiale, veluti si quis dicat inter Guilhelmum Budaeum et Leonardum Portium de assis inventione concertantes Janum Lascarem datum herciscundae gloriae arbitrum. Et hoc seculo nonnulli monachi rem prius communem inter se non dubitarunt herciscere idque sine praetore.

4117. V, II, 17. Lapides flere

De re vehementer miseranda proverbiali hyperbola dici solet eam esse tam lamentabilem ut vel lapides cogantur ad fletum. M. Tullius in eodem libro : Tu vero, vel si testamentum defenderes, sic ageres ut omne omnium testamentorum jus in eo judicio positum videretur, vel si causam ageres militis, patrem ejus, ut soles, dicendo a mortuis excitasses, statuisses ante oculos, complexus esses filium flensque eum centumviris commendasses, lapides me hercle omnes flere ae lamentari coegisses, ut totum illud uti lingua nuncupasses non in Duodecim Tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magico carmine scriptum videretur. Haec ille. Simili hyperbola semel atque iterum usus est Dominus, cum phariseis respondet ipsos lapides clamaturos, si tacerent homines, rursus, cum Judaeis de generis nobilitate gloriantibus ait Deum vel e lapidibus suscitaturum filios Abrahae. Sed Christo fortasse nihil est hyperbolicum, qui potest quicquid vult efficere. ln verbis autem

Ciceronis ad proverbium alludit magici carminis mentio. Quod enim vehementer commovet animum quavis incantatione efficacius dicitur, sicut alibi retulimus.

4118. V, II, 18. Amentatae hastae

Arma parata ad pugnam M. Tullius appellat hastas amentatas. Amentum enim lorum est hastae affixum, cui manum inserit hastam missilem torturus. Transferri potest ad dictum aut orationem ab alio suppeditatam. Locus eo quem hactenus citavi libro sic habet : In eo autem jure quod ambigitur inter peritissimos, non esse difficile oratori ejus partis, quamcunque defendet, auctorem aliquem invenire ; a quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis viribusque torquebit. ldem in Bruto, de T. Accio Pisaurensi loquens : Respondi pro A. Cluentio, qui et accurate dicebat et satis copiose eratque praeterea doctus Hermagorae praeceptis, quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen, ut hastae velitibus amentatae, sic apta quaedam et parata singulis causarum generibus argumenta traduntur. Rursus in Topicis, de jureconsultis agens : Nam et adsunt multum et adhibentur in consilium et patronis diligentibus ad eorum prudentiam confugientibus hastas ministrant. Item Quintilianus libro xii., capite iii. : Neque ego nostri moris ignarus oblitusve eorum qui velut ad arculas sedent et tela agentibus subministrant, neque idem Graecos quoque nescio factitasse, unde nomen his pragmaticorum datum. Telum igitur paratum ad torquendum, ut inventio sit alterius, dictio tantum tua, recte hastam amentatam dixeris. Non dissimile est illi quod ante retulimus de calciamento quod ab alio consutum alius induerat. Tale telum talisque calceus erat oratio Lysiae, quam Socrates probabat quidem ut perelegantem, sed negabat sibi convenire.

4119. V, II, 19. Discum quam philosophum audire malunt

Vulgus hominum propensius est ad quamvis ineptas voluptates quam ad frugifera. Quod eleganter expressit M. Tullius libro De oratore II : Discum, inquit,

audire malunt quam philosophum. Erat autem publici exercitamenti genus quo discus aeneus arte simul et viribus ita ab humo torquebatur in altum ut intra certum spacium decideret. In iisdem autem locis in quibus hujusmodi lusus peragebantur (gymnasia vocant) disserebant et philosophi. Sed crepitu ad discum vocante, philosophum subito deserebant omnes. Verba Crassi apud Ciceronem sunt haec : Nam et seculis multis ante gymnasia inventa sunt quam in his philosophi garrire coeperunt et hoc ipso tempore, cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire quam philosophum malunt ; qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus et gravissimis disputantem philosophum omnes unctionis causa relinquunt. Ita levissimam delectationem gravissimae, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Per jocum transferri potest ad discum escarium, cujus crepitum multi libentius audiunt quam vocem philosophi.

4120. V, II, 20. Conchas legere

Summi otii est conchas et umbelicos legere in littoribus, qui lusus esse solet puerorum. Quanquam transferri potest ad eos qui aliud agentes obiter etiam leviora quaedam animi gratia admiscent. Crassus orator apud Ciceronem libro De oratore secundo, de Lelio et Scipione loquens, Non audeo inquit dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scaevola conchas eos et umbelicos ad Caietam et ad Lucrinum legere consuevisse et ad omnem animi remissionem ludumque descendere. Umbelicos, opinor, appellat vel conchas vel calculos umbelici formam imitantes vel herbam quae Veneris umbelicus dicitur auctore Dioscoride. In conchis enim incredibili varietate lusit natura, quemadmodum refert Plinius libro nono, capite xxxiii. Tot, inquit, colorum differentiae, tot figurae planis et concavis, longis et lunatis, in orbem circumactis, dimidio orbe caesis, in dorsum elatis, levibus, rugatis, denticulatis, striatis, vertice muricatim intorto, margine in mucronem emisso, foris effuso, intus replicato, jam distinctione virgulata, crinita, crispa, cuniculatim, pectinatim, imbricatim undata, cancellatim reticulata, in obliquum, in rectum

expansa, praedensata, porrecta, sinuata, brevi nodo ligatis, toto latere connexis, ad plausum apertis, ad buccinam recurvis et caetera. In subterraneo domicilio quod ostenditur juxta Cumas Italiae, quod vulgus fingit fuisse antrum Sybillae, cum verisimile sit fuisse speluncam praedonum ac piratarum, visuntur parietes vario concharum contextu musaicum opus imitantes. Valerius Maximus libro octavo, capite viii. de Scipione et Lelio refert idem quod narrat Cicero.

4121. V, II, 21. Liber non est qui non aliquando nihil agit

Qui in summo otio versabantur ab omnibus feriati negotiis, ii nihil agere dicebantur. M. Tullius eodem libro sub persona Crassi ad Scaevolam : Quid igitur ? inquam, Quando ages negotium publicum, quando amicorum, quando tuum ? Quando denique nihil ages ? Tum illud addidi : Mihi enim liber esse non videtur qui non aliquando nihil agit. Haec ille. Mox interpretatur quid declaret nihil agere : In qua, inquit, permaneo, Catule, sententia meque, cum huc veni, hoc ipsum nibil agere et plane cessare delectat. Nam cessare dicuntur non tantum ii qui desistunt a negotio, sed qui sunt in otio. Expedit autem interdum nihil agere, ut caetera recte agamus. Alias ostendimus eos nihil agere dici qui inanem sumunt operam.

4122. V, II, 22. In herba luxuries

Rustici semina copiosius quam expedit herbescentia dicunt luxuriare. Eam praeproperam laetitiam appellant luxuriem, quam immissis in agrum jumentis aut pecudibus corrigunt, quod illi vocant depascere. Maro :

Luxuriem segetum tenera depascit in herba.

M. Tullius eodem libro quem modo citavi : Quod si hic noster Sulpitius faceret, multo ejus oratio esset pressior ; in qua nunc interdum, ut in herbis rustici dicere solent in summa ubertate, inest luxuries quaedam, quae stilo depascenda est.

4123. V, II, 23. Lacinia tenere

Qui leviter rem tenent lacinia tenere dicuntur, hoc est extrema vestis ora. Cui contrarium est illud Medius teneris. M. Tullius libro De oratore III : Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, rebus definitum, obtinent atque id ipsum lacinia. Non dubium est quin Cicero metaphoram duxerit a populari sermone, nam idem dictum et hodie durat apud nostrates, si quem invitant non ex animo. Inde illud scindere penulam. Et apud Terentium Mida Getam resupinat pallio. Cicero videtur allusisse ad illud Plauti in Asinaria : Lachrymantem lacinia tenet lachrymans.

4124. V, II, 24. Surculum defringere

Simili forma dixit eodem in loco surculum defringere pro eo quod est : non callere totam disciplinam, sed ex ea paululum quod ad rem praesentem faciat decerpere, quemadmodum jureconsulti nonnunquam aliquam sententiam aut fragmentum adducunt e theologorum disciplina. Locus apud Ciceronem hunc in modum habet : Atque hactenus loquuntur, etiam hac instituendi divisione utuntur, sed ita, non ut jure aut judicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex jure civili surculum defrigendo usurpare videantur.

4125. V, II, 25. Mendacium utile

Dives ille apud satyricum Juvenalem dicit : Quid enim salvis infamia nummis ? et Dorionem Terentianum non pudet vanitatis, dum ob rem. Sed honesto propius est quod ait Orestes in Electra Sophoclis :

Δοκῶ μὲν οὐδὲν ῥῆμα σὺν κέρδει κακόν, id est

Nullum reor verbum quod est lucro malum.

Convenerat enim ut fingerent ipsum esse mortuum. Sentit igitur famam mortis vivo nihil nocituram, sed ad id quod constituerant fore accommodam. Venerant enim ulturi Agamemnonis mortem idque perfecerunt.

4126. V, II, 26. Equi generosi senectus

Ἵππου γῆρας alias dictum est de his qui post res praeclare gestas ob senium rejiciuntur. Sed Sophocles in eadem fabula declarat generosi equi senectutem his versibus :

Ὥσπερ γὰρ ἵππος εὐγενής, κἂν ᾖ γέρων,
Ἐν τοῖσι δεινοῖς θυμὸν οὐκ ἀπώλεσεν,
Ἀλλ' ὀρθὸν οὖς ἵστησιν, ὡσαύτως δὲ σὺ
Ἡμᾶς τ' ὀτρύνεις καὐτὸς ἐν πρώτοις ἕπῃ, id est
Generosus ut equus, consenuerit jam licet,
Animum tamen nunquam in periclis abjicit,
Sed auribus rectis stat, itidem tu quoque
Et incitas me et ipse cum primis ades.

Verba sunt Orestis ad paedagogum senem, cujus consilio et auxilio occidit Clytemnestram et Aegisthum.

4127. V, II, 27. Cunctatio noxia

In eadem fabula Electra de Oreste, qui reditum proferebat, ita loquitur :

Μέλλων γὰρ αἰεὶ δρᾶν τι τὰς οὔσας τέ μου
Καὶ τὰς ἀπούσας ἐλπίδας διέφθορεν, id est
Dum facere semper prorogat, quae adsunt simul,
Simul et futuras perdidit mihi spes meas.

Proverbii ratio est in tropo quo praesentes et absentes dixit pro omnes

4128. V, II, 28. In arduis cunctanter agendum

Ibidem Electrae querenti de fratre :

Φησίν γε· φάσκων δ' οὐδὲν ὧν λέγει ποῖει, id est
Dicit quidem, sed e dictis facit nihil

ita respondet chorus :

Φιλεῖ γὰρ ὀκνεῖν πράγμ’ ἀνὴρ πράσσων μέγα, id est

Qui facinus ingens tentat, ille lentus est,

sentiens in arduis ac periculosis negotiis non esse praecipitandum consilium. Huic rursus ita respondet Electra :

Καὶ μὴν ἔγωγ’ ἔσωσ’ ἐκεῖνον οὐκ ὄκνῳ, id est

At is quidem haud contante me servatus est,

sentiens perniciosam esse contationem, cum urget praesens periculum.

4129. V, II, 29. E paucis verbis ingens bonum aut malum

Ibidem Electra sic loquitur sorori Chrysothemidi :

Πολλά τοι σμικροὶ λόγοι
Ἔσφηλαν ἤδη καὶ κατώρθωσαν βροτούς, id est

Sermo profecto rebus in compluribus
Dejecit homines simul et erexit brevis.

Sentit interdum ex paucis verbis perperam intellectis magnos nasci errores atque etiam erroris correctionem ex paucis recte intellectis. De levissimae rei gravissimis poenis dictum est alias.

4130. V, II, 30. Uni cum duobus non est pugnandum

In eadem Chrysothemis Electrae sorori et choro concorditer hortantibus ita respondet :

Δράσω· τὸ γὰρ δίκαιον οὐκ ἔχει λόγον
Δυοῖν ἐρίζειν, id est

Factura sum. Non aequum enim est resistere
Unam duabus.

Affine est illi Ne Hercules quidem adversus duos. Huc allusit et Catullus in Epithalamio : Noli pugnare duobus.

4131. V, II, 31. Mala malis eveniunt

Clytemnestra objurgans Electram filiam, quod per eam traduceretur ut viricida, vicissim audit :

Αἰσχροῖς γὰρ αἰσχρὰ πράγματ᾽ ἐκδιδάσκεται, id est

E turpibus enim facta turpia discimus,

significans quod filia de matre parum honeste loqueretur ei imputandum quae necando maritum et filii necem moliendo docuisset liberos odisse matrem. Id paulo post dicit explanatius :

Τὰ δ᾽ ἔργα τοὺς λόγους εὑρίσκεται, id est

Porro ipsa facta verba reperiunt sua.

Scitum est illud Socratis ut se quisque talem praestaret re qualis haberi cuperet. Fama enim e factis velut e fonte nascitur, e bonis bona, e malis mala. Proinde, qui factis ignominiosis sibi peperit ignominiosam famam, ne succenseat male loquentibus, sed sibi, qui ora aperuit populo, nec moliatur vindictam in maledicos, sed benefactis rumorem foedum abolere studeat.

4132. V, II, 32. Numinis ira inevitabilis

Apud Homerum Juppiter uxori minitans appellat manus suas ἀάπτους, quod laedant quoscunque velit, cum a nemine vicissim laedi queant. Simile est quod in eadem fabula dicit Orestis paedagogus :

Ὅταν δέ τις θεῶν

Βλάπτῃ, δύναιτ᾽ ἂν οὐδ᾽ ἂν ἰσχύων φυγεῖν, id est

At ubi viro nocet deorum quispiam,

Vitare possit nemo quamlibet potens.

Solent homines calamitates suas in hanc aut illam causam rejicere, cum pleraque mala sic praeter omnem expectationem accidant ut appareat a superis immitti. Adversus numinis decretum nihil valet humana providentia.

4133. V, II, 33. Quo terrarum raperis ?

Qui non sunt attenti ad rem propositam negantur esse domi, qui longius aberrant a vero in alia regione esse dicuntur. Electra sorori nuntianti Orestem vivere, qui dictus erat mortuus, ita respondet :

Οὐκ οἶσθ’ ὅποι γῆς οὐδ’ ὅποι γνώμης φέρῃ, id est

In quod solum rapiare non intelligis

Nec quo ferat mens.

Proverbium est in tropo. Sic in eum qui aberrat a re proposita apte dicetur illud Quo nunc se proripit ille ? aut : In quam regionem abripitur ? Translatum videtur a nautis.

4134. V, II, 34. Bene natis turpe male vivere

Quidam arbitrantur ob hoc ipsum sibi licere turpiter vivere quod honestis majoribus orti sunt, cum contra generis claritas quasi fax addita faciat ut nobilium errata plus habeant dedecoris quam obscuro genere natorum. Hoc in eadem fabula sic expressit Electra :

Ζῆν αἰσχρὸν αἰσχρῶς τοῖς καλῶς πεφυκόσι, id est

Natis honeste turpe vivere turpiter.

Quanquam Electra putat eos turpiter vivere, non qui sunt improbis moribus, sed qui vivunt in servitute, cum sint ingenui nati, ut cum illo conveniat Ubi non sis qui fueris, non est cur velis vivere.

4135. V, II, 35. Mortui non dolent

Eadem in fabula, significans se spontanea morte quaesituram malorum finem, ait :

Τοὺς γὰρ θανόντας οὐχ ὁρῶ λυπουμένους, id est

Nam mortuum dolere video neminem.

Eoque Plinius existimat nullum beneficium a diis datum homini majus quam quod cuique in manu est, cum velit e vita excedere. Melius Socrates, qui docet esse nephas animam injussu imperatoris dei e corporis praesidio decedere.

4136. V, II, 36. Omnibus modis nocens

Ibidem Oresti percontanti quibus modis esset molesta Clytemnestra, manibus an veneno, respondet Electra :

Καὶ χερσὶ καὶ λύμαισι καὶ πᾶσιν κακοῖς, id est

Manu et venenis et malis demum omnibus.

Quadrabit in hominem modis omnibus perniciosum, fucis, vi, verbis, factis.

4137. V, II, 37. A capite arcessere, a fonte ducere

Quum res ab eo repetitur quod est in negotio praecipuum, a capite arcessi dicitur. M. Tullius libro De oratore ii. : Etiam aetatis est ususque nostri a capite quod velimus arcessere et unde omnia manant videre. Item libro De legibus primo : Alte vero et, ut opinor, a capite, frater, repetis quae quaerimus. Et paulo post ibidem : Visne ergo ipsius juris ortum a fonte repetamus ? Quod ante dixit a capite hic dicit a fonte. Rursus in Topicis : cum autem a genere ducetur argumentum, non erit necesse id usque a capite arcessere. In Tusculanis quaestionibus alicubi dicit a capite ducere pro eo quod erat ab exordio repetere.

4138. V, II, 38. Latini tibicinis more

In M. Tullii verbis quae paulo ante retulimus ex oratione Pro L. Murena proverbium inerat, cum ait jureconsultum instructo petitore Latini tibicinis more transire ad eum a quo petitur, et illum solennibus verbis instructurum. Unde nata sit similitudo non admodum liquet nisi quod probabilis conjectura videtur ductam a priscis illis Latinis, qui in pagis aut oppidis unico tantum tibicine fabulas agitabant, ad cujus modulatum vocem ac gestum accommodabant histriones, alioqui ob

imperitiam non servaturi carminis rationem. Is igitur tibicen, posteaquam uni actori praecinuerat, cogebatur ad alterum huic responsurum transire eique vicissim incentu tibiae metri modulos praeire atque hinc rursus ad alium, quod rusticani homines absque praeeunte tibicine non possent apte saltare versus aut mimos. Hanc conjecturam adjuvat locus qui est apud M. Tullium in Oratore ad Brutum, ubi agit de versibus ita compositis ut posset oratio libera solutaque videri. Quorum, inquit, similia sunt quaedam etiam apud nostros, velut illa in Thyeste :

Quemnam te esse dicam qui tarda in senectute

et quae sequuntur ; quae, nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutae simillima. Prior locus ex oratione refertur in proverbio Causa cadere.

4139. V, II, 39. In quadrum redigere

Superius ex Aristotele docuimus virum constantis animi appellari tetragonum, quod ea figura ex omni parte sui similis est. Unde quicquid congruit et aptum est quadrare dicitur. Id M. Tullius in Oratore deflexit ad orationem concinnam et aptis numeris compositam : Itaque postquam est nata haec circumscriptio vel comprehensio vel continuatio vel ambitus, si ita licet dicere, nemo qui aliquo esset in numero scripsit orationem generis ejus quod esset ad delectationem comparatum remotumque a judiciis forensique certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum numerumque sententias. Metaphora ducta est a marmorariis. Non sum immemor hoc a nobis alibi positum, sed locum evidentius ostendere volui. Illic enim tantum indicaram.

4140. V, II, 40. Ἀπάλαιστοι

Motus et homines inconditos et arte carentes M. Tullius in eodem opere testatur a Graecis appellari *ἀπαλαίστους*, quasi dicas a palaestra alienos, quod in palaestra exercitati etiam in caeteris actionibus venustatem quandam habent, quemadmodum indicat in Oratore ad Brutum : Non, inquit, ut in ea tamen omnia

sint, sed ut sic adjuvent ut palaestra histrionem. Talis est saltatio Cyclopica et Sileni. Verba Ciceronis asscribam : Itaque, qualis eorum motus quos ἀπαλαίστους Graeci vocant, talis horum mihi videtur oratio qui non claudunt numeris sententias. In libro De optimo genere dicendi dixit palaestrice spaciari pro decoro numerosoque gestu incedere. Haec, inquit, vitaverunt fere omnes qui aut Attici numerantur aut dicunt Attice, sed quatenus voluerunt sani et sacri duntaxat habeantur, sed ita, palaestrice in xysto spaciari ut liceat, non ut ab Olympiis coronam petant. Quin hoc ipsum ab Olympiis coronam petere proverbii speciem habet pro eo quod est : e rebus arduis magnam ac solidam affectare laudem, hoc est : in causis seriis et gravibus vincere. Qui privatim in porticibus ad voluptatem disserunt in xysto spaciantur, qui in foro causas graves agunt in solem et pulverem prodeunt, magnum periculum magnae laudis spe suscipientes.

4141. V, II, 41. Cadere in cursu

Cadere in cursu M. Tullius dixit pro eo quod est expetita laude frustrari, quemadmodum si quis ad lauream theologicam contendens emoriatur, priusquam ad summum ejus nominis fastigium pervenerit. M. Tullius libro De claris oratoribus de Galba loquens : Laudabamt hunc patres nostri, favebant etiam propter patris memoriam, sed cecidit in cursu. Nam rogatione Manilia Jugurthinae conjurationis invidia, cum pro se ipse dixisset, oppressus est. Simili tropo dicimur eos e cursu revocare quos ab instituto ad aliud quippiam retrahimus. Et in cursu esse dicuntur qui magno studio contendunt aliquo. Metaphora sumpta est a publicis certaminibus pedibus aut equis currentium.

4142. V, II, 42. Titius

Titium saltare dicebantur qui incomposite ac solute gestiebant. Fuit enim hujusmodi saltationis genus, quod a Titio quodam malo oratore nomen invenit. M. Tullius eo quod modo citavimus opere : Quos Sextus Titius consequutus, homo

loquax sane et satis acutus, sed tam solutus et mollis in gestu ut saltatio quaedam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. Ita cavendum ne quid agenda dicendove facias cujus imitatio rideatur. Citat hunc Ciceronis locum Quintilianus libro xi., capite de pronuntiatione. Similia his sunt saltare Cyclopem (Horatius : Saltaret uti Cyclopa rogabat) et saltare cordacem more Sileni.

4143. V, II, 43. Ut Phidiae signum

Quae primo statim aspectu probantur omnium suffragiis ut Phidiae signum placere dicuntur. Nam quaedam signa non statim arrident, sed frequenter et propius inspecta paulatim incipiunt placere. M. Tullius eodem libro : Nam Q. Hortensii admodum adolescentis ingenium ut Phidiae signum simul aspectum et probatum est. Is L. Crasso Q. Scaevola consulibus primum in foro dixit et apud hos quidem consules, et cum eorum qui adfuerunt, tum ipsorum consulum, qui omnes intelligentia anteibant, judicio discessit probatus. Undeviginti annos natus erat eo tempore. Haec ille. Arbitror autem Ciceronem sentire de Jove Olympio quem finxit insignis statuarius Atheniensis Phidias, quemadmodum refert Plinius libro XXXIV, capite VIII et libro XXXVI, capite quinto.

4144. V, II, 44. In numerum pervenire

Qui in aliquo precio haberi incipiunt in numerum aliquem pervenire dicuntur, quemadmodum in aliquo numero esse dicuntur qui sunt alicujus existimationis et in nullo numero esse qui plane contempti sunt. M. Tullius in eodem libro : His enim rebus infimo loco natus et honores et gratiam et pecuniam consequutus etiam patronorum – sine doctrina, sine ingenio – aliquem in numerum pervenerat. Et aliquanto post, de C. Sicinio loquens : Has ille tenens et paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione disciplinaque dicendi jam in patronorum numerum pervenerat.

4145. V, II, 45. E nevo cognoscere

E nevo cognoscere est ex re quapiam minima totum hominis ingenium aestimare, quemadmodum dicimus leonem ex unguibus agnoscere et Protogenes e linea agnovit Apellem. M. Tullius in libro De claris oratoribus : Nunc quoniam totum me non e nevo aliquo aut crepundiis, sed corpore omni videris velle cognoscere, complectar nonnulla etiam quae fortasse videantur minus necessaria. Metaphora sumpta est ab iis qui infantibus quos ablegant exponuntve addunt crepundia per quae agnoscantur, si forte inciderit occasio, aut nevum aliquem in corpore notant parentes. Tale signum interdum syngraphis suis addunt trapezitae.

4146. V, II, 46. Ne pudeat artem

Versus erat olim populari sermone jactatus Ne pudeat artem proloqui quam factites. Multos non pudet turpi quaestu vivere, cum pudeat nomen ejus quaestus profiteri, quemadmodum si quis usuram exercens vocari malit negotiator. Versum citat M. Tullius eodem libro : Me autem sive pervulgatissimus ille versus qui vetat

Artem pudere proloqui quam factites,

dissimulare non sinit quin delectet, sive tuum studium hoc a me volumen expressit.

4147. V, II, 47. Δωριάζειν

Δωριάζειν olim dicebantur qui corpore parum decore nudato incedebant. Ductum a virginibus quae in Peloponeso discinctae et absque tunicis esse consueverunt, tantum pallio tectae utrinque fenestrato, per quod patebant nuda corporis. Apud Lacedaemonios autem virgines certis diebus totae nudae incedebant. De Romanorum multitiis pellucentibus multa queritur Juvenalis.

4148. V, II, 48. Aetoli

Αἰτωλιταί dicti sunt olim joco proverbiali qui juxta mores Aetolorum petaces essent et improbi. Allusum est enim ad vocem. Quemadmodum avidi munerum Dorice loqui dicebantur, sic Αἰτωλοί dicti videntur, quod omnia petant, παρὰ τὸ ὅλον αἰτεῖν. Meminit Stephanus.

4149. V, II, 49. Χαρωνῖται

Olim Charonitarum cognomen apud Romanos populari joco tributum est iis qui ex defuncti commentariis tuebantur quod perperam agebant. Hinc ortum : cum M. Antonius oratione funebri prolataque C. Caesaris veste populum in ejus interfectores concitasset, arripuit Caesaris commentarios, in quibus acta illius continebantur, iisque asscripsit quae libuit. Atque horum auctoritate se facere simulabat quicquid agebat, aliis tribuens magistratus, alios ab exilio revocans, alios e vinculis liberans. Hi omnes, quoniam se defuncti commentariis excusabant, vulgari joco dicti sunt Χαρωνῖται, ut refert Plutarchus in vita M. Antonii. Simili artificio quidam abutuntur testamentis, in quos competet itidem cognomen.

4150. V, II, 50. Oculis ferre et similia

Proverbialia sunt et illa : oculis ferre, in sinu ferre, si quis quem insigniter amat fovetque. Translatum a matribus tenere liberos suos amantibus, a quibus non dimovent oculos, solicitae ne quid illis accidat incommodi, gestantque in sinu atque in complexu. Exempla utriusque sunt apud M. Tullium crebra. Non dissimile est quod est apud Platonem libro De republica X : ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς περιφέρειν, id est super capita ferre : Καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ σοφίᾳ οὕτω σφόδρα φιλοῦνται, ὥστε μόνον οὐ ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς περιφέρουσιν αὐτοὺς οἱ ἑταῖροι, id est Et ob hanc sapientiam in tantum amantur ut sectatores eos tantum non in capitibus circumferant.

4151. V, II, 51. Japeto antiquior

Ἰαπέτου ἀρχαιότερος, id est Japeto antiquior. Jupiter apud Lucianum sic alloquitur Cupidinem pueritiam excusantem : Σὺ παιδίον, ὦ Ἔρως, ὃς ἀρχαιότερος πολὺ τοῦ Ἰαπέτου.

FINIS

TABLE DES ADAGES DU TOME IV